

॥ श्रीराम समर्थ ॥

श्री म त्

दासबोध

मराठी ग्रंथ संस्थान, ठाणे, स्थळप्रत.

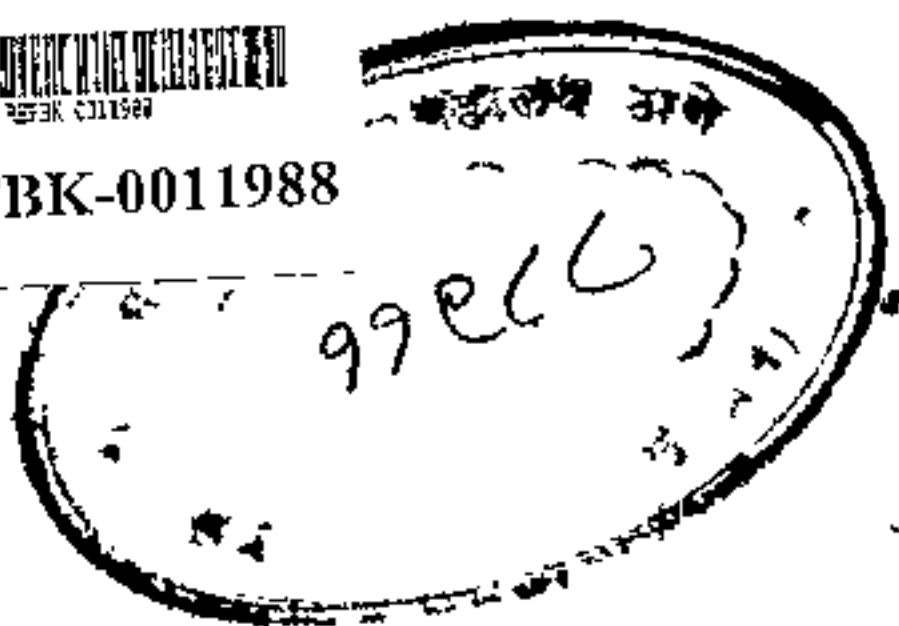
अनुक्रम ३३५५ वि: १२५५

क्रमांक १५५५ नोंद क्रि: १२५५

शब्द पाठावृत्ति

REFBK-0011988

REFBK-0011988

मूल्य चार रुपये

समर्थ सेवा मंडळ, सज्जनगड - पुरस्कृत

प्रकाशक :

अ. ल. गाडगीळ,

बोरा अॅण्ड कंपनी पब्लिशर्स प्रा. लि. करिंता

३, राउंड बिल्डिंग, काळबादेवी रस्ता

मुंबई २

●

प्रातिस्थाने :

१. बोरा अॅण्ड कंपनी पब्लिशर्स प्रा. लि.

३, राउंड बिल्डिंग, काळबादेवी, मुंबई २

२. समर्थ सेवा मंडळ, सज्जनगड

मु. पो. सज्जनगड, जि. सातारा

●

शुद्ध पाठावृत्ति

आवृत्ति पहिली : चैत्र, १८८०

आवृत्ति दुसरी : माघ, १८८३

●

मूल्य ४ रुपये

सग १८६९

●

मुद्रक :

जयंत श्रीधर टिळक

केसरी मुद्रणालय, ५६८ नारायण पेठ

पुणे २

या शुद्ध पाठावृत्तीचे प्रकाशन
समर्थ सेवा मंडळ - सज्जनगड

यांच्याकरिता

बोरा अॅण्ड कंपनी पब्लिशर्स प्रा. लि., मुंबई
यांनी केले आहे.

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

भगवान्

श्रीमत् परमहंस परिव्राजकाचार्य

श्रीधरस्वामी महाराज

यांनी या आवृत्तीसाठी लिहिलेली
'श्रीदासबोधतस्वस्तवन' आणि प्रास्ताविक
या आवृत्तीत समाविष्ट केली आहेत.

न म न

गणेशः शारदा चैव सद्गुरुः सज्जनस्तथा ।
आराध्यदैवतं गुह्यं सर्वं मे रघुनन्दनः ॥ १ ॥
गणेश शारदा सद्गुरु । संत सज्जन कुष्ठेश्वर ।
सर्वहि माज्ञा रघुवीर । सद्गुरुरूपे ॥ २ ॥
माज्ञे आराध्यदैवत । परम गुह्य गुह्यातीत ।
गुह्यपणाची मात । न चले जेथे ॥ ३ ॥
यो जातो मरुदंशजो क्षितितले संबोधयन् सज्जनान् ।
ग्रंथं यो रचयन् सुपुण्यजनकं श्रीदासबोधाभिधम् ।
यः कीर्त्या पठनेन सर्वविदुषां स्वांतापहारि सदा ।
सोऽयं मुक्तिकरः क्षितौ विजयते श्रीरामदासो गुरुः ॥ ४ ॥
ब्रह्मानंदं परमसुखदं केवलं ज्ञानमूर्तिम् ।
इन्द्रातीतं गगनसदृशं तत्त्वमस्यादिलक्ष्यम् ।
एकं नित्यं विमलमचलं सर्वधीसाक्षिभूतम् ।
भावातीतं त्रिगुणरहितं सद्गुरुं तं नमामि ॥ ५ ॥
गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णु गुरुर्देवो महेश्वरः ।
गुरुरेकं परं ब्रह्म तस्मै श्रीगुरुवे नमः ॥ ६ ॥
अनेन प्रीयतां देवो भगवाञ्जानकीपतिः ।
श्रीरामचन्द्रः पूर्वेषामस्माकं कुलदैवतम् ॥ ७ ॥
श्रोता वक्ता श्रीराम समर्थ । जय जय रघुवीर समर्थ ॥

अनुनासिक २५७७ वि १२५७७
१५७७ नों दि: १२५७७

प्रास्ताविक

॥ श्रीराम समर्थ ॥

आम्हां तुम्हांसि भववारिधि माजि तारूं ।

जे वाचितां परिसितां मग होय तारूं ।

ते दासबोध-रचना घडली जयाला ।

वंदूं निरंतर तथा गुरुराजयाला ॥

— रघुनाथ पांडेत

श्रीसमर्थांचें नाव ऐकल्यावरान्नर आपाआपच अतःकरण कृतज्ञतेनें भरून येतें, प्रेमादराच्या अतिशयतेनें मान खालीं बांकते, सर्व सात्विक भाव जागृत होतात याचें कारण त्यांनीं आमची घेतलेली काळजी, आमच्या अभ्युदय निःश्रेयसां- करिता त्यांनीं केलेली उपाययोजना, सोसलेले कष्ट आणि आपल्या सर्वस्वावर पाणी सोडून केलेला महान् त्याग होय

सद्गुरु समर्थ भरतखर्डी प्रगटले । जगदुद्धाराकारणें ।
(स. प्र. ८-५३) जगाचा उद्धार ही काय सोपी गोष्ट आहे ? जिवापाड कष्ट करून जन्मभर रात्रदिवस साधनांत काळ घातला तरी ' यततामपि सिद्धाना कश्चिन्मा वेत्ति तत्त्वतः । ' (भ. गाता ७-३) स्वतःचा उद्धार करून घणांहे असैं दुरापास्त होतें मग इतक्या साऱ्या कष्टांनीं आपला उद्धार करून घेऊन जगाच्या उद्धाराकरिता ज्यांनीं ककण

न म न

गणेशः शारदा चैव सद्गुरुः सज्जनस्तथा ।

आराध्यदैवतं गुह्यं सर्वं मे रघुनन्दनः ॥ १ ॥

गणेश शारदा सद्गुरु । संत सज्जन कुलेश्वरु ।

सर्वहि माझा रघुवीरु । सद्गुरुरूपें ॥ २ ॥

माझे आराध्यदैवत । परम गुह्य गुह्यातीत ।

गुह्यपणाची मात । न चले जेथें ॥ ३ ॥

यो जातो मरुदंशजो क्षितितले संबोधयन् सज्जनान् ।

ग्रंथं यो रचयन् सुपुण्यजनकं श्रीदासबोधाभिधम् ।

यः कीर्त्या पठनेन सर्वविदुषां स्वांतापहारिः सदा ।

सोऽयं मुक्तिकरः क्षितौ विजयते श्रीरामदासो गुरुः ॥ ४ ॥

ब्रह्मानंदं परमसुखदं केवलं ज्ञानमूर्तिम् ।

इन्द्रातीतं गगनसदृशं तत्त्वमस्यादिलक्ष्यम् ।

एकं नित्यं विमलमचलं सर्वधीसाक्षिभूतम् ।

भावातीतं त्रिगुणरहितं सद्गुरुं तं नमामि ॥ ५ ॥

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णु गुरुर्देवो महेश्वरः ।

गुरुरेकं परं ब्रह्म तस्मै श्रीगुरुवे नमः ॥ ६ ॥

अनेन प्रीयतां देवो भगवाञ्जानकीपतिः ।

श्रीरामचन्द्रः पूर्वेषामस्माकं कुलदैवतम् ॥ ७ ॥

श्रोता वक्ता श्रीराम समर्थ । जय जय रघुवीर समर्थ ॥

अनुसूचक २५७७ वि १९८१
क्रमांक १५७७ नों दि: १९८१

प्रास्ताविक

॥ श्रीराम समर्थ ॥

आम्हां तुम्हांसि भववारिधि माजि तांरूं ।
जें वाचितां परिसितां भग होय तांरूं ।
ते दासबोध-रचना घडली जयाला ।
वंदूं निरंतर तथा गुरुराजयाला ॥

— रघुनाथ पंडित

श्रीसमर्थांचें नांव ऐकल्याबरोबर आपांआपच अतःकरण कृतज्ञतेनें भरून येतें, प्रेमादराच्या अतिशयतेनें मान खालीं वाकते, सर्व सात्विक भाव जागृत होतात. याचें कारण त्यांनीं आमची घेतलेली काळजी, आमच्या अभ्युदय नि श्रेयसाकरिता त्यांनीं केलेली उपाययोजना, सोसलेले कष्ट आणि आपल्या सर्वस्वावर पाणी सोडून केलेला महान् त्याग होय. 'सद्गुरु समर्थ भरतखडीं प्रगटले । जगदुद्धाराकारणें ।' (स. प्र. ८-५३) 'जगाचा उद्धार' ही काय सोपी गोष्ट आहे ? जिवापाड कष्ट करून जन्मभर रात्रदिवस साधनांत काळ घातला तरी 'यततामपि सिद्धाना कश्चिन्मा वेत्ति तत्त्वतः ।' (भ गीता ७-३) स्वतःचा उद्धार करून घेणेंहि असें दुरापास्त होतें भग इतक्या साऱ्या कष्टांनीं आपला उद्धार करून घेऊन जगाच्या उद्धाराकरिता ज्यांनीं ककण

बांधलें, तेंहि केवळ एक त्याच्या आत्मोन्नतिकरिताच नव्हे तर शारीरिक, नैतिक, धार्मिक आणि राजकीय उन्नतिकरिता, त्यांना किती कष्ट सोसावे लागले असतील याची को । कल्पना करूं शकेल । “ जो लोककल्याण साधावया जाण, घेई करीं प्राण, त्या सौख्य कैचें । ” “ कर्मणा मनसा वाच चक्षुषा च चतुर्विधम् । प्रसादयति यो लोको त लोकोऽनु- प्रसीदति । ” द्यावें तसें घ्यावें हा जगाचा नियम आहे, “ जगाच्या कल्याणा सताच्या विभूति । देह कष्टवीति पर- उपकारें ॥ ” याच कारणानें त्यांच्या नांवाचें श्रवण झालें कीं त्याच्या चरणीं मस्तक नत होतें, सत अवतारीच असतात “ तुम्ही सत मायबाप कृपावंत । काय मी पतित कीर्ति वानू ॥ अवतार तुम्हा धराया कारण । उद्धरावे जन जड जीव ॥ वाढवाया सुख भक्ति भाव धर्म । कुलाचार नाम विठोवाचें ॥ तुका म्हणे गुण चंदनाचे अर्गी । तैसे तुम्हीं जर्गी सतजन ॥

अजून ओठावरलें दूध वाळलें नव्हतें, तोंच ‘ आई चिंता करितों विश्वाची ’ म्हणून एकान्त स्थळीं बसलेल्या श्रीसमर्थानीं आपल्या मातेस उत्तर दिलें होतें ‘ मुलाचे पाय पाळण्यांत दिसतात ’ ही म्हणच खरी पुढें तरी काय । “ श्रीगुरुसमर्थ येकांतीं बैसती । लोक दर्शनासी येती । सकळ प्रांतींचा स्वामी परामर्श घेती । चिंता करिती विश्वाची । (स प्र २०-२८) देशकालवर्तमानें । आपण चेंताग्रस्त होती मनें । म्हणती कैसीं वांचतील जनें ।

कैसी ब्राह्मण्ये राहतील ॥ कैसें क्षेम राहेल जगतीं ।
 कैसीं देव देवालयें तगती । कैसे कुटुंबवत्सल लोक जगती ।
 कोणीकडे जातील हे ॥ ” हें समर्थप्रतापांतील वर्णन पहा
 “ स्वनाळामध्ये जाऊन राहे । तिथें कुणीच न पाहे ।
 सर्वत्रांची चिंता वाहे । सर्वकाल ॥ ” (दास १५-२-२३)
 या दासबोधाच्या ओवींत तर आपलेंच चरित्र श्रीसमर्थानीं
 ओतलें आहे चाफळची रामघळ, चद्रगिरींतील गुहा,
 शिवथरची घळ इत्यादि स्थळें श्रीसमर्थचरित्राची साक्ष
 पटविण्याकरिताच अद्याप जिवत आहेत, ते दुर्गम स्थळीं
 जाऊन कां विचार करीत ? विश्वाची चिंता करावयाची
 अशी हीं स्थळें इतकीं दुर्गम आणि एकान्ताचीं का होती ?
 श्रीसमर्थाना बतावणी करावयाची नव्हती । जरी त्यांच्या
 ‘ यश कीर्ति प्रतापानें सीमा साडली ’ होती, तरी ते
 ‘ भिकाऱ्यासारिखा स्वरूपें ’ असत, कोरड्या भिक्षेवर
 उदरनिर्वाह करीत आणि तीहि भिक्षा ‘ बहु आणिता
 घ्यावें । मुष्टि येका । तसेंच आपल्या शिष्यानाहि सांगत
 आणि तसेंच आपणहि वागत असत केवढा त्याग हा !
 ‘ ज्याचीं पदें प्रणामिताति कवीन्द्र राजे ’ अशा त्या समर्थांचें
 हें वर्णन आहे, हें लक्षात ठेवावयास पाहिजे श्रीसमर्थांचें
 ‘ अभाव वैराग्य ’ नव्हतें श्रीछत्रपति शिवाजी राजे आपलें
 अर्बुद राज्य झोळींत टाकून श्रीसमर्थांच्या चरणी लागले
 होते या ठिकाणीं ऐशी जिव्हाळ्याची जाती । करी

लाभावीण प्रीति ॥ ' ही श्रीतुकारामोक्ति आठवते. श्रीमत् पूज्यपाद जगद्गुरु शंकराचार्यांनी, सतांची प्रीति आणि कृति अहेतुक असते म्हणून 'विवेकचूडामणी'त सांगितलेले आठवते "सन्तो महान्तो निवसन्ति सन्तो वसन्तवल्लोकहित चरन्त । तीर्त्वा स्वयं भीमभवार्षव च । अहेतुनात्यान- पितारयन्त ॥ " हेंच खरें कोणत्याहि चित्रातून श्रीसमर्थांचें ध्यान अगदी ठराविक असतें कुवडी माळ झोळी एकचि लंगोटी अशा समर्थाविषयी का आदर नाही वाटणार ? एवढ्या त्यागानें राहून, अपार कष्ट सहन करून आमच्याकरितां त्यांनीं केलेली अफाट कामगिरी आठवली म्हणजे कोणाच्या डाळ्यातून अश्रूंच्या धारा वाहणार नाहीत ? कृतज्ञतेनें कोणाची मान वाकणार नाही ? कोणाला गहिवर येणार नाही ? हृदय भरून येऊन कोणाला हुदके येऊ लागणार नाहीत ? कोणाचा गळा दाटून येणार नाही ? " तुका म्हणे किती वानू उपकार । मज निरंतर जागविति । " आम्हांला अशा रीतीनें जागविण्याची क्रिया निरंतर चालत असावी म्हणून श्रीसमर्थांनी श्रीमत् 'दासबोधा'चीहि उत्कृष्ट रचना' करून ठेवून आम्हाला आणखीहि किती तरी उपकृत केले आहे

सुख्य हरिकथा निरूपण । दुसरें तें राजकारण । तिसरें तें सावधपण । सर्वविषयी ॥ (दासबोध ११-५-४) हरिकथा निरूपण । नेमस्तपणें राजकारण । वर्तायाचें लक्षण । तेंहि असावें ॥ (११-६-४) हरिकथा निरूपण । बरेपणें राजकारण ।

प्रसंग पाहिल्याविण । सकळ खोटे ॥ (१२-२-२९) प्रपची
जाणे राजकारण । परमार्थी साकल्य विवरण । सर्वांमध्ये
उत्तम गुण । त्याचा भोक्ता ॥ (१९-४-१७) श्रीमत्
दासबोधांत काय आहे हे या ओव्यावरून स्पष्ट होईल
सागावयाचें यांतून कांहीं राहिलें आहे का ? “यदिहास्ति
तदन्यत्र यन्नेहास्ति न तत्क्वचित् ।” – येथे जें असेल तेंच
दुसरीकडे सापडेल आणि येथे नाही तें कुठेंच अन्यत्र
सांपडणार नाही. “हरिकथा निरूपण” हा एकच शब्द
आहे की वेगवेगळे शब्द आहेत, अशी शंका कोणास
आल्यास – सगुण कथा या नांव कीर्तन । अद्वैत म्हणजे
निरूपण । सगुण रक्षून निर्गुण । बोलत जावें ॥ (४-२-२३)
असा खुलासा केला आहे करुणा कीर्तनाच्या लोटे । कथा
करावी घडवडाटे । श्रोतयाची श्रवणपुटे । आनदें भरावी ॥
(४-२-१२) भक्ति ज्ञान वैराग्यलक्षण । नीति न्याय
स्वधर्मरक्षण । साधनमार्ग अध्यात्मनिरूपण । प्राजळ बोलावें ॥
(४-२-६) आधीं केलें मग सांगितलें, असा हा श्रीसमर्थांच्या
आचरणाचा दडक आहे शिष्यांना ज्याचा उपदेश केला तें
समग्र श्रीमत् दासबोधांत आहे राष्ट्राच्या अभ्युदय-निःश्रेयसा-
करिता जें पाहिजे तें सर्व या ग्रंथराजातून भरलेलें आहे
जें नको तें मात्र काहीच नाही हेंहि खरें आहे

ठाई ठाई शोध घ्यावा । मग ग्रामी प्रवेश करावा ।
प्राणीमात्र बोलवावा । आपणपणें ॥ (१९-२-१७) दुर्जन

प्राणी समजावे । परी ते प्रकट न करावे । सज्जनापरीस
आळवावे । महत्त्व देउनी ॥ (१९-९-२३) कुग्रामें अथवा
नगरें । पाहावी घरांचीं घरें । भिक्षामिसें लहान थोरें ।
परीक्षून सोडावी ॥ (१५-६-२४) काहीं भिक्षा आहे
म्हणावें । अल्पसतोषी असावें । बहु आणिता व्यावें । सुष्टी
येक ॥ (१४-२-२०) असें 'नित्य नूतन' हिंदून
'उदड देशाटन' करीत असतां त्या केवळ कौपीनधारी
श्रीसमर्थांना आणि त्यांच्या शिष्यांना किती कष्ट
सोसावे लागले असतील याची कोण बरें गणती करील ?
शरीरप्रकृति दणकट असावी आणि भरपूर आरोग्य लाभावें
म्हणून 'आरोग्यं भास्करादिच्छेत्' या दृष्टीनें श्रीसमर्थ
आपणहि रोज बाराशें सूर्यनमस्कार घालीत व आपल्या
शिष्यांकरवीहि घालवीत त्यामुळें ते व त्याचे शिष्य सूर्या-
सारख, दर्शनमात्रें चैतन्य आणणारे महान् तेजस्वी आणि
ओजस्वी होते. "काहीं भिक्षा आहे म्हणावें । अल्पसतोषी
असावे ।" भुकेच्या वेळीं ऐन माध्यान्हीं तरी या तरुण-
बाढ शिष्यांना पोटभर मिळत होतें कीं नाहीं याची वान-
वाच आहे "काहीं भिक्षा आहे ?" म्हणून भुकेची वाढती
आग, तशा आणीबाणीच्या प्रसर्गीं आत्मसयमानें शांत
करीत ते अल्पसतोषी असत याहिपेक्षां त्यांच्या सहिष्णुतेची
कमाल, गावात काहीं भिक्षा न मिळतां त्या माध्यान्हकालीं
तसेंच परतावें लागलें असताना होई. शिव शिव ! कोण

कष्ट हे प्रकृती सहिष्णुता ही । केवढे दि...
 त्याग ! “ कर्मविधी उपासनाविधी । ज्ञानविधी वैराग्यविधी ।
 विशाल ज्ञातृत्वाची बुद्धि । चळेल कैसी ॥ ” (१९—
 ४—२०) एवढे कशाकरिता ? लोकांच्या उद्धाराकरिता !
 “ कृतस्य प्रतिकर्तव्यं एष धर्मः सनातनः । ” अशांना आम्ही
 कृतज्ञ नाही राहिलो आणि अशांचीहि निंदा केली तर मला
 वाटते आम्हाला योग्य ठरणारा नवीनच कोणता तरी एक
 नरक त्या विधात्याला निर्माण करावा लागेल !

भुकूनिया सुणे लागे हत्तीपाठी । होउनि हिंपुटी दुःख पावे ॥
 काय त्या मशकें तयाचें करावें । आपुल्या स्वभावे पीडतसे ॥
 मातलें माकड विटवी पंचानना । घेतलें मरणा धरणें तें ॥
 तुका म्हणे सता पीडितील खळ । येती काळें तोंड करूनियां ॥
 द्विज सावधान ऐसें सर्वत्र विवाह मंगली म्हणती ।
 ते एक रामदासें आइकिलें त्या असो सदा प्रणती ॥
 पूजी त्यांते ताडी जो कर्षक मूढ काढितां हुरडा ।
 यश शुद्ध रामदासीं, याचिकडे म्हणुनि साधुहो मुरडा ॥

— मोरेंपंत

भर लग्नमंडपांत, ऐन अतरपटाच्या वेळीं द्विजगण
 ‘सावधान’ म्हणत हात भानजा गोसाव्यांच्या मुलाच्या
 रूपानें मायादेवी हातीं माळ घेऊन सर्वतोपरी सज्ज होऊन
 आपलें मोहजाल पसरण्याचा शक्तिवाहेर प्रयत्न करित
 होती अशा वेळीं माया, मायाकार्य या दोन्हींचा मोह

आपल्या हृदयाला कधीच स्पर्श करू शकत नाहीं हें श्रीसमर्थाना सप्रमाण सिद्ध करून दाखवावयाचें होतें. म्हणून आपला नित्य सावधानतेचा इशारा देण्यास श्रीसमर्थानीं आपल्या अचिंत्य सामर्थ्यानें सर्वांनाच मुग्ध करून सहज लीलेनें 'एकसरा' धूम ठोकली तो आश्चर्यकारक प्रसंग खरोखरीच अकल गुग करून टाकणारा होता त्या अद्भुत प्रसंगाला उद्देशून श्रीगिरधरस्वामी म्हणतात ऐसें कोठें नाहीं हो वर्तलें । पूर्वी अवतारादिकासी न झालें । माया मोहिनीनें ब्रह्मादिका भुलविलें । नाना पुराणें ऐकिलीं ॥ (समर्थप्रताप २-४३) या एका प्रसगावरून जरी समर्थकडे बघितलें तरी हा अवतार सर्वांहूनहि 'बळें आगळा' म्हणून वाटल्याशिवाय रहाणार नाहीं कृत त्रेत द्वापारीं । जाले अद्भुत अवतारी । परी या समर्थाची सरी । कोणी न पवे ॥ (मेरुस्वामीकृत रामसोहळा १०५) अतिशयतेला भुलून तत्प्राप्त्यर्थ झटणाऱ्या कोणत्या जीवाला अशा अवताराची कास धरू नये म्हणून वाटेल ? 'समर्थपाठांत' म्हटल्याप्रमाणें या श्रीसमर्थचरणीं भाव ठेऊन भवपार जाऊ या यासाठीं तेथें सुंदर वर्णन आलें आहे, तें पाहू

ब्रह्मचर्याचा जो ओतीव पुतळा ।

संपूर्ण चित्कळा मुसावली ॥ १ ॥

तपस्तेज कळा शार्तानें आगळा ।

दयेचा पुतळा मूर्तिमंत ॥ २ ॥

मृतां संजीवन तृषार्तां जीवन ।

क्षुधार्तांसी अन्न मिले जेवीं ॥ ३ ॥

लाधे महाराष्ट्रा पूर्वसंचितानें ।

महाराष्ट्र ज्यानें जीववीला ॥ ४ ॥

सूर्य तेजोराशी उजळीत जेवीं ।

प्रकाशित तेवीं महाराष्ट्रा ॥ ५ ॥

समर्थचैतन्य ज्यांच्या योगें मान्य ।

महाराष्ट्र धन्य जाहलासे ॥ ६ ॥

तयाच्या चरणीं ठेवोनियां भाव ।

तरुंया हा भव यया पंथें ॥ ७ ॥

* * *

जीवंत अमोघ तेजस्वी वाणीनें ।

जीवन हें ज्यानें दिलें राष्ट्रा ॥ १ ॥

आशेचा वसंत स्फूर्तीचा जनक ।

ज्याची अलौकीक विचारणा ॥ २ ॥

कळी कांपे ज्यासी काळ धाके ज्यासी ।

तुळितां ज्यासी नसे साम्य ॥ ३ ॥

अधर्म-खंडन धर्माचें मंडन ।

संतांचें जीवन जो कां झाला ॥ ४ ॥

सज्जनां विश्राम धार्मिकां आराम ।

राष्ट्रा सुखधाम जो कां असे ॥ ५ ॥

चैतन्याचा गाभा स्वतस्तेजें उभा ।

ज्याची दिव्य शोभा न वर्णवे ॥ ६ ॥

तयाच्या चरणीं ठेवोनियां भाव ।

तरुंया हा भव यथा पंथें ॥ ७ ॥

(समर्थपाठ ५-६)

श्रीसमर्थाच्या अपूर्व अवताराचें आजहि आपल्यास दर्शन घ्यावें वाटलें तरी त्याची तरतूद त्या आपल्या श्रीसमर्थ गुरु माउलीनें पूर्वीपासूनच करून ठेवली आहे. 'जाऊन येतो' म्हणून आपल्या निजधामाला सहज लीलेनें परतताना जे श्रीसमर्थांनीं आपल्या श्रीमुखांतून उद्गार काढले त्यात याची सगति लागते म्हणून त्या उद्गाराचा पडताळा पाहू. "कोण्ही विचार पुसिला कांहीं । पूर्वीच सांगितलें पाहीं । सांगावया आतां कांहीं । उरेचिना ॥१॥ माझी काया आणि वाणी । गेली म्हणाल अतःकरणीं । परी मी आहे जगजीवनीं । निरतर ॥२॥ आत्माराम दासबोध । माझें स्वरूप स्वतःसिद्ध । असता न करावा हो खेद । भक्तजनीं ॥३॥" अशा प्रकारचाच समर्थाचा मुखप्रसाद दुसरीकडेहि आढळतो "माझी काया गेली खरें । परी मी आहे जगदाकारें । एका स्वहित उत्तरें । सांगेन तीं ॥१॥ नका करू खटपट । पाहा माझा ग्रंथ नीट । तेणें सायुज्याची वाट । ठाई पडे ॥२॥ राहा देहाच्या विसरें । वतों नका वाईट बरें । तेणें मुक्तिचीं द्वारें । चोजवीती तुम्हांसी ॥३॥ रामी

रामदास म्हणे । सदा स्वरूपी अनुसंधान । करा श्रीरामाचें
 ध्यान । निरतर ॥४॥ ” या वरील श्रीसमर्थांच्या उद्गारां-
 वरून, दृश्यमान जगाच्या रूपाने, तदंतर्गत चैतन्याच्या
 रूपाने व या दोहोंतून त्या सच्चिदानंदरूपाचा साक्षात्कार
 करून देणारे ‘श्रीदासबोध’ तसेंच ‘आत्माराम’ या दोन
 ग्रथांच्या रूपाने श्रीसमर्थांचे दर्शन आजहि आम्हांला
 होण्यासारखे आहे. प्रकृत परिदृश्यमान नामरूपात्मक
 जगत्प्रतीतीत सच्चिदानंदस्वरूपाचा आविष्कार होणे व तसेंच
 प्रतिदेहातून दिसून येणाऱ्या ‘अहं’ ‘मी’ या आत्मीय
 सवेदनेतून आनंदघन स्वरूपाचे सदर्शन होणे हे सर्वस्वी
 ‘दासबोध’ आणि ‘आत्माराम’ या ग्रथांवरच अवलंबून
 असल्यामुळे या दोन रूपातून श्रीसमर्थांचे दर्शन घेणे व आपला
 जन्म सफल करणे हे आमचे आद्य कर्तव्य ठरते आतां या
 दोन ग्रथातून, ‘आत्माराम’ हा ग्रथ उच्च अधिकाऱ्याकरितां
 केवळ साधनप्रधान आहे व जनसामान्य “परममूर्खामार्जी मूर्ख ।
 जो या ससारी मानी सुख ॥ ” अशा कोटींतले असल्यामुळे
 ज्या ग्रथात मूर्खलक्षणापासून प्रारंभ करून आम्हांला क्रमा-
 क्रमाने पुढे नेले आहे, प्रपंचपरमार्थांच्या गुतागुतीचे प्रश्नहि
 जेथे सोडविले आहेत, धार्मिक व पारमार्थिक जीवनाला
 सुरक्षितता येण्याकरितां जेथे समाजकारण व राजकारणाचेहि
 धडे गिरवून घेतले आहेत, अंती ज्यांत “अरे जे जालेंचि
 नाही । त्याची वार्ता पुसती काई ॥ ” (८-३-१) म्हणून

वेदान्त मौलिभूत अजातवादाचाहि पुरस्कार करून “ आपण वस्तु मुळीं येक । ऐसा ज्ञानाचा विवेक । येथून हा ज्ञान-दशक । सपूर्ण जाला ॥ ” (८-१०-८१) असें सागून, आम्हांस आमचें ज्ञान करून देऊन, ‘एकमेवाद्वितीय’ स्वरूपातच आमची स्थापना केली आहे तो ‘श्रीमत् दासबोध’च सांगोपांग विवेचनाचा सर्वांगपरिपूर्ण विस्तृत ग्रंथ श्रीसद्गुरु-रूपानें आम्हांस सर्वतोपरी भवपार उतरविण्यास सर्वसमर्थ आहे या निश्चयानें या ग्रंथराजाकडेच सद्गुरुदर्शनार्थ वळू या पुढें ‘आत्माराम’ ग्रंथाचें दर्शन झाल्यास विघडत नाही, पुनरेकवार गुरुदर्शन होईल

जयें वेदवेदांत तो शोधियेला ।

विवेकें विचारें बरा बोधियेला ॥

तया दासबोधा बरें वीवरावें ।

गुरु रामदासासि आधीं भजावें ॥ — उद्धवसुत

॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥

सर्वत्र सुखिनः सन्तु सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद्दुःखमाप्नुयात् ॥

इति शिवम् ।

ॐ तत्सत् ।

फाल्गुन वद्य २, शके १८७९

तुकारामजीज,

सुदरवाडी, लाणावळें

— श्रीधरस्वामी

भगवान् श्रीमत् प. प. श्रीधरस्वामिविरचित

॥ श्रीमद्दासबोधतत्त्वस्तवः ॥

दासस्त्वं भव रामस्य भवपारं स नेष्यति '

भवसेतुरिवाभाति दासबोधः प्रबोधयन् ॥१॥

' एकदा तू श्रीरामाचा दास हो, मग तो तुला सहज भवपार करील ' म्हणून भारताला सांगताना त्याचा दिगतव्यापी उपदेशाचा तारस्वर सबध जगांत घुमून केवळ भारताच्याच नव्हे तर अखिल जगाच्याच भवसमुद्राचा 'दासबोध' हा जणु सेतूच झाला आहे असें दिसून येतें.

सर्वहि पूरयत्येष श्रीरामो दासवाञ्छितम्

चिन्तामणिरिवाभाति दासबोधः प्रबोधयन् ॥२॥

श्रीरामाचा तू दास झालास म्हणजे तो भक्तवत्सल श्रीराम तुझे सर्व कोड पुरवील श्रीराम हा दासाचें सर्वहि कोड पुरवितो अशा प्रकारानें उपदेश करणारा 'दासबोध' सदैव चिन्तामणीप्रमाणेंच जगाला ' अखिल कामद आहे असें दिसून येतें

सर्वप्रकारकं दास्यं रामदास्येन नश्यति ।

स्वातन्त्र्यभाः प्रभातीत्य दासबोधः प्रबोधयन् ॥३॥

वैयक्तिक, सामाजिक, राष्ट्रीय, धार्मिक इत्यादि सर्व प्रकारचें दास्य केवळ एक रामदास्य पत्करल्यानें समूळ नष्ट

होतें, असा उपदेश देणारा 'दासबोध', स्वास्त्याचा जणु विश्वव्यापी प्रकाशच आहे असें दिसून येतें.

पापं तापं च दैन्यं च रामदास्येन नश्यति
इत्येवं बोधयन् भाति दासबोधः सतां गतिः ॥४॥

पाप, ताप आणि दैन्य रामदास्यानें अजिवात नष्ट होतात, म्हणून सागतांना 'पापं ताप च दैन्य च हरति सन्तसमागमः ।' या उक्तिप्रमाणें केवळ सततुल्यच नव्हे तर सतानाहि बोधप्रद असल्यामुळें हा 'दासबोध' सतांचाहि अतिम गतिरूप आहे असें स्पष्ट कळून येतें

प्रपंचः परमार्थश्च रामदास्येन सिध्यति
देहलीदीपवद्भाति दासबोधः प्रबोधयन् ॥५॥

रामदास्यानें जसा परमार्थ तसा प्रपंच, मग तो व्यक्तीचा अथवा राष्ट्राचा असो, सर्वहि सांग सपूर्ण होतो असा उपदेश करतांना, 'दासबोध' म्हणजे एकाच वेळीं दोहींकडे प्रकाश टाकणाऱ्या उबव्यातल्या दिव्याप्रमाणें दिसून येतो

वासनाजालनिर्माकः रामदास्येन सम्भवेत्
भवाब्धिनीरिवाभाति दासबोधः प्रबोधयन् ॥६॥

आपल्या पाशानें चौहींकडूनच जखव जखवून टाकू पहाणाऱ्या वासनाजालापासून तू रामदास्यानेंच केवळ सुटशील म्हणून बोध करीत असलेल्या 'दासबोधा'कडे

पाहिलें म्हणजे हा अखिल विश्वालाच भवसमुद्रांतून पार नेणारें जणुं एक मोठें तारुंच आहे असें वाटतें.

स्वाराज्यं च स्वराज्यं च रामदास्येन लभ्यते ।

भातीत्यं बोधयन् नित्यं दासबोधः सुरद्रुमः ॥७॥

रामदास्यानें आत्मराज्याप्रमाणेंच स्वराज्यहि लाभतें आणि लाभलेलें योग्य रीतीनें साभाळता येतें इच्छिलेले साहेंच प्राप्त होतें म्हणून ग्वाही देणारा 'दासबोध' जणुं कल्पतरूच आहे असें वाटतें

[श्रीछत्रपति शिवराय हें याचेंच उदाहरण होय.]

श्रीसमर्थसमस्त्वंस्या रामदास्येन पावनः ।

स्पर्शोपल इवाभाति दासबोधः प्रबोधयन् ॥८॥

[समर्थांनीं ' आधीं केलें मग सांगितलें. ' कशाकरितां ? आपल्यासारखेंच आम्हांला कार्यक्षम करण्याकरितां " रघुनाथभजनें ज्ञान झालें । रघुनाथभजनें महत्त्व वाढलें म्हणोनियां तुवां केलें । पाहिजे आधीं ॥ " अशी समर्थांची ओवीहि पण आहे.] रामदास्यानें श्रीसमर्थासारखाच तूंहि पण निश्चयानें समर्थ आणि पतितपावन होशील म्हणून निःशक सांगणारा 'दासबोध' एक परिसमर्णाच आहे असें स्पष्ट कळून येतें.

‘ तवात्मा ब्रह्मरामोऽयं स त्वमेव त्वमेव सः ’

महावाक्यमिवाभाति दासबोधः प्रबोधयन् ॥९॥

राम हा तुझा ब्रह्मरूप आत्माच आहे तोच तू आणि
तूच तो म्हणून उपदेश करणारा 'दासबोध' "तत्त्वमसि"-
प्रमाणे एक महावाक्यरूपच आहे असे दिसून येते

दासोपि रामदास्येन रामस्त्वंत्वमृतो भवेः ।

इति प्रबोधयन् भाति दासबोधामृतं महत् ॥१०॥

रामदास्याने 'दास' म्हणून घेतांना देखील तू निःसदेह
अमृतरूपी रामच होशील असे आपल्या जीवीचे गुण
सागणारा 'दासबोध' दुसऱ्याला अमर करणारा स्वयं अमृत-
रूपच आहे असे कळून येते

दासबोधश्चिदादित्यो यत्र कुत्रापि वा स्थितः ।

अज्ञानतिमिरं शीघ्रं नाशयन् काशतेऽनिशम् ॥११॥

हा चिदादित्यरूपी 'दासबोध' कोठेहि कोणाजवळहि
असला तरी तेथील अज्ञान-अधकार समूळ नष्ट करून
आपल्या असीम प्रकाशाने जशाचा तसा सदैव प्रकाशित
राहील.

बुधवार फाल्गुन शु १५

शके १८७९

लोणावळे, दि ५-३-५८

— श्रीधरस्वामी

अनुक्रमणिका

स्तवननाम दशक प्रथम ॥ १ ॥

१ ग्रन्थारंभलक्षण	६ श्रोत्रस्तवन
२ गणेशस्तवन	७ कवैश्वरस्तवन
३ शारदास्तवन	८ सभास्तवन
४ सद्गुरुस्तवन	९ परमार्थस्तवन
५ सतस्तवन	१० नरदेहस्तवन

मूर्खलक्षणनाम दशक द्वितीय ॥ २ ॥

१ मूर्खलक्षण	६ तमोगुणनाम
२ उत्तमलक्षण	७ सत्त्वगुणनाम
३ कुविद्यालक्षण	८ सद्विधानिरूपण
४ भक्तिनिरूपण	९ विरक्तलक्षण
५ रजोगुणलक्षण	१० पढतमूर्खलक्षण

स्वगुणपरीक्षानाम दशक तृतीय ॥ ३ ॥

१ जन्मदुःखनिरूपण	६ आध्यात्मिकताप
२ स्वगुणपरीक्षा	७ आदिभूतिकताप
३ स्वगुणपरीक्षा	८ आदिदैविकताप
४ स्वगुणपरीक्षा	९ मृत्युनिरूपण
५ स्वगुणपरीक्षा	१० वैराग्यनिरूपण

नवविधा भक्तिनाम दशक चतुर्थ ॥ ४ ॥

१ श्रवणभक्ति	३ नामस्मरणभक्ति
२ कीर्तनभजन	४ पादसेवनभक्ति

५ अर्चनभक्ति	८ सख्यभक्ति
६ वदनभक्ति	९ आत्मनिवेदनभक्ति
७ दास्यभक्ति	१० मुक्तिचतुष्टय

मंत्रांचा दशक पंचम ॥५॥

१ गुरुनिश्चय	६ शुद्धज्ञाननिरूपण
२ गुरुलक्षण	७ बद्धलक्षण
३ शिष्यलक्षण	८ मुमुक्षुलक्षण
४ उपदेश	९ साधकलक्षण
५ बहुधाज्ञान	१० सिद्धलक्षण

देवशोधननाम दशक षष्ठ ॥ ६ ॥

१ देवशोधन	६ सृष्टिकथन
२ ब्रह्मपावन	७ सगुणभजन
३ मायोद्भवनिरूपण	८ दृश्यनिरसन
४ ब्रह्मनिरूपण	९ सारशोधन
५ मायाब्रह्मनिरूपण	१० अनुवाच्य

चतुर्दश ब्रह्मनाम दशक सप्तम ॥ ७ ॥

१ मंगलाचरण	६ बद्धमुक्तनिरूपण
२ ब्रह्मनिरूपण	७ साधनप्रतिष्ठा
३ चतुर्दशब्रह्म	८ श्रवणनिरूपण
४ विमलब्रह्म	९ श्रवणनिरूपण
५ द्वैतकल्पनानिर्णय	१० देहांतनिरूपण

ज्ञानदशक मायोद्भवनाम दशक अष्टम ॥ ८ ॥

१ देवदर्शन	६ दुश्चीतनिरूपण
२ सूक्ष्म आशका	७ मोक्षलक्षण
३ सूक्ष्म आशंका	८ आत्मदर्शन
४ सूक्ष्म पंचभूतै	९ सिद्धलक्षण
५ स्थूल पंचमहाभूतै स्वरूपाकाशभेदोनाम	१० सुन्यत्वनिर्शन

शुणरूपनाम दशक नवम ॥ ९ ॥

१ आशका	६ सणरूपनिरूपण
२ ब्रह्मनिरूपण	७ विकल्पनिर्शन
३ निःसदेहनिरूपण	८ देहांतनिरूपण
४ जाणपणा निरूपण	९ सदेहवारण
५ अनुमाननिर्शन	१० स्थितिनिरूपण

जगज्जोतीनाम दशक दशम ॥ १० ॥

१ अंतःकर्णयेकनाम	६ भ्रमनिरूपण
२ आशकानिरूपण	७ सगुणभजन
३ देहआशकाशोधन	८ प्रचितनिरूपण
४ बीजलक्षण	९ पुरुषप्रकृती
५ पंचप्रळये	१० चळाचळनिरूपण

भीमदशकनाम दशक एकादश ॥ ११ ॥

१ सिद्धांतनिरूपण	३ शिकवणनिरूपण
२ चत्वारदेवनिरूपण	४ सारविवेक

५ राजकारण	८ अतरात्मविवरण
६ महत्तलक्षण	९ उपदेशनिरूपण
७ चचळ नदी	१० निस्पृहवर्तणुक

विवेकवैराग्यनाम दशक द्वादश ॥ १२ ॥

१ विमळलक्षण	६ सृष्टिक्रम
२ प्रत्ययनिरूपण	७ विषयत्याग
३ भक्तनिरूपण	८ काळरूप
४ विवेकवैराग्य	९ येत्नशिकवण
५ आत्मनिवेदन	१० उत्तमपुरुष

नामरूपनाम दशक त्रयोदश ॥ १३ ॥

१ आत्मानात्मविवेक	६ लघुबोध
२ सारासारनिरूपण	७ प्रत्ययेविवरण
३ उभारणी	८ श्रीकर्तानिरूपण
४ प्रळयेनाम	९ आत्मविवरण
५ काहाणी	१० सिकवण

अखंडध्याननाम दशक चतुर्दश ॥ १४ ॥

१ निस्पृहलक्षण	६ चातुर्यलक्षण
२ भिक्षा	७ युगधर्म
३ कवित्वकळा	८ अखंडध्यान
४ कीर्तनलक्षण	९ शाश्वतनिरूपण
५ हरिकथालक्षण	१० मायानिरूपण

आत्मदशकनाम दशक पंचदश ॥ १५ ॥

१ चातुर्यलक्षण	६ चातुर्यविवरण
२ निस्पृहव्यापलक्षण	७ अधोर्धनिरूपण
३ श्रेष्ठ अतरात्मा	८ सूक्ष्मजीवनिरूपण
४ शाश्वत ब्रह्म	९ पिंडोत्पत्तिनिरूपण
५ चञ्चललक्षण	१० सिद्धांतनिरूपण

सप्ततिन्वयनाम दशक षोडश ॥ १६ ॥

१ वाल्मीकिस्तवन	६ वायोस्तवन
२ सूर्यस्तवन	७ महद्भूतनिरूपण
३ पृथ्वीस्तवन	८ आत्मारामनिरूपण
४ आपनिरूपण	९ नाना उपासना
५ अग्नीनिरूपण	१० गुणभूतनिरूपण

प्रकृतिपुरुषनाम दशक सप्तदश ॥ १७ ॥

१ देवबलात्कार	६ देहात्मनिरूपण
२ शिवशक्ति	७ जगज्जीवन
३ श्रवणनिरूपण	८ तत्त्वनिरूपण
४ अनुमाननिर्णय	९ तनुचतुष्टये
५ अजपानिरूपण	१० टोपणासिद्धलक्षण

बहुजिनसीनाम दशक अष्टादश ॥ १८ ॥

१ बहुदेवस्थान	४ देहेदुल्लभनिरूपण
२ सर्वज्ञसंग	५ करंटपरीक्षा
३ निस्पृहसिकवण	६ उत्तमपुरुष

७ जनस्वभाव	९ निद्रानिरूपण
८ अतर्देवनिरूपण	१० श्रोताअवलक्षण

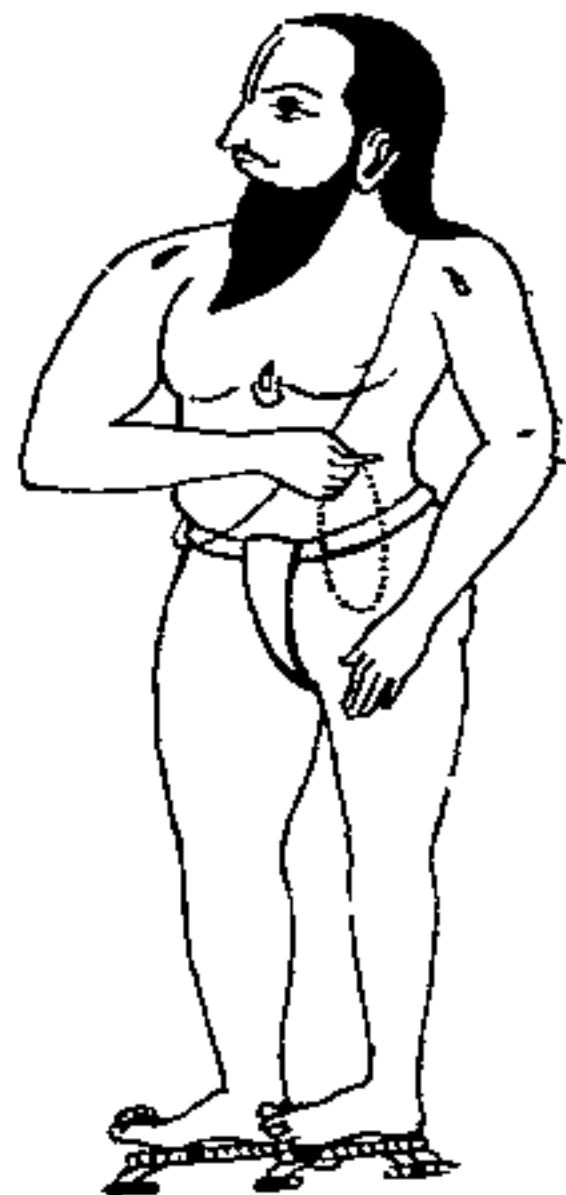
शिकवणनाम दशक एकोनविंशति ॥ १९ ॥

१ लेखनक्रिया	६ बुद्धिवादनिरूपण
२ विवरण	७ येतननिरूपण
३ करंटलक्षण	८ उपाधिलक्षण
४ सदेवलक्षण	९ राजकारण
५ देहमान्यनिरूपण	१० विवेकलक्षण

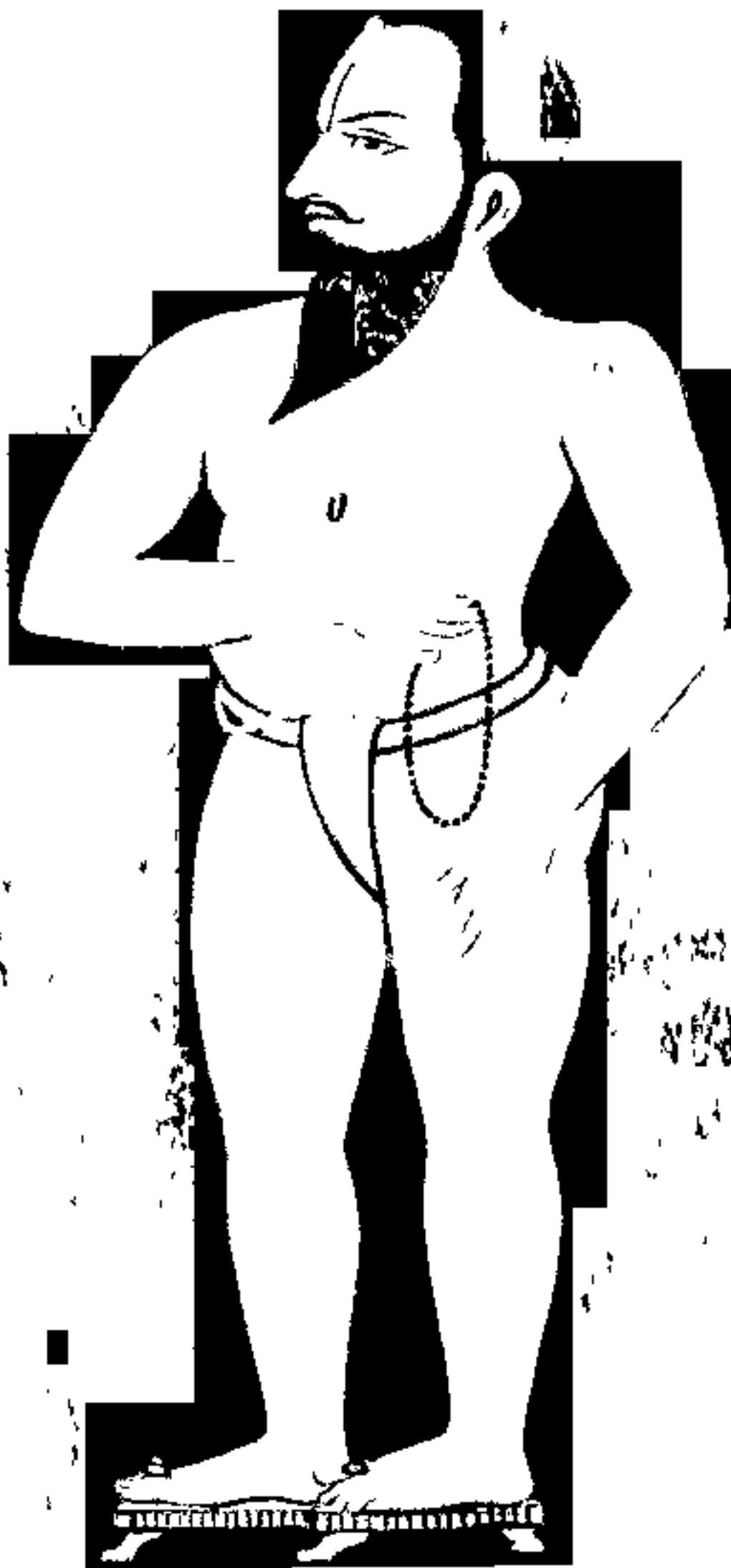
पूर्णनाम दशक विंशति ॥ २० ॥

१ पूर्णापूर्णनिरूपण	६ आत्मागुणनिरूपण
२ सृष्टित्रिविधलक्षण	७ आत्मनिरूपण
३ सूक्ष्मनामाभिधान	८ देहक्षेत्रनिरूपण
४ आत्मानिरूपण	९ सूक्ष्मनिरूपण
५ चत्वारजिनस	१० विमलब्रह्मनिरूपण

॥ जयजय रघुवीर समर्थ ॥

श्रीसमर्थ रामदासस्वामीमहाराज

शुक्र... २३४५

दि. ५/५/५५

१५५७

नं. दि १९९५

॥ श्रीमत् दासबोध ॥

॥ स्तवननामकं ब्रह्मक प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

श्रोते पुसती कोण ग्रंथ काय बोलिलें जी येथ ।
श्रवण केलियानें प्राप्त । काय आहे ॥१॥ ग्रंथा
नाम दासबोध । गुरुशिष्यांचा संवाद । येथ बोलिला
विशद । भक्तिमार्ग ॥२॥ नवविधा भक्ति आणि
ज्ञान । बोलिलें वैराग्याचें लक्षण । बहुधा अध्यात्म-
निरोपण । निरोपिलें ॥३॥ भक्तिचेन योगें देव ।
निश्चयें पावती मानव । ऐसा आहे अभिप्राव । ईशे
ग्रंथी ॥४॥ मुख्य भक्तीचा निश्चयो । शुद्धज्ञानाचा
निश्चयो । आत्मस्थितीचा निश्चयो । बोलिला असे
॥५॥ शुद्ध उपदेशाचा निश्चयो । सायोज्यमुक्तीचा
निश्चयो । मोक्षप्राप्तीचा निश्चयो । बोलिला असे ॥६॥
शुद्ध स्वरूपाचा निश्चयो । विदेहस्थितीचा निश्चयो ।
अलिप्तपणाचा निश्चयो । बोलिला असे ॥७॥
मुख्य देवाचा निश्चयो । मुख्य भक्तीचा निश्चयो ।

जीवशिवाचा निश्चयो । बोलिला असे ॥८॥ मुख्य
 ब्रह्माचा निश्चयो । नाना मतांचा निश्चयो । आपण
 कोण हा निश्चयो । बोलिला असे ॥९॥ मुख्य
 उपासनालक्षण । नाना कवित्वलक्षण । नाना चातुर्य-
 लक्षण बोलिलें असे ॥१०॥ मायोद्भवाचें लक्षण ।
 पंचभूतांचें लक्षण । कर्ता कोण हें लक्षण । बोलिलें
 असे ॥११॥ नाना किंत निवारिले । नाना संशयो
 छेदिले । नाना आशंका फेडिले । नाना प्रश्न ॥१२॥
 ऐसं बहुधा निरोपिलें । ग्रंथगर्भी जें बोलिलें । तें
 अवघेचि अनुवादलें । न वचे किं कदा ॥१३॥
 तथापि अवघा दासबोध । दशक फोडून केला विशद ।
 जे जे दशकीचा अनुवाद । ते ते दशकीं बोलिला
 ॥१४॥ नाना ग्रंथांच्या समती । उपनिषदें वेदांत-
 श्रुती । आणि मुख्य आत्मप्रचीती । शास्त्रेंसहित
 ॥१५॥ नाना समतीअन्वये । ह्यणौनी मिथ्या म्हणतां
 न ये । तथापि हें अनुभवासि ये । प्रत्यक्ष आतां ॥१६॥
 मत्सरें यासी मिथ्या ह्यणती । तरी अवघेचि ग्रंथ
 उछेदती । नाना ग्रंथांच्या समती । भगवद्वाक्यें
 ॥१७॥ शिवगीता रामगीता । गुरुगीता गर्भगीता ।
 उत्तरगीता अवधूतगीता । वेद आणी वेदांत ॥१८॥
 भगवद्गीता ब्रह्मगीता । हंसगीता पांडवगीता । गणेश-
 गीता येमगीता । उपनिषदें भागवत ॥१९॥ इत्यादिक

नाना ग्रंथ । समतीस बोलिले येथ । भगवद्वाक्यें
येथार्थ । निश्चयेंसी ॥२०॥ भगवद्बचनीं अविस्वासे ।
ऐसा कोण पतित असे । भगवद्वाक्याविरहित नसे ।
बोलणें येथीचें ॥२१॥ पूर्ण ग्रंथ पाहिल्याविण ।
उगाच ठेवी जो दूषण । तो दुरात्मा दुराभिमान ।
मत्सरें करी ॥२२॥ अभिमानें उठे मत्सर । मत्सरें
ये तिरस्कार । पुढें क्रोधाचा विकार । प्रबळे बळें
॥२३॥ ऐसा अंतरीं नासला । कामक्रोधें खवळला ।
अहंभावे पालटला । प्रत्यक्ष दिसे ॥२४॥ कामक्रोधें
लिथाडिला । तो कैसा ह्यणावा भला । अमृत सेवितांच
पावला । मृत्य राहो ॥२५॥ आतां असो हें बोलणें ।
अधिकारासारिखें घेणें । परंतु अभिमान त्यागणें ।
हें उत्तमोत्तम ॥२६॥ मागां श्रोतीं आक्षेपिलें । जी
ये ग्रंथीं काय बोलिलें । तें सकळहि निरोपिलें ।
संकळीत मार्गें ॥२७॥ आतां श्रवण केलियाचें
फळ । क्रिया पालटे तत्काळ । तुटे संशयाचें मूळ ।
येकसरां ॥२८॥ मार्ग सांपडे सुगम । न लगे साधन
दुर्गम । सायोज्यमुक्तीचें वर्म । ठाई पडे ॥२९॥
नासे अज्ञान दुःख भ्रांती । शीघ्रचि येथें ज्ञानप्राप्ती ।
ऐसी आहे फळश्रुती । ईये ग्रंथीं ॥३०॥ योगियांचें
परम भाग्य । आंगीं वाणे तें वैराग्य । चातुर्य कळे
यथायोग्य । विवेकेंसहित ॥३१॥ भ्रांत अवगुणी

अवलक्षण । तेचि होती सुलक्षण । धूर्त तार्किक
 विचक्षण । समयो जाणती ॥३२॥ आळसी तेचि
 साक्षी होती । पापी तेचि प्रस्तावती । निंदक तेचि
 बंदू लागती । भक्तिमार्गासी ॥३३॥ बद्धचि होती
 मुमुक्षु । मूर्ख होती अति दक्ष । अभक्तचि पावती
 मोक्ष । भक्तिमार्गे ॥३४॥ नाना दोष ते नासती ।
 पतित तेचि पावन होती । प्राणी पावे उत्तम गती ।
 श्रवणमात्रे ॥३५॥ नाना धोके देहबुद्धीचे । नाना
 किंत संदेहाचे । नाना उद्देग संसाराचे । नासती
 श्रवणे ॥३६॥ ऐसी याची फलश्रुती । श्रवणे चुके
 अधोगती । मनास होय विश्रांती । समाधान ॥३७॥
 जयाचा भावार्थ जैसा । त्यास लाभ तैसा । मत्सर
 धरी जो पुसा । त्यास तेचि प्राप्त ॥३८॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे ग्रथारंभलक्षणनाम
 समाप्त प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

ॐ नमोजि गणनायेका । सर्वसिद्धिफलदायेका ।
 अज्ञानभ्रान्तिछेदका । बोधरूपा ॥१॥ माझिये अंतरी
 भरावे । सर्वकाळ वास्तव्य करावे । मज वाग्मुन्यास

वदवावे । कृपाकटाक्षैकरूनी ॥२॥ तुझिये कृपेचेनि
 वळें । वितुळती भ्रांतीचीं पडळें । आणी विश्वभक्षक
 काळें । दास्यत्व कीजे ॥३॥ येतां कृपेची निज
 उडी । विघ्नं कांपती बापुडीं । होऊन जाती देशधडी ।
 नाममात्रें ॥४॥ ह्यणौन नामें विघ्नहर । आह्लां अ-
 नाथांचें माहेर । आदिकरूनी हरीहर । अमर वंदिती
 ॥५॥ बंदूनियां मंगळनिधी । कार्य करितां सर्वसिद्धी ।
 आघात अडथाले उपाधी । बाधूं सकेना ॥६॥
 जयाचें आठवितां ध्यान । वाटे परम समाधान ।
 नेत्रीं रिघोनियां मन । पांगुळे सर्वांगी ॥७॥ सगुण
 रूपाची देव । माहा लावण्य लावव । नृत्य करितां
 सकळ देव । तटस्त होती ॥८॥ सर्वकाळ मदोन्मत्त ।
 सदा आनंदें डुल्लत । हरुषें निर्भर उद्वित । सुप्रसन्न-
 वदनु ॥९॥ भव्यरूप वितंड । भीममूर्ति महा प्रचंड ।
 विस्तीर्ण मस्तकी उदंड । सिंधूर चर्चिला ॥१०॥
 नाना सुगंध परिमळें । थबथबां गळती गंडस्थळें ।
 तेथें आलीं षट्पदकुळें । झुंकारशब्दें ॥११॥
 मुडींवि शुंडादंड सरळे । शोभे अभिनव आवाळे ।
 लंबित अधर तिक्षण गळे । क्षणक्षणा मंदसत्वी ॥१२॥
 चौदा विद्यांचा गोसांवी । हरस्व लोचन ते हिलावी ।
 लवलवित फडकावी । फडै फडै कर्णथापा ॥१३॥
 रत्नखचित मुगुटीं झळाळें । नाना सुरंग फांकती

कीळ । कुंडलें तळपती नीळ । वरी जडिले झमकत
 ॥१४॥ दंत शुभ्र सदृष्ट । रत्नस्वचित हेमकट्ट
 तथा तळवटीं पत्रें नीट । तळपती लघु लघु ॥१५॥
 लवथवित मलपे दोंद । वेष्टित कट्ट नागवंद । क्षुद्र
 घंटिका मंद मंद । वाजती झणत्कारें ॥१६॥ चतु-
 भुज लंबोदर । कासे कासिला पीतांबर । फडके
 दोंदिचा फणीवर । धुधूकार टाकी ॥१७॥ डोलवी
 मस्तक जिव्हा लाळी । घालून बैसला वेटाळी ।
 उभारोनि नाभिकमळी । टकमकां पाहे ॥१८॥
 नाना याति कुशममाळा । व्याळपरियंत रुळती
 गळा । रत्नजडित हृदयकमळा । वरी पदक शोभे
 ॥१९॥ शोभे फरश आणी कमळ । अंकुश तिक्षण
 तेजाळ । येके करी मोदकगोळ । तथावरी अति
 प्रीति ॥२०॥ नट नाट्य कळा कुंसरी । नाना छंदें
 नृत्य करी । टाळ मृदांग भरोवरी । उपांग हुंकारे
 ॥२१॥ स्थिरता नाही येक क्षण । चपळविशई
 अग्रगण । साजिरी मूर्ति सुलक्षण । लावण्यस्वार्णा
 ॥२२॥ रुणझुणा वाजती नेपुरें । वांकी बोभाटती
 गजरें । घागरियासहित मनोहरें । पाउलें दोनी ॥२३॥
 ईश्वरसभेसी आली शोभा । दिव्यांबरांची फांकली
 मभा । साहित्यविशई सुलभा । अष्ट नायका होती
 ॥२४॥ ऐता सर्वांगें सुंदरु । सकळ विद्यांचा आगरु ।

त्यासी माझा नमस्कारु । साष्टांग भावें ॥२५॥
 ध्यान गणेशाचें वर्णितां । मतिप्रकाश होये भ्रांता ।
 गुणानुवाद श्रवण करितां । वोळे सरस्वती ॥२६॥
 जयासि ब्रह्मादिक वंदिती । तेथें मानव बापुडे
 किती । असो प्राणी मंदमती । तेहीं गणेश चिंतावा
 ॥२७॥ जे मूर्ख अवलक्षण । जे कां हीणाहूनि
 हीण । तेचि होती दक्ष प्रविण । सर्वाविशई ॥२८॥
 ऐसा जो परम समर्थ । पूर्ण करी मनोरथ । सप्रचीत
 भजन स्वार्थ । कळौ चंडीविनायेका ॥२९॥ ऐसा
 गणेश मंगळमूर्ती । तो म्या स्तविला येथामति ।
 वांछया धरून चित्ती । परमार्थाची ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे गणेशस्तवननाम
 समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

आतां वंदीन वेदमाता । श्रीशारदा ब्रह्मसुता ।
 शब्दमूल वाग्देवता । माहं माया ॥१॥ जे उठवी
 शब्दांकुर । वदे वैखरी अपार । जे शब्दाचें
 अक्षयांतर । उकलून दावी ॥२॥ जे योगियांची
 समाधी । जे धारिष्टांची कृतबुद्धी । जे विद्या

अविद्या उपाधी । तोडून टाकी ॥३॥ जे माहा-
 पुरुषाची भार्या । अति सलभ अवस्ता तुर्या ।
 जयेकरितां महत्कार्या । प्रवर्तले साधु ॥४॥ जे महंतां-
 ची शांती । जे ईश्वराची निज शक्ती । जे ज्ञानि-
 यांची विरक्ती । नैराशशोभा ॥५॥ जे अनंत ब्रह्मांडें
 घडी । लीळाविनोदेंचि मोडी । आपण आदिपुरुषी
 दडी । मारून राहे ॥६॥ जे प्रत्यक्ष पाहातां आडळे ।
 विचार घेतां तरी नाडळे । जयेचा पार न कळे ।
 ब्रह्मादिकांसी ॥७॥ जे सर्व नाटकअंतर्कळा । जाणीव
 स्फूर्ति निर्मळा । जयेचेनि स्वानंदसोहळा । ज्ञानशक्ती
 ॥८॥ जे लावण्यस्वरूपाची शोभा । जे परब्रह्म-
 सूर्याची प्रभा । जे शब्दी वदोनि उभा । संसार नासी
 ॥९॥ जे मोक्षश्रिया माहांमंगळा । जे सत्रावी जीवन-
 कळा । जे सत्वलीळा सुसीतळा । लावण्यखाणी
 ॥१०॥ जे अवेक्त पुरुषाची वेक्ती । विस्तारें वाढली
 इच्छाशक्ती । जे कळीकाळाची नियंती । सद्गुरु-
 कृपा ॥११॥ जे परमार्थमार्गीचा विचार । निवडून
 दावी सारासार । भवसिंधूचा पैलपार । पाववी शब्द-
 बळें ॥१२॥ ऐसी बहुवष नटली । माया शारदा
 येकली । सिद्धचि अंतरी संचली । चतुर्विधा प्रकारें
 ॥१३॥ तीहीं वाचा अंतरी आलें । तें वैखरिया
 प्रगट केलें । ह्यणौन कर्तुत्व जितुकें जालें । तें

शारदागुणें ॥१४॥ जे ब्रह्मादिकांची जननी । हरीहर
 जयेपासुनी । सृष्टिरचना लोक तिनी । विस्तार
 जयेचा ॥१५॥ जे परमार्थांचें मूळ । नांतरी सद्विद्याचि
 केवळ । निवांत निर्मळ निश्चळ । स्वरूपस्थिती ॥१६॥
 जे योगियांचे ध्यानी । जे साधकांचे चिंतनी । जे
 सिद्धांचे अंतःकर्णी । समाधिरूपें ॥१७॥ जे निर्गुणा-
 ची वोळखण । जे अनुभवाची खूण । जे व्यापक-
 पणें संपूर्ण । सर्वा घटी ॥१८॥ शास्त्रें पुराणें वेद श्रुति ।
 अखंड जयेचें स्तवन करिती । नाना रूपां जयेसी
 स्वविती । प्राणीमात्र ॥१९॥ जे वेदशास्त्रांची महिमा ।
 जे निरोपमाची उपमा । जयेकरितां परमात्मा । ऐसें
 बोलिजे ॥२०॥ नाना विद्या कळा सिद्धी । नाना
 निश्चयाची बुद्धी । जे सूक्ष्म वस्तूची शुद्धी । ज्ञेयीमात्र
 ॥२१॥ जे हरिभक्तांची निजभक्ती । अंतर्निष्ठांची
 अंतरस्थिती । जे जीवन्मुक्तांची मुक्ती । सायोज्यता
 ते ॥२२॥ जे अनंत माया वैष्णवी । न कळे नाटक
 लाषवी । जे थोरथोरासी गोवी । जाणणें ॥२३॥
 जें जें दृष्टीनें देखिलें । जें जें शब्दें वोळखिलें । जें जें
 मनास भासलें । तितुकें रूप जयेचें ॥२४॥ स्तवन
 भजन भक्ति भाव । मायेवांचून नाहीं ठाव । या
 वचनाचा अभिप्राव । अनुभवी जाणती ॥२५॥

म्हणौनि थोराहुनि थोर । जे ईश्वराचा ईश्वर ।
तयेसी माझा नमस्कार । तदांशेंचि आतां ॥२६॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे शारदास्तवननाम
समाप्त तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

आतां सद्गुरु वर्णवेना । जेथें माया स्पर्शों सकेना ।
तें स्वरूप मज अज्ञाना । काय कळे ॥१॥ न कळे
न कळे नेति नेति । ऐसें बोलतसे श्रुती । तेथें मज
मूर्खाची मती । पवाडेल कोठें ॥२॥ मज न कळे
हा विचारु । दुःखूनि माझा नमस्कारु । गुरुदेवा
पैलपारु । पाववी मज ॥३॥ होती स्तवनाची
दुराशा । तटला मायेचा भर्वसा । आतां असाल
तैसे असा । सद्गुरु स्वामी ॥४॥ मायेच्या बळें
करीन स्तवन । ऐसें वांछित होतें मन । माया
जाली लज्यायमान । काय करूं ॥५॥ नातुडे
मुख्य परमात्मा । म्हणौनि करावी लागे प्रतिमा ।
तैसा मायायोगें महिमा । वर्णनि सद्गुरूचा ॥६॥
आपल्या भावासारिखा मनीं । देव आठवावा ध्यानीं ।
तैसा सद्गुरु हा स्तवनीं । स्तुं आतां ॥७॥

जय जया जि सद्गुरुराजा । विश्वंभरा विश्वबीजा ।
 परमपुरुषा मोक्षध्वजा । दीनबंधु ॥८॥ तुझीयेन
 अभयंकरें । अनावर माया हे वोसरे । जैसें सूर्य-
 प्रकाशें अंधारें । पळोन जाये ॥९॥ आदित्यें
 अंधकार निवारें । परंतु मागुतें ब्रह्मांड भरे । नीसी
 जालियां नंतरें । पुन्हा काळोखें ॥१०॥ तैसा नव्हे
 स्वामीराव । करी जन्ममृत्य वाव । समूळ अज्ञानाचा
 ठाव । पुसून टाकी ॥११॥ सुवर्णाचें लोहो कांहीं ।
 सर्वथा होणार नाही । तैसा गुरुदास संदेहीं ।
 पडोंचि नेणे सर्वथा ॥१२॥ कां सरिता गंगेसी
 मिळाली । मिळणी होतां गंगा जाली । मग जरी
 वेगळी केली । तरी होणार नाही सर्वथा ॥१३॥
 परी ते सरिता मिळणीमार्गें । वाहाळ मानिजेत
 जगें । तैसा नव्हे शिष्य वेगें । स्वामीच होये ॥१४॥
 परीस आपणा ऐसें करीना । सुवर्णें लोहो पाल-
 टेना । उपदेश करी बहुत जना । अंकित सद्-
 गुरूचा ॥१५॥ शिष्यास गुरुत्व-प्राप्त होये । सुवर्णें
 सुवर्ण करितां न ये । म्हणौनि उपमा न साहे ।
 सद्गुरूसी परिसाची ॥१६॥ उपमे द्यावा सागर ।
 तरी तो अत्यंतचि क्षार । अथवा ह्मणों क्षीरसागर ।
 तरी तो नासेल कल्पांती ॥१७॥ उपमे द्यावा जरी
 मेरु । तरी तो जड पाषाण कठोर । तैसा नव्हे कीं

मराठी मंत्र शब्द । ये, ही न. रचकमत.

११५५ - ११५५

सद्गुरु । कोमळ दिनाचा ॥१८॥ उपमे ह्यणों गगन ।
 तरी गगनापरीस तें निर्गुण । या कारणें दृष्टांत
 हीण । सद्गुरूस गगनाचा ॥१९॥ धीरपणें उपमूं
 जगती । तरी हेहि स्वचेल कल्पांती । ह्यणौन धीर-
 त्वास दृष्टांती । हीण वसुंधरा ॥२०॥ आतां उपमावा
 गभस्ती । तरी गभस्तीचा प्रकाश किती । शास्त्रें
 मर्यादा बोलती । सद्गुरु अमर्याद ॥२१॥ ह्यणौनि
 उपमे उणा दिनकर । सद्गुरुज्ञानप्रकाश थोर ।
 आतां उपमावा फणीवर । तरी तोहि भारवाही
 ॥२२॥ आतां उपमे घावें जळ । तरी तें काळांतरीं
 आटेल सकळ । सद्गुरुरूप तें निश्चळ । जाणार
 नाही ॥२३॥ सद्गुरूसी उपमावें अमृत । तरी अमर
 धरिती मृत्युपंथ । सद्गुरुकृपा यथार्थ । अमर करी
 ॥२४॥ सद्गुरूसी ह्यणावें कल्पतरु । तरी हा कल्पने-
 तीत विचारु । कल्पवृक्षाचा अंगिकारु । कोण
 करी ॥२५॥ चिंता मात्र नाही मनीं । कोण पुसे
 चिंतामणी । कामधेनूचीं दुभणीं । निःकामासी न
 लगती ॥२६॥ सद्गुरु ह्यणों लक्ष्मीवंत । तरी ते
 लक्ष्मी नाशिवंत । ज्याचे दारीं असे तिष्ठत । मोक्ष-
 लक्ष्मी ॥२७॥ स्वर्गलोक इंद्र संपती । हे काळांतरीं
 विटंबती । सद्गुरुकृपेची प्राप्ती । काळांतरीं चळेना
 ॥२८॥ हरीहर ब्रह्मादिक । नाश पावती सकळिक ।

सर्वदा अविनाश येक । सद्गुरुरुपद् ॥२९॥ तथासी
उपमा काय घावी । नाशिवंत सृष्टी आववी ।
यंचभूतिक उठाठेवी । न चले तेथें ॥३०॥ ह्यणौनि
सद्गुरु वर्णवेना । हे गे हेचि भाझी वर्णना ।
अंतरस्थितीचिया खुणा । अंतर्निष्ठ जाणती ॥५१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सद्गुरुस्तवननाम
समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

आतां वंदीन सज्जन । जे परमार्थाचें अधिष्ठान ।
जयांचेनि गुह्यज्ञान । प्रगटे जनीं ॥१॥ जे वस्तु परम
दुल्लभ । जयेचा अलभ्य लाभ । तेचि होये सुल्लभ ।
संतसंगेंकरूनी ॥२॥ वस्तु प्रगटचि असे । पाहातां
कोणासीच न दिसे । नाना साधनीं सायासें । न पडे
ठाई ॥३॥ जेथें परीक्षवंत ठकले । नांतरी डोळसचि
अंध जाले । पाहात असतांचि चुकले । निजवस्तूसी
॥४॥ जें दीपाचेनि दिसेना । नाना प्रकारें गवसेना ।
नेत्रांजनेंहि वसेना । दृष्टीपुढें ॥५॥ सोळां कळी
पूर्ण शशी । दाखळुं सकेना वस्तूसी । तीव्र आदित्य
कळारासी । तोहि दाखवीना ॥६॥ जया सूर्याचेनि

प्रकाशें । ऊर्णतंतु तोहि दिसे । नाना सूक्ष्म पदार्थ
 भासे । अणुरेणादिक ॥७॥ चिरलें वाळायें तेंहि
 प्रकासी । परी तो दाखवीना वस्तूसी । तें जयाचेनि
 साधकांसी । प्रात होये ॥८॥ जेथें आक्षेप आटले ।
 जेथें प्रेत्न प्रस्तावले । जेथें तर्क मंदावले । तर्कितां
 निजवस्तूसी ॥९॥ वळे विवेकाची वेगडी । पडे
 शब्दाची बोवडी । जेथें मनाची तांतडी । कामा
 नये ॥१०॥ जो बोलकेपणें विशेष । सहस्र मुखांचा
 जो शेष । तोहि सिणला निःशेष । वस्तु न संगवे
 ॥११॥ वेदें प्रकाशिलें सर्वही । वेदविरहित कांहीं
 नाहीं । तो वेद कोणामही । दाखऊं सकेना ॥१२॥
 तेचि वस्तु संतसंगें । स्वानुभवे कळों लागे । त्याचा
 महिमा वचनीं सांगे । ऐसा कवणु ॥१३॥ विचित्र
 कळा ये मायेची । परी वोळखी न संगवे वस्तूची ।
 मायातीता अनंताची । संत सोये सांगती ॥१४॥
 वस्तूसी वर्णिलें नवचे । तेंचि स्वरूप संतांचें । या
 कारणें वचनाचें । कार्य नाहीं ॥१५॥ संत आनंदाचें
 स्थळ । संत सुखचि केवळ । नाना संतोषाचें मूळ ।
 ते हे संत ॥१६॥ संत विश्रांतीची विश्रांती । संत
 तृप्तीची निजतृप्ती । नांतरी भक्तीची फळश्रुती । ते
 हे संत ॥१७॥ संत धर्माचें धर्मक्षेत्र । संत स्वरूपाचें
 सत्यान्न । नांतरी पुण्याची पवित्र । पुण्य भूमी ॥१८॥

संत समाधीचें मंदिर । संत विवेकाचें भांडार ।
 नातरी बोलिजे माहेर । सायोज्यमुक्तीचें ॥१९॥
 संत सत्याचा निश्चयो । संत सार्थकाचा जयो ।
 संत प्राप्तीचा समयो । सिद्धरूप ॥२०॥ मोक्षश्रिया
 आळंकृत । ऐसे हे संत श्रीमंत । जीव दरिद्री असं-
 ख्यात । नृपती केले ॥२१॥ जे समर्थपणें उदार । जे
 कां अत्यंत दानशूर । त्यांचेनि हा ज्ञानविचार
 दिधला न वचे ॥२२॥ माहाराजे चक्रवती । जाले
 आहेत पुढें होती । परंतु कोणी सायोज्यमुक्ती । देणार
 नाही ॥२३॥ जें त्रैलोक्यीं नाही दान । तें करिती
 संतसज्जन । त्यां संतांचें महिमान । काय ह्यणौनि
 वर्णावं ॥२४॥ जें त्रैलोक्याहून वेगळें । जें वेद-
 श्रुतीसी नाकळे । तेंचि जयांचेनि बोळे । परब्रह्म अंतरीं
 ॥२५॥ ऐसी संतांची महिमां । बोलिजे तितुकी उणी
 उपमा । जयांचेनि मुख्य परमात्मा । प्रगट होये ॥२६॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे संतस्तवननाम
 समास पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

आतां वंदुं श्रोते जन । भक्त ज्ञानी संत सज्जन ।
 विरक्त योगी गुणसंपन्न । सत्यवादी ॥१॥ येक
 सत्वाचे सागर । येक बुद्धीचे आगर । येक श्रोते
 वैरागर । नाना शब्दरत्नाचे ॥२॥ जे नाना
 अर्थावृत्ताचे भोक्ते । जे प्रसंगी वक्त्याचे वक्ते ।
 नाना संशयाते छेदिते । निश्चै पुरुष ॥३॥ ज्यांची
 धारणा अपार । जे ईश्वराचे अवतार । नातरी
 प्रत्यक्ष सुरवर । वैसले जैसे ॥४॥ किं हे ऋषे-
 श्वरांची मंडळी । शांतस्वरूप सत्वागळी । जयां-
 चेनि सभामंडळी । परम शोभा ॥५॥ हृदई वेदगर्भ
 विलसे । मुखी सरस्वती विळासे । साहित्य बोलतां
 जैसे । भासती देवगुरु ॥६॥ जे पवित्रपणें वैश्वा-
 नर । जे स्फूर्तिकिरणाचे दिनकर । ज्ञातेपणें दृष्टी-
 समोर । ब्रह्मांड न ये ॥७॥ जे अखंड सावधान ।
 जयांस त्रिकाळाचें ज्ञान । सर्वकाल निराभिमान ।
 आत्मज्ञानी ॥८॥ ज्यांचे दृष्टीखालून गेलें । ऐसें
 कांहींच नाही उरलें । पदार्थमात्रासी लक्षिलें । मनें
 जयांच्या ॥९॥ जें जें कांहीं आठवावें । तें तें तयांस
 पूर्वीच ठावें । तेथें काये अनुवादावें । ज्ञातेपणें-
 करूनी ॥१०॥ परंतु हे गुणग्राहिक । लक्षणौन बोलतां
 निःशंक । भाग्यपुरुष काये येक । सेवीत नाही ॥११॥

सदा सेविती दिव्यान्नं । पालटाकारणं आवेष्ट अन्नं ।
 तैसींच माझीं वचनें । पराकृते ॥१२॥ आपुले शक्ति-
 नसार । भावें पुजावा परमेश्वर । परंतु पुजूं नये हा
 विचार । कोठेंचि नाही ॥१३॥ तैसा मी येक वाग्-
 दुर्बळ । श्रोते परमेश्वरचि केवळ । यांची पूजा वाचा-
 वरळ । करूं पाहे ॥१४॥ वित्पत्ती नाही कळा नाही ।
 चातुर्य नाही प्रबंद नाही । भक्ति ज्ञान वैराग्य नाही ।
 गौल्यता नाही वचनाची ॥१५॥ ऐसा माझा वाग्वि-
 लास । ह्मणौन बोलतो सावकाश । भावाचा भोक्ता
 जगदीश । ह्मणौनियां ॥१६॥ तुम्ही श्रोते जगदीश-
 मूर्ति । तेथें माझी वित्पत्ती किती । बुद्धिहीण अल्प-
 मती । सलगी करितों ॥१७॥ समर्थाचा पुत्र मूर्ख
 जगी । परी सामर्थ्य असे त्याचा आंगी । तुम्हां
 संतांचा सलगी । ह्मणौनि करितों ॥१८॥ व्याघ्र सिंह
 भयानक । देखोनि भयाचकित लोक । परी त्यांचीं
 पिर्लीं निःशंक । तयांपुढें खेळती ॥१९॥ तैसा मी
 संतांचा अंकित । तुम्हां संतांपासीं बोलत । तरी
 माझी चिंता तुमचें चित्त । वाहेलच कीं ॥२०॥
 आपलेंचि बोले वाउगें । त्याची संपादणी करणें
 लागे । परंतु कांहीं सांगणें नलगे । न्यून तें पूर्ण
 करावें ॥२१॥ हें तों प्रीतीचें लक्षण । स्वभावांचि करी
 मन । तैसे तुम्ही संतसज्जन । मायेबाप विश्वाचे

॥२२॥ माझा आशय जाणोनि जीवें । आतां
उचित तें करावें । पुढें कथेसि अवधान घावें । ह्मणे
दासानुदास ॥२३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे श्रोतेस्तवननाम
समाप्त षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

आतां वंदूं कवेश्वर । शब्दसृष्टीचे ईश्वर । नातरी हे
परमेश्वर । वेदावतारी ॥१॥ कीं हे सरस्वतीचें निज-
स्थान । कीं हे नाना कळांचें जीवन । नाना शब्दांचें
भुवन । येथार्थ होये ॥२॥ कीं हे पुरुषार्थांचें
वैभव । कीं हे जगदेश्वराचें महत्व । नाना लाघवें
सत्कीर्तीस्तव । निर्माण कवी ॥३॥ कीं हे शब्दरत्नाचे
सागर । कीं हे मुक्तांचें मुक्त सरोवर । नाना बुद्धीचे
वैरागर । निर्माण जाले ॥४॥ अध्यात्मग्रंथांची
खाणी । कीं हे बोलिके चिंतामणी । नाना काम-
धेनूचीं दुभणीं । बोललीं श्रोतयांसी ॥५॥ कीं हे
कल्पनेचे कल्पतरु । कीं हे मोक्षाचे मुख्य पडी-
भरु । नाना सायोज्यतेचे विस्तारु । विस्तारले
॥६॥ कीं हा परलोकींचा निजस्वार्थु । कीं हा

योगियांचा गुप्त पंथु । नाना ज्ञानियांचा परमार्थु ।
रूपासि आला ॥७॥ कीं हे निरंजनाची खूण ।
कीं हे निर्गुणाची वोळखूण । मायाविलक्षणाचें
लक्षण । ते हे कवी ॥८॥ कीं हा श्रुतीचा भाव-
गर्भ । कीं हा परमेश्वराचा अलभ्य लाभ । नातरी
होय सुलभ । निजबोध कविरूपें ॥९॥ कवि
मुमुक्षाचें अंजन । कवि साधकांचें साधन । कवि
सिद्धांचें समाधान । निश्चयात्मक ॥१०॥ कवि स्व-
धर्माचा आश्रयो । कवि मनाचा मनोजयो । कवि
धार्मिकाचा विनयो । विनयकर्ते ॥११॥ कवि वैरा-
ग्याचें संरक्षण । कवि भक्तांचें भूषण । नाना स्व-
धर्मरक्षण । ते हे कवी ॥१२॥ कवि प्रेमळांची प्रेमळ
स्थिति । कवि ध्यानस्थांची ध्यानमूर्ति । कवि उपा-
सकांची वाढ कीर्ती । विस्तारली ॥१३॥ नाना
साधनांचें मूळ । कवि नाना प्रेत्नांचें फळ । नाना
कार्यसिद्धी केवळ । कविचेनि प्रसादें ॥१४॥ आधीं
कवीचा वाग्विळास । तरी मग श्रवणीं तुंबळे रस ।
कविचेनि मतिप्रकाश । कवित्वास होये ॥१५॥ कवि
वित्पन्नाची योग्यता । कवि सामर्थ्यवंतांची सत्ता ।
कवि विचक्षणाची कुशलता । नाना प्रकारें ॥१६॥
कवि कवित्वाचा प्रबंध । कवि नाना धाटी मुद्रा
छंद । कवि गद्यपद्यें भेदाभेद । पदत्रासकर्ते ॥१७॥

कवि सृष्टीचा आळंकार । कवि लक्ष्मीचा शृंगार ।
 सकळ सिद्धीचा निर्धार । ते हे कवी ॥१८॥ कवि
 सभेचें मंडण । कवि भाग्याचें भूषण । नाना सुखाचें
 संरक्षण । ते हे कवी ॥१९॥ कवि देवांचें रूपकर्ते ।
 कवि ऋषीचे महत्ववर्णिते । नाना शास्त्रांचें सामर्थ्य
 ते । कवि वाखाणिते ॥२०॥ नस्ता कवीचा व्यापार ।
 तरी कैचा अस्ता जगोद्धार । ह्यणौनि कवि हे
 आधार । सकळ सृष्टीसी ॥२१॥ नाना विद्या
 ज्ञातृत्व कांहीं । कवेश्वरेंविण तों नाहीं । कवीपासून
 सर्वही । सर्वज्ञता ॥२२॥ मागां वाल्मीकि व्यासा-
 दिक । जाले कवेश्वर अनेक । त्यांपासून विवेक ।
 सकळ जनासी ॥२३॥ पूर्वीं काव्यें होती केलीं ।
 तरीच वित्पत्ती प्राप्त जाली । तेणें पंडिताआंगी
 घाणली । परम योग्यता ॥२४॥ ऐसे पूर्वीं थोर
 थोर । जाले कवेश्वर अपार । आतां आहेत पुढें
 होणार । नमन त्यांसी ॥२५॥ नाना चातुर्याच्या
 मूर्ती । कीं हे साक्षात् बृहस्पती । वेद श्रुती बोलो
 ह्यणती । ज्यांच्या मुखें ॥२६॥ परोपकाराकारणें ।
 नाना निश्चय अनुवादणें ॥ सेखीं बोलिले पूर्णपणें ।
 संशयातीत ॥२७॥ कीं हे अमृताचे मेघ बोलले ।
 कीं हे नवरसाचे बोध लोटले । नाना सुखाचे
 उचंबळले । सरोवर हे ॥२८॥ कीं हे विवेक-

निधीचीं भांडारें । प्रगट जालीं मनुष्याकारें । नाना
 वस्तूचेनि विचारें । कोंदाटले हे ॥२९॥ कीं हे
 आदिशक्तीचें ठेवणें । नाना पदार्थास आणी उणें ।
 लाधलें पूर्व संचिताच्या गुणें । विश्वजनार्सी ॥३०॥
 कीं हें सुखाचीं तारुवें लोटलीं । आक्षै आनंदें
 उतटलीं । विश्वजनास उपेगा आलीं । नाना प्रयोगा-
 कारणें ॥३१॥ कीं हे निरंजनाची संपत्ती । कीं हे
 विराटाची योगस्थिती । नातरी भक्तीची फळश्रुती ।
 फळास आली ॥३२॥ कीं हा ईश्वराचा पवाड ।
 पाहातां गगनाहून वाड । ब्रह्मांडरचनेहून जाड ।
 कविप्रबंदरचना ॥३३॥ आतां असो हा विचार ।
 जगास आधार कवेश्वर । तयांसी माझा नमस्कार ।
 साष्टांग भावें ॥३४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे कवेश्वरस्तवननाम
 समास सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

आतां वंदूं सकळ सभा । जये सभेसी मुक्ति सुलभा ।
 जेथें स्वयें जगदीश उभा । तिष्ठतु भरें ॥१॥

श्लोक ॥ नाहं वसामि वैकुण्ठे योगिनां हृदये रवौ ।
 मद्भक्ता यत्र गायन्ति तत्र तिष्ठामि नारद ॥

नाही वैकुंठीचा ठाई । नाही योगियांचा हृदई ।
 माझे भक्त गाती ठाई ठाई । तेथे मी तिष्ठतु नारदा
 ॥२॥ याकारणें सभा श्रेष्ठ । भक्त गाती तें वैकुंठ ।
 नामघोषें घडघडाट । जयजयकारें गर्जती ॥३॥ प्रेमळ
 भक्तांची गायनें । भगवत्कथा हरिकीर्तनें । वेद-
 व्याख्यान पुराणश्रवणें । जेथें निरंतर ॥४॥ परमे-
 श्वराचे गुणानुवाद । नाना निरूपणाचे संवाद ।
 अध्यात्मविद्या भेदाभेद । मथन जेथें ॥५॥ नाना
 समाधानें तृप्ती । नाना आशंकानिवृत्ती । चित्तीं वैसे
 ध्यानमूर्ति । वाग्विळासें ॥६॥ भक्त प्रेमळ भाविक ।
 सभ्य सखोल सात्विक । रम्य रसाळ गायक । निष्ठा-
 वंत ॥७॥ कर्मसीळ आचारसीळ । दानसीळ धर्म-
 सीळ । सुचिस्मंत पुण्यशीळ । अंतरशुद्ध कृपालु ॥८॥
 योगी वीतरागी उदास । नेमक निग्रह तापस ।
 विरक्त निस्पृह बहुवस । आरण्यवासी ॥९॥ दंड-
 धारी जटाधारी । नाथपंथी मुद्राधारी । येक बाल-
 ब्रह्मच्यारी । योगेश्वर ॥१०॥ पुरश्चरणी आणी
 तपस्वी । तीर्थवासी आणी मनस्वी । माहायोगी
 आणी जनस्वी । जनासारिखे ॥११॥ सिद्ध साधु
 आणी साधक । मंत्रयंत्रशोधक । येकनिष्ठ उपा-
 सक । गुणग्राही ॥१२॥ संत सज्जन विद्वज्जन ।
 वेदज्ञ शास्त्रज्ञ महाजन । प्रबुद्ध सर्वज्ञ समाधान ।

विमळकर्ते ॥१३॥ योगी वित्पन्न ऋषेश्वर । धूर्त
 तार्किक कवेश्वर । मनोजयाचे मुनेश्वर । आणी
 दिग्वल्की ॥१४॥ ब्रह्मज्ञानी आत्मज्ञानी । तत्त्व-
 ज्ञानी पिंडज्ञानी । योगाभ्यासी योगज्ञानी । उदा-
 सीन ॥१५॥ पंडित आणी पुराणिक । विद्वांस
 आणी वैदिक । भट आणी पाठक । येजुर्वेदी
 ॥१६॥ महाभले महाश्रोत्री । याज्ञिक आणी आग्न-
 होत्री । वैद्य आणी पंचाक्षरी । परोपकारकर्ते ॥१७॥
 भूत भविष्य वर्तमान । जयांस त्रिकाळाचें ज्ञान ।
 बहुश्रुत निराभिमान । निरापेक्षी ॥१८॥ शांति क्षमा
 दयासीळ । पवित्र आणी सत्वसीळ । अंतरशुद्ध
 ज्ञानसीळ । ईश्वरी पुरुष ॥१९॥ ऐसे जे कां सभा-
 नायेक । जेथें नित्यानित्यविवेक । त्यांचा महिमा
 अलोलिक । काय ह्मणोनि वर्णावा ॥२०॥ जेथें
 श्रवणाचा उपाये । आणी परमार्थसमुदाये । तेथें
 जनासी तरणोपाये । सहजचि होये ॥२१॥ उत्तम
 गुणाची मंडळी । सत्वधीर सत्वागळी । नित्य
 सुखाची नव्हाळी । जेथें वसे ॥२२॥ विद्यापात्रें
 कळापात्रें । विशेष गुणाचीं सत्पात्रें । भगवंताचीं
 प्रीतिपात्रें । मिळालीं जेथें ॥२३॥ प्रवृत्ती आणी
 निवृत्ती । प्रपंची आणी परमार्थी । गृहस्ताश्रमी
 वानप्रहस्ती । संन्यासादिक ॥२४॥ वृद्ध तरुण आणी

वाळ । पुरुष स्त्रियादिक सकळ । अखंड ध्याती
 तमाळनीळ । अंतर्यामी ॥२५॥ ऐसे परमेश्वराचे
 जन । त्यांसी माझे अभिवंदन । जयांचेनि समा-
 धान । अकस्मात वाणे ॥२६॥ ऐसिये सभेचा गजर ।
 तेथें माझा नमस्कार । जेथें नित्य निरंतर । कीर्तन
 भगवंताचें ॥२७॥ जेथें भगवंताच्या मूर्ती । तेथें
 पाविजे उत्तम गती । ऐसा निश्चय बहुतां ग्रंथी ।
 महंत बोलिले ॥२८॥ कलौ कीर्तने वरिष्ठ । जेथें
 होय ते सभा श्रेष्ठ । कथाश्रवणें नाना नष्ट । संदेह
 मावळती ॥२९॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सभास्तवननाम
 अष्टम समाप्त ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

आतां स्तुं हा परमार्थ । जो साधकांचा निज-
 स्वार्थ । नांतरी समर्थामध्ये समर्थ । योग हा ॥१॥
 आहे तरी परम सुगम । परि जनासी जाला दुर्गम ।
 कां जयाचें चुकलें वर्म । सत्समागमाकडे ॥२॥
 नाना साधनाचे उधार । हा रोकडा ब्रह्मसाक्षा-
 त्कार । वेदशास्त्री जें सार । तें अनुभवास ये ॥३॥

आहे तरी चहूंकडे । परी अणुमात्र दृष्टी न पडे ।
 उदास परी येकीकडे । पाहातां दिसेना ॥४॥
 आकाशमार्गी गुप्त पंथ । जाणती योगिये समर्थ ।
 इतरांस हा गुह्यार्थ । सहसा न कळे ॥५॥
 साराचेंहि निजसार । अखंड अक्षै अपार ।
 नेऊं न सकती तशकर । कांहीं केल्या ॥६॥
 तयास नाही राजभये । अथवा नाही अग्निभये ।
 अथवा स्वापदभये । बोलोंच नये ॥७॥ परब्रह्म तें
 हालवेना । अथवा ठावही चुकेना । काळांतरीं
 चलेना । जेथीचा तेथें ॥८॥ ऐसें तें निज ठेवणें ।
 कदापि पालटों नेणे । अथवा नव्हे आदिक उणें ।
 बहुतां काळें ॥९॥ अथवा तें घसवटेना । अथवा
 अदृश्य होयेना । नातरी पाहातां दिसेना । गुरु-
 अंजनेविण ॥१०॥ मागा योगिये समर्थ । त्यांचाहि
 निजस्वार्थ । यासि बोलिजे परमार्थ । परमगुह्य
 ह्मणौनि ॥११॥ जेंहीं शोधून पाहिला । त्यासी अर्थ
 सांपडला । येरां असोनि अलभ्य जाला । जन्मो-
 जन्मीं ॥१२॥ अपूर्वता या परमार्थाची । वार्ता नाही
 जन्ममृत्याची । आणी पदवी सायोज्यतेची ।
 सन्निधचि लाभे ॥१३॥ माया विवेकें मावळे ।
 सारासार विचार कळे । परब्रह्म तेंहि निवळे ।
 अंतर्दामीं ॥१४॥ ब्रह्म भासलें उदंड । ब्रह्मीं बुडालें

ब्रह्मांड । पंचभूतांचें थोतांड । तुछ्य वाटे ॥१५॥
 प्रपंच वाटे लटिका । माया वाटे लापणिका । शुद्ध
 आत्मा विवेका । अंतरीं आला ॥१६॥ ब्रह्मस्थित
 वाणतां अंतरीं । संदेह गेला ब्रह्मांडावाहेरी ।
 दृश्याची जुनी जर्जरी । कुहित जाली ॥१७॥ ऐसा
 हा परमार्थ । जो करी त्याचा निजस्वार्थ । आतां
 या समर्थास समर्थ । किती ह्यणौनि ह्यणावें ॥१८॥
 या परमार्थाकरितां । ब्रह्मादिकांसि विश्रामता ।
 योगी पावती तन्मयता । परब्रह्मी ॥१९॥ परमार्थ
 सकळांस विसावा । सिद्ध साधु माहानुभावां ।
 सेखीं सात्विक जड जीवां । सत्संगेंकरूनी ॥२०॥
 परमार्थ जन्माचें सार्थक । परमार्थ संसारीं तारक ।
 परमार्थ दाखवी परलोक । धार्मिकासी ॥२१॥
 परमार्थ तापसांसी थार । परमार्थ साधकांसी
 आधार । परमार्थ दाखवी पार । भवसागराचा
 ॥२२॥ परमार्थी तो राज्यधारी । परमार्थ नाही तो
 भिकारी । या परमार्थाची सरी । कोणास द्यावी
 ॥२३॥ अनंत जन्मीचें पुण्य जोडे । तरीच परमार्थ
 घडे । मुख्य परमात्मा आतुडे । अनुभवासी ॥२४॥
 जेणें परमार्थ वोळखिला । तेणें जन्म सार्थक केला ।
 येर तो पापी जन्मला । कुलक्षयाकारणें ॥२५॥
 असो भगवत्प्राप्तीविण । करी संसाराचा सीण ।

त्या मुखार्चें मुखावलोकन । करुंच नये ॥२६॥
 भल्यानं परमार्थी भरावें । शरीर सार्थक करावें ।
 पूर्वजांस उद्धरावें । हरिभक्ती करूनी ॥२७॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे परमार्थस्तवननाम
 समास नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

धन्य धन्य हा नरदेहो । येथील अपूर्वता पाहो ।
 जो जो कीजे परमार्थलाहो । तो तो पावे सिद्धीतें
 ॥१॥ या नरदेहाचेनि लागवेगें । येक लागले भक्ति-
 संगें । येकीं परम वीतरागें । गिरिकंदरें सेविलीं
 ॥२॥ येक फिरती तीर्थाटणें । येक करिती पुर-
 श्वरणें । येक अखंड नामस्मरणें । निष्ठावंत राहिले
 ॥३॥ येक तपें करुं लागले । येक योगाभ्यासी
 माहाभले । येक आभ्यासयोगें जाले । वेदशास्त्री
 वित्पन्न ॥४॥ येकीं हटनिग्रह केला । देह अत्यंत
 पीडिला । येकीं देव ठाई पाडिला । भावार्थवळें
 ॥५॥ येक महानुभाव विख्यात । येक भक्त जाले
 ख्यात । येक सिद्ध अकस्मात । गगन वोळगती ॥६॥
 येक तेजीं तेजचि जाले । येक जळीं मिळोन नेले ।

एक ते दिसतचि अदृश्य जाले । वायोस्वरूपीं ॥७॥
 एक एकचि बहुधा होती । एक देखतचि निघोनी
 जाती । एकवैसले असतांचि भ्रमती । नाना
 स्थानीं समुद्रीं ॥८॥ एक भयानकावरी बैसती ।
 एक अचेतनें चालविती । एक प्रेतें उठविती ।
 तपोबळेंकरूनी ॥९॥ एक तेजे मंद करिती ।
 एक जळें आटविती । एक वायो निरोधिती ।
 विश्वजनाचा ॥१०॥ ऐसे हटनिग्रही कृतबुद्धी ।
 जयांस वोळल्या नाना सिद्धी । ऐसे सिद्ध लक्षावधी ।
 होऊन गेले ॥११॥ एक मनोसिद्ध एक वाचासिद्ध ।
 एक अल्पसिद्ध एक सर्वसिद्ध । ऐसे नाना प्रकारीचे
 सिद्ध । विख्यात जाले ॥१२॥ एक नवविधाभक्ति-
 राजपंथें । गेले तरले परलोकींच्या निजस्वार्थें ।
 एक योगी गुप्तपंथें । ब्रह्मभुवना पावले ॥१३॥
 एक वैकुंठास गेले । एक सत्यलोकीं राहिले । एक
 कैलासी बैसले । शिवरूप होउनि ॥१४॥ एक
 इंद्रलोकीं इंद्र जाले । एक पितृलोकीं मिळाले । एक
 ते उडगणीं बैसले । एक ते क्षीरसागरीं ॥१५॥
 सलोकता समीपता । स्वरूपता सायोज्यता । या
 चत्वार मुक्ती तत्वता । इच्छा सेऊन राहिले ॥१६॥
 ऐसे सिद्ध साधु संत । स्वहिता प्रवर्तले अनंत ।
 ऐसा हा नरदेह विख्यात । काय ह्यणौनि वर्णावा

॥१७॥ या नरदेहाचेनि आधारें । नाना साधनांचेनि
द्वारें । मुख्य सारासारविचारें । बहुत सुटले ॥१८॥
या नरदेहाचेनि संमंधें । बहुत पावले उत्तम पदें ।
अहंता सांडून स्वानंदें । सुखी जाले ॥१९॥
नरदेहीं येऊन सकळ । उधरागती पावले केवळ ।
येथें संशयाचें मूळ । खंडोन गेलें ॥२०॥ पशुदेहीं
नाहीं गती । ऐसें सर्वत्र बोलती । ह्यणौन नरदेहीं
च प्राप्ती । परलोकाची ॥२१॥ संत महंत ऋषी
मुनी । सिद्ध साधु समाधानी । भक्त मुक्त ब्रह्म-
ज्ञानी । विरक्त योगी तपस्वी ॥२२॥ तत्त्वज्ञानी
योगाभ्यासी । ब्रह्मच्यारी दिगंबर संन्यासी । शड-
दर्शनी तापसी । नरदेहींच जाले ॥२३॥ ह्यणौनि
नरदेह श्रेष्ठ । नाना देहांमध्ये वरिष्ठ । जयाचेनि
चुके आरिष्ठ । येमयातनेचें ॥२४॥ नरदेह हा
स्वाधेन । सहसा नव्हे पराधेन । परंतु हा परोपकारी
झिजऊन । कीर्तिरूपें उरवावा ॥२५॥ अश्व वृषभ
गाई म्हैसी । नाना पशु स्त्रिया दासी । कृपालूपणें
सोडितां त्यांसी । कोणी तरी धरील ॥२६॥ तैसा नव्हे
नरदेहो । इच्छा जाव अथवा राहो । परी यास कोणी
पाहो । बंधन करूं सकेना ॥२७॥ नरदेह पांगुळ
असता । तरी तो कार्यास न येतां । अथवा थोंटा
जरी असतां । तरी परोपकारास न ये ॥२८॥ नरदेह

अंध असिला । तरी तो निपटाचि वायां गेला । अथवा
 बधिर जरी असिला । तरी निरूपण नाही ॥२९॥
 नरदेह असिला मुका । तरी घेतां नये आशंका ।
 अशक्त रोगी नासका । तरी तो निःकारण ॥३०॥
 नरदेह असिला मूर्ख । अथवा फेंपच्या समंधाचें
 दुःख । तरी तो जाणावा निरार्थक । निश्चयेंसीं ॥३१॥
 इतकें हें नस्तां वेंग । नरदेह आणी सकळ सांग ।
 तें धरावा परमार्थमार्ग । लागवेगें ॥३२॥ सांग
 नरदेह जोडलें । आणी परमार्थबुद्धि विसलें । तें
 मूर्ख कैसें भ्रमलें । मायाजाळीं ॥३३॥ मृत्तिका
 खाणोन घर केलें । तें माझे ऐसें दृढ कल्पिलें । परी
 तें बहुतांचें हें कळलें । नाहीच तयासी ॥३४॥ सुष्यक
 म्हणती घर आमुचें । पाली म्हणती घर आमुचें ।
 मक्षिका म्हणती घर आमुचें । निश्चयेंसीं ॥३५॥
 कांतण्या म्हणती घर आमुचें । मुंगळे म्हणती घर
 आमुचें । मुंग्या म्हणती घर आमुचें । निश्चयेंसीं
 ॥३६॥ विंचू म्हणती आमुचें घर । सर्प म्हणती
 आमुचें घर । झुरळें म्हणती आमुचें घर । निश्चयेंसीं
 ॥३७॥ अमर म्हणती आमुचें घर । भिंगोच्या
 म्हणती आमुचें घर । आळीका म्हणती आमुचें
 घर । काष्ठामधें ॥३८॥ मार्जरें म्हणती आमुचें
 घर । श्वानें म्हणती आमुचें घर । मुंगसें म्हणती

आमुचें घर । निश्वयेंसी ॥३९॥ पुंगळ म्हणती
 आमुचें घर । वाळव्या म्हणती आमुचें घर ।
 पिसुवा म्हणती आमुचें घर । निश्वयेंसी ॥४०॥
 ढेंकुण म्हणती आमुचें घर । चांचण्या म्हणती
 आमुचें घर । घुंगडीं म्हणती आमुचें घर ।
 निश्वयेंसी ॥४१॥ पिसोळे म्हणती आमुचें घर ।
 गांधेलें म्हणती आमुचें घर । सोट म्हणती आमुचें
 घर । आणी गोंबी ॥४२॥ बहुत किड्यांचा
 जोजार । किती सांगावा विस्तार । समस्त म्हणती
 आमुचें घर । निश्वयेंसी ॥४३॥ पशु म्हणती
 आमुचें घर । दासी म्हणती आमुचें घर । घरीचीं
 म्हणती आमुचें घर । निश्वयेंसी ॥४४॥ पाहुणे
 म्हणती आमुचें घर । मित्र म्हणती आमुचें घर ।
 ग्रामस्थ म्हणती आमुचें घर । निश्वयेंसी ॥४५॥
 तश्कर म्हणती आमुचें घर । राजकी म्हणती
 आमुचें घर । आग्न म्हणे आमुचें घर । भस्म करूं
 ॥४६॥ समस्त म्हणती घर माझे । हें मूर्खही म्हणे
 माझे माझे । सेवट जड जालें ओझे । टाकिला
 देश ॥४७॥ अवर्षी घरे भंगलीं । गांवची पांढरी
 पडिली । मग ते गृही राहिलीं । आरण्यस्वापदे
 ॥४८॥ किडा मुंगी वाळवी मूषक । त्यांचेंच घर
 हें निश्वयात्मक । हें प्राणी बापुडे मूर्ख । निघोन

गेलें ॥४९॥ ऐसी गृहांची स्थिती । मिथ्या आली
 आत्मप्रचीती । जन्म दों दिसांची वस्ती । कोठें
 तरी करावी ॥५०॥ देह म्हणावें आपुलें । तरी
 हें बहुतांकारणें निर्मिलें । प्राणीयांच्या माथां घर
 केलें । वा मस्तकीं भक्षिती ॥५१॥ रोमेमुळीं किडे
 भक्षिती । खांडुक जाल्यां किडे पडती । पोटामध्यें
 जंत होती । प्रत्यक्ष प्राणियांच्या ॥५२॥ कीड
 लागे दांतासी । कीड लागे डोळ्यांसी । कीड लागे
 कर्णासी । आणी गोमाशा भरती ॥५३॥ गोचिड
 अशुद्ध सेविती । चामवा मांसांत घुसती । पिसोळे
 चाऊन पळती । अकस्मात् ॥५४॥ भोंगें गांधेलें
 चाविती । गोंबी जळवा अशुद्ध घेती । विंचू सर्प
 दंश करिती । कानटें फुसीं ॥५५॥ जन्मून देह
 पाळिलें । तें अकस्मात् व्याघ्रें नेलें । कां तें
 लांडगीं च भक्षिलें । वलात्कारें ॥५६॥ मूषकें
 मार्जरें दंश करिती । स्वानें अश्वें लोले तोडिती ।
 रीसें मर्कटें मारिती । कासावीस करूनी ॥५७॥
 उष्टरें डसोन उचलिती । हस्थी चिडून टाकिती ।
 वृषभ टोचून मारिती । अकस्मात् ॥५८॥ तश्कर
 तडतडां तोडिती । भूतें झडपोन मारिती । असो या
 देहाची स्थिती । ऐसी असे ॥५९॥ ऐसें शरीर
 बहुतांचें । मूर्ख म्हणे आमुचें । परंतु स्वाजें जिवाचें ।

दापचें बोलिलें ॥६०॥ देह परमार्थी लाविलें ।
 तरीच याचें सार्थक जालें । नाही तरी हें वेर्थचि
 गेलें । नाना आघाते मृत्युपंथें ॥ ६१ ॥ असो जे
 प्रपंचिक मूर्ख । ते काये जाणती परमार्थसुख ।
 त्या मूर्खाचें लक्षण कांहीं येक । पुढें बोलिलें
 असे ॥ ६२ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे नरदेहस्तवननिरूपणनाम
 समास दशम ॥ १० ॥

॥ मूर्खलक्षणनाम दशक द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

ॐ नमो जि गजानना । येकदंता त्रिनयना ।
 कृपादृष्टि भक्तजना । अवलोकार्के ॥ १ ॥ तुज नमूं
 वेदमाते । श्रीशारदे ब्रह्मसुते । अंतरीं वसे कृपा-
 वंते । स्फूर्तिरूपें ॥ २ ॥ वंदून सद्गुरुचरण । करून
 रघुनाथस्मरण । त्यागार्थ मूर्खलक्षण । बोलिजेल
 ॥३॥ येक मूर्ख येक पढतमूर्ख । उभय लक्षणीं
 कौतुक । श्रोतीं सादर विवेक । केला पाहिजे ॥४॥
 पढतमूर्खाचें लक्षण । पुढिले समासीं निरूपण ।

सावध होऊनि विचक्षण । परिसोत पुढें ॥५॥ आतां
 प्रस्तुत विचार । लक्षणें सांगतां अपार । परि
 कांहीं येक तत्पर । होऊन ऐका ॥६॥ जे प्रपंचिक
 जन । जयांस नाही आत्मज्ञान । जे केवळ अज्ञान ।
 त्यांचीं लक्षणें ॥७॥ जन्मला जयांचे उदरीं ।
 तयांसि जो विरोध करी । सखी मानिली अंतुरी ।
 तो येक मूर्ख ॥८॥ सांडून सर्वहि गोत ।
 स्त्रीआधेन जीवित । सांगे अंतरींची मात । तो येक
 मूर्ख ॥९॥ परस्त्रीसीं प्रेमा धरी । श्वशुरगृहीं वास
 करी । कुळेंविण कन्या वरी । तो येक मूर्ख ॥१०॥
 समर्थावरी अहंता । अंतरीं मानी समता । सामर्थ्ये-
 विण करी सत्ता । तो येक मूर्ख ॥११॥ आपली
 आपण करी स्तुती । स्वदेशीं भोगी विपत्ति । सांगे
 वडिलांची कीर्ती । तो येक मूर्ख ॥१२॥ अकारण
 हास्य करी । विवेक सांगतां न धरी । जो बहुतांचा
 वैरी । तो येक मूर्ख ॥१३॥ आपुलीं धरूनियां
 दुरी । पराव्यासीं करी मीची । परन्यून बोले रात्रीं ।
 तो येक मूर्ख ॥१४॥ बहुत जागते जन । तयां-
 मध्ये करी शयन । परस्थळीं बहु भोजन । करी तो
 येक मूर्ख ॥१५॥ मान अथवा अपमान । स्वये
 करी परिच्छिन्न । सप्त वेसनीं जयाचें मन । तो
 येक मूर्ख ॥१६॥ धरून परावी आस । प्रेतन सांडी

सावकास । निसुगाईचा संतोष । मानी तो येक
मूर्ख ॥१७॥ घरीं विवेक उमजे । आणि सभेमध्ये
लाजे । शब्द बोलतां निर्बुजे । तो येक मूर्ख ॥१८॥
आपणाहून जो श्रेष्ठ । तयासीं अत्यंत निकट ।
सिकवणेचा मानी वीट । तो येक मूर्ख ॥१९॥
नायेके त्यांसी सिकवी । वडिलांसीं जाणीव दावी ।
जो आरजास गोवी । तो येक मूर्ख ॥२०॥ येका-
येकीं येकसरा । जाला विषईं निलाजिरा । मर्यादा
सांडून सैरा । वर्ते तो येक मूर्ख ॥२१॥ औषध ने
घे असोन वेथा । पथ्य न करी सर्वथा । न मिळे
आलिया पदार्था । तो येक मूर्ख ॥२२॥ संगेंविण
विदेश करी । वोळखीविण संग धरी । उडी घाली
माहापुरीं । तो येक मूर्ख ॥२३॥ आपणास जेथें
मान । तेथें अखंड करी गमन । रक्षूं नेणे माना-
भिमान । तो येक मूर्ख ॥२४॥ सेवक जाला
लक्ष्मीवंत । तयाचा होय अंकित । सर्वकाळ जो
दुश्चित्त । तो येक मूर्ख ॥२५॥ विचार न करितां
कारण । दंड करी अपराधेंविण । स्वल्पासाठीं जो
रूपणं । तो येक मूर्ख ॥२६॥ देवलंड पितृलंड ।
शक्तिवीण करी तोड । ज्याचे मुखीं भंडउभंड ।
तो येक मूर्ख ॥२७॥ घरीच्यावरी स्वाय दाढा ।
बाहेरी दीन बापुडा । ऐसा जो कां वेड मूढा ।

तो येक मूर्ख ॥२८॥ नीच यातीसीं सांगात ।
 परांगनेसीं येकांत । मार्गे जाय खात खात । तो
 येक मूर्ख ॥२९॥ स्वयें नेणे परोपकार । उपकाराचा
 अनोपकार । करी थोडें बोले फार । तो येक
 मूर्ख ॥३०॥ तपीळ खादाड आळसी । कुश्चीळ
 कुटीळ मानसी । धारीष्ट नाहीं जयापासी । तो
 येक मूर्ख ॥३१॥ विद्या वैभव ना धन । पुरुषार्थ
 सामर्थ्य ना मान । कोरडाच वाहे अभिमान । तो
 येक मूर्ख ॥३२॥ लंडी लटिका लावाड । कुकर्मि
 कुटीळ निचाड । निद्रा जयाची वाड । तो येक
 मूर्ख ॥३३॥ उंची जाऊन वस्त्र नेसे । चौबारां
 वाहेरी वैसे । सर्वकाळ नश्र दिसे । तो येक मूर्ख ॥३४॥
 दंत चक्षु आणी घ्राण । पाणी वसन आणी चरण ।
 सर्वकाळ जयाचे मळिण । तो येक मूर्ख ॥३५॥
 वैधृति आणी वितिपात । नाना कुमुहूर्ते जात ।
 अपशकुनें करी घात । तो येक मूर्ख ॥३६॥
 क्रोधें अपमानें कुबुद्धि । आपणास आपण वधी ।
 जयास नाहीं दृढ बुद्धि । तो येक मूर्ख ॥३७॥
 जिवलगांस परम खेदी । सुखाचा शब्द तोहि
 नेदी । नाच जनास वंदी । तो येक मूर्ख ॥३८॥
 आपणास राखे परोपरी । शरणागतांस अवहेरी ।
 लक्ष्मीचा भर्वसा धरी । तो एक मूर्ख ॥३९॥ पुत्र

कळत्र आणी दारा । इतुकाचि मानुनियां थारा ।
 विसरोन गेला ईश्वरा । तो येक मूर्ख ॥४०॥ जैसें
 जैसें करावें । तैसें तैसें पावावें । हे जयास नेणवें ।
 तो येक मूर्ख ॥४१॥ पुरुषाचेनि अष्टगुणें । स्त्रियांस
 ईश्वरी देणें । ऐशा केल्या बहुत जेणें । तो येक
 मूर्ख ॥४२॥ दुर्जनाचेनि बोले । मर्यादा सांडून
 चाले । दिवसा झांकिले डोळे । तो येक मूर्ख ॥४३॥
 देवद्रोही गुरुद्रोही । मातृद्रोही पितृद्रोही । ब्रह्मद्रोही
 स्वामीद्रोही । तो येक मूर्ख ॥४४॥ परपीडेचें मानी
 सुख । परसंतोषाचें मानी दुःख । गेले वस्तूचा करी
 शोक । तो येक मूर्ख ॥४५॥ आदरेंविण बोलणें ।
 न पुसतां साक्ष देणें । निंघ वस्तु आंगिकारणें । तो
 येक मूर्ख ॥४६॥ तुक तोडून बोले । मार्ग सांडून
 चाले । कुकर्मी मित्र केले । तो येक मूर्ख ॥४७॥
 पत्य राखां नेणें कदा । विनोद करी सर्वदा । हासतां
 स्विजे पेटे द्वंदा । तो येक मूर्ख ॥४८॥ होड घाली
 अवघड । काजेंविण करी वडवड । बोलांचि नेणे
 मुखजड । तो येक मूर्ख ॥४९॥ वस्त्र शास्त्र दोनी
 नसे । उंचे स्थळीं जाऊन वैसे । जो गोत्रजांस
 विस्वासे । तो येक मूर्ख ॥५०॥ तशकरासी वोळखी
 सांगे । देखिली वस्तु तेचि मागे । आपलें आन्हीत
 करी रागें । तो येक मूर्ख ॥५१॥ हीन जनासीं

बराबरी । बोल बोले सरोत्तरीं । वामहस्ते, प्राशन
 करी । तो येक मूर्ख ॥५२॥ समर्थासीं मत्सर धरी ।
 अलभ्य वस्तूचा हेवा करी । घरीचा घरीं करी
 चोरी । तो येक मूर्ख ॥५३॥ सांडूनियां जगदीशा ।
 मनुष्याचा मानी भवसा । सार्थकेंविण वेची वयसा ।
 तो येक मूर्ख ॥५४॥ संसारदुःखाचेनि गुणें ।
 देवास गाळी देणें । मैत्राचें बोले उणें । तो येक
 मूर्ख ॥५५॥ अल्प अन्याय क्षमा न करी । सर्व-
 काळ धारकीं धरी । जो विस्वासघात करी । तो
 येक मूर्ख ॥५६॥ समर्थांचे मनींचे तुटे । जयाचेनि
 सभा विटे । क्षणा बरा क्षणा पालटे । तो येक
 मूर्ख ॥५७॥ बहुतां दिवसांचे सेवक । त्यागून ठेवी
 आणिक । ज्याची सभा निर्नायेक । तो येक मूर्ख
 ॥५८॥ अनीतीनें द्रव्य जोडी । धर्म नीति न्याय
 सोडी । संगतीचें मनुष्य तोडी । तो येक मूर्ख ॥५९॥
 घरीं असोन सुंदरी । जो सदांचा परद्वारी । बहुतांचें
 उचिष्ट अंगीकारी । तो येक मूर्ख ॥६०॥ आपुलें
 अर्थ दुसऱ्यापासीं । आणी दुसऱ्याचें अभिलासी ।
 पर्वत करी हीनासी । तो येक मूर्ख ॥६१॥ अति-
 ताचा अंक पाहे । कुग्रामामधें राहे । सर्वकाळ चिंता
 वाहे । तो येक मूर्ख ॥६२॥ दोषे बोलत असती
 जेथें । तिसरा जाऊन वैसे तेथें । डोई खाजवी

दोहें हातें । तो येक मूर्ख ॥६३॥ उदकामधें सांडी
 गुरळी । पायें पाये कांडोळी । सेवा करी हीन
 कुळी । तो येक मूर्ख ॥६४॥ स्त्री बाळका सलगी
 देणें । पिशाच्या सन्निध वैसणें । मर्यादेविण पाळी
 सुणें । तो येक मूर्ख ॥६५॥ परस्त्रीसीं कळह करी ।
 मुकी वस्तु निघातें मारी । मूर्खाची संगती धरी ।
 तो येक मूर्ख ॥६६॥ कळह पाहात उभा राहे ।
 तोडविना कौतुक पाहे । खरें अस्तां खोटें साहे ।
 तो येक मूर्ख ॥६७॥ लक्ष्मी आलियावरी । जो
 मागील वोळखी न धरी । देवीं ब्राह्मणीं सत्ता करी ।
 तो येक मूर्ख ॥६८॥ आपलें काज होये तंवरी ।
 बहुसाल नम्रता धरी । पुढिलांचें कार्य न करी ।
 तो येक मूर्ख ॥६९॥ अक्षरें गाळून वाची । कां तें
 घाली पदरिचीं । नीघा न करी पुस्तकाची । तो
 येक मूर्ख ॥७०॥ आपण वाचीना कधीं । कोणास
 वाचावया नेदी । बांधोन ठेवी बंदीं । तो येक
 मूर्ख ॥७१॥ ऐसीं हें मूर्खलक्षणें । श्रवणें चातुर्य
 वाणे । चित्त देउनिघां शहाणे । ऐकती सदा ॥७२॥
 लक्षणें अपार असती । परी कांहीं येक येथामती ।
 त्यागार्थ बोलिलें श्रोतीं । क्षमा केलें पाहिजे ॥७३॥

उत्तम लक्षणें घ्यावीं । मूर्खलक्षणें त्यागावीं ।
पुढिले समासीं आषवीं । निरोपिलीं ॥७४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे मूर्खलक्षणनाम
समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

श्रोतां व्हावें सावधान । आतां सांगतो उत्तम गुण ।
जेणें करितां वाणे खुण । सर्वज्ञपणाची ॥१॥
वाट पुसिल्याविण जाऊं नये । फळ बोळखिल्या-
विण खाऊं नये । पडिली वस्तु घेऊं नये । येका-
येकीं ॥२॥ अति वाद करूं नये । पोटी कषट धरूं
नये । शोधल्याविण करूं नये । कुळहीन कांता
॥३॥ विचारेंविण बोलों नये । विवंचनेविण चालों
नये । मर्यादेविण हालों नये । कांहीं येक ॥४॥
प्रीर्ताविण रुसों नये । चोरास बोळखी पुसों नये ।
रात्री पंथ क्रमूं नये । येकायेकीं ॥५॥ जनीं
आजव तोडूं नये । पापद्रव्य जोडूं नये । पुण्य-
मार्ग सोडूं नये । कदाकाळीं ॥६॥ निंदा द्वेष करूं
नये । असत्संग धरूं नये । द्रव्यदारा हरूं नये ।
बळात्कारें ॥७॥ वक्त्यास खोडूं नये । ऐक्यतेसी
फोडूं नये । विद्याअभ्यास सोडूं नये । कांहीं

केल्या ॥८॥ तोंडाळासि भांडों नये । वाचाळासीं
 तंडों नये । संतसंग खंडूं नये । अंतर्गामी ॥९॥
 अति क्रोध करूं नये । जिवलगांस खेदूं नये ।
 मनीं वीट मानूं नये । सिकवणेचा ॥१०॥ क्षणा-
 क्षणां रुसों नये । लटिका पुरुषार्थ बोलों नये ।
 केल्याविण सांगों नये । आपला पराक्रम ॥११॥
 बोलिला बोल विसरों नये । प्रसंगीं सामर्थ्य चुकों
 नये । केल्याविण निखंडूं नये । पुढिलांसि कदा
 ॥१२॥ आळसें सुख मानूं नये । चाहाडी मनास
 आणूं नये । शोधिल्याविण करूं नये । कार्य
 कांहीं ॥१३॥ सुखा आंग देऊं नये । प्रेत्न पुरुषें
 सांडूं नये । कष्ट करितां त्रासों नये । निरंतर ॥१४॥
 सभेमध्ये लाजों नये । बाष्कळपणें बोलों नये ।
 पैज होड घालूं नये । कांहीं केल्यां ॥१५॥ बहुत
 चिंता करूं नये । निसुगपणें राहों नये । परस्त्रीति
 पाहों नये । पापबुद्धी ॥१६॥ कोणाचा उपकार
 घेऊं नये । घेतला तरी राखों नये । परपीडा करूं
 नये । विस्वासघात ॥१७॥ शोच्येंविण असों नये ।
 मळिण वस्त्र नेसों नये । जाणारास पुसों नये । कोठें
 जातोस ह्मणौनी ॥१८॥ व्यापकपणें सांडूं नये ।
 पराधेन होऊं नये । आपलें बोझें घालूं नये । कोणी-
 येकासी ॥१९॥ पत्रेंविण पर्वत करूं नये । हीनाचें

रुण घेऊं नये । गोहीविण जाऊं नये । राजद्वारा
 ॥२०॥ लटिकी जाजू घेऊं नये । सभेस लटिके करूं
 नये । आदर नस्तां बोलों नये । स्वभाविक ॥२१॥
 आदखणेपण करूं नये । अन्यायेविण गांजूं नये ।
 अवनीतीनें वर्तो नये । आंगवळें ॥२२॥ बहुत अन्न
 खाऊं नये । बहुत निद्रा करूं नये । बहुत दिवस
 राहों नये । पिसुणाचेथें ॥२३॥ आपल्याची गोही
 देऊं नये । आपली कीर्ती वर्णू नये । आपलें आपण
 हासों नये । गोष्टी सांगोनी ॥२४॥ धूम्रमान घेऊं
 नये । उन्मत्त द्रव्य सेऊं नये । बहुचकासीं करूं
 नये । मैत्री कदा ॥२५॥ कामेविण राहों नये ।
 नीच उत्तर साहों नये । आसुर्दे अन्न सेऊं नये ।
 बडिलांचेंहि ॥२६॥ तोंडीं सीवी असों नये । दुस-
 न्यास देखोन हांसों नये । उणें अंगीं संचारों नये ।
 कुळवंताचे ॥२७॥ देखिली वस्तु चोरूं नये । बहुत
 रूपण होऊं नये । जिवलगांसी करूं नये । कळह
 कदा ॥२८॥ येकाचा घात करूं नये । लटिकी
 गोही देऊं नये । अप्रमाण वर्तो नये । कदाकाळीं
 ॥२९॥ चहाडी चोरी धरूं नये । परद्वार करूं नये ।
 मार्गे उणें बोलों नये । कोणीयेकाचें ॥३०॥ समई
 यावा चुको नये । सत्वगुण सांडूं नये । वैरियांस
 बंडूं नये । शरण आलियां ॥३१॥ अल्पधनें मार्जो

नये । हरिभक्तीस लाजों नये । मर्यादेविण चालों
 नये । पवित्र जनों ॥३२॥ मूर्खासीं समंध पडों नये ।
 अंधारीं हात घालूं नये । दुश्चितपणें विसरों नये ।
 वस्तु आपुली ॥३३॥ स्नानसंध्या सांडूं नये । कुळा-
 चार खंडूं नये । अनाचार मांडूं नये । चुकुरपणें
 ॥३४॥ हरिकथा सांडूं नये । निरूपण तोडूं नये ।
 परमार्थास मोडूं नये । प्रपंचबळें ॥३५॥ देवाचा
 नवस बुडऊं नये । आपला धर्म उडऊं नये । भलते
 भरीं भरों नये । विचारेंविण ॥३६॥ निष्ठुरपण धरूं
 नये । जीवहत्या करूं नये । पाउस देखोन जाऊं
 नये । अथवा अवकाळीं ॥३७॥ सभा देखोन गळों
 नये । समईं उत्तर टळों नये । धिःकारितां चळों
 नये । धारिष्ट आपुलें ॥३८॥ गुरुविरहित असों
 नये । नीच यातीचा गुरु करूं नये । जिणें शाश्वत
 मानूं नये । वैभवंसीं ॥३९॥ सत्यमार्ग सांडूं नये ।
 असत्य पंथें जाऊं नये । कदा अभिमान घेऊं नये ।
 असत्याचा ॥४०॥ अपकीर्ति ते सांडावी । सद्कीर्ति
 वाढवावी । विवेकें दृढ धरावी । वाढ सत्याची ॥४१॥
 नेघतां हे उत्तम गुण । तें मनुष्य अवलक्षण ।
 ऐक तयांचें लक्षण । पुढिले समासीं ॥४२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे उत्तमलक्षणनाम

समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

एका कुविद्येचीं लक्षणें । अति हीनें कुलक्षणें ।
 त्यागार्थं बोलिलीं ते श्रवणें । त्याग घडे ॥१॥
 एका कुविद्येचा प्राणी । जन्मा येऊन केली हानी ।
 सांगिजेल येहीं लक्षणां । बोलखावा ॥२॥ कुविद्येचा
 प्राणी असे । तो कठिण निरूपणें त्रासे । अव-
 गुणाची समृद्धि असे । लक्षणौनियां ॥३॥

श्लोक ॥ दमो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।

अज्ञान चाभिजातस्य पार्थ सम्पदमासुरीम् ॥

काम क्रोध मद मत्सर । लोभ दंभ तिरस्कार ।
 गर्व ताठा अहंकार । द्वेष विषाद विकल्पी ॥४॥
 आशा ममता तृष्णा कल्पना । चिंता अहंता कामना
 भावना । असूया अविद्या ईषणा वासना । अतृप्ती
 लोलंगता ॥५॥ इच्छया वांछया चिकिच्छया निंदा ।
 आनित्य ग्रामणी मस्ती सदा । जाणीव अवज्ञा
 विपत्ती आपदा । दुर्वृत्ती दुर्वासना ॥६॥ स्पर्धा
 खटपट आणी चटपट । तन्हे झटपट आणी बटवट ।
 सदा खटपट आणी लटपट । परम वेथा कुविद्या
 ॥७॥ कुरूप आणी कुलक्षण । अशक्त आणी
 दुर्जन । दरिद्री आणी कृपण । आतिशयेंसीं ॥८॥
 आळसी आणी खादाड । दुर्बळ आणी लाताड ।

तुटक आणी लाबाड । आतिशयेंसीं ॥९॥ मूर्ख
 आणी तपीळ । वेडें आणी वाचाळ । लटिकें आणी
 तोंडाळ । आतिशयेंसीं ॥१०॥ नेणे आणी नायके ।
 न ये आणी न सीके । न करी आणी न देखे ।
 अभ्यासदृष्टी ॥११॥ अज्ञान आणी अविस्वासी ।
 छळवादी आणी दोषी । अभक्त आणी भक्तांसी ।
 देखों सकेना ॥१२॥ पापी आणी निंदक । कष्टी
 आणी घातक । दुःखी आणी हिंसक । आति-
 शयेंसीं ॥१३॥ हीन आणी कृत्रिमी । रोगी आणी
 कुकर्मी । आचंगुल आणी अधर्मी । वासना रमे
 ॥१४॥ हीन देह आणी ताठा । अपमाण आणी
 फांटा । बाष्कळ आणी करंटा । विवेक सांगे ॥१५॥
 लंडी आणी उन्मत्त । निकामी आणी डुल्लत ।
 भ्याड आणी बोलत । पराक्रमु ॥१६॥ कनिष्ठ
 आणी गर्विष्ठ । नुपरतें आणी नष्ट । द्वेषी आणी
 भ्रष्ट । आतिशयेंसीं ॥१७॥ अभिमानी आणी
 निसंगळ । वोडगस्त आणी खळ । दंभिक आणी
 अनर्गळ । आतिशयेंसीं ॥१८॥ वोखटें आणी
 विकारी । खोटें आणी अनोपकारी । अवलक्षण
 आणी धिःकारी । प्राणिमात्रांसी ॥१९॥ अल्पमती
 आणी वादक । दीनरूप आणी भेदक । सूक्ष्म
 आणी त्रासक । कुशब्देंकरूनि ॥२०॥ कठिणवचनी

कर्कशवचनी । कापट्यवचनी संदेहवचनी । दुःस्व-
 वचनी । तीव्रवचनी । क्रूर निष्ठुर दुरात्मा ॥२१॥
 न्यूनवचनी पैशून्यवचनी । अशुभवचनी । आनित्य-
 वचनी । द्वेषवचनी अनृत्यवचनी । वाष्कळवचनी
 धिःकारु ॥२२॥ कपटी कुटिल गाठ्याळ । कुट्टे
 कुचर नट्याळ । कोपी कुधन ट्वाळ । आतिशयेंसी
 ॥२३॥ तपीळ तामस अविचार । पापी अनर्थी
 अपस्मार । भूत समंधी संचार । आंगी वसे ॥२४॥
 आत्महत्यारा स्त्रीहत्यारा । गोहत्यारा ब्रह्महत्यारा ।
 मातृहत्यारा पितृहत्यारा । माहापापी पतित ॥२५॥
 उणे कुपात्र कुतर्की । मित्रद्रोही विस्वासघातकी ।
 कृतघ्न तल्पकी नारकी । आतित्याई जल्पक ॥२६॥
 किंत भांडण झगडा कळहो । अधर्म अनराहाटी
 शोकसंघहो । चाहाड वेसनी विग्रहो । निग्रहकर्ता
 ॥२७॥ दाड आपेसी वोंगळ । चाळक चुंबक
 लच्याळ । स्वार्थी अभिळासी वोढाळ । आदत्त
 झोंड आदस्वणा ॥२८॥ शठ शुंभ कातरू । लंड
 तमुंड सिंतरू । बंड पाषांड तश्करू । अपहारकर्ता
 ॥२९॥ धीट सैराट मोकाट । चाट चावट वाजट ।
 थोट उद्धट लंपट । बटवाल कुबुद्धी ॥३०॥ मारे-
 करी वरपेकरी । दरवडेकरी स्वाणोरी । मैद
 भोंडु परदारी । भुरेकरी चेटकी ॥३१॥ निशंक

निलाजिरा कळभंड । टौणपा लौंद धट उद्धट ।
 ठस ठोंवस खट नट । जगभांड विकारी ॥३२॥
 अधीर आळिका अनाचारी । अंध पंगु खोंकले-
 करी । थोंटा बधिर दमेकर्री । तन्ही ताठा न
 संडी ॥३३॥ विद्याहीन वैभवहीन । कुळहीन लक्ष्मी-
 हीन । शक्तिहीन सामर्थ्यहीन । अदृष्टहीन भिकारी
 ॥३४॥ बळहीन कळाहीन । मुद्राहीन दीक्षाहीन ।
 लक्षणहीन लावण्यहीन । आंगहीन विपारा ॥३५॥
 युक्तिहीन बुद्धिहीन । आचारहीन विचारहीन ।
 क्रियाहीन सत्वहीन । विवेकहीन संशई ॥३६॥
 भक्तिहीन भावहीन । ज्ञानहीन वैराग्यहीन । शांति-
 हीन क्षमाहीन । सर्वहीन क्षुल्लुकु ॥३७॥ समयो नेणे
 प्रसंग नेणे । प्रेत्न नेणे अभ्यास नेणे । आर्जव नेणे
 मैत्री नेणे । कांहींच नेणे अभागी ॥३८॥ असो
 ऐसे नाना विकार । कुलक्षणाचें कोठार । ऐसा
 कुविद्येचा नर । श्रोती वोलखावा ॥३९॥ ऐसीं
 कुविद्येचीं लक्षणें । ऐकोनि त्यागचि करणें ।
 अभिमानें तन्हें भरणें । हें विहित नव्हे ॥४०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे कुविद्यालक्षणनाम
 समास-तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

नाना सुकृताचें फळ । तो हा नरदेह केवळ । त्याहि-
 मधें भाग्य सफळ । तरीच सन्मार्ग लागे ॥१॥
 नरदेहीं विशेष ब्राह्मण । त्याहिवरी संध्यास्नान ।
 सदासना भगवद्भजन । घडे पूर्वपुण्यें ॥२॥ भगवद्भक्ति
 हे उत्तम । त्याहिवरी सत्समागम । काळ सार्थक
 हाचि परम । लाभ जाणावा ॥३॥ प्रेमप्रीतीचा
 सद्भाव । आणी भक्तांचा समुदाव । हरिकथा
 मोहोत्साव । तेणें प्रेमा दुणावे ॥४॥ नरदेहीं आलियां
 येक । कांहीं करावें सार्थक । जेणें पाविजे परलोक ।
 परम दुल्लभ जो ॥५॥ विधियुक्त ब्रह्मकर्म । अथवा
 दया दान धर्म । अथवा करणें सुगम । भजन भग-
 वंताचें ॥६॥ अनुत्तारें करावा त्याग । अथवा करणें
 भक्तियोग । नाहीं तरी धरणें संग । साधुजनाचा
 ॥७॥ नाना शास्त्रें धांडोळावीं । अथवा तीर्थें तरी
 करावीं । अथवा पुरश्चरणें बरवीं । पापक्षयाकारणें
 ॥८॥ अथवा कीजे परोपकार । अथवा ज्ञानाचा
 विचार । निरूपणीं सारासार । विवेक करणें ॥९॥
 पाळावी वेदांची आज्ञा । कर्मकांड उपासना । जेणें
 होइजे ज्ञाना । आधिकारपात्र ॥१०॥ काया वाचा
 आणी मनें । पत्रें पुण्यें फळें जीवनें । कांहीं
 तरी येका भजनें । सार्थक करावें ॥११॥ जन्मा

आलियाचें फळ । कांहीं करावें सफळ । ऐसें
 न करितां निर्फळ । भूमिभार होये ॥१२॥
 नरदेहाचें उचित । कांहीं करावें आत्महित । येथानु-
 शक्त्या चित्तवित्त । सर्वोत्तमों लावावें ॥१३॥
 हें कांहींच न धरी जो मनीं । तो मृत्युप्राय वर्ते
 जनीं । जन्मा येऊन तेणें जननी । वायांच कष्ट-
 विली ॥१४॥ नाहीं संध्या नाहीं स्नान । नाहीं
 भजन देवतार्चन । नाहीं मंत्र जप ध्यान । मानस-
 पूजा ॥१५॥ नाहीं भक्ति नाहीं प्रेम । नाहीं
 निष्ठा नाहीं नेम । नाहीं देव नाहीं धर्म । अतीत
 अश्यागत ॥१६॥ नाहीं सद्बुद्धि नाहीं गुण ।
 नाहीं कथा नाहीं श्रवण । नाहीं अध्यात्म-
 निरूपण । ऐकिलें कदा ॥१७॥ नाहीं भल्यांची
 संगती । नाहीं शुद्ध चित्तवृत्ती । नाहीं कैवल्याची
 प्राप्ती । मिथ्यामर्दें ॥१८॥ नाहीं नीति नाहीं
 न्याये । नाहीं पुण्याचा उपाये । नाहीं परत्रीची
 सोये । युक्तायुक्त क्रिया ॥१९॥ नाहीं विद्या
 नाहीं वैभव । नाहीं चातुर्याचा भाव । नाहीं कळा
 नाहीं लाघव । रम्यसरस्वतीचें ॥२०॥ शांती नाहीं
 क्षमा नाहीं । दीक्षा नाहीं मीत्री नाहीं । शुभाशुभ
 कांहींच नाहीं । साधनादिक ॥२१॥ सुचि नाहीं
 स्वधर्म नाहीं । आचार नाहीं विचार नाहीं । आरत्र

नाहीं परत्र नाहीं । मुक्त क्रिया मनाची ॥२२॥
 कर्म नाहीं उपासना नाहीं । ज्ञान नाहीं वैराग्य
 नाहीं । योग नाहीं धारिष्ट नाहीं । कांहींच नाहीं
 पाहातां ॥२३॥ उपरती नाहीं त्याग नाहीं ।
 समता नाहीं लक्षण नाहीं । आदर नाहीं प्रीति
 नाहीं । परमेश्वराची ॥२४॥ परगुणाचा संतोष
 नाहीं । परोपकारें सुख नाहीं । हरिभक्तीचा लेश
 नाहीं । अंतर्यामी ॥२५॥ ऐसे प्रकारीचे पाहातां
 जन । ते जीतचि प्रेतासमान । त्यांसीं न करावें
 भाषण । पवित्र जनीं ॥२६॥ पुण्यसामग्री पुरती ।
 तयासींच घडे भगवद्भक्ती । जे जे जैसें करिती ।
 ते पावती तैसेंचि ॥२७॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे भक्तिनिरूपणनाम
 समाप्त चतुर्थ ॥ ४ ॥

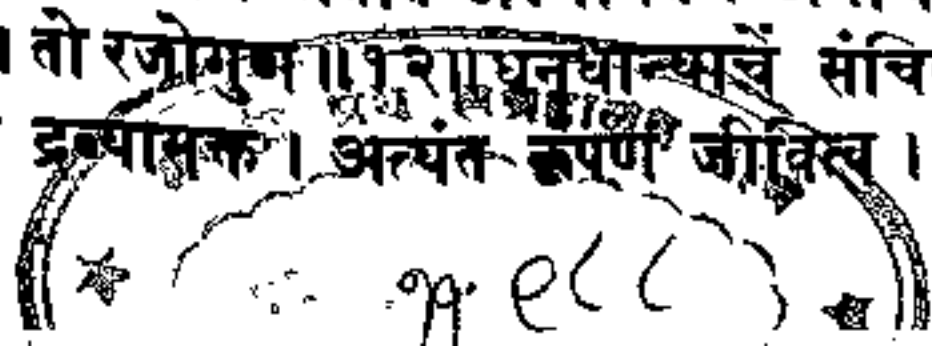
॥ श्रीराम ॥

मुळीं देह त्रिगुणाचा । सत्त्वरजतमाचा । त्यामध्ये
 सत्त्वाचा । उत्तम गुण ॥१॥ सत्त्वगुणें भगवद्भक्ती ।
 रजोगुणें पुत्ररावृत्ती । तमोगुणें अधोगती । पावति
 माणी ॥२॥

श्लोक ॥ ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।

जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसा ॥

त्यांतहि शुद्ध आणी सबळ । तेहि बोळिजेति सकळ ।
 शुद्ध तेंचि जें निर्मळ । सबळ बाधक जाणावें ॥३॥
 शुद्धसबळाचें लक्षण । सावध परिसा विचक्षण ।
 शुद्ध तो परमार्थी जाण । सबळ तो संसारिक ॥४॥
 तथा संसारिकांची स्थिती । देहीं त्रिगुण वर्तती ।
 येक येतां दोनी जाती । निषोनियां ॥५॥ रज तम
 आणी सत्व । येणेंचि चाले जीवित्व । रजोगुणाचें
 कर्तृत्व । दाखळुं आतां ॥६॥ रजोगुण येतां शरीरी ।
 वर्तणुक कैसी करी । सावध होउनी चतुरी । परि-
 सावें ॥७॥ माझे घर माझा संसार । देव कैचा
 आणिला थोर । ऐसा करी जो निर्धार । तो रजो-
 गुण ॥८॥ माता पिता आणि कांता । पुत्र सुना
 आणि दुहिता । इतुकियांची वाहे चिंता । तो रजो-
 गुण ॥९॥ बरें स्वावें बरें जेवावें । बरें ल्यावें बरें
 नेसावें । दुसऱ्याचें अभिलाषावें । तो रजोगुण ॥१०॥
 कैचा धर्म कैचें दान । कैचा जप कैचें ध्यान ।
 विचारीना पापपुण्य । तो रजोगुण ॥११॥ नेणे
 तीर्थ नेणे व्रत । नेणे अतीत अभ्यागत । अनाचारी
 मनोगत । तो रजोगुण ॥१२॥ घनधान्याचें संचित ।
 मन होये द्रव्यासक्त । अत्यंत रूपण जीवित्व । तो

रंजोगुण ॥१३॥ मी तरुणों मी सुंदर । मी बलाढ्य
 मी चतुर । मी सकळांमध्ये थोर । ह्मणे तो रंजोगुण
 ॥१४॥ माझा देश माझा गांव । माझा बाडा माझा
 ठाव । ऐसी मनीं धरी हांव । तो रंजोगुण ॥१५॥
 दुसऱ्याचें सर्व जावें । माझेंचि बरें असावें । ऐसें
 आठवे स्वभावे । तो रंजोगुण ॥१६॥ कपट आणि
 मत्सर । उठे देहीं तिरस्कार । अथवा कामाचा
 विकार । तो रंजोगुण ॥१७॥ बालकावरी ममता ।
 प्रीतीनें आवडे कांता । लोभ वाटे समस्तां । तो
 रंजोगुण ॥१८॥ जिवलग्नांची स्वती । जेणें काळें
 वाटे चित्तीं । तेणें काळें सीध्दगती । रंजोगुण आला
 ॥१९॥ संसाराचे बहुत कष्ट । कैसा होईल सेवट ।
 मनास आठवे संकट । तो रंजोगुण ॥२०॥
 कां मार्गें जें जें भोगिलें । तें तें मनीं आठवलें ।
 दुःख अत्यंत वाटलें । तो रंजोगुण ॥२१॥
 वैभव देखोनि दृष्टी । आवडी उपजली पोटी ।
 आशागुणें हिंपुटी । करी तो रंजोगुण ॥२२॥ जें
 जें दृष्टी पडिलें । तें तें मनें मागितलें । लक्ष्य नस्तां
 दुःख जालें । तो रंजोगुण ॥२३॥ विनोदार्थी भरे
 मन । श्रृंगारिक करी गायेन । राग रंग तान मान ।
 तो रंजोगुण ॥२४॥ टवाळी टवाळी निंदा । सांगणें
 घडे वेवादा । हास्य विनोद करी सर्वदा । तो

रजोगुण ॥२५॥ आळस उठे प्रबळ । कर्मणुकेचा
 नाना खेळ । कां उपभोगाचे गोंधळ । तो रजोगुण ।
 ॥२६॥ कळावंत बहुरूपी । नटावलोकी साक्षपी ।
 नाना खेळीं दान अर्पी । तो रजोगुण ॥२७॥
 उन्मत्त द्रव्यावरी अति प्रीती । ग्रामज्य आठवे
 चित्ती । आवडे नीचाची संगती । तो रजोगुण
 ॥२८॥ तश्करविद्या जीवीं उठे । परन्यून बोलावें
 वाटे । नित्यनेमास मन विटे । तो रजोगुण ॥२९॥
 देवकारणीं लाजाळु । उदरालागीं कष्टाळु । प्रपंचीं
 जो स्नेहाळु । तो रजोगुण ॥३०॥ गोडघासीं
 आळकेपण । अत्यादरें पिंडपोषण । रजोगुणें उपो-
 षण । केलें न वचे ॥३१॥ शृंगारिक तें आवडे ।
 भक्ती वैराग्य नावडे । कळालाघवीं पवाडे । तो
 रजोगुण ॥३२॥ नेणोनियां परमात्मा । सकळ
 पदार्थीं प्रेमा । बळात्कारें घाली जन्मा । तो रजो-
 गुण ॥३३॥ असो ऐसा रजोगुण । लोभें दावी
 जन्ममरण । प्रपंची तो सबळ जाण । दारुण दुःख
 भोगवी ॥३४॥ आतां रजोगुण हा सुटेना । सांसा-
 रिक हें तुटेना । प्रपंची गुंतली वासना । यास उपाय
 कोण ॥३५॥ उपाये येक भगवद्भक्ती । जरी
 ठाकेना विरक्ती । तरी येथानुशक्ती । भजन करावें
 ॥३६॥ काया वाचा आणी मनें । पत्रें पुष्पें फळें

जीवने । ईश्वरीं अर्पुनियां मनें । सार्थक करावें
 ॥३७॥ येथानुशक्ती दानपुण्य । परी भगवंतीं
 अनन्य । सुखदुःखे परी चिंतन । देवाचेंचि करावें
 ॥३८॥ आदिअंतीं येक देव । मध्येचि लाविली माव ।
 ह्यणोनियां पूर्ण भाव । भगवंतीं असावा ॥३९॥ ऐसा
 सबळ रजोगुण । संक्षेपें केले कथन । आतां शुद्ध
 तो तूं जाण । परमार्थिक ॥४०॥ त्याचे वोळखीचें
 चिन्ह । सत्वगुणीं असे जाण । तो रजोगुण परिपूर्ण ।
 भजनमूळ ॥४१॥ ऐसा रजोगुण बोलिला । श्रोतीं
 मनें अनुमानिला । आतां पुढें परिसिला । पाहिजे
 तमोगुण ॥४२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे रजोगुणलक्षणनाम
 समाप्त पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां बोलिला रजोगुण । क्रियेसहित लक्षण ।
 आतां ऐका तमोगुण । तोहि सांगिले ॥१॥
 संसारीं दुःखसंमंघ । प्राप्त होतां उठे खेद । कां
 अद्भुत आला क्रोध । तो तमोगुण ॥२॥ शरीरीं
 क्रोध भरतां । नोळखे माता पिता । बंधु बहिण

कांता । ताडी तो तमोगुण ॥३॥ दुसऱ्याचा प्राण
 घ्यावा । आपला आपण स्वयं घ्यावा । विसरवी
 जीवभावा । तो तमोगुण ॥४॥ भरलें क्रोधाचें
 काविरें । पिश्याच्यापरी वावरे । नाना उपायें
 नावरे । तो तमोगुण ॥५॥ आपला आपण शस्त्र-
 पात । पराचा करी घात । ऐसा समय वर्तत । तो
 तमोगुण ॥६॥ डोळा युध्यचि पाहावें । रण पडिलें
 तेथें जावें । ऐसें घेतलें जीवें । तो तमोगुण ॥७॥
 अखंड भ्रांती पडे । केला निश्चय विषडे । अत्यंत
 निद्रा आवडे । तो तमोगुण ॥८॥ क्षुधा जयाची
 वाड । नेणे कडु अथवा गोड । अत्यंत जो कां
 मूढ । तो तमोगुण ॥९॥ प्रीतिपात्र गेलें मरणें ।
 तयालागीं जीव देणें । स्वयें आत्महत्या करणें ।
 तो तमोगुण ॥१०॥ किडा मुंगी आणी स्वापद ।
 याचा करूं आवडे वध । अत्यंत जो कृपामंद ।
 तो तमोगुण ॥११॥ स्त्रीहत्या बाळहत्या । द्रव्या-
 लागीं ब्रह्मत्या । करूं आवडे गोहत्या । तो तमो-
 गुण ॥१२॥ विसाळाचेनि नेटें । वीष घ्यावेंसें वाटे ।
 परवध मनीं उठे । तो तमोगुण ॥१३॥ अंतरीं
 धरूनि कपट । पराचें करी तळपट । सदा मस्त
 सदा उद्धट । तो तमोगुण ॥१४॥ कळह व्हावा
 ऐसें वाटे । झोंबी घ्यावी ऐसें उठे । अंतरीं द्वेष

प्रगटे । तो तमोगुण ॥१५॥ युध्य देखावें एकावें ।
 स्वयें युध्यचि करावें । मारावें कीं मरावें । तो
 तमोगुण ॥१६॥ मत्सरें भक्ति मोडावी । देवाळयें
 विषडावीं । फळतीं झाडें तोडावीं । तो तमोगुण
 ॥१७॥ सत्कर्में ते आवडती । नाना दोष ते आवडती ।
 पापभय नाहीं चित्तीं । तो तमोगुण ॥१८॥ ब्रह्म-
 वृत्तीचा उच्छेद । जीवमात्रास देणें खेद । करूं
 आवडे अपमाद । तो तमोगुण ॥१९॥ आग्नप्रळये
 शस्त्रप्रळये । भूतप्रळये वीषप्रळये । मत्सरें करीं जीव-
 क्षये । तो तमोगुण ॥२०॥ परपीडेचा संतोष ।
 निष्ठुरपणाचा हव्यास । संसाराचा नये त्रास । तो
 तमोगुण ॥२१॥ भांडण लाऊन द्यावें । स्वयें कौतुक
 पाहावें । कुबुद्धि घेतली जीवें । तो तमोगुण ॥२२॥
 प्राप्त जालियां संपत्ती । जीवांस करी यातायाती ।
 कळवळा नये चित्तीं । तो तमोगुण ॥२३॥ नावडे
 भक्ति नावडे भाव । नावडे तीर्थ नावडे देव । वेद-
 शास्त्र नलगे सर्व । तो तमोगुण ॥२४॥ स्नानसंध्या
 नेम नसे । स्वधर्मीं भ्रष्टला दिसे । अकर्तव्य करी-
 तसे । तो तमोगुण ॥२५॥ जेष्ठ बंधु बाप माये ।
 त्यांचीं वचनें न साहे । सीघ्रकोपी निघोन जाये ।
 तो तमोगुण ॥२६॥ उगेंचि स्वावें उगेंचि असावें ।
 स्तब्ध होऊन बैसावें । कांहींच स्मरेना स्वभावे । तो

तमोगुण ॥२७॥ चेटकविद्येचा अभ्यास । शस्त्रविद्येचा
हव्यास । मल्लविद्या व्हावी ज्यास । तो तमोगुण
॥२८॥ केले गळाचे नवस । राडिबेडीचे सायास ।
काष्ठयंत्र छेदी जिव्हेस । तो तमोगुण ॥२९॥
मस्तकीं भदें जाळावें । पोतें आंग हुरपळावें । स्वयें
शस्त्र टांचून घ्यावें । तो तमोगुण ॥३०॥ देवास
सिर वाहावें । कां तें आंग समर्पावें । पडणीविरून
घालून घ्यावें । तो तमोगुण ॥३१॥ निग्रह करून
धरणें । कां तें टांगून घेणें । देवद्वारीं जीव देणें ।
तो तमोगुण ॥३२॥ निराहार उपोषण । पंचाग्नी
धूम्रपान । आपणास घ्यावें पुरून । तो तमोगुण
॥३३॥ सकाम जें कां अनुष्ठान । कां तें वायो-
निरोधन । अथवा राहावें पडोन । तो तमोगुण
॥३४॥ नखें केश वाढवावे । हस्तचि वर्ते करावे ।
अथवा वाग्मुन्य व्हावें । तो तमोगुण ॥३५॥ नाना
निग्रहें पिडावें । देहदुःखें चर्फडावें । क्रोधें देवास
फोडावें । तो तमोगुण ॥३६॥ देवाची जो निंदा
करी । तो आशावद्धि अघोरी । जो संतसंग न
धरी । तो तमोगुण ॥३७॥ ऐसा हा तमोगुण ।
सांगतां तो असाधारण । परी त्यागार्थ निरूपण ।
कांहीं येक ॥३८॥ ऐसें वर्ते तो तमोगुण । परी हा
पतनास कारण । मोक्षप्राप्तीचें लक्षण । नव्हे येणें

॥३९॥ केल्या कर्माचें फळ । प्राप्त होईल सकळ ।
जन्म दुःखाचें मूळ । तुटेना कीं ॥४०॥ व्हावया
जन्माचें खंडण । पाहिजे तो सत्वगुण । तेंचि असे
निरूपण । पुढिले समाप्तीं ॥४१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे तमोगुणनाम
समाप्त षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां बोलिला तमोगुण । जो दुःखदायक दारुण ।
आतां एका सत्वगुण । परम दुल्लभ ॥१॥ जो
भजनाचा आधार । जो योगियांची थार । जो
निरसी संसार । दुःखमूळ जो ॥२॥ जेणें होये
उत्तम गती । मार्ग फुटे भगवंतीं । जेणें पाविजे
मुक्ती । सायोज्यता ते ॥३॥ जो भक्तांचा कोंवसा ।
जो भवार्णवींचा भर्वसा । मोक्षलक्ष्मीची दशा । तो
सत्वगुण ॥४॥ जो परमार्थाचें मंडण । जो महंतांचें
भूषण । रजतमाचें निर्शन । जयाचेनी ॥५॥ जो
परम सुखकारी । जो आनंदाची लहरी । देऊ-
नियां निवारी । जन्ममृत्य ॥६॥ जो अज्ञानाचा
सेवट । जो पुण्याचें मूळ पीठ । जयाचेनि सांपडे

वाट + परलोकाची ॥७॥ ऐसा हा सत्वगुण । देहीं
उमटतां आपण । तये क्रियेचें लक्षण । ऐसें असे
॥८॥ ईश्वरीं प्रेमा अधिक । प्रपंच संपादणें
लोकिक । सदा सन्निध विवेक । तो सत्वगुण ॥९॥
संसारदुःख विसरवी । भक्तिमार्ग विमळ दावी ।
भजनक्रिया उपजवी । तो सत्वगुण ॥१०॥ पर-
मार्थाची आवडी । उठे भावार्थाची गोडी ।
परोपकारीं तांतडी । तो सत्वगुण ॥११॥ स्नान-
संध्या पुण्यसीळ । अभ्यांतींचा निर्मळ । शरीर
वस्त्रें सोज्वळ । तो सत्वगुण ॥१२॥ येजन
आणी याजन । आधेन आणी अध्यापन । स्वयें
करी दानपुण्य । तो सत्वगुण ॥१३॥ निरूप-
णाची आवडी । जया हरिकथेची गोडी । क्रिया
पालटे रोकडी । तो सत्वगुण ॥१४॥ अश्वदानें
गजदानें । गोदानें भूमिदानें । नाना रत्नांचीं
दानें । करी तो सत्वगुण ॥१५॥ धनदान वस्त्र-
दान । अन्नदान उदकदान । करी ब्राह्मणसंतर्पण ।
तो सत्वगुण ॥१६॥ कार्तिकस्नानें माघस्नानें ।
व्रतें उद्यापनें दानें । निःकाम तीर्थें उपोषणें ।
तो सत्वगुण ॥१७॥ सहस्र भोजनें लक्ष भोजनें ।
विविध प्रकारचीं दानें । निःकाम करी सत्वगुणें ।
कामना रजोगुण ॥१८॥ तीर्थीं अर्पी जो अग्रारें ।

बांधे वापी सरोवरें । बांधे देवाळयें सिखरें ।
 तो सत्वगुण ॥१९॥ देवदारीं पडशाळा । पाईरीया
 दीपमाळा । वृंदावनें पार पिंपळा । बांधे तो
 सत्वगुण ॥२०॥ लावी वनें उपवनें । पुष्पवाटिका
 जीवनें । निववी तापस्यांचीं मनें । तो सत्वगुण
 ॥२१॥ संध्यामठ आणी भुयेरीं पाईरीया नदी-
 तीरीं । भांडारगृहे देवदारीं । बांधे तो सत्वगुण
 ॥२२॥ नाना देवांचीं जे स्थानें । तेथें नंदादीप
 घालणें । वाहे आळंकार भूषणें । तो सत्वगुण
 ॥२३॥ जेंगट मृदांग टाळ । दमामे नगारे काहळ ।
 नाना वाद्यांचे कळोळ । सुस्वरादिक ॥२४॥ नाना
 सामग्री सुंदर । देवाळई घाली नर । हरिभजनीं जो
 तत्पर । तो सत्वगुण ॥२५॥ छेत्रें आणी सुखासनें ।
 दिंड्या पताका निशाणें वाहे चामरें सूर्यापानें ।
 तो सत्वगुण ॥२६॥ वृंदावनें तुळसीवनें । रंगमाळा
 समार्जनें । ऐसी प्रीति घेतली मनें । तो सत्वगुण
 ॥२७॥ सुंदरें नाना उपकरणें । मंडप चांदवे आसनें ।
 देवाळई समर्पणें । हा सत्वगुण ॥२८॥ देवाकरणें
 खाद्य । नाना प्रकारीं नैवेद्य । अपूर्व फळे अर्पी
 सद्य । तो सत्वगुण ॥२९॥ ऐसी भक्तीची आवडी ।
 नीच दास्यत्वाची गोडी । स्वयें देवद्वार झाडी । तो
 सत्वगुण ॥३०॥ तिथी पर्व मोहोत्साव । तेथें ज्याचा

अंतर्भाव । काया वाचा मनं सर्व । अर्पी तो सत्व-
गुण ॥३१॥ हरिकथेसी तत्पर । गंधें माळा आणी
धुशर । घेऊन उर्भी निरंतर । तो सत्वगुण ॥३२॥
नर अथवा नारी । येथानुशक्ति सामग्री । घेऊन
उर्भी देवदारी । तो सत्वगुण ॥३३॥ महत्कृत्य
सांडून मार्गें । देवास ये लागवेगें । भक्ति निकट
आंतरंगें । तो सत्वगुण ॥३४॥ थोरपण सांडून
दुरी । नीच कृत्य आंगीकारी । तिष्ठत उर्भी देव-
दारी । तो सत्वगुण ॥३५॥ देवालागीं उपोषण ।
वर्जी तांबोल भोजन । नित्य नेम जप ध्यान ।
करी तो सत्वगुण ॥३६॥ शब्द कठीण न बोले ।
अतिनेमेसी चाले । योगी जेणें तोषविले । तो
सत्वगुण ॥३७॥ सांडूनिया अभिमान । निःकाम
करी कीर्तन । श्वेद रोमांच स्फुराण । तो सत्व-
गुण ॥३८॥ अंतरीं देवाचें ध्यान । तेणें निडा-
रले नयन । पडे देहाचें विस्मरण । तो सत्व-
गुण ॥३९॥ हरिकथेची अति प्रीती । सर्वथा
नये विकृती । आदिक प्रेमा आदिअंती । तो
सत्वगुण ॥४०॥ मुखीं नाम हातीं टाळी । नाचत
बोले ब्रीदावळी । घेऊन लावी पायधुळी । तो
सत्वगुण ॥४१॥ देहाभिमान गळे । विषई वैराग्य
प्रबळे । मिथ्या माया ऐसें कळे । तो सत्वगुण ॥४२॥

कांहीं करावा उपाये । संसारीं गुंतोन काये ।
 उकलवी ऐसें हृदये । तो सत्वगुण ॥४३॥ संसारासी
 चासे मन । कांहीं करावें भजन । ऐसें मनीं उठे
 ज्ञान । तो सत्वगुण ॥४४॥ असतां आपुले आश्रमीं ।
 अत्यादरें नित्यनेमीं । सदा प्रीती लागे रामीं । तो
 सत्वगुण ॥४५॥ सकळांचा आला वीट । परमार्थीं
 जो निकट । आघातीं उपजे धारिष्ट । तो सत्वगुण
 ॥४६॥ सर्वकाल उदासीन । नाना भोगीं विटे मन ।
 आठवे भगवद्भजन । तो सत्वगुण ॥४७॥ पदार्थीं
 न वैसे चित्त । मनीं आठवे भगवंत । ऐसा दृढ
 भावार्थ । तो सत्वगुण ॥४८॥ लोक बोलती विकारी ।
 तरी आदिक प्रेमा धरी । निश्चय बाणे अंतरीं ।
 तो सत्वगुण ॥४९॥ अंतरीं स्फूर्तीं स्फुरे । सस्वरूपीं
 तर्क भरे । नष्ट संदेह निवारें । तो सत्वगुण ॥५०॥
 शरीर लावावें कारणीं । साक्षेप उठे अंतःकर्णीं ।
 सत्वगुणाची करणी । ऐसी असे ॥५१॥ शांति क्षमा
 आणि दया । निश्चय उपजे जया । सत्वगुण
 जाणावा तया । अंतरीं आला ॥५२॥ आले
 अतीत अभ्यागत । जाऊं नेदी जो भुकिस्त ।
 येथानशक्ती दान देत । तो सत्वगुण ॥५३॥
 तडितापडी दैन्यवाणें । आलें आश्रमाचेनि गुणें ।
 तयालागीं स्थळ देणें । तो सत्वगुण ॥५४॥

आश्रमीं अन्नाची आपदा । परी विमुख नव्हे
 कदा । शक्तिनसार दे सर्वदा । तो सत्वगुण
 ॥५५॥ जेणें जिंकिली रसना । तूत जयाची
 वासना । जयास नाही कामना । तो सत्वगुण
 ॥५६॥ होणार तैसें होत जात । प्रपंची जाला
 आघात । डळमळिना ज्याचें चित्त । तो सत्वगुण
 ॥५७॥ येका भगवंताकारणें । सर्व सुख सोडिलें
 जेणें । केलें देहाचें सांडणें । तो सत्वगुण ॥५८॥
 विषई धांवे वासना । परी तो कदा डळमळिना ।
 ज्याचें धारिष्ट चळेना । तो सत्वगुण ॥५९॥
 देह आपदेनें पीडला । क्षुधे तूषेनें वोसावला ।
 तरी निश्चयो राहिला । तो सत्वगुण ॥६०॥
 श्रवण आणी मनन । निजध्यासें समाधान ।
 शुद्ध जालें आत्मज्ञान । तो सत्वगुण ॥६१॥
 जयास अहंकार नसे । नैराशता विलसे ।
 जयापासीं कृपा वसे । तो सत्वगुण ॥६२॥
 सकळांसीं नम्र बोले । मर्यादा धरून चाले । सर्व
 जन तोषविले । तो सत्वगुण ॥६३॥ सकळ
 जनासीं आर्जव । नाही विरोधास ठाव । परोप-
 कारीं वेची जीव । तो सत्वगुण ॥६४॥ आप-
 कार्याहून जीवीं । परकार्यसिद्धी करावी । मरोन
 कीर्ती उरवावी । तो सत्वगुण ॥६५॥ पराव्याचे

दोषगुण । हृष्टीस देखे आपणं । समुद्रापेसी सांठवणर
 तो सत्वगुण ॥६६॥ नीच उत्तर साहाणें । प्रत्योत्तर ।
 न देणें । आला क्रोध सावरणें । तो सत्वगुण ॥६७॥
 अन्यायेंवीण गांजिती । नानापरी पीडा करिती ।
 तितुकेंहि साठवी चिती । तो सत्वगुण ॥६८॥ शरीरें
 घीस साहाणें । दुर्जनासीं मिळोन जाणें । निंदकास
 उपकार करणें । हा सत्वगुण ॥६९॥ मन भलती-
 कडे धावें । तें विवेकें आवरावें । इंद्रियें दमन
 करावें । तो सत्वगुण ॥७०॥ सत्क्रिया आचरावी ।
 असत्क्रिया त्यागावी । वाट भक्तीची धरावी । तो
 सत्वगुण ॥७१॥ जया आवडे प्रातःस्नान । आवडे
 पुराणश्रवण । नाना मंत्रां देवतार्चन । करी तो
 सत्वगुण ॥७२॥ पर्वकाळीं अति सादर । वसंत-
 पूजेस तत्पर । जयंत्याची प्रीती थोर । तो सत्वगुण
 ॥७३॥ विदेसिं मेळें मरणें । त्यास संस्कार देणें ।
 अथवा सादर होणें । तो सत्वगुण ॥७४॥ कोणी
 येकास मारी । त्यास जाऊन वारी । जीव बंधन-
 मुक्त करी । तो सत्वगुण ॥७५॥ लिंगें लाखोलीं
 अभिशेष । नामस्मरणीं विश्वास । देवदर्शनीं अव-
 काश । तो सत्वगुण ॥७६॥ संत देखोनि धावें ।
 परम सुख हेलावे । नमस्कारी सर्वभावे । तो सत्वगुण
 ॥७७॥ संतकृपा होय जयास । तेणें उद्धरिला वंश । तो

दोषगुण । दृष्टीस देखे आवणं । समुद्राऐसी सांठवणर
 तो सत्वगुण ॥६६॥ नीच उत्तर साहाणें । प्रत्योत्तर ।
 न देणें । आला क्रोध सावरणें । तो सत्वगुण ॥६७॥
 अन्यायेंवीण गांजिती । नानापरी पीडा करिती ।
 तितुकेंहि साठवी चिती । तो सत्वगुण ॥६८॥ शरीरें
 घास साहाणें । दुर्जनासीं मिळोन जाणें । निंदकास
 उपकार करणें । हा सत्वगुण ॥६९॥ मन भलती-
 कडे धावें । तें विवेकें आवरावें । इंद्रियें दमन
 करावें । तो सत्वगुण ॥७०॥ सत्क्रिया आचरावी ।
 असत्क्रिया त्यागावी । वाट भक्तीची धरावी । तो
 सत्वगुण ॥७१॥ जया आवडे प्रातःस्नान । आवडे
 पुराणश्रवण । नाना मंत्रां देवतार्चन । करी तो
 सत्वगुण ॥७२॥ पर्वकाळीं अति सादर । वसंत-
 पूजेस तत्पर । जयंत्याची प्रीती थोर । तो सत्वगुण
 ॥७३॥ विदेशिं मेळें मरणें । तयास संस्कार देणें ।
 अथवा सादर होणें । तो सत्वगुण ॥७४॥ कोणी
 येकास मारी । तयास जाऊन वारी । जीव बंधन-
 मुक्त करी । तो सत्वगुण ॥७५॥ लिंगें लाखोलीं
 अभिशेव । नामस्मरणीं विश्वास । देवदर्शनीं अव-
 काश । तो सत्वगुण ॥७६॥ संत देखोनि धावें ।
 परम सुख हेलावे । नमस्कारी सर्वभावें । तो सत्वगुण
 ॥७७॥ संतकृपा होय जयास । तेणें उद्धरिला वंश । तो

ईश्वराचा अंश । सत्वगुणें ॥७८॥ सन्मार्ग दाखवी
 जना । जो लावी हरिभजना । ज्ञान सिक्वी
 अज्ञाना । तो सत्वगुण ॥७९॥ आवडे पुण्य संस्कार ।
 प्रदक्षणा नमस्कार । जया राहे पाठांतर । तो सत्व-
 गुण ॥८०॥ भक्तीचा हव्यास भारी । ग्रंथसामग्री
 जो करी । धातुमूर्ति नानापरी । पूजी तो सत्वगुण
 ॥८१॥ झळफळित उपकर्णे । माळा गवाळी
 आसनें । पवित्रें सोज्वळें वसनें । तो सत्वगुण ॥८२॥
 परपीडेचें वाहे दुःख । परसंतोषाचें मुख । वैराग्य
 देखोन हरिख । मानी तो सत्वगुण ॥८३॥ पर-
 भूषणें भूषण । परदूषणें दूषण । परदुःखें सिणे
 जाण । तो सत्वगुण ॥८४॥ आतां असों हें
 बहुत । देवीं धर्मीं ज्याचें चित्त । भजे कामनारहित ।
 तो सत्वगुण ॥८५॥ ऐसा हा सत्वगुण सात्त्विक ।
 संसारसागरीं तारक । येणें उपजे विवेक । ज्ञान-
 मार्गाचा ॥८६॥ सत्वगुणें भगवद्भक्ती । सत्वगुणें
 ज्ञानप्राप्ती । सत्वगुणें सायोज्यमुक्ती । पाविजेते ॥८७॥
 ऐसी सत्वगुणाची स्थिती । स्वल्प बोलिलें येथामती ।
 सावध होऊन श्रोतीं । पुढें अवधान घावें ॥८८॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सत्वगुणनाम
 समाप्त सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

एका सद्विद्येचीं लक्षणें । परम शुद्ध सुलक्षणें ।
 विचार घेतां वळेंचि वाणें । सद्विद्या आंगीं ॥ १ ॥
 सद्विद्येचा जो पुरुष । तो उत्तमलक्षणी विशेष ।
 त्याचे गुण ऐकतां संतोष । परम वाटे ॥ २ ॥
 भाविक सात्विक प्रेमळ । शांति क्षमा दयासीळ ।
 लीन तत्पर केवळ । अमृतवचनी ॥३॥ परम सुंदर
 आणी चतुर । परम सबळ आणी धीर । परम
 संपन्न आणी उदार । आतिशयेंसीं ॥४॥ परम
 ज्ञाना आणी भक्त । माहा पंडित आणी विरक्त ।
 माहा तपस्वी आणी शांत । आतिशयेंसीं ॥५॥
 वक्ता आणी नैराशता । सर्वज्ञ आणी सादरता ।
 श्रेष्ठ आणी नम्रता । सर्वत्रांसीं ॥६॥ राजा आणी
 धार्मिक । शूर आणी विवेक । तारुण्य आणी
 नेमक । आतिशयेंसीं ॥७॥ वृथाचारी कुळाचारी ।
 युक्ताहारी निर्विकारी । धन्वंतरी परोपकारी । पद्म-
 हस्ता ॥८॥ कार्यकर्ता निराभिमानी । गायक
 आणी वैष्णव जनी । वैभव आणी भगवद्भजनी ।
 अत्यादरें ॥९॥ तत्वज्ञ आणी उदासीन । बहुश्रुत
 आणी सज्जन । मंत्री आणी सगुण । नीतिवंत ॥१०॥
 साधु पवित्र पुण्यसीळ । अंतरशुद्ध धर्मात्मा कृपाळ ।
 कर्मनिष्ठ स्वधर्म निर्मळ । निर्लोभ अनुतापी ॥११॥

गोडी आवडी परमार्थप्रीती । सन्मार्ग सत्क्रिया
 धारणा धृती । श्रुति स्मृती लीळा युक्ति । स्तुती
 मती परीक्षा ॥१२॥ दक्ष धूर्त योग्य तार्किक ।
 सत्य साहित्य नेमक भेदक । कुशल चपळ चम-
 त्कारिक । नाना प्रकारें ॥१३॥ आदर सन्मान
 तार्तम्य जाणे । प्रयोग समयो प्रसंग जाणे ।
 कार्याकारण चिन्हें जाणे । विचक्षण बोलिका
 ॥१४॥ सावध साक्षेपी साधक । आगमनिगम-
 शोधक । ज्ञानविज्ञानबोधक निश्चयात्मक ॥१५॥
 पुरश्चरणी तीर्थवासी । दृढव्रती क्रायाकुंसी । उपा-
 सक निग्रहासी । करुं जाणे ॥१६॥ सत्यवचनी
 शुभवचनी । कोमळवचनी येकवचनी । निश्चय-
 वचनी सौख्यवचनी । सर्वकाल ॥१७॥ वासनातृप्त
 सखोल योगी । भव्य सुप्रसन्न वीतरागी । सौम्य
 सात्विक शुद्धमार्गी । निःकपट निर्वेसनी ॥१८॥
 सुगड संगीत गुणग्राही । अनापेक्षी लोकसंग्रही ।
 आर्जव सख्य सर्वहि । प्राणीमात्रासी ॥१९॥
 द्रव्यसुची दारासुची । न्यायसुची अंतरसुची ।
 प्रवृत्तिसुची निवृत्तिसुची । सर्वसुची निःसंगपणें
 ॥२०॥ मित्रपणें परहितकारी । वाग्माधुर्य पर-
 शोकहारी । सामर्थ्यपणें वेत्रधारी । पुरुषार्थें जग-
 मित्र ॥२१॥ संशयछेदक विशाल वक्ता । सकळ

क्लृप्त असोनि श्रोता । कथानिरूपणी शब्दार्था ।
 जाऊंच नेदी ॥२२॥ वेवादरहित संवादी । संगरहित
 निरोपाधी । दुराशारहित अक्रोधी । निर्दोष निर्म-
 त्सरी ॥२३॥ विमळज्ञानी निश्चयात्मक । समाधानी
 आणी भजक । सिद्ध असोनी साधक । साधन रक्षी
 ॥२४॥ सुखरूप संतोषरूप । आनंदरूप हास्यरूप ।
 ऐक्यरूप आत्मरूप । सर्वत्रांसी ॥२५॥ भाग्यवंत
 जयवंत । रूपवंत गुणवंत । आचारवंत क्रियावंत ।
 विचारवंत स्थिती ॥२६॥ येशवंत कीर्तिवंत । शक्ति-
 वंत सामर्थ्यवंत । वीर्यवंत वरदवंत । सत्यवंत सुकृती
 ॥२७॥ विद्यावंत कळावंत । लक्ष्मीवंत लक्षणवंत ।
 कुळवंत सुचिष्मंत । बळवंत दयाळु ॥२८॥ युक्ति-
 वंत गुणवंत वरिष्ठ । बुद्धिवंत बहुधारिष्ठ । दीक्षावंत
 सदा संतुष्ट । निस्पृह वीतरागी ॥२९॥ असो ऐसे
 उत्तम गुण । हे सद्विद्येचे लक्षण । अभ्यासाया
 निरूपण । अल्पमात्र बोलिले ॥३०॥ रूपलावण्य
 अभ्यासितां नये । सहज गुणास न चले उपाये ।
 कांहीं तगी धरावी सोये । अगांतुक गुणाची ॥३१॥
 ऐसी हे सद्विद्या वरवी । सर्वत्रांपासी असावी ।
 परी विरक्तपुरुषे अभ्यासावी । अगत्यरूप ॥३२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सद्विद्यानिरूपणनाम

समाप्त अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

एका विरक्तांची लक्षणें । विरक्तें असावें कोण्या
 गुणें । जेणें आंगीं सामर्थ्ये बाणे । योगियाचें ॥१॥
 जेणें सद्कीर्ति वाढे । जेणें सार्थकता घडे । जेणें-
 करितां महिमा चढे । विरक्तांसी ॥२॥ जेणें परमार्थ
 फावे । जेणें आनंद हेलवे । जेणें विरक्ती दुणावे ।
 विवेकेंसहित ॥३॥ जेणें सुख उचंवळे । जेणें सद्विद्या
 वोळे । जेणें भाग्यश्री प्रवळे । मोक्षेंसहित ॥४॥
 मनोरथ पूर्ण होती । सकळ कामना पुरती । मुखीं
 राहे सरस्वती । मधुर बोलावया ॥५॥ हे लक्षणें
 श्रवण कीजे । आणी सहज जीवीं धरिजे । तरी
 मग विख्यात होईजे । भूमंडळीं ॥६॥ विरक्तें
 विवेकें असावें । विरक्तें अध्यात्म वाढवावें । विरक्तें
 धारिष्ट धरावें । दमनविषई ॥७॥ विरक्तें राखावें
 साधन । विरक्तें लावावें भजन । विरक्तें विशेष
 ब्रह्मज्ञान । प्रगटवावें ॥८॥ विरक्तें भक्ती वाढवावी ।
 विरक्तें शांती दाखवावी । विरक्तें येत्नें करावी ।
 विरक्ती आपुली ॥९॥ विरक्तें सदाक्रिया प्रतिष्ठावी ।
 विरक्तें निवृत्ति विस्तारावी । विरक्तें नैराशता धरावी ।
 सहज जिवेंसी ॥१०॥ विरक्तें धर्मस्थापना करावी ।
 विरक्तें नीति आवलंबावी । विरक्तें क्षमा सांभाळावी ।
 अत्यादरेंसी ॥११॥ विरक्तें परमार्थ उजळावा ।

विरक्तें विचार शोधावा । विरक्तें सन्निध ठेवावा ।
 सन्मार्ग सत्वगुण ॥१२॥ विरक्तें भाविकें सांभाळावी ।
 विरक्तें प्रेमळें निवडावी । विरक्तें सावडीं नुपेक्षावी ।
 शरणागतें ॥१३॥ विरक्तें असावें परम दक्ष । विरक्तें
 असावें अंतरसाक्ष । विरक्तें बोडावा कैपक्ष । पर-
 मार्थाचा ॥१४॥ विरक्तें अभ्यास करावा । विरक्तें
 साक्षेप धरावा । विरक्तें वगवृत्तें उभारावा । मोडला
 परमार्थ ॥१५॥ विरक्तें विमळ ज्ञान बोलावें । विरक्तें
 वैराग्य स्तवीत जावें । विरक्तें निश्चयाचें करावें ।
 समाधान ॥१६॥ पर्वें करावीं अचाटें । चालवावीं
 भक्तांचा थाटे । नाना वैभवं कचाटें । उपासनामार्ग
 ॥१७॥ हरिकीर्तनें करावीं । निरूपणें माजवावीं ।
 भक्तिमार्गें लाजवावीं । निंदक दुर्जनें ॥१८॥ बहुतांस
 करावे परोपकार । भलेपणाचा जीर्णोद्धार । पुण्य-
 मार्गाचा विस्तार । बळेंचि करावा ॥१९॥ स्नान
 संध्या जप ध्यान । तीर्थयात्रा भगवद्भजन । नित्य-
 नेम पवित्रपण । अंतरशुद्ध असावें ॥२०॥ दृढ
 निश्चयो धरावा । संसार सुखाचा करावा । विश्व-
 जन उद्धरावा । संसर्गमात्रें ॥२१॥ विरक्तें असावें
 धीर । विरक्तें असावें उदार । विरक्तें असावें तत्पर ।
 निरूपणविषई ॥२२॥ विरक्तें सावध असावें । विरक्तें
 शुद्ध मार्गें जावें । विरक्तें झिजोन उरवावें । सदे-

कीर्तीसी ॥२३॥ विरक्तें विरक्त धुंडावें । विरक्तें
साधु वोळखावें । विरक्तें मित्र करावें । संत योगी
सज्जन ॥२४॥ विरक्तें करावीं पुरश्चरणें । विरक्तें
फिरावीं तीर्थाटणें । विरक्तें करावीं नाना स्थानें ।
परम रमणीय ॥२५॥ विरक्तें उपाधी करावी ।
आणी उदास वृत्ति न संडावी । दुराशा जडों
नेदावी । कोणयेकविषई ॥२६॥ विरक्तें असावें
अंतरनिष्ठ । विरक्तें नसावें क्रियाभ्रष्ट । विरक्तें
न व्हावें कनिष्ठ । पराधेनपणें ॥२७॥ विरक्तें समय
जाणावा । विरक्तें प्रसंग वोळखावा । विरक्त
चतुर असावा । सर्व प्रकारें ॥२८॥ विरक्तें
येकदेसी नसावें । विरक्तें सर्व अभ्यासावें । विरक्तें
अवधें जाणावें । ज्याचें त्यापरी ॥२९॥ हरिकथा-
निरूपण । समुणभजन ब्रह्मज्ञान । पिंडज्ञान तत्व-
ज्ञान । सर्व जाणावें ॥३०॥ कर्मगार्ग उपासना-
गार्ग । ज्ञानगार्ग सिद्धांतगार्ग । प्रवृत्तिगार्ग निवृत्ति-
गार्ग । सकळ जाणावें ॥३१॥ प्रेमळ स्थिती उदास
स्थिती । योगस्थिती ध्यानस्थिती । विदेह स्थिती
सहज स्थिती । सकळ जाणावें ॥३२॥ ध्वनी लक्ष
मुद्रा आसनें । मंत्र यंत्र विधी विधानें । नाना
मतांचें देखणें । पाहोन सांडावें ॥३३॥ विरक्तें
असावें जगमित्र । विरक्तें असावें स्वतंत्र । विरक्तें

असावें विचित्र । बहुगुणी ॥३४॥ विरक्तें असावें
 विरक्त । विरक्तें असावें हरिभक्त । विरक्तें असावें
 नित्यमुक्त । अलिप्तपणें ॥३५॥ विरक्तें शास्त्रें
 धांडोळावीं । विरक्तें मतें विभांडावीं । विरक्तें
 मुमुक्षें लावावीं । शुद्ध मार्गें ॥३६॥ विरक्तें शुद्ध
 मार्ग सांगावा । विरक्तें संशय छेदावा । विरक्तें
 आपला म्हणावा । विश्वजन ॥३७॥ विरक्तें निंदक
 बंदावें । विरक्तें साधक बोधावे । विरक्तें बद्ध
 चेववावे । मुमुक्षनिरूपणें ॥३८॥ विरक्तें उत्तम
 गुण ध्यावे । विरक्तें अवगुण त्यागावे । नाना
 अपाय भंगावे । विवेकबळें ॥३९॥ ऐसीं हें उत्तम
 लक्षणें । ऐकावीं येकाग्र मनें । याचा अब्हेर न
 करणें । विरक्त पुरुषें ॥४०॥ इतुकें बोलिलें
 स्वभावें । त्यांत मानेल तितुकें ध्यावें । श्रोतीं
 उदास न करावें । बहु बोलिलें ह्मणौनी ॥४१॥
 परंतु लक्षणें न घेतां । अवलक्षणें बाष्कळता ।
 तेणें त्यास पढतमूर्खता । येवो पाहे ॥४२॥ त्या
 पढतमूर्खाचें लक्षण । पुढिले समासीं निरूपण ।
 बोलिलें असे सावधान । होऊन ऐका ॥४३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे विरक्तलक्षणनाम
 समास नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां सांगितलीं लक्षणें । मूर्खांआंगीं चातुर्य बाणे ।
 आतां ऐका शाहाणे । असोनि मूर्ख ॥१॥ तथा
 नाव पढतमूर्ख । श्रोतीं न मनावें दुःख । अवगुण
 त्यागितां सुख । प्राप्त होये ॥२॥ बहुश्रुत आणी
 वित्पन्न । प्रांजळ बोले ब्रह्मज्ञान । दुराशा आणी
 अभिमान । धरी तो येक पढतमूर्ख ॥३॥ मुक्त
 क्रिया प्रतिपादी । सगुण भक्ति उछेदी । स्वधर्म
 आणी साधन निंदी । तो येक पढतमूर्ख ॥४॥
 आपलेन ज्ञातेपणें । सकळांस शब्द ठेवणें । प्राणि-
 मात्राचें पाहे उणें । तो येक पढतमूर्ख ॥५॥
 शिष्यास अवज्ञा घडे । कां तो संकटीं पडे । जया-
 चेनि शब्दें मन मोडे । तो येक पढतमूर्ख ॥६॥
 रजोगुणी तमोगुणी । कपटी कुटिल अंतःकर्णी ।
 वैभव देखोन वाखाणी । तो येक पढतमूर्ख ॥७॥
 समूळ ग्रंथ पाहिल्याविण । उगाच ठेवी जो दूषण ।
 गूण सांगतां अवगुण । पाहे तो येक पढतमूर्ख ॥८॥
 लक्षणें ऐकोन मानी वीट । मत्सरें करी खटपट ।
 नीतिन्याय उद्धट । तो येक पढतमूर्ख ॥ ९ ॥
 जाणपणें भरीं भरे । आला क्रोध नावरे । क्रिया
 शब्दास अंतरे । तो येक पढतमूर्ख ॥१०॥ वक्ता
 अधिकारेंवीण । वगवृत्वाचा करी सीण । वचन

जयाचें कठीण । तो येक पढतमूर्ख ॥११॥ श्रोता
बहुश्रुतपणें । वक्त्यास आणी उणें । वाचाळपणा-
चेनि गुणें । तो येक पढतमूर्ख ॥१२॥ दोष ठेवी
पुढिलांसी । तेंचि स्वयें आपणापासीं । ऐसें कळेना
जयासी । तो येक पढतमूर्ख ॥१३॥ अभ्यासा-
चेनि गुणें । सकळ विद्या जाणे । जनास निवडुं
नेणें । तो येक पढतमूर्ख ॥१४॥ हस्त बांधीजे ऊर्ण-
तें । लोभें मृत्य भ्रमरातें । ऐसा जो प्रपंची गुंते ।
तो येक पढतमूर्ख ॥१५॥ स्त्रियांचा संग धरी ।
स्त्रियांसी निरूपण करी । निंघ वस्तु आंगिकारी ।
तो येक पढतमूर्ख ॥१६॥ जेणें उणीव ये आंगासी ।
तेंचि दृढ धरी मानसीं । देहबुद्धि जयापासीं ।
तो येक पढतमूर्ख ॥१७॥ सांडूनियां श्रीपती ।
जो करी नरस्तुती । कां ह्मणी पडिल्यांची
कीर्ती । वर्णी तो येक पढतमूर्ख ॥१८॥ वर्णी
स्त्रियांचे आवेव । नाना नाटकें हावभाव । देवा
विसरे जो मानव । तो येक पढतमूर्ख ॥१९॥
भरोन वैभवाचे भरीं । जीवमात्रास तुछ्य करी ।
पाषांड मत थावरी । तो येक पढतमूर्ख ॥२०॥
वित्पन्न आणी वीतरागी । ब्रह्मज्ञानी माहायोगी ।
भविष्य सांगों लागे जगीं । तो येक पढतमूर्ख ॥२१॥
श्रवण होतां अभ्यांतरीं । गुणदोषाची चाळणा

करी । परभूषणें मत्सरी । तो येक पढतमूर्ख ॥२२॥
 नाही भक्तीचें साधन । नाही वैराग्य ना भजन ।
 क्रियेविण ब्रह्मज्ञान । बोले तो येक पढतमूर्ख ॥२३॥
 न मनी तीर्थ न मनी क्षेत्र । न मनी वेद न मनी
 शास्त्र । पवित्र कुळीं जो अपवित्र । तो येक पढत-
 मूर्ख ॥२४॥ आदर देखोनि मन धरी । कीर्तीविण
 स्तुती करी । सर्वेचि निंदी अनादरी । तो येक
 पढतमूर्ख ॥२५॥ मार्गें येक पुढें येक । ऐसा जयाचा
 दंडक । बोले येक करी येक । तो येक पढतमूर्ख
 ॥२६॥ प्रपंचविशीं सादर । परमार्थी ज्याचा अना-
 दर । जाणणें घे आधार । तो येक पढतमूर्ख ॥२७॥
 येथार्थ सांडून वचन । जो रक्षून बोले मन । ज्याचें
 जिणें पराधेन । तो येक पढतमूर्ख ॥२८॥ सोंग
 संपाधी वरिवरी । करूं नये तेंचि करी । मार्ग
 चुकोन भरे भरौं । तो येक पढतमूर्ख ॥२९॥ रात्रं-
 दिवस करी श्रवण । न संडी आपले अवगुण ।
 स्वहित आरलें आपण । नेणे तो येक पढतमूर्ख
 ॥३०॥ निरूपणीं भले भले । श्रोते येऊन बैसले ।
 क्षुद्रें लक्षुनी बोले । तो येक पढतमूर्ख ॥३१॥
 शिष्य जाला अनधिकारी । आपली अवज्ञा करी ।
 पुन्हा त्याची आशा धरी । तो येक पढतमूर्ख
 ॥३२॥ होत असतां श्रवण । देहास आलें उणेपण ।

क्रोधें करी चिणचिण । तो येक पढतमूर्ख ॥३३॥
 भरोन वैभवाचे भरीं । सद्गुरूची उपेक्षा करी ।
 गुरुपरंपरा चोरी । तो येक पढतमूर्ख ॥३४॥ ज्ञान
 बोलोन करी स्वार्थ । कृपणाऐसा सांची अर्थ ।
 अर्थासाठी लावी परमार्थ । तो येक पढतमूर्ख ॥३५॥
 वर्तल्याविण सिकवी । ब्रह्मज्ञान लावणी लावी ।
 पराधेन गोसावी । तो येक पढतमूर्ख ॥३६॥
 भक्तिमार्ग अवघा मोडे । आपणामध्ये उघंडर पडे ।
 ऐसिये कमी पवाडे । तो येक पढतमूर्ख ॥३७॥
 प्रपंच गेला हातीचा । लेश नाही परमार्थाचा ।
 द्वेषी देवां ब्राह्मणाचा । तो येक पढतमूर्ख ॥३८॥
 त्यागावया अवगुण । बोलिलें पढतमूर्खाचें लक्षण ।
 विचक्षणें नीउन पूर्ण । क्षमा केलें पाहिजे ॥३९॥
 परम मूर्खीमाजी मूर्ख । जो संसारी मानी सुख ।
 या संसारदुःखाऐसें दुःख । आणीक नाही ॥४०॥
 तेंचि पुढें निरूपण । जन्मदुःखाचें लक्षण । गर्भ-
 वास हा दारुण । पुढें निरोपिला ॥४१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे पढतमूर्खलक्षणनिरूपणनाम
 समाप्त दशम ॥ १० ॥

॥ स्वगुणपरीक्षानाम दशक तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

जन्म दुःखाचा अंकुर । जन्म शोकाचा सागर ।
जन्म भयाचा डोंगर । चळेना ऐसा ॥१॥ जन्म
कर्माची आटणी । जन्म पातकाची खाणी । जन्म
काळाची जाचणी । निच नवी ॥२॥ जन्म कुविद्येचें
फळ । जन्म लोभाचें कमळ । जन्म भ्रांतीचें पडळ ।
ज्ञानहीन ॥३॥ जन्म जिवासी बंधन । जन्म मृत्यासी
कारण । जन्म हेंचि अकारण । गथागोवी ॥४॥
जन्म सुखाचा विसर । जन्म चिंतेचा आगर । जन्म
वासनाविस्तार । विस्तारला ॥५॥ जन्म जिवाची
आवदसा । जन्म कल्पनेचा ठसा । जन्म लांबेचा
वळसा । ममतारूप ॥६॥ जन्म मायेचें मैदावें । जन्म
क्रोधाचें विरावें । जन्म मोक्षास आडवें । विघ्न
आहे ॥७॥ जन्म जिवाचें मीपण । जन्म अहंतेचा
गुण । जन्म हेंचि विस्मरण । ईश्वराचें ॥८॥ जन्म
विषयांची आवडी । जन्म दुराशेची बेडी । जन्म
काळाची कांकडी । भक्षिताहे ॥९॥ जन्म हाचि
विषम काळ । जन्म हेचि वोखटी वेळ । जन्म हा
अति कुशीळ । नर्कपतन ॥१०॥ पाहातां शरीराचें
मूळ । या ऐसें नाहीं अमंगळ । रजस्वलेचा जो

विटाळ । त्यामधें जन्म यासी ॥११॥ अत्यंत दोष
 ज्या विटाळा । त्या विटाळाचाचि पुतळा । तेथें
 निर्मळपणाचा सोहळा । केवी घडे ॥१२॥ रजस्वले-
 चा जो विटाळ । त्याचा आळोन जाला गाळ ।
 त्या गाळाचेंच केवळ । शरीर हें ॥१३॥ वरि
 वरि दिसे वैभवाचें । अंतरीं पोतडें नकाचें ।
 जैसें झांकणें चर्मकुंडाचें । उघडितांच नये ॥१४॥
 कुंड धुतां शुद्ध होते । त्यास प्रत्यई धुईजेतें । तरी
 दुर्गंधी देहातें । शुद्धता न ये ॥१५॥ अस्तीपंजर
 उभविला । सीरानाडीं गुंडाळिला । मेदमांसें सरसा-
 विला । सांदोसांदीं भरुनी ॥१६॥ अशुद्ध शब्दें
 शुद्ध नाहीं । तेहि भरले असे देहीं । नाना व्याधी
 दुःखें तेहि । अभ्यांतरीं वसती ॥१७॥ नकाचें
 कोठार भरले । आंतवाहेरी लिडीविडिलें । मूत्र-
 पोतडें जमलें । दुर्गंधीचें ॥१८॥ जंत किडे आणी
 आंतडी । नाना दुर्गंधीची पोतडी । अमुप लव-
 थविती कांतडी । कांटाळवाणी ॥१९॥ सर्वांगास
 सिर प्रमाण । तेथें बळसें वाहे घाण । उठे घाणी
 फुटतां श्रवण । ते दुर्गंधी नेघवे ॥२०॥ डोळां
 निघती चिपडें । नाकी दाटती मेकडें । प्रातःकाळीं
 घाणी पडे । मुखीं मळासारिखी ॥२१॥ लाळ
 थुंका आणी मळ । पीत श्लेष्म प्रवळ । तथास

ह्यणती मुखकमळ । चंद्रासारिखें ॥२२॥ मुख
 ऐसें कुर्धीळ दिसे । पोटीं विष्ठा भरली असे ।
 प्रत्यक्षास प्रमाण नसे । भूमंडळीं ॥२३॥ पोटीं घालितां
 दिव्यान्न । कांहीं विष्ठा कांहीं वमन । भागीरथीचें
 घेतां जीवन । त्याची होये लघुशंका ॥२४॥ एवं
 मळ मूत्र आणी वमन । हेंचि देहाचें जीवन ।
 येणेंचि देह वाढे जाण । यद्दर्थीं संशय नाहीं
 ॥२५॥ पोटीं नस्तां मळ मूत्र वोक । मरोन जाती
 सकळ लोक । जाला राव अथवा रंक । पोटीं विष्ठा
 चुकेना ॥२६॥ निर्मळपणें काढूं जातां । तरी देह
 पडेल तत्वता । एवं देहाची वेवस्ता । ऐसी असे
 ॥२७॥ ऐसा हा धड असतां । येथाभूत पाहों
 जातां । मग ते दुर्दशा सांगतां । शंका बाधी
 ॥२८॥ ऐसिये कारागृहीं वस्ती । नवमास बहु
 विपत्ती । नवाहि द्वारें निरोधती । वायो कैचा तेथें
 ॥२९॥ वोका नरकाचे रस झिरपती । ते जठराग्नी-
 स्तव तापती । तेणें सर्वाहि उकडती । अस्तिमांस
 ॥३०॥ त्वचेविण गर्भ स्वोळे । तव मातेसी होती
 डोहळे । कटवतिक्षणें सर्वांग पोळे । तथा बाळकाचें
 ॥३१॥ बांधलें चर्माचें मोटाळें । तेथें विष्ठेचें
 पेटाळें । रसउपाय वंकनाळें । होत असे ॥३२॥
 विष्ठा मूत्र वांती पीत । नाकीं तोंडीं निघती जंत ।

तेषां निर्वुजलं चित्त । आतिशयेंसीं ॥३३॥ ऐसिये
 कारागृही प्राणी । पडिला अत्यंत दाटणीं । कळवळोन
 ह्मणे चक्रपाणी । सोडवीं येथून आतां ॥३४॥
 देवा सोडविसी येथून । तरी मी स्वहित करीन ।
 गर्भवास हा चुकवीन । पुन्हां न ये येथें ॥३५॥
 ऐसी दुखवोन प्रतिज्ञा केली । तंव जन्मवेळ पुढें
 आली । माता आकंदों लागली । प्रसूतकाळीं ॥३६॥
 नाकी तोंडीं बैसलें मांस । मस्तकद्वारें सांडी स्वास ।
 तेंहि बुजलें निशेष । जन्मकाळीं ॥३७॥ मस्तकद्वार
 तें बुजलें । तेषां चित्त निर्वुजलें । प्राणी तळमळूं
 लागलें । चहूंकडे ॥३८॥ स्वास उस्वास कोंडला ।
 तेषां प्राणी जाजावला । मार्ग दिसेनासा जाला ।
 कासावीस ॥३९॥ चित्त बहु निर्वुजलें । तेषां आड-
 भरीं भरलें । लोक ह्मणती आडवें आलें । खांडून
 काढा ॥४०॥ मग ते खांडून काढिती । हस्तपाद
 छेदून घेती । हातां पडिलें तेंचि कापिती । मुख
 नासिक उदर ॥४१॥ ऐसे टक्के तोडिले । बाळकें
 प्राण सोडिले । मातेनेंही सांडिलें । कळिवर ॥४२॥
 मृत्य पावला आपण । मातेचा घेतला प्राण । दुःख
 भोगिलें दारुण । गर्भवासीं ॥४३॥ तथापी सुकृते-
 करूनी । मार्ग सांपडला योनी । तन्हीं आडकला
 जाउनी । कंठ स्कंदीं मागुता ॥४४॥ तये संकोचित

पंथीं । बळेंचि वोढून काढिती । तेणें गुणें प्राणें
जाती । बाळकाचे ॥४५॥ बाळकाचे जातां प्राण ।
अंतीं होये विस्मरण । तेणें पूर्वींल स्मरण । विसरोन
गेली ॥४६॥ गर्भीं ह्मणे सोहं सोहं । बाहेरी पडतां
ह्मणे कोहं । ऐसा कष्टी जाला बहु । गर्भवासीं
॥४७॥ दुःखा वरपडा होता जाला । थोरा कष्टीं
बाहेरी आला । सर्वेच कष्ट विसरला । गर्भवासाचे
॥४८॥ सुंन्याकार जाली वृत्ती । कांहीं आठवेना
चितीं । अज्ञानें पडिली भ्रांती । तेणें सुखचि
मानिलें ॥४९॥ देह विकार पावलें । सुखदुःखें झळ-
वळें । असो ऐसें गुंडाळलें । मायाजळीं ॥५०॥ ऐसें
दुःख गर्भवासीं । होतें प्राणीमात्रासीं । ह्मणोनियां
भगवंतासीं । शरण जावें ॥५१॥ जो भगवंताचा
भक्त । तो जन्मापासून मुक्त ॥ ज्ञानवळें विरक्त ।
सर्वकाळ ॥५२॥ ऐशा गर्भवासीं विपत्ती । निरोपिल्या
येथामती । सावध होऊन श्रोतीं । पुढें अवधान
द्यावें ॥५३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे जन्मदुःखनिरूपणनाम
समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

संसार हाचि दुःखमूळ । लागती दुःखाचे इंगळ ।
 मागां बोलिली तळमळ । गर्भवासाची ॥१॥ गर्भवासीं
 दुःख जालें । तें बाळक विसरलें । पुढें वाढों लागलें ।
 दिवसेंदिवस ॥२॥ बाळपणीं त्वचा कोंवळी । दुःख
 होतांचि तळमळी । वाचा नाहीं तये काळीं । सुखदुःख
 सांगावया ॥३॥ देहास कांहीं दुःख जालें । अथवा
 क्षुधेनें पीडलें । तरी तें परम आक्रंदलें । परी अंतर
 नेणवे ॥४॥ माता कुरवाळी वरी । परी जे पीडा
 जाली अंतरीं । ते मायेसी न कळे अभ्यांतरीं ।
 दुःख होये बाळकासीं ॥५॥ मागुतें मागुतें फुंजे
 रडे । माता बुझावी घेऊन कडे । वेथा नेणती
 चापुडें । तळमळी जीवीं ॥६॥ नाना व्याधीचे
 उमाळे । तेणें दुःखें आंदोळे । रडे पडे कां पोळे ।
 अग्निसंगें ॥७॥ शरीर रक्षितां नये । घडती नाना
 अपाये । खोडी अधांतरीं होये । आवेवहीन बाळक
 ॥८॥ अथवा अपाय चुकले । पूर्वपुण्य पुढें ठाकलें ।
 मातेस बोलखों लागलें । दिवसेंदिवस ॥९॥ क्षण-
 भरी मातेस न देखे । तरी आक्रंदे रुदन करी
 दुःखें । ते समई मातेसारिखें । आणीक कांहींच
 नाही ॥१०॥ आस करून वास पाहे । मातेविण
 कदा न राहे । वियोग पळमात्र न साहे । स्मरण

जालियांनंतरें ॥११॥ जरी ब्रह्मादिक देव आले ।
 अथवा लक्ष्मीने अवलोकिलें । तरी नवचे बुझाविलें ।
 आपले मातेवांचुनी ॥१२॥ कुरूप अथवा कुलक्षण ।
 सकाळांहून करंटेपण । तरी नाही तीसमान ।
 भूमंडळी कोणी ॥१३॥ ऐसैं तें केविलवाणें । माते-
 विण दिसे उणें । रागें परतें केलें तिनें । तरी
 आक्रंदोनी मिठी घाली ॥१५॥ सुख पावे
 मातेजवळी । दुरी करितांचि तळमळी । अति प्रीति
 तये काळी । मातेवरी लागली ॥१५॥ तव ते मातेस
 मरण आलें । प्राणी पोरटें जालें । दुःखें झुणी
 लागलें । आई आई ह्मणोनी ॥१६॥ आई पाहातां
 दिसेना । दीनरूप पाहे जना । आस लागालेसे मना ।
 आई येईल ह्मणोनी ॥१७॥ माता ह्मणौन मुख पाहे ।
 तव ते आपुली माता नव्हे । मग हिंवासलें राहे । दैन्य-
 वाणें ॥१८॥ मातावियोगें कष्टलें । तेणें मानसी दुःख
 जालें । देहहि क्षीणत्व पावलें । आतिशयेंसी ॥१९॥
 अथवा माताहि वांचली । मायलेंकुरा भेटी जाली ।
 बालदशा ते राहिली । दिवसेंदिवस ॥२०॥ बाल-
 पण जालें उणें । दिवसेंदिवस होये शाहाणें । मग
 ते मायेचें अत्यंत पेशवणें । होतें तें राहिलें ॥२१॥
 पुढें लो लागला खेळाचा । कळप मेळविला पोरान्चा ।
 आल्यागेल्या डायचा । आनंद शोक वाहे ॥२२॥

मायबापें सिकवितीं पोटे । तयाचें परम दुःख वाटे ।
 चट लागली न सुटे । संगती लेंकुरांची ॥२३॥
 लेंकुरांमध्ये खेळतां । नाठवे माता आणि पिता ।
 तव तेथेंचि अवचिता । दुःख पावला ॥२४॥ पडिले
 दांत फुटला डोळा । मोडले पाय जाला खुळा ।
 गेला माज अवकळा । ठाकून आली ॥२५॥
 निघाल्या देवी आणी गोवर । उठलें कपाळ लागला
 ज्वर । पोटसुळीं निरंतर । वायगोळा ॥२६॥
 लागलीं भूतें जाली झडपणी । जळीच्या मेसको
 मायेराणी । मुंज्या झोटिंग करणी । म्हैसोवाची
 ॥२७॥ वेताळ खंकाळ लागला । ब्रह्मगिन्हो संचरला ।
 नेणों चेडा बोलांडिला । कांहीं कळेना ॥२८॥
 येक ह्मणती वीरेदेव । येक ह्मणती खंडेराव ।
 येक ह्मणती सकळ वाव । हा ब्राह्मणसमंध ॥२९॥
 येक ह्मणती कोणें केलें । आंगीं देवत घातलें ।
 येक ह्मणती चुकलें । सटवाईचें ॥३०॥ येक
 ह्मणती कर्मभोग । आंगीं जडले नाना रोग । वैद्य
 पंचाक्षरी चांग । बोलाऊन आणिले ॥३१॥ येक
 ह्मणती हा वांचेना । येक ह्मणती हा मरेना ।
 भोग भोगितो यातना । पापास्तव ॥३२॥ गर्भदुःख
 विसरला । तो त्रिविधतापें पोळला । प्राणी बहुत
 कष्टी जाला । संसारदुःखें ॥३३॥ इतुकेंहि चुकोन

वांचला । तरी मारमारुं शाहाणा केला । लोकिकीं
 नेटका जाला । नाव राखे ऐसा ॥३४॥ पुढें माये-
 बापीं लोभास्तव । संभ्रमें मांडिला विव्हाव । दाऊ-
 नियां सकळ वैभव । नोवरी पाहिली ॥३५॥
 वन्हाडीवैभव दाटलें । देखोन परम सुख वाटलें ।
 मन हें रंगोन गेलें । सासुरवाडीकडे ॥३६॥ माय-
 बापीं भलतैसें असावें । परी सासुरवाडीस नेटकें
 जावें । द्रव्य नसेल तरी ध्यावें । रुण कळांतरे
 ॥३७॥ आंतर्भाव ते सासुरवाडीं । मायेबापें राहिलीं
 बापुडीं । होतार्ती सर्वस्वें कुडकुडीं । तितुकेंच कार्य
 त्यांचें ॥३८॥ नोवरी आलियां घरा । अती हव्यास
 वाटे वरा । ह्मणे मजसारिखा दुसरा । कोणीच
 नाही ॥३९॥ मायबाप बंधु बहिणी । नोवरी न दिसतां
 वाटे काणी । अत्यंत लोधला पापिणी । अविद्येनें
 भुलविला ॥४०॥ संभोग नस्तां इतुका प्रेमा । योग्य
 जालिया उलंघी सीमा । प्रीती वाढविती कामा- ।
 करितां प्राणी गुंतला ॥४१॥ जरी न देखे क्षण
 येक डोळां । तरी जीव होय उताविळा । प्रीतीपात्र
 अंतर्कळा । घेऊन गेली ॥४२॥ कोवळे कोवळे शब्द
 मंजुळ । मर्यादा लज्या मुखकमळ । वक्त्र लोकनें
 केवळ । ग्रामज्याचे मैदावें ॥४३॥ कळवळा येतां
 सांवरेना । शरीर विकळ आवरेना । अनेत्र वेवसाई

क्रमेना । हुरहुर वाटे ॥४४॥ वेवसाय करितां वाहेरी ।
 मन लागलेंसे घरीं । क्षणाक्षणां अभ्यांतरीं । स्मरण
 होये कामिनीचें ॥४५॥ तुह्मीं माझिया जिवांतील
 जीव । ह्मणौनि अत्यंत लाघव । दाऊनियां चित्त
 सर्व । हिरोन घेतलें ॥४६॥ मैद सोइरीक काढिती ।
 फांसे घालून प्राण घेती । तैसें आयुष्य गेलियां
 अंतीं । प्राणीयांस होये ॥४७॥ प्रीति कामिनीसीं
 लागली । जरी तथेसी कोणी रागेजली । तरी परम
 क्षिती वाटली । मानसीं गुप्तरूपें ॥४८॥ तथे भार्ये-
 चेनि कैवारें । मायेवापासीं नीच उत्तरें । बोलोनियां
 तिरस्कारें । वेगळा निघे ॥४९॥ स्त्रीकारणें लाज
 सांडिली । स्त्रीकारणें सर्वीं सोडिलीं । स्त्रीकारणें
 विषडिलीं । सकळहि जिवलगें ॥५०॥ स्त्रीकारणें
 देह विकिला । स्त्रीकारणें सेवक जाला । स्त्रीकारणें
 सांडवला । विवेकासी ॥५१॥ स्त्रीकारणें लोलंगता ।
 स्त्रीकारणें अतिनम्रता । स्त्रीकारणें पराधेनता ।
 अंगिकारिली ॥५२॥ स्त्रीकारणें लोभी जाला ।
 स्त्रीकारणें धर्म सांडिला । स्त्रीकारणें अंतरला ।
 तीर्थयात्रा स्वधर्म ॥५३॥ स्त्रीकारणें सर्वथा कांहीं ।
 शुभाशुभ विचारिलें नाही । तनु मनु धनु सर्वही ।
 अनन्यभावे अर्पिलें ॥५४॥ स्त्रीकारणें परमार्थ बुड-
 विला । प्राणी स्वहितास नाडला । ईश्वरीं कानकोंडा

जाला । स्त्रीकारणें कामबुद्धी ॥५५॥ स्त्रीकारणें
सोडिली भक्ती । स्त्रीकारणें सोडिली विरक्ती । स्त्री-
कारणें सायोज्य मुक्ती । तेहि तुछ्य मानिली ॥५६॥
येके स्त्रियेचेनि गुणें । ब्रह्मांड मानिलें ठंगणें ।
जिवलगें तीं पिसुणें । ऐसीं वाटलीं ॥५७॥ ऐसी
अंतरप्रीति जडली । सर्वस्वाची सांडी केली । तव ते
मरोन गेली । अकस्मात भार्या ॥५८॥ तेणें मनीं
शोक वाढला । ह्मणे थोर घात जाला । आतां कैचा
बुडाला । संसार माझा ॥५९॥ जिवलगंचा सोडिला
संग । अवचिता जाला घरभंग । आतां करूं माया-
त्याग । ह्मणे दुःखें ॥६०॥ स्त्री घेऊन आडवी । ऊर
बडवी पोट बडवी । लाज सांडून गौरवी । लोकां
देखतां ॥६१॥ ह्मणे माझें बुडालें घर । आतां न
करी हा संसार । दुःखें आकंदला थोर । घोर घोषें
॥६२॥ तेणें जीव वारयावेधला । सर्वस्वाचा उवग
आला । तेणें दुःखें जाला । जोमी कां माहात्मा
॥६३॥ कां तें निघोन जाणें चुकलें । पुन्हां मागुतें
लग्न केलें । तेणें अत्यंतचि मग्न जालें । मन द्वितीय
समंधीं ॥६४॥ जाला द्वितीय समंध । सर्वेचि मांडिला
आनंद । श्रोतीं व्हावें सावध । पुढिले समासीं ॥६५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे स्वगुणपरीक्षानाम

समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

द्वितीय समंध जाला । दुःख मागील विसरला ।
 सुख मानून राहिला । संसाराचें ॥१॥ जाला अत्यंत
 कृपण । पोटे न स्वाय अन्न । रुक्याकारणें सांडी
 प्राण । येकसरा ॥२॥ कदा कल्पांती न वेची ।
 सांचिलेंचि पुन्हा सांची । अंतरीं असेल कैची ।
 सदासना ॥३॥ स्वयें धर्म न करी । धर्मकर्त्यासहि
 वारी । सर्वकाळ निंदा करी । साधुजनाची ॥४॥
 नेणे तीर्थ नेणे व्रत । नेणे अतित अभ्यागत । मुंगी-
 मुखीचें जें सीत । तेंहि वेंचून सांची ॥५॥ स्वयें
 पुण्य करवेना । केलें तरी देखवेना । उपहास्य करी
 मना । नये ह्मणौनी ॥६॥ देवां भक्तांस उछेदी ।
 आंगवळें सकळांस खेदी । निष्ठुर शब्दें अंतर भेदी ।
 प्राणीमात्राचें ॥७॥ नीति सांडून मार्गें । अनीतीनें
 वर्तो लागे । गर्व धरून फुगे । सर्वकाळ ॥८॥ पूर्व-
 जांस संतरिलें । पक्षश्राद्धहि नाही केलें । कुळदैवत
 ठाकिलें । कोणेपरी ॥९॥ आक्षत भरिली भाणा । दुजा
 ब्राह्मण मेहुणा । आला होता पाहुणा । स्त्रियेस मूळ
 ॥१०॥ कदा नावडे हरिकथा । देव नलगे सर्वथा ।
 स्नानसंध्या म्हणे वृथा । कासया करावी ॥११॥
 अभिळाषें सांची वित्त । स्वयें करी विश्वासघात ।
 मर्दे मातला उन्मत्त । तारुण्यपणें ॥१२॥ तारुण्य

आंगी भरलें । धारिष्ट नवचे धरिलें । करूं नये तेंचि
 केलें । माहा पाप ॥१३॥ स्त्री केली परी धाकुटी ।
 धीर न धरवेचि पोटी । विषयलोभें सेवटी । वोळस्त्री
 सांडिली ॥१४॥ माये वहिण न विचारी । जाला
 पापी परद्वारी । दंड पावला राजद्वारी । तन्हीं पाल-
 टेना ॥१५॥ परस्त्री देखोनि दृष्टी । अभिळाष उठे
 पोटी । अकर्तव्यें हिंपुटी । पुन्हां होये ॥१६॥ ऐसें
 पाप उदंड केलें । शुभाशुभ नाही उरलें । तेंणें दोषें
 दुःख भरलें । अकस्मात आंगी ॥१७॥ व्याधी भरली
 सर्वांगी । प्राणी जाला क्षयरोगी । केले दोष आपुले
 भोगी । सीघ्र काळें ॥१८॥ दुःखें सर्वांग फुटलें ।
 नासिक अवघेंचि वैसलें । लक्षण जाऊन जालें ।
 कुलक्षण ॥१९॥ देहास क्षीणता आली । नाना वेथा
 उद्भवली । तारुण्यशक्ती राहिली । खंगला प्राणी
 ॥२०॥ सर्वांगी लागल्या कळा । देहास आली
 अवकळा । प्राणी कांपे चळचळां । शक्ति नाही
 ॥२१॥ हस्तपादादिक झडले । सर्वांगी किडे पडिले ।
 देखोन थुंकों लागले । लहानथोर ॥२२॥ जाली
 विष्टेची सारणी । भोवती उठली वर्ढाणी । अत्यंत
 खंगला प्राणी । जीव न वचे ॥२३॥ आतां मरण
 दे गा देवा । बहुत कष्ट जाले जीवा । जाला नाही
 नेणों ठेवा । पातकाचा ॥२४॥ दुःखें घळघळां रडे ।

जों जों पाहे आंगाकडे । तों तों दैन्यवाणें वापुडें ।
 तळमळी जीवीं ॥२५॥ ऐसे कष्ट जाले बहुत । सकळ
 जालें वाताहात । दरवडा घालून वित्त । चोरटीं नेलें
 ॥२६॥ जालें आरत्र ना परत्र । प्रारब्ध ठाकलें
 विचित्र । आपला आपण मळमूत्र । सेविला दुःखें
 ॥२७॥ पापसामग्री सरली । दिवसेंदिवस व्यथा
 हरली । वैद्यें औषधें दिधलीं । उपचार जाला ॥२८॥
 मरत मरत वांचला । यास पुन्हां जन्म जाला ।
 लोक ह्मणती पडिला । माणसांमधें ॥२९॥ येरें स्त्री
 आणिली । बरवी घरवात मांडिली । अति स्वार्थ
 बुद्धी धरिली । पुन्हा मागुती ॥३०॥ कांहीं वैभव
 मेळविलें । पुन्हां सर्वही संचिलें । परंतु गृह बुडालें ।
 संतान नाही ॥३१॥ पुत्रसंतान नस्त । दुःखी । वांज
 नांव पडिलें लोकिकीं । तें न फिटें ह्मणोनी लंकी ।
 तरी हो आतां ॥३२॥ ह्मणोन नाना सायास । बहुत
 देवांस केले नवस । तीर्थें व्रतें उपवास । धरणें
 पारणें मांडिलें ॥३३॥ विषयसुख तें राहिलें ।
 वांजणें दुःखी केलें । तव तें कुळदैवत पावलें ।
 जाली वृद्धी ॥३४॥ त्या लंकुरावरी अति प्रीती ।
 दोघेहि क्षण येक न विशंभती । कांहीं जाल्यां
 आक्रंदती । दीर्घ स्वरें ॥३५॥ ऐसी ते दुःखिस्ते ।
 पूजीत होती नाना दैवतें । तव तेंहि मेळें अवचितें ।

पूर्वपापेंकरूनी ॥३६॥ तेणें बहुत दुःख जालें ।
 घरीं आरंघें पडिलें । ह्मणती आह्मांस कां ठेविलें ।
 देवें वांज करूनी ॥३७॥ आह्मांस द्रव्य काये
 करावें । तें जावें परी अपत्य व्हावें । अपत्यालागी
 त्यजावें । लागेल सर्व ॥३८॥ वांजपण संदिसें
 गेलें । तो मरतवांज नांव पडिलें । तें न फिटे
 कांहीं केलें । तेणें दुःखें आक्रंदती ॥३९॥
 आमुची वेली कां खुंटिली । हा हा देवा वृत्ती
 बुडाली । कुळस्वामीण कां क्षोभली । विझाला
 कुळदीप ॥४०॥ आतां लेंकुराचें मुख देखेन ।
 तरी आनंदें राडी चालेन । आणी गळही टोंचीन ।
 कुळस्वामिणीपासीं ॥४१॥ आई भुता करीन
 तुझा । नाव ठेवीन केरपुंजा । वेसणी घालीन
 माझा । मनोरथ पुरवी ॥४२॥ बहुत देवांस नवस
 केले । बहुत गोसावी धुंडिले । गटगटां गिळिले ।
 सगळे विंचु ॥४३॥ केले समंधाचे सायास । राहाणे
 घातलें बहुवस । केळें नारिकेळें ब्राह्मणास । अंब्रदानें
 दिधलीं ॥४४॥ केलीं नाना कवटालें । पुत्रलोभें केलीं
 ढालें । तरी अदृष्ट फिरलें । पुत्र नाही ॥४५॥
 वृक्षाखालें जाऊन नाहाती । फळतीं झाडें करपती ।
 ऐसे नाना दोष करिती । पुत्रलोभाकारणें ॥४६॥
 सोडून सकळ वैभव । त्यांचा वारयावेधला जीव ।

तव तो पावला खंडेराव । आणी कुळस्वामिणी ॥४७॥
 आतां मनोरथ पुरती । स्त्रीपुरुषें आनंदती । सावध
 होऊन श्रोतीं । पुढें अवधान घावें ॥४८॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे स्वगुणपरीक्षानाम
 समाप्त तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

लेंकुरें उदंड जालीं । तों ते लक्ष्मी निघोन गेली ।
 बापडीं भिकेसी लागलीं । कांहीं खाया मिळेना
 ॥१॥ लेंकुरें खेळती धाकुटीं । येकें रांगती येकें
 पोटीं । ऐसी घरभरी जाली दाटी । कन्या आणी
 पुत्रांची ॥२॥ दिवसेंदिवस स्वर्च वाढला । यावा
 होता तो खुंटोन गेला । कन्या उपवरी जाल्या
 त्यांला । उजवावया द्रव्य नाही ॥३॥ मायेबापें
 होतीं संपन्न । त्यांचें उदंड होतें धन । तेणेंकरितां
 प्रतिष्ठा मान । जनीं जाला होता ॥४॥ भरम आहे
 लोकाचारीं । पहिली नांदणूक नाही घरीं । दिवसें-
 दिवस अभयांतरीं । दरिद्र आले ॥५॥ ऐसी घरवात
 वाढली । खातीं तोंडें मिळालीं । तेणें प्राणियांस
 लागली । काळजी उद्देगाची ॥६॥ कन्या उपवरी

जाल्या । पुत्रांस नोवन्या आल्या । आतां उजवणा
केल्या । पाहिजेत कीं ॥७॥ जरी मुलें तैसींच
राहिलीं । तरी पुन्हा लोकलाज जाली । ह्मणती
कासया व्यालीं । जन्मद्वारिद्र्यें ॥८॥ ऐसी लोक-
लाज होईल । वडिलांचें नांव जाईल । आतां रुण
कोण देईल । लग्नापुरतें ॥९॥ मागें रुण ज्याचें
घेतलें । त्याचें परतोन नाही दिल्लें । ऐसें आभाळ
कोसळलें । उद्देगाचें ॥१०॥ आपण खातो अन्नासी ।
अन्न खातें आपणासीं । सर्वकाळ मानसीं ।
चिंतातुर ॥११॥ पती अवधीच मोडली । वस्तभाव
गाहाण पडिली । अहा देवा वेळ आली । आतां
डिवाळ्याची ॥१२॥ कांहीं केला ताडामोडा ।
विकिला घरींचा पाडारेडा । कांहीं पैका रोकडा ।
कळांतरें काढिला ॥१३॥ ऐसें रुण घेतलें । लोकिकीं
दंभ केलें । सकळ ह्मणती नांव राखिलें । वडिलांचें
॥१४॥ ऐसें रुण उदंड जालें । रिणाइतीं वेहून घेतलें ।
मग प्रयाण आरंभिलें । विदेशाप्रती ॥१५॥ दोनी
वरुषें बुडी मारिली । नीच सेवा अंगीकारिली ।
शरीरें आपदा भोगिली । अतिशयेंसीं ॥१६॥ कांहीं
मेळविलें विदेशीं । जीव लागला मनुष्यांपासीं ।
मग पुसोनियां स्वामीसीं । मुरडता जाला ॥१७॥ तव
तें अत्यंत पीडावलीं । वाट पाहात बैसलीं । म्हणती

दिवसगती कां लागली । काये करणें देवा ॥१८॥
 आतां आम्ही काये खावें । किती उपवासीं मरावें ।
 ऐसियाचे संगतीस देवें । कां पां घातले आह्लांसी
 ॥१९॥ ऐसें आपुलें सुख पाहाती । परी त्याचें दुःख
 नेणती । आणी शक्ति गेलियां अंती । कोणीच
 कामा न येती ॥२०॥ असो ऐसी वाट पाहतां ।
 दृष्टी देखिला अवचिता । मुलें धावती ताता ।
 भागलास ह्मणौनी ॥२१॥ स्त्री देखोन आनंदली ।
 ह्मणे आमुची दैन्य फिटली । तंव येरें दिधली ।
 गांठोडी हातीं ॥२२॥ सकळांस आनंद जाला ।
 ह्मणती आमुचा वडील आला । तेणें तरी आह्लांला ।
 आंग्या टोप्या आणिल्या ॥२३॥ ऐसा आनंद
 च्यारी दिवस । सर्वेच मांडिली कुसमुस । ह्मणती
 हें गेलियां आह्लांस । पुन्हां आपदा लागती ॥२४॥
 ह्मणौनी आणिलें तें असावें । येणें मागुतें विदेशाम
 जावें । आम्ही हें खाऊं न तों यावें । द्रव्य
 मेळऊन ॥२५॥ ऐसी वासना सकळांची । अवधीं
 सोइरीं सुखाचीं । स्त्री अत्यंत प्रीतीची । तेहि
 सुखाच लागली ॥२६॥ विदेशीं बहु दगदला ।
 विश्रांती घ्यावया आला । स्वासहि नाहीं टाकिला ।
 तों जाणें वोढवलें ॥२७॥ पुढें अपेक्षा जोसियांची ।
 केली विवंचना मुहूर्ताची । वृत्ति गुंतली तथाची ।

जातां प्रशस्त न वटे ॥२८॥ माया मात्रा सिद्ध
 केली । कांहीं सामग्री बांधली । लेंकुरें दृष्टीस
 पाहिलीं । मार्गस्त जाला ॥२९॥ स्त्रियेस अवलो-
 किलें । वियोगें दुःख बहुत वाटलें । प्रारब्धसूत्र
 तुकलें । रुणानबंधाचें ॥३०॥ कंठ सद्गदित जाला ।
 न संवरेच गहिवरला । लेंकुरा आणी पित्याला ।
 तडातोडी जाली ॥३१॥ जरी रुणानबंध असेल ।
 तरी मागुती भेटी होईल । नाही तरी संगती पुरेल ।
 येचि भेटीनें तुमची ॥३२॥ ऐसें बोलोन स्वार होये ।
 मागुता फारफिरों पाहे । वियोगदुःख न साहे ।
 परंतु कांहीं न चले ॥३३॥ आपुला गांव राहिला
 मार्गें । चित्त भ्रमलें संसारउद्देगें । दुःखवला प्रपंच-
 संगें । अभिमानास्तव ॥३४॥ ते समई माता आठवली ।
 म्हणे धन्य धन्य ते माउली । मजकारणें बहुत
 कष्टली । परी मी नेणेंचि मूर्ख ॥३५॥ आजी जरी
 ते असती । तरी मजला कदा न विशंभती । वियोग
 होतां आक्रंदती । ते पोटागि वेगळीच ॥३६॥ पुत्र
 वैभवहीन भिकारी । माता तैसाचि अंगिकारी ।
 दगदला देखोनि अंतरीं । त्याच्या दुःखें दुःखवे
 ॥३७॥ प्रपंचविचारें पाहतां । हें सकळ जोडे न जोडे
 माता । हें शरीर जयेकरितां । निर्माण जालें ॥३८॥
 लांव तरी ते माया । काय कराविया सहश्र जाया ॥

परी भुलोन गेलों वायां । मकरध्वजाचेनी ॥३९॥
 या येका कामाकारणें । जिवलगांसिं दंड घेणें ।
 सर्वीं तींच पिसुणें । ऐसीं वाटतीं ॥४०॥ म्हणोन
 धन्य धन्य ते प्रपंची जन । जे मायेबापाचें भजन ।
 करिती न करिती मन । निष्ठुर जिवलगांसीं ॥४१॥
 संगती स्त्रीवाळकाची । आहे साठी जन्माची । परी
 मायेबापें कैचीं । मिळतील पुढें ॥४२॥ ऐसें पूर्वीं
 होतें ऐकिलें । परी ते समई नाहीं कळलें । मन हें
 बुडोन गेलें । रतिसुखाचा डोही ॥४३॥ हे सर्वीं
 वाटती परी पिसुणें । मिळालीं वैभवाकारणें । रितें
 जातां लाजिरवाणें । अत्यंत वाटे ॥४४॥ आतां
 भलतैसें करावें । पंरि द्रव्य मेळऊन न्यावें । रितें
 जातां स्वभावे । दुःख आहे ॥४५॥ ऐसी वेवर्धना
 करी । दुःख वाटलें अंतरीं । चिंतेचिये माहापुरीं ।
 बुडोन गेला ॥४६॥ ऐसा हा देह आपुला । असतांच
 पराधेन केला । ईश्वरीं कानकोंडा जाला । कुटुंब-
 कावाडी ॥४७॥ या येका कामासाठीं । जन्म गेला
 आटाटी । वय वेचल्यां सेवटीं । येकलेंचि जावें
 ॥४८॥ ऐसा मनीं प्रस्तावला । क्षण येक उदास
 जाला । सर्वेचि प्राणी झळंबला । मायाजाळें ॥४९॥
 कन्यापुत्रें आठवलीं । मनीहुनि क्षिती वाटली । म्हणे
 लेंकुरें अंतरलीं । माझीं मज ॥५०॥ मागील दुःख

आठवलें । जें जें होतें प्राप्त जालें । मग रुदन
 आरंभिलें । दीर्घ स्वरें ॥५१॥ आरण्यरुदन करितां ।
 कोणी नाही बुझाविता । मग होये विचारिता ।
 आपुले मनीं ॥५२॥ आतां कासया रडावें । प्राप्त
 होतें तें भोगावें । ऐसें बोलोनिया जीवें । धारिष्ट
 केलें ॥५३॥ ऐसा दुःखें दगदला । मग विदेशापती
 गेला । पुढें प्रसंग वर्तला । तो सावध ऐका ॥५४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे स्वगुणपरीक्षानाम
 समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

पुढें गेला विदेशासी । प्राणी लागला व्यासंगासी ।
 आपल्या जिवेसीं सोसी । नाना श्रम ॥१॥
 ऐसा दुस्तर संसार । करितां कष्टला थोर ।
 पुढें दोनी च्यारी संवत्सर । द्रव्य मेळविलें ॥२॥
 सर्वेचि आला देशासी । तां आवर्षण पडिलें देसीं ।
 तेंणें गुणें मनुष्यांसी । बहुत कष्ट जाले ॥३॥
 येकांच्या वैसल्या अमृतकळा । येकांस चंद्री
 लागली डोळां । येकें कांपतीं चळचळां । दैन्यवाणीं
 ॥४॥ येकें दीनरूप वैसलीं । येकें सुजलीं येकें

मेलीं । ऐसी कन्यापुत्रे देखिलीं । अकस्मात डोळां
 ॥५॥ तेणें बहुत दुःखी जाला । देखोनियां उभड
 आला । प्राणी आकंदों लागला । दैन्यवाणा ॥६॥
 तंव ती अवधीं सावध जालीं । ह्मणती बाबा बाबा
 जेऊं घाली । अन्नालागीं मिडकलीं । झडा घालिती
 ॥७॥ गांठोडे सोडून पाहाती । हातां पडिलें तेंचि
 खाती । कांहीं तोंडीं कांहीं हातीं । प्राण जाती
 निघोनी ॥८॥ तांतडी तांतडी जेऊं घाली । तों तें
 जेवितां जेवितां कांहीं मेलीं । कांहीं होतीं धादावलीं ।
 तेंहि मेलीं अजीर्णें ॥९॥ ऐसीं बहुतेकें मेलीं ।
 येक दोनी मुलें उरलीं । तेंहि दैन्यवाणी जालीं ।
 आपले मातेवांचुनी ॥१०॥ ऐसें आवर्षण आलें ।
 तेणें घरचि बुडालें । पुढें देसीं सुभिक्ष जालें । आति-
 शयेंसी ॥११॥ लेकुरां नाही वाढवितें । अन्न करावें
 लागे आपुलेन हातें । बहु त्रास घेतला चित्तें ।
 स्वयंपाकाचा ॥१२॥ लोकीं भरीस घातलें । पुन्हां
 मागुतें लग्न केलें । द्रव्य होतें तें वेचलें । लग्नाकारणें
 ॥१३॥ पुन्हां विदेशासीं गेला । द्रव्य मेळऊन
 आला । तव घरीं कळहो लागला । सावत्र पुत्रांसी
 ॥१४॥ खी जाली न्हातीधुती । पुत्र देखों न सकती ।
 भ्रताराची गेली शक्ति । वृद्ध जाला ॥१५॥ सदां
 भांडण पुत्रांचें । कोणी नायकती कोणाचें । वनिता

अति प्रीतीचें । प्रीतिपात्र ॥१६॥ किंत वैसला
 मना । येके ठाई पडेना । ह्मणोनियां पांचा जणा ।
 मेळविलें ॥१७॥ पांच जण वांटे करिती । तों ते
 पुत्र नायेकती । निवाडा नव्हेचि अंती । भांडण
 लागलें ॥१८॥ बापलेका भांडण जालें । लेकीं बापास
 मारिलें । तंव ते मातेनें घेतलें । शंखतीर्थ ॥१९॥
 एकोनि मिळाले लोक । उभे पाहाती कौतुक । ह्मणती
 बापास लेक । कामा आले ॥२०॥ ज्या कारणें केले
 नवस । ज्या कारणें केले सायाम । ते पुत्र पितीयास ।
 मारिती पाहा ॥२१॥ ऐसी आली पापकळी । आश्चर्य
 मानिलें सकळीं । उभे तोडिती कळी । नगरलोक
 ॥२२॥ पुढें बैसोन पांच जण । वाटे केले तत्समान ।
 बापलेकांचें भांडण । तोडिलें तेहीं ॥२३॥ बापास
 वेगळें घातलें । कोंपट बांधोन दिधलें । मन कांतेचें
 लागलें । स्वार्थबुद्धी ॥२४॥ कांता तरुण पुरुष वृद्ध ।
 दोघांस पडिला संमंध । खेद सांडून आनंद । मानिला
 तेहीं ॥२५॥ स्त्री सांपडली सुंदर । गुणवंत आणी
 चतुर । ह्मणे माझे भाग्य थोर । वृद्धपणीं ॥२६॥
 ऐसा आनंद मानिला । दुःख सर्वहि विसरला ।
 तव तो गल्वला जाला । परचक्र आलें ॥२७॥
 अकस्मात धाडी आली । कांता बंदी धरून नेली ।
 वस्तभावहि गेली । प्राणीयाची ॥२८॥ तेणें दुःख

जालें भारीं । दीर्घ स्वरें रुदन करी । मनीं आठवे
 सुंदरी । गुणवंत ॥२९॥ तव तिची वार्ता आली ।
 तुमची कांता भ्रष्टली । ऐकोनियां आंग घाली ।
 पृथ्वीवरी ॥३०॥ सव्य अपसव्य लोळे । जळें
 पाझरती डोळे । आठवितां चित्त पोळे । दुःखानळें
 ॥३१॥ द्रव्य होतें मेळविलें । तेंहि लग्नास वेचलें ।
 कांतेसिही धरून नेलें । दुराचारीं ॥३२॥ मजहि
 वृद्धाप्य आलें । लेकीं वेगळें घातलें । अहा देवा
 बोढवलें । अदृष्ट माझें ॥३३॥ द्रव्य नाही कांता
 नाही । ठाव नाही शक्ति नाही । देवा मज
 कोणीच नाही । तुजवेगळें ॥३४॥ पूर्वीं देव नाही
 पुजिला । वैभव देखोन भुलला । सेर्वा प्राणी
 प्रस्तावला । वृद्धपणीं ॥३५॥ देह अत्यंत स्वंगलें ।
 सर्वांग वाळोन गेलें । वातपीत उसळलें । कंठ दाटला
 कफें ॥३६॥ वळे जिव्हेची बोवडी । कफें कंठ
 घडघडी । दुर्गंधी सुटली तोंडीं । नाकीं स्लेष्मा वाहे
 ॥३७॥ मान कांपे चळचळां । डोळे गळती भळभळां ।
 वृद्धपणीं अवकळा । ठाकून आली ॥३८॥ दंतपाटी
 उखळली । तेंणें वोचरखिंडी पडिली । मुखीं लाळ
 गळां लागली । दुर्गंधीची ॥३९॥ डोळां पाहातां
 दिसेना । कार्नीं शब्द ऐकेना । दीर्घ स्वरें बोलवेना ।
 दमा दाटे ॥४०॥ शक्ती पायांची राहिली । वैसवेना

मुरुकुंडी घाली । बृहती वाजों लागली । तोंडात्र
 ऐसी ॥४१॥ क्षुधा लागतां आवरेना । अन्न सुमई
 मिळेना । मिळालें तरी चावेंना । दांत गेले ॥४२॥
 पित्तें जिरेंना अन्न । भक्षीतांच होये वमन । तैसोंचि
 जाये निघोन । अपानद्वारें ॥४३॥ विष्टा मूत्र आणि
 बळस । भोवता वमनें केला नास । दुरून जातां
 कोंडे स्वास । विश्वजनाचा ॥४४॥ नाना दुःखें नाना
 व्याधी । वृद्धपणीं चळे बुद्धी । तन्हीं पुरेना आवधी ।
 आयुष्यार्ची ॥४५॥ पापण्या भवयाचे केश ।
 पिकोन झडले निःशेष । सर्वांगीं लोंबलें मांस ।
 चिरकुटासारिखें ॥४६॥ देह सर्व पारिखें जालें ।
 सबंगडे निःशेष राहिले । सकळ प्राणीमात्र बोले ।
 मरेना कां ॥४७॥ जें जन्मून पोसलीं । तेंचि फिरोन
 पडिलीं । अंतीं विषम वेळ आली । प्राणियासी
 ॥४८॥ गेलें तारुण्य गेलें बळ । गेलें संसारीचें सळ ।
 वाताहात जालें सकळ । शरीर आणी संपत्ती ॥४९॥
 जन्मवरी स्वार्थ केला । तितुकाहि वेर्थ गेला । कैसा
 विषम काळ आला । अंतकाळीं ॥५०॥ सुखा-
 कारणें झुरला । सेखीं दुःखें कष्टी जाला । पुढें
 मागुता धोका आला । येमयातनेचा ॥५१॥ जन्म
 अवघा दुःखमूळ । लागतो दुःखाचे इंगळ । ह्यणो-
 नियां तत्काळ । स्वहित करावें ॥५२॥ असो ऐसें

वृद्धपण । सकळांस आहे दारुण । ह्मणोनियां
 शरण । भगवंतास जावें ॥५३॥ पुढें वृद्धीस तत्वता ।
 गर्भी प्रस्तावा होता । तोचि आला मागुता । अंत-
 काळीं ॥५४॥ ह्मणौनि मागुतें जन्मांतर । प्राप्त
 मातेचें उदर । संसार हा अति दुस्तर । तोचि
 ठाकून आला ॥५५॥ भगवद्भजनावांचुनी । चुकेना
 हे जन्मयोनि । तापत्रयांची जाचणी । सांगिजेल
 पुढें ॥५६॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे स्वगुणपरीक्षानाम
 समाप्त पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

तापत्रयाचें लक्षण । आतां सांगिजेल निरूपण ।
 श्रोतीं करावें श्रवण । येकाग्र होऊनी ॥१॥ जो
 तापत्रें पोळला । तो संतसंगें निवाला । आर्तभूत
 तोषला । पदार्थ जेवी ॥२॥ क्षुधाक्रांतास मिळे
 अन्न । तृषाक्रांतास जीवन । बंदीं पडिल्याचें बंधन ।
 तोडितां सुख ॥३॥ माहापुरें जाजावला । तो पैल-
 तीरास नेला । कां तो स्वर्माचा चेडला । स्वप्नदुःखी
 ॥४॥ कोणी येकासी मरण । येतां दिलें जीवदान ।

संकटास निवारण । तोडितां सुख ॥५॥ रोगियास
 औषध । सप्रचित आणी शुद्ध । तयासी होये
 आनंद । आरोग्य होतां ॥६॥ तैसा संसारें दुःखवला ।
 त्रिविधतापें पोळला । तोचि येक अधिकारी जाला ।
 परमार्थासी ॥७॥ ते त्रिविध ताप ते कैसे । आतां
 बोलिजेत तैसे । येविषई येक असे । वाक्याधार ॥८॥

श्लोक ॥ देहेंद्रियप्राणेन सुखं दुःखं च प्राप्यते ।

इममाध्यात्मिक ताप जायते दुःख देहिनाम् ॥ १ ॥

सर्वभूतेन सयोगात् सुख दुःख च जायते ।

द्वितीयतापसताप सत्यं चैवाधिभौतिकः ॥ २ ॥

शुभाशुभेन कर्मणा देहांते यमयातना ।

स्वर्गनरकादिभोक्तव्यमिदं चैवाधिदैविकम् ॥ ३ ॥

येक ताप आध्यात्मिक । दुजा तो आदिभूतिक ।
 तिसरा आदिदैविक । ताप जाणावा ॥९॥ आध्या-
 त्मिक तो कोण । कैसी त्याची बोळखण । आदि-
 भूतिकाचें लक्षण । जाणिजे कैसें ॥१०॥ आदिदैविक
 तो कैसा । कवण तयाची दशा । हेहि विशद कळे
 ऐसा । विस्तार कीजे ॥११॥ हां जी ह्मणोनि
 वक्ता । जाला कथा विस्तारिता । आध्यात्मिक
 ताप आतां । सावध एका ॥१२॥ देह इंद्रिय आणी
 प्राण । यांचेनि योगें आपण । सुखदुःखें सिणे
 जाण । या नाव आध्यात्मिक ॥१३॥ देहामधून

जें आलें । इंद्रियें प्राणें दुःख जालें । तें आध्या-
 त्मिक बोलिलें । तापत्रई ॥१४॥ देहामधून काये
 आलें । प्राणें कोण दुःख जालें । आतां हें विशद
 केलें । पाहिजे कीं ॥१५॥ स्वरुज खवडे पुळिया
 नारु । नखरुडें मांजऱ्या देवि गोवरु । देहामधील
 विकारु । या नांव आध्यात्मिक ॥१६॥ काख-
 मांजरी केशतोड । वोखटें वर्ण काळफोड । व्याधी
 मूळव्याधी माहाजड । या नांव आध्यात्मिक ॥१७॥
 अंगुळवेडे गालफुगी । कंड लागे जे वाउगी । हिरडी
 सुजे भरे बलंगी । या नांव आध्यात्मिक ॥१८॥
 वाउगे फोड उठती । कां ते सुजे आंग कांती । वात
 आणी तिडका लागती । या नांव आध्यात्मिक
 ॥१९॥ नाइटे अंडु गजकर्ण । पेहाचें पोट विस्तीर्ण ।
 वैसलें टाळें फुटती कर्ण । या नांव आध्यात्मिक
 ॥२०॥ कुष्ट आणि बोला कुष्ट । पंड्यारोग अति-
 श्रेष्ठ । क्षयरोगाचे कष्ट । या नांव अध्यात्मिक ॥२१॥
 वाटी वटक वायेगोळा । हातीं पाई लागती कळा ।
 भोवंडी लागे वेळोवेळां । या नांव आध्यात्मिक
 ॥२२॥ बोलांडा आणी वळ । पोटसुळाची तळमळ ।
 आर्धशिसी उठे कपाळ । या नांव आध्यात्मिक
 ॥२३॥ दुःखे माज आणि मान । पुष्ठी श्रीवा
 आणि वदन । अस्तिसांदे दुःखती जाण । या नांव

आध्यात्मिक ॥२४॥ कुळिक तरळ कामिणी ।
 मुरमा सुठरें माळिणी । विदेसीं लागलें पाणी । या
 नाव आध्यात्मिक ॥२५॥ जळसोस आणी हिवारें ।
 गिरीविरी आणी अंधारें । ज्वर पाचाव आणी शारें ।
 या नाव आध्यात्मिक ॥२६॥ शैत्य उष्ण आणी
 वृषा । क्षुधा निद्रा आणी दिशा । विषयतृष्णेची
 दुर्दशा । ना नाव आध्यात्मिक ॥२७॥ आळसी
 मूर्ख आणी अपेसी । भय उद्भवे मानसी । विस-
 रालु दुश्चित्त आहिर्निशी । या नाव आध्यात्मिक
 ॥२८॥ मूत्रकोड आणी परमें । रक्तपिती रक्तपरमें ।
 खडाचढाचेनि श्रमे । या नाव आध्यात्मिक ॥२९॥
 मुरडा हागवण उन्हाळे । दिशा कोंडतां आंदोळे ।
 येक वेथा असोन न कळे । या नाव आध्यात्मिक
 ॥३०॥ गांठी ढळली जाले जंत । पडे आव आणी
 रक्त । अन्न तैसेंचि पडत । या नाव आध्यात्मिक
 ॥३१॥ पोटफुर्गी आणी तडस । भरला हिर लागला
 घांस । फोडी लागतां कासावीस । या नाव आध्या-
 त्मिक ॥३२॥ उचकी लागली उसित गेला । पीत
 उसळलें उलाट झाला । खरे पडसा आणी खोंकला ।
 या नाव आध्यात्मिक ॥३३॥ उसळला दमा आणी
 धाप । पडजिभ ढासि आणी कफ । मोवाज्वर
 आणी संताप । या नाव आध्यात्मिक ॥३४॥

कोणी सेंदुर घातला । तेणें प्राणी निर्बुजला ।
 घशामध्ये फोड जाला । या नाव आध्यात्मिक
 ॥३५॥ गळसोट्या आणी जीभ झडे । सदा मुखीं
 दुर्गंधी पडे । दंतहीन लागती किडे । या नाव
 आध्यात्मिक ॥३६॥ जरंडी घोलाणा गंडमाळा ।
 अवचित स्वयें फुटे डोळा । आपणचि कापी
 अंगुळा । या नाव आध्यात्मिक ॥३७॥ कळा
 तिडका लागती । कां ते दंत उन्मळती । अधर
 जिह्वा रगडती । या नाव आध्यात्मिक ॥३८॥
 कर्णदुःख नेत्रदुःख । नाना दुःखें वडे शोक । गर्भांध
 आणी नपुश्यक । या नाव आध्यात्मिक ॥३९॥
 फुलें वडस आणी पडळें । कीड गर्ता रातांधळें ।
 दुश्चित्तभ्रमिष्ट आणी खुळें । या नाव आध्यात्मिक
 ॥४०॥ मुकें बधीर राखोंडें । थोटें चळलें आणी वेडें ।
 पांगुळ कुन्हें आणी पावडें । नाव आध्यात्मिक
 ॥४१॥ तारसें घुलें काणें कैरें । गारोळें जामुन
 टाफरें । शडांगुळें गेंगाणें विदरें । या नाव आध्या-
 त्मिक ॥४२॥ दांतिरें बोचिरें घानाळ । घ्राणहीन
 श्रोत्रहीन वरळ । अति कृश अति स्थूळ । या
 नाव आध्यात्मिक ॥४३॥ तांतरें बांबडें निर्बळ ।
 रोगी कुरूप कुटीळ । मत्सरी खादाड तपीळ । या
 नाव आध्यात्मिक ॥४४॥ संतापी अनुतापी मत्सरी ।

कामिक हेवा तिरस्कारी । पापी अवगुणी विकारी ।
 या नाव आध्यात्मिक ॥४५॥ उठवणें ताठा करक ।
 आवटले आणी लचक । सुजी आणी चालक ।
 या नाव आध्यात्मिक ॥४६॥ सल आडवें गर्भ-
 पात । स्तनगुंते सनपात । संसारकोंडे आपमृत्य ।
 या नाव आध्यात्मिक ॥४७॥ नवविख आणी
 हिंगुडें । वाष्ट आणी वावडें । उगीच दांतखिळ
 पडे । या नाव आध्यात्मिक ॥४८॥ झडती पातीं
 सुजती भवया । नेत्रीं होती राक्षणवडीया ।
 चाळसी लागे प्राणियां । या नाव आध्यात्मिक
 ॥४९॥ वांग तिळ सुरमें लांसें । चामखिळ गळडें
 मसें । चुकुर होइजे मानसें । या नाव आध्यात्मिक
 ॥५०॥ नाना फुग आणी आवाळें । आंगीं दुर्गंधी
 प्रवळे । चाईचाटी लाळ गळे । या नाव आध्या-
 त्मिक ॥५१॥ नाना चिंतेची काजळी । नाना
 दुःखें चित्त पोळी । व्याधीवांचून तळमळी । या
 नाव आध्यात्मिक ॥५२॥ वृद्धपणीच्या आपदा ।
 नाना रोग होती सदा । देह क्षीण सर्वदा । या
 नाव आध्यात्मिक ॥५३॥ नाना व्याधी नाना
 दुःखें । नाना भोग नाना खांडकें । प्राणी तळ-
 मळी शोकें । या नाव आध्यात्मिक ॥५४॥ ऐसा
 आध्यात्मिक ताप । पूर्वपापाचा संताप । सांगता

सरेना अमूप । दुःखसागर ॥५५॥ बहुत काय
बोलावें । श्रोतीं संकेतें जाणावें । पुढें बोलिजे
स्वभावे । आदिभूतिक ॥५६॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आध्यात्मिकताप-
निरूपणनाम समाप्त षष्ठम ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां जालें निरूपण । आध्यात्मिकाचें लक्षण ।
आतां आदिभूतिक तो कोण । सांगिजेल ॥१॥

श्लोक ॥ सर्वभूतेन सयोगात् सुख दुःख च जायते ।

द्वितीयतापसताप सत्यं चैवाधिभौतिकः ॥ १ ॥

सर्व भूतांचेनि संयोगें । सुख दुःख उपजों लागे ।
ताप होतां मन भंगे । या नाव आदिभूतिक ॥२॥
तरी या आदिभूतिकाचें लक्षण । प्रांजळ करूं
निरूपण । जेणें अनुभवास ये पूर्ण । बोळखी ताप-
त्रयाची ॥३॥ ठेंचा लागती मांडती कांटे । विझती
शस्त्रांचे घायटे । सल सिलका आणी सरांटे । या
नाव आदिभूतिक ॥४॥ अंग्या आणी काच-
कुहिरी । आवचटा लागे शरीरी । मांधल येऊन
दंश करी । या नाव आदिभूतिक ॥५॥ मासी

गोमासी मोहळमासी । मुंगी तेलमुंगी डांस दसी ।
 सोट जळु लागे यासी । आदिभूतिक बोलिजे ॥६॥
 पिसा पिसोळे चांचण । कुसळें मुंगळे ढेंकुण ।
 विसीफ भोवर गोंचिड जाण । या नाव आदि-
 भूतिक ॥७॥ गोंवी विंचु आणी विखार । व्याघ्र
 लांडिगे आणी शूकर । गौसायळ सामर । या नाव
 आदिभूतिक ॥८॥ रानगाई रानह्रैसे । रानशकट्ट
 आणी रीसें । रानहाती लावपिसें । या नाव आदि-
 भूतिक ॥९॥ सुसरनिं वोढून नेलें । कां तें आवचितें
 बुडालें । आथवा खळाळी पडिलें । या नाव आदि-
 भूतिक ॥१०॥ नाना विखारें आजगर । नाना
 मगरें जळचर । नाना वनचरें अपार । या नाव
 आदिभूतिक ॥११॥ अश्व वृषभ आणी खर ।
 स्वान शूकर जंबुक मार्जर । ऐसीं बहुविध क्रूर ।
 या नाव आदिभूतिक ॥१२॥ ऐसीं कर्कशें भयानकें ।
 बहुविध दुःखदायकें । दुःखें दारुणें अनेकें । या
 नाव आदिभूतिक ॥१३॥ भिंती माळवदें पडती ।
 कडे भुयेरी कोंसळती । वृक्ष आंगावरी मोडती ।
 या नाव आदिभूतिक ॥१४॥ कोणी येकाचा श्राप
 जडे । कोणी येकें केले चेडे । आधांतरी होती
 वेडे । या नाव आदिभूतिक ॥१५॥ कोणी येकें
 चाळविलें । कोणी येकें भ्रष्टविलें । कोणी येकें

धरून नेलें । या नाव आदिभूतिक ॥१६॥ कोणी
 येकें दिलें वीष । कोणी येकें लाविले दोष । कोणी
 येकें घातले पाश । या नाव आदिभूतिक ॥१७॥
 अवचिता सेर लागला । नेणो विववा चिडला ।
 प्राणी धुरें जाजावला । या नाव आदिभूतिक ॥१८॥
 इंगळावरी पाय पडे । शिळेश्वाले हात सांपडे ।
 धावतां आडखुळे पडे । या नाव आदिभूतिक ॥१९॥
 वापी कूप सरोवर । गर्ता कडा नदीतीर । आवचितें
 पडे शरीर । या नाव आदिभूतिक ॥२०॥
 दुर्गाश्वालें कोंसळती । झाडावरून पडती । नेणें
 दुःखें आक्रंदती । या नाव आदिभूतिक ॥२१॥
 सीतें बोठ तरकती । हात पाव टांका फुटती ।
 चिखल्या जिह्वाळ्या लागती । या नाव आदिभूतिक
 ॥२२॥ अशनपानाचि ये वेळे । उष्ण रसें जिह्वा
 पोळे । दांत कस्करे आणि हरळे । या नाव
 आदिभूतिक ॥२३॥ पराधेन बाळयणी । कुशब्दमार-
 जाचणी । अन्वस्त्रेवीण आळणी । या नाव आदि-
 भूतिक ॥२४॥ सासुरवास गालोरे । ठुणके लासणें
 चिमोरे । आलें रुदन न धरे । या नाव आदिभूतिक
 ॥२५॥ चुकतां कान पिळिती । कां तो डोळा
 हिंग घालिती । सर्वकाळ धारकीं धरिती । या नाव
 आदिभूतिक ॥२६॥ नाना प्रकारीचे मार । दुर्जन

भारिती अपार । दुरी अंतरे माहेर । या नाव
 आदिभूतिक ॥२७॥ कर्ण नासिक विंधिलें । बळेंचि
 धरून गोंधिलें । खोडी जालिया पोळविलें । या
 नाव आदिभूतिक ॥२८॥ परचक्रीं धरून नेलें ।
 नीच यातीस दिधलें । दुर्दशा होऊन मेलें । या
 नाव आदिभूतिक ॥२९॥ नाना रोग उद्भवले । जे
 आध्यात्मिकीं बोलिले । वैद्य पंचाक्षरी आणिले ।
 या नाव आदिभूतिक ॥३०॥ नाना वेधेचें निश्चिन ।
 ब्हावया औषध दारुण । बळात्कारें देती जाण । या
 नाव आदिभूतिक ॥३१॥ नाना वल्लीचे रस । काडे
 मगोड कर्कश । घेतां होये कासावीस । या नाव
 आदिभूतिक ॥३२॥ ढाळ आणी उखाळ देती ।
 पथ्य कठीण सांगती । अनुपान चुकतां विपत्ती ।
 या नाव आदिभूतिक ॥३३॥ फाड रक्त फांसणी ।
 गुल्लडागांची जाचणी । तेणें दुःखें दुःखवे प्राणी ।
 या नाव आदिभूतिक ॥३४॥ रुचिक विववे
 घालिती । नाना दुःखें दडपे देती । सिरा तोडिती
 जळा लाविती । या नाव आदिभूतिक ॥३५॥ बहु
 रोग बहु औषधें । सांगतां अपारें अगाधें । प्राणी
 दुःखवे तेणें खेदें । या नाव आदिभूतिक ॥३६॥
 बोलविला पंचाक्षरी । धूरमार पाडा करी । नाना
 यातना चतुरी । आदिभूतिक जाणिजे ॥३७॥

दरबडे घालूनियां जना । तश्कर करिती यातना ।
 तेणें दुःख होये मना । या नाव आदिभूतिक
 ॥३८॥ अग्नीचेनि ज्वाळें पोळे । तेणें दुःखें प्राणी
 हरंवळे । हानी जालियां विवळे । या नाव आदि-
 भूतिक ॥३९॥ नाना मंदिरें सुंदरें । नाना रत्नांचीं
 भांडारें । दिव्यांवरें मनोहरें । दग्ध होती ॥४०॥
 नाना धान्यें नाना पदार्थ । नाना पशु नाना
 स्वार्थ । नाना पात्रें नाना अर्थ । मनुष्यें भस्म
 होती ॥४१॥ आग्न लागला सेती । धान्यें बणब्या
 आणी खडकुती । युक्षदंड जळोन जाती । अक-
 स्मात ॥४२॥ ऐसा आग्न लागला । अथवा कोणी
 लाविला । हानी जाली कां पोळला । या नाव
 आदिभूतिक ॥४३॥ ऐसे सांगतां बहुत । होती
 वन्हीचे आघात । तेणें दुःखें दुःखवे चित्त । या
 नाव आदिभूतिक ॥४४॥ हारपे विसरे आणी
 सांडे । नासे गाहाळे फुटे पडे । असाध्य होये
 कोणीकडे । या नाव आदिभूतिक ॥४५॥ प्राणी
 स्थानभ्रष्ट जालें । नाना पशूतें चुकलें । कन्यापुत्र
 गाहाळले । या नाव आदिभूतिक ॥४६॥ तश्कर
 अथवा दावेदार । आवचिता करिती संवहार ।
 लुटिती घरें नेती खिळार । या नाव आदिभूतिक
 ॥४७॥ नाना धान्यें केळी कापिती । पानमळां मीठ

घालिती । ऐसे नाना आघात करिती । या नाव
 आदिभूतिक ॥४८॥ मैद उचले खाणोरी । सुवर्ण-
 पंथा भुररेकरी । ठकु सिंतरु वरपेकरी । वरपा
 घालिती ॥४९॥ गठीछोडे द्रव्य सोडिती । नाना
 आळंकार काढिती । नाना वस्तु मूषक नेती । या
 नाव आदिभूतिक ॥५०॥ वीज पडे हिंव पडे ।
 प्राणी प्रजंती सांपडे । कां तो माहापुरी बुडे । या
 नाव आदिभूतिक ॥५१॥ भोवरें वळणें आणी
 धार । वोसाणें लाटा अपार । वृश्चिक गोंवी आज-
 गर । वाहोन जाती ॥५२॥ तयामधें प्राणी सांपडला ।
 खडकीं बेटीं आडकला । बुडत बुडत वांचला । या
 नाव आदिभूतिक ॥५३॥ मनासारिखा नसे संसार ।
 कुरूप कर्कश स्त्री क्रूर । विधवा कन्या मूर्ख
 पुत्र । या नाव आदिभूतिक ॥५४॥ भूत पिशाच्य
 लागलें । आंगावरून वारें गेलें । अबद्ध मंत्रें प्राणी
 चळलें । या नाव आदिभूतिक ॥५५॥ ब्राह्मणसमंध
 शरीरीं । बहुसाल पीडा करी । शनेश्वराचा धोका
 धरी । या नाव आदिभूतिक ॥५६॥ नाना ग्रहे
 काळवार । काळतिथी घातचंद्र । काळवेळ घात-
 नक्षत्र । या नाव आदिभूतिक ॥५७॥ सिंक पिंगळा
 आणी पाली । वोखटें होला काक कलाली । चिंता
 काजळी लागली । या नाव आदिभूतिक ॥५८॥

दिवटा सरवदा भाकून गेला । अंतरीं धोका लागला ।
 दुःस्वप्नें जाजावला । या नाव आदिभूतिक ॥५९॥
 भालु भुंके स्वान रडे । पाली आंगावरी पडे । नाना
 चिन्हें चिंता पवाडे । या नाव आदिभूतिक ॥६०॥
 बाहेरी निघतां अपशकुन । नाना प्रकारें विछिन्न ।
 तेषें गुणें भंगे मन । या नाव आदिभूतिक ॥६१॥
 प्राणी वंदीं सांपडला । यातने वरपडा जाला । नाना
 दुःखें दुःखवला । या नाव आदिभूतिक ॥६२॥
 प्राणी राजदंड पावत । जेरवंद चावुक वेत । दरेमार
 तळवेमार होत । या नाव आदिभूतिक ॥६३॥
 कोरडे पारंव्या फोक । बहु प्रकारें अनेक । बहु
 ताडिती आदिभूतिक । या नाव बोळिजे ॥६४॥
 मोघरीमार बुधलेमार । चौखरून डंगारणेमार ।
 बुक्या गचांड्या गुडघेमार । या नाव आदिभूतिक
 ॥६५॥ लाता तपराखा सेणमार । कानखडे दगड-
 मार । नाना प्रकारींचे मार । या नाव आदिभूतिक
 ॥६६॥ टांगणें टिपन्या पिछोडे । बेडी बुधनाल
 कोलदंडे । रक्षणनिग्रह चहूंकडे । या नाव आदि-
 भूतिक ॥६७॥ नाकवणी चुनवणी । मीठवणी राय-
 वणी । गुळवण्याची जाचणी । या नाव आदिभूतिक
 ॥६८॥ जळामध्ये बुचकुळिती । हस्तीपुढें बांधोन
 टाकिती । हाकिती छळिती यातायाती । या नाव

आदिभूतिक ॥६९॥ कर्णछेद घ्राणछेद । हस्तछेद
 पादछेद । जिह्वाछेद अधरछेद । या नाव आदि-
 भूतिक ॥७०॥ तीरमार सुळीं देती । नेत्र वृषण
 काढिती । नखोनखीं सुया मारिती । या नाव
 आदिभूतिक ॥७१॥ पारड्यामध्ये घालणें । कां
 कडेलोट करणें । कां भांड्यामुखें उडवणें । या नाव
 आदिभूतिक ॥७२॥ कानीं खुंटया आदळिती ।
 अपानीं मेखा मारिती । खाल काढून टाकिती ।
 या नाव आदिभूतिक ॥७३॥ भोत आणी बोट-
 बोटी । अथवा गळ घालणें कंठीं । सांडस लाऊन
 आटाटी । या नाव आदिभूतिक ॥७४॥ सिसें
 पाजणें वीष देणें । अथवा सिरछेद करणें । कां
 पायातळीं घालणें । या नाव आदिभूतिक ॥७५॥
 सरड मांजरें भरिती । अथवा फांशीं नेऊन देती ।
 नानापरी पीडा करिती । या नाव आदिभूतिक
 ॥७६॥ स्वानप्रळये व्याघ्रप्रळये । भूतप्रळये सुसरी-
 प्रळये । शस्त्रप्रळये विज्ञप्रळये । या नाव आदिभूतिक
 ॥७७॥ सीरा वोढून घेती । टेंभें लाऊन भाजिती ।
 ऐशा नाना विपत्ती । या नाव आदिभूतिक ॥७८॥
 मनुष्यहानी वित्तहानी । वैभवहानी महत्वहानी ।
 पशुहानी पदार्थहानी । या नाव आदिभूतिक ॥७९॥
 बाळपर्णी मरे माता । तारुण्यपर्णी मरे कांता ।

वृद्धपर्णी मृत्यु सुता । या नाव आदिभूतिक ॥८०॥
 दुःख दारिद्र्य आणी रुण । विदेशषळणी नागवण ।
 आपदा अनुपत्ति कदान्न । या नाव आदिभूतिक
 ॥८१॥ आकांत वाखाप्रळये । युध्य होतां पराजये ।
 जिवलगांचा होये क्षये । या नाव आदिभूतिक
 ॥८२॥ कठीण काळ आणी दुष्काळ । साशंक
 आणी वोखटी वेळ । उद्देग चिंतेचे हळाळ । या
 नाव आदिभूतिक ॥८३॥ घाणा चरखीं सिरकला ।
 चाकाखालें सांपडला । नाना वन्हीत पडिला । या
 नाव आदिभूतिक ॥८४॥ नाना शस्त्रें भेदिला ।
 नाना स्वापदीं भक्षिला । नाना बंदीं पडिला । या
 नाव आदिभूतिक ॥८५॥ नाना कुवासें निर्वुजे ।
 नाना अपमानें लाजे । नाना शोकें प्राणी झिजे ।
 या नाव आदिभूतिक ॥८६॥ ऐसें सांगतां अपार ।
 आहेत दुःखाचे डोंगर । श्रोतीं जाणावा विचार ।
 आदिभूतिकाचा ॥८७॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे आदिभूतिकताप-
 निरूपणनाम समाप्त सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां बोलिला आध्यात्मिक । त्याउपरीं आदि-
भूतिक । आतां बोलिजेल आदिदैविक । तो सावध
एका ॥१॥

श्लोक ॥ शुभाशुभेन कर्मणा देहाते यमयातना ।

स्वर्गनरकादि भोक्तव्यमिदं चैवाधिदैविकम् ॥ १ ॥

शुभाशुभ कर्मानें जना । देहांतीं येमयातना । स्वर्ग
नर्क भोग नाना । या नाव आदिदैविक ॥२॥
नाना दोष नाना पातकें । मदांधपणें अविवेकें ।
केलीं परी तें दुःखदायकें । येमयातना भोगविती
॥३॥ आंगबळें द्रव्यबळें । मनुष्यबळें राजबळें ।
नाना सामर्थ्यांचेनि बळें । अकृत्य करिती ॥४॥
नीती सांडूनियां तत्वता । करूं नये तेंचि करितां ।
येमयातना भोगितां । जीव जाये ॥५॥ डोळे
झांकून स्वार्थबुद्धी । नाना अभिलाश कुबुद्धी ।
वृत्ति भूमिसिमा सांधी । द्रव्य दारा पदार्थ ॥६॥
मातलेपणें उन्मत्त । जीवघात कुटुंबघात । अप्रमाण
क्रिया करीत । ह्मणौन येमयातना ॥७॥ मर्यादा
सांडूनि चालती । ग्रामा दंडी ग्रामाधिपती ।
देशा दंडी देशाधिपती । नीतिन्याय सांडितां ॥८॥
देशाधिपतीस दंडिता रावो । रायास दंडिता देवो ।
राजा न करितां नीतिन्यावो । ह्मणौन येमयातना

॥९॥ अनीतीनें स्वार्थ पाहे । राजा पापी होऊन
 राहे । राज्याअंतीं नर्क आहे । ह्मणौनियां ॥१०॥
 राजा सांडितां राजनीति । तयास येम गांजिती ।
 येम नीति सांडितां धावती । देवगण ॥११॥ ऐसी
 मर्यादा लाविली देवें । ह्मणौनि नीतीनें वर्तावें ।
 नीति न्याय सांडितां भोगावें । येमयातनेसी ॥१२॥
 देवें प्रेरिले येम । ह्मणौनि आदिदैविक नाम ।
 तृतीय ताप दुर्गम । येमयातनेचा ॥१३॥ येमदंड
 येमयातना । शास्त्री बोलिले प्रकार नाना । तो
 भोग कदापि चुकेना । या नाव आदिदैविक ॥१४॥
 येमयातनेचे स्वेद । शास्त्री बोलिले विशद । शरीरीं
 घालून अप्रमाद । नाना प्रकारें ॥१५॥ पापपुण्याचीं
 शरीरें । स्वर्गीं असती कळीवरें । त्यांत घालून
 नाना प्रकारें । पापपुण्य भोगविती ॥१६॥ नाना
 पुण्यें नाना विळास । नाना दोषें यातना कर्कश ।
 शास्त्री बोलिलें अविश्वास । मानूंच नये ॥१७॥
 वेदाज्ञेनें न चालती । हरिभक्ती न करिती । त्यास
 येमयातना करिती । या नाव आदिदैविक ॥१८॥
 अक्षोभ नकीं उदंड जीव । जुनाट किडे करिती
 रवरव । बांधोन टाकिती हातपाव । या नाव
 आदिदैविक ॥१९॥ उदंड पैस लाहान मुख ।
 कुंभाकार कुंड येक । दुर्गंधी उकाडा कुंभपाक ।

या नाव आदिदैविक ॥२०॥ तप्त भूमिका ताविती ।
जळत स्थंभ पोटाळविती । नाना सांडस लाविती ।
या नाव आदिदैविक ॥२१॥ येमदंडाचे उदंड
मार । यातनेची सामग्री अपार । भोग भोगिती
पापी नर । या नाव आदिदैविक ॥२२॥ पृथ्वी-
मध्ये मार नाना । त्याहून कठीण येमयातना ।
मारितां उसंतचि असेना । या नाव आदि-
दैविक ॥२३॥ चौघे चौकडे वोढिती । येक ते
झोकून पाडिती । ताणिती मारिती वोढून नेती ।
या नाव आदिदैविक ॥२४॥ उठवेना वैसवेना ।
रडवेना पडवेना । यातनेवरी यातना । या नाव
आदिदैविक ॥२५॥ आकंदे रडे आणी फुंजे ।
धकाधकीनें निवुजे । झुझुरीं पंजर होऊन झिजे ।
या नाव आदिदैविक ॥२६॥ कर्कश वचनें कर्कश
मार । यातनेचे नाना प्रकार । त्रास पावती दोषी
नर । या नाव आदिदैविक ॥२७॥ मागां बोलिलां
राजदंड । त्याहून येमदंड उदंड । तेथील यातना
प्रचंड । भीमरूप दारुण ॥२८॥ आध्यात्मिक
आदिभूतिक । त्याहूनि विशेष आदिदैविक । अल्प
संकेतें कांहींयेक । कळावया बोलिलें ॥२९॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे आदिदैविकतापनाम
समास अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

संसार म्हणिजे सर्वेच स्वार । नाही मरणास उधार ।
 मापीं लागलें शरीर । घडीनें घडी ॥१॥ नित्य
 काळाची संगती । न कळे होणाराची गती । कर्मा-
 सारिखे प्राणी पडती । नाना देसीं विदेसीं ॥२॥
 सरतां संचिताचें शेष । नाही क्षणाचा अवकाश ।
 भरतां न भरतां निमिष्य । जाणें लागे ॥३॥ अव-
 चिते काळाचे ह्मणियारे । मारित सुटती येकसरें ।
 नेऊन घालिती पुढारे । मृत्युपंथें ॥४॥ होतां मृत्याची
 आटाटी । कोणी घालूं न सकती पाठीं । सर्वत्रांस
 कुटाकुटी । मार्गें पुढें होतसे ॥५॥ मृत्यकाळ काठी
 निकी । वैसे बळियाचे मस्तकीं । माहाराजे बळिये
 लोकीं । राहों न सकती ॥६॥ मृत्य न ह्मणे किं हा
 क्रूर । मृत्य न ह्मणे हा जुंझार । मृत्य न ह्मणे
 संग्रामशूर । समरंगणीं ॥७॥ मृत्य न ह्मणे किं हा
 कोपी । मृत्य न ह्मणे हा प्रतापी । मृत्य न ह्मणे
 उग्ररूपी । माहांखळ ॥८॥ मृत्य न ह्मणे बळाढ्य ।
 मृत्य न ह्मणे धनाढ्य । मृत्य न ह्मणे आढ्य । सर्व
 गुणें ॥९॥ मृत्य न ह्मणे हा विख्यात । मृत्य न
 ह्मणे हा श्रीमंत । मृत्य न ह्मणे हा अद्भुत । परा-
 कर्मी ॥१०॥ मृत्य न ह्मणे हा भूपती । मृत्य न
 ह्मणे हा चक्रवती । मृत्य न ह्मणे हा करामती ।

कैवाड जाणे ॥११॥ मृत्य न ह्मणे हा हयपती ।
 मृत्य न ह्मणे गजपती । मृत्य न ह्मणे नरपती ।
 विख्यात राजा ॥१२॥ मृत्य न ह्मणे वरिष्ठ जनी ।
 मृत्य न ह्मणे राजकारणी । मृत्य न ह्मणे वेतनी ।
 वेतनधर्ता ॥१३॥ मृत्य न ह्मणे देसाई । मृत्य न
 ह्मणे वेवसाई । मृत्य न ह्मणे ठाई ठाई । पुंड राजे
 ॥१४॥ मृत्य न ह्मणे मुद्राधारी । मृत्य न ह्मणे
 व्यापारी । मृत्य न ह्मणे परनारी । राजकन्या ॥१५॥
 मृत्य न ह्मणे कार्याकारण । मृत्य न ह्मणे वर्णा-
 वर्ण । मृत्य न ह्मणे हा ब्राह्मण । कर्मनिष्ठ ॥१६॥
 मृत्य न ह्मणे वित्पन्न । मृत्य न ह्मणे संपन्न । मृत्य
 न ह्मणे विद्वज्जन । समुदाई ॥१७॥ मृत्य न ह्मणे
 हा धूर्त । मृत्य न ह्मणे बहुश्रुत । मृत्य न ह्मणे हा
 पंडित । माहाभला ॥१८॥ मृत्य न ह्मणे पुराणिक ।
 मृत्य न ह्मणे हा वैदिक । मृत्य न ह्मणे हा
 याज्ञिक । अथवा जोसी ॥१९॥ मृत्य न ह्मणे
 अग्निहोत्री । मृत्य न ह्मणे हा श्रोत्री । मृत्य न
 ह्मणे मंत्रयंत्री । पूर्णागमी ॥२०॥ मृत्य न ह्मणे
 शास्त्रज्ञ । मृत्य न ह्मणे वेदज्ञ । मृत्य न ह्मणे
 सर्वज्ञ । सर्व जाणे ॥२१॥ मृत्य न ह्मणे ब्रह्मत्या ।
 मृत्य न ह्मणे गोहत्या । मृत्य न ह्मणे नाना हत्या ।
 स्त्रीवाळकादिक ॥२२॥ मृत्य न ह्मणे रागज्ञानी ।

मृत्यु न ह्मणे ताळज्ञानी । मृत्यु न ह्मणे तत्वज्ञानी ।
 तत्ववेत्ता ॥२३॥ मृत्यु न ह्मणे योगाभ्यासी । मृत्यु
 न ह्मणे संन्यासी । मृत्यु न ह्मणे काळासी । वंचू
 जाणे ॥२४॥ मृत्यु न ह्मणे हा सावध । मृत्यु न
 ह्मणे हा सिद्ध । मृत्यु न ह्मणे वैद्य प्रसिद्ध । पंचा-
 क्षरी ॥२५॥ मृत्यु न ह्मणे हा गोसावी । मृत्यु न
 ह्मणे हा तपस्वी । मृत्यु न ह्मणे हा मनस्वी ।
 उदासीन ॥२६॥ मृत्यु न ह्मणे ऋपेश्वर । मृत्यु न ह्मणे
 कवेश्वर । मृत्यु न ह्मणे दिगंबर । समाधिस्थ ॥२७॥
 मृत्यु न ह्मणे हठयोगी । मृत्यु न ह्मणे राजयोगी ।
 मृत्यु न ह्मणे वीतरागी । निरंतर ॥२८॥ मृत्यु न
 ह्मणे ब्रह्मच्यारी । मृत्यु न ह्मणे जटाधारी । मृत्यु
 न ह्मणे निराहारी । योगेश्वर ॥२९॥ मृत्यु न ह्मणे
 हा संत । मृत्यु न ह्मणे हा महंत । मृत्यु न ह्मणे
 हा गुप्त । होत असे ॥३०॥ मृत्यु न ह्मणे स्वाधेन ।
 मृत्यु न ह्मणे पराधेन । सकळ जीवांस प्राशन ।
 मृत्युचि करी ॥३१॥ येक मृत्युमार्गी लागले ।
 येकीं आर्ध पंथ कमिले । येक ते सेवटास गेले ।
 वृद्धपणी ॥३२॥ मृत्यु न ह्मणे बाळ तारुण्य । मृत्यु
 न ह्मणे सुलक्षण । मृत्यु न ह्मणे विचक्षण । बहु
 वोलिका ॥३३॥ मृत्यु न ह्मणे हा आधार । मृत्यु
 न ह्मणे उदार । मृत्यु न ह्मणे हा सुंदर । चतुरांग

जाणे ॥३४॥ मृत्य न ह्मणे पुण्यपुरुष । मृत्य न
ह्मणे हरिदास । मृत्य न ह्मणे विशेष । सुकृती नर
॥३५॥ आतां असो हें बोलणें । मृत्यापासून सुटिजे
कोणें । मार्गें पुढें विश्वास जाणें । मृत्यपंथें ॥३६॥
च्यारी खाणी च्यारी वाणी । चौन्यासी लक्ष जीव-
योनी । जन्मा आले तितुके प्राणी । मृत्य पावती
॥३७॥ मृत्याभेणें पळों जातां । तरी मृत्य सोडिना
सर्वथा । मृत्यास न ये चुकवितां । कांहीं केल्या
॥३८॥ मृत्य न ह्मणे हा स्वदेशी । मृत्य न ह्मणे हा
विदेशी । मृत्य न ह्मणे हा उपवासी । निरंतर ॥३९॥
मृत्य न ह्मणे थोर थोर । मृत्य न ह्मणे हरिहर ।
मृत्य न ह्मणे अवतार । भगवंताचे ॥४०॥ श्रोतीं कोप
न करावा । हा मृत्यलोक सकळांस ठावा । उपजला
प्राणी जाईल बरवा । मृत्यपंथें ॥४१॥ येथें न मनाव,
किंत । हा मृत्यलोक विख्यात । प्रगट जाणती समस्ता
लाहान थोर ॥४२॥ तथापी किंत मानिजेल । तरी
हा मृत्यलोक नव्हेल । याकारणें नासेल । उपजला
प्राणी ॥४३॥ ऐसें जाणोनियां जीवें । याचें
सार्थकचि करावें । जनीं मरोन उरवावें । कीर्तिरूपें
॥४४॥ येरवीं प्राणी लाहान थोर । मृत्य पावती
हा निर्धार । बोलिलें हें अन्यथा उत्तर । मानूंचि
नये ॥४५॥ गेले बहुत वैभवाचे । गेले बहुत

आयुष्याचे । गेले अगाध महिमेचे । मृत्युपंथें ॥४६॥
 गेले बहुत पराक्रमी । गेले बहुत कपटकर्मी । गेले
 बहुत संग्रामी । संग्रामसौरे ॥४७॥ गेले बहुतां वळांचे ।
 गेले बहुतां काळांचे । गेले बहुतां कुळांचे । कुळवंत
 राजे ॥४८॥ गेले बहुतांचे पाळक । गेले बुद्धीचे
 चाळक । गेले युक्तीचे तार्किक । तर्कवादी ॥४९॥
 गेले विद्येचे सागर । गेले वळाचे डोंगर । गेले घनाचे
 कुवेर । मृत्युपंथें ॥५०॥ गेले बहुत पुरुषार्थाचे ।
 गेले बहुत विक्रमाचे । गेले बहुत आटोपाचे । कार्य-
 कर्ते ॥५१॥ गेले बहुत शस्त्रधारी । गेले बहुत पगोप-
 कारी । गेले बहुत नानापरी । धर्मरक्षक ॥५२॥
 गेले बहुत प्रतापाचे । गेले बहुत सत्कीर्तीचे । गेले
 बहुत नीतीचे । नीतिवंत राजे ॥५३॥ गेले बहुत
 मतवादी । गेले बहुत कार्यवादी । गेले बहुत
 वेवादी । बहुतां परीचे ॥५४॥ गेलीं पंडितांचीं
 थाटे । गेलीं शब्दांचीं कचाटे । गेलीं वादकें
 अचाटे । नाना मते ॥५५॥ गेले तापसांचे भार ।
 गेले संन्यासी अपार । गेले विचारकर्ते सार ।
 मृत्युपंथें ॥५६॥ गेले बहुत संसारी । गेले बहुत
 वेषधारी । गेले बहुत नानापरी । नाना छंद करूनी
 ॥५७॥ गेले ब्राह्मणसमुदाये । गेले बहुत आचार्य ।
 गेले बहुत सांगों काये । किती ल्हाणौनि ॥५८॥

असो ऐसे सकळहि गेले । परंतु येकचि राहिले ।
जे स्वरूपाकार जाले । आत्मज्ञानी ॥५९॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे मृत्यनिरूपणनाम
समास नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

संसार म्हणिजे माहापूर । मार्जी जळचरें अपार ।
डंखूं धावती विस्वार । काळसर्प ॥१॥ आशा ममता
देही बेडी । सुसरी करिताती तडातोडी । नेऊन
दुःखाचे सांकडी । मार्जी घालिती ॥२॥ अहंकार-
नकें उडविलें । नेऊन पाताळीं बुडविलें । तेथुनियां
सोडविलें । नवचे प्राणी ॥३॥ काममगरमिठी सुटेना ।
तिरस्कार लागला तुटेना । मद मत्सर वोहटेना ।
भूलि पडिली ॥४॥ वासनाधामिणी पडिली गळां ।
घालून वेंटाळें वमी गरळा । जिह्वा लाळी वेळोवेळां ।
भयानक ॥५॥ माथां प्रपंचाचें वीझें । घेऊन म्हणे
माझें माझें । बुडतांहि न सोडी फुंजे । कुळाभिमानें
॥६॥ पडिलें भ्रांतीचें अंधारें । नागविलें अभि-
मानचोरें । आलें अहंतेचें काविरें । भूतबाधा ॥७॥
बहुतेक आवतीं पडिले । प्राणी वाहातचि गेले ।

जेंहिं भगवंतासी वोभाइलें । भावार्थबळें ॥८॥ देव
 आपण घालुनि उडी । तयांसी नेलें पैलथडी ।
 येर तें अभाविकें वापुडी । वाहातचि गेलीं ॥९॥
 भगवंत भावाचा भुकेला । भावार्थ देखोन भुलला ।
 संकटीं पावे भाविकाला । रक्षितसे ॥१०॥ जयास
 भगवंत आवडे । तयाचें देवासीं सांकडें । संसार-
 दुःख सकळ उडे । निज दासाचें ॥११॥ जे अंकित
 ईश्वराचे । तयांस सोहळे निजसुखाचे । धन्य तेचि
 दैवाचे । भाविक जन ॥१२॥ जैसा भाव जयापासीं ।
 तैसा देव तयासी । जाणे भाव अंतरसाक्षी । प्राणी-
 मात्राचा ॥१३॥ जरी भाव असिला माईक । तरी
 देव होये माहा ठक । नवल तयाचें कौतुक । जैशास
 तैसा ॥१४॥ जैसें जयाचें भजन । तैसेंचि दे समाधान ।
 भाव होतां किंचित न्यून । आपणहि दुरावे ॥१५॥
 दर्पणीं प्रतिबिंब दिसे । जैस्यास तैसें भासे । तयाचें सूत्र
 असे । आपणाच पासीं ॥१६॥ जैसें आपण करावें ।
 तैसेंचि तेंणें व्हावें । जरी डोळे पसरूनि पाहावें ।
 तरी तेंहि टवकारे ॥१७॥ भृकुटीस घालून मिठी ।
 पाहातां क्रोधें तेंहि उठी । आपण हास्य करितां
 पोटीं । तेंहि आनंदे ॥१८॥ जैसा भाव प्रतिबिंबला ।
 तयाचाचि देव जाला । जो जैसें भजे त्याला ।
 तैसाचि बोळे ॥१९॥ भावें परमार्थाचिया वाटा ।

वाहाती भक्तीचिया पैठा । भरला मोक्षाचा चोहाटा ।
सज्जनसंगें ॥२०॥ भावें भजनीं जे लागले । ते ईश्वरीं
पावन जाले । भावार्थबळें उद्धरिले । पूर्वज तेहीं
॥२१॥ आपण स्वयें तरले । जनासहि उपेगा
आले । कीर्तिश्रवणें जाले । अभक्त भावार्थी ॥२२॥
धन्य तयांची जननी । जे लागले हरिभजनीं ।
तहिंच येक जन्म जनीं । सार्थक केला ॥२३॥
तयांची वणू काय थोरी । जयांचा भगवंत कैवारी ।
कासे लाऊन उतरी । पार दुःखाचा ॥२४॥ बहुतां
जन्मांचे सेवटीं । जेणें चुके अटाटी । तो हा नरदेह
भेटी । करी भगवंतीं ॥२५॥ म्हणौनि धन्य ते
भाविक जन । जेंहि जोडिलें हरिनिधान । अनंत
जन्मांतरीचें पुण्य । फळासि आलें ॥२६॥ आयुष्य
हेचि रत्नपेटी । मार्जी भजनरत्नें गोमटीं । ईश्वरीं
अर्पनियां लुटी । आनंदाची करावी ॥२७॥ हरि-
भक्त वैभवे कनिष्ठ । परी तो ब्रह्मादिकां वरिष्ठ । सदा
सर्वदा संतुष्ट । नैराशबोधें ॥२८॥ धरून ईश्वराची
कास । केली संसाराची नैराश । तयां भाविकां
जगदीश । मवाह्य सांभाळी ॥२९॥ जया संसाराचें
दुःख । विवेकें वाटे परम सुख । संसारसुखाचेनि
पढतमूर्ख । लोधोन पडती ॥३०॥ जयांचा ईश्वरीं
जिव्हाळा । ते भोगिती स्वानंदसोहळा । जयांचा

जनावेगळा । ठेवा आक्षै ॥३१॥ ते आक्षै
 सुखें सुखावले । संसारदुःखें विसरले । विषयेरंगी
 वोरंगले । श्रीरंगरंगी ॥३२॥ त्यांस फावली
 नरदेह पेटी । केली ईश्वरेंसिं साटी । येरें अभाविकें
 करंटी । नरदेह गेला ॥३३॥ आवचटें निधान
 जोडले । तें कवडिच्या वदल नेले । तैसें आयुष्य
 निघोनि गेले । अभाविकाचें ॥३४॥ बहुत
 तपाचा सांठा । तेणें लाधला परीस गोटा । परी
 तो ठाड्या करंटा । भोगूंच नेणे ॥३५॥ तैसा
 संसारास आला । मायाजालीं गुंडाळला । अंती
 येकलाचि गेला । हात झाडुनी ॥३६॥ या नर-
 देहाचेनि संगती । बहुत पावले उत्तम गती । येकें
 वापुडीं यातायाती । वरपडीं जालीं ॥३७॥ या
 नरदेहाचेनि लागवेगें । सार्थक करावें संतसंगें ।
 नीच योनीं दुःख मार्गें । बहुत भोगिलें ॥३८॥
 कोण समयो घेईल कैसा । याचा न कळे किं
 भर्वसा । जैसे पक्षी दाही दिशा । उडोन
 जाती ॥३९॥ तैसें वैभव हें सकळ । कोण जाणे
 कैसी वेळ । पुत्रकळवादि सकळ । विघडोन
 जाती ॥४०॥ पाहिली घडी नव्हे आपुली । वयसा
 तरी निघोन गेली । देह पडतांच ठेविली । आहे
 नीच योनी ॥४१॥ स्वान शुकरादिक नीच याती ।

भोगणें घडे विपत्ती । तेथें कांहीं उत्तम गती ।
 थाविजेत नाही ॥४२॥ मागां गर्भवासीं आटाटी ।
 भोगितां जालासि रे हिंपुटी । तेथुनियां थोरा
 कष्टीं । सुटलासि दैवें ॥४३॥ दुःख भोगिलें
 आपुल्या जीवें । तेथें कैचिं होतीं सर्वे । तैसेंचि
 पुढें येकलें जावें । लागेल बापा ॥४४॥ कैची
 माता कैचा पिता । कैची बहिण कैचा भ्राता ।
 कैचीं सुहृदें कैची वनिता । पुत्रकळत्रादिक
 ॥४५॥ हे तं जाण मावेचीं । आवर्षीं सोडरीं
 सुखाचीं । हे तुझ्या सुखदुःखाचीं । सांगाती
 नव्हेती ॥४६॥ कैचा प्रपंच कैचें कुळ । कासया
 होतोसी व्याकुळ । धन कण लक्ष्मी सकळ । जाइ-
 जणें ॥४७॥ कैचें घर कैचा संसार । कासया
 करिसी जोजार । जन्मवरी वाहोन भार । सेखीं
 सांडून जासी ॥४८॥ कैचें तारुण्य कैचें वैभव ।
 कचें सोहळे हावभाव । हें सकळहि जाण माव ।
 माईक माया ॥४९॥ येच क्षणीं मरोन जासी ।
 तरी रघुनार्थी अंतरलासी । माझें माझें ह्मणतोसी ।
 ह्मणौनियां ॥५०॥ तुवां भोगिल्या पुनरावृत्ती ।
 ऐसीं मायबापें किती । स्त्री कन्या पुत्र होती ।
 लक्षानलक्ष ॥५१॥ कर्मयोगें सकळ मिळालीं । येके
 स्थळीं जन्मास आलीं । तें तुवां आपुलीं मानिलीं ।

कैसीं रे पढतमूर्खा ॥५२॥ तुझे तुज नव्हे शरीर ।
 तेथे इतरांचा कोण विचार । आतां येक भगवंत
 साचार । धरीं भावार्थबळें ॥५३॥ येका दुर्भरा-
 कारणें । नाना नीचांची सेवा करणें । नाना
 स्तुती आणी स्तवनें । मर्यादा धरावी ॥५४॥
 जो अन्न देतो उदरासी । शरीर विकारें लागे
 त्यासी । मां जेणें घातलें जन्मासी । त्यासी कैसें
 विसरावें ॥५५॥ अहिर्निशीं ज्या भगवंता । सकळ
 जिवांची लागली चिंता । मेघ वरुषे जयाची
 सत्ता । सिंधु मर्यादा धरी ॥५६॥ भूमि धरिली
 धराधरें । प्रगट होईजे दिनकरें । ऐसी सृष्टी सत्ता-
 मात्रें । चालवी जो कां ॥५७॥ ऐसा कृपाळु
 देवाधिदेव । नेणवे जयाचें लाघव । जो सांभाळी
 सकळ जीव । कृपाळुपणें ॥५८॥ ऐसा सर्वात्मा
 श्रीराम । सांडून धरितीं विषयकाम । ते प्राणी
 दुरात्मे अद्धम । केलें पावती ॥५९॥ रामेविण जे
 जे आस । तितुकी जाणावी नैराश । माझे माझे
 सावकाश । सीणाचि उरे ॥६०॥ जयास वाटे सीण
 व्हावा । तेणें विषयो चिंतीत जावा । विषयो न
 मिळतां जीवा । तगवग सुटे ॥६१॥ सांडून राम
 आनंदघन । ज्याचे मनीं विषयचिंतन । त्यासी
 कैचें समाधान । लोलंगतासी ॥६२॥ जयास वाटे

सुखचि असावें । तेणें रघुनाथभजनीं लागावें ।
 स्वजन सकळहि त्यागावे । दुःखमूळ जे ॥६३॥ जेथें
 वासना झोंबोन पडे । तेणेंचि अपायें दुःख जडे ।
 ह्मणौनि विषयवासना मोडे । तो येक सुखी ॥६४॥
 विषयजनित जें जें सुख । तेथेंचि होतें परम दुःख ।
 पूर्वीं गोड अंतीं शोक । नेमस्त आहे ॥६५॥ गळ
 गिळितां सुख वाटे । वोढून घेतां घसा फाटे । कां
 तें बापुडें मृग आपटे । चारा घेऊन पळतां ॥६६॥
 तैसी विषयेसुखाची गोडी । गोड वाटे परी ते
 कुडी । ह्मणौनियां आवडी । रघुनार्थी धरावी
 ॥६७॥ ऐकोनि बोले भाविक । कैसेनि घडे जी
 सार्थक । सांगा स्वामी येमलोक । चुके जेणें
 ॥६८॥ देवासी वास्तव्य कोठें । तो मज कैसेनि
 भेटे । दुःखमूळ संसार तुटे । कोणेपरी स्वामी
 ॥६९॥ धडपुडी भगवत्प्राप्ती । होऊन चुके अधो-
 गती । ऐसा उपाये कृपामूर्ती । मज दीनास करावा
 ॥७०॥ वक्ता म्हणे हो येकभावे । भगवद्भजन
 करावें । तेणें होईल स्वभावे । समाधान ॥७१॥
 कैसें करावें भगवद्भजन । कोठें ठेवावें हें मन ।
 भगवद्भजनाचें लक्षण । मज निरोपावें ॥७२॥
 ऐसा म्लानवदनें बोले । धरिले सदृढ पाऊलें । कंठ
 सद्गदित गळाले । अश्रुपात दुःखें ॥७३॥ देखोन

शिष्याची अनन्यता । भावें वोळला सद्गुरु दाता ॥
स्वानंद तुंवळेल आतां । पुढिले समासी ॥७४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे, वैराग्यनिरूपणनाम
समास दशम ॥ १० ॥

॥ नवविधा भक्तिनाम चतुर्थ दशक ॥४॥

॥ श्रीराम ॥

जयजय जी गणनाथा । तूं विद्यावैभवं समर्था ।
अध्यात्मविद्येच्या परमार्था । मज बोलवावें ॥१॥
नमूं शारदा वेदजननी । सकळ सिद्धि जयेचेनी ।
मानस प्रवर्तलें मननी । स्फूर्तिरूपें ॥२॥ आतां
आठऊं सद्गुरु । जो पराचाहि परु । जयाचेनि
ज्ञानविचारु । कळों लागे ॥३॥ श्रोतेन पुसिलें
वरवें । भगवद्भजन कैसें करावें । म्हणौनि बोलिलें
स्वभावें । ग्रन्थांतरी ॥४॥ सावध होऊन श्रोतेजन ।
एका नवविधा भजन । सत्शास्त्री बोलिले पावन ।
होईजे येणें ॥५॥

श्लोक ॥ श्रवणं कीर्तन विष्णोः स्मरण पादसेवनम् ।

अर्चनं वदन दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम् ॥ ६ ॥

नवविधा भजन बोलिलें । तेचि पुढें प्रांजळ केलें ।
 श्रोतीं अवधान दिधलें । पाहिजे आतां ॥६॥ प्रथम
 भजन ऐसें जाण । हरिकथापुराणश्रवण । नाना
 अध्यात्मनिरूपण । ऐकत जावे ॥७॥ कर्ममार्ग
 उपासनामार्ग । ज्ञानमार्ग सिद्धांतमार्ग । योगमार्ग
 वैराग्यमार्ग । ऐकत जावे ॥८॥ नाना व्रतांचे
 महिमे । नाना तीर्थांचे महिमे । नाना दानांचे
 महिमे । ऐकत जावे ॥९॥ नाना माहात्म्यें नाना
 स्थानें । नाना मंत्र नाना साधनें । नाना तपें
 पुरश्चरणें । ऐकत जावीं ॥१०॥ दुग्धाहारी निरा-
 हारी । फळाहारी पर्णाहारी । तृणाहारी नानाहारी ।
 कैसे ते ऐकावे ॥११॥ उष्णवास जळवास ।
 सीतवास आरण्यवास । भूगर्भ आणी आकाश-
 वास । कैसे ते ऐकावे ॥१२॥ जपी तपी ताभस
 योगी । नाना निग्रह हटयोगी । शाक्तआगम
 आघोरयोगी । कैसे ते ऐकावे ॥१३॥ नाना मुद्रा
 नाना आसनें । नाना देखणीं लक्षस्थानें । पिंडज्ञानें
 तत्वज्ञानें । कैसीं ते ऐकावीं ॥१४॥ नाना
 पिंडांची रचना । नाना भूगोलरचना । नाना
 सृष्टीची रचना । कैसीं ते ऐकावीं ॥१५॥ चंद्र सूर्य
 तारामंडळें । ग्रहमंडळें मेघमंडळें । येकवीस स्वर्गें सप्त
 पाताळें । कैसीं ते ऐकावीं ॥१६॥ ब्रह्माविष्णुमहेश-

स्थानें । इन्द्रदेवऋषीस्थानें । वायोवरुणकुबेरस्थानें ।
 कैसीं ते एकावीं ॥१७॥ नव खंडें चौदा भुवनें ।
 अष्ट दिग्पाळांचीं स्थानें । नाना वनें उपवनें गहनें ।
 कैसीं ते एकावीं ॥१८॥ गण गंधर्व विद्याधर । यक्ष
 किन्नर नारद तुंबर । अष्ट नायका संगीतविचार ।
 कैसा तो एकावा ॥१९॥ रागज्ञान तालज्ञान ।
 नृत्यज्ञान वाद्यज्ञान । अमृतवेळ प्रसंगज्ञान । कैसें
 ते एकावें ॥२०॥ चौदा विद्या चौसष्टी कळा ।
 सामुद्रिक लक्षणें सकळ कळा । वत्तिस लक्षणें नाना
 कळा । कैशा त्या एकाव्या ॥२१॥ मंत्र मोहरे तोटके
 सिद्धी । नाना वल्ली नाना औषधी । धातु रसायण
 बुद्धी । नाडिज्ञानें एकावीं ॥२२॥ कोण्या दोषें कोण
 रोग । कोणा रागास कोण प्रयोग । कोण्या प्रयोगास
 कोण योग । साधे तो एकावा ॥२३॥ स्वरवादि
 कुंभपाक । नाना यातना येमलोक । सुखदुःखादि
 स्वर्गनर्क । कैसा तो एकावा ॥२४॥ कैशा नवविधा
 भक्ती । कैशा चतुर्विधा मुक्ती । कैसी पाविजे उत्तम
 गती । ऐसें हें एकावें ॥२५॥ पिंडब्रह्मांडाची रचना ।
 नाना तत्वविचिं चना । सारासारविचारणा । कैसी ते
 एकावीं ॥२६॥ सायोज्यता मुक्ती कैसी होते । कैसें
 पाविजे मोक्षातें । या कारणें नाना मते । शोधित
 जावीं ॥२७॥ वेद शास्त्रें आणी पुराणें । माहा-

वाक्याची विवरणे । तनुचतुष्टयनिर्शनं । कैसीं ते
 एकावीं ॥२८॥ ऐसें हें अवघेंचि एकावें । परंतु सार
 शोधून घ्यावें । असार तें जाणोनि त्यागावें । या
 नाव श्रवणभक्ति ॥२९॥ सगुणाचीं चरित्रें एकावीं ।
 कां तें निर्गुण अध्यात्में शोधावीं । श्रवणभक्तीचीं
 जाणावीं । लक्षणें ऐसीं ॥३०॥ सगुण देवाचीं
 चरित्रें । निर्गुणाचीं तत्त्वे यंत्रें । हे दोनी परम
 पवित्रें । ऐकत जावीं ॥३१॥ जयंत्या उपोषणें
 नाना साधनें । मंत्र यंत्र जप ध्यानें । कीर्ति स्तुती
 स्तवनें भजनें । नानाविधें एकावीं ॥३२॥ ऐसें
 श्रवण सगुणाचें । अध्यात्मनिरूपण निर्गुणाचें ।
 विभक्ती सांडून भक्तीचें । मूळ शोधावें ॥३३॥
 श्रवणभक्तीचें निरूपण । निरोपिलें असे जाण ।
 पुढें कीर्तनभजनाचें लक्षण । बोलिलें असे ॥३४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे श्रवणभक्तिनिरूपणनाम

समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

श्रोतीं भगवद्भजन पुसिलें । तें नवविधा प्रकारें
 बोलिलें । त्यांत प्रथम श्रवण निरोपिलें । दुसरें

कीर्तन ऐका ॥१॥ सगुण हरिकथा करावी । भग-
 वत्कीर्ति वाढवावी । अखंड वैखरी वदवावी । येथा-
 योग्य ॥२॥ बहुत करावें पाठांतर । कंठी धरावें
 ग्रन्थांतर । भगवत्कथा निरंतर । करीत जावी ॥३॥
 आपुलिया सुखस्वार्था । केलीच करावी हरिकथा ।
 हरिकथेवीण सर्वथा । राहोंचि नये ॥४॥ नित्य
 नवा हव्यास धरावा । साक्षेप अत्यंतचि करावा ।
 हरिकीर्तनें भरावा । ब्रह्मघोळ अवघा ॥५॥ मना-
 पासून आवडी । जीवापासून अत्यंत गोडी । सदा
 सर्वदा तांतडी । हरिकीर्तनाची ॥६॥ भगवंतास
 कीर्तन प्रिये । कीर्तनें समाधान होये । बहुत जनासी
 उपाये । हरिकीर्तनें कलयुगीं ॥७॥ विविध विचित्रें
 ध्यानें । वर्णावीं आळंकार भूषणें । ध्यान मूर्ति
 अंतःकर्णें । लक्षून कथा करावी ॥८॥ येश कीर्ति
 प्रताप महिमा । आवडीं वर्णावा परमात्मा । जेणें
 भगवद्भक्तांचा आत्मा । संतुष्ट होये ॥९॥ कथा
 अन्वय लापणिका । नामघोष करताळिका । प्रसंगें
 बोलाव्या अनेका । धात माता नेमस्त ॥१०॥ ताळ
 मृदांग हरिकीर्तन । संगीत नृत्य तान मान । नाना
 कथानुसंधान । तुटोंचि नेदावें ॥११॥ करुणा-
 कीर्तनाच्या लोटें । कथा करावी घडघडाटें । श्रोत-
 यांचीं श्रवणपुटें । आनंदें भरावीं ॥१२॥ कंप रोमांच

स्फुराणें । प्रेमाश्रुसहित गाणें । देवदारीं लोटांगणें ।
 नमस्कार घालावे ॥१३॥ पदें दोहडे श्लोक प्रबंद ।
 धाटी मुद्रा अनेक छंद । वीरभाटिं विनोद ।
 प्रसंगें करावे ॥१४॥ नाना नवरसिक शृंगारिक ।
 गद्यपद्याचें कौतुक । नाना वचनें प्रस्ताविक ।
 शास्त्राधारे बोलार्थी ॥१५॥ भक्तिज्ञानवैराग्यलक्षण ।
 नीतिन्यायस्वधर्मरक्षण । साधनमार्ग अध्यात्म-
 निरूपण । प्रांजळ बोलार्थें ॥१६॥ प्रसंगें हरिकथा
 करावी । सगुणी सगुणकीर्ति धरावी । निर्गुण-
 प्रसंगें वाढवावी । अध्यात्मविद्या ॥१७॥ पूर्व-
 पक्ष त्यागून सिद्धांत । निरूपण करावें नेमस्त ।
 बहुधा बोलणें अव्यावेस्त । बोलोंचि नये ॥१८॥
 करावें वेदपारायेण । सांगावें जनासी पुराण ।
 मायाब्रह्मोचें विवरण । साकल्य वदावें ॥१९॥
 ब्राह्मण्य रक्षावं आदरें । उपासनेचीं भजनद्वारें ।
 गुरुपरंपरा निर्धारें । चळोंच नेदावी ॥२०॥ करावें
 वैराग्यरक्षण । रक्षावें ज्ञानाचें लक्षण । परम दक्ष
 विचक्षण । सर्वहि सांभाळी ॥२१॥ कीर्तन ऐकतां
 संदेह पडे । सत्य समाधान तें उडे । नीतिन्याय-
 साधन मोडे । ऐसें न बोलार्थें ॥२२॥ सगुणकथा या
 नाव कीर्तन । अद्वैत म्हणिजे निरूपण । सगुण रक्षून
 निर्गुण । बोलत जावें ॥२३॥ असो वगवृत्वाचा

अधिकार । अल्पासं न घडे सत्योत्तर । वक्ता
 पाहिजे साचार । अनुभवाचा ॥२४॥ सकळ रक्षून
 ज्ञान सांगे । जेणें वेदज्ञा न भंगे । उत्तम सन्मार्ग
 लागे । प्राणीमात्रासी ॥२५॥ असो हें सकळ सांडून ।
 करावें गुणानुवादकीर्तन । या नाव भगवद्भजन ।
 दुसरी भक्ती ॥२६॥ कीर्तनें माहा दोष जाती ।
 कीर्तनें होये उत्तम गती । कीर्तनें भगवत्प्राप्ती ।
 येदर्थी संदेह नाही ॥२७॥ कीर्तनें वाचा पवित्र ।
 कीर्तनें होये सत्पात्र । हरिकीर्तनें प्राणीमात्र । सुमिळ
 होती ॥२८॥ कीर्तनें अवेग्रता घडे । कीर्तनें निश्चये
 सांपडे । कीर्तनें संदेह बुडे । श्रोतयां वक्तयांचा ॥२९॥
 सदा सर्वदा हरिकीर्तन । ब्रह्मसुत करी आपण ।
 तेणें नारद तोचि नारायेण । बोलिजेत आहे ॥३०॥
 म्हणोनि कीर्तनाचा अगाध महिमा । कीर्तनें संतोषे
 परमात्मा । सकळ तीर्थे आणी जगदात्मा । हरि-
 कीर्तनी वसे ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे कीर्तनभजननिरूपणनाम
 समाप्त द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां निरोपिलें कीर्तन । जें सकळांस भरी पावन ।
 आतां एका विष्णोःस्मरण । तिसरी भक्ती ॥१॥
 स्मरण देवाचें करावें । अखंड नाम जपत
 जावें । नामस्मरणें पावावें । समाधान ॥२॥ नित्य
 नेम प्रातःकाळीं । माध्यानकाळीं सायंकाळीं ।
 नामस्मरण सर्वकाळीं । करीत जावें ॥३॥ सुख दुःख
 उद्देग चिंता । अथवा आनंदरूप असतां । नाम-
 स्मरणेंविण सर्वथा । राहोंच नये ॥४॥ हरुषकाळीं ।
 विषमकाळीं । पर्वकाळीं प्रस्तावकाळीं । विश्रांति-
 काळीं निद्राकाळीं । नामस्मरण करावें ॥५॥ कोर्डे
 सांकडे संकट । नाना संसारखटपट । आवस्ता
 लागता चटपट । नामस्मरण करावें ॥६॥ चालतां
 बोलतां धंदा करितां । स्वातां जेवितां सुखी होतां ।
 नाना उपभोग भोगितां । नाम विसरों नये ॥७॥
 संपत्ती अथवा विपत्ती । जैसी पडेल काळगती ।
 नामस्मरणाची स्थिती । सांडूंच नये ॥८॥ वैभव
 सामर्थ्य आणी सत्ता । नाना पदार्थ चालतां ।
 उत्कट भाग्यश्री भोगितां । नामस्मरण सांडूंच नये
 ॥९॥ आधीं आवदसा मग दसा । अथवा दसेउपरी
 आवदसा । प्रसंग असो भलतैसा । परंतु नाम सोडूंच
 नये ॥१०॥ नामें संकटे नासती । नामें विघ्नें निवा-

रती । नामस्मरणे पाविजेती । उत्तम पर्दे ॥११॥
 भूत पिशाच्य नाना छंद । ब्रह्मगिन्हो ब्राह्मणसमंध ।
 मंत्रचळ नाना खेद । नामनिष्ठें नासती ॥१२॥ नामें
 विषवाधा हरती । नामें चेडे चेटके नासती । नामें
 होये उत्तम गती । अंतकाळीं ॥१३॥ बाळपणीं
 तारुण्यकाळीं । कठिण काळीं वृधाप्यकाळीं ।
 सर्वकाळीं अंतकाळीं । नामस्मरण असावे ॥१४॥
 नामाचा महिमा जाणे शंकर । जना उपदेसी
 विश्वेश्वर । वाराणसी मुक्तिक्षेत्र । रामनामेंकरूनी
 ॥१५॥ उफराट्या नामासाठीं । वाल्मिक तरला
 उठाउठी । भविष्य वदला शतकोटी । चरित्र
 रघुनाथाचें ॥१६॥ हरिनामें प्रल्हाद तरला । नाना
 आघातापासून सुटला । नारायेणनामें पावन जाला ।
 अजामेळ ॥१७॥ नामें पाषाण तरले । असंख्यात
 भक्त उद्धरले । माहा पापी तेचि जाले । परम पवित्र
 ॥१८॥ परमेश्वराचीं अनंत नामें । स्मरतां तरिचे
 नित्यनेमें । नामस्मरण करितां येमें । बाधिजेना
 ॥१९॥ सहस्रा नामामधें कोणी येक । ह्यणतां होतसे
 सार्थक । नाम स्मरतां पुण्यश्लोक । होईजे स्वयें
 ॥२०॥ कांहींच न करूनि प्रार्णी । रामनाम जपे
 वाणी । तेणें संतुष्ट चक्रपाणी । भक्तांलागीं सांभाळी
 ॥२१॥ नाम स्मरे निरंतर । तें जाणावें पुण्यशरीर ।

माहां दोषांचे गिरिवर । रामनामें नासती ॥२२॥
 अगाध महिमा न वचे वदला । नामें बहुत जन
 उद्धरला । हळहळापासून सुटला । प्रत्यक्ष चंद्रमौळी
 ॥२३॥ चहुं वर्णां नामाधिकार । नामीं नाहीं
 लाहानथोर । जड मूढ पैलपार । पावती नामें ॥२४॥
 ह्मणौन नाम अखंड स्मरावें । रूप मनीं आठवावें ।
 तिसरी भक्ती स्वभावे । निरोपिली ॥२५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे नामस्मरणभक्तिनाम
 समास तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

भागां जालें निरूपण । नामस्मरणाचें लक्षण ।
 आतां एका पादसेवन । चौथी भक्ती ॥१॥
 पादसेवन तेंचि जाणावें । कायावाचामनोभावे ।
 सद्गुरूचे पाय सेवावे । सद्गतिकारणें ॥२॥
 या नांव पादसेवन । सद्गुरुपदीं अनन्यपण ।
 निरसावया जन्ममरण यातायाती ॥३॥ सद्गुरु-
 कृपेविण कांहीं । भवतरणोपाव तों नाहीं । या-
 कारणें लवलाहीं । सद्गुरुपाय सेवावे ॥४॥ सद्गुरु
 दाखवी सद्गुरु । सकळ सारासार विचारु । पर-
 ब्रह्माचा निर्धारु । अंतरीं बाणे ॥५॥ जे वस्त

दृष्टीस दिसेना । आणी मनास तेहि भासेना ।
 संगत्यागेंविण ये ना । अनुभवासी ॥६॥ अनुभव
 घेतां संगत्याग नसे । संगत्यागें अनुभव न दिसे ।
 हें अनुभवी यासीच भासे । येरां गथागोवी ॥७॥
 संगत्याग आणी निवेदन । विदेहस्थिती अलिप्त-
 पण । सहजस्थिती उन्मनी विज्ञान । हे सतहि
 येकरूप ॥८॥ याहिवेगळीं नामाभिधानें । समा-
 धानाचीं संकेतवचनें । सकळ कांहीं पादसेवनें ।
 उमजों लागे ॥९॥ वेद वेदगर्भ वेदांत । सिद्ध
 सिद्धभावगर्भ सिद्धांत । अनुभव अनुर्वाच्य धादांत ।
 सत्य वस्तु ॥१०॥ बहुधा अनुभवार्ची आंगें । सकळ
 कळती संतसंगें । चौथे भक्तीचे प्रसंगें । गोप्य
 तें प्रगटे ॥११॥ प्रगट वसोनि नसे । गोप्य असोनि
 भासे । भासाअभासाहून अनारिसे । गुरुगम्य
 मार्ग ॥१२॥ मार्ग होये परी अंतरिक्ष । जेथें सर्वहि
 पूर्वपक्ष । पाहों जातां अलक्ष । लक्षवेना ॥१३॥
 लक्षें जयासी लक्षावें । ध्यानें जयासी ध्यावें ।
 तें मे तेंचि आपण व्हावें । त्रिविधा प्रचिती ॥१४॥
 असो ही अनुभवार्ची द्वारें । कळती सारासारविचारें ।
 सत्संगेंकरून सत्योत्तरें । प्रत्ययासि येती ॥१५॥
 सत्य पाहातां नाहीं असत्य । असत्य पाहातां नाहीं
 सत्य । सत्याअसत्याचें कृत्य । पाहाणारापासी ॥१६॥

पाहाणार पाहाणें जया लागलें । तें तद्रूपत्वे प्राप्त
 जालें । तरी मग जाणावें वाणलें । समाधान ॥१७॥
 नाना समाधानें पाहातां । वाणती सद्गुरु करितां ।
 सद्गुरुविण सर्वथा । सन्मार्ग नसे ॥१८॥ प्रयोग
 साधनें सायास । नाना साक्षेपें विद्याअभ्यास ।
 अभ्यासें कांहीं गुरुगम्यास । पाविजेत नाही ॥१९॥
 जें अभ्यासें अभ्यासितां न ये । जें साधनें असाध्य
 होये । तें हें सद्गुरुविण काये । उमजों जाणे
 ॥२०॥ याकारणें ज्ञानमार्ग । कळाय धरावा
 सत्संग । सत्संगेंविण प्रसंग । बोलोंचि नये ॥२१॥
 सेवावे सद्गुरूचे चरण । या नांव पादसेवन । चौथे
 भक्तीचें लक्षण । तें हें निरोपिलें ॥२२॥ देव ब्राह्मण
 माहानुभाव । सत्पात्र भजनाचे ठाव । ऐसिये ठाई
 सद्भाव । दृढ धरावा ॥२३॥ हें प्रवृत्तीचें बोलणें ।
 बोलिलें रक्षाया कारणें । परंतु सद्गुरुपाय सेवणें ।
 या नांव पादसेवन ॥२४॥ पादसेवन चौथी भक्ती ।
 पावन करितसे त्रिजगती । जयेकरितां सायोज्य-
 मुक्ती । साधकास होये ॥२५॥ ह्मणौनि थोराहूनि
 थोर । चौथे भक्तीचा निर्धार । जयेकरितां पैलपार ।
 बहुत प्राणी पावती ॥२६॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे पादसेवनभक्तिनिरूपणनाम
 समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां जालें निरूपण । चौथे भक्तीचें लक्षण । आतां
 एका सावधान । पांचवी भक्ती ॥१॥ पांचवी भक्तीतें
 आर्चन । आर्चन ह्यणिजे देवतार्चन । शास्त्रोक्त पूजा-
 विधान । केले पाहिजे ॥२॥ नाना आसन उपकरणे ।
 वस्त्रे आळंकार भूषणे । मानसपूजा मूर्तिध्यान ।
 या नांव पांचवी भक्ती ॥३॥ देवब्राह्मणअग्नीपूजन ।
 साधुसंतअतीतपूजन । इतिमाहानुभावगाइत्रीपूजन ।
 या नांव पांचवी भक्ती ॥४॥ धातुपाषाणमृत्तिका-
 पूजन । चित्रलेपसत्पात्रपूजन । आपले गृहीचे
 देवतार्चन । या नांव पांचवी भक्ती ॥५॥ सोळा
 सप्तंकित नवांकित । शालिग्राम शकले चक्रां-
 कित । लिंगे सूर्यकांत सोमकांत । बाण तांदळे
 नर्बदे ॥६॥ भैरव भगवती महारी । मुंज्या नृसिंह
 बनशंकरी । नाग नार्णा नानापरी । पंचायेत्नपूजा
 ॥७॥ गणेशशारदाविठलमूर्ती । रंगनाथजगन्नाथ-
 तांडवमूर्ती । श्रीरंगहनुमंतगरुडमूर्ती । देवतार्चनी
 पूजाव्या ॥८॥ मच्छकूर्मवन्हावमूर्ती । नृसिंहवामन-
 भार्गवमूर्ती । रामकृष्णहयग्रीवमूर्ती । देवतार्चनी
 पूजाव्या ॥९॥ केशवनारायणमाधवमूर्ती । गोविंद-
 विष्णुमदसूदनमूर्ती । त्रिविक्रमवामनश्रीधरमूर्ती ।
 रुषीकेश पद्मनाभि ॥१०॥ दामोदरसंकर्षणवासु-

दैवमूर्ती । प्रद्युम्नअनुरधपुरुषोत्तममूर्ती । अधोक्षज-
 नारसिंहअच्युतमूर्ती । जनार्दन आणी उरेंद्र ॥११॥
 हरिहरांच्या अनंत मूर्ती । भगवंतजगदात्माजगदीश-
 मूर्ता । शिवशक्तांच्या बहुधा मूर्ता । देवताचेनी
 पूजाव्या ॥१२॥ अश्वत्थनारायेण सूर्यनारायेण ।
 लक्ष्मीनारायेण त्रिमल्लनारायेण । श्रीहरिनारायेण
 आदिनारायेण । शेषशाई परमात्मा ॥१३॥ ऐश्या
 परमेश्वराच्या मूर्ती । पाहों जातां उदंड असती ।
 त्यांचें आर्चन करावें भक्ती । पांचवी ऐसी ॥१४॥
 याहि वेगळे कुळधर्म । सोडूं नये अनुक्रम । उत्तम
 अथवा मध्यम । करीत जावें ॥१५॥ जाखमाता
 मायराणी । बाळा बगुळा मानविणी । पूजा मांगिणी
 जोगिणी । कुळधर्म करावी ॥१६॥ नाना तीर्थी
 क्षत्रांस जावें । तेथें त्या देवाचें पूजन करावें ।
 नाना उपचारी आर्चावें । परमेश्वरासी ॥१७॥
 पंचामृते गंधाक्षते । पुष्पे परिमळद्रव्ये बहुते । धूपदीप
 असंख्याते । नीरांजने कर्पुराची ॥१८॥ नाना खाद्य
 नैवेद्य सुंदर । नाना फळे तांबोलप्रकार । दक्षणा
 नाना आळंकार । दिव्यांचरें वनमाळा ॥१९॥
 सिबिका छत्रे सुखासने । माहि मेघडंब्रे सूर्यापाने ।
 दिंड्या पताका निशाणे । टाळ घोळ मृदांग ॥२०॥
 नाना वाद्ये नाना उत्साव । नाना भक्तसमुदाव ।

गाती हरिदास सद्भाव । लागला भगवंती ॥२१॥
 वापी कूप सरोवरें । नाना देवाळयें सिखरें । राजां-
 गणें मनोहरें । वृंदावनें भुयरीं ॥२२॥ मठ मंडपा
 धर्मशाळा । देवदारीं पडशाळा । नाना उपकरणें
 नक्षत्रमाळा । नाना वस्त्र सामग्री ॥२३॥ नाना पडदे
 मंडप चांदोवे । नाना रत्नाघोष लोंवती वरवे ।
 नाना देवळई समर्पावे । हस्थि घोडे शकटे ॥२४॥
 आळंकार आणी आळंकारपात्रें । द्रव्य आणी
 द्रव्यपात्रें । अन्नोदक आणी अन्नोदकपात्रें । नाना
 प्रकारीचीं ॥२५॥ वनें उपवनें पुष्पवाटिका । ताप-
 स्यांच्या पर्णकुटिका । ऐसी पूजा जगन्नायका ।
 येथासांग समर्पावी ॥२६॥ शुक शारिका मयोरें ।
 बदकें चक्रवाकें चकोरें । कोकिळा चितळें सामरें ।
 देवाळई समर्पावीं ॥२७॥ सुगंधमृगें आणी मार्जरें ।
 गाई ह्यैसी वृषभ वानरें । नाना पदार्थ आणी लेकुरें ।
 देवाळई समर्पावीं ॥२८॥ काया वाचा आणी मनें ।
 चित्तें वित्तें जीवें प्राणें । सद्भावें भगवंत आर्चनें । या
 नांव आर्चनभक्ती ॥२९॥ ऐसंचि सद्गुरूचं भजन ।
 करून असावें अनन्य । या नांव भगवद्भजन ।
 पांचवी भक्ती ॥३०॥ ऐसी पूजा न घडे बरवी । तरी
 मानसपूजा करावी । मानसपूजा अगत्य व्हावी ।
 परमेश्वरासी ॥३१॥ मनें भगवंतास पूजावें । कल्पून

सर्वहि समर्पावें । मानसपूजेचें जाणावें । लक्षण ऐसें
॥३२॥ जें जें आपणास पाहिजे । तें तें कल्पून
वाहिजे । यें प्रकारें कीजे । मानसपूजा ॥३३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे आर्चनभक्तिनाम
समास पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां जालें निरूपण । पांचवे भक्तीचें लक्षण । आतां
एका सावधान । साहावी भक्ती ॥१॥ साहावी भक्ती
तें वंदन । करावें देवासी नमन । संत साधु आणी
सज्जन । नमस्कारीत जावे ॥२॥ सूर्यासि करावे
नमस्कार । देवासि करावे नमस्कार । सद्गुरूस
करावे नमस्कार । साष्टांग भावें ॥३॥ साष्टांग
नमस्कारास अधिकारु । नाना प्रतिमा देव गुरु ।
अन्यत्र नमनाचा विचारु । अधिकारें करावा ॥४॥
छपन्न कोटी वसुमती । मधें विष्णुमूर्ती असती ।
तयांस नमस्कार प्रीती । साष्टांग घालावे ॥५॥
पशुपति श्रीपति आणी गभस्ती । यांच्या दर्शनें
दोष जाती । तैसाचि नमावा मारुती । नित्य नेम
विशेष ॥६॥

श्लोक ॥ शकरः शेषशायी च मार्तण्डो मारुतिस्तथा ।

एतेषा दर्शनं पुण्यं नित्यनेमे विशेषतः ॥ ६ ॥

भक्त ज्ञानी आणी वीतरागी । माहानुभाव तापसी
योगी । सत्पात्र देखोनि वेगी । नमस्कार घालावे ॥७॥
वेदज्ञ शास्त्रज्ञ आणी सर्वज्ञ । पंडित पुराणिक आणी
विद्वजन । याज्ञिक वैदिक पवित्रजन । नमस्कारीत
जावे ॥८॥ जेथें दिसती विशेष गुण । तें सद्गुरूचें
अधिष्ठान । या कारणें तयासी नमन । अत्यादरें करावें
॥९॥ गणेश शारदा नाना शक्ती । हरिहरांच्या अव-
तारमूर्ती । नाना देव सांगों किती । पृथक्कारें ॥१०॥
सर्व देवांस नमस्कारिलें । ते येका भगवंतास पावलें ।
येदथीं येक वचन बोलिलें । आहे तें एका ॥११॥

श्लोक ॥ आकाशात्पतित तोयं यथा गच्छति सागरम् ।

सर्वदेवनमस्कारः केशव प्रति गच्छति ॥ ६ ॥

या कारणें सर्व देवांसी । नमस्कारावें अत्यादरेंसी ।
अधिष्ठान मानितां देवांसी । परम सौख्य वाटे ॥१२॥
देव देवाचीं अधिष्ठानें । सत्पात्रें सद्गुरूचीं स्थानें ।
या कारणें नमस्कार करणें । उभय मार्गी ॥१३॥
नमस्कारें लीनता घडे । नमस्कारें विकल्प मोडे ।
नमस्कारें सरुव्य घडे । नाना सत्पात्रासीं ॥१४॥
नमस्कारें दोष जाती । नमस्कारें अन्याय क्षमती ।
नमस्कारें मोडलीं जडतीं । समाधानें ॥१५॥ सिता-

परता नहीं दंड । ऐसैं बोलती उदंड । याकारणें
 अखंड । देव भक्त वंदावे ॥१६॥ नमस्कारें कृपा
 उचंबळे । नमस्कारें प्रसन्नता प्रबळे । नमस्कारें
 गुरुदेव वोळे । साधकांवरी ॥१७॥ निशेष करितां
 नमस्कार । नासती दोषांचे गिरिवर । आणी मुख्य
 परमेश्वर । कृपा करी ॥१८॥ नमस्कारें पतित पावन ।
 नमस्कारें संतांसी शरण । नमस्कारें जन्ममरण ।
 दुरी दुःहावे ॥१९॥ परम अन्याय करूनि आला ।
 आणी साष्टांग नमस्कार घातला । तरी तो अन्याये
 क्षमा केला । पाहिजे श्रेष्ठी ॥२०॥ याकारणें नम-
 स्कारापरतें । आणीक नाही अनुसरतें । नमस्कारें
 प्राणीयातें । सद्बुद्धि लागे ॥२१॥ नमस्कारास
 वेचावें नलगे । नमस्कारास कष्टावें नलगे । नम-
 स्कारास कांहींच नलगे । उपकर्ण सामग्री ॥२२॥
 नमस्कारा ऐसैं नाही सोपें । नमस्कार करावा अनन्य-
 रूपें । नाना साधनीं साक्षरें । कासया सिणार्वें ॥२३॥
 साधक भावें नमस्कार घाली । त्याची चिंता साधूस
 लागली । सुगम पंथें नेऊन घाली । जेथील तेथें
 ॥२४॥ या कारणें नमस्कार श्रेष्ठ । नमस्कारें वोळती
 वरिष्ठ । येथें सांगितली पष्ट । साहावी भक्ती ॥२५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे वंदनभक्तिनाम
 समास षष्ठ ॥६॥

॥ श्रीराम ॥

मागां जालें निरूपण । साहवे भक्तीचें लक्षण ।
 आतां एका सावधान । सातवी भक्ती ॥१॥ सातवें
 भजन तें दास्य जाणावें । पडिलें कार्य तितुकें करावें ।
 सदा सन्निधचि असावें । देवद्वारीं ॥२॥ देवाचें
 वैभव सांभाळावें । न्यूनपूर्ण पडोचि नेदावें । चढतें
 वाढतें वाढवावें । भजन देवाचे ॥३॥ भंगलीं देवा-
 ल्यें करावीं । मोडलीं सरोवरें बांधावीं । सोफे
 धर्मशाळा चालवावीं । नूतनचि कार्यें ॥४॥ नाना
 रचना जीर्ण जर्जर । त्यांचे करावे जीर्णोद्धार ।
 पडिलें कार्य तें सत्वर । चालवित जावें ॥५॥ गज
 रथ तुरंग सिंहासनें । चौकिया सिबिका सुखासनें ।
 मंचक डोलहारे विमानें । नूतनचि करावीं ॥६॥
 मेषडंभें छत्रें चामरें । सूर्यापानें निशाणें अपारें ।
 नित्य नूतन अत्यादरें । सांभाळित जावीं ॥७॥ नाना
 प्रकारीचीं यानें । वैसावयाचीं उत्तम स्थानें । बहुविध
 सुवर्णासनें । येत्नें करीत जावीं ॥८॥ भुवनें कोठड्या
 पेट्या मांदुसा । रांझण कोहळीं घागरी बहुवसा ।
 संपूर्ण द्रव्यांश ऐसा । अति येत्नें करावीं ॥९॥
 भुयेरीं तळघरें आणी विवरें । नाना स्थळें गुप्त द्वारें ।
 अनर्घ्य वस्तूंचीं भांडारें । येत्नें करीत जावीं ॥१०॥
 आळंकार भूषणें दिव्यांवरें । नाना रत्नें मनोहरें ।

नाना धातु सुवर्णपात्रें । येत्नें करीत जावीं ॥११॥
 पुष्पवाटिका नाना वनें । नाना तरुवरांचीं वनें ।
 पावतीं करावीं जीवनें । तथा वृक्षांसी ॥१२॥ नाना
 पशुंचिया शाळा । नाना पक्षी चित्रशाळा । नाना
 वाद्य नाट्यशाळा । गुणी गायक बहुसाल ॥१३॥
 स्वयंपाकगृहे भोजनशाळा । सामग्रीगृहे धर्मशाळा ।
 निद्रिस्तांकारणें पडशाळा । विशाल स्थळें ॥१४॥
 नाना परिमळद्रव्यांचीं स्थळें । नाना खाद्यफळांचीं
 स्थळें । नाना रसांचीं नाना स्थळें । येत्नें करीत
 जावीं ॥१५॥ नाना वस्तांचीं नाना स्थानें । भंगलीं
 करावीं नूतनें । देवाचें वैभव वचनें । किती ह्मणौनि
 बोलवें ॥१६॥ सर्वां ठाई अति सादर । आणी
 दास्यत्वासहि तत्पर । कार्यभागाचा विसर । पडणार
 नाही ॥१७॥ जयंत्या पर्वें मोहोत्साव । असंभाव्य
 चालवी वैभव । जें देखतां स्वर्गींचे देव । तटस्त होती
 ॥१८॥ ऐसें वैभव चालवावें । आणी नीच दास्यत्वहि
 करावें । पडिले प्रसंगीं सावध असावें । सर्वकाळ
 ॥१९॥ जें जें कांहीं पाहिजे । तें तें तत्काळचि देजे ।
 अत्यंत आवडीं कीजे । सकळ सेवा ॥२०॥ चरण-
 क्षाळणें स्नानें आचमनं । गंधाक्षतं वसनं भूषणें ।
 आसनं जीवनें नाना सुमनें । धूप दीप नैवेद्य ॥२१॥
 शयेनाकारणें उत्तम स्थळें । जळें ठेवावीं सुसीतळें

तांबोल गायनें रसाळें । रागरंगें करावीं ॥२२॥
 परिमळद्रव्यें आणी फुलेलें । नाना सुगंधेल तेलें ।
 खाद्य फळें बहुसालें । सन्निधचि असावीं ॥२३॥
 सडे संमार्जनें करावीं । उदकपात्रें उदकें भरावीं ।
 वसनें प्रक्षालून आणावीं । उत्तमोत्तमें ॥२४॥
 सकळांचें करावें पारपत्य । आलयाचें करावें
 आतित्य । ऐसी हे जाणावी सत्य । सातवी भक्ती
 ॥२५॥ वचनें बोलावीं करुणेचीं । नाना प्रकारें
 स्तुतीचीं । अंतरें निवती सकळांचीं । ऐसें वदावें
 ॥२६॥ ऐसी हे सातवी भक्ती । निरोपिळी येथा-
 मती । प्रत्यक्ष न घडे तरी चित्तीं । मानसपूजा
 करावी ॥२७॥ ऐसें दास्य करावें देवाचें । येणेंचि
 प्रकारें सद्गुरूचें । प्रत्यक्ष न घडे तरी मानसपूजेचें ।
 करित जावें ॥२८॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे दास्यभक्तिनिरूपणनाम
 समाप्त सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां जालें निरूपण । सातवे भक्तीचें लक्षण ।
 आतां एका सावधान । आठवी भक्ती ॥१॥ देवासी

परम सख्य करावें । प्रेम प्रीतीनें बांधावें । आठवे
 भक्तीचें जाणावें । लक्षण ऐसें ॥२॥ देवास जयाची
 अत्यंत प्रीती । आपण वर्तावें तें रीती । घेणें
 करितां भगवंती । सख्य घडे नेमस्त ॥३॥ भक्ति
 भाव आणी भजन । निरूपण आणी कथाकीर्तन ।
 प्रेमळ भक्तांचें गायन । आवडे देवा ॥४॥ आपण
 तैसेंचि वर्तावें । आपणासि तेंच आवडावें । मना-
 सारिखें होतां स्वभावे । सख्य घडे नेमस्त ॥५॥
 देवाच्या सख्यत्वाकारणें । आपलें सौख्य सोडून
 देणें । अनन्यभावे जीवें प्राणें । शरीर तेंहि वेचावें
 ॥६॥ सांडून आपली संसारवेथा । करित जावी
 देवाची चिंता । निरूपण कीर्तन कथा वार्ता ।
 देवाच्याचि सांगाव्या ॥७॥ देवाच्या सख्यत्वा-
 साठी । पडाव्या जिवलगांसी तुटी । सर्व अर्पावें
 सेवटी । प्राण तोहि वेचावा ॥८॥ आपुलें आवर्धचि
 जावें । परी देवासी सख्य राहावें । ऐसी
 प्रीती जिवें भावें । भगवंती लागावी ॥९॥
 देव म्हणिजे आपुला प्राण । प्राणासी न करावें
 निर्वाण । परम प्रीतीचें लक्षण । तें हें ऐसें असे
 ॥१०॥ ऐसें परम सख्य धरितां । देवास लागे
 भक्ताची चिंता । पांडव लाखाजोहरीं जळतां ।
 विवरदारें काढिले ॥११॥ देव सख्यत्वे राहे

आपणासी । तें तों वर्म आपणाचि पासीं । आपण
वचनें बोलावीं जैसीं । तैसीं घेती पडसादें ॥१२॥
आपण असतां अनन्यभावे । देव तत्काळचि पावे ।
आपण त्रास घेतां जीवें । देवहि त्रासे ॥१३॥

श्लोक ॥ ये यथा मा प्रपद्यन्ते तास्तथैव भजाम्यहम् ॥

जैसें जयाचें भजन । तैसाचि देवहि आपण । ह्मणोन
हें आवघें जाण । आपणाचि पासीं ॥१४॥ आपुल्या
मनासारिखें न घडे । तेणें गुणें निष्ठा मोडे । तरी
गोष्टी आपणाकडे । सहजचि आली ॥१५॥ मेघ
चातकावरी वोळेना । तरी चातक पालटेना । चंद्र
वेळेसि उगवेना । तर्ही चकोर अनन्य ॥१६॥
ऐसें असावें सख्यत्व । विवेकें धरावें सत्व । भग-
वंतावरील ममत्व । सांडूंचि नये ॥१७॥ सर्वा
मानावा भगवंत । माता पिता गण गोत । विद्या
लक्ष्मी धन वित्त । सकळ परमात्मा ॥१८॥ देवा-
वेगळें कोणी नाहीं । ऐसें बोलती सर्वहि । परंतु
त्यांची निष्ठा कांहीं । तैसाचि नसे ॥१९॥ म्हणोनि
ऐसें न करावें । सख्य तरी खरेंचि करावें । अंतरीं
सदृढ धरावें । परमेश्वरासी ॥२०॥ आपुलिया
मनोगताकारणें । देवावरी क्रोधास घेणें । ऐसीं
नव्हेत किं लक्षणें । सख्यभक्तीचीं ॥२१॥ देवाचें
जें मनोगत । तेंचि आपुलें उचित । इच्छेसाठीं

भगवंत । अंतरुं नये कीं ॥२२॥ देवाचे इच्छेनें
 वर्तावे । देव करील ते मानावे । मग सहजचि
 स्वभावे । कृपालु देव ॥२३॥ पाहातां देवाचे कृपेसी ।
 मातेची कृपा कायेसी । माता वधी बाळकासी ।
 विपत्तिकळीं ॥२४॥ देवे भक्त कोण वधिला ।
 कधीं देखिला ना ऐकिला । शरणागतांस देव
 जाला । वज्रपंजरु ॥२५॥ देव भक्तांचा कैवारी ।
 देव पतितांसि तारी । देव होये साहाकारी ।
 अनाथांचा ॥२६॥ देव अनाथांचा कैपक्षी । नाना
 संकटांपासून रक्षी । धांविन्दला अंतरसाक्षी । गजेन्द्रा-
 कारणे ॥२७॥ देव कृपेचा सागरु । देव करुणेचा
 जळधरु । देवासि भक्तांचा विसरु । पडणार नाही
 ॥२८॥ देव प्रीती राखां जाणे । देवासी करावे
 साजणे । जिवलगें आवधीं पिसुणे । कामा न येती
 ॥२९॥ सख्य देवाचे तुटेना । प्रीति देवाची विटेना ।
 देव कदा पालटेना । शरणागतांसी ॥३०॥ ह्मणोनि
 सख्य देवासी करावे । हितगुज त्यासी सांगावे ।
 आठवे भक्तीचे जाणावे । लक्षण ऐसें ॥३१॥ जैसा
 देव तैसा गुरु । शास्त्री बोलिला हा विचारु । ह्मणौन
 सख्यत्वाचा प्रकारु । सद्गुरूसी असावा ॥३२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सख्यभक्तिनिरूपणनाम

समास अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां जालें निरूपण । आठवे भक्तीचें लक्षण ।
 आतां एका सावधान । भक्ति नवमी ॥१॥ नवमी
 निवेदन जाणावें । आत्मनिवेदन करावें । तेंहि
 सांगिजेल स्वभावं । प्रांजळ करूनि ॥२॥ एका निवे-
 दनाचें लक्षण । देवासि वाहावें आपण । करावें
 तत्वविवरण । म्हणिजे कळे ॥३॥ मी भक्त ऐसें
 ह्मणावें । आणी विभक्तपणेंचि भजावें । हें आवघेंचि
 जाणावें । विलक्षण ॥४॥ लक्षण असोन विलक्षण ।
 ज्ञान असोन अज्ञान । भक्त असोन विभक्तपण ।
 तें हें ऐसें ॥५॥ भक्त ह्मणिजे विभक्त नव्हे । आणी
 विभक्त ह्मणिजे भक्त नव्हे । विचारेंविण कांहींच
 नव्हे । समाधान ॥६॥ तस्मात् विचार करावा । देव
 कोण तो वोळखावा । आपला आपण शोध घ्यावा ।
 अंतर्यामी ॥७॥ मी कोण ऐसा निवाडा । पाहों जातां
 तत्वज्ञाडा । विचार करितां उघडा । आपण नाही
 ॥८॥ तत्वे तत्व जेव्हां सरे । तेव्हां आपण कैचा
 उरे । आत्मनिवेदन येणें प्रकारें । सहजचि जालें
 ॥९॥ तत्वरूप सकळ भासे । विवेक पाहातां निरसे ।
 प्रकृतिनिरासें आत्मा असे । आपण कैचा ॥१०॥
 येक मुख्य परमेश्वरु । दुसरी प्रकृति जगदाकारु ।
 तिसरा आपण कैचा चोरु । आणिला मधें ॥११॥

ऐसैं हें सिद्धचि असतां । नाथिली लागे देहअहंता ।
 परंतु विचारें पाहों जातां । कांहींच नसे ॥१२॥
 पाहातां तत्वविवंचना । पिंडब्रह्मांडतत्वरचना ।
 विश्वाकारें वेकी नाना । तत्वे विस्तारलीं ॥१३॥
 तत्वे साक्षत्वे वीसरतीं । साक्षत्व नुरे आत्मप्रचिती ।
 आत्मा असे आदिअंती । आपण कैचा ॥१४॥
 आत्मा येक स्वानंदधन । आणी अहमात्मा हें वचन ।
 तरी मग कैचा भिन्न । उरला तेथें ॥१५॥ सोहं
 हंसा हें उत्तर । याचें पाहावें अर्थांतर । पाहातां
 आत्मयाचा विचार । आपण कैचा तेथें ॥१६॥
 आत्मा निर्गुण निरंजन । त्यासी असावें अनन्य ।
 अनन्य ह्मणजे नाहीं अन्य । आपण कैचा तेथें
 ॥१७॥ आत्मा ह्मणजे तो अद्वैत । जेथें नाहीं
 द्वैताद्वैत । तेथें मीपणाचा हेत । उरल कैचा ॥१८॥
 आत्मा पूर्णत्वे परिपूर्ण । जेथें नाहीं गुणागुण ।
 निखळ निर्गुणीं आपण । कोण कैचा ॥१९॥
 त्वंपद तत्पद असिपद । निरसुनी सकळ भेदाभेद ।
 वस्तु ठाईची अभेद । आपण कैचा ॥२०॥ निरसितां
 जीवशिवउपाधी । जीवशिवचि कैचे आधीं । स्वरूपीं
 होतां दृढबुद्धि । आपण कैचा ॥२१॥ आपण मिथ्या
 साच देव । देव भक्त अनन्यभाव । या वचनाचा
 अभिप्राव । अनुभवी जाणती ॥२२॥ या नाव

आत्मनिवेदन । ज्ञानियांचें समाधान । नवमे भक्तीचें
 लक्षण । निरोपिलें ॥२३॥ पंचभूतांमध्ये आकाश ।
 सकळ देवांमध्ये जगदीश । नवविधा भक्तिमध्ये
 विशेष । भक्ति नवमी ॥२४॥ नवमी भक्ती
 आत्मनिवेदन । न होतां न चुके जन्ममरण । हें
 वचन सत्य प्रमाण । अन्यथा नव्हे ॥२५॥ ऐसी
 हे नवविधा भक्ती । केल्यां पाविजे सायोज्य-
 मुक्ती । सायोज्यमुक्तीस कल्पांती । चळण नाही
 ॥२६॥ तिहीं मुक्तीस आहे चळण । सायोज्यमुक्ती
 अचळ जाण । त्रैलोक्यास होतां निर्वाण । सायोज्य-
 मुक्ती चळेना ॥२७॥ आवधीया चत्वार मुक्ती ।
 वेदशास्त्रें बोलती । तयामधें तीन नासती । चौथी
 ते अविनाश ॥२८॥ पहिली मुक्ती ते स्वलोकता ।
 दुसरी ते समीपता । तिसरी ते स्वरूपता । चौथी
 सायोज्यमुक्ती ॥२९॥ ऐसिया चत्वार मुक्ती ।
 भगवद्भजनें प्राणी पावती । हेंचि निरूपण प्रांजळ
 श्रोती । सावध पुढें परिसावें ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे आत्मनिवेदनभक्तिनाम

-समाप्त नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

मुळीं ब्रह्म निराकार । तेथें स्फूर्तिरूप अहंकार ।
तो पंचभूतांचा विचार । ज्ञानदशकीं बोलिला ॥१॥
तो अहंकार वायोरूप । तयावरी तेजाचें स्वरूप ।
तया तेजाच्या आधारे आप । आवर्णोदक दाटले
॥२॥ तया आवर्णोदकाच्या आधारे । धरा धरिली
फणिवरे । वरती छपन्न कोटी विस्तारे । वसुंधरा
हे ॥३॥ इयेवरी परिघ सप्त सागर । मध्य मेरू माहां
थोर । अष्ट दिग्पाल तो परिवार । अंतरे वेष्टित
राहिला ॥४॥ तो सुवर्णाचा माहा मेरू । पृथ्वीस
तयाचा आधारु । चौन्यासी सहस्र विस्तारु । रुंदी
तयाची ॥५॥ उंच तरी मर्यादेवेगळा । भूमीमधें
सहस्र सोळा । तया भोवता वेष्टित पाळा । लोकालोक
पर्वताचा ॥६॥ तया ऐलिकडे हिमाचळ । जेथें पांडव
गळाले सकळ । धर्म आणी तमाळनीळ । पुढें गेले
॥७॥ जेथें जावया मार्ग नाही । मार्गी पसरले
माहां अही । सितसुखें सुखावले तेहि । पर्वतरूप
भासती ॥८॥ तया ऐलिकडे सेवटी जाण । बद्रिका-
श्रम बद्रिनारायण । तेथें माहां तापसी निर्वाण ।
देहत्यागार्थ जाती ॥९॥ तया ऐलिकडे बद्रिकेदार ।
पाहोन येती लाहानथोर । ऐसा हा अवघा विस्तार ।
मेरुपर्वताचा ॥१०॥ तया मेरुपर्वतापाठारी । तीन

शृंगे विषमहारी । परिवारे राहिले तयावरी । ब्रह्मा
 विष्णु महेश ॥११॥ ब्रह्मशृंग तो पर्वताचा । विष्णु-
 शृंग तो मर्गजाचा । शिवशृंग तो स्फटिकाचा ।
 कैलास नाम त्याचें ॥१२॥ वैकुण्ठ नाम विष्णु-
 शृंगाचें । सत्यलोक नाम ब्रह्मशृंगाचें । अमरावती
 इंद्राचें । स्थळ खालतें ॥१३॥ तेथें गण गंधर्व लोक-
 पाळ । तेतिस कोटी देव सकळ । चौदा लोक सुवर्णा-
 चळ । वेष्टित राहिले ॥१४॥ तेथें कामधेनूचीं खिलारें ।
 कल्पतरूचीं वनें अपारें । अमृताचीं सरोवरें । ठाई
 ठाई उचंबळतीं ॥१५॥ तेथें उदंड चिंतामणी । हिरे
 परिसांचियां खाणी । तेथें सुवर्णमये धरणी । लख-
 लखायमान ॥१६॥ परम रमणीये फांकती किळा ।
 नवरत्नाचिया पाषाणसिळा । तेथें अखंड हरूपवेळा ।
 आनंदमये ॥१७॥ तेथें अमृताचीं भोजनें । दिव्य
 गंधें दिव्य सुमनें । अष्ट नायका गंधर्वगायनें । निरंतर
 ॥१८॥ तेथें तारुण्य वीसरेना । रोगव्याधीहि असेना ।
 वृधाप्य आणी मरण येना । कदाकाळीं ॥१९॥
 तेथें येकाहूनि येक सुंदर । तेथें येकाहूनि येक
 चतुर । धीर उदार आणी शूर । मर्यादेवेगळे ॥२०॥
 तेथें दिव्यदेह ज्योतिरूपें । विद्युल्यतेसारिखां स्वरूपें ।
 तेथें येश कीर्ति प्रतापें । सिमा सांडिली ॥२१॥ ऐसें
 तें स्वर्गभुवन । सकळ देवाचें वस्तें स्थान । तथा

स्थळाचें महिमान । बोलिजे तितुकें थोडें ॥२२॥
 येथें ज्या देवाचें भजन करावें । तेथें ते देवलोकीं
 राहावें । स्वलोकता मुक्तीचें जाणावें । लक्षण ऐसें
 ॥२३॥ लोकीं राहावें ते स्वलोकता । समीप असावें
 ते समीपता । स्वरूपचि व्हावें ते स्वरूपता । तिसरी
 मुक्ती ॥२४॥ देवस्वरूप जाला देही । श्रीवत्स
 कौस्तुभ लक्ष्मी नाहीं । स्वरूपतेचें लक्षण पाहीं । ऐसें
 असे ॥२५॥ सुकृत आहे तों भोगिती । सुकृत सर-
 तांच ढकलून देती । आपण देव ते असती । जैसे
 तैसे ॥२६॥ ह्मणोनि तिनी मुक्ति नासिवंत । सायोज्य-
 मुक्ती ते शाश्वत । तेहि निरोपिजेल मावचित्त ।
 ऐक आतां ॥२७॥ ब्रह्मांड नासल कल्पांती । पर्वता-
 सहित जळेल क्षिती । तेव्हां अवषेच देव जाती ।
 मां मुक्ति कैंच्या तेथें ॥२८॥ तेव्हां निर्गुण परमात्मा
 निश्वळ । निर्गुण भक्ती तेहि अचळ । सायोज्य-
 मुक्ती ते केवळ । जाणिजे ऐसी ॥२९॥ निर्गुणीं
 अनन्य असतां । तेणें होये सायोज्यता । सायो-
 ज्यता ह्मणिजे स्वरूपता । निर्गुण भक्ती ॥३०॥
 सगुण भक्ती ते चळे । निर्गुण भक्ती ते न चळे ।
 हें आवर्षे प्रांजळ कळे । सद्गुरु केलियां ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे मुक्तिचतुष्टयेनाम
 चतुर्थ दशके समास दशम ॥ १० ॥

॥ मंत्रांचा पंचम दशक ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

जय जय जी सद्गुरु पूर्णकामा । परमपुरुषा
 आत्मयारामा । अनुर्वाच्य तुमचा महिमा । वर्णिला
 नवचे ॥१॥ जे वेदांस सांकडे । जें शब्दासि कानडे ।
 तें सशिष्यास रोकडे । अलभ्य लाभे ॥२॥ जें
 योगियांचें निजवर्म । जें शंकराचें निजधाम ।
 जें विश्रांतीचें निजविश्राम । परम गुह्य अगाध ॥३॥
 तें ब्रह्म तुमचेनि योगें । स्वयें आपणाचि होइजे आंगें ।
 दुर्घट संसाराचेनि पांगें । पांगिजेना सर्वथा ॥४॥
 आतां स्वामिचेनि लडिवाळपणें । गुरुशिष्यांचीं
 लक्षणें । सांगिजेती तेणें प्रमाणें । मुमुक्षें शरण
 जावें ॥५॥ गुरु तों सकळांसी ब्राह्मण । जन्हीं तो
 क्रियाहीन । तरी तथासीच शरण । अनन्यभावे
 असावे ॥६॥ अहो या ब्राह्मणाकारणें । अवतार
 घेतला नारायेणें । विष्णूने श्रीवत्स मिरविणें । तेथें
 इतर ते किती ॥७॥ ब्राह्मणवचनें प्रमाण । होती
 शूद्रांचे ब्राह्मण । धातुपाषाणी देवपण । ब्राह्मणा-
 चेनि मंत्रें ॥८॥ मुंजीबंधनें विरहित । तो शूद्राचि
 निभ्रांत । द्विजन्मी ह्मणोनि सतंत । द्विज ऐसें नाम
 त्याचें ॥९॥ सकळांसि पूज्य ब्राह्मण । हे मुख्य

वेदाज्ञा प्रमाण । वेदविरहित तें अप्रमाण । अप्रिये
 भगवंता ॥१०॥ ब्राह्मणी योग याग व्रतें दानें ।
 ब्राह्मणी सकळ तीर्थाटणें । कर्ममार्ग ब्राह्मणाविणें ।
 होणार नाही ॥११ ब्राह्मण वेद मूर्तिमंत । ब्राह्मण
 तोचि भगवंत । पूर्ण होती मनोरथ । विप्रवाक्येकरूनी
 ॥१२॥ ब्राह्मणपूजनें शुद्ध वृत्ती । होऊन जडे भग-
 वंती । ब्राह्मणतीर्थें उत्तम गती । पावती प्राणी ॥१३॥
 लक्षभोजनी पूज्य ब्राह्मण । आन यातिसि पुसे कोण ।
 परी भगवंतासि भाव प्रमाण । येरा चाड नाही ॥१४॥
 असो ब्राह्मणा सुरवर वंदिती । तथें मानव बापुडें
 किती । जरी ब्राह्मण मूढमती । तरी तो जगद्वंद्य
 ॥१५॥ अंत्येज शब्दज्ञाता वरवा । परी तो नेऊन
 काये करावा । ब्राह्मणासन्निध पुजावा । हें तों न
 घडे कीं ॥१६॥ जें जनावेगळें केलें । तें वेदें अब्हे-
 रिलें । ह्मणोनि तयासि नाम ठेविलें । पाषांड-
 मत ॥१७॥ असो जे हरिहरदास । तयास ब्राह्मणी
 विस्वास । ब्राह्मणभजनें बहुतांस । पावन केलें ॥१८॥
 ब्राह्मणें पाविजे देवाधिदेवा । तरी किमर्थ सद्गुरु
 करावा । ऐसे म्हणाल तरी निजठेवा । सद्गुरु-
 विण नाही ॥१९॥ स्वधर्मकर्मी पूज्य ब्राह्मण ।
 परी ज्ञान नव्हे सद्गुरुविण । ब्रह्मज्ञान नस्तांसीण ।
 जन्ममृत्य चुकेना ॥२०॥ सद्गुरुविण ज्ञान कांहीं ।

सर्वथा होणार नाही । अज्ञान प्राणी प्रवाही ।
 वाहातचि गेले ॥२१॥ ज्ञानविरहित जें जें केलें । तें तें
 जन्मासि मूळ जालें । ह्मणौनि सद्गुरूची पाऊलें । सुदृढ
 धरावी ॥२२॥ जयास वाटे देव पाहावा । तेणें सत्संग
 धरावा । सत्संगेविण देवाधिदेवा । पाविजेत नाही
 ॥२३॥ नाना साधनें वापुडी । सद्गुरुविण करिती
 वेडी । गुरुकृपेविण कुडकुडी । वेथचि होती ॥२४॥
 कार्तिकस्नानें माघस्नानें । व्रतें उद्यापनें दानें ।
 गौरांजनें धूम्रपानें । साधिती पंचाग्नी ॥२५॥ हरि-
 कथा पुराणश्रवण । आदरें करिती निरूपण ।
 सर्व तीर्थें परम कठिण । फिरती प्राणी ॥२६॥
 झळफळित देवतार्चनें । स्नानें संध्या दर्भासनें ।
 टिळे माला गोपीचंदनें । ठसे श्रीमुद्रांचे ॥२७॥
 अर्घ्यपात्रें संपुष्ट गोकर्णे । मंत्रयंत्रांची तांत्रपर्णे ।
 नाना प्रकारचीं उपकर्णे । साहित्यशोभा ॥२८॥
 घंटा घणाघणा वाजती । स्तोत्रें स्तवनें आणी
 स्तुती । आसनें मुद्रा ध्यानें करिती । प्रदक्षणा
 नमस्कार ॥२९॥ पंचायेतन पूजा केली । मृत्तिकेचीं
 लिंगें लाखोली । वेलें नारिकेळें भरिली । संपूर्ण
 सांग पूजा ॥३०॥ उपोषणें निष्ठा नेम । परम
 सायासी केलें कर्म । फळचि पावती वर्म । चुकले
 प्राणी ॥३१॥ येजादिकें कर्म केलीं । हृदई फळाशा

कल्पिली । आपले इछेनें घेतली । सूति जन्मांची
 ॥३२॥ करुनि नाना सायास । केला चौदा
 विद्यांचा अभ्यास । रिद्धि सिद्धि सावकास ।
 वोळल्या जरी ॥३३॥ तरी सद्गुरुकृपेविरहित ।
 सर्वथा न घडे स्वहित । येमपुरीचा अनर्थ ।
 चुकेना येणें ॥३४॥ जव नाही ज्ञानप्राप्ती । तव
 चुकेना यातायाती । गुरुकृपेविण अधोगती । गर्भ-
 वास चुकेना ॥३५॥ ध्यान धारणा मुद्रा आसन ।
 भक्ती भाव आणी भजन । सकळहि फोल ब्रह्म-
 ज्ञान । जव तें प्राप्त नाही ॥३६॥ सद्गुरुकृपा न
 जोडे । आणी भलतीचकडे वावडे । जैसें आंधळे
 चाचरोन पडे । गारीं आणी गडधरां ॥३७॥
 जैसें नेत्रीं घालितां अंजन । पडे दृष्टीस निधान ।
 तैसें सद्गुरुवचनें ज्ञान- । प्रकाश होये ॥३८॥
 सद्गुरुविण जन्म निर्फळ । सद्गुरुविण दुःख
 सकळ । सद्गुरुविण तळमळ । जाणार नाही ॥३९॥
 सद्गुरुचेनि अभयंकरें । प्रगट होईजे इश्वरें ।
 संसारदुःखें अपारें । नासोन जाती ॥४०॥ मार्गें
 जाले थोर थोर । संत महंत मुनेश्वर । तयांसहि
 ज्ञानविज्ञानविचार । सद्गुरुचेनी ॥४१॥ श्रीराम-
 कृष्ण आदिकरुनी । अति तत्पर गुरुभजनीं ।
 सिद्ध साधु आणी संतजनीं । गुरुदास्य केलें ॥४२॥

सकळ सृष्टीचे चाळक । हरिहरब्रह्मादिक । तेहि
 सद्गुरुपदीं रंक । महत्वा न चढेती ॥४३॥ असो
 जयासि मोक्ष व्हावा । तेणें सद्गुरु करावा । सद्गुरु-
 विण मोक्ष पावावा । हें कल्पांतीं न घडे ॥४४॥
 आतां सद्गुरु ते कैसे । नव्हेति इतरां गुरु ऐसे ।
 जयांचे कृपेन प्रकाशे । शुद्ध ज्ञान ॥४५॥ त्या सद्-
 गुरुची बोळखण । पुढिले समासीं निरूपण । बोलिलें
 असे श्रोतीं श्रवण । अनुक्रमं करावें ॥४६॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे गुरुनिश्चयेनाम
 समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

जे करामती दाखवित्ती । तेहि गुरु ह्मणिजेती । परंतु
 सद्गुरु नव्हेती । मोक्षदाते ॥१॥ सभामोहन भुररी
 चेटके । सावरमंत्र कौटालें अनेके । नाना चमत्कार
 कौतुके । असंभाव्य सांगती ॥२॥ सांगती औषधी-
 प्रयोग । कां सुवर्णधातूचा मार्ग । दृष्टिवंधनें लागवेग ।
 अभिळाषाचा ॥३॥ साहित संगीत रागज्ञान । गीत
 नृत्य तान मान । नाना वाद्यें सिकवित्ती जन । तेहि
 येक गुरु ॥४॥ विद्या सिकवित्ती पंचाक्षरी । ताडेतोडे
 नानापरी । कां पोट भरे जयावरी । ते विद्या सिकवित्ती

॥५॥ जे यातीचा जो व्यापार । सिकवित्ती भरावया
उदर । तेहि गुरु परी साचार । सद्गुरु नव्हेती ॥६॥
आपली माता आणी पिता । तेहि गुरुचि तत्वता ।
परी पैलपार पावविता । तो सद्गुरु वेगळा ॥७॥
गाईत्रीमंत्राचा उचारू । सांगे तो साचार कुळगुरु ।
परी ज्ञानेविण पैलपारू । पाविजेत नाही ॥८॥ जो
ब्रह्मज्ञान उपदेसी । अज्ञानअंधारें निरसी । जीवा-
त्मयां परमात्मयांसी । ऐक्यता करी ॥९॥ विघडले
देव आणी भक्त । जीवशिवपणें द्वैत । तथा देवभक्तां
येकांत । करी तो सद्गुरु ॥१०॥ भव्यव्याघ्रें घालूनि
उडी । गोवत्सास तडातोडी । केली देखोनि सीघ्र
सोडी । तो सद्गुरु जाणावा ॥११॥ प्राणी माया-
जाळीं पडिलें । संसारदुःखें दुःखवलें । ऐसें जेणें मुक्त
केलें । तो सद्गुण जाणावा ॥१२॥ वासनानदी-
माहांपुरी । प्राणी बुडतां ग्लांती करी । तेथें
उडी घालूनि तारी । तो सद्गुरु जाणावा ॥१३॥
गर्भवास अति सांकडी । इछाबंधनाची वेडी ।
ज्ञान देऊन सीघ्र सोडी । तो सद्गुरु स्वामी
॥१४॥ फोडूनि शब्दाचें अंतर । वस्तु दारववी
निजसार । तोचि गुरु माहेर । अनाथांचें ॥१५॥
जीव येकदेसी वापुडें । तथास ब्रह्मचि करी रोकडें ।
फेडी संसारसांकडें । वचनमात्रें ॥१६॥ जें वेदांचे

अभ्यांतरी । तें काढून अपत्यापरी । शिष्यश्रवणी
 कवळ भरी । उद्गारवचने ॥१७॥ वेदशास्त्र माहा-
 नुभाव । पाहातां येकचि अनुभव । तोचि येक
 गुरुराव । ऐक्यरूपें ॥१८॥ संदेह निःशेष जाळी ।
 स्वधर्म आदरें प्रतिपाळी । वेदविरहित टवाळी ।
 करुच नेणे ॥१९॥ जें जें मन आंगिकारी । तें तें
 स्वयें मुक्त करी । तो गुरु नव्हे भिकारी । झडे
 आला ॥२०॥ शिष्यास न लविति साधन । न
 करविति इंद्रियेंदमन । ऐसे गुरु आडक्याचे तीन ।
 मिळाले तरी त्यजावे ॥२१॥ जो कोणी ज्ञान
 बोधी । समूळ अविद्या छेदी । इंद्रियेंदमन प्रतिपादी ।
 तो सद्गुरु जाणावा ॥२२॥ येक द्रव्याचे विकिले ।
 येक शिष्याचे आखिले । अति दुराशेनें केले ।
 दीनरूप ॥२३॥ जें जें रुचे शिष्या मनीं । तैसीच
 करी मनधरणी । ऐसी कामना पापिणी । पडली
 गळां ॥२४॥ जो गुरु भीडसारु । तो अद्धमाहून
 अद्धम थोरु । चोरटा मैद पामरु । द्रव्यभोंदु ॥२५॥
 जसा वैद्य दुराचारी । केली सर्वस्वें बोहरी । आणी
 सेर्वीं भीड करी । घातघेणा ॥२६॥ तैसा गुरु
 नसावा । जेणें अंतर पडे देवा । भीड करुनियां
 गोवा । घाली बंधनाचा ॥२७॥ जेथें शुद्ध ब्रह्मज्ञान ।
 आणी स्थूळ क्रियेचें साधन । तोचि सद्गुरु

निधान । दाखवी डोळां ॥२८॥ देखणें दाखविती
आदरें । मंत्र फुंकित्ती कर्णद्वारें । इतुकेंच ज्ञान तें
पामरें । अंतरलीं भगवंता ॥२९॥ बाणे तिहींची
खूण । तोचि गुरु सुलक्षण । तेथेंचि रिषावें शरण ।
अत्यादरें मुमुक्षें ॥३०॥ अद्वैतनिरूपणीं अगाध
वक्ता । परी विषईं लोलंगता । ऐसिया गुरुचेनि
सार्थकता । होणार नाही ॥३१॥ जैसा निरूपण-
समयो । तैसेंचि मनहि करी वायो । कृतबुद्धीचा
जयो । जालाच नाही ॥३२॥ निरूपणीं सामर्थ्य
सिद्धी । श्रवण होतां दुराशा वाधी । नाना चमत्कारें
बुद्धी । दंडळूं लागे ॥३३॥ पूर्वीं ज्ञाते विरक्त
भक्त । तयांसि सादृश्य भगवंत । आणी सामर्थ्याहि
अद्भुत । सिद्धीचेनि योगें ॥३४॥ ऐसें तयांचें
सामर्थ्य । आमुचें ज्ञानचि नुस्तदें वेर्थ । ऐसा
सामर्थ्याचा स्वार्थ । अंतरीं वसे ॥३५॥ निशेष
दुराशा तुटे । तरीच भगवंत भेटे । दुराशा धरिती
ते वोखटे । शब्दज्ञाते कामिक ॥३६॥ बहुत ज्ञातीं
नागवलीं । कामनेनें वेडीं केलीं । कामना इच्छितांच
मेलीं । वापुडीं मूर्खें ॥३७॥ निशेष कामना-
रहित । ऐसा तो विरुळा संत । अवध्यांवेगळें मत ।
अक्षै ज्याचें ॥३८॥ अक्षै ठेवा सकळांचा । परी
पांगडा फिटेंना शरीराचा । तेणें मार्ग ईश्वराचा ।

चुकोनि जाती ॥३९॥ सिद्धि आणी सामर्थ्य जालें ।
 सामर्थ्ये देहास महत्त्व आलें । तेणें वेंचाड बळकावलें ।
 देहबुद्धीचें ॥४०॥ सांडूनि अक्षै सुख । सामर्थ्य
 इच्छिती ते मूर्ख । कामनेसारिखें दुःख । आणीक
 कांहींच नाही ॥४१॥ ईश्वरेंविण जे कामना । तेणेंचि
 गुणें नाना यातना । पावती होती पतना । वरपडे
 प्राणी ॥४२॥ होतां शरीरासी अंत । सामर्थ्यहि
 निघोन जात । सेखीं अंतरला भगवंत । कामनागुणें
 ॥४३॥ म्हणोनि निःकामताविचारु । दृढबुद्धीचा
 निर्धारु । तोचि सद्गुरु पैलपारु । पावती भवाचा
 ॥४४॥ मुख्य सद्गुरूचें लक्षण । आधीं पाहिजे विमळ
 ज्ञान । निश्चयाचें समाधान । स्वरूपस्थिती ॥४५॥
 याहिवरी वैराग्य प्रबळ । वृत्ति उदास केवळ । विशेष
 आचारें निर्मळ । स्वधर्मविषई ॥४६॥ याहिवरी
 अध्यात्मश्रवण । हरिकथा निरूपण । जेथें परमार्थ-
 विवरण । निरंतर ॥४७॥ जेथें सारासारविचार । तेथें
 होये जगोद्धार । नवविधा भक्तीचा आधार । बहुत
 जनासी ॥४८॥ ह्मणोनि नवविधा भजन । जेथें
 प्रतिष्ठलें साधन । हें सद्गुरूचें लक्षण । श्रोतीं बोळ-
 खावें ॥४९॥ अंतरीं शुद्ध ब्रह्मज्ञान । बाह्य निष्ठेचें
 भजन । तेथें बहु भक्त जन । विश्रांति पावती ॥५०॥
 नाही उपासनेचा आधार । तो परमार्थ निराधार ।

कर्मविण अनाचार । भ्रष्ट होती ॥५१॥ ह्मणोनि
 ज्ञान वैराग्य आणि भजन । स्वधर्मकर्म आणि
 साधन । कथानिरूपण श्रवण मनन । नीति न्याये
 मर्यादा ॥५२॥ यामधें येक उणें असे । तेणें तें
 विलक्षण दिसे । म्हणौन सर्वहि विलसे । सद्गुरुपासीं
 ॥५३॥ तो बहुतांचें पाळणकर्ता । त्यास बहुतांची
 असे चिंता । नाना साधनें समर्था । सद्गुरुपासीं
 ॥५४॥ साधनेंविण परमार्थ प्रतिष्ठे । तो मागुता
 सर्वेच भ्रष्टे । याकारणें दुरीद्रष्टे । माहानुभाव ॥५५॥
 आचार उपासना सोडिती । ते भ्रष्ट अभक्त दिसती ।
 जळो त्यांची म्हंती । कोण पुसे ॥५६॥ कर्म
 उपासनेचा अभाव । तेथें भक्ताधिसि जाला ठाव ।
 तो कानकोंडा समुदाव । प्रपंची हांसती ॥५७॥
 नीच यातीचा गुरु । तोहि कानकोंडा विचारु ।
 ब्रह्मसभेस जैसा चोरु । तैसा दडे ॥५८॥ ब्रह्मसभे
 देखतां । त्याचें तीर्थ नये घेतां । अथवा प्रसाद
 सेवितां । प्राश्रित पडे ॥५९॥ तीर्थप्रसादाची सांडी
 केली । तेथें नीचता दिसोन आली । गुरुभक्ति ते
 सटवली । येकायेकी ॥६०॥ गुरूची मर्यादा राखतां ।
 ब्राह्मण क्षोभती तत्वतां । तेथें ब्राह्मण्य रक्षूं जातां ।
 गुरुक्षोभ घडे ॥६१॥ ऐसीं सांकडीं दोहीकडे । तेथें
 प्रस्तावा घडे । नीच यातीस गुरुत्व न घडे ।

याकारणें ॥६२॥ तथापि आवडी घेतली जीवें । तरी
 आपणचि भ्रष्टावें । बहुत जनांसी भ्रष्टावें । हें तों
 दूषणचि कीं ॥६३॥ आतां असो हा विचारु ।
 स्वयातीचा पाहिजे गुरु । नाही तरी भ्रष्टाकारु ।
 नेमस्त घडे ॥६४॥ जे जे कांहीं उत्तम गुण । तें तें
 सद्गुरूचें लक्षण । तथापी सांगो वोळखण । होये
 जेणें ॥६५॥ येक गुरु येक मंत्रगुरु । येक यंत्रगुरु
 येक तांत्रगुरु । येक वस्ताद्गुरु येक राजगुरु ।
 म्हणती जनीं ॥६६॥ येक कुळगुरु येक मानिला
 गुरु । येक विद्यागुरु येक कुविद्यागुरु । येक
 असद्गुरु येक यातिगुरु । दंडकर्ते ॥६७॥ येक
 मातागुरु येक पितागुरु । येक राजागुरु येक देव-
 गुरु । येक बोलिजे जगद्गुरु । सकळकळा ॥६८॥
 ऐसे हे सत्रा गुरु । याहिवेगळे आणीक गुरु । ऐक
 त्यांचा विचारु । सांगिजेल ॥६९॥ येक स्वप्नगुरु
 येक दीक्षागुरु । येक म्हणती प्रतिमागुरु । येक
 म्हणती स्वयें गुरु । आपला आपण ॥७०॥ जे जे
 यातीचा जो व्यापारु । ते ते त्याचे तितुके गुरु ।
 याचा पाहातां विचारु । उदंड आहे ॥७१॥ असो
 ऐसे उदंड गुरु । नाना मतांचा विचारु । परी जो
 मोक्षदाता सद्गुरु । तो वेगळाचि असे ॥७२॥

नाना सद्विद्येचे गुण । याहिवरी कृपाळूपण । हे
सद्गुरुचें लक्षण । जाणिजे श्रोतीं ॥७३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे गुरुलक्षणनाम
समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां सद्गुरूचें लक्षण । विशद केले निरूपण ।
आतां सच्छिष्याची बोळखण । सावध एका ॥१॥
सद्गुरुविण सच्छिष्य । तो वायां जाय निशेष ।
कां सच्छिष्येविण विशेष । सद्गुरु सिणे ॥२॥
उत्तम भूमिशोधिली शुद्ध । तेथें बीज पेरिलें किड-
खाद । कांते उत्तम बीज परी समंध । खडकेंसि
पडिला ॥३॥ तैसा सच्छिष्य तें सत्यात्र । परंतु गुरु
सांगे मंत्र तंत्र । तेथें अरत्र ना परत्र । कांहींच
नाहीं ॥४॥ अथवा गुरु पूर्ण कृपा करी । परी
शिष्य अनाधिकारी । भाग्यपुरुषाचा भिकारी ।
पुत्र जैसा ॥५॥ तैसें येकाविण येक । होत असे
निरार्थक । परलोकीचें सार्थक । तें दुःहावे ॥६॥
ह्मणौनि सद्गुरु आणी सच्छिष्य । तेथें न लगती
सायास । त्यां उभयतांचा हव्यास । पुरे येकसरा

॥७॥ सुभूमि आणी उत्तम कण । उगवेना प्रजन्ये-
विण । तैसें अध्यात्मनिरूपण । नस्तां होये ॥८॥
सेत पेरिलें आणी उगवलें । परंतु निगेविण गेलें ।
साधनेंविण तैसें जालें । साधकांसी ॥९॥ जंवरी
पीक आपणास भोगे । तंवरी अवघेंचि करणें
लागे । पीक आलियांहि उगें । राहोंचि नये ॥१०॥
तैसें आत्मज्ञान जालें । परी साधन पाहिजे केलें ।
येक वेळ उदंड जेविलें । तर्हीं सामग्री पाहिजे
॥११॥ ह्मणौन साधन अभ्यास आणी सद्गुरु ।
सच्छिष्य आणी सच्छास्त्रविचारु । सत्कर्म सदासना
पारु । पाववी भवाचा ॥१२॥ सदुपासना सत्कर्म ।
सत्क्रिया आणी स्वधर्म । सत्संग आणी नित्य
नेम । निरंतर ॥१३॥ ऐसें हें अवघेंचि मिळे । तरीच
विमळ ज्ञान निवळे । नाही तरी पाषांड संचरें वळें ।
समुदाई ॥१४॥ येथें शब्द नाही शिष्यासी । हें
अवघें सद्गुरुपासीं । सद्गुरु पालटी अवगुणासी ।
नाना येत्नेंकरूनी ॥१५॥ सद्गुरुचेनि असच्छिष्य
पालटे । परंतु सच्छिष्ये असद्गुरु न पालटे । कां
जें थोरपण तुटे । ह्मणौनिया ॥१६॥ याकारणें
सद्गुरु पाहिजे । तरीच सन्मार्ग लाहिजे । नाही
तरी होईजे । पाषांडा वरपडे ॥१७॥ येथें सद्गुरुचि
कारण । येर सर्व निःकारण । तथापि सांगों

वोळखण । सच्छिष्याची ॥१८॥ मुख्य सच्छि-
 ष्याचें लक्षण । सद्गुरुवचनीं विश्वास पूर्ण । अनन्य-
 भावें शरण । त्या नांव सच्छिष्य ॥१९॥ शिष्य
 पाहिजे निर्मळ । शिष्य पाहिजे आचारसीळ ।
 शिष्य पाहिजे केवळ । विरक्त अनुतापी ॥२०॥
 शिष्य पाहिजे निष्ठावंत । शिष्य पाहिजे सुचिष्मंत ।
 शिष्य पाहिजे नेमस्त । सर्वप्रकारी ॥२१॥ शिष्य
 पाहिजे साक्षपी विशेष । शिष्य पाहिजे परम
 दक्ष । शिष्य पाहिजे अलक्ष । लक्षी ऐसा ॥२२॥
 शिष्य पाहिजे अति धीर । शिष्य पाहिजे अति
 उदार । शिष्य पाहिजे अति तत्पर । परमार्थ-
 विषई ॥२३॥ शिष्य पाहिजे परोपकारी । शिष्य
 पाहिजे निर्मत्सरी । शिष्य पाहिजे अर्थांतरी ।
 प्रवेशकर्ता ॥२४॥ शिष्य पाहिजे परम शुद्ध । शिष्य
 पाहिजे परम सावध । शिष्य पाहिजे अगाध ।
 उत्तम गुणाचा ॥ २५॥ शिष्य पाहिजे प्रज्ञावंत ।
 शिष्य पाहिजे प्रेमळ भक्त । शिष्य पाहिजे नीतिवंत ।
 मर्यादेचा ॥२६॥ शिष्य पाहिजे युक्तिवंत । शिष्य
 पाहिजे बुद्धिवंत । शिष्य पाहिजे संतासंत । विचार-
 घेता ॥२७॥ शिष्य पाहिजे धारिष्टाचा । शिष्य
 पाहिजे दृढ व्रताचा । शिष्य पाहिजे उत्तम कुळीचा ।
 पुण्यसीळ ॥२८॥ शिष्य असावा सात्विक । शिष्य

असावा भजक । शिष्य असावा साधक । साधन-
 कर्ता ॥२९॥ शिष्य असावा विश्वासी । शिष्य
 असावा कायाक्लेशी । शिष्य असावा परमार्थासी ।
 वाढऊं जाणे ॥३०॥ शिष्य असावा स्वतंत्र । शिष्य
 असावा जगमित्र । शिष्य असावा सत्पात्र । सर्व
 गुणें ॥३१॥ शिष्य असावा सद्विद्येचा । शिष्य
 असावा सद्भावाचा । शिष्य असावा अंतरीचा ।
 परम शुद्ध ॥३२॥ शिष्य नसावा अविवेकी । शिष्य
 नसावा गर्भसुखी । शिष्य असावा संसारदुःखी ।
 संतप्त देही ॥३३॥ जो संसारदुःखें दुःखवला । जो
 त्रिविधतापें पोळला । तोचि अधिकारी जाला ।
 परमार्थविषीं ॥३४॥ बहु दुःख भोगिलें जेणें ।
 तयासीच परमार्थ वाणें । संसारदुःखाचेनि गुणें ।
 वैराग्य उपजे ॥३५॥ जया संसाराचा त्रास ।
 तयासीच उपजे विश्वास । विश्वासबळें दृढ कास ।
 धरिली सद्गुरूची ॥३६॥ अविस्वासें कास सोडिली ।
 ऐसीं बहुतेक भवीं बुडालीं । नाना जळचरीं तोडिलीं ।
 मध्येचि सुखदुःखें ॥३७॥ या कारणें दृढ विश्वास ।
 तोचि जाणावा सच्छिष्य । मोक्षाधिकारी विशेष ।
 आग्रगण्य ॥३८॥ जो सद्गुरुवचनें निवाला ।
 तो सायोज्यतेचा आंखिला । संसारपांगें पांगिला ।
 न वचे कदा ॥३९॥ सद्गुरुहून देव मोठा । जयास

वाटे तो करीतों । सुटला वैभवाचा फांटा । सामर्थ्यपिसें
 ॥४०॥ सद्गुरुस्वरूप तें संत । आणी देवांस मांडेल
 कल्पांत । तेथें कैचें उरेल सामर्थ्य । हरिहरांचें ॥४१॥
 ह्यणौनि सद्गुरुसामर्थ्य आर्धाक । जेथें आटती
 ब्रह्मादिक । अल्पबुद्धी मानवी रंक । तयांसि हें
 कळेना ॥४२॥ गुरुदेवास बराबरी । करी तो शिष्य
 दुराचारी । आंति वैसली अभ्यातरी । सिद्धांत
 नेणवे ॥४३॥ देव मनुषीं भाविला । मंत्रीं देव-
 पणासि आला । सद्गुरु न वचे कल्पिला । ईश्वरा-
 चेनि ॥४४॥ ह्यणौनि सद्गुरु पूर्णपणें । देवाहून
 आर्धाक कोटिगुणें । जयासि वर्णितां भांडणें ।
 वेदशास्त्रीं लागलीं ॥४५॥ असो सद्गुरूपदापुढें ।
 दुजें कांहींच न चढे । देवसामर्थ्य तें केवढें । माया-
 जनित ॥४६॥ अहो सद्गुरुकृपा जयासी । सामर्थ्य
 न चले तयापासीं । ज्ञानबळें वैभवासी । तृणतुछ
 केले ॥४७॥ सद्गुरुकृपेचेनि वळें । अपरोक्षज्ञाना-
 चेनि उसाळें । मायेसहित ब्रह्मांड सगळें । दृष्टीस न
 ये ॥४८॥ ऐसें सच्छिष्याचें वैभव । सद्गुरुवचनीं दृढ
 भाव । तेणें गुणें देवराव । स्वयेंचि होती ॥४९॥
 अंतरीं अनुतापें तापले । तेणें अंतर शुद्ध जालें ।
 पुढें सद्गुरुवचनें निवाले । सच्छिष्य ऐसे ॥५०॥
 लागतां सद्गुरुवचनपंथें । जालें ब्रह्मांड पालथें ।

तरी जयाच्या शुद्ध भावार्थें । पालट न धरिजे
 ॥५१॥ शरण सद्गुरूस गेले । सच्छिष्य ऐसे
 निवडले । क्रियापालटें जाले । पावन ईश्वरीं ॥५२॥
 ऐसा सद्भाव अंतरीं । तेचि मुक्तीचे वाटेकरी । येर
 माईक वेषधारी । असच्छिष्य ॥५३॥ वाटे विष-
 यांचें सुख । परमार्थ संपादणें लौकिक । देखो-
 वेस्वीं पढतमूर्ख । शरण गेले ॥५४॥ जाली विषई
 वृत्ति अनावर । दृढ धरिला संसार । परमार्थ-
 चर्चेचा विचार । मळिण झाला ॥५५॥ मोड
 घेतला परमार्थाचा । हव्यास धरिला प्रपंचाचा ।
 भार वाहिला कुटुंबाचा । काशाडी जाला ॥५६॥
 मानिला प्रपंची आनंद । केला परमार्थी विनोद ।
 भ्रांत मूढ मतिमंद । लोधला कार्मी ॥५७॥
 सूकर पूजिलें विलेपनें । म्हैसा मर्दिला चंदनें ।
 तैसा विषई ब्रह्मज्ञानें । विवेकें बोधिला ॥५८॥
 रासभ उकरडां लोळे । तयासि परिमळसोहळे ।
 उलूक अंधारीं पळे । तया केवी हंसपंगती ॥५९॥
 तैसा विषयदारींचा बराडी । घाली अधःपतनीं
 उडी । तयास भगवंत आवडी । सत्संग कैंचा ॥६०॥
 वर्ती करून दांताळीं । स्वानपुत्र हाडें चगळी ।
 तैसा विषई तळमळी । विषयसुखाकारणें ॥६१॥
 तया स्वानमुखीं परमाच्च । कीं मर्कटास सिंहासन ।

तैसें विषयशक्तां ज्ञान । जिरेल कैचें ॥६२॥ रासभें
 राखतां जन्म गेला । तो पंडितांमध्ये प्रतिष्ठिला ।
 न वचे तैसा आशक्तला । परमार्थ नाही ॥६३॥
 मिळाला राजहंसांचा मेळा । तेथें आला डोंब-
 कावळा । लक्षून विष्टेचा गोळा । हंस ह्यणवी
 ॥६४॥ तैसे सज्जनाचे संगती । विषई सज्जन ह्यण-
 विती । विषय आमिघ चिती । गोळा लक्षिला
 ॥६५॥ काखे घेऊनियां दारा । म्हणे मज संन्यासी
 करा । तैसा विषई सैरावैरा । ज्ञान बडवडी ॥६६॥
 असो ऐसे पढतमूर्ख । ते काय जाणती अद्वैतसुख ।
 नारकी प्राणी नर्क । भोगिती स्वइच्छा ॥६७॥
 वैषेची करील सेवा । तो कैसा मंत्री म्हणावा ।
 तैसा विषयदास मानावा । भक्तराज केवी ॥६८॥
 तैसे विषई वापुडे । त्यांस ज्ञान कोणीकडे । वाचाळ
 शाब्दिक बडबडे । वरपडे जाले ॥६९॥ ऐसे शिष्य
 परम नष्ट । कनिष्ठांमधें कनिष्ठ । हीन अविवेकी
 आणी दृष्ट । खळ खोटे दुर्जन ॥७०॥ ऐसे जे पाप-
 रूप । दीर्घदोषी वज्रलेप । त्यांस प्राश्नीत अनुताप ।
 उद्भवतां आहे ॥७१॥ तेहि पुन्हा शरण जावें ।
 सद्गुरूस संतोषवावें । कृपाट्टी जालियां व्हावें ।
 पुन्हा शुद्ध ॥७२॥ स्वामीद्रोह जया घडे । तो याव-
 श्चंद्र नरकी पडे । त्यास उपावचि न घडे । स्वामी

तुष्टल्यावांचुनी ॥७३॥ स्मशानवैराग्य आलें ।
 ह्मणोन लोटांगण घातलें । तेणें गुणें उपतिष्ठलें ।
 नाही ज्ञान ॥७४॥ भाव आणिला जायाचा । मंत्र
 घेतला गुरूचा । शिष्य जाला दो दिसांचा । मंत्रा-
 कारणें ॥७५॥ ऐसे केले गुरु उदंड । शब्द सिकला
 पाषांड । जाला तोंडाळ तमुंड । महापाषांडी ॥७६॥
 घडी येक रडे आणी पडे । घडी येक वैराग्य चढे ।
 घडी येक अहंभाव जडे । ज्ञातेपणाचा ॥७७॥ घडी
 येक विस्वास धरी । सर्वेच घडी येक गुर्गुरी ।
 ऐसे नाना छंद करी । पिसाट जैसा ॥७८॥
 काम क्रोध मद मत्सर । लोभ मोह नाना विकार ।
 अभिमान कापट्य तिरस्कार । हृदई नांदती ॥७९॥
 अहंकार आणी देहपांग । अनाचार आणी विषय-
 संग । संसार प्रपंच उद्वेग । अंतरीं वसे ॥८०॥ दीर्घ-
 सूत्री कृतज्ञ पापी । कुकर्मी कुतर्की विकल्पी ।
 अभक्त अभाव सीधकोपी । निष्ठुर परघातक ॥८१॥
 हृदयेंसुन्य आणी आळसी । अविवेकी आणि
 अविस्वासी । अधीर अविचार संदेहासी । दृढ धर्ता
 ॥८२॥ आशा ममता तृष्णा कल्पना । कुबुद्धी
 दुर्वृत्ति दुर्वासना । अल्पबुद्धि विषयकामना । हृदई
 वसे ॥८३॥ ईषणा असूया तिरस्कारें । निंदेस प्रवर्त
 आदरें । देहाभिमानें हुंबरे । जाणपर्णे ॥८४॥ क्षुधा

तूष्णा आवरेना । निद्रा सहसा धरेना । कुटुंबचिंता
 वोसरेना । भ्रांति पडिली ॥८५॥ शाब्दिक बोले
 उदंड वाचा । लेश नाही वैराग्याचा । अनुताप
 धारिष्ट साधनाचा । मार्ग न धरी ॥८६॥ भक्ति
 विरक्ति ना शांती । सद्बृत्ति लीनता ना दांती ।
 कृपा दया ना तृप्ती । सुबुद्धि असेचना ॥८७॥
 कायाक्लेसीं शरीरहीन । धर्मविषईं परम कृपण ।
 क्रिया पालटेना कठिण । हृदये जयाचें ॥८८॥
 आर्जव नाही जनासी । जो अप्रिये सज्जनासी ।
 जयाचे जिवीं आहिर्णेसीं । परन्यून वसे ॥८९॥ सदा
 सर्वकाल लटिका । बोले माईक लापणिका । क्रिया
 विचार पाहतां येका । वचनीं सत्य नाही ॥९०॥
 परपीडेविषईं तत्पर । जैसे विंचु आणी विश्वार ।
 तैसा कुशब्दे जिव्हार । भेदी सकळांचें ॥९१॥
 आपले झांकी अवगुण । पुढिलांस बोले कठिण ।
 मिथ्या गुणदोषेविण । गुणदोष लावी ॥९२॥ स्वयें
 पापात्मा अंतरीं । पुढिलांचि कणव न करी । जैसा
 हिंसक दुराचारी । परदुःखें शिणेना ॥९३॥ दुःख
 पराव्याचें नेणती । दुर्जन गांजिलेची गांजिती ।
 श्रम पावतां आनंदती । आपुले मनीं ॥९४॥ स्वदुःखें
 झुरें अंतरीं । आणी परदुःखें हास्य करी । त्यास
 प्राप्त येमपुरी । राजदूत ताडिती ॥९५॥ असो

ऐसे मदांध बापुडें । तयांसि भगवंत कैचा जोडे ।
 जयांस सुबुद्धि नावडे । पूर्वपातकेंकरूनी ॥९६॥
 तयास देहाचा अंती । गात्रें क्षीणता पावती ।
 जिवलगें वोसंडिती । जाणवेल तेव्हां ॥९७॥ असो
 ऐसे गुणावेगळे । ते सच्छिष्य आगळे । दृढ
 भावार्थ सोहळे । भोगिती स्वानंदाचे ॥९८॥ जये
 स्थळीं विकल्प जागे । कुळाभिमान पाठीं लागे ।
 ते प्राणी प्रपंचसंगें । हिंपुटी होती ॥९९॥ जेणें-
 करितां दुःख जालें । तेंचि मनीं दृढ धरिलें ।
 तेणें गुणें प्राप्त जालें । पुन्हा दुःख ॥१००॥ संसार-
 संगं सुख जालें । ऐसें देखिलें ना ऐकिलें । ऐसें
 जाणोन अनहित केलें । ते दुःखी होती स्वयें
 ॥१०१॥ संसारीं सुख मानिती । ते प्राणी मूढ-
 मती । जाणोन डोळे झांकिती । पढतमूर्ख ॥१०२॥
 प्रपंच सुखें करावा । परी कांहीं परमार्थ वाढवावा ।
 परमार्थ अवघाचि बुडवावा । हें विहित नव्हे ॥१०३॥
 मार्गां जालें निरूपण । गुरुशिष्यांची वोळखण ।
 आतां उपदेशाचें लक्षण । सांगिजेल ॥१०४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे शिष्यलक्षणनामः

समाप्त तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

एका उपदेशार्थी लक्षणें । बहुविधें कोण कोणें ।
 सांगतां तें असाधारणें । परी कांहीं येक सांगों ॥१॥
 बहुत मंत्र उपदेशिती । कोणी नाम मात्र सांगती ।
 येक ते जप करविती । वोंकाराचा ॥२॥ शिवमंत्र
 भवानीमंत्र । विष्णुमंत्र महालक्ष्मीमंत्र । अवधूत-
 मंत्र गणेशमंत्र । मर्तिडमंत्र सांगती ॥३॥ मछकुर्म-
 वन्हावमंत्र । नृसिंहमंत्र वामनमंत्र । भार्गवमंत्र
 रघुनाथमंत्र । कृष्णमंत्र सांगती ॥४॥ भैरवमंत्र
 महारिमंत्र । हनुमंतमंत्र येश्शिणीमंत्र । नारायेण-
 मंत्र पांडुरंगमंत्र । अधोरमंत्र सांगती ॥५॥ शेषमंत्र
 गरुडमंत्र । वायोमंत्र वेतालमंत्र । झोटिंगमंत्र बहुधा
 मंत्र । किती ह्यणौनि सांगावे ॥६॥ वालामंत्र
 वगुळामंत्र । कालिमंत्र कंकालिमंत्र । बटुकमंत्र
 नाना मंत्र । नाना शक्तीचे ॥७॥ पृथकाकारे स्वतंत्र ।
 जितुके देव तितुके मंत्र । सोपे अवघड विचित्र ।
 खेचर दारुण बीजाचे ॥८॥ पाहों जातां पृथ्वीवरी ।
 देवांची गणना कोण करी । तितुके मंत्र वैखरी ।
 किती ह्यणौनि वदवावी ॥९॥ असंख्यात मंत्र-
 माळा । येकाहूनि येक आगळा । विचित्र मायेची
 कळा । कोण जाणे ॥१०॥ कित्येक मंत्रां भूतें
 जाती । कित्येक मंत्रां वेथा नासती । कित्येक

मंत्री उतरती । सितें विंचू विखार ॥११॥ ऐसे
 नाना परीचे मंत्री । उपदेशिती कर्णपात्री । जप
 ध्यान पूजा यंत्री । विधानयुक्त सांगती ॥१२॥
 येक शिव शिव सांगती । येक हरि हरि म्हणविती ।
 येक उपदेशिती । विठल विठल ह्मणोनी ॥१३॥
 येक सांगती कृष्ण कृष्ण । येक सांगती विष्ण विष्ण ।
 येक नारायण नारायण । ह्मणौन उपदेशिती ॥ १४॥
 येक ह्मणती अच्युत अच्युत । येक ह्मणती अनंत
 अनंत । येक सांगती दत्त दत्त । ह्मणत जावें ॥१५॥
 येक सांगती राम राम । येक सांगती ॐ ॐ म ।
 येक ह्मणती मेषशाम । बहुतां नामीं स्मरावा ॥१६॥
 येक सांगती गुरु गुरु । येक म्हणती परमेश्वरु । येक
 म्हणती विघ्नहरु । चिंतीत जावा ॥१७॥ येक
 सांगती शामराज । येक सांगती गरुडध्वज ।
 येक सांगती अधोक्षज । ह्मणत जावें ॥१८॥ येक
 सांगती देव देव । येक म्हणती केशव केशव । येक
 ह्मणती भार्गव भार्गव । ह्मणत जावें ॥१९॥ येक
 विश्वनाथ ह्मणविती । येक मल्लारि सांगती । येक
 ते जप करविती । तुकाई तुकाई ह्मणोनी ॥२०॥
 हें किती ह्मणौनि सांगावें । शिवशक्तीची अनंत
 नावें । इछेसारिखीं स्वभावें । उपदेशिती ॥२१॥
 येक सांगती मुद्रा च्यारी । खेचरी भूचरी चाचरी

अगोचरी । येक आसनें परोपरी । उपदेशिती ॥२२॥
 येक दाखविती देखणी । येक अनुहातध्वनी ।
 येक गुरु पिंडज्ञानी । पिंडज्ञान सांगती ॥२३॥
 येक सांगती कर्ममार्ग । येक उपासनामार्ग । येक
 सांगती अष्टांग योग । नाना चक्रे ॥२४॥ येक
 तपें सांगती । येक अजपा निरोपिती । येक तत्वे
 विस्तारिती । तत्वज्ञानी ॥२५॥ येक सांगती सगुण ।
 येक निरोपिती निर्गुण । येक उपदेशिती तीर्थाटण ।
 फिरावें ह्मणूनी ॥२६॥ येक माहावाक्यें सांगती ।
 त्यांचा जप करावा ह्मणती । येक उपदेश करिती ।
 सर्व ब्रह्म ह्मणोनी ॥२७॥ येक शाक्तमार्ग सांगती ।
 येक भुक्तमार्ग प्रतिष्ठिती । येक इंद्रियें पूजन
 करविती । येका भावें ॥२८॥ येक सांगती
 वशीकर्ण । स्तंबन मोहन उच्चाटण । नाना चेटके
 आपण । स्वयें निरोपिती ॥२९॥ ऐसी उपदेशांची
 स्थिती । पुरे आतां सांगों किती । ऐसे हे उपदेश
 असती । असंख्यात ॥३०॥ ऐसे उपदेश अनेक ।
 परी ज्ञानेविण निरार्थक । येविषई असे येक ।
 भगवद्दचन ॥३१॥

श्लोक ॥ नानाशास्त्रं पठेल्लोको नानादैवतपूजनम् ।

आत्मज्ञान विना पार्थ सर्वकर्म निरर्थकम् ॥ ६३ ॥

शैवशाक्तागमाद्या ये अन्ये च बहवो मताः ।

अपभ्रंशसमास्तेऽपि जीवानां भ्रंतचेतसाम् ॥ ६४ ॥

न हि ज्ञानेन सदृश पवित्रमिदमुत्तमम् ॥ ६५ ॥

या कारणे ज्ञानासमान । पवित्र उत्तम न दिसे अन्न ।
ह्यणौन आर्था आत्मज्ञान । साधिलें पाहिजे ॥३२॥

सकळ उपदेशीं विशेष । आत्मज्ञानाचा उपदेश ।
येविषई जगदीश । बहुतां ठाई बोलिला ॥३३॥

श्लोक ॥ यस्य कस्य च वर्णस्य ज्ञान देहे प्रतिष्ठितम् ।

तस्य दासस्य दासोहं भवे जन्मनि जन्मनि ॥ ६५ ॥

आत्मज्ञानाचा महिमा । नेणे चतुर्मुख ब्रह्मा ।

प्राणी बापुडा जीवात्मा । काये जाणे ॥३४॥

सकळ तीर्थांची संगती । स्नानदानाचीं फळश्रुती ।

त्याहूनि ज्ञानाची स्थिती । विशेष कोटिगुणें ॥३५॥

पृथिव्या यानि तीर्थानि स्नानदानेषु यत्फलम् ।

तत्फल कोटिगुणित बह्वज्ञानसमोपमम् ॥ ६५ ॥

ह्यणौनि जें आत्मज्ञान । तें गहनाहूनि गहन ।

एक तयाचें लक्षण । सांगिजेल ॥ ३६ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे उपदेशनाम

समाप्त चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

जब तें ज्ञान नाही प्रांजळ । तब सर्व कांहीं निर्फळ ।
 ज्ञानरहित तळमळ । जाणार नाही ॥१॥ ज्ञान
 ह्मणतां वाटे भरम । काये रे वा असेल वर्म ।
 ह्मणौनि हा अनुक्रम । सांगिजेल आतां ॥२॥
 भूत भविष्य वर्तमान । ठाऊकें आहे परिच्छिन्न ।
 यासीहि ह्मणिजेत ज्ञान । परी तें ज्ञान नव्हे ॥३॥
 बहुत केलें विद्यापठण । संगीतशास्त्र रागज्ञान ।
 वैदिक शास्त्र वेदाधेन । हेंहि ज्ञान नव्हे ॥४॥ नाना
 वेवसायाचें ज्ञान । नाना दीक्षेचें ज्ञान । नाना
 परीक्षेचें ज्ञान । हें ज्ञान नव्हे ॥५॥ नाना वनि-
 तांची परीक्षा । नाना मनुष्यांची परीक्षा । नाना
 नरांची परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥ ६ ॥ नाना
 अश्व्यांची परीक्षा । नाना गजांची परीक्षा । नाना
 स्वापदांची परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥७॥ नाना
 पशूंची परीक्षा । नाना पक्षांची परीक्षा । नाना
 भूतांची परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥८॥ नाना
 यानांची परीक्षा । नाना वस्त्रांची परीक्षा । नाना
 शस्त्रांची परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥९॥ नाना
 धातूंची परीक्षा । नाना नाण्यांची परीक्षा ।
 नाना रत्नांची परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥१०॥ नाना
 वाषाणपरीक्षा । नाना काष्ठांची परीक्षा । नाना

वाद्यांची परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥११॥ नाना
 भूमींची परीक्षा । नाना जळांची परीक्षा । नाना
 सतेज परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥१२॥ नाना रसांची
 परीक्षा । नाना बीजांची परीक्षा । नाना अंकुर-
 परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥१३॥ नाना पुष्पांची
 परीक्षा । नाना फळांची परीक्षा । नाना वल्लींची
 परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥१४॥ नाना दुःखांची
 परीक्षा । नाना रोगांची परीक्षा । नाना चिन्हांची
 परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥१५॥ नाना मंत्रांची
 परीक्षा । नाना यंत्रांची परीक्षा । नाना मूर्तींची
 परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥१६॥ नाना क्षत्रांची
 परीक्षा । नाना गृहांची परीक्षा । नाना पात्रांची
 परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥१७॥ नाना होणार
 परीक्षा । नाना समयांची परीक्षा । नाना तर्कांची
 परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥१८॥ नाना अनुमान-
 परीक्षा । नाना नेमस्त परीक्षा । नाना प्रकार
 परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥१९॥ नाना विद्येची परीक्षा ।
 नाना कळेची परीक्षा । नाना चातुर्यपरीक्षा । हें
 ज्ञान नव्हे ॥२०॥ नाना शब्दांची परीक्षा । नाना
 अर्थांची परीक्षा । नाना भाषांची परीक्षा । हें ज्ञान
 नव्हे ॥२१॥ नाना स्वरांची परीक्षा । नाना
 वर्णांची परीक्षा । नाना लेखनपरीक्षा । हें ज्ञान

नव्हे ॥२२॥ नाना मतांची परीक्षा । नाना ज्ञानांची
 परीक्षा । नाना वृत्तींची परीक्षा । हे ज्ञान नव्हे
 ॥२३॥ नाना रूपांची परीक्षा । नाना रसनेची
 परीक्षा । नाना सुगंधपरीक्षा । हे ज्ञान नव्हे ॥२४॥
 नाना सृष्टींची परीक्षा । नाना विस्तारपरीक्षा ।
 नाना पदार्थपरीक्षा । हे ज्ञान नव्हे ॥२५॥ नेम-
 कचि बोलणें । तत्काळचि प्रतिवचन देणें । सीघ्रचि
 कवित्व करणें । हे ज्ञान नव्हे ॥२६॥ नेत्रपालवी
 नादकळा । करपालवी भेदकळा । स्वरपालवी
 संकेतकळा । हे ज्ञान नव्हे ॥२७॥ काव्यकुशळ
 संगीतकळा । गीत प्रबंद नृत्यकळा । सभाच्यातुर्य
 शब्दकळा । हे ज्ञान नव्हे ॥२८॥ वाग्बिलास
 मोहनकळा । रम्य रसाळ गायनकळा । हास्य
 विनोद कामकळा । हे ज्ञान नव्हे ॥२९॥ नाना
 लाघवें चित्रकळा । नाना वाद्यें संगीतकळा । नाना
 प्रकारें विचित्र कळा । हे ज्ञान नव्हे ॥३०॥
 आदिकरूनि चौसष्टि कळा । याहि वेगळ्या नाना
 कळा । चौदा विद्या सिद्धि सकळा । हे ज्ञान नव्हे
 ॥३१॥ असो सकळ कळाप्रवीण । विद्यामात्र परि-
 पूर्ण । तरी ते कौशल्यता परी ज्ञान । क्षणोंचि नये
 ॥३२॥ हे ज्ञान होयसें भासे । परंतु मुख्य ज्ञान तें
 अनारिसें । जेथें प्रकृतीचें पिसें । समूळ वाव ॥३३॥

जाणावें दुसऱ्याचें जीवीचें । हे ज्ञान वाटे साचें ।
 परंतु हें आत्मज्ञानाचें । लक्षण नव्हे ॥३४॥ माहानु-
 भाव माहाभला । मानसपूजा करितां चुकला । कोणी
 येकें पाचारिला । ऐसें नव्हे ह्मणोनी ॥३५॥ ऐसी
 जाणे अंतरस्थिती । तथासि परम ज्ञाता म्हणती ।
 परंतु जेणें मोक्षप्राप्ती । तें हें ज्ञान नव्हे ॥३६॥ बहुत
 प्रकारीचीं ज्ञानें । सांगों जातां असाधारणें । सायोज्य-
 प्राप्ती होये जेणें । तें ज्ञान वेगळें ॥३७॥ तरी तें
 कैसें आहे ज्ञान । समाधानाचें लक्षण । ऐसें हें विशद
 करून । मज निरोपावें ॥३८॥ ऐसें शुद्ध ज्ञान
 पुसिलें । तें पुढिले समाप्तीं निरोपिलें । श्रोतां अव-
 धान दिधलें । पाहिजे पुढें ॥३९॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे बहुधाज्ञाननाम
 समास पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

ऐक ज्ञानाचें लक्षण । ज्ञान ह्मणिजे आत्मज्ञान ।
 पाहावें आपणासि आपण । या नाव ज्ञान ॥१॥
 मुख्य देवास जाणावें । सत्य स्वरूप वोळखावें ।
 नित्यानित्य विचारावें । या नाव ज्ञान ॥२॥ जेथें

जाणावें दुसऱ्याचें जीवीचें । हे ज्ञान वाटे साचें ।
 परंतु हें आत्मज्ञानाचें । लक्षण नव्हे ॥३४॥ माहानु-
 भाव माहाभला । मानसपूजा करितां चुकला । कोणी
 येकें पाचारिला । ऐसें नव्हे ह्यणोनी ॥३५॥ ऐसी
 जाणे अंतरस्थिती । तथासि परम ज्ञाता म्हणती ।
 परंतु जेणें मोक्षप्राप्ती । तें हें ज्ञान नव्हे ॥३६॥ बहुत
 प्रकारीचीं ज्ञानें । सांगों जातां असाधारणें । सायोज्य-
 प्राप्ती होये जेणें । तें ज्ञान वेगळें ॥३७॥ तरी तें
 कैसें आहे ज्ञान । समाधानाचें लक्षण । ऐसें हें विशद
 करून । मज निरोपावें ॥३८॥ ऐसें शुद्ध ज्ञान
 पुसिलें । तें पुढिले समासीं निरोपिलें । श्रोतां अव-
 धान दिधलें । पाहिजे पुढें ॥३९॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे बहुधाज्ञाननाम
 समास पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

एक ज्ञानाचें लक्षण । ज्ञान ह्यणिजे आत्मज्ञान ।
 पाहावें आपणासि आपण । या नाव ज्ञान ॥१॥
 मुख्य देवास जाणावें । सत्य स्वरूप वोळखावें ।
 नित्यानित्य विचारावें । या नाव ज्ञान ॥२॥ जेथें

दृश्य प्रकृति सर । पंचभूतिक वोसरे । समूळ द्वैत
निवारे । या नाव ज्ञान ॥३॥ मनबुद्धिअगोचर । न
चले तर्काचा विचार । उलेख परेहुनि पर । या नाव
ज्ञान ॥४॥ जेथें नाहीं दृश्यभान । जेथें जाणिवि हें
अज्ञान । विमळ शुद्ध स्वरूपज्ञान । यासि बोलिजे
॥५॥ सर्वसाक्षी अवस्ता तुर्या । ज्ञान ऐसें म्हणती
तया । परी तें जाणिजे वायां । पदार्थज्ञान ॥६॥
दृश्य पदार्थ जाणिजे । त्यास पदार्थज्ञान बोलिजे ।
शुद्ध स्वरूप जाणिजे । या नाव स्वरूपज्ञान ॥७॥
जेथें सर्वचि नाहीं ठाईचें । तेथें सर्वसाक्षत्व कैचें ।
ह्मणौनि शुद्ध ज्ञान तुर्येचें । मानूंचि नये ॥८॥
ज्ञान ह्मणिजे अद्वैत । तुर्या प्रत्यक्ष द्वैत । ह्मणौनि
शुद्ध ज्ञान सतंत । वेगळेंचि असे ॥९॥ ऐक
शुद्ध ज्ञानाचें लक्षण । शुद्ध स्वरूपचि आपण ।
या नाव शुद्ध स्वरूपज्ञान । जाणिजे श्रोती ॥१०॥
माहावाक्य उपदेश भला । परी त्याचा जप नाहीं
बोलिला । तेथीचा तो विचारचि केला । पाहिजे
साधकें ॥११॥ माहावाक्य उपदेशसार । परी घेतला
पाहिजे विचार । त्याच्या जपें अंधकार । न फिटे
भ्रांतीचा ॥१२॥ माहावाक्याचा अर्थ घेतां । आपण
वस्तुचि तत्वतां । त्याचा जप करितां वृथा । सीणचि
होये ॥१३॥ माहावाक्याचें विवरण । हें मुख्य

ज्ञानाचें लक्षण । शुद्ध लक्ष्यांशें आपण । वस्तुच
 आहे ॥१४॥ आपला आपणासि लाभ । हें ज्ञान
 परम दुल्लभ । जें आदिअंती स्वयंभ । स्वरूपचि स्वयें
 ॥१५॥ जेथून हें सर्वही प्रगटे । आणि सकळही
 जेथें आटे । तें ज्ञान जालियां फिटे । भ्रांति बंध-
 नाची ॥१६॥ मते आणी मतांतरे । जेथें होती
 निर्विकारें । अति सूक्ष्म विचारें । पाहातां ऐक्य
 ॥१७॥ जे या चराचराचें मूळ । शुद्ध स्वरूप निर्मळ ।
 या नाव ज्ञान केवळ । वेदांतमते ॥१८॥ शोधितां
 आपलें मूळ स्थान । सहजचि उडे अज्ञान । या
 नाव ह्याणिजे ब्रह्मज्ञान । मोक्षदायेक ॥१९॥
 आपणासि वोळस्वां जातां । आंगीं वाणे सर्वज्ञता ।
 तेणें येकदेसी वार्ता । निशेष उडे ॥२०॥ मी कोण
 ऐसा हेत । धरूण पाहातां देहातीत । आवलोकितां
 नेमस्त । स्वरूपचि होये ॥२१॥ असो पूर्वी थोर
 थोर । जेणें ज्ञानें पैलपार । पावले ते साचार । ऐक
 आतां ॥२२॥ व्यास वसिष्ठ महामुनी । शुक
 नारद समाधानी । जनकादिक माहाज्ञानी । येणेंचि
 ज्ञानें ॥२३॥ वामदेवादिक योगेश्वर । वाल्मीक अत्रि
 ऋषेश्वर । शोनिकादि अध्यात्मसार । वेदांतमते
 ॥२४॥ सनकादिक मुख्यकरुनी । आदिनाथ मीन
 गोरक्षमुनी । आणीक बोलतां वचनी । अगाध

असती ॥२५॥ सिद्ध मुनी माहानुभाव । सकळांचा
 जो अंतर्भाव । जेणें सुखें माहादेव । डुल्लत सदा
 ॥२६॥ जें वेदशास्त्रांचें सार । सिद्धांतधादांतविचार ।
 ज्याची प्राप्ती भाग्यानुसार । भाविकांस होये
 ॥२७॥ साधु संत आणी सज्जन । भूत भविष्य
 वर्तमान । सर्वत्रांचें गूह्य ज्ञान । तें सांगिजेल आतां
 ॥२८॥ तीर्थें व्रतें तपें दानें । जें न जोडे धूम्र-
 पानें । पंचाग्नी गोरंजनें । जें प्राप्त नव्हे ॥२९॥
 सकळ साधनाचें फळ । ज्ञानाची सिगचि केवळ ।
 जेणें संशयाचें मूळ । निशेष तुटे ॥३०॥ छपन्न
 भाषा तितुके ग्रन्थ । आदिकरून वेदांत । या
 इतुकियांचा गहनार्थ । येकचि आहे ॥३१॥ जें
 नेणवे पुराणीं । जेथें सिणल्या वेदवाणी । तेंचि
 आतां येचि क्षणीं । बोधीन गुरुकृपें ॥३२॥ पाहिलें
 नस्तां संस्कृतीं । रीग नाही मन्हाष्ट ग्रन्थीं । हृदई
 वसल्या कृपामूर्तीं । सद्गुरु स्वामी ॥३३॥ आतां
 नलगे संस्कृत । अथवा ग्रन्थ प्राकृत । माझा स्वामी
 कृपेसहित । हृदई वसे ॥३४॥ न करितां वेदाभ्यास ।
 अथवा श्रवणसायास । प्रेतनेंविण सौरस । सद्गुरु-
 कृपा ॥३५॥ ग्रन्थ मात्र मन्हाष्ट । त्याहून संस्कृत
 श्रेष्ठ । त्या संस्कृतांमधें पष्ट । थोर तो वेदांत ॥३६॥
 त्या वेदांतापरतें कांहीं । सर्वथा श्रेष्ठ नाहीं । जेथें

वेदगर्भ सर्वही । प्रगट जाला ॥३७॥ असो ऐसा
 जो वेदांत । त्या वेदांताचाहि मथितार्थ । अति गहन
 जो परमार्थ । तो तूं एक आतां ॥३८॥ अरे
 गहनाचेंही गहन । तें तूं जाण सद्गुरुवचन । सद्गुरु-
 वचनें समाधान । नेमस्त आहे ॥३९॥ सद्गुरुवचन
 तोचि वेदांत । सद्गुरुवचन तोचि सिद्धांत । सद्गुरु-
 वचन तोचि धादांत । सप्रचीत आतां ॥४०॥
 जें अत्यंत गहन । माझ्या स्वामीचें वचन । जेणें
 माझें समाधान । अत्यंत जालें ॥४१॥ तें हें माझें
 जीवीचें गुज । मी सांगै न ह्मणतो तुज । जरी
 अवधान देसी मज । तरी आतां येच क्षणीं ॥४२॥
 शिष्य म्लान्वदनें बोले । धरिले सहज पाउले । मग
 बोलां आरंभिलें । गुरुदेवे ॥४३॥ अहं ब्रह्मास्मि
 माहांवाक्य । येथीचा अर्थ अतर्क्ये । तोही सांगतो
 ऐक्य । गुरुशिष्य जेथें ॥४४॥ एक शिष्या येथीचें
 वर्म । स्वयें तूचि आहेसि ब्रह्म । ये विषई संदेह
 भ्रम । धरूंचि नको ॥४५॥ नवविधा प्रकारें भजन ।
 त्यांत मुख्य तें आत्मनिवेदन । तें समग्र प्रकारें
 कथन । कीजेल आतां ॥४६॥ निर्माण पंचभूतें
 यीयें । कल्पांती नासती येथान्वयें । प्रकृति पुरुष
 जीयें । तेही ब्रह्म होती ॥४७॥ दृश्य पदार्थ आटतां ।
 आपणहि नुरे तत्वतां । ऐक्यरूपें एकता । मुळीच

आहे ॥४८॥ सृष्टीची नाही वार्ता । तेथे मुळीच
 ऐक्यता । पिंड ब्रह्मांड पाहों जातां । दिसेल कोठें ॥४९॥
 ज्ञानवन्ही प्रगटे । तेणें दृश्य केर आटे । तदाकारें
 मूळ तुटे । भिन्नत्वाचें ॥५०॥ मिथ्यत्वे वृत्ति फिरे ।
 तो दृश्य असतांच वोसरे । सहजचि येणें प्रकारें ।
 जालें आत्मनवेदन ॥५१॥ असो गुरूचे ठाई अन-
 न्यता । तरी तुज कायेसी रे चिंता । वेगळेंपणें
 अभक्ता । उरोंचि नको ॥५२॥ आतां हेंचि दृढी-
 कर्ण । व्हावया करीं सद्गुरुभजन । सद्गुरुभजनें
 समाधान । नेमस्त आहे ॥५३॥ या नाव शिष्या
 आत्मज्ञान । येणें पाविजे समाधान । भवभयाचें
 बंधन । समूळ मिथ्या ॥५४॥ देह मी वाटे ज्या
 नरा । तो जाणावा आत्महत्यारा । देहाभिमानें येर-
 झारा । भोगिल्याच भोगी ॥५५॥ असो चहूं देहा-
 वेगळा । जन्मकर्मासी निराळा । सकळ आवाळ-
 गोवळा । सबाह्य तूं ॥५६॥ कोणासीच नाही बंधन ।
 भ्रांतिस्तव भुलले जन । दृढ घेतला देहाभिमान ।
 ह्मणौनियां ॥५७॥ शिष्या येकांती बैसावें । स्वरूपी
 विश्रांतीस जावें । तेणें गुणें दृढावे । परमार्थ हा ॥५८॥
 अखंड घडे श्रवण मनन । तरीच पाविजे समाधान ।
 पूर्ण जालियां ब्रह्मज्ञान । वैराग्य भरे आंगीं ॥५९॥
 शिष्या मुक्तपणें अनर्गळ । करिशीं इंद्रियें बाष्कळ ।

तेणें तुझी तळमळ । जाणार नाही ॥६०॥ विषई
 वैराग्य उपजलें । त्यासीच पूर्ण ज्ञान जालें । मणी
 टाकितांचि लाधलें । राज्य जेवीं ॥६१॥ मणी होतां
 सींगटाचा । लोभ धरूनिया त्याचा । मूर्खपणें
 राज्याचा । अब्हेर केला ॥६२॥ एक शिष्या साव-
 धान । आतां भविष्य मी सांगेन । जया पुरुषास
 जें ध्यान । त्यासि तेंचि प्राप्त ॥६३॥ ह्यणोनि जे
 अविद्या । सांडून धरावी सुविद्या । तेणें गुणें जग-
 दंघ्या । पाविजे सीघ्र ॥६४॥ सन्यपाताचेनि दुःखें ।
 भयानक दृष्टीस देखे । औषध घेतांचि सुखें ।
 आनंद पावे ॥६५॥ तैसें अज्ञानसन्यपातें । मिथ्या
 दृष्टीस दिसतें । ज्ञानऔषध घेतां तें । मुळींचि नाही
 ॥६६॥ मिथ्या स्वप्नें वोसणाला । तो जागृतीस
 आणिला । तेणें पूर्वदशा पावला । निर्भय जे ॥६७॥
 मिथ्याच परी सत्य वाटलें । तेणें गुणें दुःख जालें ।
 मिथ्या आणी निरसलें । हें तों घडेना ॥६८॥ मिथ्या
 आहे जागृतासी । परी वेढा लाविलें निद्रिस्तांसी ।
 जागा जालियां त्यासी । भयेंचि नाही ॥६९॥
 परी अविद्याज्ञांप घेते भरें । भरे सर्वांगीं काविरें ।
 पूर्ण जागृती श्रवणद्वारें । मननं करावी ॥७०॥
 जागृतीची वोळखण । एक त्याचें लक्षण । जो
 विषई विरक्त पूर्ण । अंतरापासुनी ॥७१॥ जेणें

विरक्तीस न यावें । तो साधक ऐसें जाणावें । तेणें
साधन करावें । थोरीव सांडुनी ॥७२॥ साधन न
मने जयाला । तो सिद्धपणें बद्ध जाला । त्याहूनि
मुमुक्ष भला । ज्ञानाधिकारी ॥७३॥ तव शिष्यें
केला प्रश्न । कैसें बद्धमुमुक्षाचें लक्षण । साधक सिद्ध
वोळखण । कैसी जाणावी ॥७४॥ याचें उत्तर
श्रोतयांसी । दिधलें पुढिलीये समासी । सावध श्रोतीं
कथेसी । अवधान घावें ॥७५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे शुद्धज्ञाननिरूपणनाम
समास षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

सृष्टी जे कां चराचर । जीव दाटले अपार । परी
ते अवघे चत्वार । बोलिजेती ॥१॥ ऐक तयांचें
लक्षण । चत्वार ते कोण कोण । बद्ध मुमुक्ष साधक
जाण । चौथा सिद्ध ॥२॥ यां चौघांविरहित कांहीं ।
सचराचरीं पांचवा नाही । आतां असो हें सर्वही ।
विशद करूं ॥३॥ बद्ध ह्याणिजे तो कोण । कैसें
मुमुक्षाचें लक्षण । साधकसिद्धवोळखण । कैसी
जाणावी ॥४॥ श्रोतीं व्हावें सावध । प्रस्तुत ऐका

बद्ध । मुमुक्षु साधक आणि सिद्ध । पुढें निरोपिले
 ॥५॥ आतां बद्ध तो जाणजे ऐसा । अंधारीचा
 अंध जैसा । चक्षुविण दाही दिशा । सुन्याकार ॥६॥
 भक्त ज्ञाते तापसी । योगी वीतरागी संन्यासी ।
 पुढें देखतां दृष्टीसी । येणार नाही ॥७॥ न दिसे
 नेणे कर्माकर्म । न दिसे नेणे धर्माधर्म । न दिसे
 नेणे सुगम । परमार्थपंथ ॥८॥ त्यास न दिसे
 सच्छास्त्र । सत्संगति सत्पात्र । सन्मार्ग जो कां
 पवित्र । तोही न दिसे ॥९॥ न कळे सारासार
 विचार । न कळे स्वधर्म आचार । न कळे कैसा
 परोपकार । दान पुण्य ॥१०॥ नाही पोटी
 भूतदया । नाही सुचिष्मंत काया । नाही जनासि
 निववावया । वचन मृद् ॥११॥ न कळे भक्ति
 न कळे ज्ञान । न कळे वैराग्य न कळे
 ध्यान । न कळे मोक्ष न कळे साधन । या नाव
 बद्ध ॥१२॥ न कळे देव निश्चयात्मक । न कळे
 संतांचा त्रिवेक । न कळे मायेचें कौतुक । या नाव
 बद्ध ॥१३॥ न कळे परमार्थाची खूण । न कळे
 अध्यात्मनिरूपण । न कळे आपणासि आपण ।
 या नाव बद्ध ॥१४॥ न कळे जीवाचें जन्ममूळ ।
 न कळे साधनाचें फळ । न कळे तत्वता केवळ ।
 या नाव बद्ध ॥१५॥ न कळे कैसें तें बंधन । न कळे

मुक्तीचें लक्षण । न कळे वस्तु विलक्षण । या नाव बद्ध
 ॥१६॥ न कळे शास्त्रार्थ बोलिला । न कळे निज-
 स्वार्थ आपुला । न कळे संकल्पें बांधला । या नाव
 बद्ध ॥१७॥ जयासि नाही आत्मज्ञान । हें मुख्य
 बद्धाचें लक्षण । तीर्थ व्रत दान पुण्य । कांहींच
 नाही ॥१८॥ दया नाही करुणा नाही । आर्जव
 नाही मित्रि नाही । शांति नाही क्षमा नाही । या
 नाव बद्ध ॥१९॥ जें ज्ञानविशिं उणें । तेथें कैचीं
 ज्ञानाचीं लक्षणें । बहुसाल कुलक्षणें । या नाव बद्ध
 ॥२०॥ नाना प्रकारीचे दोष । करितां वाटे परम
 संतोष । बाष्कळपणाचा हव्यास । या नाव बद्ध ॥२१॥
 बहु काम बहु क्रोध । बहु गर्व बहु मद । बहु द्वंद
 बहु खेद । या नाव बद्ध ॥२२॥ बहु दर्प बहु दंभ ।
 बहु विषये बहु लोभ । बहु कर्कश बहु अशुभ । या
 नाव बद्ध ॥२३॥ बहु ग्रामणी बहु मत्सर । बहु
 असूया तिरस्कार । बहु पापी बहु विकार । या नाव
 बद्ध ॥२४॥ बहु अभिमान बहु ताठा । बहु अहंकार
 बहु फांटा । बहु कुकर्माचा सांठा । या नाव बद्ध
 ॥२५॥ बहु कापट्यवादवेवाद । बहु कुतर्क भेदाभेद ।
 बहु कुर कृपामंद । या नाव बद्ध ॥२६॥ बहु निंदा
 बहु द्वेष । बहु अधर्म बहु अभिळाष । बहु प्रकारीचे
 दोष । या नाव बद्ध ॥२७॥ बहु भ्रष्ट अनाचार । बहु

नष्ट येकंकार । बहु आनित्य अविचार । या नाव बद्ध
 ॥२८॥ बहु निष्ठुर बहु घातकी । बहु हत्यारा बहु
 पातकी । तपीळ कुविद्या अनेकी । या नाव बद्ध
 ॥२९॥ बहु दुराशा बहु स्वार्थी । बहु कळह बहु
 अनर्थी । बहु डाईक दुर्मती । या नाव बद्ध ॥३०॥
 बहु कल्पना बहु कामना । बहु तृष्णा बहु वासना ।
 बहु ममता बहु भावना । या नाव बद्ध ॥३१॥ बहु
 विकल्पी बहु विषादी । बहु मूर्ख बहु समंधी । बहु
 प्रपंची बहु उपाधी । या नाव बद्ध ॥३२॥ बहु
 वाचाल बहु पाषांडी । बहु दुर्जन बहु थोतांडी ।
 बहु पैशून्य बहु खोडी । या नाव बद्ध ॥३३॥ बहु
 अभाव बहु भ्रम । बहु भ्रांति बहु तम । बहु विक्षेप
 बहु विराम । या नाव बद्ध ॥३४॥ बहु कृपण बहु
 खंदस्ती । बहु आदखणा बहु मस्ती । बहु अस-
 त्क्रिया व्यस्ती । या नाव बद्ध ॥३५॥ परमार्थ-
 विषई अज्ञान । प्रपंचाचें उदंड ज्ञान । नेणे स्वयें
 समाधान । या नाव बद्ध ॥३६॥ परमार्थाचा अना-
 दर । प्रपंचाचा अत्यादर । संसारभार जोजार ।
 या नाव बद्ध ॥३७॥ सत्संगाची नाही गोडी । संत-
 निंदेची आवडी । देहेबुद्धीची घातली वेडी । या
 नाव बद्ध ॥३८॥ हातीं द्रव्याची जपमाळ । कांता-
 ध्यान सर्वकाळ । सत्संगाचा दुष्काळ । या नाव

बद्ध ॥३९॥ नेत्रीं द्रव्य दारा पाहावी । श्रवणीं द्रव्य
 दारा ऐकावी । चिंतनीं द्रव्य दारा चिंतावी । या
 नाव बद्ध ॥४०॥ काया वाचा आणि मन । चित्त
 वित्त जीव प्राण । द्रव्यदारेचें करी भजन । या नाव
 बद्ध ॥४१॥ इन्द्रियें करून निश्चळ । चंचळ होऊं
 नेदी पळ । द्रव्यदारेसि लावी सकळ । या नाव बद्ध
 ॥४२॥ द्रव्य दारा तेंचि तीर्थ । द्रव्य दारा तोचि
 परमार्थ । द्रव्य दारा सकळ स्वार्थ । म्हणे तो बद्ध
 ॥४३॥ वेर्थ जाऊं नेदी काळ । संसारचिंता सर्व-
 काळ । कथा वार्ता तेचि सकळ । या नाव बद्ध
 ॥४४॥ नाना चिंता नाना उद्वेग । नाना दुःखाचे
 संसर्ग । करी परमार्थाचा त्याग । या नाव बद्ध
 ॥४५॥ घटिका पळ निमिष्यभरी । दुश्चीत नव्हतां
 अंतरीं । सर्वकाळ ध्यान करी । द्रव्यदाराप्रपंचाचें
 ॥४६॥ तीर्थ यात्रा दान पुण्य । भक्ति कथा निरू-
 पण । मंत्र पूजा जप ध्यान । सर्वही द्रव्य दारा
 ॥४७॥ जागृति स्वप्न रात्रि दिवस । ऐसा लागला
 विषयेध्यास । नाही क्षणाचा अवकाश । या नाव
 बद्ध ॥४८॥ ऐसें बद्धाचें लक्षण । मुमुक्षुपणीं पालटे
 जाण । ऐक तेही वोळखण । पुढिलीये सभासी ॥४९॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे बद्धलक्षणनाम

समाप्त सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

संसारमदाचेनि गुणें । नाना हीनें कुलक्षणें ।
 जयाचेनि मुखावलोकनें । दोषचि लागे ॥१॥
 ऐसा प्राणी जो कां बद्ध । संसारीं वर्ततां अवद्ध ।
 तयास प्राप्त जाला खेद । काळांतरीं ॥२॥ संसार-
 दुःखें दुखवला । त्रिविध तापें पोळला । निरूपणें
 प्रस्तावला । अंतर्यामीं ॥३॥ जाला प्रपंचीं उदास ।
 मनें घेतला विषयत्रास । ह्मणे आतां पुरे सोस ।
 संसारींचा ॥४॥ प्रपंच जाईल सकळ । येथील श्रम
 तो निर्फळ । आतां कांहीं आपुला काळ । सार्थक
 करूं ॥५॥ ऐसी बुद्धि प्रस्तावली । पोटीं आवस्ता
 लागली । ह्मणे माझी वयेसा गेली । वेथंचि
 आवधी ॥६॥ पूर्वीं नाना दोष केले । ते अवघेचि
 आठवले । पुढें येउनि उभे ठेले । अंतर्यामीं ॥७॥
 आठवे येमाची यातना । तेणें भयेचि वाटे मना ।
 नाही पापासि गणना । ह्मणौनियां ॥८॥ नाही
 पुण्याचा विचार । जाले पापाचे डोंगर ।
 आतां दुस्तर हा संसार । कैसा तरीं ॥९॥
 आपले दोष आळ्यादिले । भल्यांस गुणदोष
 लाविले । देवा म्यां वेथंच निंदिले । संत साधु
 सज्जन ॥१०॥ निंदे ऐसे नाहीं दोष । ते मज
 षडले कीं विशेष । माझे अवगुणीं आकाश ।

बुडों पाहे ॥११॥ नाही वोळखिले संत । नाही
 अर्चिला भगवंत । नाही अतित अभ्यागत ।
 संतुष्ट केले ॥१२॥ पूर्व पाप ओढवलें । मज कांहींच
 नाही घडलें । मन अव्हाटीं पडिलें । सर्वकाळ ॥१३॥
 नाही कष्टविलें शरीर । नाही केला परोपकार ।
 नाही रक्षिला आचार । काममदें ॥१४॥ भक्ति
 माता हे बुडविली । शांति विश्रांति मोडिली ।
 मूर्खपणें म्यां विघडिली । सद्बुद्धि सदासना ॥१५॥
 आतां कैसें घडे सार्थक । दोष केले निरार्थक ।
 पाहों जातां विवेक । उरला नाही ॥१६॥ कोण
 उपाये करावा । कैसा परलोक पावावा । कोण्या
 गुणें देवाधिदेवा । पाविजेल ॥१७॥ नाही सद्भाव
 उपजला । अवघा लोकिक संपादिला । दंभ वर-
 पणें केला । स्वटाटोप कर्माचा ॥१८॥ कीर्तन केले
 पोटासाठीं । देव मांडिले हाटवटीं । आहा देवा
 बुद्धि खोटी । माझी मीच जाणें ॥१९॥ पोटीं
 धरूनि अभिमान । शब्दीं बोले निराभिमान ।
 अंतरीं वांछूनियां धन । ध्यानस्त जालों ॥२०॥
 वित्पत्तीनें लोक भोंदिले । पोटासाठीं संत निंदिले ।
 माझे पोटीं दोष भरले । नाना प्रकारीचे ॥२१॥
 सत्य तेंचि उछेदिलें । मिथ्य तेंचि प्रतिपादिलें ।
 ऐसें नाना कर्म केले । उदरंभराकारणें ॥२२॥

ऐसा पोटी प्रस्तावला । निरूपणें पालटला । तोचि
 मुमुक्ष वोलिला । ग्रन्थांतरीं ॥२३॥ पुण्यमार्ग पोटी
 धरीं । सत्संगाची वांछा करी । विरक्त जाला
 संसारीं । नाव मुमुक्ष ॥२४॥ गेले राजे चक्रवती ।
 माझे वैभव तें किती । ह्मणे धरूं सत्संगती । या
 नाव मुमुक्ष ॥२५॥ आपुले अवगुण देखे । विरक्ति-
 बळे वळखे । आपणासि निंदी दुःखें । या नाव
 मुमुक्ष ॥२६॥ ह्मणे मी काये अनोपकारी । ह्मणे
 मी काय दंभधारी । ह्मणे मी काये अनाचारी ।
 या नाव मुमुक्ष ॥२७॥ ह्मणे मी पतित चांडाळ ।
 ह्मणे मी दुराचारी खळ । ह्मणे मी पापी केवळ ।
 या नाव मुमुक्ष ॥२८॥ ह्मणे मी अभक्त दुर्जन ।
 ह्मणे मी हीनाहूनि हीन । ह्मणे मी जन्मलों पाषाण ।
 या नाव मुमुक्ष ॥२९॥ ह्मणे मी दुराभिमानी ।
 ह्मणे मी तपीळ जनीं । ह्मणे मी नाना वेसनी । या
 नाव मुमुक्ष ॥३०॥ ह्मणे मी आळसी आंगचोर ।
 ह्मणे मी कपटी कातर । ह्मणे मी मूर्ख अविचार ।
 या नाव मुमुक्ष ॥३१॥ ह्मणे मी निकामी वाचाळ ।
 ह्मणे मी पाषांडी तोंडाळ । ह्मणे मी कुबुद्धि कुटिल ।
 या नाव मुमुक्ष ॥३२॥ ह्मणे मी कांहींच नेणे ।
 ह्मणे मी सकळाहूनि उणें । आपलीं वर्णी कुलक्षणें ।
 या नाव मुमुक्ष ॥३३॥ ह्मणे मी अनाधिकारी ।

ह्मणे मी कुश्लिळ अघोरी । ह्मणे मी नीच नानापरी ।
 या नाव मुमुक्ष ॥३४॥ ह्मणे मी काय आपस्वार्थी ।
 ह्मणे मी काये अनर्थी । ह्मणे मी नव्हे परमार्थी ।
 या नाव मुमुक्ष ॥३५॥ ह्मणे मी अवगुणाची रासी ।
 ह्मणे मी वेर्थ आलों जन्मासी । ह्मणे मी भार जालों
 भूमीसी । या नाव मुमुक्ष ॥३६॥ आपणास निंदी
 सावकास । पोटी संसाराचा त्रास । धरी सत्संगाचा
 हव्यास । या नाव मुमुक्ष ॥३७॥ नाना तीर्थे
 धुंडाळिलीं । शमदमादि साधनें केलीं । नाना
 ग्रन्थांतरें पाहिलीं । शोधूनियां ॥३८॥ तेषें नव्हे
 समाधान । वाटे अवघाच अनुमान । ह्मणे रिधों
 संतांस शरण । या नाव मुमुक्ष ॥३९॥ देहाभिमान
 कुळाभिमान । द्रव्याभिमान नानाभिमान । सांडूनि
 संतचरणीं अनन्य । या नाव मुमुक्ष ॥४०॥ अहंता
 सांडूनि दूरी । आपणास निंदी नानापरी । मोक्षाची
 अपेक्षा करी । या नाव मुमुक्ष ॥४१॥ ज्याचें थोरपण
 लाजे । जो परमार्थाकारणें झिजे । संतापाई विश्वास
 उपजे । या नाव मुमुक्ष ॥४२॥ स्वार्थ सांडून प्रपंचाचा ।
 हव्यास धरिला परमार्थाचा । अंकित होईन सज्ज-
 नाचा । ह्मणे तो मुमुक्ष ॥४३॥ ऐसा मुमुक्ष जाणिजे ।

संकेतचिन्हें वोळखिजे । पुढें श्रोतीं अवधान दीजे ।
साधकलक्षणां ॥४४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे मुमुक्षुलक्षणनाम
समास अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां मुमुक्षाचें लक्षण । संकेतें केलें कथन । आतां
परिसा सावधान । साधक तो कैसा ॥१॥ अव-
गुणाचा करूनि त्याग । जेणें धरिला संतसंग ।
तयासि बोलिजे मग । साधक ऐसा ॥२॥ जो
संतांसी शरण गेला । संतजनीं आश्वसिला । मग
तो साधक बोलिला । ग्रन्थांतरीं ॥३॥ उपदेशिलें
आत्मज्ञान । तुटलें संसारबंधन । दृढतेकारणें करी
साधन । या नाव साधक ॥४॥ धरी श्रवणाची
आवडी । अद्वैतनिरूपणाची गोडी । मननें अर्थांतर
काढी । या नाव साधक ॥५॥ होतां सारासारविचार ।
ऐके होऊनि तत्पर । संदेह छेदूनि दृढोत्तर । आत्मज्ञान
पाहे ॥६॥ नाना संदेहनिवृत्ती । व्हावया धरी सत्सं-
गती । आत्मशास्त्रगुरुप्रचीती । ऐक्यतेसि आणी
॥७॥ देहबुद्धि विवेकें वारी । आत्मबुद्धि सदृढ धरी ।

श्रवण मनन केलेंचि करी । या नाव साधक ॥८॥
 विसंचूनि दृश्यभान । दृढ धरी आत्मज्ञान । विचारें
 राखे समाधान । या नाव साधक ॥९॥ तोडूनि
 द्वैताची उपाधी । अद्वैत वस्तु साधनें साधी । लावी
 ऐक्यतेची समाधी । या नाव साधक ॥१०॥
 आत्मज्ञान जीर्ण जर्जर । त्याचा करी जीर्णोद्धार ।
 विवकें पावे पैलपार । या नाव साधक ॥११॥
 उत्तमं साधूचीं लक्षणें । आंगिकारी निरूपणें ।
 बळेंचि स्वरूपाकार होणें । या नाव साधक ॥१२॥
 असत्क्रिया ते सोडिली । आणी सत्क्रिया ते
 वाढविली । स्वरूपस्थिती बळावली । या नाव साधक
 ॥१३॥ अवगुण त्यागी दिवसेंदिवस । करी उत्तम
 गुणाचा अभ्यास । स्वरूपीं लावी निजध्यास । या
 नाव साधक ॥१४॥ दृढ निश्चयाचेनि बळें । दृश्य
 असतांच नाडले । सदा स्वरूपीं मिसळे । या नाव
 साधक ॥१५॥ प्रत्यक्ष माया अलक्ष करी । अलक्ष
 वस्तु लक्षी अंतरी । आत्मस्थितीची धारणा धरी ।
 या नाव साधक ॥१६॥ जें या जनासि चोरलें ।
 मनास न वचे अनुमानलें । तेंचि जेणें दृढ केलें ।
 या नाव साधक ॥१७॥ जें बोलतांचि वाचा धरी ।
 जें पाहातांचि अंध करी । तें साधी नाना परी । या
 नाव साधक ॥१८॥ जें साधूं जातां साधवेना ।

जें लक्षूं जातां लक्षवेना । तेंचि अनुभवे आणी
 मना । या नाव साधक ॥१९॥ जेथें मनचि मावळे ।
 जेथें तर्कचि पांगुळे । तेंचि अनुभवा आणी बळें ।
 या नाव साधक ॥२०॥ स्वानुभवाचेनि योगें ।
 वस्तु साधी लागवेगें । तेंचि वस्तु होये आंगें । या
 नाव साधक ॥२१॥ अनुभवार्ची आंगें जाणे ।
 योगियांचे खुणे बाणे । कांहींच नहोन असणें ।
 या नाव साधक ॥२२॥ परती सारून उपाधी ।
 असाध्य वस्तु साधने साधी । स्वरूपी करी दृढ
 बुद्धी । या नाव साधक ॥२३॥ देवाभक्ताचें मूळ ।
 शोधून पाहे सकळ । साध्यचि होये तत्काळ । या
 नाव साधक ॥२४॥ विवेकवळें गुप्त जाला । आपें-
 आप मावळला । दिसतो परी देखिला । नाहींच
 कोणी ॥२५॥ मीपण मार्गें सांडिलें । स्वयें आपणास
 धुंडिलें । तुर्येसहि वोलांडिलें । या नाव साधक ॥२६॥
 पुढें उन्मनीचा सेवटी । आपली आपण अखंड
 भेटी । अखंड अनुभवी ज्याची दृष्टी । या नाव
 साधक ॥२७॥ द्वैताचा तटका तोडिला । भासाचा
 भास मोडिला । देहीं असोनि विदेह जाला । या
 नाव साधक ॥२८॥ जयास अखंड स्वरूपस्थिती ।
 नाहीं देहाची अहंकृती । सकळ संदेहनिवृत्ती । या
 नाव साधक ॥२९॥ पंचभूतांचा विस्तार । जयासि

वाटे स्वप्नाकार । निर्गुणी जयाचा निर्धार । या नाव
 साधक ॥३०॥ स्वप्नी भये जें वाटलें । तें जागृतीस
 नाही आलें । सकळ मिथ्या निर्धारिलें । या नाव
 साधक ॥३१॥ मायेचें जें प्रत्यक्षण । जनास वाटे हें
 प्रमाण । स्वानुभवे अप्रमाण । साधकें केलें ॥३२॥ निद्रा
 सांडूनि चेइरा जाला । तो स्वप्नभयापासून सुटला ।
 माया सांडून तैसा गेला । साधक स्वरूपी ॥३३॥
 ऐसी अंतरस्थिती बाणली । बाह्य निस्पृहता अव-
 लंबिली । संसारउपाधी त्यागिली । या नाव साधक
 ॥३४॥ कामापासून सुटला । क्रोधापासून पळाला ।
 मद मत्सर सांडिला । येकीकडे ॥३५॥ कुळाभि-
 मानासी सांडिलें । लोकलाजेस लाजविलें । पर-
 मार्थास माजविलें । विरक्तिबळें ॥३६॥ अविद्येपासून
 फडकला । प्रपंचापासून निष्टला । लोभाचे हातींचा
 गेला । अकस्मात ॥३७॥ थोरपणासि पाडिलें ।
 वैभवासि लिथाडिलें । महत्वासि झिजाडिलें । विरक्ति-
 बळें ॥३८॥ भेदाचा मडघा मोडिला । अहंकार सोडून
 पाडिला । पाई धरून आपटिला । संदेहशत्रु ॥३९॥
 विकल्पाचा केला वधु । थापें मारिला भवसिंधु ।
 सकळ भूतांचा विरोधु । तोडून टाकिला ॥४०॥
 भवभयासि भडकाविलें । काळाचें टांगें मोडिलें ।
 मस्तक हाणोनि फोडिलें । जन्ममृत्याचें ॥४१॥

देहसमंधावरी लोटला । संकल्पावरी उठावला । कल्प-
 नेचा वात केला । अकस्मात ॥४२॥ अपधाकासि
 ताडिलें । लिंगदेहासि विभांडिलें । पाषांडास पळ्या-
 डिलें । विवेकबळें ॥४३॥ गर्वावरी गर्व केला । स्वार्थ
 अनर्थीं घातला । अनर्थ तोहि निर्दाळिला । नीति-
 न्यायें ॥४४॥ मोहासी मधेंचि तोडिलें । दुःखासि
 दुःधडचि केले । शोकास खंडून सांडिलें । येकीकडे
 ॥४५॥ द्वेष केला देशधडी । अभावाची घेतली
 नरडी । धाकें उदर तडाडी । कुतर्काचें ॥४६॥ ज्ञाने-
 विवेक माजला । तेणें निश्चयो बळावला । अव-
 गुणाचा संव्हार केला । वैराग्यबळें ॥४७॥ अधर्मास
 स्वधर्में लुटिलें । कुकर्मासि सत्कर्में झुगटिलें । तिरस्कार
 लांडून वाटा लाविलें । विचारें अविचारासी ॥४८॥
 तिरस्कार तो चिरडिला । द्वेष खिरडूनि सांडिला ।
 विषाद अविषादें घातला । पायांतळीं ॥४९॥
 कोपावरी घालणें घातलें । कापट्य अंतरीं कुटिलें ।
 सरव्य आपुलें मानिलें । विश्वजनीं ॥५०॥
 प्रवृत्तीचा केला त्याग । सुहृदांचा सोडिला संग ।
 निवृत्तिपथें ज्ञानयोग । साधिता जाला ॥५१॥
 विषयेमैदास सितरिलें । कुविद्येसि वेढा लाविलें ।
 आपणास सोडविलें । आततशकरापासुनी ॥५२॥
 पराधेनतेवरी कोपला । ममतेवरी संतापला ।

दुराशेचा त्याग केला । येकायेकी ॥५३॥ स्वरूपीं
घातलें मना । यातनेसि केली यातना । साक्षेप
आणि प्रेतना । प्रतिष्टिलें ॥५४॥ अभ्यासाचा संग
धरिला । साक्षपासरिसा निघाला । प्रेतन सांगाती
भला । साधनपंथें ॥५५॥ सावध दक्ष तो साधक ।
पाहे नित्यानित्य विवेक । संग त्यागूनि येक ।
सत्संग धरी ॥५६॥ बळेंचि सारिला संसार । विवेकें
टाकिला जोजार । शुद्धाचारें अनाचार । भ्रष्ट-
विला ॥५७॥ विसरास विसरला । आळसाचा
आळस केला । सावध नाही दुश्चित्त जाला ।
दुश्चित्तपणासी ॥५८॥ आतां असो हें बोलणें ।
अवगुण सांडी निरूपणें । तो साधक ऐसा येणें
प्रमाणें । बुझावा ॥५९॥ बळेंचि अवघा त्याग कीजे ।
ह्मणौनि साधक बोलिजे । आतां सिद्ध तो जाणि-
जे । पुढिले समासी ॥६०॥ येथें संशय उठिला ।
निस्पृह तोचि साधक जाला । त्याग न घडे संसा-
रिकाला । तरी तो साधक नव्हे कीं ॥६१॥ ऐसें
श्रोतयांचें उत्तर । याचें कैसें प्रत्योत्तर । पुढिले
समासी तत्पर । होऊन एका ॥६२॥

इहि श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे साधकलक्षणनिरूपणानाम

समास नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागे बोलिला संसारिक । त्यागेंविण नव्हे कीं
 साधक । एका हो याचा विवेक । ऐसा असे ॥१॥
 सन्मार्ग तो जीवीं धरणें । अनमार्गाचा त्याग करणें ।
 संसारिक त्याग येणें । प्रकारें ऐसा ॥२॥ कुबुद्धि-
 त्यागेंविण कांहीं । सुबुद्धि लागणार नाही । संसा-
 रिकां त्याग पाहीं । ऐसा असे ॥३॥ प्रपंची वीट
 मानिला । मनें विषयेत्याग केला । तरीच पुढें आव-
 लंबिला । परमार्थमार्ग ॥४॥ त्याग घडे अभावाचा ।
 त्याग घडे संशयाचा । त्याग घडे अज्ञानाचा । शनै
 शनै ॥५॥ ऐसा सूक्ष्म अंतर्त्याग । उभयांस घडे
 सांग । निस्पृहास वाह्यत्याग । विशेष आहे ॥६॥
 संसारिकां ठाईं ठाईं । वाह्यत्याग घडे कांहीं ।
 नित्यनेम श्रवण नाही । त्यागेंविण ॥७॥ फिटली
 आशंका स्वभावे । त्यागेंविण साधक नव्हे । पुढें
 कथेचा अन्वय । सावध एका ॥८॥ मार्गां जालें
 निरूपण । साधकाची वळखण । आतां सांगिजेल
 खूण । सिद्धलक्षणाची ॥९॥ साधु वस्तु होऊन
 ठेला । संशय ब्रह्मांडाबाहेरि गेला । निश्चये चळेना
 ऐसा जाला । या नाव सिद्ध ॥१०॥ बद्धपणाचें
 अवगुण । मुमुक्षुपणीं नाही जाण । मुमुक्षुपणाचें
 लक्षण । साधकपणीं नाही ॥११॥ साधकासि

संदेहवृत्ती । पुढें होतसे निवृत्ती । याकारणें निःसंदेह
 श्रोती । साधु वोळखावा ॥१२॥ संशयरहित ज्ञान ।
 तेंचि साधूचें लक्षण । सिद्धाआंगी संशय हीन ।
 लागेल कैसा ॥१३॥ कर्ममार्ग संशयें भरला ।
 साधनीं संशयें कालवला । सर्वांमधें संशयें भरला ।
 साधु तो निःसंदेह ॥१४॥ संशयाचें ज्ञान खोटें ।
 संशयाचें वैराग्य पोरटें । संशयाचें भजन वोखटें ।
 निर्फळ होये ॥१५॥ वेर्थ संशयाचा देव । वेर्थ
 संशयाचा भाव । वेर्थ संशयाचा स्वभाव । सर्व
 कांहीं ॥१६॥ वेर्थ संशयाचें व्रत । वेर्थ संशयाचें
 तर्धि । वेर्थ संशयाचा परमार्थ । निश्चयेंविण ॥१७॥
 वेर्थ संशयाची भक्ती । वेर्थ संशयाची प्रीती । वेर्थ
 संशयाची संगती । संशयो वाढवी ॥१८॥ वेर्थ
 संशयाचें जिणें । वेर्थ संशयाचें धरणें । वेर्थ संश-
 याचें करणें । सर्व कांहीं ॥१९॥ वेर्थ संशयाची
 पोथी । वेर्थ संशयाची वित्पत्ती । वेर्थ संशयाची
 गती । निश्चयेंविण ॥२०॥ वेर्थ संशयाचा दक्ष ।
 वेर्थ संशयाचा पक्ष । वेर्थ संशयाचा मोक्ष । होणार
 नाही ॥२१॥ वेर्थ संशयाचा संत । वेर्थ संशयाचा
 पंडित । वेर्थ संशयाचा बहुश्रुत । निश्चयेंविण ॥२२॥
 वेर्थ संशयाची श्रेष्ठता । वेर्थ संशयाची वित्पन्नता ।
 वेर्थ संशयाचा ज्ञाता । निश्चयेंविण ॥२३॥ निश्चयें-

विण सर्व कांहीं । अणुमात्र तें प्रमाण नाही ।
 वेथचि पडिले प्रवाहीं । संदेहाचे ॥२४॥ निश्चयेंविण
 जें बोलणें । तें अवघेंचि कंटाळवाणें । वाष्कळ
 बोलिजे वाचाळपणें । निरार्थक ॥२५॥ असो
 निश्चयेंविण जे वल्गना । ते अवघीच विटंबना ।
 संशयें कांहीं समाधाना । उरी नाही ॥२६॥
 ह्मणोनि संदेहरहित ज्ञान । निश्चयाचें समाधान ।
 तेंचि सिद्धांचें लक्षण । निश्चयेंसी ॥२७॥ तव श्रोता
 करी प्रश्न । निश्चय करावा कवण । मुख्य निश्चयाचें
 लक्षण । मज निरोपार्थें ॥२८॥ एक निश्चय तो
 ऐसा । मुख्य देव आहे कैसा । नाना देवाचा बळसा ।
 करूंचि नये ॥२९॥ जेणें निर्मिलें सचराचर । त्याचा
 करावा विचार । शुद्ध विवेकें परमेश्वर । बोलखावा
 ॥३०॥ मुख्य देव तो कवण । भक्ताचें कैसें लक्षण ।
 असत्य सांडून बोलखण । सत्याची धरावी ॥३१॥
 आपल्या देवास बोलखावें । मग मी कोण हें
 पाहावें । संग त्यागून राहावें । वस्तुरूप ॥३२॥
 तोडावा बंधनाचा संशयो । करावा मोक्षाचा
 निश्चयो । पाहावा भूतांचा अन्वयो । वितरेकेंसी
 ॥३३॥ पूर्वपक्षेंसिं सिद्धांत । पाहावा प्रकृतीचा अंत ।
 मग पावावा निवांत । निश्चय देवाचा ॥३४॥
 देहाचेनि योगें संशयो । करी समाधानाचा क्षयो ।

चळो नेदावा निश्चयो । आत्मत्वाचा ॥३५॥ सिद्ध
 असतां आत्मज्ञान । संदेह वाढवी देहाभिमान ।
 याकारणें समाधान । आत्मनिश्चयें राखावें ॥३६॥
 आठवतां देहबुद्धी । उडे विवेकाची शुद्धी । या-
 कारणें आत्मबुद्धि । सहळ करावी ॥३७॥ आत्म-
 बुद्धि । निश्चयाची । तेचि दशा मोक्षश्रीची । अह-
 मात्मा हें कधींचि । विसरों नये ॥३८॥ निरोपिलें
 निश्चयाचें लक्षण । परी हें न कळे सत्संगेंविण ।
 संतांसि गेलियां शरण । संशये तुटती ॥३९॥ आतां
 असो हें बोलणें । एका सिद्धांचीं लक्षणें । मुख्य
 निःसंदेहपणें । सिद्ध बोलिजे ॥४०॥ सिद्धस्वरूपीं
 नाहीं देहो । तेथें कैचा हो संदेहो । याकारणें सिद्ध
 पाहो । निःसंदेही ॥४१॥ देहसमंधाचेनि गुणें ।
 लक्षणासि काये उणें । देहातीताचीं लक्षणें । काये
 ह्मणोनि सांगावी ॥४२॥ जें लक्षवेना चक्षूसी । त्याचीं
 लक्षणें सांगावीं कैसी । निर्मळ वस्तु सिद्ध त्यासी ।
 लक्षणें कैसी ॥४३॥ लक्षणें ह्मणिजे केवळ गुण । वस्तु
 ठाईची निर्गुण । तेचि सिद्धांचें लक्षण । वस्तुरूप
 ॥४४॥ तथापि ज्ञानदशकीं बोलिलें । ह्मणोनि वगतृत्व
 आटोपिलें । न्यूनपूर्ण क्षमा केलें । पाहिजे श्रोतीं ॥४५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सिद्धलक्षणनाम

समास दशम ॥ १० ॥

॥ देवशोधन नाम दशक षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

चित्त सुचित करावें । बोलिलें तें जीवीं धरावें ।
 सावध होऊन बैसावें । निमिष्य येक ॥१॥ कोणी
 येके ग्रामीं अथवा देसीं । राहाणें आहे आपणासी ।
 न भेटतां तेथिल्या प्रभुसी । सौख्य कैचें ॥२॥
 ह्मणौनि ज्यास जेथें राहाणें । तेणें त्या प्रभुची भेटी
 घेणें । ह्मणिजे होये श्लाघ्यवाणें । सर्व कांहीं ॥३॥
 प्रभुची भेटी न घेतां । तेथें कैची मान्यता । आपुलें
 महत्व जातां । वेळ नाहीं ॥४॥ ह्मणौनि राया-
 पासूनि रंक । कोणी येक तरी नायेक । त्यास
 भेटणें हा विवेक । विवेकी जाणती ॥५॥ त्यास न
 भेटतां त्याचे नगरीं । राहातां धरितील वेगारी ।
 तेथें न करितां चोरी । आंगीं लागे ॥६॥ या
 कारणें जो शाहाणा । तेणें प्रभुसी भेटावें जाणा ।
 ऐसें न करितां दैन्यवाणा । संसार त्याचा ॥७॥
 ग्रामीं थोर ग्रामाधिपती । त्याहूनि थोर देशाधि-
 पती । देशाधिपतीहूनि नृपती । थोर जाणावा ॥८॥
 राष्ट्रांचा प्रभु तो राजा । बहुराष्ट्र तो महाराजा ।
 महाराजाचाहि राजा । तो चक्रवती ॥९॥ येक
 नरपति येक गजपती । येक ह्यपति येक भूपती ।

सकळांमध्ये चक्रवती । थोर राजा ॥१०॥ असो
 ऐशियां समस्तां । येक ब्रह्मा निर्माणकर्ता । त्या
 ब्रह्म्यासहि निर्मिता । कोण आहे ॥११॥ ब्रह्मा
 विष्णु आणि हर । त्यांसी निर्मिता तोचि थोर ।
 तो वोळखावा । परमेश्वर । नाना येत्ने ॥१२॥ तो
 देव ठाई पडेना । तरी येमयातना चुकेना । ब्रह्मांड-
 नायेक चोजवेना । हे वरे नव्हे ॥१३॥ जेणे संसारीं
 घातले । आवघें ब्रह्मांड निर्माण केले । त्यासी
 नाही वोळखिले । तोचि पतित ॥१४॥ ह्मणोनि देव
 वोळखावा । जन्म सार्थकचि करावा । न कळे तरी
 सत्संग धरावा । ह्मणिजे कळे ॥१५॥ जो जाणेल
 भगवंत । त्या नाव वोळिजे संत । जो शाश्वत
 आणि अशाश्वत । निवांडा करी ॥१६॥ चळेना
 ढळेना देव । ऐसा ज्याचा अंतर्भाव । तोचि
 जाणिजे माहानुभाव । संत साधु ॥१७॥ जो
 जनामध्ये वागे । परि जनावेगळी गोष्टी सांगे । ज्याचे
 अंतरीं ज्ञान जागे । तोचि साधु ॥१८॥ जाणिजे
 परमात्मा निर्गुण । त्यासीच म्हणावें ज्ञान ।
 त्यावेगळें तें अज्ञान । सर्व कांहीं ॥१९॥ पोट
 भराव्याकरणें । नाना विद्या अभ्यास करणें । त्यासी
 ज्ञान म्हणती परी तें । सार्थक नव्हे ॥२०॥ देव
 वोळखावा येक । तेंचि ज्ञान तें सार्थक । येर आव-

घेंचि निरार्थक । पोटविद्या ॥२१॥ जन्मवरी पोट
 भरिलें । देहाचें संरक्षण केलें । पुढें अवघेंचि वेर्थ
 गेलें । अंतकाळीं ॥२२॥ येवं पोट भराव्याची विद्या ।
 तयेसी म्हणों नये सद्विद्या । सर्वव्यापक वस्तु सद्या ।
 पाविजे तें ज्ञान ॥२३॥ ऐसें जयापासीं ज्ञान । तोचि
 जाणावा सज्जन । तयापासीं समाधान । पुसिलें
 पाहिजे ॥२४॥ अज्ञानास भेटतां अज्ञान । तेथें कैचें
 सांपडेल ज्ञान । करंट्यास करंट्याचें दर्शन । होतां
 भाग्य कैचें ॥२५॥ रोग्यापासीं रोगी गेला । तेथें
 कैचें आरोग्य त्याला । निर्बळापासीं निर्बळाला ।
 पाठी कैची ॥२६॥ पिशाच्यापासीं पिशाच्य गेलें ।
 तेथें कोण सार्थक जालें । उन्मत्तास उन्मत्त भेटलें ।
 त्यास उभजवी कवणु ॥२७॥ भिकाऱ्यापासीं मागतां
 भिक्षा । दीक्षाहीनापासीं दीक्षा । उजेड पाहतां कृष्ण-
 पक्षा । पाविजे कैचा ॥२८॥ अबद्धापासीं गेला अबद्ध ।
 तो कैसेनि होईल सुबद्ध । बद्धास भेटतां बद्ध । सिद्धा
 नव्हे ॥२९॥ देहापासीं गेला देही । तो कैसेनि होईल
 विदेही । ह्मणौनि ज्ञात्यावांचून नाहीं । ज्ञानमार्ग
 ॥३०॥ याकारणें ज्ञाता पाहावा । त्याचा अनुग्रह
 व्यावा । सारासार विचारें जीवा । मोक्ष प्राप्त ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे देवशोधननाम

समाप्त प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

ऐका उपदेशाचीं लक्षणें । सायोज्यप्राप्ती होय जेणें ।
 नाना मतांचें पेरवणें । कामा नये सर्वथा ॥१॥
 ब्रह्मज्ञानेंविण उपदेश । तो ह्मणों नये विशेष ।
 धान्येंविण जैसें भूस । खातां नये ॥२॥ नाना
 कावाड बडविलें । नातरी तकचि गुसळिलें ।
 अथवा धुणचि सेविलें । सावकास ॥३॥ नाना
 साली भक्षिल्या । अथवा चोइट्या चोखिल्या ।
 खोत्रें सांडून खादल्या । नरोट्या जैश्या ॥४॥
 तैसं ब्रह्मज्ञानेंविण । नाना उपदेशाचा सिण । सारा
 सांडून असार कोण । शाहाणा सेवी ॥५॥ आतां
 ब्रह्म जें कां निर्गुण । तेंचि केलें निरूपण । सुचित
 करावें अंतःकर्ण । श्रोतेजनीं ॥६॥ सकळ सृष्टीची
 रचना । ते हे पंचभूतिक जाणा । परंतु हे तगेना ।
 सर्वकाळ ॥७॥ आदि अंतीं ब्रह्म निर्गुण । तेचि
 शाश्वताची खूण । येर पंचभूतिक जाण । नासिवंत
 ॥८॥ येन्हवीं हे पाहातां भूतें । देव कैसें म्हणावें
 त्यातें । भूत म्हणतां मनुष्यातें । विषाद वाटे ॥९॥
 मां तो जगज्जनक परमात्मा । त्यास आणि भूत-
 उपमा । ज्याची कळेना महिमां । ब्रह्मादिकांसी ॥१०॥
 भूतां ऐसां जगदीश । म्हणतां उत्पन्न होतो दोष ।
 याकारणें माहापुरुष । सर्व जाणती ॥११॥ पृथ्वी

आप तेज वायो आकाश । यां सबाह्य जगदीश ।
 पंचभूतांसी आहे नाश । आत्मा अविनाशरूपी
 ॥१२॥ जें जें रूप आणी नाम । तो तो अवधाचि
 भ्रम । नामरूपातीत वर्म । अनुभवे जाणावे ॥१३॥
 पंचभूते आणी त्रिगुण । ऐशी अष्टधा प्रकृति जाण ।
 अष्टधा प्रकृतीस नामाभिधान । दृश्य ऐसें ॥१४॥
 तें हें दृश्य नासिवंत । ऐसें वेद श्रुति बोलत । निर्गुण
 ब्रह्म शाश्वत । जाणती ज्ञानी ॥१५॥ जें शस्त्रें तोडितां
 तुटेना । जें पावकें जाळितां जळेना । कालवितां
 कालवेना । आपेंकरूनी ॥१६॥ जें वायोचेनि उडेना ।
 जें पडेना ना झडेना । जें घडेना ना दडेना । परब्रह्म
 तें ॥१७॥ ज्यासी वर्णचि नसे । जें सर्वाहूनि अनारिसें ।
 परंतु असतचि असे । सर्वकाल ॥१८॥ दिसेना तरी
 काये जालें । परंतु तें सर्वत्र संचलें । सूक्ष्मचि
 कोंदाटलें । जेथें तेथें ॥१९॥ दृष्टीस लागली सवे ।
 जें दिसेल तेंचि पाहावे । परंतु गुज तें जाणावे ।
 गोप्य आहे ॥२०॥ प्रगट तें जाणावे असार ।
 आणी गुप्त तें जाणावे सार । गुरुमुखें हा विचार ।
 उमजों लागे ॥२१॥ जें उमजेना तें उमजावे । जें
 दिसेना तें पाहावे । जें कळेना तें जाणावे ।
 विवेकबळें ॥२२॥ गुप्त तेंचि प्रगटवावे । असाध्य
 तेंचि साधावे । कानडेंचि अभ्यासावे । सावकास

॥२३॥ वेद विरंची आणि शेष । जेथें सिणलें
निशेष । तेंचि साधारें विशेष । परब्रह्म तें ॥२४॥
तरी तें कोणेपरी साधारें । तेंचि बोलिलें स्वभावे ।
अध्यात्मश्रवणें पावारें । परब्रह्म तें ॥२५॥ पृथ्वी
नव्हे आप नव्हे । तेज नव्हे वायु नव्हे । वर्णवेक्त
ऐसें नव्हे । अव्यक्त तें ॥२६॥ तयास ह्मणारें देव ।
वरकड लोकांचा स्वभाव । जितुके गाव तितुके देव ।
जनाकारणें ॥२७॥ ऐसा देवाचा निश्चये जाला ।
देव निर्गुण प्रत्यया आला । आतां आपणचि
आपला । शोध घ्यावा ॥२८॥ माझे शरीर ऐसें
ह्मणतो । तरी तो जाण देहावेगळाचि तो । मन
माझे ऐसें जाणतो । तरी तो मनहि नव्हे ॥२९॥
पाहातां देहाचा विचार । अवघा तत्वांचा विस्तार ।
तत्वे तत्व झाडितां सार । आत्माच उरे ॥३०॥
आपणासी ठावचि नाही । येथें पाहाणें नलगे कांहीं ।
तत्वे ठाईचा ठाई । विभागून गेलीं ॥३१॥ बांधली
आहे तों गांठोडी । जो कोणी विचारें सोडी ।
विचार पाहाता ही गांठोडी । आडळेना ॥३२॥
तत्वांचे गांठोडे शरीर । याचा पाहातां विचार । एक
आत्मा निरंतर । आपण नाही ॥३३॥ आपणासी
ठावचि नाही । जन्ममृत्यु कैचें काई । पाहातां
वस्तुचा ठाई । पापपुण्य नसे ॥३४॥ पापपुण्य येम-

यातना । हे निर्गुणीं तों असेना । आपण तोचि
 तरी जन्ममरणा । ठाव कैचा ॥३५॥ देहेबुद्धिनि
 बांधला । तो विवेकें मोकळा केला । देहातीत होतां
 पावला । मोक्षपद ॥३६॥ जालें जन्माचें सार्थक ।
 निर्गुण आत्मा आपण येक । परंतु हा विवेक ।
 पाहिलाच पाहावा ॥३७॥ जागें होतां स्वप्न सरे ।
 विवेक पाहातां दृश्य वोसरे । स्वरूपानुसंधानें तरे ।
 प्राणीमात्र ॥३८॥ आपणास निवेदावें । आपण
 विवेकें नुरावें । आत्मनिवेदन जाणावें । याचें नांव
 ॥३९॥ आधीं अध्यात्मश्रवण । मग सद्गुरुपाद-
 सेवन । पुढें आत्मनिवेदन । सद्गुरुप्रसादें ॥४०॥
 आत्मनिवेदना उपरी । निखळ वस्तु निरंतरी ।
 आपण आत्मा अंतरीं । बोध जाला ॥४१॥ त्या
 ब्रह्मबोधें ब्रह्मचि जाला । संसारखेद तो उडाला ।
 देहो प्रारब्धीं टाकिला । सावकास ॥४२॥ यासी
 ह्यणिजे आत्मज्ञान । येणें पाविजे समाधान । पर-
 ब्रह्मीं अभिन्न । भक्तचि जाला ॥४३॥ आतां
 होणार तें होयेना कां । आणि जाणार तें जायेना कां ।
 तुटली मनांतील आशंका । जन्ममृत्याची ॥४४॥
 संसारीं पुंडावें चुकलें । देवां भक्तां ऐक्य जालें ।
 मुख्य देवास वोळखिलें । सत्संगेंकरूनी ॥४५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे ब्रह्मपावननाम समास द्वितीय २

॥ श्रीराम ॥

निर्गुण आत्मा तो निर्मळ । जैसे आकाश अंतराळ ।
घनदाट निर्मळ निश्चळ । सदोदित ॥१॥ जें
खंडलेंचि नाही अखंड । जें उदंडाहूनि उदंड । जें
गगनाहूनि वाड । आणि सूक्ष्म ॥२॥ जें दिसेना ना
भासेना । जें उपजेना ना नासेना । जें येयना ना
जायना । परब्रह्म तें ॥३॥ जें चळेना ना ढळेना ।
जें तुटेना ना फुटेना । जें रचेना ना खचेना । परब्रह्म
तें ॥४॥ जें सन्मुखचि सर्वकाळ । जें निःकळंक
आणि निखळ । सर्वांतर आकाशपाताळ । व्यापूनि
असे ॥५॥ अविनाश तें ब्रह्म निर्गुण । नासे ते
माया सगुण । सगुण आणि निर्गुण । कालवले ॥६॥
या कर्दमाचा विचार । करूं जाणती योगेश्वर ।
जैसे क्षीर आणि नीर । राजहंस निवडिती ॥७॥
जड सबळ पंचभूतिक । त्यामधें आत्मा व्यापक ।
तो नित्यानित्यविवेक । पाहातां कळे ॥८॥ उसांमध्ये
घेईजे रस । येर तें सांडिजे वाकस । तैसा जगामध्ये
जगदीश । विवेकें वोळखावा ॥९॥ रस नासिवंत
पातळ । आत्मा शाश्वत निश्चळ । रस अपूर्ण आत्मा
केवळ । परिपूर्ण जाणावा ॥१०॥ आत्म्यासारिखें
येक असावें । मां तें दृष्टांतासि द्यावें । दृष्टांतमिसें
समजावें । कैसे तरी ॥११॥ ऐसी आत्मस्थिती

संचली । तेथें माया कैसी जाली । जैसी आकाशी
 वाहिली । झुळुक वायोची ॥१२॥ वायोपासूनि
 तेज जालें । तेजापासूनि आप निपजलें । आपा-
 पासूनि आकारलें । भूमंडळ ॥१३॥ भूमंडळापासूनि
 उत्पत्ती । जीव नेणों जाले किती । परंतु ब्रह्म
 आदिअंती । व्यापूनि आहे ॥१४॥ जें जें कांहीं
 निर्माण जालें । तें तें अवघेंचि नासलें । पैरा
 मुळीं ब्रह्म तें संचलें । जैसें तैसें ॥१५॥ घटा-
 पूर्वीं आकाश असे । घटामधें आकाश भासे ।
 घट फुटतां न नासे । आकाश जैसें ॥१६॥ तैसें
 परब्रह्म केवळ । अचळ आणी अढळ । मधें होत
 जात सकळ । सचराचर ॥१७॥ जें जें कांहीं
 निर्माण जालें । तें तें आधींच ब्रह्म व्यापिलें । सर्व
 नाशतां उरलें । अविनाश ब्रह्म ॥१८॥ ऐसें ब्रह्म
 अविनाश । तेंचि सेविती ज्ञाते पुरुष । तत्वनिर्शनें
 आपणास । आपण लाभे ॥१९॥ तत्वे तत्व मेळविलें ।
 त्यासी देह हें नाम ठेविलें । तें जाणने पुरुषीं
 शोधिलें । तत्वे तत्व ॥२०॥ तत्वझाडा निशेष होतां ।
 तेथें निमाली देहअहंता । निर्गुण ब्रह्मीं ऐक्यता ।
 विवेकें जाली ॥२१॥ विवेकें देहाकडे पाहिलें । तों
 तत्वे तत्व वोसरलें । आपण कांहीं नाहीं आलें ।
 प्रत्ययासी ॥२२॥ आपला आपण शोध घेतां ।

आपली तों माईक वार्ता । तत्वांतों उरलें तत्वता ।
 निर्गुण ब्रह्म ॥२३॥ आपणाविण निर्गुण ब्रह्म ।
 हेचि निवेदनाचें वर्म । तत्वासरिसा गेला भ्रम ।
 मीतुंपणाचा ॥२४॥ मी पाहातां आडळेना । निर्गुण
 ब्रह्म तें चळेना । आपण तेंचि परी कळेना । सद्-
 गुरुविण ॥२५॥ सारासार अवधें शोधिलें । तों
 असार तें निषोन गेलें । पुढें सार तें उरलें । निर्गुण
 ब्रह्म ॥२६॥ आधीं ब्रह्म निरोपिलें । तेंचि सकळां-
 मध्यें व्यापलें । सकळ आवधेंचि नासलें । उरलें तें
 केवळ ब्रह्म ॥२७॥ होतां धिवेकें संहार । तेथें
 निवडे सारासार । आपला आपणासि विचार ।
 ठाई पडे ॥२८॥ आपण कल्पिलें मीपण । मीपण
 शोधितां नुरे जाण । मीपण गेलियां निर्गुण ।
 आत्मा स्वयें ॥२९॥ जालियां तत्वाचें निर्शन ।
 निर्गुण आत्मा तोचि आपण । कां दाखवावें
 मीपण । तत्वनिर्शनाउपरी ॥३०॥ तत्वांमध्ये मीपण
 गेलें । तरी निर्गुण सहजचि उरलें । सोहंभावें प्रत्यया
 आलें । आत्मनिवेदन ॥३१॥ आत्मनिवेदन होतां ।
 देवाभक्तांसी ऐक्यता । साचार भक्त विभक्तता ।
 सांडूनि जाला ॥३२॥ निर्गुणासी नाही जन्ममरण ।
 निर्गुणासी नाही पापपुण्य । निर्गुणीं अनन्य होतां
 आपण । मुक्त जाला ॥३३॥ तत्वीं वेटाळून घेतला

प्राणी संशयें गुंडाळला । आयणासी आपण
 भुलला । कोहं म्हणे ॥३४॥ तर्वां गुंतला म्हणे
 कोहं । विवेक पाहातां म्हणे सोहं । अनन्य होता
 अहं सोहं । मावळलीं ॥३५॥ याउपरी उर्वरित ।
 तेंचि स्वरूप संत । देहीं असोनि देहातीत । जाणिते
 ऐसा ॥३६॥ संदेहवृत्ति ते न भंगे । म्हणोनि
 बोलिलेंचि बोलावें लागे । आम्हासी हें घडलें
 प्रसंगें । श्रोतीं क्षमा करावें ॥३७॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे मायोद्भवनाम
 समास तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

कृतायुग सत्रा लक्ष अठाविस सहस्र । त्रेयायुग
 वारा लक्ष शाहाणौ सहस्र । द्वापार आठ लक्ष
 चौसष्टी सहस्र । आतां कलयुग एका ॥१॥ कलयुग
 च्यारि लक्ष बतसि सहस्र । च्यतुर्युगें त्रेताळिस लक्ष
 वीस सहस्र । ऐसीं च्यतुर्युगें सहस्र । तो ब्रह्मयाचा
 येक दिवस ॥२॥ ऐसे ब्रह्मे सहस्र देखा । तेव्हां
 विष्णूची येक घटिका । विष्णु सहस्र होतां एका ।
 पळ येक ईश्वराचें ॥३॥ ईश्वर जाये सहस्र वेळ ।

तें शक्तीचें अर्ध पळ । ऐसी संख्या बोलिली सकळ ।
शास्त्रांतरी ॥४॥

चतुर्युगसंज्ञाणि दिनमेक पितामहम् ।

पितामहसहस्राणि विष्णोर्घाटिकमेवच ॥ १ ॥

विष्णोरकेसहस्राणि पलमेक महेश्वरम् ।

महेश्वरसहस्राणि शक्तेरर्धं पलं भवेत् ॥ २ ॥

ऐशा अनंत शक्ती होती । अनंत रचना होति जाती ।
तरी अखंड खंडेना स्थिती । परब्रह्माची ॥५॥
परब्रह्मासी कैची स्थिती । परी हे बोलावयाची
रिती । वेदश्रुती नेति नेति । परब्रह्मी ॥६॥ च्यारि
सहस्र सातसें साठी । इतुकी कलयुगाची राहाटी ।
उरल्या कलयुगाची गोष्टी । ऐसी असे ॥७॥
च्यारि लक्ष सत्ताविस सहस्र । दोनिसें चाळीस
संवत्सर । पुढें अन्योविषय वर्णसंकर । होणार
आहे ॥८॥ ऐसें रचलें सचराचर । येथें येकाहूनि
येक थोर । पाहातां येथीचा विचार । अंत न
लागे ॥९॥ येक ह्मणती विष्णु थोर । येक ह्मणती
रुद्र थोर । येक ह्मणती शक्ति थोर । सकळांमधें
॥१०॥ ऐसें आपुलालेपरी बोलती । परंतु अवघेंचि
नासेल कल्पांती । यदृष्टं तं नष्टं हे श्रुति । बोलतसे
॥११॥ आपुलाली उपासना । अभिमान लागला

जना । याचा निश्चयो निवडेना । साधुविण ॥१२॥
 साधु निश्चय करिती येक । आत्मा सर्वत्र व्यापक ।
 येर हें अवघेचि माइक । सचराचर ॥१३॥ चित्री
 लिहिली सेना । त्यांत कोण थोर कोण साना । हें
 तुम्ही विचाराना । आपुलें ठाई ॥१४॥ स्वर्ग
 उदंड देखिलें । लाहानथोरहि कल्पिलें । परंतु जागें
 जालियां जालें । कैसें पाहा ॥१५॥ पाहातां
 जागृतीचा विचार । कोण लाहान कोण थोर ।
 जाला अवघाचि विस्तार । स्वप्नरचनेचा ॥१६॥
 अवघाचि माइक विचार । कैसें लहान कैसें
 थोर । लाहानथोराचा निर्धार । जाणती ज्ञानी
 ॥१७॥ जो जन्मासी येऊन गेला । तो मी
 थोर ह्मणतांच गेला । परी याचा विचार पाहिला ।
 पाहिजे श्रेष्ठी ॥१८॥ जयांसि जालें आत्मज्ञान ।
 तेचि थोर माहाजन । वेद शास्त्रें पुराण । साधु
 संत बोलिले ॥१९॥ एवं सकळांमध्ये थोर । तो
 येकची परमेश्वर । त्यांमध्ये हरिहर । होति जाती
 ॥२०॥ तो निर्गुण निराकार । तेथें नाहीं उत्पत्ती
 विस्तार । स्थानमानाचा विचार । ऐलिकडे ॥२१॥
 नावरूप स्थानमान । हा तों आवघाचि अनुमान ।
 तथापी होईल निदान । ब्रह्ममळई ॥२२॥ ब्रह्म
 मळयावेगळें । ब्रह्म नावरूपानिराळें । ब्रह्म कोणी

येकाकालें । जैसें तैसें ॥२३॥ करिती ब्रह्मनिरूपण ।
जाणती ब्रह्म संपूर्ण । तेचि जाणावे ब्राह्मण ।
ब्रह्मविद् ॥२४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे ब्रह्मनिरूपणनाम
समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

श्रोते पुसती ऐसें । माया ब्रह्म तें कैसें । श्रोत्या
वक्त्यांच्या मिसें । निरूपण एका ॥१॥ ब्रह्म
निर्गुण निराकार । माया सगुण साकार । ब्रह्मासि
नाहीं पारावार । मायेसि आहे ॥२॥ ब्रह्म निर्मळ
निश्चळ । माया चंचळ चपळ । ब्रह्म निरोपाधी
केवळ । माया उपाधिरूपी ॥३॥ माया दिसे ब्रह्म
दिसेना । माया भासे ब्रह्म भासेना । माया
नासे ब्रह्म नासेना । कल्पांतकाळीं ॥४॥ माया
रचे ब्रह्म रचेना । माया स्वचे ब्रह्म स्वचेना ।
माया रुचे ब्रह्म रुचेना । अज्ञानासी ॥५॥ माया
उपजे ब्रह्म उपजेना । माया मरे ब्रह्म मरेना ।
माया धरे ब्रह्म धरेनां । धारणेसी ॥ ६ ॥ माया
फुटे ब्रह्म फुटेना । माया तुटे ब्रह्म तुटेना । माया

विटे ब्रह्म विटेना । अविनाश ते ॥७॥ माया
 विकारी ब्रह्म निर्विकारी । माया सर्व करी ब्रह्म
 कांहींच न करी । माया नाना रूपें धरी । ब्रह्म ते
 अरूप ॥८॥ माया पंचभूतिक अनेक । ब्रह्म ते
 शाश्वत येक । मायाब्रह्मांचा विवेक । विवेक
 जाणती ॥९॥ माया लाहान ब्रह्म थोर । माया
 असार ब्रह्म सार । माया अति पार । ब्रह्मासी
 नाही ॥१०॥ सकळ माया विस्तारली । ब्रह्मस्थिति
 अछयादली । परी ते निवडूनि घेतली । साधुजनीं
 ॥११॥ गोंडाळ सांडून नीर घेइजे । नीर सांडूनि
 क्षीर सेविजे । माया सांडूनि अनुभविजे । ब्रह्म तसें
 ॥१२॥ ब्रह्म आकाशाएसें निवळ । माया वसुंधरा
 डहुळ । ब्रह्म सूक्ष्म केवळ । माया स्थूलरूपी ॥१३॥
 ब्रह्म ते अप्रत्यक्ष असे । माया ते प्रत्यक्ष दिसे ।
 ब्रह्म ते समचि असे । माया ते विषमरूपी ॥१४॥
 माया लक्ष ब्रह्म अलक्ष । माया साक्ष ब्रह्म असाक्ष ।
 मायेमध्ये दोनि पक्ष । ब्रह्मी पक्षचि नाही ॥१५॥
 माया पूर्वपक्ष ब्रह्म सिद्धांत । माया असंत ब्रह्म
 संत । ब्रह्मासि नाहीं करणें हेत । मायेसि आहे
 ॥१६॥ ब्रह्म अखंड घनदाट । माया पंचभूतिक
 पोचट । ब्रह्म ते निरंतर निघोट । माया ते जुनी
 जर्जरी ॥१७॥ माया घडे ब्रह्म घडेना । माया पडे

ब्रह्म पडेना । माया विघडे ब्रह्म विघडेना । जैसें तैसें
 ॥१८॥ ब्रह्म असतचि असे । माया निरसितांच
 निरसे । ब्रह्मास कल्पांत नसे । मायेसि आहे ॥१९॥
 माया कठिण ब्रह्म कोमळ । माया अल्प ब्रह्म
 विशाळ । माया नासे सर्वकाळ । ब्रह्मचि असे
 ॥२०॥ वस्तु नव्हे बोलिजे ऐसी । माया जैसी
 बोलिजे तैसी । काळ पावेना वस्तुसी । मायेसी
 झडपी ॥२१॥ नाना रूप नाना रंग । तितुका
 मायेचा प्रसंग । माया भंगे ब्रह्म अभंग । जैसें तैसें
 ॥२२॥ आतां असो हा विस्तार । चालत जाते
 सचराचर । तितुकी माया परमेश्वर । सवाह्यअभ्यं-
 तरीं ॥२३॥ सकळ उपाधीवेगळा । तो परमात्मा
 निराळा । जळीं असोनि नातळे जळा । आकाश
 जैसें ॥२४॥ मायाब्रह्माचें विवरण । करितां चुके
 जन्ममरण । संतांस गेलियां शरण । मोक्ष लाभे ॥२५॥
 अरे या संतांचा महिमा । बोलावया नाही सीमा ।
 जयांचेनि जगदात्मा । अंतरचि होये ॥२६॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे मायाब्रह्मनिरूपणनाम
 समास पचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

सृष्टीपूर्वी ब्रह्म असे । तेथें सृष्टि मुळीच नसे ।
 आतां सृष्टि दिसत असे । ते सत्य किं मिथ्या ॥१॥
 तुम्ही सर्वज्ञ गोसांवी । माझी आशंका फेडावी ।
 ऐसा श्रोता विनवी । वक्त्यासी ॥२॥ आतां एका
 प्रत्योत्तर । कथेसि व्हावें तत्पर । वक्ता सर्वज्ञ उदार ।
 बोलता जाला ॥३॥ जीवभूतः सनातन । ऐसें
 गीतेचें वचन । येणें वाक्यें सत्यपण । सृष्टीस आले
 ॥४॥ यद्दृष्टं तन्नष्टं येणें । वाक्य सृष्टी मिथ्यापणें ।
 सत्य मिथ्या ऐसें कोणें । निवडावें ॥५॥ सत्य
 ह्मणों तरी नासे । मिथ्या ह्मणों तरी दिसे । आतां
 जैसें आहे तैसें । बोलिजेल ॥६॥ सृष्टीमधें बहुजन ।
 अज्ञान आणी सज्ञान । ह्मणौनियां समाधान ।
 होत नाही ॥७॥ एका अज्ञानाचें मत । सृष्टि आहे
 ते शाश्वत । देव धर्म तीर्थ व्रत । सत्यचि आहे
 ॥८॥ बोले सर्वज्ञाचा राजा । मूर्खस्य प्रतिमापूजा ।
 ब्रह्मप्रळयाच्या पैजा । घालूं पाहे ॥९॥ तंव बोले
 तो अज्ञान । तरी कां करिसी संध्यास्नान । गुरु-
 भजन तीर्थाटण । कासया फिरावें ॥१०॥

श्लोक ॥ तीर्थे तीर्थे निर्मलं ब्रह्मवृंद ।

वृदे वृदे तत्त्वचितानुवादः ।

कृष्णक ६ : समासार्थ दि: १.०१.१५.२३३

१५५

वादे वादे जायते तत्त्वबोधः ।

बोधे बोधे भासते चंद्रचूडः ॥६॥

चंद्रचूडाचें वचन । सद्गुरुचें उपासन । गुरुगीता-
निरूपण । बोलिलें हरें ॥११॥ गुरुसि कैसें भजावें ।
आधीं तयासि वोळखावें । त्याचें समाधान घ्यावें ।
विवेकें स्वयें ॥१२॥

श्लोक ॥ ब्रह्मानंदं परमसुखदं केवलं ज्ञानमूर्ति ।

इंद्रातीतं गगनसदृशं तत्त्वमस्यादिलक्ष्यं ॥

एकं नित्यं विमलमचल सर्वधीसाक्षिभूतं ।

भावातीतं त्रिगुणरहितं सद्गुरु तं नमामि ॥ १ ॥

गुरुगीतेचें वचन । ऐसें सद्गुरुचें ध्यान । तेथें
सृष्टिमिथ्याभान उरेल कैचें ॥१३॥ ऐसा सज्ञान
बोलिला । सद्गुरु तो वोळखिला । सृष्टि मिथ्या
ऐसा केला । निश्चितार्थ ॥१४॥ श्रोता ऐसें न
मनी कदा । आधीक उठिला वेवादा । म्हणे
कैसा रे गोविंदा । अज्ञान म्हणतोसी ॥१५॥
जीवभूतः सनातनः । ऐसें गीतेचें वचन । तयासि
तूं अज्ञान । म्हणतोसि कैसा ॥१६॥ ऐसा श्रोता
आक्षेप करी । विषाद मानिला अंतरीं । याचें
प्रत्योत्तर चतुरीं । सावध परिसावें ॥१७॥ गीतेस
बोलिला गोविंद । त्याचा न कळे तुज भेद ।
म्हणौनियां वेथें खेद । वाहातोसी ॥१८॥

श्लोक ॥ अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां ॥ ६ ॥

माझी विभूति पिंपळ । ह्मणौनि बोलिला गोपाळें ।
वृक्ष तोडितां तत्काळ । तुटत आहे ॥१९॥

श्लोक ॥ नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैन दहति पावक ।

न चैन कुदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥१॥

शस्त्राचेनि तुटेना । अग्निचेनि जळेना । उदकामध्ये
कालवेना । स्वरूप माझे ॥२०॥ पिंपळ तुटे शस्त्रानें ।
पिंपळ जळे पावकानें । पिंपळ कालवे उदकानें ।
नाशिवंत ॥२१॥ तुटे जळे बुडे बुडे । आतां ऐक्य
कैसें घडे । ह्मणौनि हें उजेडे । सद्गुरुमुखें ॥२२॥
'इंद्रियाणां मनश्चास्मि' । कृष्ण म्हणे मन तो मी ।
तरी कां आवरावी उर्मी । चंचळ मनाची ॥२३॥
ऐसें कृष्ण कां बोलिला । साधनमार्ग दाखविला ।
खडे मांडूनि सिकविला । बोनामा जेवी ॥२४॥ ऐसा
आहे वाक्यभेद । सर्व जाणे तो गोविंद । देहबुद्धीचा
वेवाद । कामा नये ॥२५॥ वेद शास्त्र श्रुति स्मृती ।
तेथें वाक्यभेद पडती । ते सर्वहि निवडती । सद्-
गुरुचेनि वचनें ॥२६॥ वेदशास्त्रांचें भांडण । शस्त्रें
तोडीं ऐसा कोण । हें निवडेना साधुविण । कदा
कल्पांती ॥२७॥ पूर्वपक्ष आणि सिद्धांत । शास्त्रीं
बोलिला संकेत । याचा होये निश्चितार्थ । साधुमुखें

॥२८॥ येरवीं वादाचीं उत्तरें । येकाहूनि येक
थारें । बोलों जातां अपारें । वेदशास्त्री ॥२९॥
ह्मणोनि वादवेवाद । सांडून कीजे संवाद ।
तेणें होये ब्रह्मानंद । स्वानुभवं ॥३०॥ येके
कल्पनेचे पोटी । होति जाती अनंत सृष्टी ।
तया सृष्टीची गोष्टी । साच केवी ॥३१॥
कल्पनेचा केला देव । तेथें जाला दृढ भाव । देवा-
लार्गी येतां खेव । भक्त दुःखें दुःखवला ॥३२॥
पाषाणाचा देव केला । येके दिवसी भंगोन गेला ।
तेणें भक्त दुःखवला । रडे पडे आक्रंदे ॥३३॥ देव
हारपला घरीं । येक देव नेला चोरीं । येक देव
दुराचारीं । फोडिला बळें ॥३४॥ येक देव जापा-
णिला । येक देव उदकीं टाकिला । येक देव
नेऊन घातला । पायदळीं ॥३५॥ काय सांगों
तीर्थमहिमा । मोडूनि गेला दुरात्मा । थोर सत्व
होतें तें मा । काय जालें कळेना ॥३६॥ देव
बडिला सोनारीं । देव बोतिला बोतारीं । येक देव
बडिला पाथरीं । पाषाणाचा ॥३७॥ नर्वदागंडिका-
तीरीं । देव पडिले लक्षवरी । त्यांची संख्या कोण
करी । असंख्यात गोटे ॥३८॥ चक्रतीर्थीं चक्रांकित ।
देव असती असंख्यात । नाही मनीं निश्चितार्थ ।
येक देव ॥३९॥ बाण तांदळे तांब्रनाणें । स्फटिक

देव्हारां पूजणें । ऐसे देव कोण जाणें । खरे किं
 खोटे ॥४०॥ देव रेसिमाचा केला । तोहि तुटोनियां
 गेला । आतां नवा नेम धरिला । मृत्तिकेचा ॥४१॥
 आमचा देव बहु सत्य । आह्लां आकांती पावत ।
 पूर्ण करी मनोरथ । सर्वकाळ ॥४२॥ आतां याचें
 सत्व गेलें । प्राप्त होतें तें जालें । प्राप्त न वचे पालटिलें ।
 ईश्वराचेनी ॥४३॥ धातु पाषाण मृत्तिका । चित्रलेप
 काष्ठ देखा । तेथें देव कैचा मूर्त्वा । भ्रांति पडिली
 ॥४४॥ हे आपुली कल्पना । प्राप्ताऐसीं फळें जाणा ।
 परी त्या देवाचिया खुणा । वेगळ्याची ॥४५॥
 ह्यणौनि हें मायाभ्रमणें । सृष्टि मिथ्या कोटिगुणें ।
 वेद शास्त्रें पुराणें । ऐसींच बोलति ॥४६॥ साधुसंत
 मानुभाव । त्यांचा ऐसासि अनुभव । पंचभूतातीत
 देव । सृष्टि मिथ्या ॥४७॥ सृष्टीपूर्वीं सृष्टि चालतां ।
 सृष्टि अवधी संव्हारतां । शाश्वत देव तत्वता ।
 आदिअंती ॥४८॥ ऐसा सर्वांचा निश्चयो । येदर्थी
 नाही संशयो । वीतरेक आणि अन्वयो । कल्पना-
 रूप ॥४९॥ येके कल्पनेचे पोटी । बोलजेती अष्ट
 सृष्टि । तथा सृष्टीची गोष्टी । सावध ऐका
 ॥५०॥ येकी कल्पनेची सृष्टी । दुजी शाब्दिक
 सृष्टी । तिजी प्रत्यक्ष सृष्टी । जाणती सर्व ॥५१॥
 चौथी चित्रलेपसृष्टी । पांचवी स्वप्नसृष्टी । साहावी

गंधर्वसृष्टी । ज्वरसृष्टी सातवी ॥५२॥ आठवी
दृष्टिबंधन । ऐशा अष्ट सृष्टी जाण । यामधें श्रेष्ठ कोण ।
सत्य मानावी ॥५३॥ ह्मणोनि सृष्टी नासिवंत ।
जाणती संत महंत । सगुणीं भजावें निश्चित ।
निश्चयालागीं ॥५४॥ सगुणाचेनि आधारें । निर्गुण
पाविजे निर्धारें । सारासारविचारें । संतसंगें ॥५५॥
आतां असो हें बहुत । संतसंगें कळे नेमस्त । येन्ही
चित्त दुश्चित । संशई पडे ॥५६॥ तव शिष्यें आक्षे-
पिलें । सृष्टी मिथ्या ऐसें कळलें । परी हें अवघें
नाथिलें । तरी दिसतें कां ॥५७॥ दृश्य प्रत्यक्ष दिसतें ।
ह्मणोन सत्यचि वाटतें । यासि काय करावें तें ।
सांगा स्वामी ॥५८॥ याचें प्रत्योत्तर भलें । पुढिले
समासीं बोलिलें । श्रोतां श्रवण केलें । पाहिजे पुढें
॥५९॥ एवं सृष्टी मिथ्या जाण । जाणोनि रक्षावें
सगुण । ऐसी हे अनुभवाची स्मृण । अनुभवी
जाणती ॥६०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सृष्टिकथननाम

समास षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

ज्ञानें दृश्य मिथ्या जालें । तरी कां पाहिजे भजन
 केलें । तेणें काये प्राप्त जालें । हें मज निरोपावें ॥१॥
 ज्ञानाहूनि श्रेष्ठ असेना । तरी कां पाहिजे उपासना ।
 उपासनेनें जना । काये प्राप्त ॥२॥ मुख्य सार तें
 निर्गुण । तेथें दिसेचिना सगुण । भजन केलियाचें
 गुण । मज निरोपावा ॥३॥ जें समस्त नासिवंत ।
 त्यासि भजावें किंनिमित्त्य । सत्य सांडून असत्यें ।
 कोणें भजावें ॥४॥ असत्याचा प्रत्यये आला । तरी
 मग नेम कां लागला । सत्य सांडून गल्वला ।
 कासया करावा ॥५॥ निर्गुणानें मोक्ष होतो । प्रत्यक्ष
 प्रत्यया येतो । सगुण काये देऊं पाहातो । सांगा
 स्वामी ॥६॥ सगुण नासिवंत ऐसें सांगतां । पुन्हा
 भजन करावें म्हणतां । तरी कशासाठीं आतां ।
 भजन करूं ॥७॥ स्वामीचे भिडेनें बोलवेना । येन्हवीं
 हें कांहींच मानेना । साध्यचि जालियां साधना ।
 कां प्रवर्तावें ॥८॥ ऐसें श्रोतयाचें बोलणें । शब्द
 बोले निर्वृजलेपणें । याचें उत्तर ऐकणें । ह्मणे वक्ता
 ॥९॥ गुरूचें वचन प्रतिपाळणें । हें मुख्य परमार्थाचें
 लक्षण । वचनभंग करितां विलक्षण । सहजेंचि
 जालें ॥१०॥ ह्मणोनि आज्ञेसी वंदावें । सगुणभजन
 मानावें । श्रोता म्हणे हे देवें । कां प्रयोजिलें ॥११॥

काय मानिला उपकार । कोण जाला साक्षात्कार ।
 किंवा प्रारब्धाचें अक्षर । पुसिलें देवें ॥१२॥ होणार
 हें तों पालटेना । भजनें काय करावें जना । हें तों
 पाहातां अनुमाना । कांहींच नये ॥१३॥ स्वामीची
 आज्ञा प्रमाण । कोण करील अप्रमाण । परंतु
 याचा काय गुण । मज निरोपावा ॥१४॥ वक्ता
 म्हणे सावधपणें । सांग ज्ञानाचीं लक्षणें । तुज
 कांहीं लागे करणें । किंवा नाही ॥१५॥ करणें
 लागे भोजन । करणें लागे उदकप्राशन । मळमूत्र-
 त्यागलक्षण । तेंहि सुटेना ॥१६॥ जनाचें समाधान
 राहावें । आपुलें पारिखें वोळखावें । आणि भज-
 नाचि मोडावें । हें कोण ज्ञान ॥१७॥ ज्ञानविवेकें
 मिथ्या जालें । परंतु अवघें नाही टाकिलें । तरी
 मग भजनेचि काय केलें । सांग बापा ॥१८॥
 साहेवास लोटांगणीं जावें । नीचासारिखें व्हावें ।
 आणि देवास न मनावें । हें कोण ज्ञान ॥१९॥
 हरीहर ब्रह्मादिक । हे जयाचे आज्ञाधारक । तूं
 येक मानवी रंक । भजेसिना तरी काय गेलें ॥२०॥
 आमुचे कुळीं रघुनाथ । रघुनाथें आमुचा परमार्थ ।
 जो समर्थाचाहि समर्थ । देवां सोडविता ॥२१॥
 त्याचे आम्ही सेवकजन । सेवेकरितां जालें ज्ञान ।
 तेथें अभाव धरितां पतन । पाविजेळ कीं ॥२२॥

गुरु सांगती सारासार । त्यास कैसें म्हणावें असार ॥
 तुज काय सांगणें विचार । शाहाणे जाणती ॥२३॥
 समर्थांचे मनीचे तुटे । तेंचि जाणावें अदृष्ट स्वोटे ।
 राज्यपदापासून करंटें । चेवले जैसें ॥२४॥ मी थोर
 वाटे मनीं । तो नव्हे ब्रह्मज्ञानी । विचार पाहातां
 देहाभिमाना । प्रत्यक्ष दिसे ॥२५॥ वस्तुभजन
 करीना । ना न करीं ऐसेंही म्हणेना । तरी हे
 जाणावी कल्पना । दडोन राहिली ॥२६॥ ना तें
 ज्ञान ना तें भजन । उगाचि आला देहाभिमान ।
 येथें नाहीं किं अनुमान । प्रत्यय तुझा ॥२७॥ तरी
 आतां ऐसें न करावें । रघुनाथभजनीं लागावें ।
 तेंचि ज्ञान बोलावें । चळेना ऐसें ॥२८॥
 करी दुर्जनाचा संहार । भक्तजनासी आधार ।
 ऐसा हा तों चमत्कार । रोकडा चाले ॥२९॥
 मनीं धरावें तें होतें । विघ्न अवघेंचि नासोन जातें ।
 कृपा केलियां रघुनाथें । प्रचित येते ॥३०॥ रघुनाथ-
 भजनें ज्ञान जालें । रघुनाथभजनें महत्त्व वाढलें ।
 म्हणौनियां तुवां केलें । पाहिजे आधीं ॥३१॥
 हें तों आहे सप्रचित । आणी तुज वाटेना प्रचित ।
 साक्षात्कारें नेमस्त । प्रत्ययो करावा ॥३२॥ रघुनाथ
 स्मरोनि कार्य करावें । तें तत्काळचि सिद्धि पावे ।
 कर्ता राम हें असावें । अभ्यांतरीं ॥३३॥ कर्ता

राम मी नव्हे आपण । ऐसें सगुणनिवेदन । निर्गुणीं
 तें अनन्य । निर्गुणचि होइजे ॥३४॥ मी कर्ता
 ऐसें म्हणतां । कांहींच वडेना सर्वथा । प्रचित
 पाहासी तरी आतां । सीघ्रचि पाहें ॥३५॥ मी
 कर्ता ऐसें म्हणसी । तेंणें तूं कष्टी होसी । राम
 कर्ता म्हणतां पावसी । येश कीर्ती प्रताप ॥३६॥
 येके भावनेसाठीं । देवासीं पडे तुटी । कां ते होये
 कृपादृष्टी । देव कर्ता भावितां ॥३७॥ आपण आहे
 दां दिसांचा । आणी देव बहुतां काळांचा । आपण
 थोडे वोळखिचा । देवासि त्रैलोक्य जाणे ॥३८॥
 याकारणें रघुनाथभजन । त्यासी मानिती बहुत
 जन । ब्रह्मादिक आदिकरून । रामभजनीं तत्पर
 ॥३९॥ ज्ञानबळें उपासना । आम्ही भक्त जरी
 मानूं ना । तरी या दोषाच्या पतना । पावों अभक्त-
 पर्णें ॥४०॥ देव उपेक्षी थोरपर्णें । तरी मग त्याचे तो
 जाणे । अप्रमाण तें श्लाघ्यवाणें । नव्हे किं श्रेष्ठा
 ॥४१॥ देहास लागली उपासना । आपण विवेकें
 उरेना । ऐसी स्थिति सज्जना । अंतरींची ॥४२॥
 सकळ मिथ्या होऊन जातें । हें रामभजनें कळों
 न येतें । दृश्य ज्ञानियांचेनि मते । स्वप्न जैसें ॥४३॥
 मिथ्या स्वप्नविवंचना । तैसी सृष्टीची रचना । दृश्य
 मिथ्या साधुजना । कळों आलें ॥४४॥ आक्षेप

जाला श्रोतयांसी । मिथ्या तरी कां दिसतें
आम्हांसी याचें उत्तर पुढीले समासी । बोलिलें
असे ॥४५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सगुणभजननाम
समाप्त सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां श्रोतीं पुसिलें होतें । दृश्य मिथ्या तरी कां
दिसतें । याचें उत्तर बोलिजेल तें । सावध एका ॥१॥
देखिलें तें सत्याचि मानावें । हें ज्ञात्याचें देखणें नव्हे ।
जड मूढ अज्ञान जीवें । हें सत्य मानिजे ॥२॥
येक्या देखिल्यासाठीं । लट्क्या कराव्या ग्रंथकोटी ।
संतांमहंतांच्या गोष्टी । त्याहि मिथ्या मानाव्या ॥३॥
माझे दिसतें हेंचि स्वरें । येथें चालेना दुसरें । ऐशिया
संशयाच्या भरें । भरोंचि नये ॥४॥ मृगें देखिलें
मृगजळ । तेथें धावतें बरळ । जळ नव्हे मिथ्या
सकळ । त्या पशूस कोणें म्हणावें ॥५॥ रात्रौ स्वप्न
देखिलें । बहुत द्रव्य सांपडलें । बहुत जनांसी वेव्हा-
रिलें । तें स्वरें कैसेनि मानावें ॥६॥ कुशल चितारी
विचित्र । तेणें निर्माण केलें चित्र । देखतां उठे

प्रीति मात्र । परंतु तेथें मृत्तिका ॥७॥ नाना वनिता
 हस्ति घोडे । रात्रौ देखतां मन बुडे । दिवसां पाहातां
 कातडें । कंटाळवाणें ॥८॥ काशी पाषाणी पुतळ्या ।
 नाना ठकारें निर्मिल्या । परम सुंदर वाटल्या । परंतु
 तेथें पाषाण ॥९॥ नाना गोपुरीं पुतळ्या असती ।
 वक्रांगें वक्रदृष्टीं पाहाती । लाघव देखतां भरे वृत्ती ।
 परंतु तेथें त्रिभाग ॥१०॥ खेळतां नेटके दशावतारी ।
 तेथें येती सुंदर नारी । नेत्र मोडिती कळाकुंसरी ।
 परंतु अवधे धटिंगण ॥११॥ सृष्टी बहुरंगी असत्य ।
 बहुरूपाचें हें कृत्य । तुज वाटे दृश्य सत्य । परी हे
 जाण अविद्या ॥१२॥ मिथ्या साचासारिखें देखिलें ।
 एरि तें पाहिजे विचारिलें । दृष्टि तरळतां भासलें ।
 तें साच कैसें मानावें ॥१३॥ वरी पाहातां पालथें
 आकाश । उदकीं पाहातां उताणें आकाश । मध्यें
 चांदिण्याहि प्रकाश । परी तें अवधें मिथ्या ॥१४॥
 नृपतीनें चितारी आणिले । ज्याचे त्याऐसे पुतळे केले ।
 पाहातां तेचि ऐसे गमले । परी अवधे माईक ॥१५॥
 नेत्रीं कांहीं बाहोलि नसे । जेव्हां जें पाहावें तेव्हां
 तें भासे । डोळां प्रतिबिंब दिसे । तें साच कैसेनी
 ॥१६॥ जितुके बुडबुडे उठती । तितुक्यांमध्ये रूपें
 दिसती । क्षणामधें फुटोन जाती । रूपें मिथ्या
 ॥१७॥ लघुदर्पणें दोनि च्यारी हातीं । तितुकीं सुखें

प्रतिविंबती । परी तें मिथ्या आदिअंती । येकचि
 मुख ॥१८॥ नदीतीरें भार जातां । दुसरा भार दिसे
 पालथा । कां षडसादाचा अवचिता । गजर उठे
 ॥१९॥ वापीसरोवराचें तीर । तेथें पशु पक्षी नर
 वानर । नाना पात्रें वृक्षविस्तार । दिसे दोहि सवा
 ॥२०॥ येक शस्त्र झाडूं जातां । दोनि दिसती
 तत्वता । नाना तंतु टणत्कारितां । द्विधा भासती ॥२१॥
 कां तें दर्पणाचे मंदिरीं । बैसली सभा दिसे दुसरी ।
 बहुत दीपांचिये हारीं । बहुत छथाया दिसती ॥२२॥
 ऐसें हें बहुविध असे । साचारासारिखेंचि दिसे ।
 परि हें सत्य ह्मणौनि कैसें । विश्वासावें ॥२३॥
 माया मिथ्या बाजीगरी । दिसे साचाचिये परी ।
 परी हे जाणत्यानें स्वरी । मानूचि नये कीं ॥२४॥
 लटिकें साचाऐसें भावावें । तरी पारखी कासया
 असावें । येवं ये अविद्येचें यावे । ऐसेचि असती
 ॥२५॥ मनुष्यांची बाजीगरी । बहुत जनास वाटे
 स्वरी । सेवट पाहातां निर्धारीं । मिथ्या होये ॥२६॥
 तैसीच माव राक्षेसांची । देवांसहि वाटे साची ।
 पंचवटिकेसि मृगाची । पाठी घेतली रामें ॥२७॥
 पूर्वकाया पालटिती । येकाचेचि बहुत होती । रक्त-
 विंदीच जन्मती । रजनीचर ॥२८॥ नाना पदार्थ
 फलेचि जाले । द्वारकेमधें प्रवेशले । कृष्णें दैत्यें

किती वधिले । कपटरूपी ॥२९॥ कैसें कपट
 रावणाचें । सिर केलें भावेचें । काळनेमीच्या
 आश्रमाचें । अपूर्व कैसें ॥३०॥ नाना दैत्य कपट-
 मती । जे देवांसहि नाटोपती । मग निर्माण होऊन
 शक्ती । संहार केला ॥३१॥ ऐसी राक्षसांची भाव ।
 जाणों न सकती देव । कपटविद्येचें लाघव । अघ-
 टित ज्यांचें ॥३२॥ मनुष्यांची बाजीगरी । राक्ष-
 सांची वोडंबरी । भगवंताची नाना परी । विचित्र
 माया ॥३३॥ हे साचासारिखीच दिसे । विचारि-
 तांच नसे । मिथ्याचि आभासे । निरंतर पाहातां
 ॥३४॥ साच ह्मणावी तरी हे नासे । मिथ्या
 ह्मणावी तरी हे दिसे । दोहीं पदार्थीं अविश्वासे ।
 सांगतां मन ॥३५॥ परंतु हें नव्हे साचार । मायेचा
 मिथ्या विचार । दिसतें हें स्वमाकार । जाण बापा
 ॥३६॥ तथापि असो तुजला । भासचि सत्य
 वाटला । तरी तेथें चुका पडिला । एक बापा ॥३७॥
 दृश्यभास अविद्यात्मक । तुझाहि देहो तदात्मक ।
 म्हणौनि हा अविवेक । तेथें संचरला ॥३८॥
 दृष्टीनें दृश्य देखिलें । मन भासावरी बैसलें । तरी
 तें लिंगदेह जालें । अविद्यात्मक ॥३९॥ अविद्येनें
 अविद्या देखिली । म्हणौनि गोष्टि विश्वासली ।
 तुझी काया अवधी संचली । अविद्येची ॥४०॥

तेचि काया मी आपण । हे देहबुद्धीचें लक्षण ।
 येणें करितां जालें प्रमाण । दृश्य आवर्षे ॥४१॥
 इकडे सत्य मानिला देहो । तिकडे दृश्य सत्य हा
 निर्वाहो । दोहींमध्ये माहां संदेहो । पैसावला बळें
 ॥४२॥ देहबुद्धि केली बळकट । आणी ब्रह्म पाहों
 गेला धीट । तों दृश्यानें रुधिली वाट । परब्रह्माची
 ॥४३॥ तेथें साच मानी दृश्याला । निश्चयचिं
 बाणोनि गेला ॥ पाहा हो केवढा चुका पडिला ।
 अकस्मात ॥४४॥ आतां असो हें बोलणें । ब्रह्म न
 पविजे मीपणें । देहबुद्धीचीं लक्षणें । दृश्य भाविति
 ॥४५॥ अस्तिचा देहीं मांषाचा डोळा । पाहेन म्हणे
 ब्रह्माचा गोळा । तो ज्ञाता नव्हे आंधळा । केवळ
 मूर्ख ॥४६॥ दृष्टीसि दिसे मनासि भासे । तितुकें
 काळांतरीं नासे । म्हणोनि दृश्यातीत असे । परब्रह्म
 तें ॥४७॥ परब्रह्म तें शाश्वत । माया तेचि अशाश्वत ।
 ऐसा बोलिला निश्चितार्थ । नाना शास्त्रीं ॥४८॥
 आतां पुढें निरूपण । देहबुद्धीचें लक्षण । चुका
 पडिला तो मी कोण । बोलिलें असे ॥४९॥ मी
 कोण हें जाणार्थें । मीपण त्यागुनि अनन्य व्हावें ।
 मग समाधान तें स्वभावे । आंगीं बाणे ॥५०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे दृश्यनिर्शननाम

समाप्त अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

गुप्त आहे उदंड धन । काये जाणती सेवक जन ।
 तयांस आहे तें ज्ञान । वाह्याकाराचें ॥१॥ गुप्त
 ठेविलें उदंड अर्थ । आणी प्रगट दिसती पदार्थ ।
 शाहाणे शोधिते स्वार्थ । अंतरीं असे ॥२॥ तैसें
 दृश्य हें माईक । पाहात असती सकळ लोक ।
 परी जयांस ठाउका विवेक । ते तदनंतर जाणती
 ॥३॥ द्रव्य ठेऊन जळ सोडिलें । लोक म्हणती
 सरोवर भरलें । तयाचें अभ्यांतर कळलें । समर्थ
 जनासी ॥४॥ तैसे ज्ञाते ते समर्थ । तेहि वोळखिला
 परमार्थ । इतर ते करिते स्वार्थ । दृश्य पदार्थाचा
 ॥५॥ काबाडी वाहाती काबाड । श्रेष्ठ भोगिती रत्नें
 जाड । हें जयाचें तयास गोड । कर्मयोगें ॥६॥
 येक काष्ठस्वार्थ करिते । एक शुभा येक वाटिते
 तैसे नव्हेत कीं नूपति । सारभोक्ते ॥७॥ जयांस
 आहे विचार । ते सुकासनीं जाले स्वार ।
 इतर जवळील भार । वाहातचि मेले ॥८॥
 येक दिव्यान्नं भक्षिते । येक विष्ठा सावडिते ।
 आपण वर्तल्याचा घेती । साभिमान ॥९॥ सार
 सेविजे श्रेष्ठीं । असार घेयिजे वृथापृष्ठीं । सारा
 असाराची गोष्टी । सज्ञान जाणती ॥१०॥ गुप्त
 परीस चिंतामणी । प्रगट खडे कांचमणी । गुप्त

हेमरत्नखाणी । प्रगट पाषाण मृत्तिका ॥११॥
 अब्हाशंस्व अब्हावेल । गुप्त वनस्पति अमोल ।
 येरंड धोत्रे बहुसाल । प्रगट सिंघी ॥१२॥ कोठें
 दिसेना कल्पतरु । उदंड सेरांचा विस्तारु । पाहातां
 नाही मळियागुरु । बोरि वाभळा उदंडी ॥१३॥
 कामधेनु जाणजे इंद्रें । सृष्टींत उदंड खिळारें ।
 महद्भाग्य भोगिजे नृपवरें । इतर कर्मानुसार ॥१४॥
 नाना व्यापार करिती जन । आवघेचि ह्मणती
 सकांचन । परंतु कुबेराचें महिमान । कोणासांचि
 न ये ॥१५॥ तैसा ज्ञानी योगेश्वर । गुप्तार्थलाभाचा
 ईश्वर । इतर ते पोटाचे किंकर । नाना मते धुंडिती
 ॥१६॥ तस्मात् सार तें दिसेना । आणी असार तें
 दिसे जना । सारासारविचंचना । साधु जाणती
 ॥१७॥ इतरांस हें काये सांगणें । खरें खोटें कोण
 जाणे । साधुसंतांचिये खुणे । साधुसंत जाणती
 ॥१८॥ दिसेना जें गुप्त धन । तयासि करणें लागे
 अंजन । गुप्त परमात्मा सज्जन— । संगती शोधावा
 ॥१९॥ रायाचे सन्निध होतां । सहजचि लाभे
 श्रीमंतता । तैसा हा सत्संग घरितां । सदस्तु लाभे
 ॥२०॥ सदस्तुस लाभे सदस्तु । अव्यावेस्तास अव्या-
 वेस्तु । पाहातां प्रशस्तास प्रशस्तु । विचार लाभे
 ॥२१॥ ह्मणौनि हें दृश्यजात । आवघेंचि आहे

अशाश्वत । परमात्मा अच्युत अनंत । तो या दृश्या-
वेगळा ॥२२॥ दृश्यावेगळा दृश्याअंतरीं । सर्वात्मा
तो सचराचरीं । विचार पाहातां अंतरीं । निश्चये
बाणे ॥२३॥ संसारत्याग न करितां । प्रपंचउपाधी
न सांडितां । जनामध्ये सार्थकता । विचारेंचि होये
॥२४॥ हें प्रचितीचें बोलणें । विवेकें प्रचित पाहाणें ।
प्रचित पाहे तें शाहाणे । अन्यथा नव्हे ॥२५॥
सप्रचित आणी अनुमान । उधार आणी रोकडें
धन । मानसपूजा प्रत्यक्ष दर्शन । यांस महदांतर
॥२६॥ पुढें जन्मांतरीं होणार । हा तों अवघाच
उधार । तैसा नव्हे सारासार । तत्काळ लाभे ॥२७॥
तत्काळचि लाभ होतो । प्राणी संसारीं सुटतो ।
संशय अवघाचि तुटतो । जन्ममरणाचा ॥२८॥
याचि जन्में येणेंचि काळें । संसारीं होइजे निराळें ।
मोक्ष पाविजे निश्चळें । स्वरूपाकारें ॥२९॥ ये
गोष्टीस करी अनुमान । तो सिद्धचि पावेल पतन ।
मिथ्या वदे त्यास आण । उपासनेची ॥३०॥ हें
येथार्थचि आहे बोलणें । विवेकें सद्भिचि मुक्त
होणें । असोनि कांहींच नसणें । जनामध्ये ॥३१॥
देवपद आहे निर्गुण । देवपदीं अनन्यपण । हाचि अर्थ
पाहतां पूर्ण । समाधान बाणे ॥३२॥ देहींच विदेह
होणें । करून कांहींच न करणें । जीवन्मुक्तांची

लक्षणें । जीवन्मुक्त जाणे ॥३३॥ येरवीं हें खरें न
 वटे । अनुमानेंचि संदेह वाटे । संदेहाचें मूळ तुटे ।
 सद्गुरुवचनें ॥३४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सारशोधननाम

समाप्त नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

समाधान पुसतां कांहीं । ह्मणती बोलिजे ऐसें नाहीं
 तरी तें कैसें आहे सर्वही । निरोपार्वें ॥१॥ मुक्यानें
 गूळ खादळा । गोडी न ये सांगाव्याला । याचा
 अभिप्राव मजला । निरोपण कीजे ॥२॥ अनुभवहि
 पुसों जातां । ह्मणती न ये किं सांगतां । कोणा-
 पासो पुसों आतां । समाधान ॥३॥ जे ते अगम्य
 सांगती । न ये माझिये प्रचिती । विचार बैसे माझे
 चितीं । ऐसें करावें ॥४॥ ऐसें श्रोत्याचें उत्तर ।
 याचें कैसें प्रत्योत्तर । निरोपिजेल तत्पर । होऊन
 एका ॥५॥ जें समाधानाचें स्थळ । किं तो अनु-
 भवचि केवळ । तें स्वरूप प्रांजळ । बोलोन दाऊं
 ॥६॥ जें बोलास आकळेना । बोलिल्याविणहि
 कळेना । जयासी कल्पितां कल्पना । हिंपुटी होये

॥७॥ तें जाणावें परब्रह्म । जें वेदांचें गुह्य परम ।
 धरितां संतसमागम । सर्वहि कळे ॥८॥ तेंचि आतां
 सांगिजेल । जें समाधान सखोल । ऐक अनुभवाचे
 बोल । अनुर्वाच्य वस्तु ॥९॥ सांगतां नये तें सांगणें ।
 गोडी कळायी गूळ देणें । ऐसें हें सद्गुरुविणें ।
 होणार नाही ॥१०॥ सद्गुरुकृपा कळे त्यासी । जो
 शोधिल आपणासी । पुढें कळे अनुभवासी ।
 आपेंआप वस्तु ॥११॥ दृढ करूनियां बुद्धी ।
 आधीं ध्यावी आपशुद्धी । तेणें लागे समाधी ।
 अकस्मात् ॥१२॥ आपलें मूळ बरें शोधितां ।
 आपली तों माईक वार्ता । पुढें वस्तुच तत्वता ।
 समाधान ॥१३॥ आत्मा आहे सर्वसाक्षी । हें
 बोलिजे पूर्वपक्षी । जो कोणी सिद्धांत लक्षी ।
 तोचि सिद्ध ॥१४॥ सिद्धांतवस्तु लक्षूं जातां ।
 सर्वसाक्षी ते अवस्ता । आत्मा तीहून पर्ता । अव-
 स्तातीत ॥१५॥ पदार्थज्ञान जेव्हां सरे । द्रष्टा द्रष्टे-
 पणें नुरे । ते समई उतरे । फुंज मीपणाचा ॥१६॥
 जेथें मुरालें मीपण । तेचि अनुभवाची खूण ।
 अनुर्वाच्य समाधान । या कारणें बोलिजे ॥१७॥
 अत्यंत विचाराचे बोल । तरी ते माईक फोल ।
 शब्द सवाह्य सखोल । अर्थचि अवघा ॥१८॥ शब्दा-
 करितां कळे अर्थ । अर्थ पाहातां शब्द वेर्थ । शब्द

सांगे तें येथार्थ । परी आपण मिथ्या ॥१९॥ शब्दा-
 करितां वस्तु भासे । वस्तु पाहातां शब्द नासे । शब्द
 फोल अर्थ असे । घनवटपर्णे ॥२०॥ भुंसाकरितां
 धान्य निपजे । धान्ये घेऊन भूस टाकिजे । तैसें शब्द
 भूस जाणिजे । अर्थ धान्य ॥२१॥ पोचटामधे घन-
 वट । घनवटी उडे पोचट । तैसा शब्द हा फलगट ।
 परब्रह्मी ॥२२॥ शब्द बोलोनि राहे । अर्थ शब्दापूर्वीच
 आहे । या कारणें न साहे । उपमा तथा अर्थासी
 ॥२३॥ भूस सांडून कण व्यावा । तैसा वाच्यांश
 त्यजावा । कण लक्ष्यांश लक्षावा । शुद्ध स्वानुभवे
 ॥२४॥ दृश्यावेगळें बोलिजे । त्यासी वाच्यांश
 ह्मणिजे । त्याचा अर्थ तो जाणिजे । शुद्ध लक्ष्यांश
 ॥२५॥ ऐसा जो शुद्ध लक्ष्यांश । तोचि जाणावा
 पूर्वपक्ष । स्वानुभव तो अलक्ष । लक्षिला नवचे ॥२६॥
 जेथें गाळून सांडिलें नभा । जो अनुभवाचा गाभा ।
 ऐसा तोहि उभा । कल्पित केला ॥२७॥ मिथ्या
 कल्पनेपासूनि जाला । स्वरूपण कैचें असेल त्याला ।
 ह्मणौनि तेथें अनुभवाला । ठावचि नाही ॥२८॥
 दुजेविण अनुभव । हें बोलणेंचि तों वाव ।
 याकारणें नाही ठाव । अनुभवासी ॥२९॥ अनुभवे
 त्रिपुटी उपजे । अद्वैती द्वैतचि लाजे । ह्मणौनि बोलणें
 साजे । अनुर्वाच्य ॥३०॥ दिवसरजनीचें परमित्य ।

करावया मूळ आदित्य । तो आदित्य गेलियां
उर्वरिते । त्यासी काये ह्मणावें ॥३१॥ शब्द-
मौन्याचा विचार । व्हावया मूळ वोंकार । तो
वोंकार गेलिया उच्चार । कैसा करावा ॥३२॥
अनुभव आणि अनुभविता । सकळ ये मायेचि
करितां । ते माया मुळीं नस्तां । त्यासी काये
म्हणावें ॥३३॥ वस्तु येक आपण येक । ऐसी
अस्ती वेगळिक । तरि अनुभवाचा विवेक । बोलों
येता सुखें ॥३४॥ वेगळेपणाची माता । ते लटिके
बंधेची सुता । ह्मणोनियां अभिन्नता । मुळींच
आहे ॥३५॥ अजन्मा होता निजेला । तेणें स्वर्गी
स्वप्न देखिला । सद्गुरूस शरण गेला । संसारदुःखें
॥३६॥ सद्गुरूकृपेस्तव । जाला संसार वाव । ज्ञान
जालियां ठाव । पुसे अज्ञानाचा ॥३७॥ आहे तितुकें
नाहीं जालें । नाहीं नाहींपणें निमालें । आहे नाहीं
जाऊन उरलें । नसोन कांहीं ॥३८॥ सुन्यत्वातीत
शुद्धज्ञान । तेणें जालें समाधान । ऐक्यरूपें अभिन्न ।
सहजस्थिती ॥३९॥ अद्वैतनिरूपण होतां । निमाली
द्वैताची वार्ता । ज्ञानचर्चा बोलों जातां । जागृती
आली ॥४०॥ श्रोता व्हावें सावधान । अर्थी
घालावें मन । खुणे पावतां समाधान । अंतरीं
कळे ॥४१॥ तेणें जितुकें ज्ञान कथिलें । तितुकें

स्वप्नोवारीं गेलें । अनुर्वाच्य सुख उरलें । शब्दातीत
 ॥४२॥ तेथें शब्देविण ऐक्यता । अनुभव ना अनु-
 भविता । ऐसा निवांत तो मागुता । जागृती आला
 ॥४३॥ तेणें स्वप्नीं स्वप्न देखिला । जागा होऊनि
 जागृती आला । तेथें शब्द कुंठित जाला । अंत
 नलगे ॥४४॥ या निरूपणाचें मूळ । केलेंचि करूं
 प्रांजळ । तेणें अंतरीं निवळ । समाधान कळे ॥४५॥
 तव शिष्यें विनविलें । जी हें आतां निरोपिलें ।
 तें पाहिजे बोलिलें । मागुतें स्वामी ॥४६॥ मज
 कळाया कारण । केलेंचि करावें निरूपण । येथील
 जे कां निजस्वूण । ते मज अनुभवावी ॥४७॥
 अजन्मा तो सांग कवण । तेणें देखिला कैसा
 स्वप्न । तेथें कैसें निरूपण । बोलिलें आहे ॥४८॥
 जाणोनी शिष्याचा आदर । स्वामी देती प्रत्योत्तर ।
 तेंचि आतां अति तत्पर । श्रोतीं येथें परिसावें
 ॥४९॥ एक शिष्या सावधान । अजन्मा तो तूंचि
 जाण । तुवां देखिला स्वप्नीं स्वप्न । तोहि आतां
 सांगतो ॥५०॥ स्वप्नीं स्वप्नाचा विचार । तो तूं जाण
 हा संसार । येथें तुवां सारासार । विचार केला ॥५१॥
 रिघोनि सद्गुरूस शरण । काढून शुद्ध निरूपण ।
 याची करिसी ऊणस्वूण । प्रत्यक्ष आतां ॥५२॥
 याचाचि घेतां अनुभव । बोलणें तितुकें होतें वाव ।

निवांत विश्रांतीचा ठाव । ते तूं जाण जागृती
 ॥५३॥ ज्ञानगोष्टीचा गलबला । सरोन अर्थ प्रगटला ।
 याचा विचार घेतां आला । अंतरीं अनुभव ॥५४॥
 तुज वाटे हे जागृती । मज जाली अनुभवप्राप्ती ।
 या नांव केवळ भ्रांती । फिटलीच नाही ॥५५॥
 अनुभव अनुभवीं विराला । अनुभवेविण अनुभव
 आला । हाहि स्वप्नांचा चेईला । नाहीस बापा ॥५६॥
 जागा जालियां स्वप्नउर्मी । स्वप्नीं म्हणसी अजन्मा
 तो मी । जागेपणें स्वप्नउर्मी । गेलीच नाही ॥५७॥
 स्वप्नीं वाटे जागेपण । तैसी अनुभवाची खूण ।
 आली परी तें सत्य स्वप्न । भ्रमरूप ॥५८॥ जागृती
 या पैलिकडे । तें सांगणें केवि घडे । जेथें धारणाचि
 मोडे । विवेकाची ॥५९॥ म्हणोनि तें समाधान ।
 बोलितांचि न ये ऐसें जाण । निशब्दाची ऐसी
 खूण । ओळखावी ॥६०॥ ऐसें आहे समाधान ।
 बोलतांच न ये जाण । इतुकेन वाणली खूण ।
 निशब्दाची ॥६१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे अनुर्वाच्यनाम

समास दशम ॥ १० ॥

॥ चतुर्दश ब्रह्म नाम दशक सप्तम ॥७॥

॥ श्रीराम ॥

विद्यावंतांचा पूर्वजु । मत्ताननु येकद्विजु । त्रिनयेन
 चतुर्भुजु । फरशपाणी ॥१॥ कुबेरापासूनि अर्थ ।
 वेदापासून परमार्थ । लक्ष्मीपासून समर्थ । भाग्यासि
 आले ॥२॥ तैसी मंगळमूर्ती अद्या । पासूनि
 जाल्या सकळ विद्या । तेणें कवी लाघव गद्या ।
 सत्पात्रें जाले ॥३॥ जैसी समर्थाचीं लेकुरें । नाना
 आळंकारीं सुंदरें । मूळ पुरुषाचेनि द्वारें । तैसे
 कवी ॥४॥ नमूं ऐसिया गणेंद्रा । विद्याप्रकाशें
 पूर्णचंद्रा । जयाचेनि बोधसमुद्रा । भरितें दाटे वळें
 ॥५॥ जो कर्तुत्वास आरंभ । मूळपुरुष मुळारंभ ।
 जो परात्पर स्वयंभ । आदिअंती ॥६॥ तयापासून
 प्रमदा । इछा कुमारी शारदा । आदित्यापासून
 गोदा । मृगजळ वाहे ॥७॥ जे मिथ्या ह्यणतांच
 गोवी । माईकपणें लाघवी । वक्त्यास वेढा लावी ।
 वेगळेपणें ॥८॥ जे द्वैताची जननी । किं तें
 अद्वैताची खाणी । मूळमाया गवसणी । अनंत
 ब्रह्मांडांची ॥९॥ कीं तें अवदंबरी वल्ली । अनंत
 ब्रह्मांडीं लगडली । मूळपुरुषाची माउली । दुहिता-
 रूपें ॥१०॥ वंदूं ऐसी वेदमाता । आदिपुरुषाची

जे सत्ता । आतां आठवीन समर्था । सद्गुरूसी ॥११॥
जयाचेनि कृपादृष्टी । होये आनंदाची वृष्टी । तेणें
सुखें सर्व सृष्टी । आनंदमये ॥१२॥ किं तो आनंदाचा
जनक । सायोज्यमुक्तीचा नायक । कैवल्यपददायक
अनाथबंधु ॥१३॥ मुमुक्षु चातकी सुखर । करुणा
पाहिजे अंबर । वोळे कृपेचा जळधर । साधकांदरी
॥१४॥ किं तें भवार्णवीचें तारुं । बोधें पाववी पैल-
पारु । माहां आवती आधारु । भाविकांसी ॥१५॥
किं तो काळाचा नियंता । नांतरी संकटी सोडविता ।
किं ते भाविकांची माता । परम स्नेहाळु ॥१६॥
कीं जो परत्रीचा आधार । किं ते विश्रंतीची थार ।
नांतरी सुखाचें माहेर । रुद्रस्वरूप ॥१७॥ ऐसा
सद्गुरु पूर्णपणी । तुटे भेदाची कडसणी । देहविण
लोटांगणी । तथा प्रभूसी ॥१८॥ साधु संत आणी
सज्जन । वंदूनियां श्रोतजन । आतां कथानुसंधान ।
सावध एका ॥१९॥ संसार हाचि दीर्घ स्वप्न । लोभें
वोसणाती जन । माझी कांता माझे धन । कन्या पुत्र
माझे ॥२०॥ ज्ञानसूर्य मावळला । तेणें प्रकाश लोपला ।
अंधकारें पूर्ण जाला । ब्रह्मगोळा आवघा ॥२१॥
नाहीं सन्वाचें चांदिणें । कांहीं मार्ग दिसे जेणें ।
सर्व भ्रंतीचेनि गुणें । आपेंआप न दिसे ॥२२॥ देह-
बुद्धिअहंकारें । निजेले घोरती घोरें । दुःखें आक्रंदती

थोरें । विषयसुखाकारणें ॥२३॥ निजेले असतांच
 मेले । पुन्हां उपजतांच निजेले । ऐसे आले आणी
 गेले । बहुत लोक ॥२४॥ निदसुरेपणेंचि सैरा । बहुती
 केल्या येरझारा । नेणोनियां परमेश्वरा । भोगिले कष्ट
 ॥२५॥ तथा कष्टाचें निर्शन । व्हावया पाहिजे आत्म-
 ज्ञान । ह्मणोनि हें निरूपण । अध्यात्मग्रंथ ॥२६॥
 सकळ विद्येमध्ये सार । अध्यात्मविद्येचा विचार ।
 दशमोध्याई सारंगधर । भगवद्गीतेसि बोलिला ॥२७॥
 श्लोक ॥ अध्यात्मविद्या विद्याना वादः प्रवदतामहम् ॥ ६९ ॥
 याकारणें अद्वैतग्रंथ । अध्यात्मविद्येचा परमार्थ ।
 पाहावया तोचि समर्थ । जो सर्वांगें श्रोता ॥२८॥
 जयाचें चंचळ हृदये । तेणें ग्रंथ सोडूंचि नये ।
 सोडितां अलभ्य होये । अर्थ येथीचा ॥२९॥
 जयास जोडला परमार्थ । तेणें पाहावा हा ग्रंथ ।
 अर्थ शोधितां परमार्थ । निश्चयें बाणे ॥३०॥
 जयासि नाही परमार्थ । तयासि न कळे येथीचा
 अर्थ । नेत्रंविण निधानस्वार्थ । अंधास कळेना
 ॥३१॥ येक ह्मणती मन्हांटें काये । हें तों भल्यांसि
 ऐकों नये । तीं मूर्खें नेणती सोये । अर्थान्वयाची
 ॥३२॥ लोहाची मांडुस केली । नाना रत्नें साठ-
 विलीं । ते अभाग्यानें त्यागिलीं । लोखंड ह्मणोनी
 ॥३३॥ तैसी भाषा प्राकृत । अर्थ वेदांत आणि

सिद्धांत । नेणोनि त्यागी भ्रांत । मंदबुद्धिस्तव
 ॥३४॥ आहाच सांपडतां धन । त्याग करणें मूर्ख-
 पण । द्रव्य घ्यावें सांठवण । पाहोंचि नये ॥३५॥
 परिस देखिला आंगणी । मागीं पडिला चिंतामणि ।
 आढावेल माहां गुणी । कूपांमधें ॥३६॥ तैसें
 प्राकृतीं अद्वैत । सुगम आणी सप्रचित । अध्यात्म
 लाभे अकस्मात । तरी अवश्य घ्यावें ॥३७॥ न
 करितां वित्पत्तीचा श्रम । सकळ शास्त्रार्थ होये
 सुगम । सत्समागमाचें वर्म । तें हें ऐसें असे ॥३८॥
 जें वित्पत्तीनें न कळे । तें सत्समागमें कळे । सकळ
 शास्त्रार्थ आकळे । स्वानुभवासी ॥३९॥ ह्मणोनि
 कारण सत्समागम । तेथें नलगे वित्पत्तीश्रम ।
 जन्मसार्थकाचें वर्म । वेगळेंचि आहे ॥४०॥
 श्लोक ॥ भाषाभेदाश्च वर्तन्ते ह्यर्थ एको न सशय ।

पात्रद्वये यथा खाद्य स्वादभेदो न विद्यते ॥ १ ॥

भाषापालटें कांहीं । अर्थ वायां जात नाही । कार्य-
 सिद्धि ते सर्वही । अर्थाचिपासीं ॥४१॥ तथापी
 प्राकृताकरितां । संस्कृताची सार्थकता । येन्हवीं
 त्या गुप्तार्था । कोण जाणे ॥४२॥ आतां असो हें
 बोलणें । भाषा त्यागूनि अर्थ घेणें । उत्तम घेऊन
 त्याग करणें । सालीटरफलांचा ॥४३॥ अर्थ सार
 भाषा पोचट । अभिमानें करावी खटपट । नाना

अहंतेनें वाट । रुधिली मोक्षाची ॥४४॥ शोध घेतां
 लक्ष्यांशाचा । तेथे आधीं वाच्यांश कैचा । अगाध
 महिमा भगवंताचा । कळला पाहिजे ॥४५॥ मुके-
 पणाचें बोलणें । हें जयाचें तोचि जाणे । स्वानु-
 भवाचि ये खुणे । स्वानुभवी पाहिजे ॥४६॥
 अर्थ जाणे अध्यात्माचा । ऐसा श्रोता मिळेल कैचा ।
 जयासि बोलतां वाचेचा । हव्यासचि पुरे ॥४७॥
 परीक्षवंतांपुढें रत्न । ठेवितां होये समाधान । तैसें
 ज्ञानियांपुढें ज्ञान । बोलार्हे वाटे ॥४८॥ मायाजाळें
 दुश्चीत होये । तें निरूपणीं कामा न ये । सांसारिकां
 कळे काये । अर्थ येथीचा ॥४९॥

श्लोक ॥ व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनदन ।

बहुशाखा ह्यनताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ १ ॥

वेवसाईं जो मळिण । त्यासि न कळे निरूपण ।
 येथें पाहिजे सावधपण । अतिशयेंसीं ॥५०॥ नाना
 रत्नें नाना नाणीं । दुश्चीतपणें घेतां हानी । परीक्षा
 नेणतां प्राणी । ठकला तेथें ॥५१॥ तैसें निरूपणीं
 जाणा । आहाच पाहातां कळेना । मन्हांटेंचि उम-
 जेना । कांहीं केल्यां ॥५२॥ जेथें निरूपणाचे बोल ।
 आणी अनुभवाची बोल । तें संस्कृतापरीस खोल ।
 अध्यात्मश्रवण ॥५३॥ मायाब्रह्म बोलखावें । तथास
 अध्यात्म ह्यणावें । तरी तें मायेचें जाणावें । स्वरूप

आधीं ॥५४॥ माया सगुण साकार । माया सर्वस्व
 विकार । माया जाणजे विस्तार । पंचभूतांचा ॥५५॥
 माया दृश्य दृष्टीस दिसे । माया भास मनासि भासे ।
 माया क्षणभंगुर नासे । विवेकें पाहातां ॥५६॥ माया
 अनेक विश्वरूप । माया विष्णूचें स्वरूप । मायेची
 सीमा' अमूप । बोलिजे तितुकी ॥५७॥ माया बहु-
 रूपी बहुरंग । माया ईश्वराचा संग । माया पाहातां
 अभंग । अखिल वाटे ॥५८॥ माया सृष्टीची रचना ।
 माया आपुली कल्पना । माया तोडितां तुटेना ।
 ज्ञानेंविण ॥५९॥ ऐसी माया निरोपिली । स्वल्प
 संकेतें बोलिली । पुढें वृत्ति सावध केली । पाहिजे
 श्रोतीं ॥६०॥ पुढें ब्रह्मनिरोपण । निरोपिलें ब्रह्म-
 ज्ञान । जेणें तुटे मायाभान । येकसरें ॥६१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे मगळाचरणनाम
 समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

ब्रह्म निर्गुण निराकार । ब्रह्म निःसंग निर्विकार ।
 ब्रह्मासि नाहीं पारावार । बोलती साधु ॥१॥

ब्रह्म सर्वोस व्यापक । ब्रह्म अनेकीं येक । ब्रह्म
 शाश्वत हा विवेक । बोलिला शास्त्री ॥२॥ ब्रह्म
 अच्युत अनंत । ब्रह्म सदोदित संत । ब्रह्म कल्पने-
 रहित । निर्विकल्प ॥३॥ ब्रह्म या दृश्यावेगळें । ब्रह्म
 सुन्यत्वास निराळें । ब्रह्म इंद्रियांच्या मेळें । चोज-
 वेना ॥४॥ ब्रह्म दृष्टीस दिसेना । ब्रह्म मूर्खांसी असेना ।
 ब्रह्म साधुविण येना । अनुभवासी ॥५॥ ब्रह्म
 सकळांहूनि थोर । ब्रह्मा ऐसें नाहीं सार । ब्रह्म
 सूक्ष्म अगोचर । ब्रह्मादिकांसी ॥६॥ ब्रह्म शब्दीं
 ऐसें तैसें । बोलिजे त्याहूनि अनारिसें । परी तें
 श्रवणअभ्यासें । पाविजे ब्रह्म ॥७॥ ब्रह्मास नामें
 अनंत । परी तें ब्रह्म नामातीत । ब्रह्मास हेतदृष्टांत ।
 देतां न शोभती ॥८॥ ब्रह्मासारिखें दुसरें । पाहातां
 काय आहे खरें । ब्रह्म दृष्टांतउत्तरें । कदा न साहे ॥९॥
 श्रुति ॥ यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह ॥ ६९ ॥
 जेथें वाचा निवर्तती । मनासी नाहीं ब्रह्मप्राप्ती ।
 ऐसी बोलिली श्रुती । सिद्धांतवचन ॥१०॥ कल्पना
 रूप मन पाहीं । ब्रह्मीं कल्पनाचि नाहीं । ह्यणौनि
 वाक्य कांहीं । अन्यथा नव्हे ॥११॥ आतां मनासि
 जें अप्राप्त । तें कैसें होईल प्राप्त । ऐसें म्हणाल
 तरी कृत्य । सद्गुरुविण नाहीं ॥१२॥ भांडारगृहें
 भरलीं । परी असती आडकिलीं । हातास न येतां

किली । सर्वही अप्राप्त ॥१३॥ तरी ते किली ते
 कवण । मज करावी निरूपण । ऐसा श्रोता पुसे
 खूण । वक्तयासी ॥१४॥ सद्गुरुकृपा तेचि किली ।
 जेणें बुद्धि प्रकाशली । द्वैतकपाटें उघडलीं । येक-
 सरीं ॥१५॥ तेथें सुख असे वाड । नाही मनास
 पवाड । मनंविण कैवाड । साधनाचा ॥१६॥ त्याची
 मनंविण प्राप्ती । किं वासनेविण तृप्ती । तेथें न चले
 वित्पत्ती । कल्पनेची ॥१७॥ तें परेहूनी पर । मन-
 बुद्धीअगोचर । संग सोडितां सत्वर । पाविजेतें
 ॥१८॥ संग सोडावा आपुला । मग पाहावें तयाला ।
 अनुभवी तो या बोला । सुखावेल गा ॥१९॥
 आपण ह्यणिजे मीपण । मीपण ह्यणिजे जीवपण ।
 जीवपण ह्यणिजे अज्ञान । संग जडला ॥२०॥
 सोडितां तया संगासी । ऐक्य होये निःसंगासी ।
 कल्पनेविण प्राप्तीसी । अधिकार ऐसा ॥२१॥ मी
 कोण ऐसं नेणिजे । तया नांव अज्ञान वोळिजे ।
 अज्ञान गेलियां पाविजे । परब्रह्म तें ॥२२॥ देह-
 बुद्धीचें थोरपण । परब्रह्मीं न चले जाण । तेथें
 होतसे निर्वाण । अहंभावासी ॥२३॥ उंच नीच
 नाही परी । राया रंका येकचि सरी । जाला
 पुरुष अथवा नारी । येकचि पद ॥२४॥ ब्राह्मणाचें
 ब्रह्म तें सोंवळें । शूद्राचें ब्रह्म तें वोवळें । ऐसं वेगळें

आगळें । तेथें असेचिना ॥२५॥ उंच ब्रह्म तें
 रायासी । नीच ब्रह्म तें परिवारासी । ऐसा भेद
 तयापासीं । भुळीच नाही ॥२६॥ सकळांसि
 मिळोन ब्रह्म एक । तेथें नाही हे अनेक । रंक
 अथवा ब्रह्मादिक । तेथेंचि जाती ॥२७॥ स्वर्ग
 मृत्य आणि पाताळ । तिहीं लोकाचे ज्ञाते सकळ ।
 सकळांसि मिळोन एकचि स्थळ । विश्रांतीचें ॥२८॥
 गुरुशिष्या एकचि पद । तेथें नाही भेदाभेद ।
 परी या देहाचा समंध । तोडिला पाहिजे ॥२९॥
 देहबुद्धीचा अंतो । सकळांसि एकचि प्राप्ति ।
 एक ब्रह्म द्वितीयं नास्ति । हे श्रुतिवचन ॥३०॥
 साधु दिसती देगळाले । परी ते स्वरूपीं मिळाले ।
 अवघे मिळोन एकचि जाले । देहातीत वस्तु ॥३१॥
 ब्रह्म नाही नवें जुनें । ब्रह्म नाही अदिक उणें ।
 उणें भाविल तें सुणें । देहबुद्धीचें ॥३२॥ देहबुद्धीचा
 संशयो । करी समाधानाचा क्षयो । चुके समाधान-
 समयो । देहबुद्धीयोगें ॥३३॥ देहाचें जें थोरपण ।
 तेंचि देहबुद्धीचें लक्षण । मिथ्या जाणोनि विचक्षण ।
 निंदितो देहो ॥३४॥ देह पावे जंवरी मरण । तंवरी
 धरी देहाभिमान । पुन्हा दाखवी पुनरागमन ।
 देहबुद्धि मागुती ॥३५॥ देहाचेनि थोरपणें । समा-
 धानासी आलें उणें । देहो पडेल कोण्या गुणें ।

हेहि कळेना ॥३६॥ हित आहे देहातीत । ह्यणौनि
 निरोपिती संत । देहबुद्धीनें अन्हित । होंचि लागे
 ॥३७॥ सामर्थ्यवळें देहबुद्धी । योगीयांसि तेहि
 बाधी । देहबुद्धीची उपाधी । पैसावों लागे ॥३८॥
 ह्यणौनि देहबुद्धि हे झडे । तरीच परमार्थ घडे ।
 देहबुद्धीनें विघडे । ऐक्यता ब्रह्मीची ॥३९॥ विवेक
 वस्तूकडे ओढी । देहबुद्धि तेथुनि पाडी ।
 अहंत! लाऊन निवडी । वेगळेपणें ॥४०॥
 विचक्षणें याकारणें । देहबुद्धि त्यजावी श्रवणें ।
 सत्यब्रह्मी साचारपणें । मिळोन जावें ॥४१॥ सत्य-
 ब्रह्म तें कवण । ऐसा श्रोता करी प्रश्न । प्रत्योत्तर
 दे आपण । वक्ता श्रोतयासी ॥४२॥ ह्यणे ब्रह्म
 येकचि असे । परी तें बहुविध भासे । अनुभव
 देहीं अनारिसें । नाना मतीं ॥४३॥ जें जें जया
 अनुभवलें । तेंचि तयासि मानलें । तेथेंचि त्याचें
 विश्वासलें । अंतःकर्ण ॥४४॥ ब्रह्म नामरूपातीत ।
 असौनि नामें बहुत । निर्मळ निश्चळ निवांत ।
 निजानंद ॥४५॥ अरूप अलक्ष अगोचर । अच्युत
 अनंत अपरांपर : अदृश्य अतर्क्य अपार । ऐसीं
 नामें ॥४६॥ नादरूप जोतिरूप । चैतन्यरूप सत्ता-
 रूप । साक्षरूप सस्वरूप । ऐसीं नामें ॥४७॥ सुन्य
 आणी सनातन । सर्वेश्वर आणी सर्वज्ञ । सर्वात्मा

जगजीवन । ऐसीं नामें ॥४८॥ सहज आणी सदो-
 दित । शुद्ध बुद्ध सर्वातीत । शाश्वत आणी शब्दा-
 तीत । ऐसीं नामें ॥४९॥ विशाल विस्तीर्ण विश्वंभर ।
 विमळ वस्तु व्योमाकार । आत्मा परमात्मा परमेश्वर ।
 ऐसीं नामें ॥५०॥ परमात्मा ज्ञानघन । येकरूप
 पुरातन । चिद्रूप चिन्मात्र जाण । नामें अना-
 म्याचीं ॥५१॥ ऐसीं नामें असंख्यात । परी तो
 परेश नामातीत । त्याचा करावा निश्चितार्थ ।
 ठेविलीं नामें ॥५२॥ तो विश्रांतीचा विश्राम ।
 आदिपुरुष आत्माराम । तें येकचि परब्रह्म । दुसरें
 नाही ॥५३॥ तेंचि कळायाकारणें । चौदा ब्रह्मांचीं
 लक्षणें । सांगिजेती तें श्रवणें । निश्चयो बाणे ॥५४॥
 खोटे निवाडितां येकसरें । उरलें तें जाणिजे खरें ।
 चौदा ब्रह्म शास्त्राधारें । बोलिजेती ॥५५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे ब्रह्मनिरूपणनाम
 समाप्त द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

श्रोतां व्हावें सावधान । आतां सांगतो ब्रह्मज्ञान ।
 जेणें होये समाधान । साधकाचें ॥१॥ रत्न

साधायाकारणें । मृत्तिका लागे येकवटणें । चौदा
 ब्रह्मांचीं लक्षणें । जाणिजे तैसीं ॥२॥ पदार्थ-
 विण संकेत । द्वैतावेगळा दृष्टांत । पूर्वपक्षेविण
 सिद्धांत । बोलतांचि न ये ॥३॥ आधीं मिथ्या
 उभारावें । मग तें बोळखोन सांडावें । पुढें सत्य तें
 स्वभावं । अंतरीं बाणे ॥४॥ ह्मणौन चौदा ब्रह्मांचा
 संकेत । बोलिला कळाया सिद्धांत । येथें श्रोतीं
 सावचित । क्षण येक असावें ॥५॥ पहिलें तें शब्दब्रह्म ।
 दुजें मीतिकाक्षरब्रह्म । तिसरें स्वंब्रह्म । बोलिली श्रुती
 ॥६॥ चौथें जाण सर्वब्रह्म । पांचवें चैतन्यब्रह्म ।
 साहावें सत्ताब्रह्म । साक्षब्रह्म सातवें ॥७॥ आठवें
 सगुणब्रह्म । नवें निर्गुणब्रह्म । दहावें वाच्यब्रह्म ।
 जाणावें पै ॥८॥ अनुभव तें अक्रावें । आनंदब्रह्म
 तें बारावें । तदाकार तेरावें । चौदावें अनुर्वाच्य ॥९॥
 ऐसीं हे चौदा ब्रह्म । यांचीं निरोपिलीं नामें । आतां
 स्वरूपाचीं वर्म । संकेत दाऊं ॥१०॥ अनुभवेविण
 भ्रम । या नांव शब्दब्रह्म । आतां मीतिकाक्षरब्रह्म ।
 तें येकाक्षर ॥११॥ स्वंशब्दें आकाशब्रह्म । महदा-
 काश व्यापकधर्म । आतां बोलिलें सूक्ष्म । सर्वब्रह्म
 ॥१२॥ पंचभूतांचें कुवाडें । जें जें तत्व दृष्टी पडे ।
 तें तें ब्रह्मचि चोखडें । बोलिजेत आहे ॥१३॥ या नांव
 सर्वब्रह्म । श्रुतिआश्रयाचें वर्म । आतां चैतन्यब्रह्म ।

बोलिजेल ॥१४॥ पंचभूतादि मायेतें । चैतन्यचि
 चेतवितें । ह्यणौनि त्या चैतन्यातें । चैतन्यब्रह्म
 बोलिजे ॥१५॥ चैतन्यास ज्याची सत्ता । तें सत्ता-
 ब्रह्म तत्वता । तये सत्तेस जाणता । या नांव साक्ष-
 ब्रह्म ॥१६॥ साक्षत्व जयापासुनी । तेंहि आकळिलें
 गुणी । सगुणब्रह्म हे वाणी । तयासि वदे ॥१७॥
 जेथें नाहीं गुणवार्ता । तें निर्गुणब्रह्म तत्वता । वाच्य-
 ब्रह्म तेंहि आतां । बोलिजेल ॥१८॥ जें वाचें बोलतां
 आलें । तें वाच्यब्रह्म बोलिलें । अनुभवासि कथिलें ।
 न वचे सर्वथा ॥१९॥ या नांव अनुभवब्रह्म । आनंद-
 वृत्तीचा धर्म । परंतु याचेंही वर्म । बोलिजेल ॥२०॥
 ऐसें हें ब्रह्म आनंद । तदाकार तें अभेद । अनुवाचीं
 संवाद । तुटोन गेला ॥२१॥ ऐसीं हे चौदा ब्रह्में ।
 निरोपिलीं अनुक्रमें । साधकें पाहातां भ्रमें । बाधिजेना
 ॥२२॥ ब्रह्म जाणवें शाश्वत । माया तेचि अशाश्वत ।
 चौदा ब्रह्मांचा सिद्धांत । होईल आतां ॥२३॥ शब्द-
 ब्रह्म तें शाब्दिक । अनुभवेविण माईक । शाश्व-
 ताचा विवेक । तेथें नाहीं ॥२४॥ जें क्षर ना अक्षर ।
 तेथें केंचें मीतिकाक्षर । शाश्वताचा विचार । तेथेंहि
 न दिसे ॥२५॥ खंब्रह्म ऐसें वचन । तरी सुन्यातें
 नासी ज्ञान । शाश्वताचें अधिष्ठान । तेथेंहि न दिसे
 ॥२६॥ सर्वत्रास आहे अंत । सर्वब्रह्म नासिवंत ।

प्रळये बोलिला निश्चित । वेदांतशास्त्री ॥२७॥ ब्रह्म-
 प्रळये मांडेल जेथें । भूतान्वय कैचा तेथें । ह्यणौ-
 नियां सर्वब्रह्मातें । नाश आहे ॥२८॥ अचळसि
 आणी चळण । निर्गुणास लावितां गुण । आका-
 रास विचक्षण । मानीतना ॥२९॥ जें निर्माण
 पंचभूत । तें प्रत्यक्ष नासिवंत । सर्वब्रह्म हे
 मात । घडे केवी ॥३०॥ असो आतां हें बहुत ।
 सर्वब्रह्म नासिवंत । वेगळेपणास अंत । पाहाणें
 कैचें ॥३१॥ आतां जयास चेतवावें । तेंचि माईक
 स्वभावे । तेथें चैतन्याच्या नावे । नास आला ॥३२॥
 परिवारेविण सत्ता । ते सत्ता नव्हे तत्वता । पदार्थ-
 विण साक्षता । तेहि मिथ्या ॥३३॥ सगुणास नाश
 आहे । प्रत्यक्षास प्रमाण काये । सगुणब्रह्म निश्चर्ये ।
 नासिवंत ॥३४॥ निर्गुण ऐसें जें नांव । त्या नांवास
 कैचा ठाव । गुणेंविण गौरव । येईल कैचें ॥३५॥
 माया जैसें मृगजळ । ऐसें बोलती सकळ । कां तें
 कल्पनेचें आभाळ । नाथिलेंचि ॥३६॥ ग्रामो नास्ति
 कुतः सीमा । जन्मेंविण जीवात्मा । अद्वैतासी
 उपमा । द्वैताची ॥३७॥ मायेविरहित सत्ता । पदार्थ-
 विण जाणता । अविद्येंविण चैतन्यता । कोणास
 आली ॥३८॥ सत्ता चैतन्यता साक्षी । सर्वहि
 गुणाचपासी । ठाईचें निर्गुण त्यासी । गुण कैचे

॥३९॥ ऐसें जें गुणरहित । तेथें नामाचा संकेत ।
 तोचि जाणावा अशाश्वत । निश्चयेंसी ॥४०॥ निर्गुण
 ब्रह्मासि संकेतें । नामें ठेविलीं बहुते । तें वाच्यब्रह्म
 त्यातें । नाश आहे ॥४१॥ आनंदाचा अनुभव ।
 हाहि वृत्तीचाचि भाव । तदाकारीं ठाव । वृत्तीस नाही
 ॥४२॥ अनुर्वाच्य याकारणें । संकेत वृत्तीच्या
 गुणें । तथा संकेतास उणें । निवृत्तीनें आणिलें ॥४३॥
 अनुर्वाच्य ते निवृत्ती । तेचि उन्मनीची स्थिती ।
 निरोपाधी विश्रांति । योगियांची ॥४४॥ वस्तु जे कां
 निरोपाधी । तेचि सहज समाधी । जेणें तुटे आदि-
 व्याधी । भवदुखाची ॥४५॥ जो उपार्धाचा अंत ।
 तोचि जाणावा सिद्धांत । सिद्धांत आणी वेदांत ।
 धादांत आत्मा ॥४६॥ असो ऐसें जें शाश्वत ब्रह्म ।
 जेथें नाही मायाभ्रम । अनुभवी जाणे वर्म ।
 स्वानुभवे ॥४७॥ आपुलेन अनुभवे । कल्पनेसि
 मोडावे । मग सुकालीं पडावे । अनुभवाचे ॥४८॥
 निर्विकल्पास कल्पावे । कल्पना मोडे स्वभावे ।
 मग नसोनि असावे । कल्पकोटी ॥४९॥ कल्पनेचें
 येक वरें । मोहरितांच मोहरे । स्वरूपी घालितां
 भरे । निर्विकल्पी ॥५०॥ निर्विकल्पासी कल्पितां ।
 कल्पनेची नुरे वार्ता । निःसंगास भेटों जातां ।
 निःसंग होइजे ॥५१॥ पदार्थाऐसें ब्रह्म नव्हे । मा

तें हातीं धरून घावें । असो हें अनुभवावें ।
सद्गुरुमुखें ॥५२॥ पुढें कथेचा अन्वये । केलाचि
करूं निश्चये । जेणें अनुभवासि ये । केवळब्रह्म ॥५३॥

इति श्रीदासत्रोधे गुरुशिष्यसवादे चतुर्दशब्रह्मनिरूपणनाम
समास तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

ब्रह्म नभाहून निर्मळ । पाहातां तैसेंचि पोकळ ।
अरूप आणी विशाळ । मर्यादेवेगळें ॥१॥ येकविस
स्वर्गें सप्त पाताळ । मिळोन एक ब्रह्मगोळ । ऐसीं
अनंत तें निर्मळ । व्यापून असे ॥२॥ अनंत ब्रह्मांडां-
खालते । अनंत ब्रह्मांडांवरुतें । तेणेंविण स्थळ
रितें । अणुमात्र नाही ॥३॥ जळीं स्थळीं काठीं
पाषाणीं । ऐसी वदे लोकवाणी । तेणेंविण रिता
प्राणी । येकहि नाही ॥४॥ जळचरांस जैसें जळ ।
बाह्याभ्यांतरीं निखळ । तैसें ब्रह्म हें केवळ । जीव-
मात्रासी ॥५॥ जळावेगळा ठाव आहे । ब्रह्मावाहेरी
जातां नये । ह्मणौनी उपमा न साहे । जळाची तया
॥६॥ आकाशावाहेरी पळों जातां । पुढें आकाशची
नत्वता । तैसा तया अनंता । अंतचि नाही ॥७॥

परी जें अखंड भेटलें । सर्वांगस लिगटलें । अति
 निकट परी चोरलें । सकळांसि जें ॥८॥ तयामधेंचि
 असिजे । परी तयास नेणिजे । उमजे भास नुमजे ।
 परब्रह्म तें ॥९॥ आकाशामधें आभाळ । तेंणें आकाश
 वाटे डहुळ । परी तें मिथ्या निवळ । आकाशचि
 असे ॥१०॥ नेहार देतां आकाशीं । चक्रे दिसती
 डोळ्यांसी । तैसें दृश्य ज्ञानियांसी । मिथ्यारूप ॥११॥
 मिथ्याचि परी आभासे । निद्रिस्तांस स्वप्न जैसें ।
 जागा जालियां अपैसें । बुद्धों लागे ॥१२॥ तैसें
 आपुलेन अनुभवे । ज्ञानें जागृतीसि यावें । मग
 माईक स्वभावे । कळों लागे ॥१३॥ आतां असो
 हें कुवाडें । जें ब्रह्मांडापैलिकडे । तेंचि आतां निवाडें ।
 उमजोन दाऊं ॥१४॥ ब्रह्म ब्रह्मांडीं कालवलें ।
 पदार्थांसी व्यापून ठेलें । सर्वांमधें विस्तारलें । अंशमात्रें
 ॥१५॥ ब्रह्मामधें सृष्टी भासे । सृष्टीमधें ब्रह्म असे ।
 अनुभव घेतां आभासे । अंशमात्रें ॥१६॥ अंशमात्रें
 सृष्टीभीतरीं । बाहेरी मर्यादा कोण करी । सगळें
 ब्रह्म ब्रह्मांडोदरीं । माईल कैसें ॥१७॥ अमृतीमधें
 आकाश । सगळें सांठवतां प्रयास । ह्यणौन तयाचा
 अंश । बोलिजेतो ॥१८॥ ब्रह्म तैसें कालवलें । परी
 तें नाहीं हालवलें । सर्वांमधें परी संचलें । संचलेपणें
 ॥१९॥ पंचभूतीं असे मिश्रित । परंतु तें पंचभूतातीत ।

पैकीं आकाश अलिप्त । असोनि जैसें ॥२०॥ ब्रह्मास
 दृष्टांत न घडे । बुझावया देणें घडे । परीं दृष्टांतीं
 साहित्य पडे । विचारितां आकाश ॥२१॥ खंचह
 ऐसी श्रुती । गगनसदृशं हे स्मृती । ह्यणौनि ब्रह्मास
 दृष्टांतीं । आकाश घडे ॥२२॥ कालिमा नस्तां
 पितळ । मग तें सोनेचि केवळ । सुन्यत्व नस्तां
 निवळ । आकाश ब्रह्म ॥२३॥ ह्यणौनि ब्रह्म जैसें
 गगन । आणि माया जैसा पवन । आडळे परी
 दर्शन । नव्हे त्याचें ॥२४॥ शब्दसृष्टीची रचना ।
 होत जात क्षणक्षणा । परंतु ते स्थिरावेना । वायुच
 ऐसी ॥२५॥ असो ऐसी माया माईक । शाश्वत तें
 ब्रह्म येक । पाहों जातां अनेक । व्यापून आहे ॥२६॥
 पृथ्वीसी भेदून आहे । परी तें ब्रह्म कठीण नव्हे ।
 दुर्जा उपमा न साहे । तथा मृदत्वासी ॥२७॥
 पृथ्वीहूनि मृद जळ । जळाहूनि तो अनळ ।
 अनळाहून कोमळ । वायो जाणावा ॥२८॥ वायोहून
 तें गगन । अत्यंतचि मृद जाण । गगनाहून मृद
 पूर्ण । ब्रह्म जाणावें ॥२९॥ वज्रास असे भेदिले ।
 परी मृदत्व नाही गेलें । उपमेरहित संचलें । कठीण
 ना मृद ॥३०॥ पृथ्वीमधें व्यापून असे । पृथ्वी
 नासे तें न नासे । जळ शोषे तें न शोषे । जळीं
 असोनी ॥३१॥ तेजीं असे परी जळेना । पवनीं

परी जें अखंड भेटलें । सर्वांगस लिंगटलें । अति
 निकट परी चोरलें । सकळांसि जें ॥८॥ तयामधेंचि
 असिजे । परी तयास नेणिजे । उमजे भास नुमजे ।
 परब्रह्म तें ॥९॥ आकाशमधें आभाळ । तेंणें आकाश
 वाटे डहुळ । परी तें मिथ्या निवळ । आकाशाचि
 असे ॥१०॥ नेहार देतां आकाशीं । चक्रे दिसती
 डोळ्यांसी । तैसें दृश्य ज्ञानियांसी । मिथ्यारूप ॥११॥
 मिथ्याचि परी आभासे । निद्रिस्तांस स्वप्न जैसें ।
 जागा जालियां अपैसें । बुझों लागे ॥१२॥ तैसें
 आपुलेन अनुभवे । ज्ञानें जागृतीसि यावें । मग
 माईक स्वभावे । कळों लागे ॥१३॥ आतां असो
 हें कुवाडें । जें ब्रह्मांडापैलिकडे । तेंचि आतां निवाडें ।
 उमजोन दाऊं ॥१४॥ ब्रह्म ब्रह्मांडीं कालवलें ।
 पदार्थांसी व्यापून ठेलें । सर्वांमधें विस्तारलें । अंशमात्रें
 ॥१५॥ ब्रह्मामधें सृष्टी भासे । सृष्टीमधें ब्रह्म असे ।
 अनुभव घेतां आभासे । अंशमात्रें ॥१६॥ अंशमात्रें
 सृष्टीभीतरीं । वाहेरी मर्यादा कोण करी । सगळें
 ब्रह्म ब्रह्मांडोदरीं । माईल कैसें ॥१७॥ अमृतीमधें
 आकाश । सगळें सांठवतां प्रयास । ह्यणौन तयाचा
 अंश । वोलिजेतो ॥१८॥ ब्रह्म तैसें कालवलें । परी
 तें नाहीं हालवलें । सर्वांमधें परी संचलें । संचलेपणें
 ॥१९॥ पंचभूतीं असे मिश्रित । परंतु तें पंचभूतातीत ।

पैकीं आकाश अलित्त । असोनि जैसें ॥२०॥ ब्रह्मास
 दृष्टांत न घडे । बुझावया देणें घडे । परीं दृष्टांतीं
 साहित्य पडे । विचारितां आकाश ॥२१॥ खंब्रह्म
 ऐसी श्रुती । गगनसदृशं हे स्मृती । ह्मणौनि ब्रह्मास
 दृष्टांतीं । आकाश घडे ॥२२॥ काळिमा नस्तां
 पितळ । मग तें सोनेंचि केवळ । सुन्यत्व नस्तां
 निवळ । आकाश ब्रह्म ॥२३॥ ह्मणौनि ब्रह्म जैसें
 गगन । आणि माया जैसा पवन । आडळे परी
 दर्शन । नव्हे त्याचें ॥२४॥ शब्दसृष्टीची रचना ।
 होत जात क्षणक्षणा । परंतु ते स्थिरावेना । वायुच
 ऐसी ॥२५॥ असो ऐसी माया माईक । शाश्वत तें
 ब्रह्म एक । पाहों जातां अनेक । व्यापून आहे ॥२६॥
 पृथ्वीसी भेदून आहे । परी तें ब्रह्म कठीण नव्हे ।
 दुर्जा उपमा न साहे । तथा मृदत्वासी ॥२७॥
 पृथ्वीहूनि मृद् जळ । जळाहूनि तो अन्नळ ।
 अन्नळाहून कोमळ । वायो जाणावा ॥२८॥ वायोहून
 तें गगन । अत्यंतचि मृद् जाण । गगनाहून मृद्
 पूर्ण । ब्रह्म जाणावें ॥२९॥ वज्रास असे भेदिलें ।
 परी मृदत्व नाही गेलें । उपमेरहित संचलें । कठीण
 ना मृद् ॥३०॥ पृथ्वीमधें व्यापून असे । पृथ्वी
 नासे तें न नासे । जळ शोषे तें न शोषे । जळीं
 असोनी ॥३१॥ तेजीं असे परी जळेना । पवनीं

असे परी चळेना । गगनीं असे परी कळेना ।
 परब्रह्म तें ॥३२॥ शरीर अवघें व्यापलें । परी तें नाही
 आडळलें । जवळिच दुरावलें । नवल कैसें ॥३३॥
 सन्मुखचि चहुंकडे । तयांमधें पाहाणें घडे । बाह्याभ्यां-
 तरीं रोकडे । सिद्धचि आहे ॥३४॥ तयामधेंचि
 आपण । आपणा सबाह्य तें जाण । दृश्यावेगळी
 खूण । गगनासारिखी ॥३५॥ कांहीं नाहीसें
 वाटलें । तेथेंचि तें कोंदाटलें । जैसें न दिसे आपलें ।
 आपणासि धन ॥३६॥ जो जो पदार्थ दृष्टी पडे । तें
 त्या पदार्था ऐलिकडे । अनुभवं हें कुवाडें । उकलावें
 ॥३७॥ मागें पुढें आकाश । पदार्थेविण जो पैस ।
 पृथ्वीविण भकास । येकरूप ॥३८॥ जें जें रूप
 आणी नाम । तो तो नाथिलाच भ्रम । नामरूपा-
 तीत वर्म । अनुभवी जाणे ॥३९॥ नर्भी धूम्राचे
 डोंगर । उचलती थोर थोर । तैसें दावी वोडंबर ।
 माया देवी ॥४०॥ ऐसी माया अशाश्वत । ब्रह्म
 जाणावें शाश्वत । सर्वां ठाई सदोदित । भरलें असे
 ॥४१॥ पोथी वाचूं जातां पाहे । मातृकांमधेंचि
 आहे । नेत्रीं निघोनि राहे । मृदपणें ॥४२॥ श्रवणें
 शब्द ऐकतां । मनें विचार पाहातां । मना सबाह्य
 तत्वता । परब्रह्म तें ॥४३॥ चरणें चालतां मार्गीं ।
 जें आडळे सर्वांगीं । करें घेतां वस्तुलार्गीं । आडवें

ब्रह्म ॥४४॥ असो इंद्रियेसमुदाव । तयामधे वर्ते
 सर्व । जाणों जातां मोडे हांव । इंद्रियांची
 ॥४५॥ तें जवळिच असे । पाहों जातां न
 दिसे । न दिसोन वसे । कांहीं येक ॥४६॥ जें
 अनुभवेचि जाणावें । सृष्टीचेनि अभावे । आपुलेन
 स्वानुभवे । पाविजे ब्रह्म ॥४७॥ ज्ञानदृष्टीचें
 देखणें । चर्मदृष्टी पाहों नेणें । अंतरवृत्तीचिये खुणे ।
 अंतरवृत्ति साक्ष ॥४८॥ जाणे ब्रह्म जाणे माया ।
 जाणे अनुभवाच्या ठाया । ते येक जाणावी तुर्या ।
 सर्वसाक्षिणी ॥४९॥ साक्षत्व वृत्तीचें कारण ।
 उन्मनी ते निवृत्ति जाण । जेथें विरे जाणपण ।
 विज्ञान तें ॥५०॥ जेथें अज्ञान सरे । ज्ञान तेंहि
 नुरे । विज्ञानवृत्ति मुरे । परब्रह्मी ॥५१॥ ऐसें ब्रह्म
 शाश्वत । जेथें कल्पनेसी अंत । योगी जना येकांत ।
 अनुभवे जाणावा ॥५२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे विमलब्रह्मनिरूपणनाम
 समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

केवळ ब्रह्म जें बोलिलें । तें अनुभवास आलें ।
 आणी मायेचेंहि लागलें । अनुसंधान ॥१॥ ब्रह्म

अंतरीं प्रकाशे । आणी मायाहि प्रत्यक्ष दिसे ।
 आतां हें द्वैत निरसे । कवणेपरी हो ॥२॥ तरी
 आतां सावधान । येकाग्र करूनियां मन । माया
 ब्रह्म हें कवण । जाणताहे ॥३॥ सत्य ब्रह्माचा
 संकल्प । मिथ्या मायेचा विकल्प । ऐसिया द्वैताचा
 जल्प । मनचि करी ॥४॥ जाणे ब्रह्म जाणे माया ।
 ते येक जाणावी तुर्या । सर्व जाणे ह्यणोनिया ।
 सर्वसाक्षिणी ॥५॥ ऐक तुर्येचें लक्षण । जेथें सर्व
 जाणपण । सर्वचि नाही कवण । जाणेल गा ॥६॥
 संकल्पविकल्पाची सृष्टी । जाली मनाचिये पोटी ।
 तें मनचि मिथ्या सेवटी । साक्षी कवणु ॥७॥
 साक्षत्व चैतन्यत्व सत्ता । हे गुण ब्रह्माचिया माया ।
 आरोपले जाण वृथा । मायागुणें ॥८॥ घटमठा-
 चेनि गुणें । त्रिविध आकाश बोलणें । मायेचेनि
 खरेंपणें । गुण ब्रह्मी ॥९॥ जव खरेंपण मायेसी ।
 तवचि साक्षत्व ब्रह्मासी । मायेअविद्येचे निरासी । द्वैत
 कैचें ॥१०॥ ह्यणोनि सर्वसाक्षी मन । तेंचि जालिया
 उन्मन । मग तुर्यारूप ज्ञान । तें मावळोन गेलें ॥११॥
 ज्यास द्वैत भासलें । तें मन उन्मन जालें । द्वैता-
 अद्वैताचें तुटलें । अनुसंधान ॥१२॥ येवं द्वैत
 आणी अद्वैत । होये वृत्तीचा संकेत । वृत्ति जालिया
 निवृत्त । द्वैत कैचें ॥१३॥ वृत्तिरहित जें ज्ञान ।

तेंचि पूर्ण समाधान । जेथें तुटे अनुसंधान । माया-
 ब्रह्मीचें ॥१४॥ मायाब्रह्म ऐसा हेत । मनें कल्पिला
 संकेत । ब्रह्म कल्पनेरहित । जाणती ज्ञानी ॥१५॥
 जें मनबुद्धिअगोचर । जें कल्पनेहून पर । तें
 अनुभवितां साचार । द्वैत कैचें ॥१६॥ द्वैत पाहातां
 ब्रह्म नसे । ब्रह्म पाहातां द्वैत नासे । द्वैताद्वैत भासे ।
 कल्पनेसी ॥१७॥ कल्पना माया निवारी । कल्पना
 ब्रह्म थावरी । संशय धरी आणी वारी । तेहि
 कल्पना ॥१८॥ कल्पना करी बंधन । कल्पना दे
 समाधान । ब्रह्मी लावी अनुसंधान । तेहि कल्पना
 ॥१९॥ कल्पना द्वैताची माता । कल्पना ज्ञेयी
 तत्वता । बद्धता आणी मुक्तता । कल्पनागुणें ॥२०॥
 कल्पना अंतरीं सवळ । नस्ते दावी ब्रह्मगोळ ।
 क्षणा येकातें निर्मळ । स्वरूप कल्पी ॥२१॥
 क्षणा येका धोका वाहे । क्षणा येका स्थिर राहे ।
 क्षणा येका पाहे । विस्मित होउनी ॥२२॥ क्षणा
 येकातें उमजे । क्षणा येकातें निर्वुजे । नाना विकार
 करिजे । ते कल्पना जाणावी ॥२३॥ कल्पना
 जन्माचें मूळ । कल्पना भक्तीचें फळ । कल्पना तेचि
 केवळ । मौक्षदाती ॥२४॥ असो ऐसी हे कल्पना ।
 साधनें दे समाधाना । येरवी हे पतना । मूळच कीं
 ॥२५॥ ह्यणौन सर्वांचें मूळ । ते हे कल्पनाच केवळ ।

इचें केलियां निर्मूळ । ब्रह्मप्राप्ती ॥२६॥ श्रवण
 आणी मनन । निजध्यायें समाधान । मिथ्या
 कल्पनेचें भान । उडोन जाये ॥२७॥ शुद्ध ब्रह्माचा
 निश्चयो । करी कल्पनेचा जयो । निश्चितार्थें
 संशयो । तुटोन गेला ॥२८॥ मिथ्या कल्पनेचें कोडें ।
 कैसें राहे साचापुढें । जैसें सूर्याचेनि उजेडें । नासे
 तम ॥२९॥ तैसें ज्ञानाचेनि प्रकाशें । मिथ्या कल्पना
 हे नासे । मग हें तुटे अपैसें । द्वैतानुसंधान ॥३०॥
 कल्पनेनें कल्पना उडे । जैसा मृगें मृग सांपडे ।
 कां शरें शर आतुडे । आकाशमार्गी ॥३१॥
 शुद्ध कल्पनेचें वळ । जालियां नासे सबळ । हेंचि
 वचन प्रांजळ । सावध एका ॥३२॥ शुद्ध कल्पनेची
 खूण । स्वयें कल्पिजे निर्गुण । सस्वरूपी विस्मरण ।
 पडोचि नेदी ॥३३॥ सदा स्वरूपानुसंधान । करी
 द्वैताचें निर्शन । अद्वयनिश्चयाचें ज्ञान । तेचि शुद्ध
 कल्पना ॥३४॥ अद्वैत कल्पी ते शुद्ध । द्वैत कल्पी
 ते अशुद्ध । अशुद्ध तेचि प्रसिद्ध । सबळ जाणावी
 ॥३५॥ शुद्ध कल्पनेचा अर्थ । अद्वैताचा निश्चि-
 तार्थ । आणी सबळ वेर्थ । द्वैत कल्पी ॥३६॥
 अद्वैतकल्पना प्रकाशे । तेचि क्षणीं द्वैत नासे । द्वैता-
 सरिसी निरसे । सबळ कल्पना ॥३७॥ कल्पनेनें
 कल्पना सरे । ऐसी जाणावी चतुरें । सबळ गेलियां

नंतरें । शुद्ध उरली ॥३८॥ शुद्ध कल्पनेचें रूप ।
 तेंचि जें कल्पी स्वरूप । स्वरूप कल्पितां तद्रूप ।
 होये आपण ॥३९॥ कल्पनेसी मिथ्यत्व आलें ।
 सहजचि तद्रूप जालें । आत्मनिश्चयें नासिलें ।
 कल्पनेसी ॥४०॥ जेचि क्षणीं निश्चये चळे । तेचि
 क्षणीं द्वैत उफाळे । जैसा अस्तमानीं प्रवळे । अंधकार
 ॥४१॥ तेसें ज्ञान होतां मळिण । अज्ञान प्रवळे जाण ।
 याकारणें श्रवण । अखंड असावें ॥४२॥ आतां
 असो हें बोलणें जालें । आशंका फेडूं येका बोलें ।
 जयास द्वैत भासलें । तें तूं नव्हेसी सर्वथा ॥४३॥
 मागील आशंका फिटली । इतुकेन हे कथा संपली ।
 पुढें वृत्ति सावध केली । पाहिजे श्रोतीं ॥४४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे द्वैतकल्पनानिर्द्दिनाम
 समास पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

अद्वैत ब्रह्म निरोपिलें । जें कल्पनेरहित संचलें ।
 क्षणयेक तदाकार केलें । मज या निरूपणें ॥१॥
 परी म्यां तदाकार व्हावें । ब्रह्मचि होऊन असावें ।
 पुन्हा संसारास न यावें । चंचळपणें सर्वथा ॥२॥

कल्पनारहित जें सुख । तेथें नाहीं संसारदुःख ।
 ह्यणोनि तेंचि येक । होऊन असावें ॥३॥
 ब्रह्मचि होईजे श्रवणें । पुन्हा वृत्तीवरी लागे
 येणें । ऐसें सदा येणें जाणें । चुकेना कीं ॥४॥
 मनें अंतरिक्ष जावें । क्षणयेक ब्रह्मचि व्हावें ।
 पुन्हा तेथून कोसळावें । वृत्तीवरी मागुतें ॥५॥
 प्रत्यावृत्ती सैरावैरा । किती करूं येरझारा । पाई
 लाडनियां दोरा । कीटक जैसा ॥६॥ उपदेशकाळीं
 तदाकार । होतां पडे हें शरीर । अथवा नेणें
 आपपर । ऐसें जालें पाहिजे ॥ ७ ॥ ऐसें नस्तां
 जें बोलणें । तेंचि वाटे लाजिरवाणें । ब्रह्म होऊन
 संसार करणें । हेंहि विपरीत दिसे ॥८॥ जो
 स्वयें ब्रह्मचि जाला । तो मागुता कैसा आला ।
 ऐसें ज्ञान माझें मजला । प्रशस्त न वटे ॥९॥ ब्रह्मचि
 होऊनि जावें । कां तें संसारींच असावें । दोहींकडे
 भरंगळावें । किती ह्यणूनी ॥१०॥ निरूपणीं ज्ञान
 प्रवळे । उठोन जातां तें मावळे । मागुता कामक्रोध
 खवळे । ब्रह्मरूपासी ॥११॥ ऐसा कैसा ब्रह्म जाला ।
 दोहींकडे अंतरला । वोडगस्तपणेंचि गेला । संसार
 त्याचा ॥१२॥ घेतां ब्रह्मसुखाची गोडी । संसारिक
 मार्गें वोडी । संसार करितां आवडी । ब्रह्मीं उपजे
 मागुती ॥१३॥ ब्रह्मसुख नेलें संसारें । संसार गेला

ज्ञानद्वारें । दोनी अपुरीं पुरें । येकही नाही ॥१४॥
 याकारणें माझें चित्त । चंचळ जालें दुश्चीत । काये
 कारणें निश्चीत । येकही नाही ॥१५॥ ऐसा श्रोता
 करी विनती । आतां राहावें कोणें रीती । ह्मणें
 अखंड माझी मती । ब्रह्माकार नाही ॥१६॥ आतां
 याचें प्रत्योत्तर । वक्ता देईल सुंदर । श्रोतीं व्हावें
 निरोत्तर । क्षणयेक आतां ॥१७॥ ब्रह्मचि होऊन
 जे पडिले । तेचि मुक्तपदास गेले । येर ते काये
 बुडाले । व्यासादिक ॥१८॥ श्रोता विनती करी
 पुढती । शुको मुक्तो वामदेवो वा हे श्रुती । दोषेचि
 मुक्त आदिअंती । बोलतसे ॥१९॥ वेदें बद्ध केले
 सर्व । मुक्त शुक वामदेव । वेद्वचनीं अभाव । कैसा
 धरावा ॥२०॥ ऐसा श्रोता वेदाधारें । देता जाला
 प्रत्योत्तरें । दोषेचि मुक्त अत्यादरें । प्रतिपाद्य केलें
 ॥२१॥ वक्ता बोले याउपरी । दोषेचि मुक्त
 सृष्टीवरी । ऐसें बोलतां उरी । कोणास आहे ॥२२॥
 बहु ऋषि बहु मुनी । सिद्ध योगी आत्म-
 ज्ञानी । जाले पुरुष समाधानी । असंख्यात ॥२३॥

श्लोक ॥ प्रन्हादनारदपराशरपुंडरीक-

व्यासांबरीषशुकशौनकभीष्मदाल्भ्यान् ।

रुक्मांगदार्जुनवसिष्ठविभीषणादीन्

पुण्यानिमान्परमभागवतान्स्मरामि ॥ १ ॥

कविर्हरिरंतरिक्षा प्रबुद्ध पिप्पलायन ।

आविर्होत्रोऽथ द्रुमिलश्चमसः करभाजनः ॥ २ ॥

याहि वेगळे थोर थोर । ब्रह्माविष्णुमहेश्वर । आदि-
करून दिगंबर । विदेहादिक ॥२४॥ शुक वामदेव
मुक्त जाले । येर हे अवघेचि बुडाले । या वचना
विश्वासले । ते पढतमूर्ख ॥२५॥ तरी वेद कैसें
बोलिला । तो काये तुह्नी मिथ्या केला । ऐकोन
वक्ता देता जाला । प्रत्योत्तर ॥२६॥ वेद बोलिला
पूर्वपक्ष । मूर्ख तेथेचि लावी लक्ष । साधु आणी
वित्पन्न दक्ष । त्यांस हें न मने ॥२७॥ तथापी हें
जरी मानलें । तरी वेदसामर्थ्य बुडालें । वेदांचेनि
उद्धरिलें । न वचे कोणा ॥२८॥ वेदाआंगी सामर्थ्य
नसे । तरी या वेदास कोण पुसे । ह्मणौनि वेदीं
सामर्थ्य असे । जन उधरावया ॥२९॥ वेदाक्षर
घडे ज्यासी । तो बोलिजे पुण्यरासी । ह्मणौनि वेदीं
सामर्थ्यासी । काये उणे ॥३०॥ वेदशास्त्रपुराण ।
भाग्ये जालियां श्रवण । तेणे होईजे पावन । हें
बोलती साधु ॥३१॥ श्लोक अथवा श्लोकार्ध ।
नाहीं तरी श्लोकपाद । श्रवण होतां येक शब्द ।
नाना दोष जाती ॥३२॥ वेदशास्त्री पुराणी । ऐशा
वाक्याच्या आईणी । अगाध महिमा व्यासवाणी ।
वदोन गेली ॥३३॥ येकाक्षर होतां श्रवण ।

तत्काळचि होईजे पावन । ऐसें ग्रंथाचें महिमान ।
 ठाईं ठाईं बोलिलें ॥३४॥ दोहीवेगळा तिजा नुधरे ।
 तरी महिमा कैचा उरे । असो हें जाणिजे चतुरें ।
 घेरां गथागोवी ॥३५॥ वेदशास्त्रें पुराणें । कैसीं
 होतीं अप्रमाणें । दोघांवांचून तिसरा कोणें ।
 उद्धरावा ॥३६॥ ह्मणसी कांठी लागोन पडला ।
 तोचि येक मुक्त जाला । शुक तोहि अनुवादला ।
 नाना निरूपणें ॥३७॥ शुक मुक्त ऐसें वचन । वेद
 बोलिला हें प्रमाण । परी तो नव्हता अचेतन ।
 ब्रह्माकार ॥३८॥ अचेतन ब्रह्माकार । असता शुक
 योगेश्वर । तरी सारासारविचार । बोलणें न घडे
 ॥३९॥ जो ब्रह्माकार जाला । तो काष्ठ होऊन
 पडिला । शुक भागवत बोलिला । परीक्षितीपुढें
 ॥४०॥ निरूपण हें सारासार । बोलिला पाहिजे
 विचार । धांडोळावें सचराचर । दृष्टांताकारणें ॥४१॥
 क्षण येक ब्रह्मचि व्हावें । क्षण येक दृश्य धांडो-
 लावें । नाना दृष्टांतीं संपादावें । वगतृत्वासी ॥४२॥
 असो भागवतनिरूपण । शुक बोलिला आपण ।
 तथा आंगीं वद्धपण । लाऊं नये कीं ॥४३॥
 ह्मणोनी बोलतां चालतां । निचेष्टित पडिलें नस्तां ।
 मुक्ति लाभे सायोज्यता । सद्गुरुबोधें ॥४४॥ येक
 मुक्त येक नित्यमुक्त । येक जाणावे जीवन्मुक्त ।

येक योगी विदेहमुक्त । समाधानी ॥४५॥ सचेतन
 ते जीवन्मुक्त । अचेतन ते विदेहमुक्त । दोहिवेगळे
 नित्यमुक्त । योगेश्वर जाणावे ॥४६॥ स्वरूपबोधे
 स्तब्धता । ते जाणावी ताटस्तता । ताटस्तता आणी
 स्तब्धता । हा देहसमंघु ॥४७॥ येथे अनुभवासी
 कारण । येर सर्व निःकारण । तृती पावावी
 आपण । आपुल्या स्नानुभवे ॥४८॥ कंठमर्याद
 जेविला । त्यास ह्मणती भुकेला । तेणे शब्दे जाजा-
 वला । हे तों घडेना ॥४९॥ स्वरूपी नाही देहो ।
 तेथे काईसा संदेहो । बद्ध मुक्त ऐसा भावो । देहा-
 चकडे ॥५०॥ देहबुद्धि धरून चिंती । मुक्त ब्रह्मा-
 दिक नव्हेती । तेथे शुकाची कोण गती । मुक्त-
 पणाची ॥५१॥ मुक्तपण हेचि बद्ध । मुक्त बद्ध हे
 अवद्ध । सस्वरूप स्वतसिद्ध । बद्ध ना मुक्त
 ॥५२॥ मुक्तपणाची पोटी शिळा । बांधतां जाईजे
 पाताळा । देहबुद्धीचा आगळा । स्वरूपी न संटे
 ॥५३॥ मीपणापासून सुटला । तोचि येक मुक्त
 जाला । मुका अथवा बोलिला । तरी तो मुक्त
 ॥५४॥ जयास बाधावे तें वाव । तेथे कैचा मुक्त-
 भाव । पाहों जातां सकळ वाव । गुणवार्ता ॥५५॥

बद्धो मुक्त इति व्याख्या गुणतो मे न वस्तुतः ।

गुणस्य मायामूलत्वान्न मे मोक्षो न बधनम् ॥ ६३ ॥

तत्वज्ञाता परमशुद्ध । तयासी नाही मुक्त बद्ध ।
 मुक्त बद्ध हा विनोद । मायागुणें ॥५६॥ जेथें
 नामरूप हें सरे । तेथें मुक्तपण कैचें उरे । मुक्त
 बद्ध हें विसरे । विसरलेपणेंसीं ॥५७॥ बद्ध मुक्त
 जाला कोण । तो तरी नव्हे कीं आपण । बधक
 जाणावें मीपण । धर्यास बाधी ॥५८॥ एवं हा
 अवघा भ्रम । अहंतेचा जाला श्रम । मायातीत
 जां विश्राम । सेविला नाही ॥५९॥ असो बद्धता
 आणी मुक्तता । आली कल्पनेच्या माथां ।
 ते कल्पना तरी तत्वता । साच आहे ॥६०॥
 ह्यणोनि हें मृगजळ । माया नाथिलें आभाळ । स्वप्न
 मिथ्या तत्काळ । जागृतीसी होये ॥६१॥ स्वप्नीं
 बद्ध मुक्त जाला । तो जागृतीत नाही आला ।
 कैचा कोण काये जाला । कांहीं कळेना ॥६२॥
 ह्यणोनि मुक्त विश्वजन । जयास जालें आत्मज्ञान ।
 शुद्धज्ञानें मुक्तपण । समूळ वाव ॥६३॥ बद्ध मुक्त
 हा संदेहो । धरी कल्पनेचा देहो । साधु सदा
 निःसंदेहो । देहातीत वस्तु ॥६४॥ आतां असो हें
 पुढती । पुढें राहावें कोणे रिती । तेंचि निरूपण
 श्रोतीं । सावध परिसावें ॥६५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे बद्धमुक्तनिरूपणनाम

॥ श्रीराम ॥

वस्तूसि जरी कल्पावें । तरी ते निर्विकल्प स्वभावे ।
 तेथें कल्पनेच्या नावे । सुन्याकार ॥१॥ तथापि
 कल्पुं जातां । नये कल्पनेच्या हातां । वोळखी ठाई
 न पडे चित्ता । भ्रंश पडे ॥२॥ कांहीं दृष्टीसचि न
 दिसे । मनास तेंहि न भासे । न भासे न दिसे कैसें ।
 वोळखावे ॥३॥ पाहों जातां निराकार । मनासि पडे
 सुन्याकार । कल्पुं जातां अंधकार । भरला वाटे
 ॥४॥ कल्पुं जातां वाटे काळें । ब्रह्म काळें ना पिवळें ।
 आरक्त निळें ना धवळें । वर्णरहित ॥५॥ जया वर्ण-
 वेक्ती नसे । भासाहून अनारिसें । रूपचि नाही कैसें ।
 वोळखावे ॥६॥ न दिसतां वोळखण । किती धरावी
 आपण । हें तों श्रमासीच कारण । होतसे ॥७॥
 जो निर्गुण गुणातीत । जो अदृश्य अवेक्त । जो
 अचिंत्य चिंतनातीत । परम पुरुष ॥८॥

श्लोक ॥ अचिंत्याव्यक्तरूपाय निर्गुणाय गुणात्मने ।

समस्तजगदाधारमूर्तये ब्रह्मणे नमः ॥

अचिंत्य तेंचि चिंतावे । अव्यक्तास आठवावे । निर्गु-
 णास वोळखावे । कोणेपरी ॥९॥ जें दृष्टीसचि न पडे ।
 जें मनासहि नातुडे । तथा कैसें पाहाणें घडे । निर्गु-
 णासी ॥१०॥ असंगाचा संग धरणें । निरावलंबी
 वास करणें । निशब्दासी अनुवादणें । कोणेपरी

॥११॥ अचिंत्यासी चिंतू जातां । निर्विकल्पासी
 कल्पितां । अद्वैताचें ध्यान करितां । द्वैताचि उठे ॥१२॥
 आतां ध्यानचि सोडावें । अनुसंधान तें मोडावें ।
 तरी मागुतें पडावें । माहां संशई ॥१३॥ द्वैताच्या
 भेणें अंतरीं । वस्तु न पाहिजे तरी । तेणें समाधाना
 उरी । कदा असेचिना ॥१४॥ सवे लावितां सवे पडे ।
 सवे पडतां वस्तु आतुडे । नित्यानित्यविचारें घडे ।
 समाधान ॥१५॥ वस्तु चिंतितां द्वैत उपजे । सोडीं
 करितां कांहींच नुमजे । सुन्यत्वसंदेहीं पडिजे ।
 विवेकविण ॥१६॥ ह्यणोनि विवेक धरावा । ज्ञानें
 प्रपंच सारावा । अहंभाव वीसरावा । परी तो वीस-
 रेना ॥१७॥ परब्रह्म तें अद्वैत । कल्पितांच उठे द्वैत ।
 तेथें हेत आणी दृष्टांत । कांहींच न चले ॥१८॥ तें
 आठवितां विसरिजे । कां तें विसरोनि आठविजे ।
 जाणोनियां नेणिजे । परब्रह्म तें ॥१९॥ त्यास न
 भेटतां होये भेटी । भेटों जातां पडे तुटी । ऐसी हे
 नवल गोष्टी । मुकेपणाची ॥२०॥ तें साधूं जातां
 साधवेना । नातरी सोडितां सुटेना । लागला समंध
 तुटेना । निरंतर ॥२१॥ तें असतचि सदां असे ।
 नातरी पाहातां दुरासे । न पाहातां प्रकाशे । जेथें तेथें
 ॥२२॥ जेथें उपाये तोचि अपाये । आणी अपाये
 तोचि उपाये । हें अनुभवेविण काये । उमजों जाणे

॥२३॥ तें नुमजतांच उमजे । उमजोन कांहींच नुमजे ।
 तें वृत्तीविण पाविजे । निवृत्तिपद ॥२४॥ तें ध्यानीं
 धरितां नये । चिंतनीं चिंतावें तें काये । मनामधें न
 समाये । परब्रह्म तें ॥२५॥ त्यास उपमे घावें जळ ।
 तरी तें निर्मळ निश्चळ । विश्व बुडालें सकळ । तरी
 तें कोरडेंचि असे ॥२६॥ नव्हे प्रकाशासारिखें ।
 अथवा नव्हे काळोखें । आतां तें कासयासारिखें ।
 सांगावे हो ॥२७॥ ऐसें ब्रह्म निरंजन । कदा नव्हे
 दृश्यमान । लावावें तें अनुसंधान । कोणेपरी ॥२८॥
 अनुसंधान लाऊं जातां । कांहीं नाही वाटे आतां ।
 तें मनाचिया माथां । संदेह वाजे ॥२९॥ लटि-
 केंचि काये पाहावें । कोठें जाऊन राहावें । अभाव
 घेतला जीवें । सत्य स्वरूपाचा ॥३०॥ अभावचि
 ह्यणों सत्य । तरी वेदशास्त्र कैसें मिथ्य । आणी
 व्यासादिकांचें कृत्य । वाउगें नव्हे ॥३१॥ ह्यणोनि
 मिथ्या म्हणतां नये । बहुत ज्ञानाचे उपाये ।
 बहूतीं निर्मिलें तें काये । मिथ्या ह्यणावें ॥३२॥
 अद्वैतज्ञानाचा उपदेश । गुरुगीता तो महेश । सांगतां
 होये पार्वतीश । पार्वतीप्रती ॥३३॥ अवधूतगीता
 केली । गोरक्षीस निरोपिली । ते अवधूतगीता
 बोलिली । ज्ञानमार्ग ॥३४॥ विष्णु होऊन राजहंस ।
 विधीस केला उपदेश । ते हंसगीता जगदीश । बोलिला

स्वमुखें ॥३५॥ ब्रह्मा नारदा उपदेशित । चतुश्लोकी
 भागवत । पुढें व्यासमुखें बहुत । विस्तारलें ॥३६॥
 वसिष्ठसार वसिष्ठऋषी । सांगता जाला रघुनाथासी ।
 कृष्ण सांगे अर्जुनासी । सप्तश्लोकी गीता ॥३७॥
 ऐसें सांगावें तें किती । बहुत ऋषी बोलिले बहुती ।
 अद्वैत ज्ञान आदिअंती । सत्यचि असे ॥३८॥
 ह्यणोनि मिथ्या आत्मज्ञान । ह्यणतां पाविजे पतन ।
 प्रज्ञेरहित जे जन । तयांसी हें कळेना ॥३९॥ जेथें
 शेषाची प्रज्ञा मंदली । श्रुतीस मौन्यमुद्रा पडिली ।
 जाणपणें न वचे वदली । स्वरूपस्थिती ॥४०॥
 आपणांस नुमजे वरवें । ह्यणोनि मिथ्या कैसें करावें ।
 नातरी सुदृढ धरावें । सद्गुरुमुखें ॥४१॥ मिथ्या
 तेंचि सत्य जालें । सत्य असोन मिथ्य केलें । संदेह-
 सागरीं बुडालें । अकस्मात मन ॥४२॥ मनास
 कल्पायाची सवे । मनें कल्पिलें तें नव्हे । तें गुणें
 संदेह धावे । मीपणाचेनि पंथें ॥४३॥ तरी तो पथचि
 मोडावा । मग परमात्मा जोडावा । समूळ संदेह
 तोडावा । साधुचेनि संगती ॥४४॥ मीपण शस्त्रें
 तुटेना । मीपण फोडितां फुटेना । मीपण सोडितां
 सुटेना । कांहीं केल्यां ॥४५॥ मीपणें वस्तु नाकळे ।
 मीपणें भक्ति मावळे । मीपणें शक्ति गळे । वैराग्याची
 ॥४६॥ मीपणें प्रपंच न घडे । मीपणें परमार्थ बुडे ।

मीपणें सकळहि उडे । येशकीर्तिप्रताप ॥४७॥ मीपणें
 मीची तुटे । मीपणें प्रीति आटे । मीपणें लिगटे ।
 अभिमान आंगी ॥४८॥ मीपणें विकल्प उठे । मीपणें
 कळह सुटे । मीपणें संमोह फुटे । ऐक्यतेचा ॥४९॥
 मीपण कोणासिच न साहे । तें भगवंती कैसेनि
 साहे । म्हणौनि मीपण सांडून राहे । तोचि समाधानी
 ॥५०॥ मीपण कैसे त्यागावें । ब्रह्म कैसे अनुभवावें ।
 समाधान कैसे पावावें । कोणा प्रकारें ॥५१॥
 मीपण जाणोनि त्यागावें । ब्रह्म होऊन अनुभवावें ।
 समाधान तें पावावें । निःसंगपणें ॥५२॥ आणीक
 येक समाधान । मीपणेंविण साधन । कळूं जाणे
 तोचि धन्य । समाधानी ॥५३॥ मी तों ब्रह्मचि
 जालों स्वता । साधन कोण करील आतां । ऐसें
 मनीं कल्पूं जातां । कल्पनाची उठे ॥५४॥ ब्रह्मी
 कल्पना न साहे । तेचि तेथें उभा राहे ।
 तयेसि शोधून पाहे । तोचि साधु ॥५५॥ निर्वि-
 कल्पासी कल्पावें । परी कल्पिते आपण न व्हावें ।
 मीपणासि त्यागावें । येणें रिती ॥५६॥ या ब्रह्म-
 विद्येच्या लपणी । कांहींच नसावें असोनी । दक्ष
 आणी समाधानी । तोचि हें जाणे ॥५७॥ जयासी
 आपण कल्पावें । तेंचि आपण स्वभावे । येथें
 कल्पनेच्या नावें । सून्य आलें ॥५८॥ पदीहून

चळों नये । करावें साधन उपाये । तरीच सांपडे
सोये । अलितपणाची ॥५९॥ राजां राजपदीं
असतां । उगीच चाले सर्व सत्ता । साध्यचि होऊन
तत्वता । साधन करावें ॥६०॥ साधन आलें देहाच्या
माथां । आपण देह नव्हे सर्वथा । ऐसा करूनि
अकर्ता । सहजचि जाला ॥६१॥ देह आपण ऐसें
कल्पावें । तरीच साधन त्यागावें । देहातीत अस्तां
स्वभावे । देह कैचा ॥६२॥ ना तें साधन ना तें
देह । आपला आपण निःसंदेह । देहीच असोन
विदेह । स्थिति ऐसी ॥६३॥ साधनेंविण ब्रह्म होतां ।
लागों पाहे देहममता । आळस प्रवळे तत्वता । ब्रह्म-
ज्ञानमिसें ॥६४॥ परमार्थमिसें अर्थ जागे । ध्यानमिसें
निद्रा लागे । मुक्तिमिसें दोष भोगे । अनर्गळता
॥६५॥ निरूपणमिसें निंदा घडे । संवादमिसें
वेवाद पडे । उपाधीमिसें येऊन जडे । अभिमान
आंगी ॥६६॥ तैसा ब्रह्मज्ञानमिसें । आळस अंतरीं
प्रवेशे । ह्मणे साधनाचें पिसें । काये करावें ॥६७॥

किं करोमि व्र गच्छामि किं गृण्णामि त्यजामि किम् ।

आत्मना पूरित सर्व महाकल्पांबुना यथा ॥

वचन आधारीं लाविलें । जैसें शस्त्र फिराविलें ।
स्वता हाणोन घेतलें । जयापरी ॥६८॥ तैसा
उपायाचा अपाये । विपरीतपणें स्वहित जाये ।

साधना सोडितां होये । मुक्तपणें बद्ध ॥६९॥ साधन
 करितांच सिद्धपण । हातींचें जाईल निधोन ।
 तेणें गुणें साधन । करूंच नावडे ॥७०॥ लोक
 ह्मणती हा साधक । हेचि लज्या वाटे येक ।
 साधन करिती ब्रह्मादिक । हें ठाउकें नाहीं ॥७१॥
 आतां असो हे अविद्या । अभ्याससारणी विद्या ।
 अभ्यासें पाहिजे अद्या । पूर्ण ब्रह्म ॥७२॥ अभ्यास
 करावा कवण । ऐसा श्रोता करी प्रश्न । परमार्थांचें
 साधन । बोलिलें पाहिजे ॥७३॥ याचें उत्तर
 श्रोतयांसी । दिधलें पुढिले समासी । निरोपिलें
 साधनासी । परमार्थांच्या ॥७४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे साधनप्रतिष्ठानिरूपणनाम
 समाप्त सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

एका परमार्थांचें साधन । जेणें होये समाधान । तें
 तूं जाण गा श्रवण । निश्चयेसी ॥१॥ श्रवणें आतुडे
 भक्ती । श्रवणें उद्भवे विरक्ती । श्रवणें तुटे आसक्ती ।
 विषयांची ॥२॥ श्रवणें घडे चित्तशुद्धी । श्रवणें होये
 दृढबुद्धी । श्रवणें तुटे उपाधी । अभिमानाची ॥३॥

श्रवणें निश्चयो घडे । श्रवणें धमता मोडे । श्रवणें अंतरी
 जडे । समाधान ॥४॥ श्रवणें आशंका फिटे । श्रवणें
 संशय तुटे । श्रवण होतां पालटे । पूर्वगुण आपुला
 ॥५॥ श्रवणें आवरे मन । श्रवणें घडे समाधान । श्रवणें
 तुटे बंधन । देहबुद्धीचें ॥६॥ श्रवणें मीषण जाये ।
 श्रवणें धोका न ये । श्रवणें नाना अपाये । भस्म
 होती ॥७॥ श्रवणें होये कार्यसिद्धी । श्रवणें लागे
 समाधी । श्रवणें घडे सर्व सिद्धी । समाधानासी ॥८॥
 सत्संगावरी श्रवण । तें कळे निरूपण । श्रवणें
 होईजे आपण । तदाकार ॥९॥ श्रवणें प्रबोध वाढे ।
 श्रवणें प्रज्ञा चढे । श्रवणें विषयांचे वोढे । तुटोन
 जाती ॥१०॥ श्रवणें विचार कळे । श्रवणें ज्ञान हें
 प्रबळे । श्रवणें वस्तु निवळे । साधकासी ॥११॥ श्रवणें
 सद्बुद्धि लागे । श्रवणें विवेक जागे । श्रवणें मन हें
 मागे । भगवंतासी ॥१२॥ श्रवणें कुसंग तुटे । श्रवणें
 काम वोढे । श्रवणें धोका आटे । येकसरां ॥१३॥
 श्रवणें मोह नासे । श्रवणें स्फूर्ति प्रकाशे । श्रवणें
 सद्बस्तु भासे । निश्चयात्मक ॥१४॥ श्रवणें होय
 उत्तम गती । श्रवणें आतुडे शांती । श्रवणें पाविजे
 निवृत्ती । अचळ पद ॥१५॥ श्रवणा ऐसें सार नाही ।
 श्रवणें घडे सर्व कांहीं । भवनदीचा प्रवाहीं । तरणो-
 पाव श्रवणें ॥१६॥ श्रवण भजनाचा आरंभ । श्रवण

सर्वो सर्वारंभ । श्रवणं होये स्वयंभ । सर्व कांहीं
 ॥१७॥ प्रवृत्ती अथवा निवृत्ती । श्रवणेंविण न घडे
 प्राप्ती । हे तों सकळांस प्रचिती । प्रत्यक्ष आहे ॥१८॥
 ऐकल्याविण कळेना । हें ठाउकें आहे जना ।
 याकारणें मूळ प्रेतना । श्रवण आधीं ॥१९॥ जें जन्मीं
 ऐकलेंचि नाहीं । तेंथें पडिजे संदेहीं । ह्मणोनियां
 दुजें कांहीं । साम्यता न घडे ॥२०॥ बहुत साधनें
 पाहातां । श्रवणास न घडे साम्यता । श्रवणेंविण
 तत्वता । कार्य न चले ॥२१॥ न देखतां दिनकर ।
 पडे अवघा अंधकार । श्रवणेंविण प्रकार । तैसा होये
 ॥२२॥ कैसी नवविधा भक्ति । कैसी चतुर्विधा मुक्ती ।
 कैसी आहे सहजस्थिती । हें श्रवणेंविण न कळे ॥२३॥
 न कळे शडकर्माचरण । न कळे कैसें पुरश्चरण ।
 न कळे कैसें उपासन । विधियुक्त ॥२४॥ नाना व्रतें
 नाना दानें । नाना तपें नाना साधनें । नाना योग
 तीर्थाटणें । श्रवणेंविण न कळती ॥२५॥ नाना
 विद्या पिंडदान । नाना तत्त्वांचें शोधन । नाना कळा
 ब्रह्मज्ञान । श्रवणेंविण न कळे ॥२६॥ आठराभार
 वनस्पती । येका जळें प्रवळती । येका रसें उत्पत्ती ।
 सकळ जीवांची ॥२७॥ सकळ जीवां येक पृथ्वी ।
 सकळ जीवां येक रवी । सकळ जीवां वर्तवी । येक
 वायो ॥२८॥ सकळ जीवां येक पैस । जयास

बोलिजे आकाश । सकळ जीवांचा वास । येका
परब्रह्मीं ॥२९॥ तैसें सकळ जीवांस मिळोन । सार
येकचि साधन । ते हें जाण श्रवण । प्राणीमात्रांसी
॥३०॥ नाना देश भाषा मते । भूमंडळीं असंख्याते ।
सर्वांस श्रवणापरते । साधनचि नाही ॥३१॥ श्रवणे
घडे उपरती । वद्धाचे मुमुक्ष होती । मुमुक्षाचे
साधक अती । नेमेंसिं चालती ॥३२॥ साधकाचे
होती सिद्ध । आंगीं वाणतां प्रबोध । हें तों
आहे प्रसिद्ध । सकळांस ठाउकें ॥३३॥ ठाईचे
खळ चांडाळ । तेचि होती पुण्यसिळ । ऐसा
गुण तत्काळ । श्रवणाचा ॥३४॥ जो दुर्बुद्धि
दुरात्मा । तोचि होये पुण्यात्मा । अगाध श्रव-
णाचा महिमा । बोलिला न वचे ॥३५॥ तीर्था
व्रतांची फळश्रुति । पुढें होणार सांगती । तैसें नव्हे
हातींचा हातीं । सप्रचित श्रवण ॥३६॥ नाना रोग
नाना व्याधी । तत्काळ तोडिजे औषधी । तैसी
आहे श्रवणसिद्धी । अनुभवी जाणती ॥३७॥
श्रवणावा विचार कळे । तरीच भाग्यश्री प्रगटे
वळें । मुख्य परमात्माच आकळे । स्वानुभवासी
॥३८॥ या नाव जाणावें मनन । अर्थालागीं साव-
धान । निजध्यासें समाधान । होत असे ॥३९॥
बोलिल्याचा अर्थ कळे । तरीच समाधान निवळे ।

अकस्मात् अंतरीं वोळे । निःसंदेहता ॥४०॥
 संदेह जन्माचें मूळ । तें श्रवणें होये निर्मूळ । पुढें
 सहजचि प्रांजळ । समाधान ॥४१॥ जेथें नाहीं
 श्रवण मनन । तेथें कैचें समाधान । मुक्तपणाचें
 बंधन । जडलें पाई ॥४२॥ मुमुक्षु साधक अथवा
 सिद्ध । श्रवणेंविण तों अवद्ध । श्रवणमननें शुद्ध ।
 चित्तवृत्ति होये ॥४३॥ जेथें नाहीं नित्य श्रवण ।
 तें जाणावें विलक्षण । तेथें साधकें येक क्षण ।
 क्रमं नये सर्वथा ॥४४॥ जेथें नाहीं श्रवणस्वार्थ ।
 तेथे कैचा हो परमार्थ । मार्गें केलें तितुकें वेथें ।
 श्रवणेंविण होये ॥४५॥ तस्मात् श्रवण करावें ।
 साधन मनीं धरावें । नित्यनेमं तरावें । संसार-
 सागरीं ॥४६॥ सेविलेंच सेवावें अन्न । घेतलेंचि
 ध्यावें जीवन । तैसें श्रवणमनन । केलेंचि करावें
 ॥४७॥ श्रवणाचा अनादर । आळसें करी जो
 नर । त्याचा होये अपहार । स्वहितविषई ॥४८॥
 आळसाचें संरक्षण । परमार्थाची बुडवण । या-
 कारणें श्रवण । केलेंचि पाहिजे ॥४९॥ आतां
 श्रवण कैसें करावें । कोण्या पंथास पाहावें ।
 पुढिले समासीं आवें । सांगिजेल ॥५०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे श्रवणभक्तिनिरूपणनाम
 समाप्त अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

आतां श्रवण कैसें करावें । तेहि सांगिजेल अवघें ।
 श्रोतां अवधान घावें । येकचित्तें ॥१॥ येक वगतृत्व
 श्रवणीं पडे । तेणें जालें समाधान मोडे । केला निश्चय
 विघडे । अकस्मात् ॥२॥ तें वगतृत्व त्यागावें । जें
 माईक स्वभावं । जेथें निश्चयाच्या नावें । सुन्याकार
 ॥३॥ येक्या ग्रंथें निश्चय केला । तो दुजयानें उडविला ।
 तेणें संशयोचि वाढला । जन्मवरी ॥४॥ जेथें संशय
 तुटती । होये आशंकानिवृत्ती । अद्वैत ग्रंथ परमार्थी ।
 श्रवण करावे ॥५॥ जो मोक्षाचा अधिकारी । तो
 परमार्थपंथ धरी । प्रीति लागली अंतरीं । अद्वैत-
 ग्रंथाची ॥६॥ जेणें सांडिला इहलोक । जो पर-
 लोकीचा साधक । तेणें पाहावा विवेक । अद्वैतशास्त्रीं
 ॥७॥ जयास पाहिजे अद्वैत । तथापुढें ठेवितां द्वैत ।
 तेणें क्षोभलें उठे चित्त । तथा श्रोतयाचें ॥८॥ आवडी-
 सारिखें मिळे । तेणें सुखचि उचंबळे । नाही तरी
 कंटाळे । मानस ऐकतां ॥९॥ ज्याची उपासना जैसी ।
 त्यासी प्रीति वाटे तैसी । तेथें वर्णितां दुजयासी ।
 प्रशस्त न वटे ॥१०॥ प्रीतीचे लक्षण ऐसें । अंतरीं
 उठे अनयासें । पाणी पाणवाटें जैसें । आपणाचि
 घांघे ॥११॥ तेसा जो आत्मज्ञानी नर । तथास
 नावडे इतर । तेथें पाहिजे सारासार । विचारणा ते

॥१२॥ जेथें कुळदेव्या भगवती । तेथें पाहिजे सप्त-
 शती । इतर देवांची स्तुती । कामा न ये सर्वथा
 ॥१३॥ घेतां अनंताच्या व्रता । तेथें नलगे भगवद्-
 गीता । साधुजनासी वार्ता । फळाशेची नाही ॥१४॥
 वीरकंकण घालितां नाकीं । परी तें शोभा पविना
 कीं । जेथील तेथें आणिकीं । कामा न ये सर्वथा
 ॥१५॥ नाना माहात्में बोलिलीं । जेथील तेथें बंध
 जालीं । विपरीत करून वाचिलीं । तरी तें विलक्षण
 ॥१६॥ मलारमाहात्म द्वारकेसी । द्वारकामाहात्म नेलें
 कासी । कासीमाहात्म वेंकटसी । शोभा न पवे ॥१७॥
 ऐसें सांगतां असे वाड । परी जेथील तेथेंची गोड ।
 तैसी ज्ञानीयांस चाड । अद्वैत ग्रंथाची ॥१८॥
 योगीयांपुढें राहाण । परीक्षवंतापुढें पाषाण ।
 पंडितांपुढें डफगाण । शोभा न पवे ॥१९॥
 वेदज्ञापुढें जती । निस्पृहापुढें फळश्रुती । ज्ञानीयां-
 पुढें पोथी । कोकशास्त्राची ॥२०॥ ब्रह्मचर्यापुढें
 नाचणी । रासक्रीडा निरूपणी । राजहंसापुढें पाणी ।
 ठेविलें जैसें ॥२१॥ तैसें अंतर्निष्ठांपुढें । ठेविलें
 श्रृंघारिक टिपडें । तेणें त्याचें कैसें घडे ।
 समाधान ॥२२॥ रायास रंकाची आशा । तक्र
 सांगणें पीयूषा । संन्याशासी ब्रवसा । उचिष्ट
 चांडाळी ॥२३॥ कर्मनिष्ठां वशीकर्ण । पंचाक्षरी

निरूपण । तेथे भंगे अंतःकर्ण । सहजचि त्याचे
 ॥२४॥ तैसे परमार्थिक जन । तयांस नस्तां आत्म-
 ज्ञान । ग्रंथ वाचितां समाधान । होणार नाही
 ॥२५॥ आतां असो हें बोलणें । जयासि स्वहित
 करणें । तेणें सदा विचरणें । अद्वैतग्रंथी ॥२६॥
 आत्मज्ञानी येकचित्त । तेणें पाहाणें अद्वैत । येकांत
 स्थळीं निवांत । समाधान ॥२७॥ बहुत प्रकारें
 पाहातां । ग्रंथ नाही अद्वैतापरता । परमार्थास
 तत्वता । तारुंच कीं ॥२८॥ इतर जे प्रपंचिक ।
 हास्य विनोद नवरसिक । हित नव्हे तें पुस्तक ।
 परमार्थासी ॥२९॥ जेणें परमार्थ वाढे । आंगी
 अनुताप घडे । भक्तीसाधन आवडे । त्या नाव ग्रंथ
 ॥३०॥ जो ऐकतांच गर्व गळे । कां ते आंतीच
 मावळे । नातरी येकसरें बोळे । मन भगवंती ॥३१॥
 जेणें होये उपरती । अवगुण पालटती । जेणें चुके
 अधोगती । त्या नाव ग्रंथ ॥३२॥ जेणें धारिष्ट
 घडे । जेणें परोपकार घडे । जेणें विषयवासना
 मोडे । त्या नाव ग्रंथ ॥३३॥ जेणें परत्रसाधन ।
 जेणें ग्रंथें होये ज्ञान । जेणें होईजे पावन । या
 नाव ग्रंथ ॥३४॥ ग्रंथ बहुत अमती । नाना विधानें
 फळश्रुती । जेथें नृपजे विरक्ती भक्ती । तो ग्रंथचि
 नव्हे ॥३५॥ मोक्षविषय फळश्रुती । ते दुराशेची

पोथी । ऐकतां ऐकतां पुढती । दुराशाचि वाढे
 ॥३६॥ श्रवणीं लोभ उपजेल जेथें । विवेकं कैचा
 असेल तेथें । बैसलीं दुराशेचीं भूतें । तथा अधो-
 गती ॥३७॥ ऐकोनिच फळश्रुती । पुढें तरि पावोन
 ह्मणती । तथां जन्म अधोगती । सहजचि जाली
 ॥३८॥ नाना फळें पक्षी खाती । तेंणेंचि तथां होये
 तृप्ति । परी त्या चकोराचे चित्तीं । अमृत वसे ॥३९॥
 तैसें संसारी मनुष्य । पाहे संसाराची वास । परी
 ते भगवंताचे अंश । भगवंतचि इच्छिती ॥४०॥
 ज्ञानियास पाहिजे ज्ञान । भजकास पाहिजे भजन ।
 साधकास पाहिजे साधन । इच्छेसारिखें ॥४१॥ पर-
 मार्थ्यास परमार्थ । स्वार्थ्यास पाहिजे स्वार्थ । कृप-
 णास पाहिजे अर्थ । मनापासुनी ॥४२॥ योगियास
 पाहिजे योग । भोगियांस पाहिजे भोग । रोगि-
 यांस पाहिजे रोग- । हर्ति मात्रा ॥४३॥ कवीस
 पाहिजे प्रबंद । तार्किकांस तर्कवाद । भाविकांस
 संवाद । गोड वाटे ॥४४॥ पंडितांस पाहिजे वित्पत्ती ।
 विद्वांसास अधेनप्रीती । कळावंतां आवडती । नाना
 कळा ॥४५॥ हरिदासां आवडे कीर्तन । सुचि-
 स्मंतां संध्यास्नान । कर्मनिष्ठां विधिविधान । पाहिजे
 तें ॥४६॥ प्रेमळास पाहिजे करुणा । दक्षता पाहिजे
 विचक्षणा । चातुर्य पाहे शाहाणा । आदरेंसीं

॥४७॥ भक्त पाहे मूर्तिध्यान । संगीत पाहे ताल-
 ज्ञान । रागज्ञानी तानमान । मूर्छना पाहे ॥४८॥
 योगाभ्यासी पिंडज्ञान । तत्वज्ञासि तत्वज्ञान ।
 नाडिज्ञानी मात्राज्ञान । पाहातुसे ॥४९॥ कामिक
 पाहे कोकशास्त्र । चेटकी पाहे चेटकमंत्र । यंत्री
 पाहे नाना यंत्र । आदरेंसी ॥५०॥ टवाळां
 आवडे विनोद । उन्मत्तास नाना छंद । तामसास
 अप्रमाद । गोड वाटे ॥५१॥ मूर्ख होये नादलुब्धी ।
 निंदक पाहे उणी संधी । पापी पाहे पाप बुद्धि ।
 लाऊन आंगी ॥५२॥ येकां पाहिजे रसाळ । येकां
 पाहिजे पाल्हाळ । येकां पाहिजे केवळ । सावडी भक्ती
 ॥५३॥ आगभी पाहे आगम । शूर पाहे संग्राम ।
 येक पाहाती नाना धर्म । इछेसारिखे ॥५४॥ मुक्त
 पाहे मुक्तलीळा । सर्व पाहे सर्व कळा । जोतिषी
 भाविष्य पिंगळा । वणू पाहे ॥५५॥ ऐसे सांगावे तें
 किती । आवडीसारिखें ऐकती । नाना पुस्तकें
 वाचिती । सर्वकाल ॥५६॥ परी परत्र साधनेविण ।
 म्हणों नये तें श्रवण । जेथें नाहीं आत्मज्ञान ।
 तथा नाव कर्मणा ॥५७॥ गोडीविण गोडपण ।
 नाकेविण सुलक्षण । ज्ञानेविण निरूपण । बोलोंचि
 नये ॥५८॥ आतां असो हें बहुत । एकावा पर-
 मार्थग्रंथ । परमार्थग्रंथेविण वेर्थे । गथागोवी ॥५९॥

म्हणोनि नित्यानित्यविचार । जेथें बोलिला सारा-
सार । तोचि ग्रंथ पैलपार । पाववी विवेकें ॥६०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे श्रवणनिरूपणनाम
समाप्त नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

मिथ्या तेंचि जालें सत्य । सत्य तेंचि जालें
असत्य । मायाविभ्रमाचें कृत्य । ऐसें असें पाहातां
॥१॥ सत्य कळाया कारणें । बोलिलीं नाना निरू-
पणें । तरी उठेना धरणें । असत्याचें ॥२॥ असत्य
अंतरीं विंबलें । न सांगतां तें दृढ जालें । सत्य
असोन हारपलें । जेथील तेथें ॥३॥ वेदशास्त्रें
पुराणें सांगती । सत्याचा निश्चय करिती । तरी न
ये आत्मप्रचिती । सत्यस्वरूप ॥४॥ सत्य असोन
आळ्यादलें । मिथ्या नसोन सत्य जालें । ऐसें
विपरीत वर्तलें । देखत देखतां ॥५॥ ऐसी मायेची
करणी । कळों आली तत्क्षणीं । संतसंगें निरू-
पणीं । विचार घेतां ॥६॥ मागां जालें निरूपण ।
देखिलें आपणासि आपण । तेणें वाणली खूण ।
परमार्थाची ॥७॥ तेणें समाधान जालें । चित्त

चैतनीं मिळालें । निजस्वरूपें वोळखिलें । निज-
वस्तुसी ॥८॥ प्रारब्धीं टाकिला देहो । बोधें फिटला
संदेहो । आतांचि पडो अथवा राहो । मिथ्या
कळीवर ॥९॥ ज्ञानियांचें जें शरीर । तें मिथ्यत्वे
निर्विकार । जेथें पडे तेचि सार । पुण्यभूमी ॥१०॥
साधुदर्शनें पावन तीर्थ । पुरती त्यांचे मनोरथ ।
साधु न येतां जिणें वेर्थ । तयां पुण्यक्षेत्रांचें ॥११॥
पुण्यनदीचें जें तीर । तेथें पडावें शरीर । हा इतर
जनाचा विचार । साधु नित्यमुक्त ॥१२॥ उत्तरा-
येण तें उत्तम । दक्षणायेन तें अधम । हा संदेहीं
वसे भ्रम । साधु तो निःसंदेह ॥१३॥ शुक्लपक्ष
उत्तरायेण । गृही दीप दिवा मरण । अंती राहावें
स्मरण । गतीकारणें ॥१४॥ इतुकें नलगे योगि-
यांसी । तो जितचि मुक्त पुण्यरासी । तिळांजुळी
पापपुण्यासी । दिधली तेणें ॥१५॥ देहाचर अंत
वरा आला । देह सुखरूप गेला । त्यासी
ह्मणती धन्य जाला । अज्ञान जन ॥१६॥
जनाचें विपरीत मत । अंती भेटतो भगवंत । ऐसें
कल्पून घात । करिती आपुला स्वयें ॥१७॥ जितां
सार्थक नाहीं केलें । वेर्थ आयुष्य निधोन गेलें ।
मुळीं धान्येचि नाहीं पेरिलें । तें उगवेल कैचें ॥१८॥
जरी केलें ईश्वरभजन । तरीच होईजे पावन । जैसें

वेव्हारितां धन । रासि माथां लाभे ॥१९॥ दिधल्या-
 विण पाविजेना । पेरल्याविण उगवेना । ऐसें हें
 वाक्य जना । ठाउकेंचि आहे ॥२०॥ न करितां
 सेवेच्या व्यापारा । स्वामीस ह्मणे कोठें मुशारा ।
 तैसें अंतीं अभक्त नरां । स्वहित न घडे ॥२१॥
 जितां नाहीं भगवद्भक्ती । मेल्यां कैंची होईल मुक्ती ।
 असो जे जे जैसें करितो । ते ते पावतो तैसें ॥२२॥
 एवं नकरिता भगवद्भजन । अंतीं नव्हीजे पावन । जरी
 आलें वरें मरण । तरी भक्तीविण अधोगति ॥२३॥
 ह्मणोन साधूनें आपलें । जीत अस्तांच सार्थक
 केलें । शरीर कारणीं लागलें । धन्य त्याचें ॥२४॥
 जे कां जीवन्मुक्त ज्ञानी । त्यांचें शरीर पडो रानीं ।
 अथवा पडो स्मशानीं । तरी धन्य जालें ॥२५॥
 साधूचा देह स्वितपला । अथवा श्वानादिकीं
 भक्षिला । हें प्रशस्त न वटे जनाला । मंदबुद्धी-
 स्तव ॥२६॥ अंत वरा नव्हेचि ह्मणोन । कष्टी
 होती इतर जन । परी वापुडे अज्ञान । नेणती वर्म
 ॥४७॥ जो जन्मलाच नाहीं ठाईचा । त्यास मृत्य
 येईल कैंचा । विवेकवळें जन्ममृत्याचा घोट भरिला
 जेणें ॥२८॥ स्वरूपानुसंधानवळें । सगळी मायाच
 नाडले । तयाचा पार न कळे । ब्रह्मादिकांसी ॥२९॥
 तो जितचि असतां मेला । मरणास मारून ज्याला ।

जन्ममृत्यु न स्मरे त्याला । विवेकबळें ॥३०॥ तो
जनीं दिसतो परी वेगळा । वर्ततां भासे निराळा ।
दृश्यपदार्थ त्या निर्मळा । स्पर्शलाचि नाही ॥३१॥
असो ऐसे साधुजन । त्यांचें घडलियां भजन । तेणें
भजनें पावन । इतर जन होती ॥३२॥ सद्गुरूचा
जो अंकित साधक । तेणें केलाचि करावा विवेक ।
विवेक केलियां तर्क । फुटे निरूपणीं ॥३३॥ हेंचि
साधकासी निरवणें । अद्वैत प्रांजळ निरूपणें ।
तुमचेंहि समाधान वाणे । साधूच ऐसें ॥३४॥ जो
संतांस शरण गेला । तो संतचि होऊन ठेला ।
इतर जनास उपेगा आला । कृपाळूपणें ॥३५॥
ऐसें संतांचें महिमान । संतसंगें होतें ज्ञान ।
सत्संगापरतें साधन । आणीक नाही ॥३६॥
गुरुभजनाचेंहि आधारें । निरूपणाचेनि विचारें ।
क्रियाशुद्ध निर्धारें । पाविजे पद ॥३७॥ परमार्थाचें
जन्मस्थान । तेंचि सद्गुरूचें भजन । सद्गुरूचें भजनें
समाधान । अकस्मात वाणे ॥३८॥ देह मिथ्या
जाणोनि जीवें । याचें सार्थकचि करावें । भजनभावे
तोषवावें । चित्त सद्गुरूचें ॥३९॥ शरणांगतांची
वाहे चिंता । तो येक सद्गुरु दाता । जैसें वाळक
वाढवी माता । नाना यत्नें करुनी ॥४०॥ ह्मणौन
सद्गुरूचें भजन । जयासि घडे तोचि धन्य ।

सद्गुरुविण समाधान । आणीक नाही ॥४१॥ सरली
 शब्दाची खटपट । आला ग्रंथाचा सेवट । येथे
 सांगितले पष्ट । सद्गुरुभजन ॥४२॥ सद्गुरुभजना-
 परते कांहीं । मोक्षदायेक दुसरे नाही । जयास न
 मने तेहीं । अवलोकाची गुरुगीता ॥४३॥ तेथे
 निरोपिले वरवे । पार्वतीप्रति सदाशिवे । याकारणे
 सद्भावे । सद्गुरुचरण सेवावे ॥४४॥ जो ये
 ग्रंथीचा विवेक । विवंचूनि पाहे साधक । त्यास
 सांपडे येक । निश्चय ज्ञानाचा ॥४५॥ जे ग्रंथी
 बोलिले अद्वैत । तो ह्मणों नये प्राकृत । सत्य जाणावा
 वेदांत । अर्थविषई ॥४६॥ प्राकृते वेदांत कळे ।
 सकळ शास्त्रीं पाहातां मिले । आणी समाधान निवळे ।
 अंतर्यामी ॥४७॥ ते प्राकृत ह्मणों नये । जेथे
 ज्ञानाचे उपाये । मूर्खांसि हे कळे काये । मर्कटा
 नारिकेळ जैसे ॥४८॥ आतां असो हे बोलणे ।
 अधिकारपरत्वे घेणे । शिंपीमधील मुक्त उणे । ह्मणों
 नये ॥४९॥ जेथे नेति नेति श्रुती । तेथे न चले भाषा-
 वित्पत्ती । परब्रह्म आदिअंती । अनुवाच्य ॥५०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे देहांतनिरूपणनाम
 समाप्त दशम ॥ १० ॥

॥ मायोद्भव नाम ज्ञानदशक अष्टम ॥८॥

॥ श्रीराम ॥

श्रोतीं न्हावें सावध । विमळ ज्ञान बाळबोध ।
 गुरुशिष्यांचा संवाद । अति सुगम परियेसा ॥१॥
 नाना शास्त्रें धांडोळितां । आयुष्य पुरेना सर्वथा ।
 अंतरीं संशयाची वेथा । वाढोचि लागे ॥२॥
 नाना तीर्थे थोरथोरें । सृष्टीमध्ये अपारें । सुगमें दुर्गमें
 दुष्करें । पुण्यदायकें ॥३॥ ऐसीं तीर्थे सर्वहि करी ।
 ऐसा कोण रे संसारीं । फिरों जातां जन्मवरी ।
 आयुष्य पुरेना ॥४॥ नाना तपें नाना दानें । नाना
 योग नाना साधनें । हें सर्वहि देवाकारणें । करिजेत
 आहे ॥५॥ पावावया देवाधिदेवा । बहुविध श्रम
 करावा । तेणें देव ठाई पाडावा । हें सर्वमत ॥६॥
 पावावया भगवंतातें । नाना पंथ नाना मते । तथा
 देवाचें स्वरूप तें । कैसें आहे ॥७॥ बहुत देव सृष्टी-
 वरी । त्यांची गणणा कोण करी । येक देव कोणे-
 परी । ठाई पडेना ॥८॥ बहुविध उपासना । ज्याची
 जेथें पुरे कामना । तो तेथेंचि राहिला मना । सहळ
 करुनि ॥९॥ बहु देव बहु भक्त । इच्छया जाले आसक्त ।
 बहु ऋषी बहु मत । वेगळालें ॥१०॥ बहु निवडितां
 निवडेना । येक निश्चय घडेना । शास्त्रें भांडती पडेना ।

निश्चय ठाई ॥११॥ बहुत शास्त्रीं बहुत भेद । मतां-
 मतांस विरोध । ऐसा करितां वेदाद् । बहुत गेले ॥१२॥
 सहस्रामध्ये कोणी येक । पाहे देवाचा विवेक । परी
 त्या देवाचें कौतुक । ठाई न पडे ॥१३॥ ठाई न पडे
 कैसें ह्मणतां । तथें लागली अहंता । देव राहिला
 परता । अहंतागुणें ॥१४॥ आतां असो हें बोलणें ।
 नाना योग ज्याकारणें । तो देव कोण्या गुणें । ठाई
 पडे ॥१५॥ देव कोणासी ह्मणावें । कैसें तयासी
 जाणावें । तेंचि बोलणें स्वभावे । बोलिजेल ॥१६॥
 जेणें केले चराचर । केले सृष्ट्यादि व्यापार । सर्व-
 कर्ता निरंतर । नाम ज्याचें ॥१७॥ तेणें केल्या मेघ-
 माळा । चंद्रबिंदी अमृतकळा । तेज दिधले रवि-
 मंडळा । जया देवें ॥१८॥ ज्याची मर्यादा सागरा ।
 जेणें स्थापिलें फणिवरा । जयाचेनि गुणें तारा ।
 अंतरिक्ष ॥१९॥ च्यारी खाणी च्यारी वाणी ।
 चौग्यासि लक्ष जीवयोनी । जेणें निर्मिले लोक तिनी ।
 तया नाव देव ॥२०॥ ब्रह्मा विष्णु आणि हर । हे
 जयाचे अवतार । तोचि देव हा निर्धार । निश्चयेंसी
 ॥२१॥ देव्हाराचा उठोनि देव । करूं नेणे सर्व जीव ।
 तयाचेनि ब्रह्मकटाव । निर्मिला न वचे ॥२२॥
 ठाई ठाई देव असती । तेहिं केली नाही क्षिती ।
 चंद्र सूर्य तारा जीमूती । तयांचेनि नव्हे ॥२३॥

सर्वकर्ता तोचि देव । पाहों जातां निरावेव । ज्याची
 कळा लीळा लाघव । नेणती ब्रह्मादिक ॥२४॥
 येथें आशंका उठिली । ते पुढिलीये समाप्ती फिटली ।
 आतां वृत्ती सावध केली । पाहिजे श्रोतीं ॥२५॥
 पैस अवकाश आकाश । कांहींच नाही जें भकास ।
 तये निर्मळीं वायोस । जन्म जाला ॥२६॥ वायो-
 पासून जाला वन्ही । वन्हीपासुनी जालें पाणी ।
 ऐसी ज्याची करणी । अघटित वडली ॥२७॥
 उदकापासून सृष्टि जाली । स्तंभेंविण उभारली ।
 ऐसी विचित्र कळा केली । त्या नाव देव ॥२८॥
 देवें निर्मिली हे क्षिती । तिचे पोटीं पाषाण होती ।
 तयासचि देव ह्मणती । विवेकहीन ॥२९॥ जो
 सृष्टिनिर्माणकर्ता । तो ये सृष्टीपूर्वी होता । मग हे
 तयाची सत्ता । निर्माण जाली ॥३०॥ कुल्लाल
 पात्रापूर्वी आहे । पात्रें कांहीं कुल्लाल नव्हे । तैसा
 देव पूर्वीच आहे । पाषाण नव्हे सर्वथा ॥३१॥
 मृत्तिकेचें शैत्य केलें । कर्तें वेगळे राहिले । कार्य-
 कारण एक केलें । तरी होणार नाही ॥३२॥
 तथापी होईल पंचभूतिक । निर्गुण नव्हे कांहीं
 एक । कार्याकारणाचा विवेक । भूतांषरता नाही
 ॥३३॥ अवधी सृष्टि जो कर्ता । तो ते सृष्टीहूनि
 पर्ता । तेथें संशयाची वार्ता । काढूंचि नये ॥३४॥

खांवसूत्रीची बाहुली । जेणें पुरुषें नाचविली ।
 तोचि बाहुली हे बोली । घडे केवी ॥३५॥ छाया-
 मंडपीची सेना । सृष्टिसारिखीच रचना । सूत्रें चाळी
 परी तो नाना । वेक्ति नव्हे ॥३६॥ तैसा सृष्टिकर्ता
 देव । परी तो नव्हे सृष्टिभाव । जेणें केले नाना
 जीव । तो जीव कैसेनी ॥३७॥ जें जें जया करणें
 पडे । तें तें तो हें कैसें घडे । ह्मणोनि वायांचि
 वापुडे । संदेहीं पडती ॥३८॥ सृष्टि ऐसेंचि स्वभावे ।
 गोपुर निर्मिलें बरवे । परी तो गोपुर कर्ता नव्हे ।
 निश्चयेसीं ॥३९॥ तैसें जग निर्मिलें जेणें । तो वेगळा
 पूर्णपणें । येक ह्मणती मूर्खपणें । जग तोचि जगदीश
 ॥४०॥ एवं जगदीश तो वेगळा । जगनिर्माण त्याची
 कळा । तो सर्वांमधें परी निराळा । असोन सर्वां ॥४१॥
 म्हणोनि भूतांचा कर्दमु । यासी अलित आत्मा-
 रामु । अविद्यागुणें मायाभ्रमु । सत्यचि वाटे ॥४२॥
 मायोपाधी जगडंबर । आहे सर्वहि साचार । ऐसा
 हा विपरीत विचार । कोठेंचि नाही ॥४३॥ ह्मणोनि
 जग मिथ्या साच आत्मा । सर्वांपर जो परमात्मा ।
 अंतर्बाह्य अंतरात्मा । व्यापनि असे ॥४४॥ तथास
 ह्मणावें देव । येर हें अवघेंचि वाव । ऐसा आहे
 अंतर्भाव । वेदांतीचा ॥४५॥ पदार्थवस्तु नासिवंत ।
 हें तों अनुभवास येत । याकारणें भगवंत ।

पदार्थावेगळा ॥४६॥ देव विमळ आणी अचळ ।
 शास्त्रें बोलती सकळ । तथा निश्चळस चंचळ । ह्यणों
 नये सर्वथा ॥४७॥ देव आला देव गेला । देव उपजला
 देव मेला । ऐसें बोलतां दुरिताला । काये उणें ॥४८॥
 जन्ममरणाची वार्ता । देवास लागेना सर्वथा । देव
 अमर ज्याची सत्ता । त्यासी मृत्यु कैसेनी ॥४९॥
 उपजणें आणी मरणें । येणें जाणें दुःख भोगणें ।
 हें त्या देवाचें करणें । तो कारण वेगळा ॥५०॥
 अंतःकरण पंचप्राण । बहुतर्वी पिंडज्ञान । यां सर्वांस
 आहे चळण । ह्यणोनि देव नव्हेती ॥५१॥ येवं
 कल्पनेरहित । तथा नाव भगवंत । देवपणाची मात ।
 तेथें नाहीं ॥५२॥ तव शिष्ये आक्षेपिलें । तरी कैसें
 ब्रह्मांड केले । कर्तेपणें कारण पडिलें । कार्यामधें
 ॥५३॥ द्रष्टेपणें द्रष्टा दृश्यी । जैसा पडे अनायासी ।
 कर्तेपणें निर्गुणासी । गुण तैसे ॥५४॥ ब्रह्मांडकर्ता
 कवण । कैसी त्याची वोळखण । देव सगुण किं
 निर्गुण । मज निरोपावा ॥५५॥ येक ह्यणती त्या
 ब्रह्माते । इच्छयामात्रें सृष्टिकर्ते । सृष्टिकर्ते त्यापते ।
 कोण आहे ॥५६॥ आतां असो हे बहु बोली ।
 सकळ माया कोठूनि जाली । ते हे आतां निरोपिली ।
 पाहिजे स्वामी ॥५७॥ ऐसें ऐकोनि वचन । वक्ता
 ह्यणे सावधान । पुढिले समासी निरूपण ।

सांगिजेल ॥५८॥ ब्रह्मीं माया कैसी जाली ।
 पुढें असे निरोपिली । श्रोतीं वृत्ति सावध केली ।
 पाहिजे आतां ॥५९॥ पुढें हेंचि निरूपण । विशद
 केलें श्रवण । जेणें होये समाधान । साधकांचें ॥६०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे देवदर्शनात्म
 समाप्त प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां श्रोतीं आक्षेपिलें । तें पाहिजे निरोपिलें ।
 निरावेवीं कैसें जालें । चराचर ॥१॥ याचें ऐसें
 प्रतिवचन । ब्रह्म जें कां सनातन । तेथें माया
 मिथ्याभान । विवर्तरूप भासे ॥२॥ आदि येक
 परब्रह्म । नित्यमुक्त अक्रिय परम । तेथें अव्याकृत
 सूक्ष्म । जाली मूळमाया ॥३॥

श्लोक ॥ आद्यमेक परब्रह्म नित्यमुक्तमविक्रियम् ।

तस्य माया समावेशो जीवमव्याकृतात्मकम् ॥

आशका ॥ येक ब्रह्म निराकार । मुक्त अक्रिये
 निर्विकार । तेथें माया वोडंबर । कोठून जाली
 ॥४॥ ब्रह्म अखंड निर्गुण । तेथें इछा धरी कोण ।
 निर्गुणीं सगुणेंविण । इछा नाही ॥५॥ मुळीं

असेचिना सगुण । ह्यणौनि नामें निर्गुण । तेथें जालें
 सगुण । कोणेपरी ॥६॥ निर्गुणचि गुणा आलें ।
 ऐसें जरी अनुवादलें । लागों पाहे येणें बोलें ।
 मूर्खपण ॥७॥ येक ह्यणती निरावेव । करून
 अकर्ता तो देव । त्याची लीळा बापुडे जीव ।
 काये जाणती ॥८॥ येक ह्यणती तो परमात्मा ।
 कोण जाणे त्याचा महिमा । प्राणी बापुडा
 जीवात्मा । काये जाणे ॥९॥ उगाच महिमा
 सांगती । शास्त्रार्थ अवघा लोपिती । बळेंचि निर्गु-
 णास ह्यणती । करूनि अकर्ता ॥१०॥ मुळीं नाहीं
 कर्तव्यता । कोण करून अकर्ता । कर्ता अकर्ता
 हे वार्ता । समूळ मिथ्या ॥११॥ जें ठाईचें निर्गुण ।
 तेथें कैचें कर्तपण । तरी हे इछा धरी कोण ।
 सृष्टि रचाव्याची ॥१२॥ इछा परमेश्वराची ।
 ऐसी युक्ती बहुतेकांची । परी त्या निर्गुणास इछा
 कैची । हें कळेना ॥१३॥ तरी हें इतुकें कोणें
 केलें । किंवा आपणचि जालें । देवेंविण उभा-
 रलें । कोणेपरी ॥१४॥ देवेंविण जालें सर्व । मग
 देवास कैचा ठाव । येथें देवाचा अभाव । दिसोन
 आला ॥१५॥ देव ह्यणों सृष्टिकर्ता । तरी येव
 पाहे सगुणता । निर्गुणपणाची वार्ता । देवाची
 बुडाली ॥१६॥ देव ठाईचा निर्गुण । तरी सृष्टिकर्ता

सांगिजेल ॥५८॥ ब्रह्मीं माया कैसी जाली ।
 पुढें असे निरोपिली । श्रोतीं वृत्ति सावध केली ।
 पाहिजे आतां ॥५९॥ पुढें हेंचि निरूपण । विशद
 केलें श्रवण । जेणें होये समाधान । साधकांचें ॥६०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे देवदर्शनात्म
 समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां श्रोतीं आक्षेपिलें । तें पाहिजे निरोपिलें ।
 निरावेचीं कैसें जालें । चराचर ॥१॥ याचें ऐसें
 प्रतिवचन । ब्रह्म जें कां सनातन । तेथें माया
 मिथ्याभान । विवर्तरूप भासे ॥२॥ आदि एक
 परब्रह्म । नित्यमुक्त अक्रिय परम । तेथें अव्याकृत
 सूक्ष्म । जाली मूळमाया ॥३॥

श्लोक ॥ आद्यमेक परब्रह्म नित्यमुक्तमविक्रियम् ।

तस्य माया समावेशो जीवमव्याकृतात्मकम् ॥

आशका ॥ एक ब्रह्म निराकार । मुक्त अक्रिये
 निर्विकार । तेथें माया वोडंबर । कोठून जाली
 ॥४॥ ब्रह्म अखंड निर्गुण । तेथें इछा धरी कोण ।
 निर्गुणीं सगुणेंविण । इछा नाही ॥५॥ मुळीं

असेचिना सगुण । ह्यणौनि नामे निर्गुण । तेथें जालें
सगुण । कोणेपरी ॥६॥ निर्गुणचि गुणा आलें ।
ऐसें जरी अनुवादलें । लागीं पाहे येणें बोलें ।
मूर्खपण ॥७॥ येक ह्यणती निरावेव । करून
अकर्ता तो देव । त्याची लीळा बापुडे जीव ।
काये जाणती ॥८॥ येक ह्यणती तो परमात्मा ।
कोण जाणे त्याचा महिमा । प्राणी बापुडा
जीवात्मा । काये जाणे ॥९॥ उगाच महिमा
सांगती । शास्त्रार्थ अवघा लोपितो । बळेंचि निर्गु-
णास ह्यणती । करूनि अकर्ता ॥१०॥ मुळीं नाहीं
कर्तव्यता । कोण करून अकर्ता । कर्ता अकर्ता
हे वार्ता । समूळ मिथ्या ॥११॥ जें ठाईचें निर्गुण ।
तेथें कैचें कर्तपण । तरी हे इछा धरी कोण ।
सृष्टि रचाव्याची ॥१२॥ इछा परमेश्वराची ।
ऐसी युक्ती बहुतेकांची । परी त्या निर्गुणास इछा
कैची । हें कळेना ॥१३॥ तरी हें इतुकें कोणें
केलें । किंवा आपणचि जालें । देवेंविण उभा-
रलें । कोणेपरी ॥१४॥ देवेंविण जालें सर्व । मग
देवास कैचा ठाव । येथें देवाचा अभाव । दिसोन
आला ॥१५॥ देव ह्यणों सृष्टिकर्ता । तरी येव
पाहे सगुणता । निर्गुणपणाची वार्ता । देवाची
बुडाली ॥१६॥ देव ठाईचा निर्गुण । तरी सृष्टिकर्ता

कोण । कर्त्तेपणाचें सगुण । नासिवंत ॥१७॥
 येथें पडिले विचार । कैसें जालें सचराचर । माया
 ह्मणों स्वतंत्र । तरी हेंहि विपरीत दिसे ॥१८॥
 माया कोणी नाही केली । हे आपणाचि विस्तार
 रली । ऐसें बोलतां बुडाली । देवाची वार्ता ॥१९॥
 देव निर्गुण स्वतसिद्ध । त्यासी मायेसि काये
 समंध । ऐसें बोलतां विरुद्ध । दिसोन आलें ॥२०॥
 सकळ कांहीं कर्तव्यता । आली मायेच्याचि
 माथां । तरी भक्तांस उद्धरिता । देव नाही कीं
 ॥२१॥ देवेंविण नुस्ती माया । कोण नेईल
 विलया । आम्हां भक्तां सांभाळया । कोणाचि
 नाही ॥२२॥ ह्मणोनि मायां स्वतंत्र । ऐसा न घडे
 कीं विचार । मायेस निर्मिता सर्वेश्वर । तो येकचि
 आहे ॥२३॥ तरी तो कैसा आहे ईश्वर । मायेचा
 कैसा विचार । तरी हें आतां सविस्तर । बोलिलें
 पाहिजे ॥२४॥ श्रोतां व्हावें सावधान । येकाग्र
 करूनियां मन । आतां कथानुसंधान । सावध एका
 ॥२५॥ येक आशंकेचा भाव । जनीं वेगळाले
 अनुभव । तेहि बोलिजेती सर्व । येथानुक्रमें ॥२६॥
 येक ह्मणती देवें केली । ह्मणोनि हे विस्तारली ।
 देवास इच्छया नस्ती जाली । तरी हे माया कैची
 ॥२७॥ येक ह्मणती देव निर्गुण । तेथें इच्छा करी

कोण । माया मिथ्या हे आयण । जालीच नाही
 ॥२८॥ येक ह्मणती प्रत्यक्ष दिसे । तयेसी नाही
 ह्मणतां कैसें । माया हे अनादि असे । शक्ती
 ईश्वराची ॥२९॥ येक ह्मणती साच असे । तरी
 हे ज्ञानें कैसी निरसे । साचासारिखीच दिसे । परी
 हे मिथ्या ॥३०॥ येक ह्मणती मिथ्या स्वभावे ।
 तरी साधन कासया करावे । भक्तिसाधन बोलिले
 देवे । मायात्यागाकारणें ॥३१॥ येक ह्मणती
 मिथ्या दिसते । भयें अज्ञानसन्धेपाते । साधन
 औषध ही घेईजेते । परी ते दृश्य मिथ्या ॥३२॥
 अनंत साधनें बोलिलीं । नाना मते भांबावलीं ।
 तरी माया नवचे त्यागिली । मिथ्या कैसी ह्मणावी
 ॥३३॥ मिथ्या बोले योगवाणी । मिथ्या वेदशास्त्री
 पुराणी । मिथ्या नाना निरूपणी । बोलिली माया
 ॥३४॥ माया मिथ्या ह्मणतां गेली । हे वार्ता नाही
 ऐकिली । मिथ्या म्हणतांच लागली । समागमें ॥३५॥
 जयाचे अंतरी ज्ञान । नाही बोळखिले सज्जन ।
 तथास माया मिथ्याभान । सत्यचि वाटे ॥३६॥
 जेणें जैसा निश्चयें केला । तथासी तैसाचि फळला ।
 पाहे तोचि दिसे विंबला । तैसी माया ॥३७॥
 येक ह्मणती माया कैची । आहे ते सर्व ब्रह्मची ।
 थिजल्या विघुरल्या घृताची । ऐक्यता न मोडे ॥३८॥

थिजलें आणी विघुरलें । हें स्वरूपी नाही बोलिलें ।
 साहित्य भंगलें येणें बोलें । ह्मणती येक ॥३९॥
 येक ह्मणती सर्व ब्रह्म । हें न कळे ज्यास वर्म ।
 तयाचे अंतरीचा भ्रम । गेलाच नाही ॥४०॥ येक
 ह्मणती येकाचि देव । तेथें कैचें आणिलें सर्व । सर्व
 ब्रह्म हें अपूर्व । आश्चर्य वाटे ॥४१॥ येक ह्मणती
 येकाचि स्वरें । आनुहि नाही दुसरें । सर्व ब्रह्म येणें
 प्रकारें । सहजचि जालें ॥४२॥ सर्व मिथ्या येक-
 सरें । उरलें तेंचि ब्रह्म स्वरें । ऐसीं वाक्यें शास्त्रा-
 धारें । बोलती येक ॥४३॥ आळंकार आणी
 सुवर्ण । तेथें नाही भिन्नपण । आटाआटी वेथें
 सीण । ह्मणती येक ॥४४॥ हीन उपमा येकदेसी ।
 कैसी साहेल वस्तूसी । वर्णवेक्ती अव्यक्तासी ।
 साम्यता न घडे ॥४५॥ सुवर्णीं दृष्टी घालितां ।
 मुळींच आहे वेक्तता । आळंकार सोनें पाहातां ।
 सोनेंचि असे ॥४६॥ मुळीं सोनेंचि हें वेक्त । जड
 येकदेसी पीत । पूर्णास अपूर्णाचा दृष्टांत । केवीं
 घडे ॥४७॥ दृष्टांत तितुका येकदेसी । देणें घडे
 कळायसी । सिंधु आणी लहरीसी । भिन्नत्व कैचें
 ॥४८॥ उत्तम मधेम कनिष्ठ । येका दृष्टांतें कळे
 पष्ट । येका दृष्टांतें नष्ट । संदेह वाढे ॥४९॥ कैचा
 सिंधु कैची लहरी । अचळस चळाची सरी ।

साचाऐसी वोडंबरी । मानूंच नये ॥५०॥ वोडंबरी
हे कल्पना । नाना भास दाखवी जना । येरवी हे
जाणा । ब्रह्मचि असे ॥५१॥ ऐसा वाद् येकमेकां ।
लागतां राहिली आशंका । तेचि आतां पुढें एका ।
सावध होउनि ॥५२॥ माया मिथ्या कळां आली ।
परी ते ब्रह्मीं कैसी जाली । ह्यणावी ते निर्गुणें
केली । तरी ते मुळांच मिथ्या ॥५३॥ मिथ्या
शब्दीं कांहींच नाहीं । तेथें केलें कोणें काई ।
करणें निर्गुणाचा ठाई । हेंहि अघटित ॥५४॥ कर्ता
ठाईचा अरूप । केलें तेंहि मिथ्यारूप । तथापी फेडूं
आक्षेप । श्रोतयांचा ॥५५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सूक्ष्मआशकानाम
समाप्त द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

अरे जें जालेंचि नाहीं । त्याची वार्ता पुससी काई ।
तथापि सांगों जेणें कांहीं । संशय नुरे ॥१॥
दोरीकरितां भुजंग । जळाकरितां तरंग । मातंडा-
करितां चांग । मृगजळ वाहे ॥२॥ कल्पने-
करितां स्वप्न दिसे । सिंपीकरितां रूपें भासे ।

जळाकरितां गार वसे । निमिष्य येक ॥३॥
 मातीकरितां भिंती जाली । सिंधुकरितां लहरी
 आली । तिळाकरितां पुतळी । दिसों लागे ॥४॥
 सोन्याकरितां आळंकार । तंतुकरितां जालें चीर ।
 कासवाकरितां विस्तार । हातापायांचा ॥५॥ तूप
 होतें तरी थिजलें । तरीकरितां मीठ जालें । विंबा-
 करितां विंबलें । प्रतिविंब ॥६॥ पृथ्वीकरितां जालें
 झाड । झाडाकरितां लुथाया वाड । धातुकरितां
 पवाड । उंच नीच वर्णांचा ॥७॥ आतां असो हा
 दृष्टांत । अद्वैतास कैचें द्वैत । द्वैतेविण अद्वैत । बोल-
 तांच न थे ॥८॥ भासाकरितां भास भासे । दृश्या-
 करितां अदृश्य दिसे । अदृश्यास उपमा नसे ।
 ह्यणोनि निरोपम ॥९॥ कल्पनेविरहित हेत । दृश्या-
 वेगळा दृष्टांत । द्वैतावेगळें द्वैत । कैसें जालें ॥१०॥
 विचित्र भगवंताची करणी । वर्णवेना सहस्रफणी ।
 तेषों केली उभवणी । अनंत ब्रह्मांडाची ॥११॥
 परमात्मा परमेश्वरु । सर्वकर्ता जो ईश्वरु । तया-
 पासूनि विस्तारु । सकळ जाला ॥१२॥ ऐसीं अनंत
 नामें धरी । अनंत शक्ती निर्माण करी । तोचि
 जाणावा चतुरीं । मूळपुरुष ॥१३॥ त्या मूळपुरुषाची
 वोळखण । ते मूळमायाचि आपण । सकळ कांहीं
 कर्तेषण । तेथेंचि जालें ॥१४॥

श्लोक ॥ कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ॥ ६९ ॥

हैं उघड बोलतां नये । मोडों पाहातो उपाये । येरवीं
हैं पाहातां काय । साच आहे ॥१५॥ देवापासून
सकळ जालें । हें सर्वास मानलें । परी त्या देवास
बोळखिलें । पाहिजे कीं ॥१६॥ सिद्धांचें जें निरूपण ।
तें साधकांस न मने जाण । पक्क नाही अंतःकर्ण ।
ह्मणोनियां ॥१७॥ अविद्यागुणें बोलिजे जिव । माया-
गुणें बोलिजे शिव । मूळमायागुणें देव । बोलिजेतो
॥१८॥ ह्मणौनि कारण मूळमाया । अनंत शक्ती
धरावया । तेथीचा अर्थ जाणावया । अनुभवी पाहिजे
॥१९॥ मूळमाया तोचि मूळपुरुष । तोचि सर्वांचा
ईश । अनंतनामी जगदीश । त्यासीच बोलिजे ॥२०॥
अवधी माया विस्तारली । परी हे निशेष नाथिली ।
ऐसिया वचनाची खोली । विरुळा जाणे ॥२१॥
ऐसें अनुवाच्य बोलिजे । परी हें स्वानुभवे जाणिजे ।
संतसंगेंविण नुमजे । कांहीं केल्यां ॥२२॥ माया
तोचि मूळपुरुष । साधकां न मने हें निशेष । परी
अनंतनामी जगदीश । कोणास म्हणावें ॥२३॥
नामरूप माये लागलें । तरी हें बोलणें नीटचि
जालें । येथें श्रोतीं अनुमानिलें । कासयासीं
॥२४॥ आतां असो हे सकळ बोली । मागील
आशंका राहिली । निराकारीं कैसी जाली ।

मूळमाया ॥२५॥ दृष्टीबंधन मिथ्या सकळ । परी
 तो कैसा जाला खेळ । हेंचि आतां अवघें निवळ ।
 करून दाऊं ॥२६॥ आकाश असतां निश्चळ ।
 मधें वायो जाला चंचळ । तैसी जाणावी केवळ ।
 मूळमाया ॥२७॥ रूप वायोचें जालें । तेंणें आकाश
 भंगलें । ऐसें हें सत्य मानलें । नवचे किं कदा ॥२८॥
 तैसी मूळमाया जाली । आणी निर्गुणता संचली ।
 येणें दृष्टांतें तुटली । मागील आशंका ॥२९॥ वायु
 नव्हता पुरातन । तैसी मूळमाया जाण । साच
 ह्मणता पुन्हा लीन । होतसे ॥३०॥ वायो रूपें
 कैसा आहे । तैसी मूळमाया पाहें । भासे परी तें
 न लाहे । रूप तयेचें ॥३१॥ वायो सत्य ह्मणों
 जातां । परी तो न ये दाखवितां । तयाकडे पाहों
 जातां । धुळीच दिसे ॥३२॥ तैसी मूळमाया भासे ।
 भासे परी ते न दिसे । पुढें विस्तारली असे । माया
 अविद्या ॥३३॥ जैसें वायोचेनि योगें । दृश्य उडे
 गगनमार्गें । मूळमायेच्या संयोगें । तैसें जग
 ॥३४॥ गगनीं अभाळ नाथिलें । अकस्मात उद्भव-
 वलें । मायेचेनि गुणें जालें । तैसें जग ॥३५॥
 नाथिलेंचि गगन नव्हतें । अकस्मात आलें तेथें ।
 तैसें दृश्य जालें येथें । तैसियापरी ॥३६॥ परी त्या
 अभाळाकरितां । गगनाची गेली निश्चळता ।

चाटे परी ते तत्वता । तैसीच आहे ॥३७॥
 तैसें मायेकरितां निर्गुण । वाटे जालें सगुण ।
 परी तें पाहातां संपूर्ण । जैसें तैसें ॥३८॥
 अभाळ आलें आणि गेलें । तरी गगन तें संचलें ।
 तैसें गुणा नाहीं आलें । निर्गुण ब्रह्म ॥३९॥ नभ
 माथां लागलें दिसे । परी तें जैसें तैसें असे । तैसें
 जाणावें विश्वासें । निर्गुण ब्रह्म ॥४०॥ ऊर्ध्व पाहातां
 आकाश । निळिमा दिसे सावकास । परी तो जाणिजे
 मिथ्या भास । भासलासे ॥४१॥ आकाश पालथें
 घातलें । चहूंकडे आटोपलें । वाटे विश्वास कोंडिलें ।
 परी तें मोकळेंचि असे ॥४२॥ पर्वतीं निळा रंग
 दिसे । परी तो तथा लागला नसे । अलित जाणावें
 तैसें । निर्गुण ब्रह्म ॥४३॥ रथ धावतां पृथ्वी चंचळ ।
 वाटे परी ते असे निश्चळ । तैसें परब्रह्म केवळ ।
 निर्गुण जाणावें ॥४४॥ अभाळाकरितां मयंक । वाटे
 धावतो निशंक । परी तें अवघें माईक । अभाळ चळे
 ॥४५॥ झळे अथवा अग्निज्वाळ । तेणें कंपित दिसे
 अंत्राळ । वाटे परी तें निश्चळ । जैसें तैसें ॥४६॥
 तैसें स्वरूप हें संचलें । असतां वाटे गुणा आलें ।
 ऐसें कल्पनेसि गमलें । परी तें मिथ्या ॥४७॥ दृष्टि-
 बंधनाचा खेळ । तैसी माया हे चंचळ । वस्तु शाश्वत
 निश्चळ । जैसी तैसी ॥४८॥ ऐसी वस्तु निरावेव ।

माया दाखवी अवेव । ईचा ऐसाच स्वभाव । नाथि-
 लीच हे ॥४९॥ माया पाहातां मुळीच नसे । परी हे
 साचाऐसी भासे । उद्भवे आणि निरसे । अभाळ जैसें
 ॥५०॥ ऐसी माया उद्भवली । वस्तु निर्गुण संचली ।
 अहं ऐसी स्फूर्ति जाली । तेचि माया ॥५१॥ गुण-
 मायेचे पवाडे । निर्गुणीं हे कांहींच न घडे । परी हे
 घडे आणी मोडे । सस्वरूपीं ॥५२॥ जैसी दृष्टी
 तरळली । तेणें सेनाच भासली । पाहातां आकाशीच
 जाली । परी ते मिथ्या ॥५३॥ मिथ्या मायेचा
 खेळ । उद्भव बोलिला सकळ । नाना तत्वांचा
 पालहाळ । सांडूनियां ॥५४॥ तत्वे मुळीच आहेती ।
 वांकार वायोची गती । तेथीचा अर्थ जाणती । दक्ष
 ज्ञानी ॥५५॥ मूळमायेचें चळण । तेंचि वायोचें
 लक्षण । सूक्ष्म तत्त्वे तेंचि जाण । जडत्वा पावलीं ॥५६॥
 ऐसीं पंचमाहांभूते । पूर्वीं होतीं अवेकें । पुढें जालीं
 वेकें । सृष्टिरचनेसी ॥५७॥ मूळमायेचें लक्षण । तेंचि
 पंचभूतिक जाण । त्याची पाहें वोळखण । सूक्ष्मदृष्टी
 ॥५८॥ आकाश वायोविण । इच्छयाशब्द करी कोण ।
 इच्छाशक्ति तेचि जाण । तेजस्वरूप ॥५९॥ मृदपण
 तेंचि जळ । जडत्व पृथ्वी केवळ । ऐसी मूळमाया
 सकळ । पंचभूतिक जाणावी ॥६०॥ येक येक भूतां-
 पोटीं । पंचभूतांची राहाटी । सर्व कळे सूक्ष्मदृष्टी ।

माया दाखवी अवेव । ईचाऐसाच स्वभाव । नाथि-
 लीच हे ॥४९॥ माया पाहातां मुळींच नसे । परी हे
 साचाऐसी भासे । उद्भवे आणि निरसे । अभाळ जैसें
 ॥५०॥ ऐसी माया उद्भवली । वस्तु निर्गुण संचली ।
 अहं ऐसी स्फूर्ति जाली । तेचि माया ॥५१॥ गुण-
 मायेचे पवाडे । निर्गुणीं हें कांहींच न घडे । परी हें
 घडे आणी मोडे । सस्वरूपीं ॥५२॥ जैसी दृष्टी
 तरळली । तेणें सेनाच भासली । पाहातां आकाशीच
 जाली । परी ते मिथ्या ॥५३॥ मिथ्या मायेचा
 खेळ । उद्भव बोलिला सकळ । नाना तत्वांचा
 पालहाळ । सांडूनियां ॥५४॥ तत्वे मुळींच आहेती ।
 वांकार वायोची गती । तेथीचा अर्थ जाणती । दक्ष
 ज्ञानी ॥५५॥ मूळमायेचें चळण । तेंचि वायोचें
 लक्षण । सूक्ष्म तत्वे तेंचि जाण । जडत्वा पावलीं ॥५६॥
 ऐसीं पंचमाहांभूतें । पूर्वीं होतीं अवेकें । पुढें जालीं
 वेकें । सृष्टिरचनेसी ॥५७॥ मूळमायेचें लक्षण । तेंचि
 पंचभूतिक जाण । त्याची पाहें बोलखण । सूक्ष्मदृष्टी
 ॥५८॥ आकाश वायोविण । इच्छाशब्द करी कोण ।
 इच्छाशक्ति तेचि जाण । तेजस्वरूप ॥५९॥ मृदपण
 तेंचि जळ । जडत्व पृथ्वी केवळ । ऐसी मूळमाया
 सकळ । पंचभूतिक जाणावी ॥६०॥ येक येक भूतां-
 पोटीं । पंचभूतांची राहाटी । सर्व कळे सूक्ष्मदृष्टी ।

बालून पाहातां ॥६१॥ पुढें जडत्वास आलीं । तरी
असतीं कालवलीं । ऐसी माया विस्तारली । पंचभूतिक
॥६२॥ मूळमाया पाहातां मुळीं । अथवा अविद्या
भूमंडळीं । स्वर्ग मृत्य पाताळीं । पांचचि भूतें ॥६३॥

श्लोक ॥ स्वर्गे मृत्यौ पाताले वा यत्किञ्चित्सचराचरं ।

सर्वं पंचभूतकं राम षष्ठं किञ्चिन्न दृश्यते ॥ ६ ॥

सत्य स्वरूप आदिअंतीं । मध्यें पंचभूतें वर्तती ।
पंचभूतिक जाणिजे श्रोतीं । मूळमाया ॥६४॥ येथें
उठिली आशंका । सावध होऊन एका । पंचभूतें
जालीं येका । तमोगुणापासुनी ॥६५॥ मूळमाया
गुणापरती । तेथें भूतें कैचीं होतीं । ऐसी आशंका
हे श्रोतीं । घेतलीं मार्गां ॥६६॥ ऐसें श्रोतीं आक्षेपिलें ।
संशयास उभें केलें । याचें उत्तर दिधलें । पुढिले
समासीं ॥६७॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सूक्ष्मआशंकांनाम
समास तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्राराम ॥

मागील आशंकेचें मूळ । आतां होईल प्रांजळ ।
वृत्ति करावी निवळ । निमिष्य येक ॥१॥ ब्रह्मीं

मूळमाया जाली । तिच्या पोटा माया आली । मग
 ते गुणा प्रसवली । म्हणोनि गुणक्षोभिणी ॥२॥ पुढें
 तिजपासाव कोण । सत्वरजतमोगुण । तमोगुणा-
 पासून निर्माण । जालीं पंचभूतें ॥३॥ ऐसीं भूतें
 उद्भवलीं । पुढें तवें विस्तारलीं । एवं तमोगुणापासून
 जालीं । पंचमाहाभूतें ॥४॥ मूळमाया गुणापरती । तेथें
 भूतें कैचीं होतीं । ऐसीं आशंका हे श्रोतीं । घेतली
 मागां ॥५॥ आणीक येक येके भूतीं । पंचभूतें
 असती । तेहि आतां कैसी स्थिती । प्रांजळ करूं ॥६॥
 सूक्ष्मदृष्टीचें कौतुक । मूळमाया पंचभूतिक । श्रोतीं
 विमळ दिवेक । केला पाहिजे ॥७॥ आधीं भूतें तों
 जाणावीं । रूपें कैसीं वोळखावीं । मग तें शोधून
 पाहावीं । सूक्ष्मदृष्टी ॥८॥ वोळखी नाहीं अंतरीं ।
 ते वोळखावीं कोणेपरीं । ह्मणोनि भूतांची वोळखी
 चतुरीं । नावेक परिसावी ॥९॥ जें जें जड आणी
 कठिण । तें तें पृथ्वीचें लक्षण । मृदु आणी वोले-
 पण । तितुकें आप ॥१०॥ जें जें उष्ण आणी
 सतेज । तें तें जाणावें पै तेज । आतां वायोहि
 सहज । निरोपिजेळ ॥११॥ चैतन्य आणी चंचळ ।
 तो हा वायोचि केवळ । सुन्य आकाश निश्चळ ।
 आकाश जाणावें ॥१२॥ ऐसीं पंचमाहाभूतें ।
 वोळखी धरावी संकेतें । आतां येकीं पांच भूतें ।

सावध एका ॥१३॥ जें त्रिगुणाहूनि पर । त्याचा
सूक्ष्म विचार । यालागीं अति तत्पर । होऊन
एका ॥१४॥ सूक्ष्म आकाशीं कैसी पृथ्वी । तेचि
आधीं निरोषावी । येथें धारणा धरावी । श्रोते-
जनीं ॥१५॥ आकाश म्हणजे अवकाश सुन्य ।
सुन्य ह्मणजे तें अज्ञान । अज्ञान ह्मणजे जडत्व
जाण । तेचि पृथ्वी ॥१६॥ आकाश स्वयें आहे
मृद । तेंचि आप स्वतसिद्ध । आतां तेज तेंहि
विशद । करून दाऊं ॥१७॥ अज्ञानें भासला भास ।
तोचि तेजाचा प्रकाश । आतां वायो सावकाश ।
साकल्य सांगों ॥१८॥ वायु आकाश नाही भेद ।
आकाशाइतुका असे स्तब्ध । तथापी आकाशीं
जो निरोध । तोचि वायो ॥१९॥ आकाशीं आकाश
मिसळलें । हें तो नलगे किं बोलिलें । येणें प्रकारें
निरोपिलें । आकाश पंचभूत ॥२०॥ वायोमध्ये पंच-
भूतें । तेंहि एका येकचित्तें । बोलिजेती ते समस्तें ।
येथान्वयें ॥२१॥ हळु फूल तरी जड । हळु वारा
तरी निबिड । वायो लागतां कडाड । मोडती झाडें
॥२२॥ तोलेंविण झाड मोडे । ऐसें हें कहिंच
न घडे । तोल तोचि तये जडे । पृथ्वीचा अंश
॥२३॥ येथें श्रोते आशंका घेती । तेथें कैचीं झाडें
होतीं । झाडें नव्हतीं तरी शक्ती । कठिणरूप आहे

॥२४॥ वन्हीस्फुलिंग लाहान । कांहीं तन्हीं असे
 उष्ण । तैसैं सूक्ष्मीं जडपण । सूक्ष्मरूपें ॥२५॥
 मृदपण तेंचि आप । भास तेजाचें स्वरूप । वायो
 तेथें चंचळरूप । सहजचि आहे ॥२६॥ सक-
 लांस मिळोन आकाश । सहजचि आहे अवकाश ।
 पंचभूतांचे अंश । वायोमधें निरोपिले ॥२७॥
 आतां तेजाचें लक्षण । भासलेंपण तें कठिण । तेजीं
 ऐसी वोळखण । पृथ्वीयेची ॥२८॥ भासला भास
 वाटे मृद । तेजीं आप तेंचि प्रसिद्ध । तेजीं तेज
 स्वतसिद्ध । सांगणेंचि नलगे ॥२९॥ तेजीं वायो तो
 चंचळ । तेजीं आकाश निश्चळ । तेजीं पंचभूतें
 सकळ । निरोपिलीं ॥३०॥ आतां आपाचें लक्षण ।
 आप तेंचि जें मृदपण । मृदपण तें कठिण । तेचि
 पृथ्वी ॥३१॥ आपीं आप सहजचि असे । तेज
 मृदपणें भासे । वायो स्तब्धपणें दिसे । मृदत्वाआंगीं
 ॥३२॥ आकाश नलगे सांगावें । तें व्यापकचि
 स्वभावं । आपीं पंचभूतांचीं नांवें । सूक्ष्मं निरोपिलीं
 ॥३३॥ आतां पृथ्वीचें लक्षण । कठिण पृथ्वी आपण ।
 कठिणत्वीं मृदपण । तेंचि आप ॥३४॥ कठिणत्वाचा
 जो भास । तोचि तेजाचा प्रकाश । कठिणत्वीं
 निरोधांश । तोचि वायो ॥३५॥ आकाश सकळांस
 व्यापक । हा तों प्रगटचि विवेक । आकाशींच कांहीं

येक । भास भासे ॥३६॥ आकाश तोडितां तुटेना ।
 आकाश फोडितां फुटेना । आकाश परतें होयेना ।
 तिळमात्र ॥३७॥ असो आतां पृथ्वीअंत । दाविला
 भूतांचा संकेत । येक भूतीं पंचभूत । तेहि निरोपिलें
 ॥३८॥ परी हें आहाच पाहातां नातुडे । वळेंचि
 पोटीं संदेह पडे । भ्रांतिरूपें अहंता चढे । अकस्मात
 ॥३९॥ सूक्ष्मदृष्टीनें पाहातां । वायोचि वाटे तत्वता ।
 सूक्ष्म वायो शोधूं जातां । पंचभूतें दिसती ॥४०॥
 एवं पंचभूतिक पवन । तेचि मूळमाया जाण । माया
 आणी सूक्ष्म त्रिगुण । तेहि पंचभूतिक ॥४१॥ भूतें
 गुण मेळविजे । त्यासी अष्टधा बोलिजे । पंचभूतिक
 जाणिजे । अष्टधा प्रकृती ॥४२॥ शोधून पाहिल्या-
 वीण । संदेह धरणें मूर्खपण । याची पाहावी वोळ-
 खण । सूक्ष्मदृष्टी ॥४३॥ गुणापासुनी भूतें । पावलीं
 पष्ट दशेतें । जडत्वा येऊन समस्तें । तत्वें जालीं
 ॥४४॥ पुढें तत्वविवंचना । पिंडब्रह्मांड तत्वरचना ।
 बोलिली असे ते जना । प्रगटचि आहे ॥४५॥ हा
 भूतकर्दम बोलिला । सूक्ष्म संकेतें दाविला ।
 ब्रह्मगोळ उभारला । तत्पूर्वी ॥४६॥ या ब्रह्मांडा-
 पैलिकडिल गोष्टी । जें जाली नव्हती सृष्टी ।
 मूळमाया सूक्ष्मदृष्टी । वोळखावी ॥४७॥ सप्त-
 कंचुक प्रचंड । जालें नव्हतें ब्रह्मांड । मायेअविद्येचें

वंड । ऐलिकडे ॥४८॥ ब्रह्मा विष्णु महेश्वर ।
 हा ऐलिकडिल विचार । पृथ्वी मेरु सप्त सागर ।
 ऐलिकडे ॥४९॥ नाना लोक नाना स्थाने । चंद्र सूर्य
 तारांगणे । सप्त द्वीपे चौदा भुवने । ऐलिकडे ॥५०॥
 शेष कूर्म सप्त पाताळ । एकविस्र स्वर्गे अष्ट
 दिग्पाळ । तेतिस कोटी देव सकळ । ऐलिकडे ॥५१॥
 वारा आदित्य अक्रा रुद्र । नव नाग सप्त ऋषे-
 श्वर । नाना देवांचे अवतार । ऐलिकडे ॥५२॥
 मेघ मनु चक्रवर्ती । नाना जीवांची उत्पत्ती । आतां
 असो सांगों किती । विस्तार हा ॥५३॥ सकळ
 विस्ताराचें मूळ । ते मूळमायाच केवळ । मार्गां
 निरोपिली सकळ । पंचभूतिक ॥५४॥ सूक्ष्मभूतें जे
 बोलिलीं । तेचि पुढें जडत्वा आलीं । ते सकळही
 बोलिली । पुढिले समाप्ती ॥५५॥ पंचभूतें पृथका-
 करे । पुढें निरोपिलीं विस्तारें । वोळखीकारणें
 अत्यादरें । श्रोतीं श्रवण करावीं ॥५६॥ पंचभूतिक
 ब्रह्मगोळ । जेणें कळे हा प्रांजळ । दृश्य सांडून केवळ ।
 वस्तुच पाविजे ॥५७॥ माहाद्वार वोलांडावें । मग
 देवदर्शन घ्यावें । तैसें दृश्य हें सांडावें । जाणोनियां
 ॥५८॥ ह्मणोनि दृश्याचा पोटी । आहे पंचभूतांची
 दाटी । एकपणें पडिली मिठी । दृश्य पंचभूतां
 ॥५९॥ एवं पंचभूतांचेचि दृश्य । सृष्टी रचली

सावकास । श्रोतीं करून अवकाश । श्रवण
करावें ॥६०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सूक्ष्मपञ्चभूतेनिरूपणनाम
समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

केवळ मूर्ख तें नेणे । म्हणोन घडलें सांगणें । पंच-
भूतांचीं लक्षणें । विशद करुनि ॥१॥ पंचभूतांचा
कर्दम जाला । आतां नवचे वेगळा केला । परंतु
कांहीं येक वेगळाला । करून दाऊं ॥२॥ पर्वत
पाषाण शिळा शिखरें । नाना वर्णें लाहान थोरें ।
खडे गुंडे बहु प्रकारें । जाणिजे पृथ्वी ॥३॥
नाना रंगांची मृत्तिका । नाना स्थळोस्थळीं जे कां ।
वाळुकें वाळु अनेका । मिळोन पृथ्वी ॥४॥ पुरें
पट्टणें मनोहरें । नाना मंदिरें दामोदरें । नाना
देवाळयें शिखरें । मिळोन पृथ्वी ॥५॥ सप्त द्वीपावती
पृथ्वी । काये ह्मणोनि सांगार्वी । नव खंडें मिळोन
जाणार्वी । वसुंधरा ॥६॥ नाना देव नाना नृपती ।
नाना भाषा नाना रिती । लक्ष चौऱ्यासी उत्पत्ती ।
मिळोन पृथ्वी ॥७॥ नाना उद्दसें जे वनें । नाना

तरुवरांचीं वनें । गिरीकंदरें नाना स्थानें । मिळोन
 पृथ्वी ॥८॥ नाना रचना केली देवीं । जे जे
 निर्मिली मानवीं । सकळ मिळोन पृथ्वी । जाणिजे
 श्रोतीं ॥९॥ नाना धातु सुवर्णादिक । नाना रत्नें
 जे अनेक । नाना काष्ठवृक्षादिक । मिळोन पृथ्वी
 ॥१०॥ आतां असो हे बहुवस । जडांश आणी
 कठिणांश । सकळ पृथ्वी हा विश्वास । मानिला
 पाहिजे ॥११॥ बोलिलें पृथ्वीचें रूप । आतां
 सांगिजेल आप । श्रोतीं वोळखावें रूप । सावध
 होउनी ॥१२॥ वापी कूप सरोवर । नाना सरितांचें
 जें नार । मेघ आणी सप्तसागर । मिळोन आप ॥१३॥

श्लोकार्ध ॥ क्षारक्षीरसुरासर्पिर्दधि इक्षुर्जल तथा ॥ ६२ ॥

क्षारसमुद्र दिसताहे । सकळ जन दृष्टीस पाहे । जेथें
 लवण होताहे । तोचि क्षारसिंधु ॥१४॥ येक दुधाचा
 सागर । त्या नाव क्षीरसागर । देवें दिधला निरंतर ।
 उपमन्यासी ॥१५॥ येक समुद्र मद्याचा । येक
 जाणावा घृताचा । येक निखळ दद्याचा । समुद्र
 असे ॥१६॥ येक उसाच्या रसाचा । येक तो शुद्ध
 जळाचा । ऐसा सातां समुद्रांचा । वेढा पृथ्वीयेसी
 ॥१७॥ एवं भूमंडळींचें जळ । नाना स्थळींचें सकळ ।
 मिळोन अवघें केवळ । आप जाणावें ॥१८॥
 पृथ्वीगभीं कितियेक । पृथ्वीतळीं आवर्णादिक ।

तिहीं लोकींचें उदक । मिळोन आप ॥१९॥ नाना
 वल्ली बहुवस । नाना तरुवरांचे रस । मध पारा
 अमृत विष । मिळोन आप ॥२०॥ नाना रस
 स्नेहादिक । याहि वेगळे अनेक । जळावेगळें अव-
 श्यक । आप बोलिजे ॥२१॥ सारद्र आणी
 सीतळ । जळासारिखें पातळ । शुक्लित श्रोणीत
 मूत्र लाळ । आप बोलिजे ॥२२॥ आप संकेतें
 जाणावें । पातळ वोलें वोलखावें । मृद सीतळ
 स्वभावे । आप बोलिजे ॥२३॥ जाला आपाचा
 संकेत । पातळ मृद गुळगुळित । स्वेद श्लेष्मा अश्रु
 समस्त । आप जाणावें ॥२४॥ तेज ऐका सावध-
 पणें । चंद्र सूर्य तारांगणें । दिव्य देह सतेजपणें ।
 तेज बोलिजे ॥२५॥ वन्ही मेधी विद्युल्यता । वन्ही
 सृष्टी संवहारिता । वन्ही सागरा जाळिता । वड-
 वानळु ॥२६॥ वन्ही शंकराचे नेत्रींचा । वन्ही
 काळाचे क्षुधेचा । वन्ही परीष भूगोळाचा । तेज
 बोलिजे ॥२७॥ जें जें प्रकाशरूप । त तें तेजाचें
 स्वरूप । शोषक उष्णादि आरोप । तेज जाणावें
 ॥२८॥ वायो जाणावा चंचळ । चैतन्य चेतवी
 केवळ । बोलणें चालणें सकळ । वायांमुळें ॥२९॥
 हाले डोले तितुका पवन । कांहीं न चले पवने-
 विण । सृष्टी चाळायी कारण । मूळ तो वायो

॥३०॥ चळण वळण आणी प्रासारण । निरोध
 आणी अकोचन । सकळ जाणावा पवन चंचळ-
 रूपी ॥३१॥ प्राण अपान आणी ध्यान । चौथा
 उदान आणी समान । नाग कूर्म कर्कश जाण ।
 देवदत्त धनंजये ॥३२॥ जितुकें कांहीं होतें चळण ।
 तितुकें वायोचें लक्षण । चंद्र सूर्य तारांगण ।
 वायोचि धर्ता ॥३३॥ आकाश जाणावें पोकळ ।
 निर्मळ आणी निश्चळ । अवकाशरूप सकळ ।
 आकाश जाणावें ॥३४॥ आकाश सकळांस
 व्यापक । आकाश अनेकीं येक । आकाशामध्ये
 कौतुक । चहूं भूतांचें ॥३५॥ आकाशाऐसें नाहीं
 सार । आकाश सकळांहून थोर । पाहातां आका-
 शाचा विचार । स्वरूपासारिखा ॥३६॥ तव शिष्यें
 केला आक्षेप । दोहीचें सारिखेंचि रूप । तरी
 आकाशचि स्वरूप । कां ह्मणों नये ॥३७॥ आकाश
 स्वरूपा कोण भेद । पाहातां दिसती अभेद ।
 आकाश वस्तुच स्वतसिद्ध । कां न ह्मणावी ॥३८॥
 वस्तु अचळ अढळ । वस्तु निर्मळ निश्चळ । तैसेंचि
 आकाश केवळ । वस्तुसारिखें ॥३९॥ एकोन वक्ता
 बोले वचन । वस्तु निर्गुण पुरातन । आकाशा-
 आंगीं सप्त गुण । शास्त्री निरोपिले ॥४०॥ काम
 क्रोध शोक मोहो । भय अज्ञान सुन्यत्व पाहो ।

ऐसा सप्तविध स्वभाव । आकाशाचा ॥४१॥ ऐसें
 शास्त्राकारें बोलिलें । ह्यणौनि आकाश भूत जालें ।
 स्वरूप निर्विकार संचलें । उद्यमेरहित ॥४२॥
 काचबंदि आणी जळ । सारिखेंच वाटे सकळ ।
 परी येक काच येक जळ । शाहाणे जाणती ॥४३॥
 रुवामध्यें स्फटिक पडिलां । लोकीं तद्रूप देखिला ।
 तेणें कपाळमोक्ष जाला । कापुस न करी ॥४४॥
 तंदुलामध्यें श्वेत खडे । तंदुलासारिखेच वांकुडे ।
 चाऊं जातां दांत पडे । तेव्हां कळे ॥४५॥ त्रिभागा-
 मध्यें खडा असे । त्रिभागासारिखाच भासे ।
 शोधूं जातां वेगळा दिसे । कठिणपर्णें ॥४६॥ गुळा-
 सारिखा गुळदगड । परी तो कठिण निचाड ।
 नागकांडी आणी वेखंड । येक ह्यणों नये ॥४७॥
 सोनें आणी सोनपितळ । येकचि वाटती केवळ ।
 परी पितळेसी मिळतां ज्वाळ । काळिमा चढे ॥४८॥
 असो हे हीन दृष्टांत । आकाश ह्यणिजे केवळ
 भूत । तें भूत आणी अनंत । येक कैसे ॥४९॥
 वस्तुसी वर्णाचि नसे । आकाश शामवर्ण असे ।
 दोहींस साम्यता कैसे । करिती विचक्षण ॥५०॥
 श्रोते म्हणती कैचें रूप । आकाश ठाईचें अरूप ।
 आकाश वस्तुच तद्रूप । भेद नाहीं ॥५१॥ चहुं
 भूतांस नाश आहे । आकाश कैसें नासताहे ।

आकाशास न साहे । वर्ण वेत्ती विकार ॥५२॥
 आकाश अचळ दिसतें । त्याचें काये नासों पाहातें ।
 पाहातां आमुचेनि मते । आकाश शाश्वत ॥५३॥
 ऐसें ऐकोन वचन । वक्ता बोले प्रतिवचन । ऐक
 आतां लक्षण । आकाशाचें ॥५४॥ आकाश त्मा-
 पासून जालें । म्हणौन कामक्रोधे वेष्टिलें । अज्ञान
 सुन्यत्व बोलिलें । नाम त्याचें ॥५५॥ अज्ञानें
 कामक्रोधादिक । मोहो भये आणी शोक । हा
 अज्ञानाचा विवेक । आकाशागुणें ॥५६॥ नास्तिक
 नकारवचन । तेंचि सुन्याचें लक्षण । त्यास ह्मणती
 हृदयसुन्य । अज्ञान प्राणी ॥५७॥ आकाश स्तब्ध-
 पणें सुन्य । सुन्य ह्मणिजे तें अज्ञान । अज्ञान
 ह्मणिजे कठिण । रूप त्याचें ॥५८॥ कठिण सुन्य
 विकारवंत । त्यास कैसें ह्मणावें संत । मनास वाटे
 हें तद्वत । आहाच दृष्टी ॥५९॥ अज्ञान कालवले
 आकाशी । त्या कर्दमा ज्ञान नासी । म्हणोनियां
 आकाशासी । नाश आहे ॥६०॥ तैसें आकाश
 आणी स्वरूप । पाहातां वाटती येकरूप । परी
 दोहींमधें विक्षेप । सुन्यत्वाचा ॥६१॥ आहाच
 पाहातां कल्पनेसी । सारिखेंच वाटे निश्चयेंसी ।
 परी आकाश स्वरूपासी । भेद आहे ॥६२॥
 उन्मर्ना आणी सुषुप्ति अवस्ता । सारिखेंच वाटे

तत्वता । परी विंचून पाहों जातां । भेद आहे
 ॥६३॥ खोटें खज्यासारखें भावितो । परीक्षवंत
 निवडितो । कां कुरंगें देखोन भुलतो । मृगजळासी
 ॥६४॥ आतां असो हा दृष्टांत । बोलिला कळाया
 संकेत । म्हणौनि भूत आणी अनंत । येक नव्हेती
 ॥६५॥ आकाश वेगळेपणें पाहावें । स्वरूपीं स्वरू-
 पचि व्हावें । वस्तुचें पाहाणें स्वभावे । ऐसें असे
 ॥६६॥ यथें आशंका फिटली । संदेहवृत्ती मावळली ।
 भिन्नपणें नवचे अनुभवली । स्वरूपस्थिती ॥६७॥
 आकाश अनुभवा येतें । स्वरूप अनुभवापरतें ।
 म्हणोनियां आकाशातें । साम्यता न घडे ॥६८॥
 दुग्धासारिखा जळांश । निवडूं जाणती राजहंस ।
 तैसें स्वरूप आणी आकाश । संत जाणती ॥६९॥
 सकळ माया गथागोवी । संतसंगें हे उगवावी ।
 पाहिजे मोक्षाची पदवी । सत्समागमें ॥७०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे स्थूलपंचमाहाभूत-
 स्वरूपाकाशभेदोनाम समास पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

श्रोता विनवी वक्त्यासी । सत्संगाची महिमा कैसी ।
 मोक्ष लाभे कितां दिवसीं । हें मज निरोपावें ॥१॥

धरितां साधूची संगती । कितां दिवसां होते मुक्ती ।
 हा निश्चय कृपामूर्ती । मज दीनास करावा ॥२॥
 मुक्ती लाभे तत्क्षणीं । विश्वासतां निरूपणीं । दुश्चीत-
 पणें हानी । होतसे ॥३॥ सुचितपणें दुश्चीत । मन
 होतें अकस्मात् । त्यास करावें निवांत । कोणें परीं
 ॥४॥ मनाच्या तोडून बोढी । श्रवणीं वैसावें आवडी ।
 सावधपणें घडीनें घडी । काळ सार्थक करावा ॥५॥
 अर्थप्रमय ग्रंथांतरीं । शोधून घ्यावें अभ्यांतरीं ।
 दुश्चीतपण आलें तरी । पुन्हां श्रवण करावें ॥६॥
 अर्थांतर पाहिल्यावीण । उगेंचि करी जो श्रवण ।
 तो श्रोता नव्हे पाषाण । मनुष्यवेषें ॥७॥ येथें श्रोते
 मानितील सीण । आह्लांस केलें पाषाण । तरी
 पाषाणाचें लक्षण । सावध एका ॥८॥ वांकुडा
 तिकडा फोडिला । पाषाण घडून नीट केला । दुसरे
 वेळेसी पाहिला । तरी तो तैसाचि असे ॥९॥
 टांकीनें स्वपली फोडली । ते मागुती नाहीं जडली ।
 मनुष्याची कुबुद्धि झाडिली । तरी ते पुन्हा लागे
 ॥१०॥ सांगतां अवगुण गेला । पुन्हा मागुता
 जडला । याकारणें माहांभला । पाषाणगोटा ॥११॥
 ज्याचा अवगुण झडेना । तो पाषाणाहून उणा ।
 पाषाण आगळा जाणा । कोटिगुणें ॥१२॥ कोटि-
 गुणें कैसा पाषाण । त्याचेंहि एका लक्षण । श्रोतीं

करावें श्रवण । सावध होउनी ॥१३॥ माणीक
मोतीं प्रवाल । पाचि वैदुर्य वज्रनीळ । गोमेदमणी
परिस केवळ । पाषाण बोलिजे ॥१४॥ याहिवेगळे
बहुत । सूर्यकांत सोमकांत । नाना मोहरे सप्रचित ।
औषधाकारणें ॥१५॥ याहि वेगळे पाषाण भले ।
नाना तीर्थीं जे लागले । वापी कूप सेरवीं जाले ।
हरिहरमूर्ती ॥१६॥ याचा पाहातां विचार । पाषाणा-
ऐसं नाहीं सार । मनुष्य तें काये पामर । पाषाणा-
पुढें ॥१७॥ तरी तो ऐसा नव्हे पाषाण । जो अप-
वित्र निःकारण । तथासारिखा देह जाण । दुश्चीत
अभक्तांचा ॥१८॥ आतां असो हें बोलणें । घात
होतो दुश्चीतपणें । दुश्चीतपणाचेनि गुणें । प्रपंच ना
परमार्थ ॥१९॥ दुश्चीतपणें कार्य नासे । दुश्चीतपणें
चिंता वसे । दुश्चीतपणें स्मरण नसे । क्षण येक
पाहातां ॥२०॥ दुश्चीतपणें शत्रुजिणें । दुश्चीतपणें
जन्ममरणें । दुश्चीतपणाचेनि गुणें । हानी होथे
॥२१॥ दुश्चीतपणें नव्हे साधन । दुश्चीतपणें न घडे
भजन । दुश्चीतपणें नव्हे ज्ञान । साधकांसी ॥२२॥
दुश्चीतपणें नव्हे निश्चयो । दुश्चीतपणें न घडे जयो ।
दुश्चीतपणें होथे क्षयो । आपुल्या स्वहिताचा ॥२३॥
दुश्चीतपणें न घडे श्रवण । दुश्चीतपणें न घडे विव-
रण । दुश्चीतपणें निरूपण । हातीचें जाये ॥२४॥

दुश्चीत वैसलाचि दिसे । परी तो असतचि नसे ।
 चंचळ चर्की पडिलें असे । मानस तयाचें ॥२५॥
 वेडें पिशाच्य निरंतर । अंध मुकें आणी बधिर ।
 तैसा जाणावा संसार । दुश्चीत प्राण्यांचा ॥२६॥
 सावध असोन उमजेना । श्रवण असोन ऐकेना ।
 ज्ञान असोन कळेना । सारासारविचार ॥२७॥
 एसा जो दुश्चीत आळसी । परलोक केंचा त्यासी ।
 जयाचे जिवीं अहिर्निशीं । आळस वसे ॥२८॥
 दुश्चीतपणापासूनि सुटला । तरी तो सर्वेच आळस
 आला । आळसाहतीं प्राण्यांला । असंतचि
 नाहीं ॥२९॥ आळसें राहिला विचार । आळसें
 बुडाला आचार । आळसें नव्हे पाठांतर । कांहीं
 केल्यां ॥३०॥ आळसें घडेना श्रवण । आळसें
 नव्हे निरूपण । आळसें परमार्थाची खूण । मळिण
 जाली ॥३१॥ आळसें नित्यनेम राहिला । आळसें
 अभ्यास बुडाला । आळसें आळस वाढला । अ-
 संभाव्य ॥३२॥ आळसें गेली धारणा धृती । आळसें
 मळिण जाली वृत्ती । आळसें विवेकाची गती । मंद
 जाली ॥३३॥ आळसें निद्रा वाढली । आळसें
 वासना विस्तारली । आळसें सुन्याकार जाली ।
 सद्बुद्धि निश्चयाची ॥३४॥ दुश्चीतपणासर्वे आळस ।
 आळसें निद्राविळास । निद्राविळासें केवळ नास ।

आयुष्याचा ॥३५॥ निद्रा आळस दुश्चीतपण ।
 हेंचि मूर्खाचें लक्षण । घेणेंकरितां निरूपण । उमजे-
 चिना ॥३६॥ हें तिन्हीं लक्षणें जेथें । विवेक कैचा
 असेल तेथें । अज्ञानास यापरतें । सुखचि नाही
 ॥३७॥ क्षुधा लागतांच जेविला । जेऊन उठतां
 आळस आला । आळस येतां निजेला । सावकास
 ॥३८॥ निजोन उठतांच दुश्चीत । कदा नाही
 सावचित । तेथें कैचें आत्महित । निरूपणीं ॥३९॥
 मर्कटापासीं दिल्लें रत्न । पिशाच्याहार्तीं निधान ।
 दुश्चीतापुढें निरूपण । तथापरी होये ॥४०॥ आतां
 असो हे उपपत्ती । आशंकेची कोण गती । कितां
 दिवसां होते मुक्ती । सज्जनाचेनि संग ॥४१॥ एका
 याचें प्रत्योत्तर । कथेसि व्हावें निरोत्तर । संतसंगाचा
 विचार । ऐसा असे ॥४२॥ लोहो परीसेसीं लागला ।
 थेंबुटा सागरीं मिळाला । गंगे सरिते संगम जाला ।
 तत्क्षणीं ॥४३॥ सावध साक्षी आणी दक्ष । तथास
 तत्काळचि मोक्ष । इतरांस तें अलक्ष । लक्षिलें
 नवचे ॥४४॥ येथें शिष्यप्रज्ञाच केवळ । प्रज्ञावंतां
 नलगे वेळ । अनन्यास तत्काळ । मोक्ष लाभे ॥४५॥
 प्रज्ञावंत आणी अनन्य । तथास नलगे येक क्षण ।
 अनन्य भावार्थेविण । प्रज्ञा खोटी ॥४६॥ प्रज्ञेविण
 अर्थ न कळे । विश्वासेविण वस्तु ना कळे ।

प्रज्ञाविश्वासें गळे । देहाभिमान ॥४७॥ देहाभिमानाचे
 अंती । सहजचि वस्तुप्राप्ती । सत्संगें सद्गती । विलं-
 बचि नाही ॥४८॥ सावध साक्षणी विशेष । प्रज्ञावंत
 आणी विश्वास । त्यास साधनीं सायास । करणेंचि
 नलगे ॥४९॥ इतर भाविक सावडे । त्यांसहि
 साधनें मोक्ष जोडे । साधुसंगें तत्काळ उडे ।
 विवेकदृष्टी ॥५०॥ परी तें साधन मोडूं नये ।
 निरूपणाचा उपाये । निरूपणें लागे सोय ।
 सर्वत्रांसी ॥५१॥ आतां मोक्ष आहे कैसा ।
 कैसी स्वरूपाची दशा । त्याचे प्राप्तीचा
 भवसा । सत्संगें केवी ॥५२॥ ऐसें निरूपण प्रांजळ ।
 पुढें बोलिलें असे सकळ । श्रोतीं होऊनियां
 निश्चळ । अवधान घावें ॥५३॥ अवगुण त्यागा-
 वयाकारणें । न्यायनिष्ठुर लागे बोलणें । श्रोतीं
 कोप न धरणें । ऐसिया वचनाचा ॥५४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे दुश्चीतनिरूपणनाम
 समाप्त षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां श्रोतयांचा पक्ष । कितां दिवसां होतो मोक्ष ।
 तेचि कथा श्रोते दक्ष । होऊन ऐका ॥१॥ मोक्षास

कैसें जाणावें । मोक्ष कोणास ह्मणावें । संतसंगें
 पावावें । मोक्षास कैसें ॥२॥ तरी बद्ध ह्मणिजे
 बांधला । आणी मोक्ष ह्मणिजे मोकळा जाला ।
 तो संतसंगें कैसा लाधला । तेहि एका ॥३॥ प्राणी
 संकल्पें बांधला । जीवणें बद्ध जाला । तो विवेकें
 मुक्त केला । साधुजनीं ॥४॥ मी जीव ऐसा संकल्प ।
 दृढ धरितां गेले कल्प । तेणें प्राणी जाला अल्प ।
 देहबुद्धीचा ॥५॥ मी जीव मज बंधन । मज आहे
 जन्ममरण । केल्या कर्माचें फळ आपण । भोगीन
 आतां ॥६॥ पापाचें फळ तें दुख । आणी पुण्याचें
 फळ तें सुख । पापपुण्य अवश्यक । भोगणें लागे
 ॥७॥ पापपुण्यभोग सुटेना । आणी गर्भवासहि
 तुटेना । ऐसी जयाची कल्पना । दृढ जाली ॥८॥
 तथा नाव बांधला । जीवणें बद्ध जाला । जैसा
 स्वयें बांधोन कोसला । मृत्य पावे ॥९॥ तैसा प्राणी
 तो अज्ञान । नेणें भगवंताचें ज्ञान । ह्मणे माझे
 जन्ममरण । सुटेचिना ॥१०॥ आतां कांहीं दान
 करूं । पुढिल्या जन्मास आधारु । तेणें सुखरूप
 संसारु । होईल माझा ॥११॥ पूर्वीं दान नाही
 केलें । ह्मणोन दरिद्र प्राप्त जालें । आतां तरी
 कांहीं केलें । पाहिजे कीं ॥१२॥ ह्मणौनी दिलें
 वस्त्र जुनें । आणी येक तांब्र नाणें । ह्मणे

आतां कोटिगुणें । पावेन पुढें ॥१३॥ कुशावतीं
 कुरुक्षेत्रीं । महिमा ऐकोन दान करी । आशा
 धरिली अभ्यांतरीं । कोटिगुणांची ॥१४॥ रुका
 आडका दान केला । अतितास टुकडा घातला । ह्मणे
 माझा ढीग जाला । कोटि टुकड्यांचा ॥१५॥ तो
 मी खाईन पुढिलिये जन्मीं । ऐसें कल्पी अंतर्यामीं ।
 वासना गुंतली जन्मकर्मीं । प्राणीयांची ॥१६॥
 आतां मी जें देईन । तें पुढिले जन्मीं पावेन । ऐसें
 कल्पी तो अज्ञान । बद्ध जाणावा ॥१७॥ बहुतां
 जन्माचें अंतीं । होये नरदेहाची प्राप्ती । येथें न
 होतां ज्ञानें सद्गती । गर्भवास चुकेना ॥१८॥
 गर्भवास नरदेहीं घडे । ऐसें हें सर्वथा न घडे ।
 अकस्मात भोगणें पडे । पुन्हा नीच योनी ॥१९॥
 ऐसा निश्चयो शास्त्रांतरीं । बहुतीं केला बहुतांपरीं ।
 नरदेह संसारीं । परम दुल्लभ असे ॥२०॥ पापपुण्य
 समता घडे । तरीच नरदेह जोडे । येरवीं हा
 जन्म न घडे । हें व्यासवचन भागवतीं ॥२१॥

श्लोक ॥ नरदेहमाद्य सुलभ सुदुर्लभ ।

पुंवं सुकल्प गुरुकर्णधार ।

मथानुकूलेन नभस्वतेरितं ।

पुमान्भवाद्धि न तरेत्स आत्महा ॥ ६३ ॥

नरदेह दुल्लभ । अल्प संकल्पाचा लाभ । गुरु कर्ण-
 धारी स्वयंभ । सुख पाववी ॥२२॥ देव अनुकूल
 नव्हे जया । स्वयें पापी तो प्राणीया । भवाब्धी
 न तरवे तया । आत्महत्यारा बोलिजे ॥२३॥
 ज्ञानेविण प्राणीयांसी । जन्ममृत्य लक्ष चौव्यासी ।
 तितुक्या आत्महत्या त्यासी । ह्मणौन आत्म-
 हत्यारा ॥२४॥ नरदेहीं ज्ञानेविण । कदा न चुके
 जन्ममरण । भोगणें लागती दारुण । नाना नीच
 योनी ॥२५॥ रीस मर्कट श्वान सूकर । अश्व
 वृषभ ह्यैसा खर । काक कुर्कुट जंबुक मार्जर ।
 सरड बेडुक मक्षिका ॥२६॥ इत्यादिक नीच योनी ।
 ज्ञान नस्तां भोगणें जनीं । आशा धरी मूर्ख
 प्राणी । पुढिलिया जन्माची ॥२७॥ हा नरदेह
 पडतां । तोचि पाविजे मागुता । ऐसा विश्वास
 धरितां । लाज नाही ॥२८॥ कोण पुण्याचा
 संग्रहो । जे पुन्हा पाविजे नरदेहो । दुराशा
 धरिली पाहो । पुढिलिया जन्माची ॥२९॥ ऐसे
 मूर्ख अज्ञान जन । केले संकल्पें बंधन ।
 शत्रू आपणासि आपण । होऊन ठेला ॥३०॥

श्लोक ॥ आत्मैव ह्यात्मनो बधुरात्मैव सिपुरात्मन ॥ ६५ ॥

ऐसे संकल्पाचें बंधन । संतसंगें तुटे जाण । ऐक
 तयाचें लक्षण । सांगिजेल ॥३१॥ पांचा भूतांचें

शरीर । निर्माण जालें सचराचर । प्रकृतिस्वभावे
 जगदाकार । वर्तों लागे ॥३२॥ देह अवस्ता अभि-
 मान । स्थानें भोग मात्रा गुण । शक्ती आदि-
 करून लक्षण । चौपुटी तत्वांचें ॥३३॥ ऐसी पिंड-
 ब्रह्मांडरचना । विस्तारें वाढली कल्पना । निर्धा-
 रितां तत्वज्ञाना । मते भांवावलीं ॥३४॥ नाना
 मतीं नाना भेद । भेदें वाढती वेवाद । परी तो
 ऐक्यतेचा संवाद । साधु जाणती ॥३५॥ तथा
 संवादाचें लक्षण । पंचभूतिक देह जाण । त्या
 देहामधें कारण । आत्मा वोळखावा ॥३६॥ देह
 अंतीं नासोन जाये । त्यास आत्मा ह्मणों नये ।
 नाना तत्वांचा समुदाय । देहामध्ये आला ॥३७॥
 अंतःकर्ण प्राणादिक । विषये इंद्रियें दशक । हा
 सूक्ष्माचा विवेक । बोलिला शास्त्रीं ॥३८॥ घेतां
 सूक्ष्माची शुद्धी । भिन्न अंतःकरण मन बुद्धी ।
 नाना तत्वांचे उपाधी । वेगळा आत्मा ॥३९॥
 स्थूल सूक्ष्म कारण । माहाकारण विराट हिरण्य ।
 अव्याकृत मूलप्रकृति जाण । ऐसे अष्टदेह ॥४०॥
 च्यारी पिंडीं च्यारी ब्रह्मांडीं । ऐसी अष्टदेहाची
 प्रौढी । प्रकृतिपुरुषांची वाढी । दशदेह बोलिजे
 ॥४१॥ ऐसें तत्वांचें लक्षण । आत्मा साक्षी विल-
 क्षण । कार्य कर्ता कारण । दृश्य तयाचें ॥४२॥

जीवशिव पिंडब्रह्मांड । मायेअविद्येचें वंड । हें
सांगतां असे उदंड । परी आत्मा तो वेगळा ॥४३॥
पाहों जातां आत्मे च्यारी । त्यांचें लक्षण अव-
धारी । हें जाणोनि अभ्यांतरीं । सुदृढ धरावें
॥४४॥ येक जीवात्मा दुसरा शिवात्मा । तिसरा
परमात्मा जो विश्वात्मा । चौथा जाणजे निर्म-
ळात्मा । ऐसे च्यारी आत्मे ॥४५॥ भेद उंच नीच
भासती । परी च्यारी येकचि असती । येविषीं
दृष्टांतसंमती । सावध एका ॥४६॥ घटाकाश मठा-
काश । महदाकाश चिदाकाश । अवघे मिळोन
आकाश । येकचि असे ॥४७॥ तैसा जीवात्मा
आणी शिवात्मा । परमात्मा आणी निर्मळात्मा ।
अवघा मिळोन आत्मा । येकचि असे ॥४८॥
घटीं व्यापक जें आकाश । तथा नाव घटाकाश ।
पिंडीं व्यापक ब्रह्मांश । त्यास जीवात्मा बोलिजे
॥४९॥ मठीं व्यापक जें आकाश । तथा नाव
मठाकाश । तैसा ब्रह्मांडीं जो ब्रह्मांश । त्यास
शिवात्मा बोलिजे ॥५०॥ मठावाहेरील आकाश ।
तथा नाव महदाकाश । ब्रह्मांडावाहेरील ब्रह्मांश ।
त्यास परमात्मा बोलिजे ॥५१॥ उपाधीवेगळें
आकाश । तथा नाव चिदाकाश । तैसा निर्मळात्मा
परेश । तो उपाधीवेगळा ॥५२॥ उपाधीयोगें वाटे

भिन्न । परी तें आकाश अभिन्न । तैसा आत्मा
 स्वानंदघन । येकचि असे ॥५३॥ दृश्या सबाह्य
 अंतरी । सूक्षात्मा निरंतरी । त्याची वर्णावया थोरी ।
 शेष समर्थ नव्हे ॥५४॥ ऐसें आत्मयाचें लक्षण ।
 जाणतां नाही जीवपण । उपाधी शोधितां अभिन्न ।
 मुळीच आहे ॥५५॥ जीवपणें येकदेसी । अहंकारें
 जन्म सोसी । विवेक पाहातां प्राणीयांसी । जन्म
 कैचा ॥५६॥ जन्ममृत्यापासून सुटला । या नाव
 जाणिजे मोक्ष जाला । तत्वे शोधितां पावला ।
 तत्वता वस्तु ॥५७॥ तेचि वस्तु ते आपण । हें
 महावाक्याचें लक्षण । साधु करिती निरूपण ।
 आपुलेन मुखें ॥५८॥ जेचि क्षणीं अनुग्रह केला ।
 तेचि क्षणीं मोक्ष जाला । बंधन कांहीं आत्मयाला ।
 बोलोंचि नये ॥५९॥ आतां आशंका फिटली ।
 संदेहवृत्ती मावळली । संतसंगें तत्काळ जाली ।
 मोक्षपदवी ॥६०॥ स्वप्नामधें जो बांधला । तो जागृ-
 तीनें मोकळा केला । ज्ञानविवेकें प्राणीयाला ।
 मोक्षप्राप्ती ॥६१॥ अज्ञाननिसीचा अंती । संकल्प-
 दुःखें नासती । तेणें गुणें होये प्राप्ती । तत्काळ
 मोक्षाची ॥६२॥ तोडावया स्वप्नबंधन । नलगे आणीक
 साधन । त्यास प्रेतन जागृतीवीण । बोलोंचि नये
 ॥६३॥ तैसा संकल्पें बांधला जीव । त्यास आणीक

नाहीं उपाव । विवेक पाहातां वाव । बंधन होये
 ॥६४॥ विवेक पाहिल्याविण । जो जो उपाव तो
 तो सीण । विवेक पाहातां आपण । आत्माच असे
 ॥६५॥ आत्मयाचा ठाई कांहीं । बद्ध मोक्ष दोनी
 नाही । जन्ममृत्य हे सर्वहि । आत्मत्वीं न घडे ॥६६॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे मोक्षलक्षणनाम
 समास सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां जालें निरूपण । परमात्मा तो तुंचि जाण ।
 तथा परमात्मयाचें लक्षण । तें हें ऐसें असे ॥१॥
 जन्म नाही मृत्य नाही । येणें नाही जाणें नाही ।
 बद्ध मोक्ष दोनी नाही । परमात्मयासी ॥२॥ पर-
 मात्मा निर्गुण निराकार । परमात्मा अनंत अपार ।
 परमात्मा नित्य निरंतर । जैसा तैसा ॥३॥ परमात्मा
 सर्वास व्यापक । परमात्मा अनेकीं येक । परमात्म-
 याचा विवेक । अतर्क्य आहे ॥४॥ ऐसी परमात्म-
 याची स्थिती । बोलताती वेद श्रुती । परमात्मा
 पाविजे भक्ती । येथें संशय नाही ॥५॥ तये भक्तीचें
 लक्षण । भक्ती नवविधा भजन । नवविधा भजनें

पावन । बहु भक्त जाले ॥६॥ तथा नवविधामध्ये
 सार । आत्मनिवेदन थोर । तयेचा करावा विचार ।
 स्वानुभवे स्वये ॥७॥ आपुलिया स्वानुभवे । आपणास
 निवेदावे । आत्मनिवेदन जाणावे । ऐसें असे ॥८॥
 महत्पूजेचा अंती । देवास मस्तक वाहाती । तैसी
 आहे निकट भक्ती । आत्मनिवेदनाची ॥९॥
 आपणांस निवेदित्ती । ऐसे भक्त थोडे असती ।
 त्यांस परमात्मा मुक्ती । तत्काळ देतो ॥१०॥
 आपणास कैसें निवेदावे । कोठें जाऊन पडावे ।
 किंवा मस्तक तोडावे । देवापुढें ॥११॥ ऐसें ऐकोन
 बोलणें । वक्ता वदे सर्वज्ञपणें । श्रोतां सावधान
 होणें । येकाग्र चित्तें ॥१२॥ आत्मनिवेदनाचें लक्षण ।
 आधीं पाहावे मी कोण । मग परमात्मा निर्गुण ।
 तो बोलखावा ॥१३॥ देवाभक्ताचें शोधन । करितां
 होतें आत्मनिवेदन । देव आहे पुरातन । भक्त पाहे
 ॥१४॥ देवास बोलखावा जातां । तेथें जाली तद्रूपता ।
 देवभक्तविभक्तता । मुळींच नाही ॥१५॥ विभक्त
 नाही ह्मणोन भक्त । बद्धन नाही ह्मणोनि मुक्त ।
 अयुक्त नाही बोलणें युक्त । शास्त्राधारें ॥१६॥
 देवा भक्ताचें पाहातां मूळ । होये भेदाचें निर्मूळ ।
 येक परमात्मा सकळ । दृश्यावेगळा ॥१७॥ तथासि
 होतां मिळणी । उरी नाही दुजेपणीं । देव भक्त हे

कडसणी । निरसोन गेली ॥१८॥ आत्मनिवेदनाचे
 अंती । जे कां घडली अभेद भक्ती । तये नाव
 सायोज्यमुक्ती । सत्य जाणावी ॥१९॥ जो
 संतांस शरण गेला । अद्वैतनिरूपणें बोधला ।
 मग जरी वेगळा केला । तरी होणार नाही ॥२०॥
 दी मिळाली सागरी । ते निवडावी कोणेपरी ।
 लोहो सोनें होतां माधारी । काळिमा न ये ॥२१॥
 तैसा भगवंतीं मिळाला । तो नवचे वेगळा केला ।
 देव भक्त आपण जाला । विभक्त नव्हे ॥२२॥ देव
 भक्त दोनी येक । ज्यासी कळला विवेक । साधु-
 जनीं मोक्षदायेक । तोचि जाणावा ॥२३॥ आतां
 असो हें बोलणें । देव पाहावा भक्तपणें । तें
 त्याचें ऐश्वर्य वाणे । तत्काळ आंगीं ॥२४॥ देहचि
 होऊन राहिजे । तें देहदुःख साहिजे । देहातीत
 होतां पाविजे । परब्रह्म तें ॥२५॥ देहातीत कैसें
 होणें । कैसें परब्रह्म पावणें । ऐश्वर्याचीं लक्षणें ।
 कवण सांगिजे ॥२६॥ ऐसें श्रोतां आक्षेपिलें । याचें
 उत्तर काये बोलिलें । तेंचि आतां निरोपिलें ।
 सावध एका ॥२७॥ देहातीत वस्तु आहे । तें तूं
 परब्रह्म पाहे । देहसंग हा न साहे । तुज विदेहार्सा
 ॥२८॥ ज्याची बुद्धि होये ऐसी । वेद वर्णित्ती तयासी ।
 शोधितां नाना शास्त्रांसी । न पडे ठाई ॥२९॥ ऐश्वर्य

ऐसे तत्वता । बाणे देहबुद्धि सोडितां । देह मी ऐसे
 भावितां । अधोगती ॥३०॥ याकारणें साधुवचन ।
 मानूं नये अप्रमाण । मिथ्या मानितां दूषण । लागों
 पाहे ॥३१॥ साधुवचन तें कैसें । काये धरावें विश्वासें ।
 येक वेळ स्वामी ऐसें । मज निरोपार्वें ॥३२॥ सोहं
 आत्मा स्वानंदघन । अजन्मा तो तूंचि जाण । हेंचि
 साधुचें वचन । सुदृढ धरावें ॥३३॥ माहावाक्याचें
 अंतर । तूंचि ब्रह्म निरंतर । ऐसिया वचनाचा विसर ।
 पडोंचि नये ॥३४॥ देहासि होईल अंत । मग मी
 पावेन अनंत । ऐसें बोलणें निभ्रांत । मानूंचि नये
 ॥३५॥ येक मूर्ख ऐसें ह्मणती । माया नासेल
 कल्पांती । मग आह्मांस ब्रह्मप्राप्ती । येरवीं नाही
 ॥३६॥ मायेसी होईल कल्पांत । अथवा देहासी
 येईल अंत । तेव्हां पावेन निवांत । परब्रह्म मी ॥३७॥
 हें बोलणें अप्रमाण । ऐसें नव्हे समाधान । समाधा-
 नाचें लक्षण । वेगळेंचि असे ॥३८॥ शैन्य अवघेंचि
 मरावें । मग राज्यपद प्राप्त व्हावें । शैन्य
 अस्तांचि राज्य करावें । हें कळेना ॥३९॥
 माया असोनिच नाही । देह असतांच विदेही ।
 ऐसें समाधान कांहीं । वोळखावें ॥४०॥ राज्यपद
 हातासी आलें । मग परिवारें काय केलें । परिवारा
 देखतां राज्य गेलें । हें तों घडेना ॥४१॥ प्राप्त

जालियां आत्मज्ञान । तैसें दृश्य देहभान । दृष्टीं
 पडतां समाधान । जाणार नाही ॥४२॥ मार्गीं मुळी
 सर्पाकार । देखतां भये आलें थोर । कळतां तेथीचा
 विचार । मग मारणें काये ॥४३॥ तैसी माया
 भयानक । विचार पाहातां माईक । मग तयेचा
 धाक । कासया धरावा ॥४४॥ देखतां मृगजळाचे
 पूर । ह्मणे कैसा पावों पैलपार । कळतां तेथीचा
 विचार । सांकडे केंचें ॥४५॥ देखतां स्वप्न भयानक ।
 स्वप्नीं वाटे परम धाक । जागृती आलीयां साशंक ।
 कासया व्हांवें ॥४६॥ तथार्थी माया कल्पनेसी
 दिसे । आपण कल्पनेतीत असे । तेथें उद्देग काईसे ।
 निर्विकल्पासी ॥४७॥ अंती मती तेचि गती । ऐसें
 सर्वत्र बोलती । तुझा अंती तुझी प्राप्ती । सहजचि
 जाली ॥४८॥ चौदेहाचा अंत । आणी जन्म
 मुळाचा प्रांत । अंतांप्रांतासी अलिप्त । तो तूं
 आत्मा ॥४९॥ जयासी ऐसी आहे मती । तयास
 ज्ञानें आत्मगती । गती आणी अवगती । वेगळाचि
 तो ॥५०॥ मति खुंटली वेदांची । तेथें गती
 आणी अवगती केंची । आत्मशास्त्रगुरुप्रचितीची ।
 ऐक्यता आली ॥५१॥ जीवपणाची फिटली भ्रांती ।
 वस्तु आली आत्मप्रचिती । प्राणी पावला उत्तम
 गती । सद्गुरुबोधें ॥५२॥ सद्गुरुबोध जेव्हां

जाला । चौंदेहांस अंत आला । तेणें निजध्यास
 लागला । सस्वरूपी ॥५३॥ तेणें निजध्यासें प्राणी ।
 ध्येयचि जाला निर्वाणी । सायोज्यमुक्तीचा धनी ।
 होऊन वैसला ॥५४॥ दृश्य पदार्थ वोसरतां ।
 आवषा आत्माचि तत्वता । नेहटून विचारें पाहातां ।
 दृश्य मुळींच नाही ॥५५॥ मिथ्या मिथ्यत्वे पाहिलें ।
 मिथ्यापणें अनुभवा आलें । श्रोतीं पाहिजे ऐकिलें ।
 या नाव मोक्ष ॥५६॥ सद्गुरुवचन हृदई धरी ।
 तोचि मोक्षाचा अधिकारी । श्रवण मनन केलेंचि
 करी । अत्यादरें ॥५७॥ जेथें आटती दोनी पक्ष ।
 तेथें लक्ष ना अलक्ष । या नाव जाणिजे मोक्ष ।
 नेमस्त आत्मा ॥५८॥ जेथें ध्यान धारणा
 सरे । कल्पना निर्विकल्पीं मुरे । केवळ ज्ञेति-
 मात्र उरे । सूक्ष्म ब्रह्म ॥५९॥ भवमृगजळ
 आटलें । लटिकें बंधन सुटलें । अजन्म्यास
 मुक्त केलें । जन्मदुःखापासुनी ॥६०॥ निःसंगाची
 संगव्याधी । विदेहाची देहबुद्धी । विवेकें तोडिली
 उपाधी । निःप्रपंचाची ॥६१॥ अद्वैताचें तोडिलें
 द्वैत । येकांतांस दिला येकांत । अनंतास दिला
 अंत । अनंताचा ॥६२॥ जागृतीस चेवविलें ।
 चेईन्यास सावध केलें । निजबोधास प्रबोधिले ।
 आत्मज्ञान ॥६३॥ अमृतास केलें अमर । मोक्षास

मुक्तीचें घर । संयोगास निरंतर । योग केला
 ॥६४॥ निर्गुणास निर्गुण केलें । सार्थकाचें सार्थक
 जालें । बहुतां दिवसां भेटलें । आपणासि आपण
 ॥६५॥ तुटला द्वैताचा पडदा । अभेदे तोडिलें
 भेदा । भूतपंचकाची बाधा । निरसोन गेली ॥६६॥
 जालें साधनाचें फळ । निश्चळास केलें निश्चळ ।
 निर्मळाचा गेला मळ । विवेकवळें ॥६७॥ होतें
 सन्निध चुकलें । ज्याचें त्यास प्राप्त जालें । आपणा
 देखतां फिटलें । जन्मदुःख ॥६८॥ दुष्ट स्वप्नें
 जाजावला । ब्राह्मण नीच याती पावला । आप-
 णासि आपण सांपडला । जागेपणें ॥६९॥ ऐसें
 जयास जालें ज्ञान । तथा पुरुषाचें लक्षण । पुढिले
 समासीं निरूपण । बोलिलें असे ॥७०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे आत्मदर्शननाम
 समास अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

अंतरीं गेलियां अमृत । बाह्य काया लखलखित
 अंतरस्थिति वाणतां संत । लक्षणें कैसीं ॥१॥
 जालें आत्मज्ञान बरें । हें कैसेनि पां जाणावें ।

ह्यणोनि बोलिलीं स्वभावे । साधुलक्षणें ॥२॥ ऐक
 सिद्धांचें लक्षण । सिद्ध ह्यणिजे स्वरूप जाण । तेथें
 पाहातां वेगळेपण । मुळींच नाही ॥३॥ स्वरूप
 होऊन राहिजे । तथा नाव सिद्ध बोलिजे । सिद्ध-
 स्वरूपींच साजे । सिद्धपण ॥४॥ वेदशास्त्री जें
 प्रसिद्ध । सस्वरूप स्वतःसिद्ध । तथासिच बोलिजे
 सिद्ध । अन्यथा न घडे ॥५॥ तथापी बोलीं कांहीं
 येक । साधकास कळाय विवेक । सिद्धलक्षणाचें
 कौतुक । तें हें ऐसें असे ॥६॥ अंतरस्थित स्वरूप
 जाली । पुढें काया कैसी वर्तली । जैसी स्वर्माची
 नाथिली । स्वप्नरचना ॥७॥ तथापी सिद्धांचें लक्षण ।
 कांहीं करूं निरूपण । जेणें वाणे अंतरवृण ।
 परमार्थाची ॥८॥ सदा स्वरूपानुसंधान । हें मुख्य
 साधूचें लक्षण । जनीं असोन आपण । जनावेगळा
 ॥९॥ स्वरूपीं दृष्टी पडतां । तुटोन गेली संसारचिंता ।
 पुढें लागली ममता । निरूपणाची ॥१०॥ हें साध-
 काचें लक्षण । परी सिद्धांणीं असे जाण । सिद्ध-
 लक्षण साधकेंविण । बोलींच नये ॥११॥ बाह्य
 साधकाचे परी । आणी स्वरूपाकार अंतरीं । सिद्ध-
 लक्षण तें चतुरीं । जाणिजे ऐसें ॥१२॥ संदेहरहित
 साधन । तेंचि सिद्धांचें लक्षण । अंतर्बाह्य समाधान ।
 चलेना ऐसें ॥१३॥ अचळ जाली अंतरस्थिती ।

तेथें चळणास केंची गती । स्वरूपीं लागतां वृत्ती ।
 स्वरूपचि जाली ॥१४॥ मम तो चळतांच अचळ ।
 चंचळपणें निश्चळ । निश्चळ असोन चंचळ । देह
 त्याचा ॥१५॥ स्वरूपीं स्वरूपचि जाला । मग तो
 पडोनिच राहिला । अथवा उठोनि पळाला । तरी
 चळेना ॥१६॥ येथें कारण अंतरस्थिती । अंतरांच
 पाहिजे निवृत्ती । अंतर लागलें भगवंतीं । तोचि
 साधु ॥१७॥ बाह्य भलतैसें असावें । परी अंतर
 स्वरूपीं लागवें । लक्षणें दिसती स्वभावे । साधुआंगीं
 ॥१८॥ राजी बैसतां अवलिळा । आंगीं वाणे
 राजकळा । स्वरूपीं लागतां जिव्हाळा । लक्षणें
 वाणती ॥१९॥ धेरव्ही अभ्यास करितां । हाता न
 चढती सर्वथा । स्वरूपीं राहावें तत्वता । स्वरूप
 होउनी ॥२०॥ अभ्यासाचा मुगुटमणी । वृत्ती
 राहावी निर्गुणीं । संतसंगें निरूपणीं । स्थिती
 वाणे ॥२१॥ ऐसीं लक्षणें बरवीं । स्वरूपाकारें
 अभ्यासावीं । स्वरूप सोडितां गोसावी । भांवावती
 ॥२२॥ आतां असो हें बोलणें । एका साधूचीं
 लक्षणें । जेणें समाधान वाणे । साधकाआंगीं ॥२३॥
 स्वरूपीं भरतां कल्पना । तेथें केंची उरेल कामना ।
 ह्मणौनियां साधुजना । कामचि नाही ॥२४॥
 कल्पिला विषयीं 'हीहारींवा' जन्म । जेणें गुणें

क्रोध यावा । साधुजनाचा अक्षै ठेवा । जाणार
 नाही ॥२५॥ ह्मणोनि ते क्रोधरहित । जाणती
 स्वरूप संत । नासिवंत हे पदार्थ । सांडुनियां ॥२६॥
 जेथें नाही दुसरी परी । क्रोध यावा कोणावरी ।
 क्रोधरहित सचराचरी । साधुजन वर्तती ॥२७॥
 आपुला आपण स्वानंद । कोणावरी करावा मद ।
 याकारणें वादवेवाद । तुटोन गेला ॥२८॥ साधु
 स्वरूप निर्विकार । तेथें कैचा तिरस्कार । आपला
 आपण मत्सर । कोणावरी करावा ॥२९॥ साधु
 वस्तु अनायासे । याकारणें मत्सर नसे । मदमत्स-
 राचें पिसें । साधुसी नाही ॥३०॥ साधु स्वरूप
 स्वयंभ । तेथें कैचा असेल दंभ । जेथें द्वैताचा
 आरंभ । जालाच नाही ॥३१॥ जेणें दृश्य केलें
 विसंच । त्यास कैचा हो प्रपंच । याकारणें
 निःप्रपंच । साधु जाणावा ॥३२॥ अवघें ब्रह्मांड
 त्याचें घर । पंचभूतिक हा जोजार । मिथ्या
 जाणोन सत्वर । त्याग केला ॥३३॥ याकारणें
 लोभ नसे । साधु सदा निर्लोभ असे । जयासी
 वासना समरसे । शुद्धस्वरूपी ॥३४॥ आपुला
 आपण आघवा । स्वार्थ कोणाचा करावा ।
 ह्मणोनि साधु तो जाणावा । शोकरहित ॥३५॥
 दृश्य सांडून नासिवंत । स्वरूप सेविलें शाश्वत ।

याकारणं शोकरहित । साधु जाणावा ॥३६॥
 शोकें दुखवावी वृत्ती । तरी ते जाहाली निवृत्ती ।
 ह्यणौनि साधु आदिअंती । शोकरहित ॥३७॥
 मोहें झळबावें मन । तरी तें जाहालें उन्मन । या-
 कारणें साधुजन । मोहातीत ॥३८॥ साधु वस्तु
 अद्वये । तेथें कैचें वाटेल भये । परब्रह्म तें निर्भये ।
 तोचि साधु ॥३९॥ याकारणें भयातीत । साधु
 निर्भय निवांत । सकळांस मांडेल अंत । साधु
 अनंतरूपी ॥४०॥ सत्यस्वरूपें अमर जाला । भये
 कैचें वाटेल त्याला । याकारणें साधुजनाला । भयेचि
 नाही ॥४१॥ जेथें नाही द्वंद्वभेद । आपला आपण
 अभेद । तेथें कैचा उठेल स्वेद । देहबुद्धीचा ॥४२॥
 बुद्धीनें नेमिलें निर्गुणा । त्यास कोणीच नेईना ।
 याकारणें साधुजना । स्वेदचि नाही ॥४३॥ आपण
 येकला ठाईचा । स्वार्थ करावा कोणाचा । दृश्य
 नस्तां स्वार्थाचा । ठावचि नाही ॥४४॥ साधु
 आपणचि येक । तेथें कैचा दुःखशोक ।
 दुजेविण अविवेक । येणार नाही ॥४५॥ आशा
 धरितां परमार्थाची । दुराशा तुटली स्वार्थाची ।
 ह्यणोनै नैराशता साधूची । वोळखण ॥४६॥
 मृदूपणें जैसें गगन । तैसें साधूचें लक्षण । याकारणें
 साधुवचन । कठीण नाही ॥४७॥ स्वरूपाचा

संयोगी । स्वरूपचि जाला योगी । याकारणें वात-
 रागी । निरंतर ॥४८॥ स्थिति बाणतां स्वरूपाची ।
 चिंता सोडिली देहाची । याकारणें होणाराची ।
 चिंता नसे ॥४९॥ स्वरूपीं लागतां बुद्धी । तुटे
 अवधी उपाधी । याकारणें निरोपाधी । साधुजन
 ॥५०॥ साधु स्वरूपींच राहे । तेथें संगचि न साहे ।
 ह्मणोन साधु तो न पाहे । मानापमान ॥५१॥
 अलक्षास लावी लक्ष । ह्मणोन साधु परम दक्ष ।
 वोढूं जाणती कैपक्ष । परमार्थाचा ॥५२॥ स्वरूपीं
 न साहे मळ । ह्मणोन साधु तो निर्मळ । साधु
 स्वरूपचि केवळ । ह्मणोनियां ॥५३॥ सकळ
 धर्मांमधें धर्म । स्वरूपीं राहाणें हा स्वधर्म । हेंचि
 जाणिजे मुख्य वर्म । साधुलक्षणाचें ॥५४॥ धरितां
 साधूची संगती । आपसाच लागे स्वरूपस्थिती ।
 स्वरूपस्थितीनें बाणती । लक्षणें आंगी ॥५५॥ ऐसीं
 साधूचीं लक्षणें । आंगीं बाणती निरूपणें । परंतु
 स्वरूपीं राहाणें । निरंतर ॥५६॥ निरंतर स्वरूपीं
 राहातां । स्वरूपचि होईजे तत्वतां । मग लक्षणें
 आंगीं बाणतां । वेळ नाही ॥५७॥ स्वरूपीं राहिल्या
 मती । अवगुण अवघेचि सांडती । परंतु यासी
 सत्संगती । निरूपण पाहिजे ॥५८॥ सकळ सृष्टीचा
 ठाई । अनुभव येकचि नाही । तो बोलिजेल सर्वही ।

पुढिले समासी ॥५९॥ कोणे स्थितीने राहाती ।
 कैसा अनुभव पाहाती । रामदास ह्मणे श्रोती ॥
 अवधान देणे ॥६०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सिद्धलक्षणनाम

समास नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

जनाचे अनुभव पुसतां । कळहो उठिला अव-
 चिता । हा कथाकळोळ श्रोतां । कौतुके ऐकावा
 ॥१॥ येक ह्मणती हा संसार । करितां पाविजे
 पैलपारु । आपला नव्हे कीं जोजारु । जीव देवाचे
 ॥२॥ येक ह्मणती हें न घडे । लोभ येऊन आंगीं
 जडे । पोढस्तें करणें घडे । सेवा कुटुंबाची ॥३॥
 येक ह्मणती स्वभावे । संसार करावा सुखें नावे ।
 कांहीं दानपुण्य करावे । सद्गतीकारणें ॥२४॥
 येक ह्मणती संसार खोटा । वैराग्यें घ्यावा देश-
 वटा । येणें स्वर्गलोकीच्या वाटा । मोकळ्या होती
 ॥५॥ येक ह्मणती कोठें जावें । वेथची कासया
 हिंडावें । आपुले आश्रमीं असावें । आश्रमधर्म
 करूनी ॥६॥ येक ह्मणती कैचा धर्म । अवघा
 होतसे अधर्म । ये संसारीं नाना कर्म । करणें

संयोगी । स्वरूपचि जाला योगी । याकारणें वात-
 रागी । निरंतर ॥४८॥ स्थिति वाणतां स्वरूपाची ।
 चिंता सोडिली देहाची । याकारणें होणाराची ।
 चिंता नसे ॥४९॥ स्वरूपीं लागतां बुद्धी । तुटे
 अवधी उपाधी । याकारणें निरोपाधी । साधुजन
 ॥५०॥ साधु स्वरूपींच राहे । तेथें संगचि न साहे ।
 ह्मणोनि साधु तो न पाहे । मानापमान ॥५१॥
 अलक्षास लावी लक्ष । ह्मणोन साधु परम दक्ष ।
 बोद्धूं जाणती कैपक्ष । परमार्थाचा ॥५२॥ स्वरूपीं
 न साहे मळ । ह्मणोन साधु तो निर्मळ । साधु
 स्वरूपचि केवळ । ह्मणोनियां ॥५३॥ सकळ
 धर्मांमधें धर्म । स्वरूपीं राहाणें हा स्वधर्म । हेंचि
 जाणिजे मुख्य धर्म । साधुलक्षणाचें ॥५४॥ धरितां
 साधूची संगती । आप्पाच लागे स्वरूपस्थिती ।
 स्वरूपस्थितीनें वाणती । लक्षणें आंगीं ॥५५॥ ऐसीं
 साधूचीं लक्षणें । आंगीं वाणती निरूपणें । परंतु
 स्वरूपीं राहाणें । निरंतर ॥५६॥ निरंतर स्वरूपीं
 राहातां । स्वरूपचि होईजे तत्वतां । मग लक्षणें
 आंगीं वाणतां । वेळ नाही ॥५७॥ स्वरूपीं राहिल्या
 मती । अवगुण अवधेचि सांडती । परंतु यासीं
 सत्संगती । निरूपण पाहिजे ॥५८॥ सकळ सृष्टीचा
 ठाई । अनुभव येकचि नाही । तो बोलिजेल सर्वही ।

पुढिले समासी ॥५९॥ कोणे स्थितीनें राहाती ।
 कैसा अनुभव पाहाती । रामदास ह्मणे श्रोती ।
 अवधान देणें ॥६०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सिद्धलक्षणनाम

समास नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

जनाचे अनुभव पुसतां । कळहो उठिला अव-
 चिता । हा कथाकळोळ श्रोतां । कौतुकें एकावा
 ॥१॥ येक ह्मणती हा संसार । करितां पाविजे
 पैलपारु । आपला नव्हे कीं जोजारु । जीव देवाचे
 ॥२॥ येक ह्मणती हें न घडे । लोभ येऊन आंगीं
 जडे । पोटस्तें करणें घडे । सेवा कुटुंबाची ॥३॥
 येक ह्मणती स्वभावे । संसार करावा सुखें नावे ।
 कांहीं दानपुण्य करावे । सद्गतीकारणें ॥४॥
 येक ह्मणती संसार खोटा । वैराग्यें घ्यावा देश-
 वटा । येणें स्वर्गलोकीच्या वाटा । मोकळ्या होती
 ॥५॥ येक ह्मणती कोठें जावे । वेथची कासया
 हिंडावे । आपुले आश्रमीं असावे । आश्रमधर्म
 करूनी ॥६॥ येक ह्मणती कैचा धर्म । अवघा
 होतसे अधर्म । ये संसारीं नाना कर्म । करणें

लागे ॥७॥ येक ह्मणती बहुतांपरी । वासना असावी
 बरी । येणेंचि तरिजे संसारी । अनायासें ॥८॥ येक
 ह्मणती कारण भाव । भावेंचि पाविजे देव । येर हें
 अवघेंचि वाव । गथागोवी ॥९॥ येक ह्मणती वडिलें
 जीवी । अवघीं देवचि मानावीं । मायेवापें पूजित
 जावीं । येकाभावे ॥१०॥ येक ह्मणती देवब्राह्मण ।
 त्यांचें करावें पूजन । मायेवाप नारायेण । विश्व-
 जनाचा ॥११॥ येक ह्मणती शास्त्र पाहावें । तेथें
 निरोपिलें देवें । तेणें प्रमाणेंचि जावें । परलोकासी
 ॥१२॥ येक ह्मणती अहो जना । शास्त्र पाहातां
 पुरवेना । याकारणें साधुजना । शरण जावें ॥१३॥
 येक ह्मणती सांडा गोठी । वायांचि करितां चाउटी ।
 सर्वास कारण पोटी । भूतदया असावी ॥१४॥ येक
 ह्मणती येकचि बरवें । आपुल्या आचारें असावें ।
 अंतकाळीं नाम घ्यावें । सर्वोत्तमाचें ॥१५॥ येक
 ह्मणती पुण्य असेल । तरीच नाम येईल । नाही
 तरी भुली पडेल । अंतकाळीं ॥१६॥ येक ह्मणती
 जीत असावें । तंवचि सार्थक करावें । येक ह्मणती
 फिरावें । तीर्थाटण ॥१७॥ येक ह्मणती हे अटाटी ।
 पाणीपाषाणाची भेटी । चुबकुळ्या मारितो हिंपुटी ।
 कासाविस व्हावें ॥१८॥ येक ह्मणती सांडी वाचाळी ।
 अगाध महिमा भूमंडळीं । दर्शनमात्रें होये होळी ।

माहापातकाची ॥१९॥ येक ह्मणती तीर्थ स्वभावे ।
 कारण मन अवरवे । येक ह्मणती कीर्तन करावे ।
 सावकास ॥२०॥ येक म्हणती योग वरवा । मुख्य
 तोचि आधीं साधावा । देहो अमरचि करावा ।
 अकस्मात ॥२१॥ येक ह्मणती ऐसें काये । काळ-
 वंचना करूं नये । येक ह्मणती धरावी सोये । भक्ति-
 मार्गाची ॥२२॥ येक ह्मणती ज्ञान वरवे । येक
 ह्मणती साधन करावे । येक ह्मणती मुक्त असावे ।
 निरंतर ॥२३॥ येक ह्मणती अनर्गळा । धरीं पापाचा
 कंटाळा । येक ह्मणती रे मोकळा । मार्ग आमुचा
 ॥२४॥ येक ह्मणती हे विशेष । करूं नये निंदा द्वेष ।
 येक ह्मणती सावकास । दुष्टसंग त्यागावा ॥२५॥
 येक ह्मणती ज्याचे खावे । त्या सन्मुखचि मरावे ।
 तेणें तत्काळचि पावावे । मोक्षपद ॥२६॥ येक
 ह्मणती सांडा गोठी । आधीं पाहिजे ते रोटी ।
 मग करावी चाउटी । सावकास ॥२७॥ येक
 ह्मणती पाउस असावा । मग सकळ योग वरवा ।
 कारण दुष्काळ न पडावा । ह्मणिजे वरे ॥२८॥
 येक ह्मणती तपोनिधी । होतां वोळती सकळ
 सिद्धी । येक ह्मणती रे आधीं । इंद्रपद साधावे
 ॥२९॥ येक ह्मणती आगम पाहावा । वेताळ प्रसन्न
 करून घ्यावा । तेणें पाविजे देवा । स्वर्गलोकीं

॥३०॥ येक ह्मणती अघोरमंत्र । तेणें होईजे स्वतंत्र ।
 श्रीहरी जयेचा कळत्र । तेचि बोळे ॥३१॥ ती
 लागले सर्व धर्म । तेथें कैचें क्रियाकर्म । येक
 ह्मणती कुकर्म । तिच्या मदें ॥३२॥ येक ह्मणती
 येक साक्षप । करावा मृत्युंजयाचा जप । तेणें गुणें
 सर्व संकल्प । सिद्धीतें पावती ॥३३॥ येक ह्मणती
 बहु भैरव । तेणें पाविजे वैभव । येक ह्मणती
 झोटिंग सर्व । पुर्वितसे ॥३४॥ येक ह्मणती काळी
 कंकाळी । येक ह्मणती भद्रकाळी । येक ह्मणती
 उचिष्ट चांडाळी । साहें करावी ॥३५॥ येक ह्मणती
 विघ्नहर । येक ह्मणती भोळा शंकर । येक ह्मणती
 सत्वर । पावे भगवती ॥३६॥ येक ह्मणती मळारी ।
 सत्वरचि सभाग्य करी । येक ह्मणती माहा बरी ।
 भक्ति वेंकटेशाची ॥३७॥ येक ह्मणती पूर्व ठेवा ।
 येक ह्मणती प्रेतन करावा । येक ह्मणती भार
 घालावा । देवाच वरी ॥३८॥ येक ह्मणती देव
 कैचा । अंतचि पाहातो भल्यांचा । येक ह्मणती
 हा युगाचा । युगधर्म ॥३९॥ येक आश्चर्य
 मानिती । येक विस्मयो करिती । येक कंटाळोन
 ह्मणती । काये होईल तें पाहावें ॥४०॥ ऐसे प्रपं-
 चिक जन । लक्षणें सांगतां गहन । परंतु कांहींयेक
 चिन्ह । अल्पमात्र बोलिलें ॥४१॥ आतां असो हा

स्वभाव । ज्ञात्यांचा कैसा अनुभव । तोहि सांगि-
जेल सर्व । सावध ऐका ॥४२॥ येक ह्मणती करावी
भक्ती । श्रीहरी देईल सद्गती । येक ह्मणती
ब्रह्मप्राप्ती । कर्मचि होये ॥४३॥ येक ह्मणती भोग
सुटेना । जन्ममरण हें तुटेना । येक ह्मणती उर्मी
नाना । अज्ञानाच्या ॥४४॥ येक ह्मणती सर्व ब्रह्म ।
तेथे कैचें क्रियाकर्म । येक ह्मणती हा अधर्म ।
बोलांचि नये ॥४५॥ येक ह्मणती सर्व नासे ।
उरले तेंचि ब्रह्म असे । येक ह्मणती ऐसें नसे ।
समाधान ॥४६॥ सर्व ब्रह्म केवळ ब्रह्म । दोनी पूर्व-
पक्षाचे भ्रम । अनुभवाचें वेगळें वर्म । ह्मणती येक
॥४७॥ येक ह्मणती हें न घडे । अनुर्वाच्य वस्तु घडे ।
जें बोलतां मोन्य पडे । वेदशास्त्रांसी ॥४८॥ तव
श्रोता अनुवादला । ह्मणे निश्चये कोण केला ।
सिद्धांतमते अनुभवाला । उरी कैची ॥४९॥ अनुभव
देही वेगळाले । हें पूर्वीच बोलिलें । आतां कांहीं
येक केले । नवचे की ॥५०॥ येक साक्षत्वे वर्तती ।
साक्षी वेगळाचि ह्मणती । आपण द्रष्टा ऐसी स्थिती ।
स्वानुभवाची ॥५१॥ दृश्यापासून द्रष्टा वेगळा । ऐसी
अलितपणाची कळा । आपण साक्षत्वे निराळा ।
स्वानुभवे ॥५२॥ सकळ पदार्थ जाणतां । तो पदार्था-
हून पर्ता । देही असोन अलितता । सहजचि जाली

॥५३॥ येक ऐसें स्वानुभवे । ह्मणती साक्षत्वे वर्तावे ।
 दृश्य असोनि वेगळें व्हावे । द्रष्टेपणे ॥५४॥ येक
 ह्मणती नाही भेद । वस्तु ठाईची अभेद । तेथे कैचा
 मतिमंद । द्रष्टा आणिला ॥५५॥ अवघी साकरचि
 स्वभावे । तेथे कडु काय निवडावे । द्रष्टा कैचा
 स्वानुभवे । अवघेचि ब्रह्म ॥५६॥ प्रपंच परब्रह्म
 अभेद । भेदवादी मानिती भेद । परी हा आत्मा
 स्वानंद । आकारला ॥५७॥ विघुरले तुष थिजले ।
 तैसें निर्गुणचि गुणा आले । तेथे काये वेगळें केले ।
 द्रष्टेपणे ॥५८॥ ह्मणौनि द्रष्टा आणि दृश्य । अवघा
 येकचि जगदीश । द्रष्टेपणाचे सायास । कासयासी
 ॥५९॥ ब्रह्मचि आकारले सर्व । ऐसा येकांचा
 अनुभव । ऐसे हे दोनी स्वभाव । निरोपिले ॥६०॥
 अवघा आत्मा आकारला । आपण भिन्न कैचा
 उरला । दुसरा अनुभव बोलिला । ऐसियापरी ॥६१॥
 ऐक तिसरा अनुभव । प्रपंच सारुनियां सर्व । कांहीं
 नाही तोचि देव । ऐसें ह्मणती ॥६२॥ दृश्य
 अवघे वेगळें केले । केवळ अदृश्यचि उरले ।
 तेचि ब्रह्म अनुभविले । ह्मणती येक ॥६३॥ परी
 ते ब्रह्म ह्मणों नये । उपायासारिखा अपाये ।
 सुन्यत्वास ब्रह्म काये । ह्मणों येईल ॥६४॥ दृश्य
 अवघे बोलांडिले । अदृश्य सुन्यत्वी पडिले । ब्रह्म

ह्यणौनि मुरडलें । तेथुनिच मार्गे ॥६५॥ इकडे दृश्य
 तिकडे देव । मध्ये सुन्यत्वाचा ठाव । तयास मंद-
 बुद्धीस्तव । प्राणी ब्रह्म ह्यणे ॥६६॥ रायास नाही
 वोळखिलें । सेवकास रावसें कल्पिलें । परी तें
 अवघें वेर्थ गेलें । राजा देखतां ॥६७॥ तैसें सुन्यत्व
 कल्पिलें ब्रह्म । पुढें देखतां परब्रह्म । सुन्यत्वाचा
 अवघा भ्रम । तुटोन गेला ॥६८॥ परी हा सूक्ष्म
 आडताळा । वारी विवेकें वेगळा । जैसें दुग्ध घेऊन
 जळा । राजहंस सांडी ॥६९॥ आधीं दृश्य सोडिलें ।
 मग सुन्यत्व वोलांडिलें । मूळमायेपरतें देखिलें ।
 परब्रह्म ॥७०॥ वेगळेपणें पाहाणें घडे । तें वृत्ति
 सुन्यत्वीं पडे । पोटीं संदेह पवाडे । सुन्यत्वाचा
 ॥७१॥ भिन्नपणें अनुभविलें । तयास सुन्य ऐसें
 वोलिलें । वस्तु लक्षितां अभिन्न जालें । पाहिजे
 आधीं ॥७२॥ वस्तु आपणाचि होणें । ऐसें वस्तूचें
 पाहाणें । निश्चयेसीं भिन्नपणें । सुन्यत्व लाभे ॥७३॥
 याकारणें सुन्य कांहीं । परब्रह्म होणार नाही ।
 वस्तुरूप होऊन पाहीं । स्वानुभवे ॥७४॥ आपण
 वस्तु सिद्धचि आहे । मन मी ऐसें कल्पूं नये । साधु
 सांगती उपाये । तूंचि आत्मा ॥७५॥ मन मी
 ऐसें नाथिलें । संतां नाहीं निरोपिलें । मानावें
 कोणाच्या बोलें । मन मी ऐसें ॥७६॥ संतवचनीं

ठैवितां भाव । तोचि शुद्ध स्वानुभव । मनाचा
 तैसाच स्वभाव । आपण वस्तु ॥७७॥ जयाचा
 व्यावा अनुभव । तोचि आपण निरावेव । आपुला
 घेती अनुभव । विश्वजन ॥७८॥ लोभी धन साधूं
 गेले । तंव ते लोभी धनचि जाले । मग तें भाग्य-
 पुरुषी भोगिलें । सावकास ॥७९॥ तैसें देहबुद्धि
 सोडितां । साधकास जालें तत्वता । अनुभवाची
 मुख्य वार्ता । ते हे ऐसी ॥८०॥ आपण वस्तु मुळीं
 येक । ऐसां ज्ञानाचा विवेक । येथून हा ज्ञानदशक ।
 संपूर्ण जाला ॥८१॥ आत्मज्ञान निरोपिलें ।
 येथामतीनें बोलिलें । न्यूनपूर्ण क्ष्मा केलें । पाहिजे
 श्रोती ॥८२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सुन्यत्वनिर्दिष्टनाम
 समाप्त दशम ॥ १० ॥

॥ गुणरूप नाम दशक नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

निराकार ह्यणिजे काये । निराधार ह्यणिजे काये ।
 निर्विकल्प ह्यणिजे काये । मज निरोपावें ॥१॥
 निराकार ह्यणिजे आकार नाही । निराधार ह्यणिजे

आधार नहीं । निर्विकल्प ह्यणिजे कल्पमा नहीं ।
 परब्रह्मासी ॥२॥ निरामय ह्यणिजे काये । निराभास
 ह्यणिजे काये । निरावेव ह्यणिजे काये । मज
 निरोपावे ॥३॥ निरामय ह्यणिजे जळमये नहीं ।
 निराभास ह्यणिजे भासचि नहीं । निरावेव ह्यणिजे
 अवेव नहीं । परब्रह्मासी ॥४॥ निःप्रपंच ह्यणिजे
 काये । निःकळंक ह्यणिजे काये । निरोपाधी
 ह्यणिजे काये । मज निरोपावे ॥५॥ निःप्रपंच
 ह्यणिजे प्रपंच नहीं । निःकळंक ह्यणिजे कळंक
 नहीं । निरोपाधी ह्यणिजे उपाधी नहीं । पर-
 ब्रह्मासी ॥६॥ निरोपम्य ह्यणिजे काये । निरालंब
 ह्यणिजे काये । निरापेक्षा ह्यणिजे काये । मज
 निरोपावे ॥७॥ निरोपम्य ह्यणिजे उपमा नहीं ।
 निरालंब ह्यणिजे अवलंबन नहीं । निरापेक्षा ह्यणिजे
 अपेक्षा नहीं । परब्रह्मासी ॥८॥ निरंजन ह्यणिजे
 काये । निरंतर ह्यणिजे काये । निर्गुण ह्यणिजे
 काये । मज निरोपावे ॥९॥ निरंजन ह्यणिजे जनचि
 नहीं । निरंतर ह्यणिजे अंतर नहीं । निर्गुण ह्यणिजे
 गुणचि नहीं । परब्रह्मासी ॥१०॥ निःसंग ह्यणिजे
 काये । निर्मळ ह्यणिजे काये । निश्चळ ह्यणिजे
 काये । मज निरोपावे ॥११॥ निःसंग ह्यणिजे
 संगचि नहीं । निर्मळ ह्यणिजे मळचि नहीं ।

निश्चळ ह्यणिजे चळण नाही । परब्रह्मासी ॥१२॥
 निशब्द ह्यणिजे काये । निर्दोष ह्यणिजे काये । निवृत्ती
 ह्यणिजे काये । मज निरोपावें ॥१३॥ निशब्द ह्यणिजे
 शब्दचि नाही । निर्दोष ह्यणिजे दोषचि नाही ।
 निवृत्ती म्हणजे वृत्तिचि नाही । परब्रह्मासी ॥१४॥
 निःकाम ह्यणिजे काये । निर्लेप ह्यणिजे काये ।
 निःकर्म ह्यणिजे काये । मज निरोपावें ॥१५॥
 निःकाम ह्यणिजे कामचि नाही । निर्लेप ह्यणिजे
 लेपचि नाही । निःकर्म ह्यणिजे कर्मचि नाही । पर-
 ब्रह्मासी ॥१६॥ अनाम्य ह्यणिजे काये । अजन्मा
 ह्यणिजे काये । अप्रत्यक्ष ह्यणिजे काये । मज
 निरोपावें ॥१७॥ अनाम्य ह्यणिजे नामचि नाही ।
 अजन्मा ह्यणिजे जन्मचि नाही । अप्रत्यक्ष ह्यणिजे
 प्रत्यक्ष नाही । परब्रह्म तें ॥१८॥ अगणीत ह्यणिजे
 काये । अकर्तव्य ह्यणिजे काये । अक्षै ह्यणिजे काये ।
 मज निरोपावें ॥१९॥ अगणीत ह्यणिजे गणीत
 नाही । अकर्तव्य ह्यणिजे कर्तव्यता नाही । अक्षै
 ह्यणिजे क्षयचि नाही । परब्रह्मासी ॥२०॥ अरूप
 ह्यणिजे काये । अलक्ष ह्यणिजे काये । अनंत ह्यणिजे
 काये । मज निरोपावें ॥२१॥ अरूप ह्यणिजे रूपचि
 नाही । अलक्ष ह्यणिजे लक्षत नाही । अनंत ह्यणिजे
 अंतचि नाही । परब्रह्मासी ॥२२॥ अपार ह्यणिजे

काये । अढळ ह्लाणिजे काये । अतर्क्ये ह्लाणिजे काये ।
 मज निरोपावे ॥२३॥ अपार ह्लाणिजे पारचि नाही ।
 अढळ ह्लाणिजे ढळचि नाही । अतर्क्ये ह्लाणिजे तर्कत
 नाही । परब्रह्म ते ॥२४॥ अद्वैत ह्लाणिजे काये ।
 अदृश्य ह्लाणिजे काये । अच्युत ह्लाणिजे काये । मज
 निरोपावे ॥२५॥ अद्वैत ह्लाणिजे द्वैतचि नाही । अदृश्य
 ह्लाणिजे दृश्यचि नाही । अच्युत ह्लाणिजे चैवत नाही ।
 परब्रह्म ते ॥२६॥ अछेद ह्लाणिजे काये । अदाह्य
 ह्लाणिजे काये । अक्लेद ह्लाणिजे काये । मज
 निरोपावे ॥२७॥ अछेद ह्लाणिजे छेदेना । अदाह्य
 ह्लाणिजे जळेना । अक्लेद ह्लाणिजे कालवेना ।
 परब्रह्म ते ॥२८॥ परब्रह्म ह्लाणिजे सकळांपरते ।
 तयांस पाहातां आपणचि ते । हे कळे अनुभवमते ।
 सद्गुरु केलिया ॥२९॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे आशंकांनाम

समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

जें जें कांहीं साकार दिसे । तें तें कल्यांतीं नासे ।
 स्वरूप तें असतचि असे । सर्वकाळ ॥१॥ जें
 सकळांमध्ये सार । मिथ्या नव्हे तें साचार । जें

कां नित्य निरंतर । संचलें असे ॥२॥ तें भगवंताचें
 निजरूप । त्यासि वॉलिजें स्वरूप । याहि वेगळीं
 अमूर्त । नामें तयार्ची ॥३॥ त्यास नामाचा संकेत ।
 कळावया हा दृष्टांत । परी तें स्वरूप नामातीत ।
 असतचि असे ॥४॥ दृश्यासबाह्य संचलें । परी तें
 विश्वास चोरलें । जवळिच नाहीसें जालें । असतचि
 कैसें ॥५॥ ऐसा एकोनियां देव । उठे दृष्टीचा भाव ।
 पाहों जातां दिसे सर्व । दृश्यचि आवर्षें ॥६॥ दृष्टीचा
 विषयो दृश्य । तोचि जालियां सादृश्य । तेणें दृष्टी
 पावे संतोष । परी तें देखणें नव्हे ॥७॥ दृष्टीस दिसे
 तें नासे । येतद्विषई श्रुति असे । म्हणौन जें दृष्टीस
 दिसे । तें स्वरूप नव्हे ॥८॥ स्वरूप तें निराभास ।
 आणी दृश्य भासलें साभास । भासास वोलिला
 नास । वेदांतशास्त्रीं ॥९॥ आणी पाहातां दृश्यचि
 भासे । वस्तु दृश्यावेगळी असे । स्वानुभवे पाहातां
 दिसे । दृश्यासबाह्य ॥१०॥ जें निराभास निर्गुण ।
 त्याची काये सांगावी स्वरूप । परी तें स्वरूप जाण ।
 सन्निधचि असे ॥११॥ जैसा आकाशीं भासला
 भास । आणी सकळांमधें आकाश । तैसा जाणिजे
 जगदीश । सबाह्य अभ्यांतरीं ॥१२॥ उदकामधें
 परी भिजेना । पृथ्वीमधें परी झिजेना । वन्हीमधें
 परी सिजेना । स्वरूप देवाचें ॥१३॥ तें रेंद्यामध्ये

परी बुडेना । तें वायोमधें परी उडेना । सुवर्णीं
 असे परी घडेना । सुवर्णासारिखें ॥१४॥ ऐसें जें
 संचलें सर्वदा । परी तें आकळेना कदा । अभेदा-
 मार्जीं वाढवी भेदा । ते हे अहंता ॥१५॥ तिच्या
 स्वरूपाची खूण । सांगों कांहीं बोळखण । अहंतेचें
 निरूपण । सावध ऐका ॥१६॥ जे स्वरूपाकडे पावे ।
 अनुभवासवें झेंपावे । अनुभवाचे शब्द आघवे ।
 बोलोन दावी ॥१७॥ म्हणें आतां मीच स्वरूप ।
 तेंचि अहंतेचें रूप । निराकारीं आपेंआप । वेगळी
 पडे ॥१८॥ स्वयें मीच आहे ब्रह्म । ऐसा अहंतेचा
 भ्रम । ऐसिये सूक्ष्मीं सूक्ष्म । पाहातां दिसे ॥१९॥
 कल्पना आकळी हेत । वस्तु कल्पनातीत । म्हणौन
 नाकळे अंत । अनंताचा ॥२०॥ अन्वये आणी
 वीतरेक । हा शब्दभेद कोणीयेक । निशब्दाचा
 अंतरविवेक । शोधिला पाहिजे ॥२१॥ आधीं
 घेईजे वाच्यांश । मग बोळखिजे लक्ष्यांश । लक्ष्यांशीं
 पाहातां वाच्यांश । असेल कैचा ॥२२॥ सर्वब्रह्म
 आणी विमळब्रह्म । हा वाच्यांशाचा अनुक्रम ।
 शोधितां लक्ष्यांशाचें वर्म । वाच्यांश नसे ॥२३॥
 सर्व विमळ दोनी पक्ष । वाच्यांशीं आटती प्रत्यक्ष ।
 लक्ष्यांशीं लावितां लक्ष । पक्षपात घडे ॥२४॥ हें
 लक्ष्यांशीं अनुभवरणें । येथें नाहीं वाच्यांश बोलणें ।

मुख्य अनुभवाचे खुणे । वाचारंभ कैचा ॥२५॥
 परा पश्यंती मधेमां वैखरी । जेथे वोसरती च्यारी ।
 तेथे शब्दकळाकुंसरी । कोण काज ॥२६॥ शब्द
 बोलतां सर्वे च नासे । तेथे शाश्वतता कोठें असे ।
 प्रत्यक्षास प्रमाण नसे । बरे पाहा ॥२७॥ शब्द
 प्रत्यक्ष नासिवंत । म्हणोन घडे पक्षपात । सर्व विमळ
 ऐसा हेत । अनुभवीं नाहीं ॥२८॥ एक अनुभवाचे
 लक्षण । अनुभव ह्मणजे अनन्य जाण । एक
 अनन्याचे लक्षण । ऐसें असे ॥२९॥ अनन्य म्हणजे
 अन्य नसे । आत्मनिवेदन जैसें । संगभंगें असतचि
 असे । आत्मा आत्मपणें ॥३०॥ आत्म्यास नाहीं
 आत्मपण । हेंचि निःसंगाचे लक्षण । हें वाच्यांशें
 बोलिलें जाण । कळावया कारणें ॥३१॥ येरवीं
 लक्ष्यांश तो वाच्यांशें । सांगिजेल हें घडे कैसें ।
 वाक्यविवरणें अपैसें । कळों लागे ॥३२॥ करावें
 तत्वविवरण । शोधावें ब्रह्म निर्गुण । पाहावें आपणास
 आपण । ह्मणजे कळे ॥३३॥ हें न बोलतांच
 विवरिजे । विवरोन विरोन राहिजे । मग अबोलणेंचि
 साजे । माहापुरुषीं ॥३४॥ शब्दचि निशब्द होती ।
 श्रुति नेति नेति म्हणती । हें तों आलें आत्म-
 प्रचिती । प्रत्यक्ष आतां ॥३५॥ प्रचित आलियां
 अनुमान । हा तों प्रत्यक्ष दुराभिमान । तरी आतां

मी अज्ञान । मज कांहींच न कळे ॥३६॥ मी लटिका माझे बोलणें लटिकें । मी लटिका माझे चालणें लटिकें । मी माझे अवघेंचि लटिकें । कल्प-
निक ॥३७॥ मज मुळींच नाही ठाव । माझे बोलणें अवघेंचि वाव । हा प्रकृतीचा स्वभाव । प्रकृती लटिकी ॥३८॥ प्रकृति आणी पुरुष । यां दोहींस जेथें निरास । तेथें मीपण विशेष । हें केवि घडे ॥३९॥ जेथें सर्वही अशेष जालें । तेथें विशेष कैचें आलें । मी मौनी ह्मणतां भंगलें । मौन्य जैसें ॥४०॥ आतां मौन्य न भंगावें । करून कांहींच न करावें । असोन निशेष नसावें । विवेकबळें ॥४१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे ब्रह्मनिरूपणनाम
समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

श्रोतीं केला अनुमान । ऐसें कैसें ब्रह्मज्ञान । कांहींच नाही असोन । हें केवि घडे ॥१॥ सकळ करून अकर्ता । सकळ भोगून अभोक्ता । सकळांमधें अलिप्तता । येईल कैसी ॥२॥ तथापी तुह्मी ह्मणतां । योगी भोगून अभोक्ता । स्वर्गनर्कही आतां । येणें न्यायें ॥३॥ जन्म मृत्यु भोगीलेच भोगी । परी तो

भोगून अभोक्ता योगी । यातनाहि तयालागीं ।
 येणेचि पाडे ॥४॥ कुटून नाही कुटिला । रडोन
 नाही रडला । कुंथोन नाही कुंथिला । योगेश्वर
 ॥५॥ जन्म नसोन घातला । पतित नसोन जाला ।
 यातना नसोन पावला । नानापरी ॥६॥ ऐसा
 श्रोतयांचा अनुमान । श्रोतीं घेतलें आडरान ।
 आतां याचें समाधान । केलें पाहिजे ॥७॥ वक्ता
 ह्मणे सावध व्हावें । तुह्मीं बोलतां बरवें । परी हें
 तुमच्याच अनुभवं । तुह्मास घडे ॥८॥ ज्याचा
 अनुभव जैसा । तो तो बोलतो तैसा । संपदेविण
 जो धिवसा । तो निरार्थक ॥९॥ नाही ज्ञानाची
 संपदा । अज्ञानदारिद्र्य आपदा । भोगिल्याच भोगी
 सदा । शब्दज्ञानें ॥१०॥ योगी बोलखावा योगेश्वरें ।
 ज्ञानी बोलखावा ज्ञानेश्वरें । माहाचतुर तो चतुरें ।
 बोलखावा ॥११॥ अनुभवी अनुभवियास कळें ।
 अलिप्त अलिप्तपणें निवळे । विदेहाचा देहभाव
 गळे । विदेही देखतां ॥१२॥ बद्धासारिखा सिद्ध ।
 आणी सिद्धासारिखा बद्ध । येक भावील तो
 अवद्ध । ह्मणावाच नलगे ॥१३॥ झडपला तो
 देहधारी । आणी देहधारक पंचाक्षरी । परंतु
 दोघां येकसरी । कैसी घावी ॥१४॥ तैसा अज्ञान
 पतित । आणी ज्ञानी जीवन्मुक्त । दोघे समान

मानील तो युक्त । कैसा म्हणावा ॥१५॥ आतां
 असो हे दृष्टांत । प्रचित बोलों कांहीं हेत ।
 येथें श्रोतीं सावचित्त । क्षणयेक व्हावें ॥१६॥ जो
 जो ज्ञानें गुप्त जाला । जो विवेकें विराला । जो
 अनन्यपणें उरला । नाहीच कांहीं ॥१७॥ तयास
 कैसें गवसावें । शोधूं जातां तोचि व्हावें । तोचि
 होतां म्हणावें । नलगे कांहीं ॥१८॥ देहीं पाहातां
 दिसेना । तत्वे शोधितां भासेना । ब्रह्म आहे निव-
 डेना । कांहीं केल्यां ॥१९॥ दिसतो तरी देहधारी ।
 परीं कांहींच नाही अंतरीं । तयास पाहातां वरिवरी ।
 कळेल कैसा ॥२०॥ कळाया शोधावें अंतर । तंव तो
 नित्य निरंतर । जयास धुंडितां विकार । निर्विकार
 होती ॥२१॥ तो परमात्मा केवळ । तयास नाही
 मायामळ । अखंड हेतुचा विटाळ । जालाच नाही
 ॥२२॥ ऐसा जो कां योगीराज । तो आत्मा
 सहजां सहज । पूर्णब्रह्म वेदबीज । देहाकारें
 कळेना ॥२३॥ देह भावितां देहचि दिसे । परीं
 अंतर अनारिसें असे । तयास शोधितां नसे ।
 जन्ममरण ॥२४॥ जयास जन्ममरण व्हावें । तें
 तो नव्हेचि स्वभावे । नाहीच तें आणावें । कोठून
 कैचें ॥२५॥ निर्गुणास जन्म कल्पिला । अथवा
 निर्गुण उडविला । तरी उडाला आणी जन्मला ।

आपला आपण ॥२६॥ माध्यानीं थुंकितां सूर्या-
 वरी । तो थुंका पडेल आपणाच वरी । दुसऱ्यास
 चिंतितां अंतरां । आपणास घडे ॥२७॥ समर्थ
 राधाचें महिमान । जाणतां होतें समाधान । परंतु
 भुंकीं लागलें स्वान । तरी तें स्वानचि आहे ॥२८॥
 ज्ञानी तो सत्यस्वरूप । अज्ञान देखे मनुष्यरूप ।
 भावासारिखा फळद्रूप । देव तैसा ॥२९॥ देव
 निराकार निर्गुण । लोक भाविती पाषाण । पाषाण
 फुटतो निर्गुण । फुटेल कैसा ॥३०॥ देव सदोदित
 संचला । लोकीं बहुविध केला । परंतु बहुविध
 जाला । हें तों घडेना ॥३१॥ तैसा साधु आत्म-
 ज्ञानी । बोधें पूर्ण समाधानी । विवेकें आत्म-
 निवेदनी । आत्मरूपी ॥३२॥ जळोन काष्ठाचा
 आकार । अग्नि दिसे काष्ठाकार । परी काष्ठ
 होईल हा विचार । वोलोंच नये ॥३३॥ कर्पूर
 असे तों जळतां दिसे । तैसा ज्ञानीदेह भासे ।
 तथास जन्मवितां कैसें । कर्दळीउदरीं ॥३४॥
 बीज भाजलें उगवेना । वस्त्र जळालें उकलेना ।
 बोध निवडितां निवडेना । गंगेमधें ॥३५॥ बोध
 गंगेमार्गें दिसे । गंगा येकदेसी असे । साधु
 कांहींच न भासे । आणी आत्मा सर्वगत ॥३६॥
 सुवर्ण नव्हे लोखंड । साधूस जन्म थोतांड । अज्ञान

प्राणी जडमूढे । तयास हें उमजेचिना ॥३७॥
 अंधास कांहींच न दिसे । तरी ते लोक आंधळे कैसें ।
 सनपातें बरळतसे । सनपाती ॥३८॥ जो स्वप्नामधें
 भ्याला । तो स्वप्नभयें बोसणाला । तें भये जाग-
 त्याला । केवि लागे ॥३९॥ मुळी सर्पाकार देखिली ।
 येक भ्याला येकें बोळखिली । दोघांची अवस्ता
 लेखिली । सारिखीच कैसी ॥४०॥ हातीं धरितां हि
 डसेना । हें येकास भासेना । तरी ते त्याची कल्पना ।
 तयासीच वाधी ॥४१॥ विंचु सर्प इसला । तेणें
 तोचि जाकळला । तयाचेनि लोक जाला । कासा-
 वीस कैसा ॥४२॥ आतां तुटला अनुमान । ज्ञानि-
 यांस कळे ज्ञान । अज्ञानास जन्ममरण । चुकेचिना
 ॥४३॥ येका जाणण्यासाठीं । लोक पडिले अटाटी ।
 नेणपणें हिंपुटी होती । जन्ममृत्यें ॥४४॥ तेंचि
 कथानुसंधान । पुढें केलें परिछिन्न । सावधान
 सावधान । ह्मणे वक्ता ॥४५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे निःसदेहनिरूपणनाम
 समास तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

पृथ्वीमधें लोक सकळ । येक संपन्न येक दुर्बळ । येक
 निर्मळ येक वोंगळ । काय निमित्त्य ॥१॥ कित्येक

राजे नांदती । कित्येक दरिद्र भोगिती । किती-
 येकांची उत्तम स्थिती । कित्येक अधमोद्धम ॥२॥
 ऐसें काय निमित्त्य जालें । हें बज पाहिजे निरोपिलें ।
 याचें उत्तर ऐकिलें । पाहिजे श्रोतीं ॥३॥ हे सकळ
 गुणापासीं गती । सगुण भाग्यश्री भोगिती । अव-
 गुणास दरिद्रप्राप्ती । येदर्थी संदेह नाही ॥४॥ जो
 जो जेथें उपजला । तो ते वेवसाई उमजला । त्यास
 लोक ह्मणती भला । कार्यकर्ता ॥५॥ जाणता तो
 कार्य करी । नेणता कांहींच न करी । जाणता
 तो पोट भरी । नेणता भिक मागे ॥६॥ हें
 तों प्रगटचि असे । जनीं पाहातां प्रत्यक्ष दिसे ।
 विद्येवीण करंटा वसे । विद्या तो भाग्यवंत ॥७॥
 आपुली विद्या न सिकसी । तरी काये भिक मागसी ।
 जेथें तेथें बुद्धी ऐसी । वडिलें सांगती ॥८॥ वडिल
 आहे करंटा । आणी समर्थ होये धाकुटा । कां जे
 विद्येनें मोठा । म्हणोनियां ॥९॥ विद्या नाही बुद्धि
 नाही । विवेक नाही साक्षेप नाही । कुशलता नाही
 व्याप नाही । म्हणौन प्राणी करंटा ॥१०॥ इतुकेंहि
 जेथें वसे । तेथें वैभवास उणें नसे । वैभव सांडितां
 अपैसें । पाठीं लागे ॥११॥ वडिल समर्थ धाकुटा
 भिकारी । एका याची कैसी परी । वडिलाऐसा
 व्याप न करी । म्हणोनियां ॥१२॥ जैसी विद्या

तैसी ह्रांव । जैसा व्याप तैसे वैभव । तोलासारिखा
 हावभाव । लोक करिती ॥१३॥ विद्या नसे वैभव
 नसे । तेथें निर्मळ कैचा असे । करंटपणें वोखटा
 दिसे । वोंगळ आणी विकारी ॥१४॥ पशु पक्षी
 गुणवंत । त्यास कृपा करी समर्थ । गुण नस्तां जिणें
 वेर्थ । प्राणीमात्रांचें ॥१५॥ गुण नाही गौरव नाही ।
 सामर्थ्य नाही महत्व नाही । कुशळता नाही तर्क
 नाही । प्राणीमात्रांसी ॥१६॥ याकारणें उत्तम गुण ।
 तेचि भाग्याचें लक्षण । लक्षणेंविण अवलक्षण ।
 सहजचि जालें ॥१७॥ जनामधें जो जाणता । त्यास
 आहे मान्यता । कोणी येक विद्या असतां । महत्व
 पावे ॥१८॥ प्रपंच अथवा परमार्थ । जाणता तोचि
 समर्थ । नेणता जाणिजे वेर्थ । निःकारण ॥१९॥
 नेणतां विंचु सर्प डसे । नेणतां जीवघात असे ।
 नेणतां कार्य नासे । कोणी येक ॥२०॥ नेणतां
 प्राणी सिंतरे । नेणणें तन्हे भरे । नेणणें ठके
 विसरे । पदार्थ कांहीं ॥२१॥ नेणतां वैरी जिंकिती ।
 नेणतां अपाई पडती । नेणतां संव्हारती घडती ।
 जीवनास ॥२२॥ आपुलें स्वहित न कळे जना ।
 तेणें भोगिती घातना । ज्ञान नेणतां अज्ञाना ।
 अधोगती ॥२३॥ मायाब्रह्म जीवशिव । सारासार
 भावाभाव । जाटिल्यासाठीं होतें वाव । जन्ममरण

॥२४॥ कोण कर्ता निश्चयेसीं । बद्ध मोक्ष तो
 कोणासी । ऐसें जाणतां प्राणीयांसी । सुटिका घडे
 ॥२५॥ जाणिजे देव निर्गुण । जाणिजे मी तो
 कोण । जाणिजे अनन्यलक्षण । ह्मणिजे मुक्त ॥२६॥
 जितुकें जाणोन सांडिलें । तितुकें दृश्य वोलांडिलें ।
 जाणत्यास जाणतां तुटलें । मूळ मीपणाचें ॥२७॥
 न जाणतां कोटीवरी । साधनें केलीं परोपरीं । तरी
 मोक्षास अधिकारी । होणार नाहीं ॥२८॥ माया-
 ब्रह्म वोळखावें । आपणास आपण जाणावें ।
 इतुक्यासाठीं स्वभावे । चुके जन्म ॥२९॥ जाणतां
 समर्थाचें अंतर । प्रसंगें वर्ते तदनंतर । भाग्य वैभव
 अपार । तेणेंचि पावे ॥३०॥ ह्मणौन जाणणें नव्हे
 सामान्य । जाणतां होईजे सर्वमान्य । कांहींच
 नेणतां अमान्य । सर्वत्र करिती ॥३१॥ पदार्थ
 देखोन भूत भावी । नेणतें झडपोन प्राण ठेवी ।
 मिथ्या आहे उठाठेवी । जाणते जाणती ॥३२॥
 जाणत्यास कळे वर्म । नेणत्याचें खोटें कर्म । सकळ
 कांहीं धर्माधर्म । जाणतां कळे ॥३३॥ नेणत्यास
 येमयातना । जाणत्यास कांहींच लागेना । सकळ
 जाणोन विवंचना । करी तो मुक्त ॥३४॥ नेणतां
 कांहीं राजकारण । अपमान करून घेती प्राण ।
 नेणतां कठीण वर्तमान । समस्तांस होये ॥३५॥

ह्यणोनियां नेणणें खोटें । नेणते प्राणी ते करंटे ।
 जाणतां विवरतां तुटे । जन्ममरण ॥३६॥ ह्यणोन
 अलक्ष करूं नये । जाणणें हाचि उपाये । जाणतां
 सांपडे सोये । परलोकाची ॥३७॥ जाणणें सकळांस
 प्रमाण । मूर्खांस वाटे अपमाण । परंतु अलिप्त-
 पणाची खुण । जाणतां कळे ॥३८॥ येक जाणणें
 करून परतें । कोण सोडी प्राणीयांतें । कोणी येक
 कार्य जें तें । जाटिल्याविण न कळे ॥३९॥ जाणणें
 ह्यणिजे स्मरण । नेणणें ह्यणिजे विस्मरण । दोही-
 मधें कोण प्रमाण । शाहाणे जाणती ॥४०॥ जाणते
 लोक ते शाहाणे । नेणते वेडे दैन्यवाणे । विज्ञान
 तेंहि जाणणें । कळां आलें ॥४१॥ जेथें जाणपण
 खुंटलें । तेथें बोलणेंही तुटलें । हेतुरहित जालें ।
 समाधान ॥४२॥ श्रोते ह्यणती हें प्रमाण । जालें
 परम समाधान । परी पिंडब्रह्मांडैक्यलक्षण । मज
 निरोपावें ॥४३॥ ब्रह्मांडी तेंचि पिंडीं असे । बहुत
 बोलती ऐसैं । परंतु याचा प्रत्यय विलसै । ऐसैं केलें
 पाहिजे ॥४४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे जाणपणनिरूपणनाम्

समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

पिंडासारिखी ब्रह्मांडरचना । न ये आमुच्या अनु-
 माना । प्रचित पाहातां नाना । मते भांवावती ॥१॥
 जें पिंडीं तेंचि ब्रह्मांडीं । ऐसी बोलावयाची प्रौढी ।
 हें वचन घडीनें घडी । तत्वज्ञ बोलती ॥२॥ पिंड
 ब्रह्मांड येक राहाटी । ऐसी लोकांची लोकधाटी ।
 परी प्रत्ययाचे परीघाटीं । तर्गो न सके ॥३॥ स्थूल
 सूक्ष्म कारण माहाकारण । हे च्यारी पिंडींचे
 देह जाण । विराट हिरण्य अव्याकृत मूलप्रकृती हे
 खूण । ब्रह्मांडींची ॥४॥ हे शास्त्रधाटी जाणावी ।
 परी प्रचित कैसी आणावी । प्रचित पाहातां
 गथागोवी । होत आहे ॥५॥ पिंडीं आहे
 अंतःकरण । तरी ब्रह्मांडीं विष्णु जाण । पिंडीं
 बोलिजेतें मन । तरी ब्रह्मांडीं चंद्रमा ॥६॥ पिंडीं
 बुद्धी ऐसें बोलिजे । तरी ब्रह्मांडीं ब्रह्मा ऐसें जाणिजे ।
 पिंडीं चित्त ब्रह्मांडीं बोळखिजे । नारायेणु ॥७॥
 पिंडीं बोलिजे अहंकार । ब्रह्मांडीं रुद्र हा निर्धार ।
 ऐसा बोलिला विचार । शास्त्रांतरीं ॥८॥ तरी कोण
 विष्णूचें अंतःकरण । चंद्राचें कैसें मन । ब्रह्मयाचें
 बुद्धिलक्षण । मज निरोपावें ॥९॥ नारायेणाचें कैसें
 चित्त । रुद्रअहंकाराचा हेत । हा विचार पाहोन
 नेमस्त । मज निरोपावा ॥१०॥ प्रचितनिश्चयापुढें

अनुमान । जैसे सिंहापुढें आलें स्वान । खन्यापुढें
 खोटें प्रमाण । होईल कैसें ॥११॥ परी यास पारखी
 पाहिजे । पारखीनें निश्चय लाहिजे । परीक्षा नस्तां
 राहिजे । अनुमानसंशई ॥१२॥ विष्णु चंद्र आणी
 ब्रह्मा । नारायेण आणी रुद्रनामा । यां पाचांचीं
 अंतःकर्णपंचके आह्मा । स्वामी निरोपावी ॥१३॥
 येथें प्रचित हें प्रमाण । नलग्ने शास्त्राचा अनुमान ।
 अथवा शास्त्रां तरी पाहोन । प्रत्ययो आणावा
 ॥१४॥ प्रचितीवीण जें बोलणें । तें अवघेंचि कंटाळ-
 वाणें । तोंड पसरून जैसें सुणें । रडोन गेलें ॥१५॥
 तेथें काये हो एकावें । आणी काये शोधून पाहावें ।
 जेथें प्रत्ययाच्या नावें । सुन्याकार ॥१६॥ आवघे
 आंधळेचि भिळाले । तेथें डोळसाचें काय चाले ।
 अनुभवाचे नेत्र गेले । तेथें अंधकार ॥१७॥ नाही
 दुग्ध नाही पाणी । केली विष्टेची सारणी । तेथें
 निवडाय्याचे धनी । ते येक डोंबकावळे ॥१८॥
 आपुले इछेनें बोलिलें । पिंडाऐसें ब्रह्मांड कल्पिलें ।
 परी तें प्रचितीस आलें । कोण्या प्रकारें ॥१९॥
 म्हणोन हा अवघाच अनुमान । अवघें कल्पनेचें
 रान । भली न घ्यावें आडरान । तश्करीं घ्यावें ॥२०॥
 कल्पून निर्मिले मंत्र । देव ते कल्पनामात्र । देव
 नाही स्वतंत्र । मंत्राधेन ॥२१॥ येथें न बोलतां

जाणावें । बोलणें विवेका आणावें । आंधळें
 पाउलीं बोलखावें । विचक्षणें ॥२२॥ जयास जैसें
 भासलें । तेणें तैसें कवित्व केलें । परी हें पाहिजे
 निवडिलें । प्रचितीनें ॥२३॥ ब्रह्मथानें सकळ निर्मिलें ।
 ब्रह्मयास कोणें निर्माण केलें । विष्णूनें विश्व
 पाळिलें । विष्णूस पाळिता कवणु ॥२४॥ रुद्र
 विश्वसंहारकर्ता । परी कोण रुद्रास संहारिता ।
 कोण काळाचा नियंता । कळला पाहिजे ॥२५॥
 याचा कळेना विचार । तों अवघा अंधकार ।
 म्हणोनियां सारासार । विचार करणें ॥२६॥
 ब्रह्मांड स्वभावेंचि जालें । परंतु हें पिंडाकार कल्पिलें ।
 कल्पिलें परी प्रत्यया आलें । नाही कदा ॥२७॥
 पाहातां ब्रह्मांडाची प्रचिती । कित्येक संशय उठती ।
 हें कल्पनिक श्रोतीं । नेमस्त जाणावें ॥२८॥
 पिंडासारिखी ब्रह्मांडरचना । कोण आणितो
 अनुमाना । ब्रह्मांडीं पदार्थ नाना । ते पिंडीं कैचे
 ॥२९॥ औटकोटी भूतावळी । औटकोटी तीर्थावळी ।
 औटकोटी मंत्रावळी । पिंडीं कोठें ॥३०॥ तेतीस
 कोटी सुरवर । अठथासि सहस्र ऋषेश्वर । नवकोटी
 कात्यायेणीचा विचार । पिंडीं कोठें ॥३१॥ च्यामुंडा
 छपन्न कोटी । कित्येक जीव कोट्यानुकोटी ।
 चान्यासी लक्ष योनींची दाटी । पिंडीं कोठें ॥३२॥

ब्रह्मांडीं पदार्थ निर्माण जाले । पृथकाकारें वेग-
 लाले । तेहि तितुके निरोपिले । पाहिजेत पिंडीं
 ॥३३॥ जितुक्या औषधी तितुकीं फळें । नाना
 प्रकारीं रसालें । नाना बीजें धान्यें सकळें । पिंडीं
 निरोपावीं ॥३४॥ हें सांगतां पुरवेना । तरी उगेंचि
 बोलावेना । बोलिलें न येतां अनुमाना । लाजिर-
 वाणें ॥३५॥ तरी हें निरोपिलें नवचे । फुकट बोलतां
 काय वेचे । याकारणें अनुमानाचें । कार्य नाही
 ॥३६॥ पांच भूतें ते ब्रह्मांडीं । आणी पांचचि
 वर्तती पिंडीं । याची पाहावी रोकडी । प्रचीत आतां
 ॥३७॥ पांचा भूतांचें ब्रह्मांड । आणी पंचभूतिक
 हें पिंड । यावेगळें तें उदंड । अनुमानज्ञान ॥३८॥
 जितुकें अनुमानाचें बोलणें । तितुकें वमनप्राये
 त्यागणें । निश्चयात्मक तेंचि बोलणें । प्रत्ययाचें ॥३९॥
 जेंचि पिंडीं तेंचि ब्रह्मांडीं । प्रचित नाही कीं रोकडी ।
 पंचभूतांची तांतडी । दोहीकडे ॥४०॥ म्हणोनि
 देहीचें थानमान । हा तों अवघाचि अनुमान ।
 आतां येक समाधान । मुख्य तें कैसें ॥४१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे अनुमाननिर्णनाम

समास पंचम ॥ ५ ॥

आकाश जैसे निराकार । तैसा ब्रह्माचा विचार ।
 तेथे वायोचा विकार । तैसी मूळमाया ॥१॥ हे
 दासबोधीं असे बोलिले । ज्ञानदशकीं प्रांजळ केले ।
 मूळमायेत दाखविले । पंचभूतिक ॥२॥ तेथे जाणीव
 तो सत्वगुण । मध्य तो रजोगुण । नेणीव तमोगुण ।
 जाणिजे श्रोतीं ॥३॥ म्हणाल तेथे कैची जाणीव ।
 तरी एका याचा अभिप्राव । पिंडीं माहाकारण
 देहीं सर्व - । साक्षिणी अवस्था ॥४॥ तैसी मूळ-
 प्रकृती ब्रह्मांडींचे । देह माहाकारण सार्चे । म्हणोन
 तेथे जाणीवेचे । अधिष्ठान आले ॥५॥ असो मूळ-
 मायेभीतरीं । गुप्त त्रिगुण वास करी । पष्ट होती
 संधी चतुरीं । जाणावी गुणक्षोभिणी ॥६॥
 जैसा तृणाचा पोटराकळा । पुढे उकलोन
 होये मोकळा । तैसी मूळमाया अवलीळा । गुणा
 प्रसवली ॥७॥ मूळमाया वायोस्वरूप । एक गुण-
 क्षोभिणीचे रूप । गुणविकार होतांचि अल्प ।
 गुणक्षोभिणी बोलिजे ॥८॥ पुढे जाणीव मध्यस्त
 नेणीव । मिश्रित चालिला स्वभाव । तेथे मातृ-
 कास ठाव । शब्द जाला ॥९॥ तो शब्दगुण
 आकाशीचा । ऐसा अभिप्राव येथीचा । शब्देचि
 वेदशास्त्रांचा । आकार जाला ॥१०॥ पंचभूते

त्रिगुणाकार । अवघा वायोचा विकार । जाणीव-
 नेणीवेचा विचार । वायोचि करितां ॥११॥ वायो
 नस्तां कैची जाणीव । जाणीव नस्तां कैची नेणीव ।
 जाणीवनेणीवेस ठाव । वायोगुणें ॥१२॥ जेथें
 मुळींच नाही चळण । तेथें कैचें जाणीवलक्षण ।
 म्हणोनि वायोचा गुण । नेमस्त जाणावा ॥१३॥
 येकापासून येक जालें । हें येक उगेंचि दिसोन
 आलें । स्वरूप मुळींच भासलें । त्रिगुणभूतांचें ॥१४॥
 ऐसा हा मुळींचा कर्दमु । पुढें पष्टेचा अनुक्रमु ।
 सांगतां येकापासून येक उगमु । हेंहि खरें ॥१५॥
 वायोचा कर्दम बोलिला । त्यापासून अग्नि जाला ।
 तोहि पाहातां देखिला । कर्दमुचि ॥१६॥ अग्नी-
 पासून जालें आप । तेंहि कर्दमस्वरूप । आपापासून
 पृथ्वीचें रूप । तेंहि कर्दमरूपी ॥१७॥ येथें आशंका
 उठिली । भूतांस जाणीव कोठें देखिली । तरी भूतांत
 जाणीव हे ऐकिली । नाही वार्ता ॥१८॥ जाणीव
 म्हणिजे जाणतें चळण । तेंचि वायोचें लक्षण । वायो-
 आंगी सकळ गुण । मागां निरोपिले ॥१९॥ म्हणोन
 जाणीवनेणीवमिश्रीत । अवघें चालिलें पंचभूत ।
 म्हणोनियां भूतांत । जाणीव असे ॥२०॥ कोठें
 दिसे कोठें न दिसे । परी ते भूर्ती व्यापून असे ।
 तिक्षण बुद्धि करितां भासे । स्थूळ सूक्ष्म ॥२१॥

पंचभूतें आकारलीं । भूतीं भूतें कालवलीं । तरी
 पाहातां भासलीं । येक स्थूळ येक सूक्ष्मं ॥२२॥
 निरोधवायो न भासे । तैसी जाणीव न दिसे । न
 दिसे परी ते असे । भूतरूपें ॥२३॥ काष्ठीं अग्नी
 दिसेना । निरोधवायो भासेना । जाणीव तैसी
 लक्षेना । येकायेकीं ॥२४॥ भूतें वेगळालीं दिसती ।
 पाहातां येकचि भासती । बहुत धूर्तपणें प्रचिती ।
 वोळखावी ॥२५॥ ब्रह्मापासून मूळमाया । मूळमाये-
 पासून गुणमाया । गुणमायेपासून तथा । गुणास
 जन्म ॥२६॥ गुणापासूनियां भूतें । पावलीं पष्ट
 दशेंतें । ऐसियांचीं रूपें समस्तें । निरोपिलीं ॥२७॥
 आकाश गुणापासून जालें । हें कदापी नाही घडलें ।
 शब्दगुणास कल्पिलें । आकाश वायां ॥२८॥ येक
 सांगतां येकचि भावी । उगीच करी गथागोवी ।
 तथा वेड्याची उगवी । कोणें करावी ॥२९॥
 सिकविल्यांहि कळेना । उमजविल्यांहि उमजेना ।
 दृष्टांतेंहि तर्केना । मंदरूप ॥३०॥ भूतांहून भूत थोर ।
 हाहि दाविला विचार । परी भूतांवाडिल स्वतंत्र ।
 कोण आहे ॥३१॥ जेथें मूळमाया पंचभूतिक । तेथें
 काये राहिला विवेक । मूळमायेपरतें येक । निर्गुण-
 ब्रह्म ॥३२॥ ब्रह्मीं मूळमाया जाली । तिची लीळा
 परीक्षिली । तंव ते निखळ बोतली । भूतेंत्रिगुणाचीं

॥३३॥ भूतें विकारवंत चत्वार । आकाश पाहातां
निर्विकार । आकाश भूत हा विचार । उपाधीकरितां
॥३४॥ पिंडीं व्यापक म्हणोन जीव । ब्रह्मांडीं व्यापक
म्हणोन शिव । तैसाच हाहि अभिप्राव । आका-
शाचा ॥३५॥ उपाधीमधें सांपडलें । सूक्ष्म पाहातां
भासलें । इतुक्यासाठीं आकाश जालें । भूतरूप
॥३६॥ आकाश अवकाश तो भकास । परब्रह्म तें
निराभास । उपाधी नस्तां जें आकाश । तेंचि
ब्रह्म ॥३७॥ जाणीव नेणीव मध्यमान । हेंचि
गुणाचें प्रमाण । येथें निरोपिले त्रिगुण । रूपेंसहित
॥३८॥ प्रकृती पावली विस्तारातें । पुढें येकाचें
येकचि होतें । विकारवंतचि तयातें । नेम कैचा
॥३९॥ काळें पांढरें मेळवितां । पारवें होतें तत्वता ।
काळें पिवळें मेळवितां । हिरवें होये ॥४०॥ ऐसे
रंग नानापरी । मेळवितां पालट धरी । तैसें दृश्य
हें विकारी । विकारवंत ॥४१॥ येका जीवनें नाना
रंग । उमटों लागती तरंग । पालटाचा लागवेग ।
किती म्हणोन पाहावा ॥४२॥ येका उदकाचे
विकार । पाहातां दिसती अपार । पांचा भूतांचे
विस्तार । चौन्यासी लक्ष योनी ॥४३॥ नाना
देहाचें बीज उदक । उदकापासून सकळ लोक ।
किडा मुंगी स्वापदादिक । उदकेंचि होये ॥४४॥

शुक्लीत श्रोणीत म्हणिजे नीर । त्या नीराचें हें
 शरीर । नखें दंत अस्तिमात्र । उदकाच्या होती
 ॥४५॥ मुळ्यांचे बारीक पागोरे । तेणें पंथें उदक
 भरे । त्या उदकेंचि विस्तारे । वृक्षमात्र ॥४६॥
 अंत्रवृक्ष मोहरा आले । अवघे उदकाकरितां जाले ।
 फळीं फुलीं लगडले । सावकास ॥४७॥ खोड
 फोडून अंबे पाहातां । तेथें दिसेना सर्वथा । खांद्या
 फोडून फळें पाहातां । वोलीं सालें ॥४८॥ मुळा-
 पासून सेवटवरी । फळ नाही तदनंतरीं । जळरूप
 फळ चतुरीं । विवेकें जाणावें ॥४९॥ तेंचि जळ
 सेंड्या चढे । तेव्हां वृक्षमात्र लगडे । येकाचें
 येकचि घडे । येणें प्रकारें ॥५०॥ पत्रें पुष्पें फळें
 भेद । किती करावा अनुवाद । सूक्ष्म दृष्टीनें
 विशद । होत आहे ॥५१॥ भूतांचे विकार सांगों
 किती । क्षणक्षणा पालटती । येकाचे येकचि
 होती । नाना वर्ण ॥५२॥ त्रिगुणभूतांची लटपट ।
 पाहों जातां हे खटपट । बहुरूप बहु पालट ।
 किती म्हणोन सांगावा ॥५३॥ ये प्रकृतीचा
 निरास । विवेकें करावा सावकास । मग
 परमात्मा परेश । अनन्यभावे भजावा ॥५४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे गुणरूपनिरूपणनाम

समाप्त षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्राराम ॥

आधीं स्थूळ आहे येक । तरी मग अंतःकर्णपंचक ।
जाणतेपणाचा विवेक । स्थूळाकरितां ॥१॥ तैसेंचि
ब्रह्मांडेवीण कांहीं । मूळमायेसि जाणीव नाही ।
स्थूळाच्या आधारे सर्वहि । कार्य चाले ॥२॥ ते
स्थूळचि नस्तां निर्माण । कोठें राहेल अंतःकर्ण ।
ऐसा श्रोतीं केला प्रश्न । याचें उत्तर एका ॥३॥
कोसले अथवा कांटेघरे । नाना पृष्ठिभागीं चालती
घरे । जीव करिती लहानथोरें । शक्तीनसार ॥४॥
शंख सिंपी घुला कवडे । आधीं त्यांचें घर घडे ।
किंवा आधीं निर्माण किडे । हें विचारावें ॥५॥
आधीं प्राणी ते होती । मग घरे निर्माण करिती ।
हे तों प्रत्यक्ष प्रचिती । सांगणें नलगे ॥६॥ तैसें
आधीं सूक्ष्म जाण । मग स्थूळ होतें निर्माण । येणें
दृष्टांतें प्रश्न । फिटला श्रोतयांचा ॥७॥ तव श्रोता
पुसे आणीक । जी आठवले कांहीं येक । जन्म-
मृत्याचा विवेक । मज निरोपावा ॥८॥ कोण
जन्मास घालितें । आणी मागुता कोण जन्म घेतें ।
हें प्रत्यया कैसें येतें । कोण्या प्रकारें ॥९॥ ब्रह्मा
जन्मास घालितो । विष्णु प्रतिपाळ करितो । रुद्र
अवधे संवहारितो । ऐसें बोलती ॥१०॥ तरी हें
प्रवृत्तीचें बोलणें । प्रत्ययास आणी उणें । प्रत्यय

पाहातां श्लाघ्यवाणें । होणार नाही ॥११॥ ब्रह्मत्यास
 कोणें जन्मास घातलें । विष्णूस कोणें प्रतिपाळिलें ।
 रुद्रास कोणें संव्हारिलें । माहाप्रळई ॥१२॥ ह्मणौनि
 हा सृष्टीभाव । अवघा मायेचा स्वभाव । कर्ता
 ह्मणों निर्गुण देव । तरी तो निर्विकारी ॥१३॥
 म्हणावें माया जन्मास घाली । तरी हे आपणाचि
 विस्तारली । आणी विचारितां थारली । हेंहि घडेना
 ॥१४॥ आतां जन्मतो तो कोण । कैसी त्याची
 वोळखण । आणी संचिताचें लक्षण । तेंहि निरोपावें
 ॥१५॥ पुण्याचें कैसें रूप । आणी पापाचें कैसें
 स्वरूप । याहि शब्दाचा आक्षेप । कोण कर्ता ॥१६॥
 हें कांहींच न ये अनुमाना । म्हणती जन्म घेते वासना ।
 परी ते पाहातां दिसेना । ना धरितां न ये ॥१७॥
 वासना कामना आणी कल्पना । हेतु भावना मति
 नाना । ऐशा अनंत वृत्ती जाणा । अंतःकर्णपंचकाच्या
 ॥१८॥ असो हें अवघें जाणीवयंत्र । जाणीवि म्हणिजे
 स्मरणमात्र । त्या स्मरणास जन्मसूत्र । कैसें लागे
 ॥१९॥ देहो निर्माण पांचा भूतांचा । वायो चाळक
 तथाचा । जाणणें हा मनाचा । मनोभाव ॥२०॥
 ऐसें हें सहजचि घडलें । तत्वांचें गुंथाडें जालें ।
 कोणास कोणें जन्मविलें । कोण्या प्रकारें ॥२१॥
 तरी हें पाहातां दिसेना । म्हणोन जन्मचि असेना ।

उपजला प्राणी येना । मागुता जन्मा ॥२२॥
 कोणासीच जन्म नाही । तरी संतसंगें केलें काई । ऐसा
 अभिप्राव सर्वहि । श्रोतयांचा ॥२३॥ पूर्वीं स्मरण
 ना विस्मरण । मधेंचि हें जालें स्मरण । अंतर्यामी
 अंतःकर्ण । जाणती कळा ॥२४॥ सावध आहे तों
 स्मरण । विकळ होतां विस्मरण । विस्मरण पडतां
 मरण । पावती प्राणी ॥२५॥ स्मरण विस्मरण
 राहिलें । मग देहास मरण आलें । पुढें जन्मास
 घातलें । कोणास कोणें ॥२६॥ म्हणोनि जन्मचि
 असेना । आणी यातनाहि दिसेना । अवधी
 वेर्थाचि कल्पना । बळावली ॥२७॥ म्हणौन जन्मचि
 नाही कोणासी । श्रोतयांची आशंका ऐसी । मरोन
 गेलें तें जन्मासी । मागुतें न ये ॥२८॥ वाळलें
 काष्ठ हिरवळेना । पडिलें फळ तें पुन्हां लागेना । तैसें
 पडिलें शरीर येना । जन्मास मागुतें ॥२९॥ मडकें
 अवचितें फुटलें । फुटलें तें फुटोनिच गेलें । तैसेंचि
 पुन्हां जन्मलें । नाही मनुष्य ॥३०॥ येथें अज्ञान
 आणी सज्ञान । साखिचेच जाले समान । ऐसा
 बळावला अनुमान । श्रोतयांसी ॥३१॥ वक्ता म्हणे
 हो एका । अवघें पाषांड करूं नका । अनुमान
 असेल तरी विवेका । अवलोकावें ॥३२॥
 प्रेतनेवीण कार्य जालें । जेविल्यावीण पोट भरलें ।

ज्ञानेवीण मुक्त जालें । हें तों घडेना ॥३३॥ स्वयें
 आपण जेविला । त्यास वाटे लोक धाला । परंतु
 हें समस्तांला । घडलें पाहिजे ॥३४॥ पोहणें सिकला
 तो तरेल । पोहणें नेणे तो बुडेल । येथेंहि अनुमान
 करील । ऐसा कवणु ॥३५॥ तैसें जयांस ज्ञान जालें ।
 ते ते तितुकेच तरले । ज्याचें बंधनचि तुटलें । तोचि मुक्त
 ॥३६॥ मोकळा ह्मणे नाही बंधन । आणी प्रत्यक्ष बंदी
 पडिले जन । त्यांचें कैसें समाधान । तें तुह्मी पाहा
 ॥३७॥ नेणे दुसऱ्याची तळमळ । तें मनुष्य पर-
 दुःखसीतळ । तैसाच हाहि केवळ । अनुभव जाणावा
 ॥३८॥ जयास आत्मज्ञान जालें । तत्वे तत्व
 विवंचिलें । खुणेसी पावतांच वाणलें । समाधान
 ॥३९॥ ज्ञानें चुके जन्ममरण । सगट बोलणें
 अप्रमाण । वेदशास्त्र आणी पुराण । मग कासयासी
 ॥४०॥ वेदशास्त्रविचारबोली । माहानुभावांची
 मंडळी । भूमंडळी लोक सकळी । हें मानीतना ॥४१॥
 अवघें होतां अप्रमाण । मग आपलेंच काय प्रमाण ।
 ह्मणोन जेथें आत्मज्ञान । तोचि मुक्त ॥४२॥
 अवघेच मुक्त पाहातां नर । हाहि ज्ञानाचा उद्गार ।
 ज्ञानेविण तो उद्धार । होणार नाही ॥४३॥
 आत्मज्ञान कळों आलें । ह्मणोन दृश्य मिथ्या
 जालें । परंतु वेढा लाविलें । सकळांस येणें ॥४४॥

आतां प्रश्न हा फिटला । ज्ञानी ज्ञानें मुक्त जाला ।
 अज्ञान तो बांधला । आपले कल्पनेनें ॥४५॥
 विज्ञानासारिखें अज्ञान । आणी मुक्तासारिखें
 बंधन । निश्चयासारिखा अनुमान । मानूंचि नये
 ॥४६॥ बंधन ह्मणजे कांहींच नाही । परी वेढा
 लाविलें सर्वहि । यास उपावचि नाही । कळल्या-
 वांचुनी ॥४७॥ कांहींच नाही आणी बाधी । हेंचि
 नवल पाहा आधीं । मिथ्या जाणजेना बद्धि ।
 म्हणोन बद्ध ॥४८॥ भोळा भाव सिद्धी जाव । हा
 उधाराचा उपाव । रोकडा मोक्षाचा अभिप्राव ।
 विवेकें जाणावा ॥४९॥ प्राणी व्हावया मोकळा ।
 आधीं पाहिजे जाणीवकळा । सकळ जाणतां
 निराळा । सहजचि होये ॥५०॥ कांहींच नेणजे
 तें अज्ञान । सकळ जाणजे तें ज्ञान । जाणीव राहातां
 विज्ञान । स्वयेंचि आत्मा ॥५१॥ अमृत सेऊन
 अमर जाला । तो ह्मणे मृत्य कैसा येतो जनाला ।
 तैसा विवेकी म्हणे बद्धाला । जन्म तो कैसा ॥५२॥
 जाणता म्हणे जनार्ते । तुम्हांस भूत कैसें झडपितें ।
 तुम्हांस वीष कैसें चढतें । निर्विष ह्मणे ॥५३॥
 आधीं बद्धासारिखें व्हावें । मग हें नलगेचि पुसावें ।
 विवेक दुरी ठेऊन पाहावें । लक्षण बद्धाचें ॥५४॥
 निजेल्यास चेईला तो । म्हणे हा कां रे वीसणातो ।

अनुभव पाहाणेंचि आहे तो । तरी मग निजोन
 पाहावा ॥५५॥ ज्ञात्याची उगवली वृत्ती ।
 बद्धाऐसी न पडे गुंती । भुकेल्याची अनुभवप्राप्ती ।
 धाल्यास नाही ॥५६॥ इतुकेन आशंका तुटली ।
 ज्ञानें मोक्षप्राप्ती जाली । विवेक पाहातां बाणली ।
 अंतरस्थिती ॥५७॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे विकल्पनिर्शननाम
 समाप्त सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

ज्ञाता सुटला ज्ञानमते । परंतु जन्म कैसा बद्धाते ।
 बद्धाचें काये जन्मते । अंतकार्त्ता ॥१॥ बद्ध प्राणी
 मरोन गेले । तेथें कांहींच नाही उरलें । जाणीवेचें
 विस्मरण जालें । मरणापूर्वी ॥२॥ ऐसी घेतली
 आशंका । याचें उत्तर ऐका । आतां दुश्चीत होऊं
 नका । ह्मणे वक्ता ॥३॥ पंचप्राण स्थळें सोडिती ।
 प्राणरूप वासनावृत्ती । वासनामिश्रित प्राण जाती ।
 देह सोडुनियां ॥४॥ वायोसरिसी वासना गेली ।
 ते वायोरूपेंचि राहिली । पुन्हां जन्म घेऊन आली ।
 हेतुपरत्वे ॥५॥ कित्येक प्राणी निःशेष मरती ।
 पुन्हां मागुते जीव येती । ढकलून दिल्लें तें

दुखवती । हस्तपादादिक ॥६॥ सर्पदृष्टी जालियां-
 वरी । तीं दिवसां उठवी धन्वंतरी । तेव्हां ते
 माघारी । वासना येते कीं ॥७॥ कित्येक सेवे
 होऊन पडती । कित्येक तयांस उठविती । येम-
 लोकीं हून आणित्ती । माघारे प्राणी ॥८॥ कित्येक
 पूर्वी श्रापिले । ते शापे देह पावले । उश्रापकाळीं
 पुन्हां आले । पूर्वदेहीं ॥९॥ कित्येकीं बहु जन्म
 घेतले । कित्येक परकाया प्रवेशले । ऐसे आले
 आणी गेले । बहुत लोक ॥१०॥ फुंकिल्या-
 सरिसा वायो गेला । तेथे वायोसुत निर्माण
 जाला । ह्मणोन वायोरूप वासनेला । जन्म आहे
 ॥११॥ मनाच्या वृत्ती नाना । त्यांत जन्म घेते
 वासना । वासना पाहातां दिसेना । परंतु आहे ॥१२॥
 वासना जाणजे जाणविहेत । जाणिव मुळींचा
 मूळतंत । मूळमायेत असे मिश्रित । कारणरूपे
 ॥१३॥ कारणरूप आहे ब्रह्मांडी । कार्यरूपे वर्ते
 पिंडी । अनुमानितां तांतडी । अनुमानेना ॥१४॥
 परंतु आहे सूक्ष्मरूप । जैसे वायोचे स्वरूप ।
 सकळ देव वायोरूप । आणी भूतसृष्टि ॥१५॥
 वायोमध्ये विकार नाना । वायो तरी पाहातां
 दिसेना । तैसी जाणिववासना । अति सूक्ष्म ॥१६॥
 त्रिगुण आणी पंचभूते । हे वायोमध्ये मिश्रिते ।

अनुमानेना म्हणोन त्यातें । मिथ्या म्हणों नये
 ॥१७॥ सहज वायो चाले । तरी सुगंध दुर्गंध कळों
 आले । उष्ण सीतळ तप्त निवाले । प्रत्यक्ष प्राणी
 ॥१८॥ वायोचेनि मेघ बोलती । वायोचेनि नक्षत्रे
 चालती । सकळ सृष्टीची वर्तती गती । सकळ तो
 वायो ॥१९॥ वायोरूपें देवतें भूतें । आंगी भरती
 अकस्मातें । वीध केलियां प्रेतें । सावध होती ॥२०॥
 राहाणें ब्राह्मणसमंध जाती । राहाणें ठेवणीं सांपडती ।
 नाना गुंतले उगवती । प्रत्यक्ष राहाणें ॥२१॥ वारें
 निराळें न बोले । देहामर्धें भरोन डोले । आळी
 घेऊन जन्मा आले । कित्येक प्राणी ॥२२॥ ऐसा
 वायोचा विकार । येवंचे कळेना विस्तार । सकळ
 कांहीं चराचर । वायोमुळें ॥२३॥ वायो स्तब्धरूपें
 सृष्टीधर्ता । वायो चंचळरूपें सृष्टीकर्ता । न कळे
 तरी विचारीं प्रवर्ता । ह्मणजे कळे ॥२४॥ मुळा-
 पासून सेवटवरी । वायोचि सकळ कांहीं करी ।
 वायोवेगळें कर्तुत्व चतुरीं । मज निरोपार्वें ॥२५॥
 जाणीवरूप मूळमाया । जाणीव जाते आपल्या
 ठाया । गुप्त प्रगट होऊनियां । विश्वां वर्ते ॥२६॥
 कोठें गुप्त कोठें प्रगटे । जैसें जीवन उफाळे आटे ।
 पुढें मागुता बोध लोटे । भूमंडळीं ॥२७॥ तैसाच
 वायोमर्धें जाणीवप्रकार । उमटे आटे निरंतर । कोठें

विकारे कोठें समीर । उगाच वाजे ॥२८॥ वारीं
 आंगावरून जाती । तेणें हातपाये वाळती । वारा
 वाजतां करपती । आलीं पिकें ॥२९॥ नाना रोगांचीं
 नाना वारीं । पीडा करिती पृथ्वीवरी । वीज कडाडी
 अंबरीं । वायोमुळें ॥३०॥ वायोकरितां रागोद्धार ।
 कळे वोळखीचा निर्धार । दीप लागे मेष पडे हा
 चमत्कार । रागोद्दारीं ॥३१॥ वायो फुंकितां भुली
 पडती । वायो फुंकितां खांडकें करपती । वायो-
 करितां चालती । नाना मंत्र ॥३२॥ मंत्रें देव प्रग-
 टती । मंत्रें भूतें अस्वरकिती । बाजीगरी वोडंबरी
 करिती । मंत्रसामर्थ्यें ॥३३॥ राक्षसांची मावरचना ।
 ते हे देवांदिकां कळेना । विचित्र सामर्थ्यें नाना ।
 स्तंबनमोहनादिकें ॥३४॥ धडचि पिसें करावें । पिसेंच
 उमजवावें । नाना विकार सांगावे । किती ह्मणोनी
 ॥३५॥ मंत्रीं संग्राम देवाचा । मंत्रीं साभिमान
 ऋषीचा । महिमा मंत्रसामर्थ्याचा । कोण जाणे ॥३६॥
 मंत्री पक्षी आटोपिती । मूशकें स्वापदें बांधती ।
 मंत्रीं माहांसर्प खिळिती । आणी धनलाभ ॥३७॥
 आतां असो हा प्रश्न जाला । बद्धाचा जन्म प्रत्यया
 आला । मार्गील प्रश्न फिटला । श्रोतयाचा ॥३८॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे देहातनिरूपणनाम

समास अष्टम ॥ ८ ॥

१ ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे स्थळमत.

॥ श्रीराम ॥

ब्रह्म वारितां वारेना । ब्रह्म सारितां सरेना । ब्रह्म
 कांहीं वोसरेना । येकीकडे ॥१॥ ब्रह्म भेदितां
 भेदेना । ब्रह्म छेदितां छेदेना । ब्रह्म परतें होयेना ।
 केलें तरी ॥२॥ ब्रह्म खंडेना अखंड । ब्रह्मीं नाहीं
 दुसरें वंड । तरी कैसें हें ब्रह्मांड । सिरकलें मधें
 ॥३॥ पर्वत पाषाण सिळा सिखरें । नाना स्थळें
 स्थळांतरें । भूगोळरचना कोण्या प्रकारें । जालीं
 परब्रह्मीं ॥४॥ भूगोळ आहे ब्रह्मामधें । ब्रह्म आहे
 भूगोळामधें । पाहातां येक येकांमधें । प्रत्यक्ष दिसे
 ॥५॥ ब्रह्मीं भूगोळें पैस केला । आणी भूगोळहि
 ब्रह्मं भेदिला । विचार पाहातां प्रत्यय आला ।
 प्रत्यक्ष आतां ॥६॥ ब्रह्मं ब्रह्मांड भेदिलें । हें तों
 पाहातां नीटचि जालें । परी ब्रह्मास ब्रह्मांडें भेदिलें ।
 हें विपरीत दिसे ॥७॥ भेदिलें नाहीं म्हणावें । तरी
 ब्रह्मीं ब्रह्मांड स्वभावं । हें सकळांस अनुभवं ।
 दिसत आहे ॥८॥ तरी हें आतां कैसें जालें ।
 विचारून पाहिजे बोलिलें । ऐसें श्रोतीं आक्षेपिलें ।
 आक्षेपवचन ॥९॥ आतां याचें प्रत्योत्तर । सावध
 एका निरोत्तर । येथें पडिले कीं विचार । संदेहाचे
 ॥१०॥ ब्रह्मांड नाहीं म्हणों तरी दिसे । आणी
 दिसे म्हणों तरी नासे । आतां हें समजती कैसें ।

श्रोतेजन ॥११॥ तंव श्रोते जाले उद्धित । आहो
 ह्यणती सावचित्त । प्रसंगे बोलों उचित । प्रत्योत्तर
 ॥१२॥ आकाशीं दीपास लाविलें । दीपें आकाश परतें
 केलें । हें तों घडेना पाहिलें । पाहिजे श्रोतीं ॥१३॥
 आप तेज अथवा पवन । साहू न सकती गगन ।
 गगन पाहातां सघन । चळेल कैसें ॥१४॥ अथवा
 कठीण जाली मेदिनी । तरी गगनें केली चाळणी
 पृथ्वीचें सर्वांग भेदुनी । राहिलें गगन ॥१५॥
 याची प्रचित ऐसी असे । जें जडत्वा आलें तितुकें
 नासे । आकाश जैसें तैसें असे । चळणार नाही ॥१६॥
 वेगळेपणें पाहावें । तथास आकाश म्हणावें ।
 अभिन्न होतां स्वभावे । आकाश ब्रह्म ॥१७॥
 तस्मात् आकाश चळेना । भेद गगनाचा कळेना ।
 भासलें ब्रह्म तथास जाणा । आकाश म्हणावें ॥१८॥
 निर्गुण ब्रह्मसें भासलें । कल्पूं जातां अनुमानलें ।
 म्हणोन आकाश बोलिलें । कल्पनेसाठीं ॥१९॥
 कल्पनेसि भासे भास । तितुकें जाणावें आकाश ।
 परब्रह्म निराभास । निर्विकल्प ॥२०॥ पंचभूतांमधें
 वास । ह्यणोन बोलिजे आकाश । भूतांतरीं जो
 ब्रह्मांश । तेंचि गगन ॥२१॥ प्रत्यक्ष होतें जातें ।
 अचळ कैसें ह्यणावें त्यातें । म्हणोनियां गगनातें ।
 भेदिलें नाही ॥२२॥ पृथ्वी विरोन उरे जिवन । जीवन

नस्तां उरे अग्र । अग्र विज्ञतां उरे पवन । तोहि नासे
 ॥२३॥ मिथ्या आलें आणी गेलें । तेणें खरें तें भंगलें ।
 ऐसें हें प्रचितीस आलें । कोणेंपरी ॥२४॥ भ्रमं
 प्रत्यक्ष दिसतें । विचार पाहातां काये तेथें । भ्रममूळ
 या जगातें । खरें कैसें म्हणावें ॥२५॥ भ्रम शोधितां
 कांहींच नाही । तेथें भेदिलें कोणें काई । भ्रमं
 भेदिलें ह्यणतां ठाई । भ्रमचि मिथ्या ॥२६॥
 भ्रमाचें रूप मिथ्या जालें । मग सुखें म्हणावें
 भेदिलें । मुळीं लटिकें त्यानें केलें । तेंहि तैसें ॥२७॥
 लटिक्यानें उदंड केलें । तरी आमूचें काये गेलें ।
 केलें ह्यणतांच नाथिलें । शाहाणे जाणती ॥२८॥
 सागरामधें स्वसखस । तैसें परब्रह्मीं दृश्य ।
 मतीसारिखा मतिप्रकाश । अंतरीं वाढे ॥२९॥ मती
 करितां विशाल । कवळों लागे अंतराल । पाहातां
 भासे ब्रह्मगोळ । कवीठ जैसें ॥३०॥ वृत्ति त्याहून
 विशाल । करितां ब्रह्मांड वद्रिफळ । ब्रह्माकार होतां
 केवळ । कांहींच नाही ॥३१॥ आपण विवेकें विशा-
 लला । मर्यादेवेगळा जाला । मग ब्रह्मगोळ देखिला ।
 वटबीजन्धार्यें ॥३२॥ होतां त्याहून विस्तीर्ण ।
 वटबीज कोटिप्रमाण । आपण होतां परिपूर्ण ।
 कांहींच नाही ॥३३॥ आपण भ्रमं लाहानालला ।
 केवळ देहधारी जाला । तरी मग ब्रह्मांड त्याला ।

कवळेक कैसें ॥३४॥ वृत्ति ऐसी वाढवावी । पसरून
 नाहींच करावी । पूर्णब्रह्मास पुरवावी । चहूंकडे ॥३५॥
 जंव येक सुवर्ण आणितां । तेंणें ब्रह्मांड मढवितां ।
 कैसें होईल तें तत्वतां । बरें पाहा ॥३६॥ वस्तु
 वृत्तीस कवळे । तेंणें वृत्ति फाटोन वितुळे । निर्गुण
 आत्माच निवळे । जैसा तैसा ॥३७॥ येथें फिटली
 आशंका । श्रोते हो संदेह धरूं नका । अनुमान
 असेल तरी विवेका । अवलोकावें ॥३८॥ विवेकें
 तुटे अनुमान । विवेकें होये समाधान । विवेकें
 आत्मनिवेदन । मोक्ष लाभे ॥३९॥ केली मोक्षाची
 उपेक्षा । विवेकें सारिलें पूर्वपक्षा । सिद्धांत आत्मा
 प्रत्यक्षा । प्रमाण नलगे ॥४०॥ हे प्रचितीचीं उत्तरें ।
 कळती सारासारविचारें । मननध्यासें साक्षात्कारें ।
 पावन होईजे ॥४१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सदेहवारणनाम

समास नवम ॥ १ ॥

॥ श्राराम ॥

देउळामधें जगन्नायेक । आणी देउळावरी बैसला
 काक । परी तो देवाहून अधिक । म्हणों नये कीं ॥१॥
 सभा बैसली राजदारीं । आणी मर्कट गेलें स्तंभा-
 वरी । परी तें सभेहून श्रेष्ठ चतुरीं । कैसें मानावें

॥२॥ ब्राह्मण स्नान करून गेले । आणी बक
 तैसेचि वैसले । परी ते ब्राह्मणापरीस भले । कैसे
 मानावे ॥३॥ ब्राह्मणामधें कोणी नेमस्त । कोणी
 जाले अव्यावेस्त । आणी स्वान सदा ध्यानस्त ।
 परी तें उत्तम नव्हे ॥४॥ ब्राह्मण लक्षमुद्रा नेणे ।
 मार्जर लक्षविषईं शाहाणें । परी ब्राह्मणापरीस
 विशेष कोणें । म्हणावें तयासी ॥५॥ ब्राह्मण पाहे
 भेदाभेद । मक्षिका सर्वांस अभेद । परी तीस
 जाला ज्ञानबोध । हें तों न घडे कीं ॥६॥ उंच वखें
 नीच ल्याला । आणी समर्थ उघडाच वैसला ।
 परी तो आहे परीक्षिला । परीक्षवंतीं ॥७॥ बाह्या-
 कार केला अधीक । परी तो अवघा लोकिक ।
 येथें पाहिजे मुख्य येक । अंतरनिष्ठा ॥८॥ लोकिक
 बरा संपादिला । परी अंतरीं सावध नाही जाला ।
 मुख्य देवास चुकला । तो आत्मघातकी ॥९॥
 देवास भजतां देवलोक । पित्रांस भजतां पित्र-
 लोक । भूतांस भजतां भूतलोक । पाविजेतो ॥१०॥
 जेणें जयांस भजावें । तें त्या लोकासी जावें ।
 निर्गुणीं भजतां व्हावें । निर्गुणाचि स्वयें ॥११॥
 निर्गुणाचें कैसें भजन । निर्गुणीं असावें अनन्य ।
 अनन्य होतां होईजे धन्य । निश्चयेसीं ॥१२॥
 सकळ केलियाचें सार्थक । देव वोळखावा येक ।

आपण कोण हा विवेक । पाहिला पाहिजे ॥१३॥
 देव पाहातां निराकार । आपला तों माईक विचार ।
 सोहं आत्मा हा निर्धार । वाणोन गेला ॥१४॥
 आतां अनुमान तो काई । वस्तु आहे वस्तुचा
 ठाई । देहभाव कांहींच नाही । धांडोळितां ॥१५॥
 सिद्धास आणी साधन । हा तों अवघाच अनुमान ।
 मुक्तास आणी बंधन । आडलेना ॥१६॥ साधनें
 जें कांहीं साधावें । तें तों आपणचि स्वभावे ।
 आतां साधकाच्या नावे । सुन्याकार ॥१७॥
 कुल्लाळ पावला राजपदवी । आतां रासभें कासया
 राखावी । कुल्लाळपणाची उठाठेवी । कासया
 पाहिजे ॥१८॥ तैसा अवघा वृत्तीभाव । नाना
 साधनाचा उषाव । साध्य जालियां कैचा ठाव ।
 साधनासी ॥१९॥ साधनें काये साधावें । नेमें काये
 फळ घ्यावें । आपण वस्तु भरंगळावें । कासयासी
 ॥२०॥ देह तरी पांचा भूतांचा । जीव तरी अंश
 ब्रह्मोंचा । परमात्मा तरी अनन्याचा । ठाव पाहा
 ॥२१॥ उगेंचि पाहातां मीपण दिसे । शोध घेतां
 कांहींच नसे । तत्वे तत्व निरसे । पुढें निखळ
 आत्मा ॥२२॥ आत्मा आहे आत्मपणें । जीव आहे
 जीवपणें । माया आहे मायापणें । विस्तारली ॥२३॥
 ऐसें अवघेंचि आहे । आणी आपणहि कोणीयेक

आहे । हें सकळ शोधून पाहे । तोचि ज्ञानी ॥२४॥
 शोधूं जाणे सकळांसी । परी पाहों नेणे आपणासी ।
 ऐसा ज्ञानी येकदेसी । वृत्तिरूपें ॥२५॥ तें वृत्तिरूप
 जरी पाहिलें । तरी मग कांहींच नाही राहिलें ।
 प्रकृतिनिरासें अवघेंचि गेलें । विकारवंत ॥२६॥
 उरलें तें निखळ निर्गुण । विवंचितां तेंचि आपण ।
 ऐसी हे परमार्थाची खूण । अगाध आहे ॥२७॥
 फळ येक आपण येक । ऐसा नाही हा विवेक ।
 फळाचें फळ कोणीयेक । स्वयेंचि होईजे ॥२८॥
 रंक होतां राजा जाला । बरें पाहातां प्रत्यये
 आला । रंकपणाचा गलबला । रंकीं करावा ॥२९॥
 वेद शास्त्रें पुराणें । नाना साधनें निरूपणें । सिद्ध
 साधु ज्याकारणें । नाना सायास करिती ॥३०॥ तें
 ब्रह्मरूप आपणाचि आंगें । सारासारविचारप्रसंगें ।
 करणें न करणें वाउगें । कांहींच नाही ॥३१॥
 रंक राजआज्ञेसि भ्यालें । तेंचि पुढें राजा जालें ।
 मग तें भयेचि उडालें । रंकपणासरिसें ॥३२॥ वेदें
 वेदाज्ञेनें चालावें । सच्छास्त्रें शास्त्र अभ्यासावें ।
 तीर्थें तीर्थास जावें । कोण्या प्रकारें ॥३३॥ अमृतें
 सेवावें अमृत । अनंतें पाहावा अनंत । भगवंतें
 लक्षावा भगवंत । कोण्या प्रकारें ॥३४॥ संतें
 असंत त्यागावें । निर्गुणें निर्गुणासी भंगावें ।

स्वरूपे स्वरूपी रंगावे । कोण्या प्रकारे ॥३५॥
 अंजने ल्यावे अंजन । धने साधावे धन । निरंजने
 निरंजन । कैसे अनुभवावे ॥३६॥ साध्य करावे
 साधनासी । ध्यये धरावे ध्यानासी । उन्मने
 आवरावे मनासी । कोण्या प्रकारे ॥३७॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे स्थितिनिरूपणनाम
 समास दशम ॥ १० ॥

॥ दशक दशम जगज्जोती नाम ॥ १० ॥

॥ श्रीराम ॥

सकळांचे अंतःकरण एक । किंवा एक नव्हे
 अनेक । ऐसें हे निश्चयात्मक । मज निरोषावे ॥१॥
 ऐसें श्रोतयानें पुसिलें । अंतःकरण एक किं वेग-
 ळालें । याचें उत्तर ऐकिलें । पाहिजे श्रोतीं ॥२॥
 समस्तांचे अंतःकर्ण एक । निश्चयो जाणावा नेमक ।
 हा प्रत्ययाचा विवेक । तुज निरोपिला ॥३॥ श्रोता
 म्हणे वक्त्यासी । अंतःकर्ण एक समस्तांसी । तरी
 मिलेना एकयेकासी । काये निमित्त्य ॥४॥ एक
 जेवितां अवघे धाले । एक निवतां अवघे निवाले ।
 एक मरतां अवघे मेले । पाहिजेत कीं ॥५॥ एक
 सुखी एक दुःखी । ऐसें वर्तते लोकिकीं । येका

अंतःकर्णाची वोळखी । कैसी जाणावी ॥६॥ जर्नी
 वेगळाली भावना । कोणास कोणीच मिळेना ।
 म्हणौन हें अनुमाना । येत नाही ॥७॥ अंतःकर्ण
 येक असतें । तरी येकाचें येकास कळों येतें ।
 कांहीं चोरितांच न घेतें । गौप्य गुह्य ॥८॥
 याकारणें अनुमानेना । अंतःकर्ण येक हें घडेना ।
 विरोध लागला जना । काये निमित्त्य ॥९॥ सर्प
 डसाया येतो । प्राणी भेऊन पळतो । येक अंतः-
 करण तरी तो । विरोध नसावा ॥१०॥ ऐसी
 श्रोतयाची आशंका । वक्ता ह्मणे चळों नका ।
 सावध होऊन ऐका । निरूपण ॥११॥ अंतःकर्ण
 ह्मणिजे जाणीव । जाणीव जाणता स्वभाव ।
 देहरक्षणाचा उपाव । जाणती कळा ॥१२॥ सर्प
 जाणोन डंखूं आला । प्राणी जाणोन पळाला ।
 दोहीकडे जाणीवेली । बरें पाहा ॥१३॥ दोहीकडे
 जाणीवेली पाहिलें । तरी अंतःकर्ण येकचि जालें ।
 विचारितां प्रत्यया आलें । जाणीवरूपें ॥१४॥
 जाणीवरूपें अंतःकर्ण । सकळांचें येक हें प्रमाण ।
 जीवमात्रांस जाणपण । येकचि असे ॥१५॥ येके
 दृष्टीचें देखणें । येके जिव्हेचें चाखणें । ऐकणें
 स्पर्शणें वास घेणें । सर्वत्रांस येक ॥१६॥ पशु पक्षी
 किडा मुंगी । जीवमात्र निर्माण जर्मी । जाणीवकळा

सर्वांलागीं । येकचि आहे ॥१७॥ सर्वांस जळ
 तें सीतळ । सर्वांस अग्नि तेजाळ । सर्वांस अंतःकर्ण
 केवळ । जाणती कळां ॥१८॥ आवडे नावडे ऐसं
 जालें । तरी हें देहस्वभावावरी गेलें । परंतु हें कळां
 आलें । अंतःकर्णयोगें ॥१९॥ सर्वांचें अंतःकर्ण
 येक । ऐसा निश्चयो निश्चयात्मक । जाणती याचें
 कौतुक । चहुंकडे ॥२०॥ इतुकेन फिटली आशंका ।
 आतां अनुमान करूं नका । जाणणें तितुकें येका ।
 अंतःकर्णाचें ॥२१॥ जाणोन जीव चारा घेती ।
 जाणोन भिती लपती । जाणोनियां पळोन जाती ।
 प्राणीमात्र ॥२२॥ किडामुंगीपासून ब्रह्मादिक ।
 समस्तांस अंतःकर्ण येक । ये गोष्टीचें कौतुक । प्रत्ये
 जाणावें ॥२३॥ थोर लाहान तरी अग्नी । थोडें
 बहु तरी प्राणी । न्यून पूर्ण तरी प्राणी । अंतःकर्ण
 जाणती ॥२४॥ कोठें उणें कोठें अधिक । परंतु
 जिनसमासला येक । जंगम प्राणी कोणीयेक ।
 जाटिल्याविण नाही ॥२५॥ जाणीव ह्यणिजे
 अंतःकर्ण । अंतःकर्ण विष्णूचा अंश जाण । विष्णु
 करितो पाळण । यें प्रकारें ॥२६॥ नेणतां प्राणी
 संवहारतो । नेणीव तमोगुण बोलिजेतो । तमोगुणें
 रुद्र संवहारितो । यें प्रकारें ॥२७॥ कांहीं जाणीव
 कांहीं नेणीव । हा रजोगुणाचा स्वभाव । जाणतां

नेणतां जीव । जन्मास येती ॥२८॥ जाणीवेनें होतें
 सुख । नेणीवेनें होतें दुःख । सुखदुःख अवश्यक ।
 उत्पत्तिगुणें ॥२९॥ जाणण्यानेणण्याची बुद्धी ।
 तोचि देहीं जाणावा विधी । स्थूळ देहीं ब्रह्मा त्रिशुद्धि ।
 उत्पत्तिकर्ता ॥३०॥ ऐसा उत्पत्ति स्थिति संव्हार ।
 प्रसंगें बोलिला विचार । परंतु याचा निर्धार । प्रत्ये
 पाहावा ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे अंतःकर्णयेकनाम
 समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

स्वामीनें विचार दाखविला । येथें विष्णूचा अभाव
 दिसोन आला । ब्रह्मा विष्णु महेषाला । उरी नाही
 ॥१॥ उत्पत्ति स्थिति संव्हार । ब्रह्मा विष्णु महेश्वर ।
 याचा पाहातां विचार । प्रत्ययो नाही ॥२॥ ब्रह्मा
 उत्पत्तिकर्ता चौमुखांचा । येथें प्रत्ययो नाही
 त्याचा । पाळणकर्ता विष्णु चौभुजांचा । तोही
 एकोन जाणों ॥३॥ महेश संव्हार करितो । हाही
 प्रत्ययो कैसा येतो । लिंगमहिमा पुराणीं तो । विपरीत
 बोलिला ॥४॥ मूळमायेस कोणें केलें । हें तों पाहिजे
 कळलें । तिही देवांचें रूप जालें । ऐलिकडे ॥५॥

मूलमाया लोकजननी। तयेपासून गुणक्षोभिणी। गुण-
 क्षोभिणीपासून त्रिगुणी। जन्म देवा ॥६॥ ऐसें बोलती
 शास्त्रकारक। आणि प्रवृत्तीचेहि लोक। प्रत्यये
 पुसतां कित्येक। अकांत करिती ॥७॥ म्हणोन
 त्यास पुसावेना। त्यांचेन प्रत्ययो आणवेना।
 प्रत्ययेविण प्रेतन नाना। ठकाठकी ॥८॥ प्रचितीवीण
 वैद्य ह्मणवी। उगीच करी उठाठेवी। तथा मूर्खाला
 गोवी। प्राणीमात्र ॥९॥ तैसाच हाहि विचार।
 प्रत्यये करावा निर्धार। प्रत्यये नस्तां अंधकार।
 गुरुशिष्यांसी ॥१०॥ वरें लोकांस काये म्हणावें।
 लोक म्हणती तेंचि वरवें। परंतु स्वामीनें सांगावें।
 विशद करुनी ॥११॥ ह्मणों देवीं माया केली। तरी
 देवांचीं रूपें मायेत आलीं। जरी ह्मणों मायेनें माया
 केली। तरी दुसरी नाही ॥१२॥ जरी ह्मणों भूतीं
 केली। तरी ते भूतांचीच वळली। ह्मणावें जरी परब्रह्म
 केली। तरी ब्रह्मीं कर्तृत्व नाही ॥१३॥ आणी माया
 खरी असावी। तरी ब्रह्मीं कर्तृत्वाची गोवी। माया
 मिथ्या ऐसी जाणावी। तरी कर्तृत्व कैचें ॥१४॥
 आतां हें अवघेंचि उगवे। आणी मनास प्रत्यये
 फावे। ऐसें केलें पाहिजे देवें। कृपाकृपणें ॥१५॥
 वेद मातृकावीण नाही। मातृका देहावीण नाही।
 देह निर्माण होत नाही। देहावेगळा ॥१६॥

तथा देहामधे नरदेहो । त्या नरदेहांत ब्राह्मणदेहो ।
 तथा ब्राह्मणदेहास पाहो । अधिकार वेदीं ॥१७॥
 असो वेद कोठून जाले । देह कासयाचे केले ।
 देव कैसे प्रगटले । कोण्या प्रकारे ॥१८॥ ऐसा
 बळावला अनुमान । केलें पाहिजे समाधान । वक्ता
 ह्मणे सावधान । होई आतां ॥१९॥ प्रत्यये पाहातां
 सांकडी । अवधी होते विषडाविषडी । अनुमानितां
 घडीनें घडी । काळ जातो ॥२०॥ लोकधाटी शास्त्र-
 निर्णये । यथे बहुधा निश्चये । ह्मणोनियां येक
 प्रत्यये । येणार नाहीं ॥२१॥ आतां शास्त्राची
 भीड धरावी । तरी सुटेना हे गथागोवी । गथागोवी
 हे उगवावी । तरी शास्त्रभेद दिसे ॥२२॥ शास्त्र
 रक्षून प्रत्यये आणिला । पूर्वपक्ष त्यागून सिद्धांत
 पाहिला । शाहाणा मूर्ख समजाविला । येका
 वचनें ॥२३॥ शास्त्रांच पूर्वपक्ष बोलिला । पूर्वपक्ष
 म्हणावे लटक्याला । विचार पाहातां आम्हांला ।
 शब्द नाहीं ॥२४॥ तथापि बोलों कांहींयेक ।
 शास्त्र रक्षून कौतुक । श्रोतीं सादर विवेक ।
 केला पाहिजे ॥२५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे देहआशकानाम

समाप्त द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

उपार्धीविण जें आकाश । तेंचि ब्रह्म निराभास ।
 तें निराभासीं मूळमायेस । जन्म जाला ॥१॥ तें
 मूळमायेचें लक्षण । वायोस्वरूपचि जाण । पंचभूतें
 आणि त्रिगुण । वायोआंगीं ॥२॥ आकाशापासून
 वायो जाला । तो वायेदेव बोलिला । वायोपासून अग्नी
 जाला । तो अग्निदेव ॥३॥ अग्नीपासून जालें आप ।
 तें नारायेणाचें स्वरूप । आपापासून पृथ्वीचें रूप । तें
 बीजाकारें ॥४॥ ते पृथ्वीचे पोटीं पाषाण । बहु देवांचें
 लक्षण । नाना प्रचित प्रमाण । पाषाणदेवीं ॥५॥ नाना
 वृक्ष मृत्तिका । प्रचित रोकडी विश्वलोकां । समस्त
 देवांचा थारा येका । वायोमध्ये ॥६॥ देव यक्षिणी
 कात्यायेणी । चामुंडा जखिणी मानविणी । नाना
 शक्ति नाना स्थानीं । देशपरत्वे ॥७॥ पुरुषनामें
 कित्येक । देव असती अनेक । भूतें देवतें नपुषक ।
 नामें बोलिजेती ॥८॥ देव देवता देवतें भूतें । पृथ्वी-
 मध्ये असंख्यातें । परंतु या समस्तांतें । वायोस्वरूप
 बोलिजे ॥९॥ वायोस्वरूप सदा असणें । प्रसंगें नाना
 देह धरणें । गुप्त प्रगट होणें जाणें । समस्तांसी ॥१०॥
 वायोस्वरूपें विचरती । वायोमध्ये जगज्जोती ।
 जाणतीकळा वासना वृत्ति । नाना भेदें ॥११॥
 आकाशापासून वायो जाला । तो दो प्रकारें

विभागला । सावधवर्णे विचार केला । पाहिजे श्रोतीं
 ॥१२॥ येक वारा सकळ जाणती । येक वायोमधील
 जगज्जोती । जगज्जोतीच्या अनंत मूर्ती । देव-
 देवतांच्या ॥१३॥ वायो बहुत विकारला । परंतु
 दो प्रकारें विभागला । आतां विचार ऐकिला ।
 पाहिजे तेजाचा ॥१४॥ वायोपासून तेज जालें ।
 उष्ण सीतळ प्रकाशलें । द्विविध रूप ऐकिलें ।
 पाहिजे तेजाचें ॥१५॥ उष्णापासून जाला भानु ।
 प्रकाशरूप देदीप्यमानु । सर्वभक्षक हुताशनु ।
 आणी विद्युल्यता ॥१६॥ सीतळापासून आप
 अमृत । चंद्र तारा आणी सीत । आतां परिसा
 सावचित्त । होऊन श्रोते ॥१७॥ तेज बहुत
 विकारलें । परंतु द्विविधाच बोलिलें । आपही
 द्विविधाच निरोपिलें । आप आणी अमृत ॥१८॥
 ऐकें पृथ्वीचा विचार । पाषाण मृत्तिका निरंतर ।
 आणीक दुसरा प्रकार । सुवर्ण परीस नाना रत्ने
 ॥१९॥ बहुरत्ना वसुंधरा । कोण खोटा कोण
 खरा । अवघें कळे विचारा- । रूढ होतां ॥२०॥
 मनुष्यें कोठून जालीं । हे मुख्य आशंका राहिली ।
 पुढें वृत्ति सावध केली । पाहिजे श्रोतीं ॥२१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे देहआशकाशोधननाम
 समाप्त तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

आतां पाहों जातां उत्पत्ती । मनुष्यांपासून मनुष्यें
 होती । पशुपासून पशु निपजती । प्रत्यक्ष आतां
 ॥१॥ खेचरें आणी भूचरें । वनचरें आणी जळचरें ।
 नाना प्रकारीचीं शरीरें । शरीरांपासून होती ॥२॥
 प्रत्यक्षास आणी प्रमाण । निश्चयास आणी
 अनुमान । मार्ग देखोन आडरान । घेऊंच नये
 ॥३॥ विपरीतांपासून विपरीतें होती । परी शरीरेंचि
 बोलिजेती । शरीरावांचून उत्पत्ती । होणार नाही
 ॥४॥ तरी हे उत्पत्ति कैसी जाली । कासयाची कोणें
 केली । जेणें केली त्याची निर्मिली । काया कोणें
 ॥५॥ ऐसें पाहातां उदंड लांबलें । परी मुळीं शरीर कैसें
 जालें । कासयाचें उभारिलें । कोणें कैसें ॥६॥
 ऐसी हे मागील आशंका । राहात गेली ते ऐका ।
 कदापि जाजु घेऊं नका । प्रत्ययो आलियानें
 ॥७॥ प्रत्ययोचि आहे प्रमाण । मूर्खांस वाटे अप्र-
 माण । पिडें प्रचितशब्दें जाण । विश्वासासी ॥८॥
 ब्रह्मीं मूळमाया जाली । तेचि अष्टधा प्रकृति
 गोलिली । भूतीं त्रिगुणीं कालवली । मूळमाया
 ॥९॥ ते मूळमाया वायोस्वरूप । वायोमध्ये जाणी-
 चें रूप । तेचि इच्छा परी आरोप । ब्रह्मीं न
 घडे ॥१०॥ तथापि ब्रह्मीं कल्पिला । तरी तो

शब्द वायां गेला । आत्मा निर्गुण संचला ।
 शब्दातीत ॥११॥ आत्मा निर्गुण वस्तु ब्रह्म । नाम-
 मात्र तितुका भ्रम । कल्पून लाविला संभ्रम । तरी
 तो लागणार नाही ॥१२॥ तथापि आग्रहें लाविला ।
 जरी धोंडा मारिला आकाशाला । आकाशावरी
 कुंथिला । तरी तें तुटेना ॥१३॥ तैसें ब्रह्म निर्वि-
 कार । निर्विकारीं लाविती विकार । विकार नासे
 निर्विकार । जैसें तैसें ॥१४॥ आतां ऐका प्रत्ययो ।
 जाणोनि धरावा निश्चयो । तरीच पाविजे जयो ।
 अनुभवाचा ॥१५॥ मायाब्रह्मीं जो समीर । त्यांत
 जाणता तो ईश्वर । ईश्वर आणी सर्वेश्वर । त्यासीच
 बोलिजे ॥१६॥ तोचि ईश्वर गुणासी आला ।
 त्याचा त्रिगुणभेद जाला । ब्रह्मा विष्णु महेश
 उपजला । तये ठाई ॥१७॥ सत्व रज आणी तम ।
 हे त्रिगुण उत्तमोत्तम । यांच्या स्वरूपाचा अनुक्रम ।
 मागां निरोपिला ॥१८॥ जाणता विष्णु भगवान ।
 जाणतानेणता चतुरानन । नेणता महेश पंचानन ।
 अत्यंत भोळा ॥१९॥ त्रिगुण त्रिगुणीं कालवले ।
 कैसे होती वेगळाले । परी विशेष न्यून भासले ।
 ते बोलावे लागती ॥२०॥ वायोमध्ये विष्णु होता ।
 तो वायोस्वरूपचि तत्वता । पुढें जाला देहधर्ता ।
 चतुर्भुजु ॥२१॥ तैसाच ब्रह्मा आणी महेश । देह

धरिती सावकास । गुप्त प्रगट होतां तयांस । वेळ
 नाही ॥२२॥ आतां रोकडी प्रचिती । मनुष्ये गुप्त
 प्रगटती । मां त्या देवांच्याच मूर्ती । सामर्थ्यवंत
 ॥२३॥ देव देवता भूतें देवतें । चढतें सामर्थ्य आहे तथें ।
 येणेंचि न्यायें राक्षसांतें । सामर्थ्यकळा ॥२४॥ झोटिंग
 वायोस्वरूप असती । सर्वेंच खुळखुळां चालती ।
 खोबरी खारिका टाकून देती । अकस्मात ॥२५॥
 अवघेंचि न्याल अभावं । तरी हें बहुतेकांस ठावं ।
 आपुलाल्या अनुभवं । विश्वलोक जाणती ॥२६॥
 मनुष्ये धरिती शरीरवेष । नाना परकायाप्रवेश ।
 मां तो परमात्मा जगदीश । कैसा न धरी ॥२७॥
 ह्मणोनि वायोस्वरूपें देह धरिले । ब्रह्मा विष्णु महेश
 जाले । पुढें तेचि विस्तारले । पुत्रपौत्रां ॥२८॥
 अंतरीच स्त्रिया कल्पिल्या । तां त्या कल्पितांच
 निर्माण जाल्या । परी तयापासून प्रजा निर्मिल्या ।
 नाहीत कदा ॥२९॥ इतून पुत्र कल्पिले । ते ते
 प्रसंगी निर्माण जाले । येणें प्रकारें वर्तले । हरिहरा-
 दिक ॥३०॥ पुढें ब्रह्मयानें सृष्टी कल्पिली । इछे-
 सरिसी सृष्टी जाली । जीवसृष्टि निर्माण केली ।
 ब्रह्मदेवें ॥३१॥ नाना प्रकारांचे प्राणी कल्पिले ।
 इछेसरिसे निर्माण जाले । अवघे जोडेचि उदले ।
 अंडजजारजादिक ॥३२॥ येक जळस्वेदापासून

जाले । ते प्राणी स्वेदज बोलिले । येक वायोकरितां
जाले । अकस्मात् उद्विज ॥३३॥ मनुष्यांची गौड-
विद्या । राक्षसांची वोडंबरीविद्या । ब्रह्मयाची
सृष्टिविद्या । येणें प्रकारें ॥३४॥ कांहींयेक मनु-
ष्यांची । त्याहून विशेष राक्षसांची । त्याहून विशेष
ब्रह्मयाची । सृष्टिविद्या ॥३५॥ जाणते नेणते प्राणी
निर्मिले । वेद वदोन मार्ग लाविले । ब्रह्मयानें
निर्माण केले । येणें प्रकारें ॥३६॥ मग शरीरां-
पासून शरीरें । सृष्टि वाढली विकारें । सकळ शरीरें
येणें प्रकारें । निर्माण जालीं ॥३७॥ येथें आशंका
फिटली । सकळ सृष्टि विस्तारली । विचार पाहातां
प्रत्यया आली । येथान्वयें ॥३८॥ ऐसी सृष्टि
निर्माण केली । पुढें विष्णूनें कैसी प्रतिपाळिली ।
हेहि विवंचना पाहिली । पाहिजे श्रोतीं ॥३९॥
सकळ प्राणी निर्माण जाले । ते मूळरूपें जाणोन
पाळिले । शरीरें दैत्य निर्दाळिले । नाना प्रकारींचे
॥४०॥ नाना अवतार धरणें । दुष्टांचा संवहार
करणें । धर्म स्थापायाकारणें । विष्णूस जन्म ॥४१॥
ह्मणोन धर्मस्थापनेचे नर । तेहि विष्णूचे अवतार ।
अभक्त दुर्जन रजनीचर । सहजचि जाले ॥४२॥
आतां प्राणी जे जन्मले । ते नेणोन संवहारले ।
मूळरूपें संवहारिले । येणें प्रकारें ॥४३॥ शरीरें रुद्र

स्ववळेल । तें जीवसृष्टि संहारेल । अवघें ब्रह्मांडाचि
जळेल । संहारकाळीं ॥४४॥ एवं उत्पत्ती स्थिती
संहार । याचा ऐसा आहे विचार । श्रोतीं होऊन
तत्पर । अवधान घावें ॥४५॥ कल्पांतीं संहार
वडेल । तोचि पुढें सांगिजेल । पंचप्रलय वोळखेल ।
तोचि ज्ञानी ॥४६॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे बीजलक्षणनाम
समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

एका प्रलयाचें लक्षण । पिंडीं दोनी प्रलये जाण ।
येक निद्रा येक मरण । देहांतकाळ ॥१॥ देहधारक
तिनी मूर्ती । निद्रा जेव्हां संपादिते । तो निद्रा-
प्रलय श्रोतीं । ब्रह्मांडींचा जाणावा ॥२॥ तिनी
मूर्तीस होईल अंत । ब्रह्मांडास मांडेल कल्पांत ।
तेव्हां जाणावा नेमस्त । ब्रह्मप्रलये जाला ॥३॥
दोनीं पिंडीं दोनी ब्रह्मांडीं । च्यारी प्रलय नवखंडीं ।
पांचवा प्रलय उदंडी । जाणिजे विवेकाचा ॥४॥
ऐसे हे पांचहि प्रलये । सांगितले येथान्वये । आतां
हें अनुभवास ये । ऐसें करूं ॥५॥ निद्रा जेव्हां

संचरे । तेव्हां जागृतीव्यापार सरे । सुषुप्ति अथवा
 स्वप्न भरे । अकस्मात् आंगी ॥६॥ या नांव निद्रा-
 प्रळये । जागृतीचा होये क्षये । आतां एका देहांत-
 समये । ह्यणिजे मृत्यप्रळये ॥७॥ देहीं रोग बळावती ।
 अथवा कठीण प्रसंग पडती । तेणें पंचप्राण जाती ।
 व्यापार सांडुनी ॥८॥ तिकडे गेला मनपवनु ।
 इकडे राहिली नुस्ती तनु । दुसरा प्रळये अनुमानु ।
 असेचिना ॥९॥ तिसरा ब्रह्मा निजेला । तों हा
 मृत्यलोक गोळा जाला । अवघा व्यापार खुंटला ।
 प्राणीमात्रांचा ॥१०॥ तेव्हां प्राणीयांचे सूक्ष्मांश ।
 वायोचक्रीं करिती वास । कित्येक काळ जातां
 ब्रह्मयास । जागृती घडे ॥११॥ पुन्हा मागुती सृष्टि
 रची । विसंचिले जीव मागुतें संची । सीमा होतां
 आयुष्याची । ब्रह्मप्रळय मांडे ॥१२॥ शत वरुषें
 मेघ जाती । तेणें प्राणी मृत्य पावती । असंभाव्य
 तर्कें क्षिती । मर्यादेवेगळी ॥१३॥ सूर्य तपे वारा-
 कळी । तेणें पृथ्वीची होय होळी । अग्नि पावतां
 पाताळीं । शेष विष वमी ॥१४॥ आकाशीं सूर्याच्या
 ज्वाळा । पाताळीं शेष विष वमी गरळा । दोहि-
 कडून जळतां भूगोळा । उरी कैची ॥१५॥
 सूर्यास खडतरता चढे । हलकालोळ चहुंकडे ।
 कोंसळती मेरूचे कडे । घडघडायमान ॥१६॥

अमरावती सत्यलोक । वैकुण्ठ कैलासादिक । याहि-
 वेगळे नाना लोक । भस्मोन जाती ॥१७॥ मेरू
 अवघाचि घसरे । तेथील महिमाच वोसरे । देव-
 समुदाव वावरे । वायोचर्की ॥१८॥ भस्म जालियां
 धरत्री । प्रजन्य पडे शुंडाधारी । मही विरे जळां-
 तरी । निमिष्यमात्रें ॥१९॥ पुढें नुस्तें उरेल जळ ।
 तयास शोषील अनळ । पुढें येकवटती ज्वाळ ।
 मर्यादेवेगळे ॥२०॥ समुद्रीचा वडवानळ । शिव-
 नेत्रीचा नेत्रानळ । सप्तकंचुकीचा आवर्णानळ । सूर्य
 आणी विद्युलयता ॥२१॥ ऐसे ज्वाळ येकवटती ।
 तेणें देव देह सोडिती । पूर्वरूपें मिळोन जाती ।
 प्रभंजनी ॥२२॥ तो वारा झडपी वैश्वानरा । वन्ही
 विज्ञेल येकसरा । वायो धांवे सैरावैरा । परब्रह्मी
 ॥२३॥ धूम्र वितुळे आकाशी । तैसें होईल समी-
 रासी । बहुतांमधें थोडियासी । नाश बोलिला
 ॥२४॥ वायो वितुळतांच जाण । सूक्ष्म भूतें आणी
 त्रिगुण । ईश्वर सांडी अधिष्ठान । निर्विकल्पी
 ॥२५॥ तेथें जाणीव राहिली । आणी जगज्जोती
 निमाली । शुद्ध सारांश उरली । स्वरूपस्थिती ॥२६॥
 जितुकी कांहीं नामाभिधानें । तये प्रकृतीचेनि गुणें ।
 प्रकृती नस्तां बोलणें । कैसें बोलावें ॥२७॥ प्रकृती

अस्तां विवेक कीजे । त्यास विवेकप्रळये बोलिजे ।
पांचही प्रळय वोजे । तुज निरोपिले ॥२८॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे पंचप्रळयनिरूपणनाम
समाप्त पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

उत्पत्ती स्थिति संवहार । याचा निरोपिला वेवहार ।
परमात्मा निर्गुण निराकार । जैसा तैसा ॥१॥ होतें
वर्ततें आणी जातें । याचा समंध नाही तेथें । आद्य
मध्य अवसान तें । संचलेंचि आहे ॥२॥ परब्रह्म
असतचि असे । मध्येंचि हा भ्रम भासे । भासे
परंतु अवघा नासे । काळांतरी ॥३॥ उत्पत्ती-
स्थितीसंवहारत । मध्येंहि अखंड होत जात ।
पुढें सेवटी कल्पांत । सकळांस आहे ॥४॥
यामध्यें ज्यास विवेक आहे । तो आधींच
जाणताहे । सारासार विचारें पाहें । लक्षणोनियां ॥५॥
बहुत भ्रमिष्ट मिळाले । त्यांत उमजल्याचें काय
चाले । सृष्टीमधें उमजले । ऐसे थोडे ॥६॥ त्या
उमजल्याचें लक्षण । कांहीं करूं निरूपण । भ्रमा-
हून विलक्षण । माहापुरुष ॥७॥ भ्रम हा नसेल
जयासी । मनीं वोळखावें तयासी । एक आतां

भ्रमासी । निरोपिजेल ॥८॥ येक परब्रह्म संचलें ।
 कदापी नाही विकारलें । त्यावेगळें भासलें । तें
 भ्रमरूप ॥९॥ जयासी बोलिला कल्पांत । त्रिगुण
 आणी पंचभूत । हें अवघेंचि समस्त । भ्रमरूप
 ॥१०॥ मी तूं हा भ्रम । उपासनाहि भ्रम । ईश्वर-
 भाव हाहि भ्रम । निश्चर्येंसी ॥११॥

श्लोक ॥ भ्रमेणाह भ्रमेण त्वं । भ्रमेणोपासका जना ।

भ्रमेणेश्वरभावत्व । भ्रममूलमिद जगत् ॥ १ ॥

याकारणें सृष्टि भासत । परंतु भ्रमचि हा समस्त ।
 यामध्यें जे विचारवंत । तेचि धन्य ॥१२॥ आतां
 भ्रमाचा विचारू । अत्यंतचि प्रांजळ करूं । दृष्टांतद्वारें
 विवरूं । श्रोतयांसी ॥१३॥ भ्रमण करितां दुरी
 देसीं । दिशाभूलि आपणासी । कां वोळखी मोडे
 जीवलगांसी । या नांव भ्रम ॥१४॥ कां उन्मत्त
 द्रव्य सेविलें । तेणें अनेक भासों लागलें । नाना
 वेथां कां झडपिलें । भूतें तो भ्रम ॥१५॥ दशाव-
 तारीं वाटती नारी । कां ते मांडली बाजीगरी ।
 उगाच संदेह अंतरीं । या नांव भ्रम ॥१६॥ ठेविला
 ठाव तो विसरला । कां मार्गी जातां मार्ग चुकला ।
 पट्टणामधें भांबावला । या नांव भ्रम ॥१७॥ वस्तु
 आपणायासीं असतां । गेली ह्यणोनि होये दुचिता ।

आपलें आपण विसरतां । या नांव भ्रम ॥१८॥
 कांहीं पदार्थ विसरोन गेला । कां जें सिकला तें
 विसरला । स्वप्नदुःखें घाविरा जाला । या नांव
 भ्रम ॥१९॥ दुश्चिन्हें अथवा अपशकुन । मिथ्या
 वार्तेनें भंगे मन । वचके पदार्थ देखोन । या नांव
 भ्रम ॥२०॥ वृक्ष काष्ठ देखिलें । मनांत वाटे भूत
 आलें । कांहींच नस्तां हडबडिलें । या नांव भ्रम
 ॥२१॥ काच ह्मणोन उदकांत पडे । कां सभा
 देखोन दर्पणीं पवाडे । द्वार चुकोन भलतीकडे ।
 जाणें या नांव भ्रम ॥२२॥ येक अस्तां येक वाटे ।
 येक सांगतां येक निवटे । येक दिसतां येक उठे ।
 या नांव भ्रम ॥२३॥ आतां जें जें देइजेतें । तें तें पुढें
 पाविजेतें । मेलें माणुस भोजना येतें । या नांव भ्रम
 ॥२४॥ ये जन्मींचें पुढिले जन्मीं । कांहीं येक पावेन
 मी । प्रीती गुंतली मनुष्याचे नामीं । या नांव भ्रम
 ॥२५॥ मेलें मनुष्य स्वप्ना आलें । तेणें कांहीं
 मागितलें । मनीं अखंड वैसलें । या नांव भ्रम
 ॥२६॥ अवघें मिथ्या ह्मणोन बोले । आणी
 सामर्थ्यावरी मन चाले । ज्ञाते वैभवं दपटले । या
 नांव भ्रम ॥२७॥ कर्मठपणें ज्ञान विटे । कां ज्ञाते-
 पणें वळें भ्रष्टे । कोणीयेक सीमा फिटे । या नांव भ्रम
 ॥२८॥ देहाभिमान कर्माभिमान । ज्यात्याभिमान

कुळाभिमान । ज्ञानाभिमान मोक्षाभिमान । या
नांव भ्रम ॥२९॥ कैसा न्याय तो न कळे । केला
अन्याये तो नाडळे । उगाच अभिमानें खवळे ।
या नांव भ्रम ॥३०॥ मागील कांहीं आठवेना ।
पुढील विचार सुचेना । अखंड आरूढ अनुमाना ।
या नांव भ्रम ॥३१॥ प्रचीतिविण औषध घेणें ।
प्रचित नस्तां पथ्य करणें । प्रचीतीविण ज्ञान सांगणें ।
या नांव भ्रम ॥३२॥ फळश्रुतीविण प्रयोग । ज्ञाने-
वीण नुस्ता योग । उगाच शरीरें भोगिजे भोग ।
या नांव भ्रम ॥३३॥ ब्रह्मा लिहितो अदृष्टी ।
आणि वाचून जाते सटी । ऐशा प्रकारीच्या गोष्टी ।
या नांव भ्रम ॥३४॥ उदंड भ्रम विस्तारला ।
अज्ञानजनी पैसावला । अल्प संकेतें बोलिला ।
कळावयाकारणें ॥३५॥ भ्रमरूप विश्व स्वभावे ।
तेथें काये म्हणोन सांगवें । निर्गुण ब्रह्मावेगळें
अघवे । भ्रमरूप ॥३६॥ ज्ञात्यास नाही संसार ।
ऐसें बोलती अपार । गत ज्ञात्याचे चमत्कार ।
या नांव भ्रम ॥३७॥ येथें आशंका उठिली ।
ज्ञात्याची समाधी पूजिली । तेथें कांहीं प्रचित
आली । किंवा नाही ॥३८॥ तैसेचि अवतारी
संपले । त्यांचेही सामर्थ्य उदंड चाले । तरी ते
काये गुंतले । वासना धरुनी ॥३९॥ ऐसी आशंका

उद्भवली । समर्थे पाहिजे निरसिली । इतुकेन हे
समाप्त जाली । कथा भ्रमाची ॥४०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे भ्रमनिरूपणनाम
समाप्त षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

अवतारादिक ज्ञानी संत । सारासारविचारें मुक्त ।
त्यांचें सामर्थ्य चालत । कोण्या प्रकारें ॥१॥
हे श्रोतयांची आशंका । पाहतां प्रश्न केला निका ।
सावध होऊन ऐका । म्हणे वक्ता ॥२॥ ज्ञानी मुक्त
होऊन गेले । मार्गें त्यांचें सामर्थ्य चाले । परंतु ते
नाहीं आले । वासना धरूनी ॥३॥ लोकांस होतो
चमत्कार । लोक मानिती साचार । परंतु याचा
विचार । पाहिला पाहिजे ॥४॥ जीत अस्तां नेणों
किती । जनामधें चमत्कार होती । ऐसियाची सद्य-
प्रचिती । रोकडी पाहावी ॥५॥ तो तरी आपण नाहीं
गेला । लोकीं प्रत्यक्ष देखिला । ऐसा हा चमत्कार
जाला । यास काये म्हणावें ॥६॥ तरी हा लोकांचा
भावार्थ । भाविकां देव येथार्थ । अनेत्र कल्पना वेथ ।
कुतर्काची ॥७॥ आवडे तें स्वमीं देखिलें । तरी काये

तेथून आले । ह्मणाल तेणें आठविलें । तरी द्रव्य कां
 दिसै ॥८॥ एवं आपली कल्पना । स्वमीं येती पदार्थ
 नाना । परी ते पदार्थ चालतीना । अथवा आठऊ
 नाही ॥९॥ येथें तुटली आशंका । ज्ञात्यास जन्म
 कल्पूं नका । उमजेना तरी विवेका । बरें पाहा ॥१०॥
 ज्ञानी मुक्त होऊन गेले । त्यांचें सामर्थ्य उगेंचि
 चाले । कां जे पुण्यमार्गें चालिले । म्हणोनियां ॥११॥
 याकारणें पुण्यमार्गें चालवें । भजन देवाचें वाढवावें ।
 न्याये सांडून न जावें । अन्यायमार्गें ॥१२॥ नाना
 पुरश्चरणें करावीं । नाना तीर्थाटणें फिरावीं । नाना
 सामर्थ्यें वाढवावीं । वैराग्यवळें ॥१३॥ निश्चये बैसे
 वस्तूकडे । तरी ज्ञानमार्गेंहि सामर्थ्य चढे । कोणी-
 येक येकांत मोडे । ऐसें न करावें ॥१४॥ येक गुरु
 येक देव । कोठें तरी असावा भाव । भावार्थ नस्तां
 वाव । सर्व कांहीं ॥१५॥ निर्गुणीं ज्ञान जालें ।
 ह्मणोन सगुण अलक्ष केलें । तरी तें ज्ञातें नागवलें ।
 दोहिकडे ॥१६॥ नाही भक्ति नाही ज्ञान । मधेंच
 पैसावला अभिमान । ह्मणोनियां जपध्यान । सांडूच
 नये ॥१७॥ सांडील सगुणभजनासी, । तरी तो ज्ञाता
 परी अपेसी । ह्मणोनियां सगुणभजनासी । सांडूचि
 नये ॥१८॥ निःकाम बुद्धीचिया भजना । त्रैलोकीं
 नाही तुळणा । समर्थेविण घडेना । निःकाम भजन

॥१९॥ कामनेनें फळ घडे । निःकाम भजनें भगवंत
 जोडे । फळ भगवंता कोणीकडे । महदांतर ॥२०॥
 नाना फळें देवापासी । आणी फळ अंतरी भगवंतासी ।
 याकारणें परमेश्वरासी । निःकाम भजावें ॥२१॥
 निःकामभजनाचें फळ आगळें । सामर्थ्य चढे मर्यादे-
 वेगळें । तेथें वापुडीं फळें । कोणीकडे ॥२२॥ भक्तें
 जें मनीं धरावें । तें देवें आपणाचि करावें । तेथें
 वेगळें भावावें । नलगे कदा ॥२३॥ दोनी सामर्थ्यें
 येक होतां । काळास नाटोपे सर्वथा । तेथें इतरांची
 कोण कथा । कीटकन्यायें ॥२४॥ ह्मणोन निः-
 काम भजन । वरी विशेष ब्रह्मज्ञान । तथास तुळितां
 त्रिभुवन । उणें वाटे ॥२५॥ येथें बुद्धीचा प्रकाश ।
 आणीक न चढे विशेष । प्रताप कीर्ती आणी येश ।
 निरंतर ॥२६॥ निरूपणाचा विचार । आणी हरि-
 कथेचा गजर । तेथें होती तत्पर । प्राणीमात्र ॥२७॥
 जेथें भ्रष्टाकार घडेना । तो परमार्थही दडेना ।
 समाधान विषडेना । निश्चयाचें ॥२८॥ सारासार-
 विचार करणें । न्यायेअन्याये अखंड पाहाणें ।
 बुद्धि भगवंताचें देणें । पालटेना ॥२९॥ भक्त भग-
 वंतां अनन्य । त्यासी बुद्धि देतो आपण । येदर्थी
 भगवद्वचन । सावध ऐका ॥३०॥

श्लोकार्ध ॥ ददामि बुद्धियोग त येन मामुपयांति ते ॥६॥

ह्यणौन सगुण भजन । वरी विशेष ब्रह्मज्ञान । प्रत्य-
याचें समाधान । दुर्लभ जर्गो ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सगुणभजननिरूपणनाम
समास सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

एका प्रचितीचीं लक्षणें । प्रचित पाहेल तें शाहाणें ।
येर वेडे दैन्यवाणे । प्रचितीविण ॥१॥ नाना रत्नें
नाना नाणीं । परीक्षून न घेतां हानीं । प्रचित न
येतां निरूपणीं । बैसोंच नये ॥२॥ तुरंग शस्त्र
दमून पाहिलें । बरें पाहातां प्रचितीस आलें । तरी
मग पाहिजे घेतलें । जाणते पुरुषीं ॥३॥ बीज
उगवेलसें पाहावें । तरी मग द्रव्य घालून ध्यावें ।
प्रचित आलियां एकावें । निरूपण ॥४॥ देहीं
आरोग्यता जाली । ऐसी जना प्रचित आली । तरी
मग आगत्य घेतली । पाहिजे मात्रा ॥५॥ प्रचिती-
विण औषध घेणें । तरी मग धडाचि विधडणें ।
अनुमानें जें कार्य करणें । तेंचि मूर्खपण ॥६॥
प्रचितीस नाहीं आलें । आणी सुवर्ण करविलें ।
तरी मग जाणावें ठकिलें । देखतदेखतां ॥७॥
शोधून पाहिल्याविण । कांहींतरी येक कारण ।

होणार नाही निर्वाण । प्राणास घडे ॥८॥ ह्मणोनी
 अनुमानाचें कार्य । भल्यानी कदापि करूं नये ।
 उपाय पाहातां अपाये । नेमस्त घडे ॥९॥ पाण्यां-
 तील म्हैसीची साठी । करणें हे बुद्धिच खोटी ।
 शोधिल्याविण हिंपुटी । होणें घडे ॥१०॥ विश्वासें
 घर घेतलें । ऐसें किती नाही ऐकिलें । मैदें मैदावें
 केले । तरी तें शोधिलें पाहिजे ॥११॥ शोधिल्या-
 विण अन्नवस्त्र घेणें । तेणें प्राणास मुकणें । लटि-
 क्याचा विश्वास धरणें । हेंचि मूर्खपण ॥१२॥
 संगती चोराची धरितां । घात होईल तत्वता । ठकु
 सितरु शोधितां । ठाई पडे ॥१३॥ गैरसाळ तामगिरी ।
 कोणी नवी मुद्रा करी । नाना कपट परोपरी ।
 शोधून पाहावें ॥१४॥ दिवाळखोराचा मांड ।
 पाहातां वैभव दिसे उदंड । तरी तें अवघें थोतांड ।
 भंड पुढें ॥१५॥ तैसें प्रचितीवीण ज्ञान । तेथें नाही
 समाधान । करून बहुतांचा अनुमान । अन्हीत
 जालें ॥१६॥ मंत्र यंत्र उपदेसिले । नेणतें प्राणी तें
 गोविलें । जैसें झांकून मारिलें । दुखणाईत ॥१७॥
 वैद्य पाहिला परी कच्चा । तरी प्राण गेला पोराचा ।
 येथें उपाये दुसऱ्याचा । काय चाले ॥१८॥ दुःखें
 अंतरीं झिजे । आणीवैद्य पुसतां लाजे । तरीच मग
 त्यासी साजे । आत्महत्यारेपण ॥१९॥ जाणत्याबरी

गर्व केला । तरीनेणत्याकरितां बुडाला । यथे
 कोणाचा घात जाला । बरे पाहा ॥२०॥ पापाची
 खंडणा जाली । जन्मघातना चुकली । ऐसी स्वये
 प्रचित आली । ह्मणिजे बरे ॥२१॥ परमेश्वरास
 वोळखिलें । आपण कोणसें कळलें । आत्मनिवेदन
 जालें । ह्मणिजे बरे ॥२२॥ ब्रह्मांड कोणें केलें ।
 कासयाचें उभारलें । मुख्य कर्त्यास वोळखिलें ।
 ह्मणिजे बरे ॥२३॥ यथे अनुमान राहिला । तरी
 परमार्थ केला तो वायां गेला । प्राणी संशई
 बुडाला । प्रचितीविण ॥२४॥ हे परमार्थाचें
 वर्म । लटिकें बोले तो अत्थम । लटिकें मानी
 तो अधमोद्धम । यथार्थ जाणावा ॥२५॥ यथे
 बोलण्याची जाली सीमा । नेणतां न कळे परमात्मा ।
 असत्य नाही सर्वोत्तमा । तूं जाणसी ॥२६॥
 माझे उपासनेचा बडिवार । ज्ञान सांगावें साचार ।
 मिथ्या बोलतां उत्तर । प्रभूस लागे ॥२७॥ ह्मणोनि
 सत्यचि बोलिलें । कर्त्यास पाहिजे वोळखिलें ।
 मायोद्भवाचें शोधिलें । पाहिजे मूळ ॥२८॥ तेंचि
 पुढें निरूपण । बोलिलेंचि बोलिलें प्रमाण । श्रोतीं
 सावध अंतःकर्ण । घातलेंचि बालावें ॥२९॥ सूक्ष्म
 निरूपण लागलें । तेथें बोलिलेंचि मागुतें बोलिलें ।
 श्रोत्यांस पाहिजे उमजलें । ह्मणोनियां ॥३०॥

प्रचित पाहातां निकट । उडोन जाती परिपाठ ।
 ह्मणोनि हे स्वटपट । करणें लागे ॥३१॥ परिपा-
 ठेंचि जरी बोलिलें । तरी प्रचितसमाधान बुडालें ।
 प्रचितसमाधान राखिलें । तरी परिपाठ उडे ॥३२॥
 ऐसी सांकडी दोर्होकडे । ह्मणौन बोलिलेंचि
 बोलणें घडे । दोनी राखोनियां कोडें । उकलून
 दाऊं ॥३३॥ परिपाठ आणी प्रचित प्रमाण ।
 दोनी राखोन निरूपण । श्रोते परम विचक्षण ।
 विवरोत पुढें ॥३४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे प्रचितनिरूपणनाम
 समाप्त अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

आकाशीं वायो जाला निर्माण । तैसी ब्रह्मीं मूळ-
 माया जाण । त्या वायोमधें त्रिगुण । आणी
 पंचभूतें ॥१॥ वटवीजीं असे वाड । फोडून पाहातां
 न दिसे झाड । नाना वृक्षांचें जुंवाड । बीजापासून
 होती ॥२॥ तैसी बीजरूप मूळमाया । विस्तार
 जाला तेथुनियां । तिचें स्वरूप शोधुनियां । बरें
 पाहावें ॥३॥ तेथें दोनी भेद दिसती । विवेकें
 पाहावी प्रचिती । निश्चळीं जे चंचळ स्थिती ।

तोचि वायो ॥४॥ तयामधें जाणीवकळा ।
जगज्जोतीचा जिव्हाळा । वायो जाणीव मिळोन
मेळा । मूळमाया बोलिजे ॥५॥ सरिता म्हणतां
वायको भासे । तेथें पाहातां पाणीच असे । विवेकी
हो समजा तैसें । मूळमायेसी ॥६॥ वायो जाणीव
जगज्जोती । तयास मूळमाया म्हणती । पुरुष
आणी प्रकृती । याचेंच नांव ॥७॥ वायोस म्हणती
प्रकृति । आणि पुरुष म्हणती जगज्जोती । पुरुष
प्रकृती शिवशक्ती । याचेंच नांव ॥८॥ वायोमधें
जाणीव विशेष । तोचि प्रकृतीमधें पुरुष । ये गोष्टीचा
विश्वास । धरिला पाहिजे ॥९॥ वायो शक्ति
जाणीव ईश्वर । अर्धनारी नटेश्वर । लोक ह्मणती
निरंतर । यें प्रकारें ॥१०॥ वायोमध्ये जाणीव
गुण । तेंचि ईश्वराचें लक्षण । तयापासून त्रिगुण ।
पुढें जाले ॥११॥ तया गुणांमधें सत्वगुण । निखळ
जाणीवलक्षण । त्याचा देहधारी आपण । विष्णु
जाणा ॥१२॥ त्याच्या अंशें जग चाले । ऐसें
भगवद्गीता बोले । गुंतले तेचि उगवले । विचार
पाहातां ॥१३॥ येक जाणीव वांटली । प्राणीमात्रांस
विभागली । जाणजाणों वांचविली । सर्वत्र काया
॥१४॥ तयेचें नांव जगज्जोती । प्राणीमात्र तिचेन
जिती । याची रोकडी प्रचिती । प्रत्यक्ष पाहावी

॥१५॥ पक्षी श्वापद किडा मुंगी । कोणीयेक
 प्राणी जर्गी । जाणीव खेळे त्याचा आंगी । निरंतर
 ॥१६॥ जाणोनी काया पळविती । तेणें गुणें
 वांचती । दडती आणि लपती । जाणजाणों ॥१७॥
 आवड्या जगास वांचविती । म्हणोनि नामें जग-
 जोती । ते गेलियां प्राणी मरती । जेथील तेथें
 ॥१८॥ मुळींचे जाणीवेचा विकार । पुढें जाला
 विस्तार । जैसे उदकाचे तुषार । अनंत रेणु ॥१९॥
 तैसे देव देवता देवतें भूतें । मिथ्या म्हणों नये
 त्यातें । आपलाल्या सामर्थ्ये ते । सृष्टीमधें फिरती
 ॥२०॥ सदा विचरती वायोस्वरूपें । स्वइच्छा
 पालटिती रूपें । अज्ञान प्राणी भ्रमें संकल्पें । त्यास
 बाधिती ॥२१॥ ज्ञात्यास संकल्पचि असेना ।
 म्हणोन त्यांचेन बाधवेना । याकारणें आत्मज्ञाना ।
 अभ्यासावें ॥२२॥ अभ्यासिलीयां आत्मज्ञान ।
 सर्व कर्मास होये खंडण । हे रोकडी प्रचित प्रमाण ।
 संदेह नाही ॥२३॥ ज्ञानेविण कर्म विघडे । हें तों
 कदापि न घडे । सद्गुरुवीण ज्ञान जोडे । हेंहि
 अघटीत ॥२४॥ म्हणोन सद्गुरु करावा । सत्संग
 शोधून धरावा । तत्वविचार विवरावा । अंतर्यामी
 ॥२५॥ तत्वे तत्व निरसोन जातां । आपला आप-
 णचि तत्वता । अनन्यभावे सार्थकता । सहजचि

जाली ॥२६॥ विचार न करितां जें जें केलें । तें तें वाउगें वेर्थ गेलें । झणोन विचारीं प्रवर्तलें । पाहिजे आधीं ॥२७॥ विचार पाहेल तो पुरुषु । विचार न पाहे तो पशु । ऐसीं वचनें सर्वेशु । ठाईं ठाईं बोलिला ॥२८॥ सिद्धांत साधायाकारणें । पूर्वपक्ष लागे उडवणें । परंतु साधकां निरूपणें । साक्षात्कार ॥२९॥ श्रवण मनन निजध्यास । प्रचितीनें बाणतां विश्वास । रोकडा साक्षात्कार सायास । करणेंचि नलगे ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे पुरुषप्रकृतीनाम

समास नवम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

गगनासारिखें ब्रह्म पोकळ । उदंड उंच अंतराळ । निर्गुण निर्मळ निश्चळ । सदोदित ॥१॥ त्यास परमात्मा म्हणती । आणीक नामें नेणों किती । परी तें जाणिजे आदिअंती । जैसें तैसें ॥२॥ विस्तीर्ण पसरला पैस । भोवता दाटला अवकाश । भासचि नाही निराभास । जैसें तैसें ॥३॥ चहुंकडे पाताळतळीं । अंतचि नाही अंतराळीं । कल्पांत-काळीं सर्वकाळीं । संचलेंचि असे ॥४॥ ऐसें

कांहीं येक अचंचळ । तें अचंचळीं भासे चंचळ ।
 त्यास नामेंहि पुष्कळ । त्रिविधा प्रकारें ॥५॥
 न दिसतां नांव ठेवणें । न देखतां खूण सांगणें ।
 असो हें जाणायाकारणें । नामाभिधानें ॥६॥ मूळ-
 माया मूळप्रकृति । मूळपुरुष ऐसें म्हणती । शिव-
 शक्ति नामें किती । नाना प्रकारें ॥७॥ परी जें
 नाम ठेविलें जया । आधीं बोलखावें तथा । प्रचिती-
 वीण कासया । बलगना करावी ॥८॥ रूपाचि न
 न धरितां सोये । नामासरिसें भरंगळों नये ।
 प्रत्ययाविण गळंगा होये । अनुमानज्ञानें ॥९॥
 निश्चळ गगनीं चंचळ वारा । वाजों लागला
 भरारां । परी त्या गगना आणि समीरा । भेद
 आहे ॥१०॥ तैसें निश्चळ परब्रह्म । चंचळ माया
 भासला भ्रम । त्या भ्रमाचाच संभ्रम । करून दाऊं
 ॥११॥ जैसा गगनीं चालिला पवन । तैसें निश्चळीं
 जालें चळण । इच्छा स्फूर्तिलक्षण । स्फूर्णरूप ॥१२॥
 अहंपणें जाणीव जाली । तेचि मूळप्रकृति बोलिली ।
 माहाकारणकाया रचली । ब्रह्मांडीची ॥१३॥ माहा-
 माया मूळप्रकृती । कारण ते अव्याकृती । सूक्ष्म
 हिरण्यगर्भ ह्मणती । विराट ते स्थूळ ॥१४॥ ऐसें
 पंचीकर्ण शास्त्रप्रमये । ईश्वरतनुचतुष्टये । ह्मणोन
 हें बोलणें होये । जाणीव मूळमाया ॥१५॥ परमात्मा

परमेश्वरु । परेश ज्ञानघन ईश्वरु । जगदीश जग-
 दात्मा जगदेश्वरु । पुरुषनामै ॥१६॥ सत्तारूप
 ज्ञानस्वरूप । प्रकाशरूप जोतिरूप । कारणरूप
 चिद्रूप । शुद्ध सूक्ष्म अलिप्त ॥१७॥ आत्मा अंतरात्मा
 विश्वात्मा । द्रष्टा साक्षी सर्वात्मा । क्षेत्रज्ञ शिवात्मा
 जीवात्मा । देही कूटस्त बोलिजे ॥१८॥ इंद्रात्मा
 ब्रह्मात्मा हरिहरात्मा । येमात्मा धर्मात्मा नैरुत्यात्मा ।
 वरुणवायोकुबेरात्मा । ऋषीदेवमुनिधर्ता ॥१९॥
 गण गंधर्व विद्याधर । येश किन्नर नारद तुंबर । सर्व
 लोकांचें अंतर । तो सर्वांतरात्मा बोलिजे ॥२०॥
 चंद्र सूर्य तारामंडळें । भूमंडळें मेघमंडळें । येकवीस
 स्वर्गें सप्त पाताळें । अंतरात्माच वर्तवी ॥२१॥
 गुप्त वल्ली पालहाळली । तिचीं पुरुषनामै घेतलीं ।
 आतां स्त्रीनामै ऐकिलीं ॥ पाहिजे श्रोतीं ॥२२॥
 मूलमाया जगदेश्वरी । परमविद्या परमेश्वरी । विश्व-
 वंद्या विश्वेश्वरी । त्रैलोक्यजननी ॥२३॥ अंतर्हेतु
 अंतर्कळा । मौन्यगर्भ जाणीवकळा । चपळ जग-
 जोती जीवनकळा । परा पश्यंती मध्यमा ॥२४॥
 युक्ति बुद्धि मति धारणा । सावधानता नाना
 चाळणा । भूत भविष्य वर्तमाना । उकलून
 दावी ॥२५॥ जागृति स्वप्न सुषुप्ती जाणे । तुर्या
 तादस्ता अवस्ता जाणे । सुख दुःख सकळ जाणे ।

मानापमान ॥२६॥ ते परम कठीण कृपाळू । ते परम
 कोमळ स्नेहाळू । ते परम क्रोधी लोभाळू । मर्यादे-
 वेगळी ॥२७॥ शांती क्षमा विरक्ती भक्ती । अध्यात्म-
 विद्या सायोज्यमुक्ति । विचारणा सहजस्थिति ।
 जयेचेनी ॥२८॥ पूर्वी पुरुषनामं बोलिलीं । उपरी
 स्त्रीनामं निरोपिलीं । आतां नपुंसकनामं ऐकिलीं ।
 पाहिजे चंचळार्ची ॥२९॥ जाणणें अंतःकर्णं चित्तं ।
 श्रवणं मननं चैतन्यं जीवितं । येतें जातें सुचीतं ।
 होऊन पाहा ॥३०॥ मीपणं तूपणं जाणपणं । ज्ञाते-
 पणं सर्वज्ञपणं । जीवपणं शिवपणं ईश्वरपणं ।
 अलितपणं बोलिजे ॥३१॥ ऐसीं नामें उदंड असती ।
 परी ते येकचि जगज्जोती । विचारवंत ते जाणती ।
 सर्वांतरात्मा ॥३२॥ आत्मा जगज्जोती सर्वज्ञपणं ।
 तीनीं मिळोन येकचि जाणं । अंतःकर्णचि प्रमाणं ।
 ज्ञेयीमात्रं ॥३३॥ ढीग जाले पदार्थांचे । पुरुष स्त्री
 नपुंसक नामांचे । परंतु सृष्टीरचनेचें । किती
 ह्मणोन सांगावे ॥३४॥ सकळ चालिता येक । अंत-
 रात्मा वर्तवी अनेक । मुंगीपासून ब्रह्मादिक ।
 तेणेंचि चालती ॥३५॥ तो अंतरात्मा आहे
 कैसा । प्रस्तुत बोलखाना आमासा । नाना
 प्रकारींचा तमासा । येथेंचि आहे ॥३६॥ तो कळतो
 परी दिसेना । प्रचित येते परी भासेना । शरीरी

असे परी वसेना । येके ठाई ॥३७॥ तीक्ष्ण-
 षणें गगनीं भरे । सरोवर देखतांच पसरे । पदार्थ
 लक्षून उरे । चहुंकडे ॥३८॥ जैसा पदार्थ दृष्टीस
 दिसतो । तो त्यासारिखाच होतो । वायोहूनि विशेष
 तो । चंचळविषई ॥३९॥ कित्येक दृष्टीनें देखे ।
 कितीयेक रसनेनें चाखे । कितीयेक ते बोळखे ।
 मनेंकरूनि ॥४०॥ श्रोत्रीं बैसोन शब्द ऐकतो ।
 घ्राणेंद्रियें वास घेतो । त्वचेइंद्रियें जाणतो । सीतो-
 षणादिक ॥४१॥ ऐशा जाणे अंतर्कळा । सकळामधें
 परी निराळा । पाहातां त्याची अगाध लीळा ।
 तोचि जाणे ॥४२॥ तो पुरुष ना सुंदरी । बाल
 तारुण्य ना कुमारी । नपुसकाचा देहधारी । परी
 नपुसक नव्हे ॥४३॥ तो चालवी सकळ देहासी ।
 करून अकर्ता ह्मणती त्यासी । तो क्षेत्रज्ञ क्षेत्रवासी ।
 देही कूटस्त बोलिजे ॥४४॥

श्लोक ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।

क्षर. सर्वाणि भूतानि कूटस्थोक्षर उच्यते ॥ ६१ ॥

दोनी पुरुष लोकीं असती । क्षराक्षर बोलिजेती ।
 सर्व भूतें क्षर ह्मणती । अक्षर कूटस्त बोलिजे ॥४५॥
 उत्तम पुरुष तो आणीक । निःप्रपंच निःकळंक ।
 निरंजन परमात्मा येक । निर्विकारी ॥४६॥ च्यारी
 देह निरसावे । साधकें देहातीत व्हावें । देहातीत

होतां जाणावें । अनन्य भक्त ॥४७॥ देहमात्र निर-
 सुनी गेला । तेथें अंतरात्मा कैसा उरला । निर्विकारी
 विकाराला । ठाव नाही ॥४८॥ निश्चळ परब्रह्म
 एक । चंचळ जाणावें माईक । ऐसा प्रत्यय निश्चया-
 त्मक । विवेकें पाहावा ॥४९॥ येथें बहुत नलगे
 खळखळ । एक चंचळ एक निश्चळ । शाश्वत
 कोणतें केवळ । ज्ञानें वोळखावें ॥५०॥ असार
 त्यागून घेईजे सार । ह्मणोन सारासार विचार ।
 नित्यानित्य निरंतर । पाहाती ज्ञानी ॥५१॥ जेथें
 ज्ञानचि होतें विज्ञान । जेथें मनचि होतें उन्मन ।
 तेथें कैचें चंचळपण । आत्मयासी ॥५२॥ सांगणो-
 वांगणीचें काम नव्हे । आपुल्या अनुभवे जाणावें ।
 प्रत्ययाविण सिणावें । तेंचि पाप ॥५३॥ सत्या-
 येवढें सुकृत नाही । असत्यायेवढें पाप नाही ।
 प्रचितीविण कोठेंचि नाही । समाधान ॥५४॥
 सत्य ह्मणिजे स्वरूप जाण । असत्य माया हें
 प्रमाण । येथें निरोपिलें पापपुण्य । रूपेंसहित ॥५५॥
 दृश्य पाप दोसरलें । पुण्य परब्रह्म उरलें । अनन्य
 होतांच जालें । नामातीत ॥५६॥ आपण वस्तु
 स्वतःसिद्ध । तेथें नाही देहसंघ । पापरासी होती
 दग्ध । येणें प्रकारें ॥५७॥ येरवी ब्रह्मज्ञानेंवीण ।
 जें जें साधन तो तो सीण । नाना दोषांचें क्षाळण ।

होईल कैसें ॥५८॥ पापाचें वळलें शरीर । पापचि
 घडे तदनंतर । अंतरीं रोग वरीवरी उपचार । काय
 करी ॥५९॥ नाना क्षत्रीं हें मुंडिलें । नाना तीर्थीं हें
 दंडिलें । नाना निग्रहीं खंडिलें । ठाईं ठाईं ॥६०॥
 नाना मृत्तिकेनें घांसिले । अथवा तप्तमुद्रेनें लासिलें ।
 जरी हें वरीवरी तासिलें । तरी शुद्ध नव्हे ॥६१॥
 सेणाचे गोळे गिळिले । गोमुत्राचे मोषे घेतले । माळा
 रुद्राक्ष घातले । काष्ठमणी ॥६२॥ वेष वरीवरी केला ।
 परी अंतरीं दोष भरला । त्या दोषाच्या दहनाला ।
 आत्मज्ञान पाहिजे ॥६३॥ नाना व्रतें नाना दानें ।
 नाना योग तीर्थाटणें । सर्वाहुनी कोटीगुणें । महिमा
 आत्मज्ञानाचा ॥६४॥ आत्मज्ञान पाहे सदा ।
 त्याच्या पुण्यास नाही मर्यादा । दुष्ट पातकाची
 बाधा । निरसोन गेली ॥६५॥ वेदशास्त्रीं सत्य-
 स्वरूप । तेंचि ज्ञानियांचें रूप । पुण्य जालें अमूप ।
 सुकृतें सीमा सांडिली ॥६६॥ या प्रचितीच्या गोष्टी ।
 प्रचित पाहावी आत्मदृष्टी । प्रचितीवेगळें कष्टी ।
 होऊंच नये ॥६७॥ आगा ये प्रचितीचे लोक हो ।
 प्रचित नस्तां अवघा शोक हो । रघुनाथकूपेनें राहो ।
 प्रत्यय निश्चयाचा ॥६८॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे चळाचळनिरूपणनाम
 समास दशम ॥ १० ॥

॥ भीमदशक नाम दशक एकादश ॥११॥

॥ श्रीराम ॥

आकाशापासून वायो होतो । हा तों प्रत्यये घेतो ।
वायोपासून अग्नी जो तो । सावध एका ॥१॥
वायोची कठिण घिसणी । तेथें निर्माण जाला वन्ही ।
मंद वायो सीतळ पाणी । तेथुनि जालें ॥२॥ आपा-
पासून जाली पृथ्वी । ते नाना बीजरूप जाणावी ।
बीजापासून उत्पत्ति व्हावी । हा स्वभावचि आहे ॥३॥
मुळीं सृष्टी कल्पनेची । कल्पना आहे मुळींची ।
जयेपासून देवत्रयाची । काया जाली ॥४॥ निश्चळा-
मधें चंचळ । तेचि कल्पना केवळ । अष्टधा प्रकृ-
तीचें मूळ । कल्पनारूप ॥५॥ कल्पना तेचि अष्टधा
प्रकृति । अष्टधा तेचि कल्पनामूर्ती । मुळ्यापासून
उत्पत्ति । अष्टधा जाणावी ॥६॥ पांच भूतें तीन
गुण । आठ जालीं दोनी मिळोन । ह्मणौनि अष्टधा
प्रकृति जाण । बोलिजेते ॥७॥ मुळीं कल्पनारूप
जाली । पुढें तेचि फापावली । केवळ जडत्वास
आली । सृष्टिरूपें ॥८॥ मुळीं जाली ते मूळमाया ।
त्रिगुण जाले ते गुणमाया । जडत्व पावली ते अविद्या
माया । सृष्टिरूपें ॥९॥ पुढें च्यारी खाणी जाल्या ।
च्यारी वाणी विस्तारल्या । नाना योनी प्रगटल्या ।

नाना वेक्ती ॥१०॥ ऐसी जाली उभारणी । आतां
 एका संवहारणी । मागील दशकीं विशद करूनि ।
 बोलिलें असे ॥११॥ परंतु आतां संकळित । बोलि-
 जेल संवहारसंकेत । श्रोते वक्ते येथें चित्त । देऊन
 एका ॥१२॥ शत वरुषें अनावृष्टि । तेथें आटेल
 जीवसृष्टि । ऐशा कल्पांताच्या गोष्टी । शास्त्रीं
 निरोपिल्या ॥१३॥ बाराकळीं तपे सूर्य । तेणें
 पृथ्वीची रक्षा होये । मग ते रक्षा विरोन जाये ।
 जळांतरीं ॥१४॥ तें जळ शोषी वैश्वानरु । वन्ही
 झडपी समीरु । समीर वितुळे निराकारु । जैसें तैसें
 ॥१५॥ ऐसी सृष्टिसंवहारणी जाली । मागां विस्तारें
 बोलिली । मायानिरासें उरली । स्वरूपस्थिति ॥१६॥
 तेथें जीवशिव पिंडब्रह्मांड । आटोन गेलें थोतांड ।
 मायेअविद्येचें बंड । वितळोन गेलें ॥१७॥ विवेकेंचि
 बोलिला क्षये । ह्यणोनि विवेकप्रळये । विवेकी
 जाणती काये । मूर्खास कळे ॥१८॥ सृष्टि शोधितां
 सकळ । येक चंचळ येक निश्चळ । चंचळास कर्ता
 चंचळ । चंचळरूपी ॥१९॥ जो सकळ शरीरीं वर्ते ।
 सकळ कर्तृत्वास प्रवर्ते । करून अकर्ता हा वर्ते ।
 शब्द जया ॥२०॥ राव रंक ब्रह्मादिक । सकळां-
 मधें वर्ते येक । नाना शरीरें चाळक । इंद्रियेंदारे
 ॥२१॥ त्यास परमात्मा बोलती । सकळ कर्ता ऐसें

जाणती । परि तो नासेल प्रचिती । विवेकें पाहावी
 ॥२२॥ जो स्वानामधें गुरुगुरितो । जो सूकरांमधें
 कुरुकुरितो । गाढवीं भरोन भुंकतो । आटाहास्यें
 ॥२३॥ लोक नाना देह देखती । विवेकी देहांत
 पाहाती । पंडित समदर्शनं घेती । येणें प्रकारें ॥२४॥

श्लोक ॥ विद्याविनयसपन्नं ब्राह्मणे गवि हरितनि ।

शुनि चैन श्वपाके च पडिताः समदर्शिनः ॥ ६३ ॥

देह पाहातां वेगळाले । परंतु अंतर येकचि जालें ।
 प्राणीमात्र देखिलें । येकांतरें ॥२५॥ अनेक प्राणी
 निर्माण होती । परी येकचि कळा वर्तती । तये
 नांव जगज्जोती । जाणतीकळा ॥२६॥ श्रोत्रीं नाना
 शब्द जाणे । त्वचेमधें सीतोष्ण जाणे । चक्षुमधें
 पाहों जाणे । नाना पदार्थ ॥२७॥ रसनेमधें रस
 जाणे । घ्राणामधें वास तो जाणे । कर्मइंद्रियांमधें
 जाणे । नाना विषयस्वाद ॥२८॥ सूक्ष्म रूपें स्थूळ
 रक्षी । नाना सुखदुःखें परीक्षी । त्यास ह्मणती
 अंतरसाक्षी । अंतरात्मा ॥२९॥ आत्मा अंतरात्मा
 विश्वात्मा । चैतन्य सर्वात्मा सूक्ष्मात्मा । जीवात्मा
 शिवात्मा परमात्मा । द्रष्टा साक्षी सत्तारूप ॥३०॥
 विकारामधील विकारी । अखंड नाना विकार करी ।
 त्यास वस्तु ह्मणती भिकारी । परम हीन ॥३१॥
 सर्व येकचि दिसती । अवघा येकंकार करिती ।

ते अवर्षा माईक स्थिती । चंचळामधें ॥३२॥
 चंचळ माया ते माईक । निश्चळ परब्रह्म येक ।
 नित्यानित्यविवेक । याकारणें ॥३३॥ जातो जीव
 तो प्राण । नेणे जीव तो अज्ञान । जन्मतो जीव
 तो जाण । वासनात्मक ॥३४॥ ऐक्य जीव तो
 ब्रह्मांश । जेथें पिंडब्रह्मांडनिरास । येथें सांगितले
 विशेष । चत्वार जीव ॥३५॥ असो हें अवर्षें चंचळ ।
 चंचळ जाईल सकळ । निश्चळ तें निश्चळ । आदि-
 अंती ॥३६॥ आद्य मध्य अवसान । जे वस्तु सम-
 समान । निर्विकारी निर्गुण निरंजन । निःसंग
 निःप्रपंच ॥३७॥ उपाधीनिरासें तत्वता । जीव-
 शिवास ऐक्यता । विवंचून पाहों जातां । उपाधि
 कैची ॥३८॥ असो जाणणें तितुकें ज्ञान । परंतु
 होतें विज्ञान । मनें वोळखावें उन्मन । कोण्या
 प्रकारें ॥३९॥ वृत्तीस न कळे निवृत्ति । गुणास
 कैची निर्गुणप्राप्ती । गुणातीत साधक संती । विवेकें
 केलें ॥४०॥ श्रवणापरीस मनन सार । मननें कळे
 सारासार । निजध्यासें साक्षात्कार । निःसंग वस्तु
 ॥४१॥ निर्गुणीं जे अनन्यता । तेचि मुक्ति सायो-
 ज्यता लक्ष्यांश वाच्यांश आतां । पुरे जाला ॥४२॥
 अलक्षीं राहिलें लक्ष । सिद्धांतीं कैचा पूर्वपक्ष ।
 अप्रत्यक्षास कैचें प्रत्यक्ष । असोन नाही ॥४३॥

असोन माईक उपाधी । तेचि सहजसमार्थी । श्रवणें
वळावी बुद्धी । निश्चयाची ॥४४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सिद्धांतनिरूपणनाम
समाप्त प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

येक निश्चळ येक चंचळ । चंचळीं गुंतलें सकळ ।
निश्चळ तें निश्चळ । जैसें तैसें ॥१॥ पाहे निश्चळाचा
विवेक । ऐसा लक्षांमधें येक । निश्चळाऐसा निश्चया-
त्मक । निश्चळचि तो ॥२॥ या निश्चळाच्या गोष्टी
सांगती । पुन्हां चंचळाकडे धांवती । चंचळचकीं
निषोन जाती । ऐसे थोडे ॥३॥ चंचळीं चंचळ
जन्मलें । चंचळाचिमधें वाढलें । अवघें चंचळचि
बिंबलें । जन्मवरी ॥४॥ पृथ्वी अवघी चंचळाकडे ।
करणें तितुकें चंचळीं घडे । चंचळ सांडून निश्चळीं
एवाडे । ऐसा कैचा ॥५॥ चंचळ कांहीं निश्चळेना ।
निश्चळ कदापी चळेना । नित्यानित्यविवेकें जना ।
उमजे कांहीं ॥६॥ कांहीं उमजलें तरी नुमजे ।
कांहीं समजलें तरी न समजे । कांहीं बुझे तरी
निर्बुजे । किंचित मात्र ॥७॥ संदेह अनुमान आणी
भ्रम । अवघा चंचळामधें भ्रम । निश्चळीं कदा

नहीं बर्म । समजलें पाहिजे ॥८॥ चंचळाकरी
 तितुकी माया । माईक जाये विलया । लहान थोर
 ह्यणावया । कार्य नाही ॥९॥ सगट माया विस्ता-
 रली । अष्टधा प्रकृति फांपावली । चित्रविचित्र
 विकारली । नाना रूपें ॥१०॥ नाना उत्पत्ती नाना
 विकार । नाना प्राणी लहान थोर । नाना पदार्थ
 मकार । नाना रूपें ॥११॥ विकारवंत विकारलें ।
 सूक्ष्म जडत्वास आलें । अमर्याद् दिसों लागलें ।
 कांहींचावाही ॥१२॥ मग नाना शरीरें निर्माण
 जालीं । नाना नामाभिधानें ठेविलीं । भाषापरत्वे
 कळों आलीं । कांहीं कांहीं ॥१३॥ मग नाना
 रीति नाना दंडक । आचार येकाहून येक । वर्तों
 लागले सकळ लोक । लोकाचारें ॥१४॥ अष्टधा
 प्रकृतीचीं शरीरें । निर्माण जालीं लहानथोरें । पुढें
 आपुलाल्या प्रकारें । वर्तों लागती ॥१५॥ नाना
 मत्तें निर्माण जालीं । नाना पाषांडें वाढलीं ।
 नाना प्रकारीचीं उठिलीं । नाना बंडें ॥१६॥ जैसा
 प्रवाह पडिला । तैसाच लोक चालिला । कोण
 वारील कोणाला । येक नाही ॥१७॥ पृथ्वीचा
 जाला गळांठा । येकाहून येक मोठा । कोण स्वरा
 कोण खोटा । कोण जाणे ॥१८॥ आचार बहुक-
 चिंत पडिला । कित्येक पोटासाठीं बुडाला । अवघा

वरपंगचि जाला । साभिमानें ॥१९॥ देव जाले
 उदंड । देवांचें मांडलें भंड । भूतादेवतांचें थोतांड ।
 येकचि जालें ॥२०॥ मुख्य देव तो कळेना ।
 काशास कांहींच मिळेना । येकास येक वळेना ।
 अनावर ॥२१॥ ऐसा नासला विचार । कोण
 पाहातो सारासार । कैचा लहान कैचा थोर ।
 कळेचिना ॥२२॥ शास्त्रांचा बाजार भरला । देवांचा
 गलबला जाला । लोक कामनेच्या व्रताला । झोंबोन
 पडती ॥२३॥ ऐसें अवघें नासलें । सत्यासत्य हारपलें ।
 अवघें अनायेक जालें । चहूंकडे ॥२४॥ मतामतांचा
 गलबला । कोणी पुसेना कोणाला । जो जे मर्ती
 सांपडला । त्यास तेंचि थोर ॥२५॥ असत्याचा
 अभिमान । तेणें पाविजे पतन । ह्मणोनियां ज्ञाते
 जन । सत्य शोधिते ॥२६॥ लोक वर्तते सकळ ।
 तें ज्ञात्यास करतळामळ । आतां एका केवळ ।
 विवेकी हो ॥२७॥ लोक कोण्या पंथें जाती ।
 आणि कोण्या देवास भजती । ऐसी हे रोकडी
 प्रचिती । सावध एका ॥२८॥ मूर्तिका धातु
 पाषाणादिक । ऐसिया प्रतिमा अनेक । बहुतेक
 लोकांचा दंडक । प्रतिमादेवी ॥२९॥ नाना देवांचे
 अवतार । चरित्रें ऐकती येक नर । जप ध्यान
 निरंतर । करिते पूजा ॥३०॥ येक सकळांचा

अंतरात्मा । विश्वीं वर्ते जो विश्वात्मा । द्रष्टा
 साक्षी ज्ञानात्मा । मानिती येक ॥३१॥ येक ते
 निर्मळ निश्चळ । कदापी नद्हेति चंचळ । अनन्य-
 भावें केवळ । वस्तुच ते ॥३२॥ येक नाना प्रतिमा ।
 दुसरा अवतारमहिमा । तिसरा तो अंतरात्मा ।
 चौथा तो निर्विकारी ॥३३॥ ऐसे हे चत्वार देव ।
 सृष्टीमधील स्वभाव । यावेगळा अंतर्भाव । कोठेंचि
 नाही ॥३४॥ अवघें येकचि मानिती । ते साक्ष देव
 जाणती । परंतु अष्टधा प्रकृति । वोळखिली पाहिजे
 ॥३५॥ प्रकृतीमधील देव । तो प्रकृतीचा स्वभाव ।
 भावातीत माहानभाव । विवेकें जाणावा ॥३६॥
 जो निर्मळस ध्याईल । तो निर्मळचि होईल । जो
 जयास भजेल । तो तद्रूप जाणावा ॥३७॥ क्षीर
 नीर निवडिती । राजहंस वोलिजेती । सारासार
 जाणती । माहानभाव ॥३८॥ अरे जो चंचळस
 ध्याईल । तो सहजचि चळेल । जो निश्चळस
 भजेल । तो निश्चळचि ॥३९॥ प्रकृतीसारखें
 चालावें । परी अंतरीं शाश्वत वोळखावें । सत्य
 होऊन वर्तावें । लोकांऐसें ॥४०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे चत्वारदेवनिरूपणनाम
 समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

बहुतां जन्मांचा सेवट । नरदेह सांपडे अवचट ।
 येथें वर्तावें चोखट । नीतिन्यायें ॥१॥ प्रपंच करावा
 नेमक । पाहावा परमार्थविवेक । जेणेंकरितां
 उभयलोक । संतुष्ट होती ॥२॥ शत वरुषें वय
 नेमिलें । त्यांत बाळपण नेणतां गेलें । तारुण्य
 अवघें वेचलें । विषयांकडे ॥३॥ वृद्धपर्णी नाना
 रोग । भोगणें लागे कर्मभोग । आतां भगवंताचा
 योग । कोणे वेळे ॥४॥ राजिक देविक उदेग
 चिंता । अन्न वस्त्र देहममता । नाना प्रसंगें
 अवचिता । जन्म गेला ॥५॥ लोक मरमरों जार्ना ।
 वडिलें गेलीं हे प्रचिती । जाणत जाणत निश्चिती ।
 काये मानिलें ॥६॥ अग्न गृहासी लागला । आणि
 सावकास निजेल । तो कैसा ह्मणावा भला ।
 आत्महत्यारा ॥७॥ पुण्यमार्ग अवघा बुडाला ।
 पापसंग्रह उदंड जाला । येमयातनेचा झोला । कर्ठाण
 आहे ॥८॥ तरी आतां ऐसें न करावें । बहुत
 विवेकें वर्तावें । इहलोक परत्र साधावें । दोहीकडे
 ॥९॥ आळसाचें फळ रोकडें । जांभया देऊन
 निद्रा पडे । सुख ह्मणौन आवडे । आळसी लोकां
 ॥१०॥ साक्षेप करितां कष्टती । परंतु पुढें सुरवाडती ।
 खाती जेवित्ती सुखी होती । येतनेकरूनी ॥११॥

आळस उदास नागवणा । आळस प्रेतनुडवणा ।
 आळसें करंटपणाच्या खुणा । प्रगट होती ॥१२॥
 ह्मणौन आळस नसावा । तरीच पाविजे वैभवा ।
 अरत्री परत्री जीवा । समाधान ॥१३॥ प्रेतन करावा
 तो कोण । हेचि ऐका निरूपण । सावध करून
 अंतःकरण । निमिष्य येक ॥१४॥ प्रातःकाळीं
 उठावें । कांहीं पाठांतर करावें । येथानशक्ति
 आठवावें । सर्वोत्तमासी ॥१५॥ मग दिशेकडे जावें ।
 जे कोणासिच नव्हे ठावें । शौच्य आचमन करावें ।
 निर्मळ जळें ॥१६॥ मुखमार्जन प्रातःस्नान । मध्या
 तर्पण देवतार्चन । पुढें वैश्यदेवउपासन । येथासांग
 ॥१७॥ कांहीं फळाहार द्यावा । मग संभारधंदा
 करावा । सुशब्दे राजी राखावा । सकळ लोक
 ॥१८॥ ज्या ज्याचा जो व्यापार । तेथें असावें
 स्ववर्दार । दुश्चित्तपणें तरी पोर । वेढा लावी ॥१९॥
 चुके ठके विसरे सांडी । आठवण जालियां चर्फडी ।
 दुश्चित्त आळसाची रोकडी । प्रचित पाहा ॥२०॥
 याकारणें सावधान । येकाग्र असावें मन । तरी
 मग जेवित्तां भोजन । गोड वाटे ॥२१॥ पुढें भोजन
 जालियांवरी । कांहीं वाची चर्चा करी । येकांनीं
 जाऊन विवरी । नाना ग्रंथ ॥२२॥ तरीच प्राणी
 शाहाणा होतो । नाहींतरी मूर्खाचि राहातो । लोक

खाती आपण पाहातो । दैन्यवाणा ॥२३॥ ऐकं
 सदेवपणाचें लक्षण । रिकामा जाऊं नेदी येक क्षण ।
 प्रपंचवेवसायाचें ज्ञान । बरें पाहे ॥२४॥ कांहीं
 मेळवी मग जेवी । गुंतल्या लोकांस उगवी । शरीर
 कारणीं लावी । कांहीं तरी ॥२५॥ कांहीं धर्मचर्चा
 पुराण । हरिकथा निरूपण । वायां जाऊं नेदी
 क्षण । दोहींकडे ॥२६॥ ऐसा जो सर्वसावध । त्यास
 कैचा असेल खेद । विवेकें तुटला समंध । देह-
 बुद्धीचा ॥२७॥ आहे तितुकें देवाचें । ऐसें वर्तणें
 निश्चयाचें । मूळ तुटे उद्देगाचें । येणें रतीं ॥२८॥
 प्रपंचीं पाहिजे सुवर्ण । परमार्थीं पंचिकर्ण । माहा-
 वाक्याचें विवरण । करितां सुटे ॥२९॥ कर्म
 उपासना आणि ज्ञान । येणें राहे समाधान ।
 परमार्थाचें जें साधन । तेंचि ऐकत जावें ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सिकवणनिरूपणनाम

समाप्त तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

ब्रह्म ह्यणिजे निराकार । गगनासारिखा विचार ।
 विकार नाही निर्विकार । तेंचि ब्रह्म ॥१॥ ब्रह्म
 ह्यणिजे निश्चळ । अंतरात्मा तो चंचळ । द्रष्टा

साक्षी केवळ । बोलिजे तया ॥२॥ तो अंतरात्मा
ह्मणिजे देव । त्याचा चंचळ स्वभाव । पाळिताहे
सकळ जीव । अंतरीं वसोनी ॥३॥ त्यावेगळे जड
पदार्थ । तेणेंवीण देह वेथ । तेणेंचि कळे परमार्थ ।
सकळ कांहीं ॥४॥ कर्ममार्ग उपासनामार्ग । ज्ञान-
मार्ग सिद्धांतमार्ग । प्रवृत्तिमार्ग निवृत्तिमार्ग । देवचि
चालवी ॥५॥ चंचळेविण निश्चळ कळेना । चंचळ
तरी स्थिरावेना । ऐसे हे विचार नाना । बरे पाहा
॥६॥ चंचळनिश्चळाची संधी । तेथें भांवावते बुद्धि ।
कर्ममार्गाची जे विधी । ते मग ऐलिकडे ॥७॥ देव
या सकळांचें मूळ । देवास मूळ ना डाळ । परब्रह्म
तें निश्चळ । निर्विकारी ॥८॥ निर्विकारी आणि
विकारी । येक झणेल तो भिकारी । विचाराची
होते वारी । देखतदेखतां ॥९॥ सकळ परमार्थास
मूळ । पंचीकर्ण महावाक्य केवळ । तेंचि करावें
प्रांजळ । पुनःपुन्हां ॥१०॥ पहिला देह स्थूलकाया ।
आठवा देह मूलमाया । अष्ट देह निर्शलियां ।
विकार कैचा ॥११॥ याकारणें विकारी । साचा-
ऐसी वाजीगरी । येक समजे येक स्वरी । मानिताहे
॥१२॥ उत्पत्ति स्थिती संवहार । यावेगळा निर्वि-
कार । कळायामाठीं सारासार । विचार केला ॥१३॥
सार असार दोनी येक । तेथें कैचा उरला विवेक ।

परीक्षा नेणती रंक । पापी करंटे ॥१४॥ जो येकचि
 विस्तारला । तो अंतरात्मा बोलिला । नाना विकारी
 विकारला । निर्विकारी नव्हे ॥१५॥ ऐसें प्रकटचि
 आहे । आपुल्या प्रत्यये पाहें । काय राहे काय न
 राहे । हें कळेना ॥१६॥ जें अखंड होतें जातें । जें
 सर्वदा संव्हारतें । रोकडें प्रचितीस येतें । जनामधें
 ॥१७॥ येक रडे येक चर्फडी । येकांची धरी नरडी ।
 येकमेकां झोंवती बराडी । दुकळ्ळले जैसे ॥१८॥
 नाही न्याये नाही नीति । ऐसे हे लोक वर्तती ।
 आणि अवघेंच सार म्हणती । विवेकहीन ॥१९॥
 धोंडे सांडून सोनें घ्यावें । माती सांडून अन्न खावें ।
 आणि आवघेंचि सार म्हणावें । वाष्कळपणें ॥२०॥
 म्हणौनि हा विचार करावा । सत्यमार्ग तोचि
 धरावा । लाभ जाणोन घ्यावा । विवेकाचा ॥२१॥
 सारगार येकचि सरी । तेथें परीक्षेस कैचि उरी ।
 याकारणें चतुरी । परीक्षा करावी ॥२२॥ जेथें
 परीक्षेचा अभाव । तेथें दे घाव घे वाव । सगट
 सारिखा स्वभाव । लौंदपणाचा ॥२३॥ घेव ये तेंचि
 घ्यावें । घेव न ये तें सांडावें । उंच नीच वोळखावें ।
 त्या नाव ज्ञान ॥२४॥ संसारसांतेस आले । येक
 लाभे अभर जाले । येक ते करंटे ठकले । मुदल
 गेले ॥२५॥ जाणत्यानें ऐसें न करावें । सार तेंचि

शोधून व्यावें । असार तें जाणोन त्यागावें । वमक
 जैसे ॥२६॥ तें वमक करी प्राशन । तरी तें स्वानाचें
 लक्षण । तेथें सुचिस्मंत ब्राह्मण । काय करी
 ॥२७॥ जेहिं जैसे संचित केले । तयास तैसेचि
 घडले । जें अभ्यासी पडोन जडले । तें तों सुटेना
 ॥२८॥ येक दिव्यान्नें भाक्षिती । येक विष्ठा
 सावडिती । आपल्या वडिलांचा घेती । साभिमान
 ॥२९॥ असो विवेकेविण । बोलणें तितुका सीण ।
 कोणीयेकें श्रवण मनन । केलेचि करावें ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सारविवेकनिरूपणनाम
 समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

कर्म केलेचि करावें । ध्यान धरिलेंचि धरावें ।
 विवरलेंचि विवरावें । पुन्हा निरूपण ॥१॥ तैसें
 आह्लांस घडले । बोलिलेंचि बोलणें पडिलें । कां जें
 विघडलेंचि घडले । पाहिजे समाधान ॥२॥ अनन्य
 राहे समुदाव । इतर जनास उपजे भाव । ऐसा
 आहे अभिप्राव । उपायाचा ॥३॥ मुख्य हरिकथा
 निरूपण । दुसरें तें राजकारण । तिसरें तें राजकारण ।
 सर्वविषई ॥४॥ चौथा अत्यंत साक्षर । फेडावे नाना
 आक्षर । अन्याये थोर अथवा अल्प । क्षमा करीत

जावे ॥५॥ जाणावें पराचें अंतर । उदासनिता
 निरंतर । नीतिन्यायासी अंतर । पडोंच नेदावें ॥६॥
 संकेतें लोक वेधावा । येकूनयेक बोधावा । प्रपंचहि
 सावरावा । येथानशक्त्या ॥७॥ प्रपंचसमयो बोल-
 खावा । धीर बहुत असावा । संमंध पडों नेदावा ।
 अति परी त्याचा ॥८॥ उपाधीसी विस्तारावें ।
 उपाधींत न संपडावें । नीचत्व पहिलेंच घ्यावें ।
 आणि मूर्खपण ॥९॥ दोष देखोन झांकावें ।
 अवगुण अखंड न बोलवे । दुर्जन सांपडोन
 सोडावे । परोपकार करूनी ॥१०॥ तन्हे भरोंच
 नये । सुचावे नाना उपाये । नव्हे तेंचि करावें
 कार्ये । दीर्घ प्रेम्नें ॥११॥ फड नासोंचि नेदावा ।
 पडिला प्रसंग सांवरावा । अतिवाद न करावा ।
 कोणीयेकासी ॥१२॥ दुसऱ्याचें अभिष्ट जाणावें ।
 बहुतांचें बहुत सोसावें । न सोसे तरी जावें ।
 दिगांतराप्रती ॥१३॥ दुःख दुसऱ्याचें जाणावें ।
 ऐकोन तरी वांटून घ्यावें । बरें वाईट सोत्तावें ।
 समुदायाचें ॥१४॥ अपार असावें पाठांतर । सन्नि-
 धचि असावा विचार । सदा सर्वदा तत्पर ।
 परोपकारासी ॥१५॥ शांती करून करवावी । तन्हे
 सांडून सांडवावी । क्रिया करून करवावी ।
 बहुतांकरवी ॥१६॥ करणें असेल अपाये । तरी

बोलोन दाखऊं नये । परस्परेंचि प्रत्यये । प्रचितीस
 आणावा ॥१७॥ जो बहुतांचें सोसिना । त्यास
 बहुत लोक मिळेना । बहुत सोसितां उरेना । महत्त्व
 आपुलें ॥१८॥ राजकारण बहुत करावें । परंतु
 कळांच नेदावें । परपीडेवरी नसावें । अंतःकरण
 ॥१९॥ लोक पारखून सांडावे । राजकारणें अभि-
 मान झाडावे । पुन्हा मेळवून घ्यावें । दुरील दोरें
 ॥२०॥ हिरवटासी दुरी धरावें । कचरटासी न
 बोलावें । समंध पडतां सोडून जावें । येकीकडे ॥२१॥
 ऐसें असो राजकारण । सांगतां तें असाधारण ।
 सुचित अस्तां अंतःकरण । राजकारण जाणे ॥२२॥
 वृक्षीं रूढासी उचलावें । युद्धकर्त्यास ढकलून
 घ्यावें । कारवाराचें सांगावें । आंग कैसें ॥२३॥
 पाहातां तरी सांपडेना । कीर्ति करूं तरी राहेना ।
 आलें वैभव अभिळासीना । कांहीं केल्या ॥२४॥
 येकांची पाठी राखणें । येकांम देखां न सकणें
 ऐसीं नव्हेत कीं लक्षणें । चातुर्याचीं ॥२५॥ न्याय
 बोलतांहि मानेना । हित तेंचि न ये मना । येथें
 कांहींच चालेना । त्यागेंविण ॥२६॥ श्रोतीं कळोन
 आक्षेपिलें । ह्मणोन बोलिलेंचि बोलिलें । न्यूनपूर्ण
 क्षमा केलें । पाहिजे श्रोतीं ॥२७॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे राजकारणनिरूपण० स ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

शुद्ध नेटके ल्याहावे । लेहोन शुद्ध शोधावे । शोधून
 शुद्ध वाचावे । चुको नये ॥१॥ विशकळित मात्रुका
 नेमस्त कराव्या । धाट्या जाणोन सदृढ धराव्या ।
 रंग राखोन भराव्या । नाना कथा ॥२॥ जाणा-
 याचें सांगतां न ये । सांगायाचें नेमस्त न ये ।
 समजल्याविण कांहींच न ये । कोणीयेक ॥३॥
 हरिकथा निरूपण । नेमस्तपणें राजकारण । वर्ता-
 याचें लक्षण । तेंही असावे ॥४॥ पुसों जाणे सांगों
 जाणे । अर्थीतर करूं जाणे । सकळिकांचें राखों
 जाणे । समाधान ॥५॥ दीर्घ सूचना आधीं कळे ।
 सावधपणें तर्क प्रवळे । जाणजाणोनि निवळे । येथा-
 योग्य ॥६॥ ऐसा जाणे जो समस्त । तोचि महंत
 बुद्धिवंत । यावेगळें अंतवंत । सकळ कांहीं ॥७॥
 ताळवेळ तानमानें । प्रबंद कविता जाडवचनें ।
 मज्यालसी नाना चिन्हें । सुचती जया ॥८॥ जो
 येकांतास तत्पर । आधीं करी पाठांतर । अथवा
 शोधी अर्थीतर । ग्रंथगर्भीचें ॥९॥ आधींच सिकोन
 जो सिकवी । तोचि पावे श्रेष्ठ पदवी । गुंतल्या
 लोकांस उगवी । विवेकवळें ॥१०॥ अक्षर सुंदर
 वाचणें सुंदर । बोलणें सुंदर चालणें सुंदर । भक्ति
 ज्ञान वैराग्य सुंदर । करून दावी ॥११॥ जयास

येत्नचि आवडे । नाना प्रसंगी पवाडे । धीटपणें प्रगटे
 दडे । ऐसा नव्हे ॥१२॥ सांकडीमधें वतों जाणे ।
 उपाधीमधें मिळों जाणे । अलिप्तपणें राखों जाणे ।
 आपणासी ॥१३॥ आहे तरी सर्वां ठाई । पाहों जातां
 कोठेंचि नाही । जैसा अंतरात्मा ठाईचा ठाई । गुप्त
 जाला ॥१४॥ त्यावेगळें कांहींच नसे । पाहों जातां तो
 न दिसे । न दिसोन वर्तवीतसे । प्राणीमात्रांसी ॥१५॥
 तैसाच हाही नानापरी । बहुत जनास शाहाणे करी ।
 नाना विद्या त्या विवरी । स्थूळ सूक्ष्मा ॥१६॥
 आपणांकरितां शाहाणे होती । ते सहजचि सोये
 धरिती । जाणतेपणाची महंती । ऐसी असे ॥१७॥
 राखों जाणे नीतिन्याय । न करी न करवी अन्याये ।
 कठीण प्रसंगी उपाये । करूं जाणे ॥१८॥ ऐसा
 पुरुष धारणेचा । तोचि आधार बहुतांचा । दास
 ह्मणे रघुनाथाचा । गुण घ्यावा ॥१९॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे महतलक्षणनाम
 समास षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

चंचळ नदी गुप्त गंगा । स्मरणें पावन करी जगा ।
 प्रचित रोकडी पाहा गा । अन्यथा नव्हे ॥१॥

केवळ अचंचळीं निर्माण जाली । अधोमुखें वळें
 चालिली । अखंड वाहे परी देखिली । नाहीच
 कोणी ॥२॥ वळणें वांकाणें भोवरे । उकळ्या
 तरंग झरे । लादा लाटा कातरे । ठाईं ठाईं ॥३॥
 शुष्क जळाचे चळाळ । धारा धवावे खळाळ ।
 चिपळ्या चळक्या भळाळ । चपळ पाणी ॥४॥
 फेण फुगे हेलावे । सैरावैरा उदक धावे । थेंव फुई
 मोजावे । अणुरेणु किती ॥५॥ वोसाणे वाहाती
 उदंड । झोतावे दकुटे दगड । खडकें वेटें आड ।
 वळसा उठे ॥६॥ मृद भूमी तुटोन गेल्या । कठीण
 तैश्याचि राहिल्या । ठाईं ठाईं उदंड पाहिल्या ।
 सृष्टीमधें ॥७॥ येक ते वाहातचि गेले । येक
 वळशामधें पडिले । येक सांकडीत आडकले ।
 अधोमुख ॥८॥ येक आपटआपटोंच गेलीं । येक
 चिरडचिडोंच मेलीं । कितीयेक तें फुगलीं । पाणी
 भरलें ॥९॥ येक वळाचे निवडले । ते पोहतचि
 उगमास गेले । उगमदर्शनें पवित्र जाले । तीर्थरूप
 ॥१०॥ तेथें ब्रह्मादिकांचीं भुवनें । ब्रह्मांडदेवतांचीं
 स्थानें । उफराटी गंगा पाहातां मिळणें । सकळांस
 तेथें ॥११॥ त्या जळाऐसें नाही निर्मळ । त्या
 जळाऐसें नाही चंचळ । आपोनारायण केवळ ।
 बोळिजे त्यासी ॥१२॥ माहानदी परी अंतराळीं ।

प्रत्यक्ष वाहे सर्वकाळीं । स्वर्गमृत्यपाताळीं । पसरली
 पाहा ॥१३॥ अधोर्ध अष्टहि दिशा । तिचें उदक
 करी वळसा । जाणते जाणती जगदीशा । सारिखीच
 ने ॥१४॥ अनंत पात्रीं उदक भरलें । कोठें पाझ-
 पाझरोंच गेलें । कितीयेक तें वेचलें । संसारासी
 ॥१५॥ येक्यासंगें तें कडवट । येक्यासंगें तें गुळचट ।
 येक्यासंगें तें तिखट । तुरट क्षार ॥१६॥ ज्या ज्या
 पदार्थास मिळे । तेथें तद्रूपच मिसळे । सखोल
 भूमीस तुंबळे । सखोलपणें ॥१७॥ विषामधें विषचि
 होतें । अमृतामधें मिळोन जातें । सुगंधीं सुगंध
 तें । दुर्गंधीं दुर्गंध ॥१८॥ गुणीं अवगुणीं मिळे ।
 ज्याचें त्यावरी निवळे । त्या उदकाचा महिमा न
 कळे । उदकेंविण ॥१९॥ उदक वाहे अपरांपर ।
 न कळे नदी कीं सरोवर । जळवास करून नर ।
 राहिले कितीयेक ॥२०॥ उगमापैलिकडे गेले ।
 तेथें परतोन पाहिलें । तंव तें पाणीच आटलें ।
 कांहीं नाहीं ॥२१॥ वृत्तिसुन्य योगेश्वर । याचा
 पाहावा विचार । दास ह्मणे वारंवार । किती
 सांगों ॥२२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे चचळनदीनिरूपणनाम

समास सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

आधी वंदू सकळकर्ता । समस्त देवांचा जो भर्ता ।
 त्याचे भजनीं प्रवर्ता । कोणीतरी ॥१॥ तेणेंविण
 कार्य न चले । पडिलें पर्ण तेंही न हाले । अवघें
 त्रैलोक्येचि चाले । जयाचेनी ॥२॥ तो अंतरात्मा
 सकळांचा । देवदानवमानवांचा । चत्वारखाणी-
 चत्वारवाणीचा । प्रवर्तकु ॥३॥ तो येकलाचि सकळां
 घटी । करी भिन्नभिन्ना राहाटी । सकळ सृष्टीची
 गोष्टी । किती ह्मणौन सांगावी ॥४॥ ऐसा जो गुप्ते-
 श्वर । त्यास ह्मणावें ईश्वर । सकळ ऐश्वर्य थोर थोर ।
 जयाचेनि भोगिती ॥५॥ ऐसा जेणें वोळखिला । तो
 विश्वंभरचि जाला । समाधी सहजस्थितीला । कोण
 पुसे ॥६॥ अवघें त्रैलोक्य विवरावें । तेव्हां वर्म पडेल
 ठावें । आवचटें घवाड सिणावें । नलगेचि कांहीं
 ॥७॥ पाहातां ऐसा कोण आहे । जो अंतरात्मा
 विवरोन पाहे । अल्प स्वल्प कळोन राहे । समाधानें
 ॥८॥ आरे हें पाहिलेंच पाहावें । विवरलेंचि मागुतें
 विवरावें । वाचिलेंचि वाचावें । पुन्हपुन्हा ॥९॥
 अंतरात्मा केवढा कैसा । पाहाणाराची कोण दशा ।
 देखिल्या ऐकिल्या ऐसा । तवक सांगे ॥१०॥
 उदंड ऐकिलें देखिलें । अंतरात्म्यास नवचे पुरवले ।

प्राणी देहधारी बाउलें । काये जाणे ॥११॥ पूर्णास
 अपूर्ण पुरेना । कां जें अखंड विवरेना । विवरतां
 विवरतां उरेना । देवावेगळा ॥१२॥ विभक्तपणें
 नसावें । तरीच भक्त ह्मणवावें । नाहीतरी वेर्थचि
 सिणावें । खटाटोपें ॥१३॥ उगाच घर पाहोन
 गेला । घरधनी नाही वोळखिला । राज्या-
 मधूनचि आला । परी राजा नेणे ॥१४॥ देहसंगें विषये
 भोगिले । देहसंगें प्राणी मिरवले । देहधर्त्यास
 चुकले । नवल मोठें ॥१५॥ ऐसे लोक अविवेकी ।
 आणि ह्मणती आम्ही विवेकी । बरें ज्याची जैसी
 टाकी । तैसें करावें ॥१६॥ मूर्ख अंतर राखों नेणे ।
 ह्मणोन असावें शाहाणे । ते शाहाणेहि दैन्यवाणे ।
 होऊन गेले ॥१७॥ अंतरीं ठेवणें चुकले । दारोदारीं
 धुंडू लागले । तैसें अज्ञानास जालें । देव न कळे
 ॥१८॥ या देवाचें ध्यान करी । ऐसा कोण
 सृष्टीवरी । वृत्ती येकदेसी तर्तरी । पवाडेल कोठें ॥१९॥
 ब्रह्मांडीं दाटले प्राणी । बहुरूपें बहुवाणी । भूगर्भी
 आणि पाषाणी । कितीयेक ॥२०॥ इतुके ठाई
 पुरवला । अनेकीं येकचि वर्तला । गुप्त आणि
 प्रगटला । कितीयेक ॥२१॥ चंचळें न होईजे निश्चळ ।
 प्रचित जाणावी केवळ । चंचळ तें नव्हे निश्चळ ।
 परब्रह्म तें ॥२२॥ तत्वे तन्व जेव्हां उडे । तेव्हां

देहबुद्धि झडे । निर्मळ निश्चळ चहुंकडे । निरंजन
 ॥२३॥ आपण कोण कोठें कैचा । ऐसा मार्ग
 विवेकाचा । प्राणी जो स्वयें काचा । त्यास हें
 कळेना ॥२४॥ भल्यानें विवेक धरावा । दुस्तर
 संसार तरावा । अवघा वंशाचि उधरावा । हरिभक्ती
 करूनी ॥२५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे अतरात्माविवरणनाम
 समाप्त अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

आधीं कर्माचा प्रसंग । कर्म केलें पाहिजे सांग ।
 कदाचित पडिलें व्यंग । तरी प्रत्यवाय घडे ॥१॥
 म्हणौन कर्म आरंभिलें । कांहींयेक सांग घडलें ।
 जेथजेथें अंतर पडिलें । तेथें हरिस्मरण करावें ॥२॥
 तरी तो हरी आहे कैसा । विचार पाहावा ऐसा ।
 संधेपूर्वीं जगदीशा । चौविसां नामीं स्मरावें ॥३॥
 चौविसनामी सहस्रनामी । अनंतनामी तो अनामी ।
 तो कैसा आहे अंतर्यामी । विवेकें वोळखावा ॥४॥
 ब्राह्मण स्नानसंध्या करून आला । मग तो देवता-
 रचनास बैसला । येथासांग तो पूजिला । प्रतिमादेवो
 ॥५॥ नाना देवांच्या नाना प्रतिमा । लोक पूजिती

धरून प्रेमा । ज्याच्या प्रतिमा तो परमात्मा । कैसा
 आहे ॥६॥ ऐसें वोळखिलें पाहिजे । वोळखोन
 भजन कीजे । जैसा साहेव नमस्कारिजे । वोळ-
 खिल्याउपरी ॥७॥ तैसा परमात्मा परमेश्वर । बरा
 ओळखावा पाहोन विचार । तरीच पाविजे पार ।
 भ्रमसागराचा ॥८॥ पूजा घेताती प्रतिमा । आंगा
 येतो अंतरात्मा । अवतारी तरी निजधामा । येऊन
 गेले ॥९॥ परी ते निजरूपें असती । तें निजरूप ते
 जगज्जोती । सत्वगुण तयेस ह्मणती । जाणती कळा
 ॥१०॥ तये कळेचे पोटी । देव असती कोट्यान्-
 कोटी । या अनुभवाच्या गोष्टी । प्रत्यये पाहाव्या
 ॥११॥ देहपुरामधें ईश । म्हणोन तथा नांव पुरुष ।
 जगामधें जगदीश । तैसा वोळखावा ॥१२॥ जाणीव-
 रूपें जगदांतरे । प्रस्तुत वर्तती शरीरें । अंतःकरण
 विष्णु येणें प्रकारें । वोळखावा ॥१३॥ तो विष्णु
 आहे जगदांतरी । तोचि आपुले अंतरी । कर्ता
 भोक्ता चतुरी । अंतरात्मा वोळखावा ॥१४॥ एके
 देखे हुंगे चाखे । जाणोन विचारें वोळखे । कित्येक
 आपुले पारिखे । जाणताहे ॥१५॥ येकचि जगाचा
 जिव्हाळा । परी देहलोभाचा आडताळा । देहसमधें
 वेगळा । अभिमान धरी ॥१६॥ उपजे वाढे मरे
 मारी । जैशा उचलती लहरीवरी लहरी । चंचळ

सागरीं भरोवरी । त्रैलोक्य होत जातें ॥१७॥ त्रैलोका
 वर्तवितो येक । म्हणौन त्रैलोक्यनायेक । ऐसा
 प्रत्ययाचा विवेक । पाहाना कैसा ॥१८॥ ऐसा
 अंतरात्मा बोलिला । परी तोहि तत्वांमधें आला ।
 पुढें विचार पाहिजे केला । माहावाक्याचा ॥१९॥
 आधीं देखिला देहधारी । मग पाहावें जगदांतरीं ।
 तथाचेनियां उपरी । परब्रह्म पावे ॥२०॥
 परब्रह्माचा विचार । होतां निवडे सारासार ।
 चंचळ जाईल हा निर्धार । चुकेना कीं ॥२१॥
 उत्पत्ति स्थिति संव्हार जाण । त्याहून वेगळा
 निरंजन । यें ज्ञानार्चें विज्ञान । होत आहे ॥२२॥
 अष्टदेह थानमान । जाणोन जालियां निर्शन । पुढें
 उरे निरंजन । विमळ ब्रह्म ॥२३॥ विचारेंचि अनन्य
 जाला । पाहाणाराविण प्रत्यय आला । तेहि
 वृत्तिनिवृत्तीला । वरें पाहा ॥२४॥ यें राहिला
 वाच्यांश । पाहोन सांडिला लक्ष्यांश । लक्ष्यांशासरिसा
 वृत्तिलेश । तोहि गेला ॥२५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे उपदेशनाम
 समाप्त नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

मूर्ख्येकदेसी होतो । चतुर सर्वत्र पाहातो । जैसा
 बहुधा होऊन भोगितो । नाना सुखें ॥१॥ तोचि
 अंतरात्मा महंत । तो कां होईल संकोचित । प्रशस्त
 जाणता समस्त । विख्यात योगी ॥२॥ कर्ता भोक्ता
 तत्वता । भूमंडळीं सर्व सत्ता । त्यावेगळा त्यास
 ज्ञाता । पाहेसा कवणु ॥३॥ ऐसें महंतें असावें ।
 सर्व सार शोधुन घ्यावें । पाहों जातां न संपडावें ।
 येकायेकी ॥४॥ कीर्तिरूपें उदंड ख्यात । जाणति
 लाहानथोर समस्त । वेश पाहातां शाश्वत । येकही
 नाही ॥५॥ प्रगट कीर्ति ते ढळेना । बहुत जनास
 कळेना । पाहों जातां आडळेना । काये कैसें ॥६॥
 वेषभूषण तें दूषण । कीर्तिभूषण तें भूषण ।
 चाळणेविण येक क्षण । जाउच नेदी ॥७॥ त्यागी
 बोळखीचे जन । सर्वकाळ नित्य नूतन । लोक
 शोधुन पाहाती मन । परी इच्छा दिसेना ॥८॥
 पुतें कोणाकडे पाहेना । पुतें कोणासि बोलेना ।
 पुतें येक स्थळीं राहेना । उठोन जातो ॥९॥ जातें
 स्थळ तें सांगेना । सांगितलें तेथें तरी जायेना ।
 आपुली स्थिती अनुमाना । येवोंच नेदी ॥१०॥
 लोकीं केलें तें चुकावी । लोकीं भाविलें तें उलथवी ।
 लोकीं तर्किलें तें दावी । निर्फळ करूनी ॥११॥

लोकांस पाह्याचा आदर । तेथें याचा अनादर ।
 लोक सर्वकाल तत्पर । तेथें याची अनिच्छया ॥१२॥
 एवं कल्पितां कल्पेना । ना तर्कितांहि तर्केना ।
 कदापी भावितां भावेना । योगेश्वर ॥१३॥ ऐसें
 अंतर सांपडेना । शरीर ठाई पडेना । क्षणयेक
 विशंभेना । कथाकीर्तन ॥१४॥ लोक संकल्प
 विकल्प करिती । ते अवघेचि निर्फळ होती ।
 जनाची जना लाजवी वृत्ति । तेव्हां योगेश्वर ॥१५॥
 बहुती शोधून पाहिलें । बहुतांच्या मनास आलें ।
 तरी मग जाणावें साधिलें । महत्कृत्य ॥१६॥ अखंड
 येकांत सेवावा । अभ्यासचि करीत जावा । काल
 सार्थकचि करावा । जनासहित ॥१७॥ उत्तम गुण
 तितुके व्यावे । वेऊन जनास सिकवावे । उदंड
 समुदाये करावे । परी गुप्तरूपें ॥१८॥ अखंड
 कामाची लग्नग । उपासनेस लावावें जग । लोक
 समजोन मग । आज्ञा इच्छिती ॥१९॥ आधीं कष्ट
 मग फळ । कष्टचि नाही तें निर्फळ । साक्षेपेंविण
 केवळ । वृथापुष्ट ॥२०॥ लोक बहुत शोधावे ।
 त्यांचे अधिकार जाणावे । जाणजाणोन धरावे ।
 जवळी दुरी ॥२१॥ अधिकारपरत्वे कार्य होतें ।
 अधिकार नस्तां वेर्थ जातें । जाणोनि शोधावीं
 चित्तें । नाना प्रकारें ॥२२॥ अधिकार पाहोन

कार्य सांगणें । साक्षेप पाहोन विश्वास
 धरणें । आपला मगज राखणें । कांहींतरी ॥२३॥
 हें प्रचितीचें बोलिलें । आधीं केलें मग सांगितलें ।
 मानेल तरी पाहिजे घेतलें । कोणीयेकें ॥२४॥ महंतें
 महंत करावे । युक्तिबुद्धीनें भरावे । जाणते करून
 विश्वरावे । नाना देसी ॥२५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे निस्पृहवर्तणुकनाम
 समास दशम ॥ १० ॥

॥ विवेकवैराग्यनाम दशक द्वादश ॥१२॥

॥ श्रीराम ॥

आधीं प्रपंच करावा नेटका । मग ध्यावें परमार्थ-
 विवेका । येथें आळस करूं नका । विवेकी हो
 ॥१॥ प्रपंच सांडून परमार्थ कराल । तेणें तुझी
 कष्टी व्हाल । प्रपंच परमार्थ चालवाल । तरी तुझी
 विवेकी ॥२॥ प्रपंच सांडून परमार्थ केला । तरी
 अन्न मिळेना खायाला । मग तया करंद्याला ।
 परमार्थ कैचा ॥३॥ परमार्थ सांडून प्रपंच
 करिसी । तरी तूं येमयातना भोगिसी । अंती
 परम कष्टी होसी । येमयातना भोगितां ॥४॥

साहेबकामास नाही गेला । गृहीच सुरवाडोन वैसला ।
 तरी साहेब कुटील तयाला । पाहाती लोक ॥५॥
 तेव्हां महत्वचि गेलें । दुर्जनाचें हासें जालें । दुःख
 उदंड भोगिलें । आदुल्या जीवें ॥६॥ तैसंचि होणार
 अंती । ह्मणौन भजावें भगवंती । परमार्थाची
 प्रचिती । रोकडी घ्यावी ॥७॥ संसारी असतां मुक्त ।
 तोचि जाणावा संयुक्त । अखंड पाहे युक्तायुक्त ।
 विचारणा हे ॥८॥ प्रपंची जो सावधान । तो
 परमार्थ करील जाण । प्रपंची जो अपमाण । तो
 परमार्थी खोटा ॥९॥ ह्मणौन सावधानपणें । प्रपंच
 परमार्थ चालवणें । ऐसें न करितां भोगणें । नाना
 दुःखें ॥१०॥ पर्णाळि पाहोन उचले । जीवसृष्टि
 विवेकं चाले । आणि पुरुष होऊन भ्रमले । यासी
 काये ह्मणावें ॥११॥ ह्मणौन असावी दीर्घसूचना ।
 अखंड करावी चालणा । पुढील होणार अनुमाना ।
 आणून सोडावें ॥१२॥ सुरवी असतो खवर्दार ।
 दुःखा होतो वेखबर । ऐसा हा लौकिक विचार ।
 दिसतचि आहे ॥१३॥ ह्मणौन सर्व सावधान ।
 धन्य तयाचें महिमान । जनी राखे समाधान ।
 तोचि येक ॥१४॥ चालणेचा आळस केला । तरी
 अवचिता पडेल घाला । ते वेळे सावरायाला । अव-
 काश कैचा ॥१५॥ ह्मणौन दीर्घसूचनेचे लोक ।

त्यांचा पाहावा विवेक । लोकांकरितां लोक ।
 शाहाणे होती ॥१६॥ परी ते शाहाणे वोळखावे ।
 गुणवंताचे गुण ध्यावे । अवगुण देखोन सांडावे ।
 जनामधें ॥१७॥ मनुष्य पारखूं राहेना । आणि
 कोणाचें मन तोडीना । मनुष्यमात्र अनुमाना ।
 आणून पाहे ॥१८॥ दिसे सकळांस सारिखा ।
 पाहातां विवेकी नेटका । कामी निकामी लोकां ।
 बरें पाहे ॥१९॥ जाणोन पाहिजे सर्व । हेंचि त्याचें
 अपूर्व । ज्याचें त्यापरी गौरव । राखों जाणे ॥२०॥

इति श्रीदासत्रोधे गुरुशिष्यसवादे विमळलक्षणनाम

समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

एका संसारासी आले हो । स्त्री पुरुष निस्पृह
 हो । सुचितपणें पाहो । अर्थांतर ॥१॥ काये
 म्हणते वासना । काये कल्पिते कल्पना । अंतरींचे
 तरंग नाना । प्रकारें उठती ॥२॥ बरें खावें
 बरें जेवावें । बरें ल्यावें बरें नेसावें । मना-
 सारिखें असावें । सकळ कांहीं ॥३॥ ऐसें आहे
 मनोगत । तरी तें कांहींच न होत । बरें करितां
 अकस्मात । वाईट होतें ॥४॥ येक सुखा येक

दुःखी । प्रत्यक्ष वर्तते लोकीं । कष्टी होऊनियां
 सेखीं । प्रारब्धावरी घालिती ॥५॥ अचुक येत्न
 करवेना । म्हणौन केलें तें सजेना । आपला अव-
 गुण जाणवेना । कांहीं केल्यां ॥६॥ जो आपला
 आपण नेणे । तो दुसऱ्याचें काये जाणे । न्याये
 सांडितां दैन्यवाणे । होती लोक ॥७॥ लोकांचें
 मनोगत कळेना । लोकांसारिखें वर्तवेना । मूर्खपणें
 लोकीं नाना । कळह उठती ॥८॥ मग ते कळो
 वाढती । परस्परे कष्टी होती । प्रेतन राहातां अंतीं ।
 श्रमचि होये ॥९॥ ऐसी नव्हे वर्तणुक । परीक्षावे
 नाना लोक । समजलें पाहिजे नेमक । ज्याचें
 त्यापरी ॥१०॥ शब्दपरीक्षा अंतरपरीक्षा । कांहीं
 येक कळे दक्षा । मनोगत नतद्रक्षा । काय कळे
 ॥११॥ दुसऱ्यास शब्द ठेवणें । आपला क्रेपक्ष
 षणें । पाहों जातां लोकिक लक्षणें । बहुतेक ऐसीं
 ॥१२॥ लोकीं बरे म्हणायाकारणें । भल्यांस लागतें
 सोसणें । न सोसितां भंडवाणें । सहजचि होये
 ॥१३॥ आपणास जें मानेना । तेथें कदापि राहा-
 वेना । उरी तोडून जावेना । कोणीयेकें ॥१४॥
 बोलतो खरें चालतो खरें । त्यास मानिती लहान-
 थोरें । न्याये अन्याये परस्परे । सहजचि कळे
 ॥१५॥ लोकांस कळेना तंवरी । विवेकें क्षमा जो

न करी । तेणेंकरितां बराबरी । होत जाते ॥१६॥
 जंवरी चंदन झिजेना । तंव तो सुगंध कळेना ।
 चंदन आणि वृक्ष नाना । सगट होती ॥१७॥ जंव
 उत्तम गुण न कळे । तो या जनास काये कळे ।
 उत्तम गुण देखतां निवळे । जगदांतर ॥१८॥
 जगदांतर निवळत गेलें । जगदांतरीं सख्य जालें ।
 मग जाणावें वोळले । विश्वजन ॥१९॥ जनीजनार्दन
 वोळला । तरी काये उणें तयाला । राजी राखावें सक-
 लांला । कठीण आहे ॥२०॥ पेरिलें तें उगवतें । उसिणें
 द्यावें द्यावें लागतें । वर्म काढितां भंगतें । परांतर
 ॥२१॥ लौकिकीं बरेंपण केलें । तेणें सौख्य वाढलें ।
 उत्तरासारिखें आलें । प्रत्योत्तर ॥२२॥ हें आवें
 आपणांपासीं । तेथें बोल नाही जनासी । सिकवावें
 आपल्या मनासी । क्षणक्षणा ॥२३॥ खळ दुर्जन
 भेटला । क्षमेचा धीर बुडाला । तरी मोनेचिं स्थळत्याग
 केला । पाहिजे साधकें ॥२४॥ लोक नाना परीक्षा
 जाणती । अंतरपरीक्षा नेणती । तेणें प्राणी करंटे
 होती । संदेह नाही ॥२५॥ आपणास आहे मरण ।
 म्हणौन राखावें बरेंपण । कठीण आहे लक्षण ।
 विवेकाचें ॥२६॥ थोर लहान समान । आपले
 पारिखे सकळ जन । चढतें वाढतें सनेधान । करितां
 बरें ॥२७॥ बरें करितां बरें होतें । हें तों प्रत्ययास

येतें । आतां पुढें सांगावें तें । कोणास काये ॥२८॥
 हरिकथानिरूपण । वरेपणें राजकारण । प्रसंग
 पाहिल्याविण । सकाळ खोटे ॥२९॥ विद्या उडंडचि
 सिकला । प्रसंगमान चुकतचि गेलह । तरी मग
 तये विद्येला । कोण पुसे ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे प्रत्ययनिरूपणनाम
 समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

पृथ्वीमध्ये बहुत लोक । तेहिं पाहावा विवेक । इह-
 लोक आणि परलोक । बरा पाहावा ॥१॥ इहलोक
 साधायकारणें । जाणत्याची संगती धरणें । पर-
 लोक साधायकारणें । सद्गुरु पाहिजे ॥२॥
 सद्गुरुसी काये पुसावें । हेहि कळेना स्वभावे ।
 अनन्यभावे येक भावे । दोनी गोष्टी पुसाव्या ॥३॥
 दोनी गोष्टी त्या कोण । देव कोण आपण कोण ।
 या गोष्टीचें विवरण । केलेंचि करावें ॥४॥ आर्धी
 मुख्य देव तो कोण । मग आपण भक्त तो कोण ।
 पंचीकर्ण माहावाक्यविवरण । केलेंचि करावें ॥५॥
 सकळ केलियाचें फळ । शाश्वत वोळखावें निश्चळ ।
 आपण कोण हा केवळ । शोध घ्यावा ॥६॥

सारासार विचार घेतां । पदास नाही शाश्वतता ।
 आधी कारण भगवंता । वोळखिलें पाहिजे ॥७॥
 निश्चळ चंचळ आणी जड । अवघा मायेचा पवाड ।
 यामधें वस्तु जाड । जाणार नाही ॥८॥ तें
 परब्रह्म धुंडावें । विवेकें त्रैलोक्य हिंडावें । माईक
 विचारें खंडावें । परीक्षवंतीं ॥९॥ खोटे सांडून
 खरें घ्यावें । परीक्षवंतीं परीक्षावें । मायेचें
 अवघेंचि जाणावें । रूप माईक ॥१०॥ पंचभूतिक
 हे माया । माईक जाये विलया । पिंडब्रह्मांड अष्ट-
 काया नासिवंत ॥११॥ दिसेल तितुकें नासेल ।
 उपजेल तितुकें मरेल । रचेल तितुकें खचेल । रूप
 मायेचें ॥१२॥ वाढेल तितुकें मोडेल । येईल तितुकें
 जाईल । भूतांस भूत खाईल । कल्यांतकाळीं ॥१३॥
 देहधारक तितुके नासती । हे तों रोकडी प्रचिती ।
 मनुष्येविण उत्पत्ति । रेत केंचें ॥१४॥ अन्न नस्तां
 रेत केंचें । दोषधी नस्तां अन्न केंचें । दोषधीस जीणें
 केंचें । पृथ्वी नस्तां ॥१५॥ आप नस्तां पृथ्वी नाही ।
 तेज नस्तां आप नाही । वायो नस्तां तेज नाही ।
 ऐसें जाणावें ॥१६॥ अंतरात्मा नस्तां वायो केंचा ।
 विकार नस्तां अंतरात्मा केंचा । निर्विकारी विकार
 केंचा । बरें पाहा ॥१७॥ पृथ्वी नाही आप नाही ।
 तेज नाही वायो नाही । अंतरात्मा विकार नाही ।

निर्विकारीं ॥१८॥ निर्विकार जें निर्गुण । तेचि
 शाश्वताची खूण । अष्टधा प्रकृति संपूर्ण । नासिवंत
 ॥१९॥ नासिवंत समजोन पाहिलें । तां तें अस्तांचि
 नस्तें जालें । सारासारें कळों आलें । समाधान ॥२०॥
 विवेकें पाहिला विचार । मनास आलें सारामार ।
 येंकेंकरितां विचार । सहज जाला ॥२१॥ शाश्वत देव
 तो निर्गुण । ऐसी अंतरीं बाणली खूण । देव कळला
 मी कोण । कळलें पाहिजे ॥२२॥ मी कोण पाहिजे
 कळलें । देहतत्व तितुकें शोधिलें । मनोवृत्तीचा ठाई
 आलें । मीतूपण ॥२३॥ सकळ देहाचा शोध घेतां ।
 मीपण दिसेना पाहातां । मीतूपण हें तत्वतां । तत्वीं
 मावळळें ॥२४॥ दृश्य पदार्थांचि वोसरे । तत्वे तत्व
 तेव्हां सरे । मीतूपण कैचें उरे । तत्वता वस्तु ॥२५॥
 पंचीकर्ण तत्वविवर्ण । माहावाक्यें वस्तु आपण ।
 निसंगपणें निवेदन । केलें पाहिजे ॥२६॥ देवाभक्तांचें
 मूळ । शोधून पाहातां सकळ । उपाधीवेगळा केवळ ।
 निरोपाधी आत्मा ॥२७॥ मीपण तें बुडालें । विवेकें
 वेगळेपण गेलें । निवृत्तिपदास प्राप्त जालें । उन्मनीपद
 ॥२८॥ विज्ञानीं राहिलें ज्ञान । ध्यये राहिलें ध्यान ।
 सकळ कांहीं कार्याकारण । पाहोन सांडिलें ॥२९॥
 जन्ममरणाचें चुकलें । पाप अवघेंचि बुडालें । येम-
 यातनेचें जालें । निसंतान ॥३०॥ निर्वंद अवघाचि

तुटला । विचारें मोक्ष प्राप्त जाला । जन्म नार्थ-
कचि वाटला । सकळ कांहीं ॥३१॥ नाना किंत
निवारले । धोके अवधेचि तुटले । ज्ञानविवेकें पावन
जाले । बहुत लोक ॥३२॥ पतितपावनाचे दास ।
तेहि पावन करिती जगास । ऐसी हे प्रचित मनास ।
बहुतांच्या आली ॥३३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे भक्तनिरूपणनाम

समाप्त तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

महद्भाग्य हातासी आलें । परी भोगूं नाही जाणि-
तलें । तैसें वैराग्य उत्पन्न जालें । परी विवेक नाही
॥१॥ आदळतें आफळतें । कष्टी होतें दुःखी होतें ।
एकतें देखतें येतें । वैराग्य तेणें ॥२॥ नाना प्रपंचा-
च्या बोळी । नाना संकटें सांकडी । संसार सांडुनी
देशधडी । होये तेणें ॥३॥ तो चिंतेपासून सुटला ।
पराधेनतेपासून पळाला । दुःखत्यागें मोकळा जाला ।
रोगी जैसा ॥४॥ परी तो होऊं नये मोकळ । नष्ट
भ्रष्ट आणी चाट । सीमाच नाही सैराट । गुरूं
जैसं ॥५॥ विवेकेंविण वैराग्ये केलें । तरी अवि-
वेकें अनर्थी घातलें । अवधें वेर्थचि गेलें । दोहिकडे

॥६॥ ना प्रपंच ना परमार्थ । अवधे जिणेचि जाले
 वेर्थ । अविवेके अनर्थ । ऐसा केला ॥७॥ कां
 वेर्थचि ज्ञान बडबडिला । परी वैराग्ययोग नाही
 षडला । जैसा कारागृही अडकला । पुरुषार्थ सांगे
 ॥८॥ वैराग्येविण ज्ञान । तो वेर्थचि साभिमान ।
 लोभदंभे घोळसून । कासाविस केला ॥९॥ स्वान
 बांधले तरी भुंके । तैसा स्वार्थमुळे थिके । परा-
 धाक देखों न सके । साभिमाने ॥१०॥ हे येके-
 विण येक । तेणे उगाच वाढे शोक । आतां
 वैराग्य आणि विवेक । योग एका ॥११॥ विवेके
 अंतरी सुटला । वैराग्ये प्रपंच तुटला । अंतर्वाह्य
 मोकळा जाला । निःसंग योगी ॥१२॥ जैसे
 मुखे ज्ञान बोले । तैसीच सेवे क्रिया चाले ।
 दीक्षा देखोनी चकित जाले । सुचिस्मंत ॥१३॥
 आस्था नाही त्रैलोक्याची । स्थिति बाणली वैरा-
 ग्याची । येत्नविवेकधारणेची । सीमा नाही ॥१४॥
 संगीत रसाळ हरिकीर्तन । तालबद्ध तानमान ।
 प्रेमळ आवडीचे भजन । अंतरापासुनी ॥१५॥
 तत्काळचि सन्मार्ग लागे । ऐसा अंतरी विवेक जागे ।
 वगचूत्व करितां न भंगे । साहित्य प्रत्ययाचे ॥१६॥
 सन्मार्गे जगास मिळाला । ह्यणिजे जगदीश वोळला ।
 प्रसंग पाहिजे कळला । कोणीयेक ॥१७॥ प्रखर

वैराग्य उदासीन । प्रत्ययाचें ब्रह्मज्ञान । स्नानसंध्या
 भगवद्भजन । पुण्यमार्ग ॥१८॥ विवेकवैराग्य तें
 ऐसें । नुस्तें वैराग्य हेंकाडपिसें । शब्दज्ञान येळि-
 लसें । आपणचि वाटे ॥१८॥ ह्मणौन विवेक आणी
 वैराग्य । तेंचि जाणजे महद्भाग्य । रामदास ह्मणे
 योग्य । साधु जाणती ॥२०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे विवेकवैराग्यनाम

समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

रेखेचें गुंडाळें केलें । मात्रुकाक्षरीं शब्द जाले ।
 शब्द मेळऊन चाले । श्लोक गद्य प्रबंद ॥१॥ वेद-
 शास्त्रें पुराणें । नाना काव्यें निरूपणें । ग्रंथभेद
 अनुवादणें । किती ह्मणोनि ॥२॥ नाना ऋषी नाना
 मतें । पाहों जातों असंख्यातें । भाषा लिपी जेथ
 तेथें । काये उणें ॥३॥ वर्ग ऋचा श्रुति स्मृति ।
 अधे स्वर्ग स्तवक जाती । प्रसंग मानें समास पार्थी ।
 बहुधा नामें ॥४॥ नाना पदें नाना श्लोक । नाना
 वीर नाना कडक । नाना सारख्या दोहडे अनेक ।
 नामाभिधानें ॥५॥ इफगाणें माचिगाणें । इंडिगाणें
 कथागाणें । नाना मानें नाना जमनें । नाना खेळ

॥६॥ ध्वनि घोष नाद रेखा । चहुं वाचामध्ये देखा ।
 वाचारूपेहि ऐका । नाना भेद ॥७॥ उन्मेष परा
 ध्वनि पश्यंती । नाद मध्यमा शब्द चौथी ।
 वैश्वरीपासून उमटती । नाना शब्दरत्ने ॥८॥
 अकार उकार मकार । अर्धमात्राचें अंतर ।
 औटमात्रा तदनंतर । वावन मात्रुका ॥९॥ नाना
 भेद रागज्ञान । नृत्यभेद तानमान । अर्थभेद
 तत्वज्ञान । विवंचना ॥१०॥ तत्वांमध्ये मुख्य तत्व ।
 तें जाणावें शुद्धसत्व । अर्धमात्रा महत्तत्व । मूळमाया
 ॥११॥ नाना तत्वे लहानथोरें । मिळोन अष्टहि
 शरीरें । अष्टधा प्रकृतीचें वारें । निघोन जातें
 ॥१२॥ वारें नस्तां जें गगन । तैसें परब्रह्म सधन ।
 अष्ट देहाचें निर्शन । करून पाहावें ॥१३॥ ब्रह्मांड-
 पिंडउभार । पिंडब्रह्मांडसंवहार । दोहिवेगळें सारासार ।
 विमळब्रह्म ॥१४॥ पदार्थ जड आत्मा चंचळ ।
 विमळब्रह्म तें निश्चळ । विवरोन विरे तत्काल ।
 तद्रूप होये ॥१५॥ पदार्थ मनें काया वाचा ।
 मी हा अववाचि देवाचा । जड आत्मनिवेदनाचा ।
 विचार ऐसा ॥१६॥ चंचळकर्ता तो जगदीश ।
 प्राणीमात्र त्याचा अंश । त्याचा तोचि आपणास ।
 ठाव नाही ॥१७॥ चंचळ आत्मनिवेदन । याचें
 सांगितलें लक्षण । कर्ता देव तो आपण । कोठेंचि

नाहीं ॥१८॥ चंचळ चळे स्वभाकार । निश्चळ
 देव तो निराकार । आत्मनिवेदनाचा प्रकार ।
 जाणजे ऐसा ॥१९॥ ठायचि नाही चंचळाचा ।
 तेथे आधी आपण कैचा । निश्चळ आत्मनिवे-
 दनाचा । विवेक ऐसा ॥२०॥ तिहि प्रकारे आपण ।
 नाही नाही दुजेपण । आपण नस्तां मीपण ।
 नाहीच कोठे ॥२१॥ पाहातां पाहातां अनुमानले ।
 कळतां कळतां कळों आले । पाहातां अवघेंचि
 निवांत जाले । बोलणें आतां ॥२२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे आत्मनिवेदननाम
 समास पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

ब्रह्म निर्मळ निश्चळ । शाश्वत सार असळ विमळ ।
 अवकाश घन पोकळ । गगनाऐसे ॥१॥ तयास करणें
 ना धरणें । तयास जन्म ना मरणें । तेथे जाणणें ना
 नेणणें । सुन्यातीत ॥२॥ तें रचेना ना स्वचेना । तें
 होयेना ना जायेना । मायातीत निरंजना । पारचि
 नाही ॥३॥ पुढें संकल्प उठिला । षड्गुणेश्वर बोलिजे
 त्याला । अर्धनारीनटेश्वराला । बोलिजेतें ॥४॥
 सर्वेश्वर सर्वज्ञ । साक्षी द्रष्टा ज्ञानघन । परेश

परमात्मा जगज्जीवन । मूळपुरुष ॥५॥ ते मूळमाया
 बहुगुणी । अधोमुखे गुणक्षोभिणी । गुणत्रये तिज-
 पासूनि । निर्माण जाले ॥६॥ पुढें विष्णु जाला
 निर्माण । जाणतीकळा सत्वगुण । जो करिताहे
 पाळण । त्रैलोक्याचें ॥७॥ पुढें जाणीवनेणीव-
 मिश्रित । ब्रह्मा जाणावा नेमस्त । त्याच्या गुणें
 उत्पत्ति होत । भुवनत्रै ॥८॥ पुढें रुद्र तमोगुण ।
 सकळ संव्हराचें कारण । सकळ कांहीं कर्तेपण ।
 तेथेंचि आलें ॥९॥ तेथून पुढें पंचभूतें । पावलीं पष्ट
 दशेंतें । अष्टधा प्रकृतीचें स्वरूप तें । मुळींच आहे
 ॥१०॥ निश्चळीं जालें चळण । तेंचि वायोचें लक्षण ।
 पंचभूतें आणि त्रिगुण । सूक्ष्म अष्टधा ॥११॥
 आकाश ह्याणिजे अंतरात्मा । प्रत्ययें पाहावा महिमा ।
 त्या आकाशापासून जन्मा । वायो आला ॥१२॥
 तथा वायोच्या दोनी झुळुका । उष्ण सीतळ एका ।
 सीतळापासून तारा मयंका । जन्म जाला ॥१३॥
 उष्णापासून रवि वन्ही । विद्युल्यता आदिकरूनि ।
 सीतळ उष्ण मिळोनि । तेज जाणावें ॥१४॥
 तथा तेजापासून जालें आप । आप आळोन
 पृथ्वीचें रूप । पुढें औषधी अमूप । निर्माण जाल्यां
 ॥१५॥ औषधीपासून नाना रस । नाना बीज
 अन्नरस । चौऱ्यासि लक्ष धोनीचा वास । भूमंडळीं

॥१६॥ ऐसी जाली सृष्टिरचना । विचार आणिला
 पाहिजे मना । प्रत्ययेविण अनुमाना । पात्र होइजे
 ॥१७॥ ऐसा जाला आकार । येणेचि न्यार्ये
 संवहार । सारासारविचार । यास बोलिजे ॥१८॥
 जें जें जेथून निर्माण जालें । तें तें तेथेचि निमालें ।
 येणेचि न्यार्ये संवहारलें । माहाप्रळई ॥१९॥ आद्य
 मध्य अवसान । जें शाश्वत निरंजन । तेथें लावार्जे
 अनुसंधान । जाणते पुरुषी ॥२०॥ होत जाते नाना
 रचना । परी ते कांहींच तगेना । सारासार विचा-
 रणा । याकारणें ॥२१॥ द्रष्टा साक्षी अंतरात्मा ।
 सर्वत्र बोलती महिमा । परी हे सर्वसाक्षिणी अवस्ता
 मां । प्रत्यये पाहावी ॥२२॥ मुळापासून सेवटवरी ।
 अवधी मायेची भरोवरी । नाना विद्या कळा-
 कुंसरी । तयेमधें ॥२३॥ जो उपाधीचा सेवट
 पावेल । त्यास भ्रम ऐसें वाटेल । जो उपाधी-
 मधें आडकेल । त्यास काढितां कवण ॥२४॥
 विवेकप्रत्ययाचीं कामें । कैसीं घडतील अनुमानभ्रमें ।
 सारासारविचाराचेन संभ्रमें । पाविजे ब्रह्म ॥२५॥
 ब्रह्मांडीचें माहाकारण । ते मूळमाया जाण । अपू-
 र्णास ज्ञणती ब्रह्म पूर्ण । विवेकहीन ॥२६॥ सृष्टी-
 मधें बहुजन । येक भोगिती नृपासन । येक विष्टा
 टाकितो जाण । प्रत्येक्ष आतां ॥२७॥ ऐसे उदंड

लोक असती । आपणास थोर ह्मणती । परी ते
 विवेकी जाणती । सकाळ कांहीं ॥२८॥ ऐसा
 आहे समाचार । कारण पाहिजे विचार । बहुतांच्या
 बोलें हा संसार । नासूं नये ॥२९॥ पुस्तकज्ञानें
 निश्चये धरणें । तरी गुरु कासया करणें । याकारणें
 विवरणें । आपुल्या प्रत्यये ॥३०॥ जो बहुतांच्या
 बोलें लागला । तो नेमस्त जाणावा बुडाला । येक
 साहेब नस्तां कोणाला । मुशयारा मागावा ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सृष्टिक्रमनिरूपणनाम
 समाप्त षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

न्यायें निष्ठुर बोलणें । बहुतांस वाटे कंटाळवाणें ।
 मळमळ करितां जेवणें । विहित नव्हे ॥१॥ बहुतीं
 विषय निंदिले । आणि तेचि सेवित गेले । विषय-
 त्यागें देह चाले । हें तों घडेना ॥२॥ बोलणें येक
 चालणें येक । त्याचें नांव हीन विवेक । येणें
 करितां सकळ लोक । हांसों लागती ॥३॥ विषय-
 त्यागेंविण तों कांहीं । परलोक तो प्राप्त नाही ।
 ऐसें बोलणें ठाई ठाई । बरें पाहा ॥४॥ प्रपंची
 खाती जेवती । परमार्थी काये उपवास करिता ।

उभयता सारिखे दिसती । विषयाविषई ॥५॥ देह
 चालतां विषय त्यागी । ऐसा कोण आहे जर्गी ।
 याचा निर्वाह मजलागी । देवें निरोपावा ॥६॥
 विषय अवघा त्यागावा । तरीच परमार्थ करावा ।
 ऐसें पाहतां गोवा । दिसतो किं ॥७॥ ऐसा श्रोता
 अनुवादला । वक्ता उत्तर देता जाला । सावध
 होऊन मन घाला । येतद्विषई ॥८॥ वैराग्यें करावा
 त्याग । तरीच परमार्थयोग । प्रपंचत्यागें
 सर्व सांग । परमार्थ घडे ॥९॥ मार्गें ज्ञानी
 होऊन गेले । तेहिं बहुत कष्ट केले । तरी
 मग विख्यात जाले । भूमंडळीं ॥१०॥ येर
 मत्सर करितांच गेलीं । अन्न अन्न म्हणतां मेलीं ।
 कित्येक भ्रष्टलीं । पोटासाठीं ॥११॥ वैराग्य मुळींहून
 नाही । ज्ञान प्रत्ययाचें नाही । सुचि आचार तोहि
 नाही । भजन कैचें ॥१२॥ ऐसें प्रकारीचे जन ।
 आपणास म्हणती सज्जन । पाहों जातां अनुमान ।
 अवघाच दिसे ॥१३॥ जयास नाही अनुताप ।
 हेचि येक पूर्वपाप । क्षणक्षणा विक्षेप । पराधीकपर्णे ।
 ॥१४॥ मज नाही तुज साजेना । हे तों अवघे
 ठाउकें आहे जना । स्वात्यास नस्वातें देखों सकेना ।
 ऐसें आहे ॥१५॥ भाग्यपुरुष थोर थोर । त्यास
 निंदित्ता डीवाळखोर । सावास देखतां चोर । चर्फडी

जैसा ॥१६॥ वैराग्यापरतें नाही भाग्य । वैराग्य
 नाही तें अभाग्य । वैराग्य नस्तां योग्य । परमार्थ
 नव्हे ॥१७॥ प्रत्ययेज्ञानी वीतरागी । विवेकबळें
 सकळ त्यागी । तो जाणीजे माहायोगी । ईश्वरी
 पुरुष ॥१८॥ अष्टमा सिद्धीची उपेक्षा । करून घेतली
 योगदीक्षा । घोषरीं मागे भिक्षा । माहादेव ॥१९॥
 ईश्वराची बराबरी । कैसा करील वेषधारी ।
 म्हणोनियां सगट सरी । होत नाही ॥२०॥ उदास
 आणि विवेक । त्यास शोधितो सकळ लोक ।
 जैसें लालची मूर्ख रंक । तें दैन्यवाणें ॥२१॥ जे
 विचारापासून चैवले । जे आचारापासून भ्रष्टले ।
 विवेक करूं विसरले । विषयलोभी ॥२२॥ भजन तरी
 आवडेना । पुरश्चर्ण कदापि घडेना । भल्यांस त्यांस
 पडेना । येतन्निमित्त्य ॥२३॥ वैराग्यें करून भ्रष्टेना ।
 ज्ञान भजन सांडीना । वित्पन्न आणि वाद् घेना ।
 ऐसा थोडा ॥२४॥ कष्ट करितां सेत पिके । उंच
 वस्त तत्काळ विके । जाणत्या लोकांच्या कौतुकें ।
 उड्या पडती ॥२५॥ येर ते अवषेचि मंदले ।
 दुराशेनें खोटे जाले । कानकोंडे ज्ञान केले ।
 भ्रष्टाकारें ॥२६॥ सबळ विषय त्यागणें । शुद्ध कार्या-
 कारण घेणें । विषयत्यागाचीं लक्षणें । वोळखा
 ऐसीं ॥२७॥ सकळ कांहीं कर्ता देव । नाही प्रकृतीचा

ठाव । विवेकाचा अभिप्राव । विवेकी जाणती ॥२८॥
 शूरत्वविषई स्वडतर । त्यास मानिती लहानथोर ।
 कामगार आणि आंगचोर । येक कैसा ॥२९॥
 त्यागात्याग तार्किक जाणें । बोलाऐसें चालों
 जाणे । पिंडब्रह्मांड सकळ जाणे । येथायोग्य
 ॥३०॥ ऐसा जो सर्वजाणता । उत्तमलक्षणी पुरुता ।
 तथाचेनि सार्थकता । सहजचि होये ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे विषयत्यागनिरूपणनाम
 समास सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

मूळमाया जगदेश्वर । पुढें अष्टधेचा विस्तार ।
 सृष्टिक्रमें आकार । आकारला ॥१॥ हें अवघेंच
 नस्तां निर्मळ । जैसें गगन अंतराळ । निराकारी
 काळवेळ । कांहींच नाही ॥२॥ उपाधिचा विस्तार
 जाला । तेथें काळ दिसोन आला । येरवीं पाहातां
 काळाला । ठावचि नाही ॥३॥ येक चंचळ येक
 निश्चळ । यावेगळा कोठें काळ । चंचळ आहे
 तावत्काळ । काळ ह्मणावें ॥४॥ आकाश ह्मणिजे
 अवकाश । अवकाश बोलिले विलंबास । त्या
 विलंबरूप काळास । जाणोनि घ्यावें ॥५॥

सूर्याकरितां विलंब कळे । गणना सकळांची
 आकळे । पळापासून निवळे । युगपरिवंत ॥६॥
 पळ घटिका प्रहर दिवस । अहोरात्र पक्ष मास ।
 शङ्मास वरि युगास । ठाव जाला ॥७॥ क्रेत त्रेत
 द्वापार कळी । संख्या चालिली भ्रमंडळी । देवांची
 आयुष्ये आगळी । शास्त्रीं निरौपिली ॥८॥ ते
 देवत्रयाची स्वटपट । सूक्ष्मरूपे विलगट । दंडक
 सांडितां चटपट । लोकांस होते ॥९॥ मिश्रित
 त्रिगुण निवडेना । तेणें आद्यंत सृष्टिरचना । कोण
 थोर कोण साना । कैसा ह्यणावा ॥१०॥ असो
 ही जाणत्याचीं कामें । नेणता उगाच गुंते भ्रमें ।
 प्रत्यये जाणजाणों वरें । ठाई पाडावी ॥११॥
 उत्पन्नकाळ सृष्टिकाळ । स्थितिकाळ संहारकाळ ।
 आद्यंत अवघा काळ । विलंबरूपी ॥१२॥ जें जें
 जये प्रसंगीं जालें । तेथें काळाचें नांव पडिलें । बरें
 नसेल अनुमानलें । तरी पुढें ऐका ॥१३॥ प्रजन्य-
 काळ शीतकाळ । उष्णकाळ संतोषकाळ । सुख-
 दुःखआनंदकाळ । प्रत्यये येतो ॥१४॥ प्रातःकाळ
 माध्यानकाळ । सायंकाळ वसंतकाळ । पर्वकाळ
 कठिणकाळ । जाणिजे लोकीं ॥१५॥ जन्मकाळ
 बालत्वकाळ । तारुण्यकाळ वृधाप्यकाळ । अंतकाळ
 विषमकाळ । वेळरूपें ॥१६॥ सुकाळ आणि

दुष्काल । प्रदोषकाल पुण्यकाल । सकळ वेळा
 मिळोन काल । तयास म्हणावें ॥१७॥ असतें येक
 वाटतें येक । त्याचें नाव हीन विवेक । नाना प्रवृ-
 त्तीचे लोक । प्रवृत्ति जाणती ॥१८॥ प्रवृत्ति चाले
 अधोमुखें । निवृत्ति धावे ऊर्ध्वमुखें । ऊर्ध्वमुखें
 नाना मुखें । विवेकी जाणती ॥१९॥ ब्रह्मांडरचना
 जेथून जाली । तेथे विवेकी दृष्टि घाली । विवरतां
 विवरतां लाधली । पूर्वापर स्थिति ॥२०॥ प्रपंची
 असोन परमार्थ पाहे । तोहि ये स्थितिंत लाहे ।
 प्रारब्धयोगें करून राहे । लोकांमधें ॥२१॥ सकळांचें
 येकचि मूळ । येक जाणते येक वाष्कळ । विवेकें
 करून तत्काळ । परलोक साधावा ॥२२॥ तरीच
 जन्माचें सार्थक । भले पाहाती उभये लोक ।
 कारण मुळींचा विवेक । पाहिला पाहिजे ॥२३॥
 विवेकहीन जे जन । ते जाणावे पशुसमान । त्यांचें
 ऐकतां भाषण । परलोक कैचा ॥२४॥ बरें आमचें
 काये गेलें । जें केलें तें फळास आलें । पेरिलें तें
 उगवलें । भोगिती आतां ॥२५॥ पुढेंहि करी तो
 पावे । भक्तियोगें भगवंत फावें । देव भक्त मिळतां
 दुणावें । समाधान ॥२६॥ कीर्ति करून नाही
 मेले । ते उगेच आले आणि गेले । शाहाणे होऊन
 भुलले । काये सांगावें ॥२७॥ येथील येथे अवघेंचि

राहतें । ऐसें प्रत्ययास येतें । कोण काये घेऊन
 जातें । सांगना कां ॥२८॥ पदार्थीं असावें उदास ।
 विवेक पाहावा सावकास । येणेंकरितां जगदीश ।
 अलक्ष्य लाभे ॥२९॥ जगदीशापरता लाभ नाही ।
 कार्याकारण सर्व कांहीं । संसार करित असतांही ।
 समाधान ॥३०॥ मार्गां होते जनकादिक । राज्य
 करितांही अनेक । तैसेचि आतां पुण्यश्लोक ।
 कित्येक असती ॥३१॥ राजा असतां मृत्य आला ।
 लक्ष कोटी कबुल जाला । तरी सोडिना तयाला ।
 मृत्य कांहीं ॥३२॥ ऐसें हें पराधेन जिणें । यामधें
 दुखणें वाहाणें । नाना उद्देग चिंता करणें । किती
 ह्मणोनि ॥३३॥ हाट भरला संसाराचा । नफा पाहावा
 देवाचा । तरीच या कष्टाचा । परियाये होतो ॥३४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे काळरूपनाम

समास अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

दुर्बळ नाचारी वोडगस्त । आळसी खादाड रिणगस्त ।
 मूर्खपणें अवघें वेस्त । कांहींच नाही ॥१॥ खाया
 नाही जेवाया नाही । लेया नाही नेसाया नाही ।
 अंधराया नाही पांघराया नाही । कोपट नाही

अभागी ॥२॥ सोघरे नाही धायेरे नाही । इष्ट नाही
 मित्र नाही । पाहातां कोठें वोळखी नाही । आश्रये-
 विण परदेसी ॥३॥ तेणें कैसें करावें । काये जीवेसी
 धरावें । वाचावें किं मरावें । कोण्या प्रकारें ॥४॥
 ऐसें कोणीयेकें पुसिलें । कोणीयेकें उत्तर दिधलें ।
 श्रोतीं सावध ऐकिलें । पाहिजे आतां ॥५॥ लहान-
 थोर काम कांहीं । केल्यावेगळें होत नाही । करंट्या
 सावध पाहीं । सदेव होसी ॥६॥ अंतरीं नाही
 सावधानता । येतुन ठाकेना पुरता । सुखसंतोषाची
 वार्ता । तेथें कैची ॥७॥ ह्मणोन आळस सोडावा ।
 येतुन साक्षेपें जोडावा । दुश्चितपणाचा मोडावा ।
 थारा बळें ॥८॥ प्रातःकाळीं उठत जावें । प्रातः-
 स्मरामि करावें । नित्य नेमें स्मरावें । पाठांतर ॥९॥
 मार्गील उजळणी पुढें पाठ । नेम धरावा निकट
 वाष्कळपणाची वटवट । करुंच नये ॥१०॥
 दिशेकडे दुरी जावें । सुचिस्मंत होऊन यावें । येतां
 कांहीं तरी आणावें । रितीं खोटे ॥११॥ धूतवस्त्रें
 घालावीं पिल्लन । करावें चरणक्षालण । देवदर्शन
 देवार्चन । येथासांग ॥१२॥ कांहीं फळाहार घ्यावा ।
 पुढें वेवसाये करावा । लोक आपला परावा ।
 ह्मणत जावा ॥१३॥ सुंदर अक्षर लयाहावें । पष्ट नेमस्त
 वाचावें । विवरविवरीं जाणावें । अर्थांतर ॥१४॥

नेमस्त नेटकें पुसावें । विशद करून
 सांगावें । प्रत्ययेविण बोलावें । तेंचि पाप ॥१५॥
 सावधानता असावी । नीतिमर्यादा राखावी ।
 जनास माने ऐसी करावी । क्रियासिद्धि ॥१६॥
 आलियाचें समाधान । हरिकथा निरूपण । सर्वदा
 प्रसंग पाहोन । वर्तत जावें ॥१७॥ ताळ धाटी
 मुद्रा शुद्ध । अर्थ प्रमये अन्वये शुद्ध । गद्यपद्ये
 दृष्टांत शुद्ध । अन्वयाचे ॥१८॥ गाणें वाजवणें
 नाचणें । हस्तन्यास दाखवणें । सभारंजकें
 वचनें । आडकथा छंदवंद ॥१९॥ बहुतांचें
 समाधान राखावें । बहुतांस मानेल तें
 बोलावें । विलग पडों नेदावें । कथेमध्ये ॥२०॥
 लोकांस उदंड वाजी आणूं नये । लोकांचें उकलावें
 हृदये । तरी मग स्वभावें होये । नामघोष ॥ २१ ॥
 भक्ति ज्ञान वैराग्य योग । नाना साधनाचे प्रयोग ।
 जेणें तुटे भवरोग । मननमात्रें ॥२२॥ जैसें बोलणें
 बोलावें । तैसेंचि चालणें चालावें । मग महंतलीळा
 स्वभावें । आंगी बाणे ॥२३॥ युक्तिवीण साजिरा
 योग । तो दुराशेचा रोष । संगतीच्या लोकांचा भोग
 उभा ठेला ॥२४॥ ऐसें न करावें सर्वथा । जनास
 पावळं नये वेथा । हृदईं चिंतावें समर्था । रघुनाथ-
 जीसी ॥२५॥ उदासवृत्तीस मानवे जन । विशेष

कथानिरूपण । रामकथा ब्रह्मांड भेदून । पैलाड
 न्यावी ॥२६॥ सांग महंती संगीत गाणें । तेथें
 वैभवास काये उणें । नभामाजी तारांगणें । तैसे
 लोक ॥२७॥ आकलबंद नाही जेथें । अवधंचि
 विशकळित तेथें । येकें आकलेविण तें । काये आहे
 ॥२८॥ घालून अकलेचा पवाड । व्हावें ब्रह्मांडाहून
 जाड । तेथें कैचें आणिलें दाड । करंटपण ॥२९॥
 येथें आशंका फिटली । बुद्धि येत्नी प्रवेशली ।
 कांहीयेक आशा वाढली । अंतःकर्णी ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे यत्नसिकवणनाम

समास नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

आपण येथेष्ट जेवणें । उरलें तें अन्न वाटणें ।
 परंतु वाया दवडणें । हा धर्म नव्हे ॥१॥ तैसें ज्ञानें
 तृप्त व्हावें । तेंचि ज्ञान जनास सांगावें । तरतेन बुडों
 नेदावें । बुडतयासी ॥२॥ उत्तम गुण स्वर्षे घ्यावे ।
 ते बहुतांस सांगावे । वर्तल्याविण बोलावे । ते शब्द
 मिथ्या ॥३॥ स्नान संध्या देवार्चन । येकाग्र करावें
 जपध्यान । हरिकथा निरूपण । केलें पाहिजे ॥४॥
 शरीर परोपकारी लावावें । बहुतांच्या कार्यास

यावें । उणें पडों नेदावें । कोणियेकाचें ॥५॥ आडलें
 जाकसलें जाणावें । यथानशक्ति कामास यावें ।
 मृदवचनें बोलत जावें । कोणायेकांसी ॥६॥
 दुसऱ्याच्या दुःखें दुःखवावें । परसंतोषें सुखा व्हावें ।
 प्राणीमात्रांस मेळऊन घ्यावें । वऱ्या शब्दें ॥७॥
 बहुतांचे अन्याये क्षमावे । बहुतांचे कार्यभाग करावे ।
 आपल्यापरीस व्हावे । पारखे जन ॥८॥ दुसऱ्याचें
 अंतर जाणावें । तदनुसारचि वर्तावें । लोकांस
 परीक्षित जावें । नाना प्रकारें ॥९॥ नेमकचि बोलावें ।
 तत्कालचि प्रतिवचन द्यावें । कदापी रागास न
 यावें । क्षमारूपें ॥१०॥ आलस्य अवघाच दवडावा ।
 येत्न उदंडचि करावा । शब्दमत्सर न करावा ।
 कोणियेकाचा ॥११॥ उत्तम पदार्थ दुसऱ्यास
 द्यावा । शब्द निवडून बोलावा । सावधपणें करीत
 जावा । संसार आपला ॥१२॥ मरणाचें स्मरण
 असावें । हरिभक्तीस सादर व्हावें । मरोन कीर्तीस
 उरवावें । येणें प्रकारें ॥१३॥ नेमकपणें वर्तों
 लागला । तो बहुतांस कळों आला । सर्व आर्जवी
 तयाला । काये उणें ॥१४॥ ऐसा उत्तम गुणी विशेष ।
 तयास म्हणावें पुरुष । जयाच्या भजनें जगदीश ।
 तृप्त होये ॥१५॥ उदंड धिःकारून बोलती । तरी
 चळों नेदावी शांति । दुर्जनास मिळोन जाती । धन्य

ते साधु ॥१६॥ उत्तम गुणीं श्रृंघारला । ज्ञानवैराग्यें
 शोभला । तोचि येक जाणावा भला । भूमंडळीं
 ॥१७॥ स्वयें आपण कष्टावें । बहुतांचे सोसित जावें ।
 झिजोन कीर्तीस उरवावें । नाना प्रकारें ॥१८॥
 कीर्ती पाहों जातां सुख नाही । सुख पाहातां कीर्ती
 नाही । विचारेंविण कोठेंचि नाही । समाधान ॥१९॥
 परांतरास न लावावा ढका । कदापि पडों नेदावा
 चुका । क्षमासीळ त्याच्या तुका । हानी नाही
 ॥२०॥ आपलें अथवा परावें । कार्य अवघेंच
 करावें । प्रसंगीं कामास चुकवावें । हें विहित नव्हे
 ॥२१॥ वरें बोलतां सुख वाटतें । हें तों प्रत्यक्ष
 कळतें । आत्मवत परावें तें । मानीत जावें ॥२२॥
 कठिण शब्दें वाईट वाटतें । हें तों प्रत्ययास येतें ।
 तरी मग वाईट बोलावें तें । काये निमित्त्य ॥२३॥
 आपणास चिमोटा घेतला । तेंणें कासाविस जाला ।
 आपणावरून दुसऱ्याला । राखत जावें ॥२४॥ जे
 दुसऱ्यास दुःख करी । ते अपवित्र वैखरी । आप-
 णास घात करी । कोणियेके प्रसंगीं ॥२५॥ पेरिलें
 तें उगवतें । बोलण्यासारखें उत्तर येतें । तरी
 मग कर्कश बोलावें तें । काये निमित्त्य ॥२६॥
 आपल्या पुरुषार्थवैभवं । बहुतांस सुखी करावें ।
 परंतु कष्टी करावें । हे राक्षसी क्रिया ॥२७॥ दंभ

यावें । उणें पडों नेदावें । कोणियेकाचें ॥५॥ आडलें
 जाकसलें जाणावें । यथानशक्ति कामास यावें ।
 मृद्वचनें बोलत जावें । कोणायेकांसी ॥६॥
 दुसऱ्याच्या दुःखें दुःखवावें । परसंतोषें सुखी व्हावें ।
 प्राणीमात्रांस मेळऊन व्यावें । वऱ्या शब्दें ॥७॥
 बहुतांचे अन्याये क्षमावे । बहुतांचे कार्यभाग करावे ।
 आपल्यापरीस व्हावे । पारखे जन ॥८॥ दुसऱ्याचें
 अंतर जाणावें । तदनुसारचि वर्तावें । लोकांस
 परीक्षित जावें । नाना प्रकारें ॥९॥ नेमकाचि बोलावें ।
 तत्काळचि प्रतिवचन द्यावें । कदापी रागास न
 यावें । क्षमारूपें ॥१०॥ आलस्य अवघाच दवडावा ।
 येतून उदंडचि करावा । शब्दमत्सर न करावा ।
 कोणियेकाचा ॥११॥ उत्तम पदार्थ दुसऱ्यास
 द्यावा । शब्द निवडून बोलावा । सावधपणें करीत
 जावा । संसार आपला ॥१२॥ मरणाचें स्मरण
 असावें । हरिभक्तीस सादर व्हावें । मरोन कीर्तीस
 उरवावें । येणें प्रकारें ॥१३॥ नेमकपणें वर्तों
 लागला । तो बहुतांस कळों आला । सर्व आर्जवी
 तयाला । काये उणें ॥१४॥ ऐसा उत्तम गुणी विशेष ।
 तयास म्हणावें पुरुष । जयाच्या भजनें जगदीश ।
 तृत होये ॥१५॥ उदंड धिःकारून बोलती । तरी
 चळों नेदावी शांति । दुर्जनास मिळोन जाती । धन्य

ते साधु ॥१६॥ उत्तम गुणीं श्रृंघारला । ज्ञानवैराग्ये
 शोभला । तोचि येक जाणावा भला । भूमंडळीं
 ॥१७॥ स्वये आपण कष्टावे । बहुतांचे सोसित जावे ।
 झिजोन कीर्तीस उरवावे । नाना प्रकारे ॥१८॥
 कीर्ती पाहों जातां सुख नाही । सुख पाहातां कीर्ती
 नाही । विचारेंविण कोठेंचि नाही । समाधान ॥१९॥
 परांतरास न लावावा ढका । कदापि पडों नेदावा
 चुका । क्षमासीळ तयाच्या तुका । हानी नाही
 ॥२०॥ आपलें अथवा परावे । कार्य अवघेंच
 करावे । प्रसंगीं कामास चुकवावे । हे विहित नव्हे
 ॥२१॥ बरे बोलतां सुख वाटते । हे तों प्रत्यक्ष
 कळते । आत्मवत परावे तें । मानीत जावे ॥२२॥
 कठिण शब्दे वाईट वाटते । हे तों प्रत्ययास येते ।
 तरी मग वाईट बोलावे तें । काये निमित्त्य ॥२३॥
 आपणास चिमोटा घेतला । तेणें कासाविस जाला ।
 आपणावरून दुसऱ्याला । राखत जावे ॥२४॥ जे
 दुसऱ्यास दुःख करी । ते अपवित्र वैखरी । आप-
 णास घात करी । कोणियेके प्रसंगीं ॥२५॥ पेरिलें
 तें उगवते । बोलण्यासारखें उत्तर येते । तरी
 मग कर्कश बोलावे तें । काये निमित्त्य ॥२६॥
 आपल्या पुरुषार्थवैभवे । बहुतांस सुखी करावे ।
 परंतु कष्टी करावे । हे राक्षसी क्रिया ॥२७॥ दंभ

दर्प अभिमान । क्रोध आणी कठिण वचन । हे
 अज्ञानाचें लक्षण । भगवद्भक्तिंत बोलिलें ॥२८॥
 जो उत्तम गुणें शोभला । तोचि पुरुष माहा भला ।
 कितीक लोक त्याला । शोधित फिरती ॥२९॥
 क्रियेविण शब्दज्ञान । तेंचि स्वानाचें व्रमन । भले
 तेथें अवलोकन । कदापी न करिती ॥३०॥ मना-
 पासून भक्ति करणें । उत्तम गुण अगत्य धरणें ।
 त्या माहापुरुषाकारणें । धुंडीत येती ॥३१॥ ऐसा
 जो माहानुभाव । तेणें करावा समुदाव । भक्तियोगें
 देवाधिदेव । आपुला करावा ॥३२॥ आपण
 आवचितें मरोन जावें । मग भजन कोणें करावें ।
 याकारणें भजनास लावावे । बहुत लोक ॥३३॥
 आमची प्रतिज्ञा ऐसी । कांहीं न मगावें शिष्यासी ।
 आपणाभागें जगदीशासी । भजत जावें ॥३४॥
 याकारणें समुदाव । जाला पाहिजे मोहोछाव ।
 हातोपाती देवाधिदेव । बोळेसा करावा ॥३५॥
 आतां समुदायाकारणें । पाहिजेती दोनी लक्षणें ।
 श्रोतीं येथें सावधरणें । मन घालावें ॥३६॥ जेणें
 बहुतांस घडे भक्ति । ते हे रोकडी प्रबोधशक्ति ।
 बहुतांचें मनोगत हातीं । घेतलें पाहिजे ॥३७॥
 मार्गां बोलिले उत्तम गुण । त्यास मानिती
 प्रमाण । प्रबोधशक्तीचें लक्षण । पुढें चालें ॥३८॥

बोलण्यासारिखें चालणें । स्वयें करून बोलणें ।
 तयाचीं वचनें प्रमाणें । मानिती जनीं ॥३९॥ जें जें
 जनास मानेना । तें तें जनहि मानीना । आपण
 येकला जन नाना । सृष्टिमधे ॥४०॥ ह्मणोन
 सांगाती असावे । मानत मानत शिकवावे । हळु हळु
 सेवटा न्यावे । विवेकानें ॥४१॥ परंतु हे विवेकाचीं
 कामें । विवेकी करील नेम । इतर ते वाणुडे भ्रम ।
 भांडोंच लागले ॥४२॥ बहुतांसी भांडतां येकला ।
 शैल्यावांचून पुरवला । याकारणें बहुतांला ।
 राजी राखावे ॥४३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे उत्तमपुरुषनिरूपणनाम
 समास दशम ॥ १० ॥

॥ नामरूपनाम दशक त्रयोदश ॥ १३ ॥

॥ श्रीराम ॥

आत्मानात्मविवेक करावा । करून बरा विवरावा ।
 विवरोन सहृद धरावा । जीवामध्ये ॥१॥ आत्मा
 कोण अनात्मा कोण । त्याचें करावें विवरण ।
 तेंचि आतां निरूपण । सावध एका ॥२॥ च्यारि
 खाणी च्यारि वाणी । चौन्यासि लक्ष जीवप्राणी ।

संख्या बोलिली पुराणी । वर्तती आतां ॥३॥ नाना
 प्रकारीचीं शरीरें । सृष्टींत दिसती अपारें । तयां-
 मधें निर्धारें । आत्मा कवणु ॥४॥ दृष्टीमधें पाहातो ।
 श्रवणामध्यें ऐकतो । रसनेमध्यें स्वाद घेतो ।
 प्रत्यक्ष आतां ॥५॥ घ्राणामधें वास घेतो । सर्वांगी
 तो स्पर्शतो । वाचेमधें बोलवितो । जाणोनि शब्द
 ॥६॥ सावधान आणि चंचळ । चहूंकडे चळवळ ।
 एकलाचि चालवी सकळ । इंद्रियेंद्वारां ॥७॥ पाये
 चालवी हात हालवी । भृकुटी पालवी डोळा
 घालवी । संकेतखुणा बोलवी । तोचि आत्मा ॥८॥
 धिटाइ लाजवी स्वाजवी । खोंकवी वोकवी थुंकवी ।
 अन्न जेऊन उदक सेवी । तोचि आत्मा ॥९॥
 मळमूत्रत्याग करी । शरीरमात्र सावरी । प्रवृत्ति
 निवृत्ति विवरी । तोचि आत्मा ॥१०॥ एके देखे
 हुंगे चाखे । नाना प्रकारें वोळखे । संतोष पावे
 आणी धाके । तोचि आत्मा ॥११॥ आनंद विनोद
 उदेग चिंता । काया छयाया माया ममता ।
 जीवित्वें पावे नाना वेथा । तोचि आत्मा ॥१२॥
 पदार्थांची आस्था धरी । जनीं वाईट वरें करी ।
 आपल्यां राखे पराव्यां मारी । तोचि आत्मा
 ॥१३॥ युध्ये होतां दोहिकडे । नाना शरीरीं वावडे ।
 परस्परें पाडी पडे । तोचि आत्मा ॥१४॥ तो येतो

जातो देहीं वर्ततो । हासतो रडतो प्रस्तावतो ।
 भ्रमर्थ करंटा होतो । व्यापासारिखा ॥१५॥ होतो
 लंडी होतो बळकट । होतो विद्यावंत होतो धट ।
 न्यायेवंत होतो उत्थट । तोचि आत्मा ॥१६॥ धीर
 उदार आणि कृपण । वेडा आणि विचक्षण ।
 उछक आणि सहिष्ण । तोचि आत्मा ॥१७॥
 विद्या कुविद्या दोहिकडे । आनंदरूप वावडे । जेथें
 तेथें सर्वांकडे । तोचि आत्मा ॥१८॥ निजे उठे
 वैसे चाले । धावे धावडी डोले तोले । सोडरे धायेरे
 केले । तोचि आत्मा ॥१९॥ पोथी वाची अर्थ
 सांगे । ताल धरी गाऊं लागे । वादवेवाद वाउगे ।
 तोचि आत्मा ॥२०॥ आत्मा नस्तां देहांतरीं । मग
 तें प्रेत सचराचरीं । देहसंगें आत्मा करी । सर्व
 कांहीं ॥२१॥ येकेंविण येक काये । कामा नये
 वायां जाये । ह्मणोनि हा उपाये । देहयोगें ॥२२॥
 देह अनित्य आत्मा नित्य । हाचि विवेक नित्या-
 नित्य । अवघें सूक्ष्माचें कृत्य । जाणती ज्ञानी ॥२३॥
 पिंडीं देहधर्ता जीव । ब्रह्मांडीं देहधर्ता शिव ।
 ईश्वरतनुचतुष्टये सर्व । ईश्वरधर्ता ॥२४॥ त्रिगुणा-
 पर्ता जो ईश्वर । अर्धनारीनटेश्वर । सकळ सृष्टीचा
 विस्तार । तेथून जाला ॥२५॥ वरवें विचारून
 पाही । स्त्री पुरुष तेथें नाही । चंचळरूप घेतें कांहीं

प्रत्ययासी ॥२६॥ मुळींहून सेवटवरी । ब्रह्मादि
 पिप्पुका देहधारी । नित्यानित्यविवेक चतुरी ।
 जाणिजे ऐसा ॥२७॥ जड तितुकें अनित्य । आणि
 सूक्ष्म तितुकें नित्य । याहिमध्ये नित्यानित्य । पुढें
 निरोपिलें ॥२८॥ स्थूल सूक्ष्म बोलांडिलें । कारण
 माहाकारण सांडिलें । विराट हिरण्यगर्भ खंडिलें ।
 विवेकानें ॥२९॥ अव्याकृत मूळप्रकृती । तेथें
 जाऊन वैसली वृत्ती । ते वृत्ति व्हावया निवृत्ति ।
 निरूपण एका ॥३०॥ आत्मानात्माविवेक बोलिला ।
 चंचळात्मा प्रत्यया आला । पुढिले समासी निरोपिला ।
 सारासार विचार ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे आत्मानात्माविवेकनाम
 समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

एका सारासार विचार । उभारलें जगडंबर । त्यांत
 कोण सार कोण असार । विवेकें बोळखा ॥१॥
 दिसेल तें नासेल । आणि येईल तें जाईल । जें
 असतचि असेल । तेंचि सार ॥२॥ मागां आत्मा-
 नात्माविवेक बोलिला । अनात्मा बोळखोन सांडिला ।
 आत्मा जाणतां लागला । मुळींचा मूळतंतु ॥३॥

मुळीं जे राहिली वृत्ति । जाली पाहिजे निवृत्ति ।
 सारासार विचार श्रोतीं । वरा पाहावा ॥४॥
 नित्यानित्य विवेक केला । आत्मा नित्यसा निव
 डिला । निवृत्तिरूपें हेत उरला । निराकारीं ॥५॥
 हेत ह्मणिजे तो चंचळ । निर्गुण ह्मणिजे निश्चळ ।
 सारासारविचारें चंचळ । होऊन जातें ॥६॥ चळे
 ह्मणोनि तें चंचळ । न चळे ह्मणोनि निश्चळ ।
 निश्चळीं उडे चंचळ । निश्चयेसीं ॥७॥ ज्ञान आणि
 उपासना । दोनी येकचि पाहाना । उपासनेकरितां
 जना । जगोद्धार ॥८॥ द्रष्टा साक्षी जाणता ।
 ज्ञानघन चैतन्यसत्ता । ज्ञान देवचि तत्वता । वरें
 पाहा ॥९॥ त्या ज्ञानाचें विज्ञान होतें । शोधून
 पाहा बहुत मतें । चंचळ अवघें नासतें । यें
 प्रकारें ॥१०॥ नासिवंत नासेल किं नासेना । ऐसा
 अनुमानचि आहे मना । तरी तो पुरुष सहसा
 ज्ञाना । अधिकारी नव्हे ॥११॥ नित्य निश्चये
 केश । संदेह उरतचि गेला । तरी तो जाणावा
 वाहावडा । माहा मृगजळीं ॥१२॥ क्षयेचि नाही
 जो अक्षई । व्यापकपणें सर्वां ठाई । तथें हेत संदेह
 नाही । निर्विकारीं ॥१३॥ जें उदंड घनदाट । आद्य
 मध्य खेवट । अचळ अढळ अतुट । जैसें तैसें ॥१४॥
 पाहातां जैसें गगन । गगनाहून तें सघन । जनचि

नाहीं निरंजन । सदोदित ॥१५॥ चर्मचक्षु ज्ञानचक्षु ।
 हा तों अवघाच पूर्वपक्षु । निर्गुण ठाईचा अलक्षु ।
 लक्षवेना ॥१६॥ संगत्यागेंविण कांहीं । परब्रह्म
 होणार नाहीं । संगत्याग करून पाहीं । मौन्यगर्भा
 ॥१७॥ निर्शतां अवघेंचि निर्शलें । चंचळ तितुकें
 निघोन गेलें । निश्चळ परब्रह्म उरलें । तेंचि सार
 ॥१८॥ आठवा देह मूळमाया । निर्शोन गेल्या
 अष्टकाया । साधु सांगती उपाया । कृपाळुपणें ॥१९॥
 सोहं हंसा तत्वमसी । तें ब्रह्म तूं आहेसी । विचार
 पाहातां स्थिति ऐसी । सहजचि होते ॥२०॥ साधक
 असोन ब्रह्म उरलें । तेथें वृत्तिसुन्य जालें । सारासार
 विचारिलें । येंणें प्रकारें ॥२१॥ तें तापेना ना निवेना ।
 उजळेना ना काळवंडेना । डहुळेना ना निवळेना ।
 परब्रह्म तें ॥२२॥ दिसेना ना भासेना । उपजेना
 ना नासेना । तें येना ना जाईना । परब्रह्म तें
 ॥२३॥ तें भिजेना ना वाळेना । तें विज्ञेना ना
 जळेना । जयास कोणीच नेईना । परब्रह्म तें ॥२४॥
 जें सन्मुखचि चहुंकडे । जेथें दृश्य भास उडे । धन्य
 साधु तो पवाडे । निर्विकारी ॥२५॥ निर्विकल्पा
 कल्पनातीत । तोचि वोळखावा संत । घेर अवघेचि
 असंत । भ्रमरूप ॥२६॥ खोटें सांडून खरें घ्यावें ।
 तरीच परीक्षवंत म्हणावें । असार सांडून सार

ध्यावें । परब्रह्म तें ॥२७॥ जाणतां जाणतां
जाणीव जाते । आपली वृत्ति तद्रूप होते । आत्म-
निवेदन भक्ति ते । ऐसी आहे ॥२८॥ वाच्यांशें
भक्तिमुक्ति बोलावी । लक्ष्यांशें तद्रूपता विवरावी ।
विवरतां हेतु नुरावी । ते तद्रूपता ॥२९॥ सद्रूप
चिद्रूप आणि तद्रूप । सस्वरूप म्हणिजे आपलें
रूप । आपलें रूप म्हणिजे अरूप । तत्त्वनिर्शाना-
उपरी ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सारासारनिरूपणनाम
समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

ब्रह्म घन आणि पोकळ । आकाशाहून विशाल ।
निर्मळ आणि निश्चळ । निर्विकारी ॥१॥ ऐसेंचि
असतां कित्येक काळ । तेथें आरंभला भूगोळ ।
तथा भूगोळाचें मूळ । सावध ऐका ॥२॥ परब्रह्म
असतां निश्चळ । तेथें संकल्प उठिला चंचळ ।
तयांस बोलिजे केवळ । आदिनारायेण ॥३॥
मूळमाया जगदेश्वर । त्यासिच म्हणिजे शङ्खगुणैश्वर ।
अष्टधा प्रकृतीचा विचार । तेथें पाहा ॥४॥ ऐलि-
कडे गुणक्षोभिणी । तेथें जन्म घेतला त्रिगुणी ।

मूळ वोंकाराची मांडणी । तेथून जाणावी ॥५॥
 अकार उकार मकार । तिनी मिळोन वोंकार ।
 पुढें पंचभूतांचा विस्तार । विस्तारला ॥६॥ आकाश
 म्हणिजेत अंतरात्म्यासी । तयापासून जन्म वायोसी ।
 वायोपासून तेजासी । जन्म जाला ॥७॥ वायोचा
 कातरा घसवटे । तेणें उष्णें वन्हि पेटे । सूर्यबिंब
 तें प्रगटे । तये ठाई ॥८॥ वारा वाजतो सीतळ ।
 तेथें निर्माण जालें जळ । तें जळ आळोन भूगोळ ।
 निर्माण जाला ॥९॥ त्या भूगोळाचे पोटी । अनंत
 बीजांचिया कोटी । पृथ्वी पाण्या होतां भेटी । अंकुर
 निघती ॥१०॥ पृथ्वी वल्ली नाना रंग । पत्रें पुष्पांचे
 तरंग । नाना स्वाद ते मग । फळें जालीं ॥११॥
 पत्रें पुष्पें फळें मुळें । नाना वर्ण नाना रसाळें ।
 नाना धान्यें अन्न केवळें । तेथून जालीं ॥१२॥
 अन्नापासून जालें रेत । रेतपासून प्राणी निपजत ।
 ऐसी हे रोकडी प्रचिद । उत्पत्तीची ॥१३॥ अंडज
 जारज श्वेतज उद्दीज । पृथ्वी पाणी सकळांचें बीज ।
 ऐसें हें नवल चोज । सृष्टिरचनेचें ॥१४॥ च्यारि
 स्वर्णा च्यारि वाणी । चौन्यासि लक्ष जीवयोनी ।
 निर्माण जाले लोक तिनी । पिंडब्रह्मांड ॥१५॥ मुळीं
 अष्टधा प्रकृती । अवघे पाण्यापासून जन्मती । पाणी
 नस्तां मरती । सकळ प्राणी ॥१६॥ नव्हे अनुमानाचें

बोलणें । याचा वरा प्रत्यये घेणें । वेदशास्त्रें पुराणें ।
 प्रत्यये ध्यावीं ॥१७॥ जें आपल्या प्रत्यया येना ।
 तें अनुमानिक ध्यावेना । प्रत्ययाविण सकळ जना ।
 वेवसाये नाहीं ॥१८॥ वेवसाये प्रवृत्ती निवृत्ती ।
 दोहिकडे पाहिजे प्रचिती । प्रचितीविण अनुमानें
 असती । ते विवेकहीन ॥१९॥ ऐसा सृष्टिरचनेचा
 विचार । संकळित बोलिला प्रकार । आतां विस्ताराचा
 संहार । तोहि एका ॥२०॥ मुळापासून सेवठवरी ।
 अवघा आत्मारामचि करी । करी आणी विवरी ।
 येथायोग्य ॥२१॥ पुढें संहार निरोपिला । श्रोतीं
 पाहिजे ऐकिला । इतुक्याउपरी जाला । समास
 पूर्ण ॥२२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे उभारणीनिरूपणनाम
 समास तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

पृथ्वीस होईल अंत । भूतांस मांडेल कल्पांत । ऐसा
 समाचार साध्यंत । शास्त्रीं निरोपिला ॥१॥ शत
 वरुषें अनावृष्टि । तेणें जळेल हे सृष्टि । पर्वत माती
 ऐसी पृष्ठी । भूमीची तरके ॥२॥ चारा कळीं सूर्य-
 मंडळा । किर्णापासून निघती ज्वाळा । शत वरुषें

भूगोळा । दहन होये ॥३॥ सिंधुरवर्ण वसुंधरा ।
 ज्वाळा लागती फणिवरा । तो आहाळोन सरारां ।
 विष वमी ॥४॥ त्या विषाच्या ज्वाळा निघती । तेणें
 पाताळें जळती । माहापावकें भस्म होती । पाताळ
 लोक ॥५॥ तेथें माहाभूतें खवळती । प्रळयेवात
 सुटती । प्रळयेपावक वाढती । चहुंकडे ॥६॥
 तेथें अक्रा रुद्र खवळले । वारा सूर्य कडकडिले ।
 पावकमात्र येकवटले । प्रळयेकाळीं ॥७॥ वायो
 विजांचे तडाखे । तेणें पृथ्वी अवधी तरखे । कठि-
 णत्व अवघेंचि फांके । चहुंकडे ॥८॥ तेथें मेरूची
 कोण गणना । कोण सांभाळिल कोणा । चंद्र
 सूर्य तारांगणा । मूस जाली ॥९॥ पृथ्वीनें विरी
 सांडिली । अवधी धगधगायेमान जाली । ब्रह्मांड-
 भटी जळोन गेली । येकसरां ॥१०॥ जळोनि विरी
 सांडिली । विशेष माहावृष्टि जाली । तेणें पृथ्वी
 विराली । जळामधें ॥११॥ भाजला चुना जळीं
 विरे । तैसा पृथ्वीस धीर न धरे । विरी सांडूनियां
 त्वरें । जळीं मिळाली ॥१२॥ शेष कूर्म वाऱ्हाव
 गेला । पृथ्वीचा आधार तुटला । सत्व सांडून
 जळाला । मिळोन गेली ॥१३॥ तेथें प्रळयेमेघ
 उचलले । कठिण घोषें गर्जिले । अखंड विजा
 कडकडिले । ध्वनि घोष ॥१४॥ पर्वतप्राये पडती

गारा । पर्वत उडती ऐसा वारा । निविड तथा
 अंधकारा । उपमाचि नाही ॥१५॥ सिंधु नद्या
 एकवटल्या । नेणो नभीहून रिचवल्या । संधिच
 नाही धारा मिळाल्या । अखंड पाणी ॥१६॥
 तेथें मछ कूर्म सर्प पडती । पर्वतासारिखे दिसती ।
 गर्जना होतां मिसळती । जळांत जळें ॥१७॥ सप्त
 सिंधु आवणीं गेले । आवर्णवेडे मोकळे जाले ।
 जळरूप जालिया खवळले । प्रळयेपावक ॥१८॥
 ब्रह्मांडाऐसा तप्तलोहो । शोषी जळाचा समूहो ।
 तैसें जळास जालें पाहो । अपूर्व मोठें ॥१९॥ तेणें
 आटोन गेलें पाणी । असंभाव्य माजला वन्ही ।
 तथा वन्हीस केली झडपणी । प्रळयवार्ते ॥२०॥
 दीपास पालव घातला । तैसा प्रळयेपावक विझाला ।
 पुढें वायो प्रबळला । असंभाव्य ॥२१॥ उदंड
 पोकळी थोडा वारा । तेणें वितळोन गेला सारा ।
 पंचभूतांचा पसारा । आटोपला ॥२२॥ महद्भूत
 मूळमाया । विस्मरणें वितुळे काया । पदार्थमात्र
 राहावया । ठाव नाही ॥२३॥ दृश्य हलकालोळें
 नेलें । जड चंचळ वितुळलें । याउपरी शाश्वत
 उरलें । परब्रह्म तें ॥२४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे प्रळयेनाम

समाप्त चतुर्थे ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

कोणी येक दोषे जण । पृथ्वी फिरती उदासीन ।
 काळक्रमणें लागून । कथा आरंभिली ॥१॥
 श्रोता पुसे वक्तयासी । काहाणी सांगा जी बरवीसी ।
 वक्ता ह्मणे श्रोतयासी । सावध ऐकें ॥२॥ येकें
 स्त्रीपुरुषें होती । उभयेतांमधें बहु प्रीति । येक-
 रूपेंचि वर्तती । भिन्न नाही ॥३॥ ऐसा कांहीं
 येक काळ लोटला । तयांस येक पुत्र जाला ।
 कार्यकर्ता आणि भला । सर्वविषीं ॥४॥ पुढें
 त्यासहि जाला कुमर । तो पित्याहून आतुर ।
 कांहीं तर्ध चतुर । व्यापकणें ॥५॥ तें व्याप
 उदंड केला । बहुत कन्यापुत्र व्याला । उदंड लोक
 संचिला । नाना प्रकारें ॥६॥ त्याचा पुत्र ज्येष्ठ ।
 तो अज्ञान आणि रागिट । अथवा चुकतां नीट ।
 संवहार करी ॥७॥ पिता उगाच बैसला । लेंकें
 बहुत व्याप केला । सर्वज्ञ जाणता भला । जेष्ठ
 पुत्र ॥८॥ नातु त्याचें अर्ध जाणे । पणतु तो
 कांहींच नेणे । चुकतां संवहारणें । माहा क्रोधी
 ॥९॥ लेंक सकळांचें पाळण करी । नातु मेळवी
 वरिचावरी । पणतु चुकल्यां संवहार करी । अक-
 स्मात ॥१०॥ नेमस्तपणें वंश वाढला । विस्तार
 उदंडचि जाला । ऐसा बहुत काळ गेला ।

आनंदरूप ॥११॥ विस्तार वाढला गणवेना । वडि-
 लांस कोणीच मानीना । परस्परे कित्त मना । बहुत
 पडिला ॥ १२ ॥ उदंड घरकळ्हो लागला । तेणें
 कित्तयेक संव्हार जाला । विपट पडिलें थोरथोरांला ।
 बेवंद जालें ॥१३॥ नेणघणें भरीं भरले । मग ते
 अवघेच संव्हारले । जैसे यादव निमाले । उन्मत्तपणें
 ॥१४॥ बाप लेक मातु पणतु । सकळांचा जाला
 निपातु । कन्या पुत्र हेतु मातु । अणुमात्र नाहीं
 ॥१५॥ ऐसी काहाणी जो विवरला । तो जन्मा-
 पासून सुटला । श्रोता वक्ता धन्य जाला ।
 प्रचितीनें ॥१६॥ ऐसी काहाणी अपूर्व जे ते ।
 उदंड वेळ होत जाते । इतुकें बोलोनी गोसावी ते ।
 निवांत जाले ॥१७॥ आमची काहाणी सरो ।
 तुमचे अंतरीं भरो । ऐसें बोलणें विवरो । कोणी
 तरी ॥१८॥ चुकत वांकत आठवलें । इतुकें संकळित
 बोलिलें । न्यूनपूर्ण क्षमा केलें । पाहिजे श्रोतीं ॥१९॥
 ऐसी काहाणी निरंतर । विवेकें ऐकती जे नर ।
 दास ह्मणे जग्गोधर । तेचि करिती ॥२०॥ त्या
 जगोद्धाराचें लक्षण । केलें पाहिजे विवरण । सार
 निवडावें निरूपण । यास बोलिजे ॥२१॥ निरूपणीं
 प्रत्ययें विवरावें । नाना तत्वकीडें उकलावें । समजतां
 समजत। व्हावें । निःसंदेह ॥२२॥ विवरोन पाहातां

अष्ट देह । पुढें सहजचि निःसंदेह । अखंड निरूपणें
 राहे । समाधान ॥२३॥ तत्वांचा गत्वला जेथें ।
 निवांत कैचें असेल तेथें । याकारणें गुह्यिपरतें ।
 कोणियेकें असावें ॥२४॥ ऐसा सूक्ष्म संवाद ।
 केलाचि करावा विशद । पुढिले समासी लघुबोध ।
 सावध एका ॥२५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे कहाणीनिरूपणनाम

समास पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्राराम ॥

जें बोलिजेती पंचतत्वे । त्यांचीं अभ्यासाया नावें ।
 तदुपरी स्वानुभवे । रूपें जाणार्वी ॥१॥ यामधें शाश्वत
 कोण । आणी अशाश्वत कोण । ऐसें करावें विवरण ।
 प्रत्ययाचें ॥२॥ पंचभूतांचा विचार । नांवरूप सारा-
 सार । तोचि बोलिला निर्धार । सावध एका ॥३॥
 पृथ्वी आप तेज वायो आकाश । नावें बोलिलीं
 सावकास । आतां रूपाचा विश्वास । श्रवणें धरावा
 ॥४॥ पृथ्वी ह्यणिजे ते धरणी । आप म्हणिजे तें
 पाणी । तेज ह्यणिजे अग्नि तरणी । सतेजादिक ॥५॥
 वायो म्हणिजे तो वारा । आकाश म्हणिजे पैस
 सारा । आतां शाश्वत तें विचारा । आपले मनीं ॥६॥

अष्ट देह । पुढें सहजचि निःसंदेह । अखंड निरूपणें
 राहे । समाधान ॥२३॥ तत्वांचा गल्बला जेथें ।
 निवांत कैचें असेल तेथें । याकारणें गुह्यिपरतें ।
 कोणियेकें असावें ॥२४॥ ऐसा सूक्ष्म संवाद ।
 केलाचि करावा विशद । पुढिले समासी लघुबोध ।
 सावध एका ॥२५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे कहाणीनिरूपणनाम
 समाप्त पञ्चम ॥ ५ ॥

॥ श्राराम ॥

जें बोलिजेती पंचतत्वे । त्यांचीं अभ्यासाया नावें ।
 तदुपरी स्वानुभवे । रूपें जाणावीं ॥१॥ यामधें शाश्वत
 कोण । आणी अशाश्वत कोण । ऐसें करावें विवरण ।
 प्रत्ययाचें ॥२॥ पंचभूतांचा विचार । नांवरूप सारा-
 सार । तोचि बोलिला निर्धार । सावध एका ॥३॥
 पृथ्वी आप तेज वायो आकाश । नावें बोलिलीं
 सावकास । आतां रूपाचा विश्वास । श्रवणें धरावा
 ॥४॥ पृथ्वी ह्मणिजे ते धरणी । आप म्हणिजे तें
 पाणी । तेज ह्मणिजे अग्नि तरणी । सतेजादिक ॥५॥
 वायो म्हणिजे तो वारा । आकाश म्हणिजे पैस
 सारा । आतां शाश्वत तें विचारा । आपले मनीं ॥६॥

येक शीत चांचपावें । म्हणिजे वर्म पडे ठावें । तैसें
 थोड्या अनुभवे । बहुत जाणावें ॥७॥ पृथ्वी रचते
 आणि खचते । हें तों प्रत्ययास येतें । नाना रचना होत
 जाते । सृष्टिमधें ॥८॥ म्हणोन रचतें तें खचते । आप
 तेंहि आटोन जातें । तेजहि प्रगटोन विझतें । वारेंहि
 राहे ॥९॥ अवकाश नाममात्र आहे । तेंहि विचारितां
 न राहे । एवं पंचभूतिक राहे । हें तों घडेना ॥१०॥
 ऐसा पांचा भूतांचा विस्तार । नासिवंत हा निर्धार ।
 शाश्वत आत्मा निराकार । सत्य जाणावा ॥११॥
 तो आत्मा कोणास कळेना । ज्ञानेविण आकळेना ।
 म्हणोनियां संतजना । विचारावें ॥१२॥ विचारितां
 सज्जनासी । ते म्हणती कीं अविनासी । जन्म मृत्य
 आत्मयांसी । बोलोंच नये ॥१३॥ निराकारी भासे
 आकार । आणी आकारी भासे निराकार । निरा-
 कार आणी आकार । विवेकें बोळखावा ॥१४॥ निरा-
 कार जाणावा नित्य । आकार जाणावा अनित्य ।
 यास बोलिजे नित्यानित्य । विचारणा ॥१५॥ सारीं
 भासे असार । आणि असारीं भासे सार । सारासार-
 विचार । शोधून पाहावा ॥१६॥ पंचभूतिक तें माइक ।
 परंतु भासे अनेक । आणि आत्मा येक । व्यापून
 असे ॥१७॥ चहुं भूतांमधें गगन । तैसें गगनीं असे
 सघन । नेहटून पाहातां अभिन्न । गगन आणि दस्तु

॥१८॥ उपाधीयोगेंचि आकाश । उपाधी नस्तां
 निराभास । निराभास तें अविनाश । तैसें गगन ॥१९॥
 आतां असो हे विवंचना । परंतु जें पाहातां नासेना ।
 तें मे तेंचि अनुमाना । विवेकें आणावें ॥२०॥
 परमात्मा तो निराकार । जाणिजे हा विचार सार ।
 आणि आपण कोण हा विचार । पाहिला पाहिजे
 ॥२१॥ देहास अंत येतां । वायो जातो तत्वता । हें
 लटिकें ह्मणाल तरी आतां । स्वासोस्वास धरावा ॥२२॥
 स्वास कोंडतां देह पडे । देह पडतां ह्मणतीं मडें ।
 मड्यास कर्तृत्व न घडे । कदाकाळीं ॥२३॥ देहा-
 वेगळा वायो न करी । वायोवेगळा देह न करी ।
 विचार पाहातां कांहींच न करी । येकावेगळें एक
 ॥२४॥ उगेंच पाहातां मनुष्य दिसे । विचार घेतां
 कांहींच नसे । अभेदभक्तीचें लक्षण ऐसें । वोळखावें
 ॥२५॥ कर्ता आपण ऐसें ह्मणावें । तरी आपले इच्छे-
 सारिखें व्हावें । इच्छेसारिखें न होतां मानावें । अवघेंच
 वाव ॥२६॥ ह्मणोन कर्ता नव्हे किं आपण । तेथें
 भोक्ता केंचा कोण । हें विचाराचें लक्षण । अविचारें
 न घडे ॥२७॥ अविचार आणि विचार । जैसा
 प्रकाश अंधकार । विकार आणि निर्विकार । एक
 नव्हे कीं ॥२८॥ जेथें नाही विवंचना । तेथें कांहींच
 चालेना । खरें तेंचि अनुमाना । कदा न ये ॥२९॥

प्रत्ययास बोलिजे न्याये । अप्रत्यये तो अन्याये ।
ज्यात्यांधास परीक्षा काये । नाना रत्नाची ॥३०॥
ह्मणोन ज्ञाता धन्य धन्य । जो निर्गुणेंसी अनन्य ।
आत्मनिवेदनें मान्य । परम पुरुष ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे लघुबोधनाम
समास षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

निर्मळ निश्चळ निराभास । तयास दृष्टांत आकाश ।
आकाश ह्मणिजे अवकाश । पसरला पैस ॥१॥
आधीं पैस मग पदार्थ । प्रत्यये पाहातां यथार्थ ।
प्रत्ययंविण पाहातां वेथ । सकळ कांहीं ॥२॥ ब्रह्म
ह्मणिजे तें निश्चळ । आत्मा ह्मणिजे तो चंचळ ।
तयास दृष्टांत केवळ । वायो जाणावा ॥३॥ घटा-
काश दृष्टांत ब्रह्माचा । घटविंघ दृष्टांत आत्म्याचा ।
विवरतां अर्थ दोहींचा । भिन्न आहे ॥४॥ भूत
ह्मणिजे जितुकें जालें । जालें तितुकें निमालें ।
चंचळ आलें आणी गेलें । ऐसें जाणावें ॥५॥
अविद्या जड आत्मा चंचळ । जड कर्पूर आत्मा
अनळ । दोनी जळोन तत्काळ । विज्ञोन जाती ॥६॥
ब्रह्म आकाश निश्चळ जाती । आत्मा वायो चंचळ

॥१८॥ उपाधीयोगेंचि आकाश । उपाधी नस्तां
 निराभास । निराभास तें अविनाश । तैसें गगन ॥१९॥
 आतां असो हे विवंचना । परंतु जें पाहातां नासेना ।
 तें मे तेंचि अनुमाना । विवेकें आणावें ॥२०॥
 परमात्मा तो निराकार । जाणिजे हा विचार सार ।
 आणि आपण कोण हा विचार । पाहिला पाहिजे
 ॥२१॥ देहास अंत घेतां । वायो जातो तत्वता । हें
 लटिकें ह्मणाल तरी आतां । स्वासोस्वास धरावा ॥२२॥
 स्वास कोंडतां देह पडे । देह पडतां ह्मणतीं मडें ।
 मड्यास कर्तृत्व न घडे । कदाकळीं ॥२३॥ देहा-
 वेगळा वायो न करी । वायोवेगळा देह न करी ।
 विचार पाहातां कांहींच न करी । येकावेगळें एक
 ॥२४॥ उमेंच पाहातां मनुष्य दिसे । विचार घेतां
 कांहींच नसे । अभेदभक्तीचें लक्षण ऐसें । वोळखावें
 ॥२५॥ कर्ता आपण ऐसें ह्मणावें । तरी आपले इच्छे-
 सारिखें व्हावें । इच्छेसारिखें न होतां मानावें । अवघेंच
 वाव ॥२६॥ ह्मणोन कर्ता नव्हे किं आपण । तेथें
 भोक्ता कैचा कोण । हें विचाराचें लक्षण । अविचारें
 न घडे ॥२७॥ अविचार आणि विचार । जैसा
 प्रकाश अंधकार । विकार आणि निर्विकार । एक
 नव्हे कीं ॥२८॥ जेथें नाही विवंचना । तेथें कांहींच
 चालेना । स्वरे तेंचि अनुमाना । कदा न ये ॥२९॥

प्रत्ययास बोलिजे न्याये । अप्रत्यये तो अन्याये ।
 ज्यात्यांधास परीक्षा काये । नाना रत्नाची ॥३०॥
 ह्मणोन ज्ञाता धन्य धन्य । जो निर्गुणेंसी अनन्य ।
 आत्मनिवेदनें मान्य । परम पुरुष ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे लघुबोधनाम
 समास षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

निर्मळ निश्चळ निराभास । तयास दृष्टांत आकाश ।
 आकाश ह्मणिजे अवकाश । एसरळा पैस ॥३॥
 आधीं पैस मग पदार्थ । प्रत्ययें पाहातां यथार्थ ।
 प्रत्ययेंविण पाहातां वेथ । सकळ कांहीं ॥२॥ ब्रह्म
 ह्मणिजे तें निश्चळ । आत्मा ह्मणिजे तो चंचळ ।
 तयास दृष्टांत केवळ । वायो जाणावा ॥३॥ घटा-
 काश दृष्टांत ब्रह्माचा । घटविंव दृष्टांत आत्म्याचा ।
 विवरतां अर्थ दोर्हीचा । भिन्न आहे ॥४॥ भूत
 ह्मणिजे जितुकें जालें । जालें तितुकें निमालें ।
 चंचळ आलें आणी गेलें । ऐसें जाणावें ॥५॥
 अविद्या जड आत्मा चंचळ । जड कर्पूर आत्मा
 अनळ । दोनी जळोन तत्काळ । विज्ञोन जाती ॥६॥
 ब्रह्म आकाश निश्चळ जाती । आत्मा वायो चंचळ

जाती । परीक्षवंत परीक्षिती । खरें किं खोटें ॥७॥
 जड अनेक आत्मा येक । ऐसा आत्मानात्माविवेक ।
 जगा वर्तविता जगन्नायेक । तयास ह्यणावें ॥८॥
 जड अनात्मा चेतवी आत्मा । सर्वी वर्ते सर्वात्मा ।
 अवघा मिळोन चंचळात्मा । निश्चळ नव्हे ॥९॥
 निश्चळ तें परब्रह्म । जेथें नाहीं दृश्यभ्रम । विमळ
 ब्रह्म तें निभ्रम । जैसें तैसें ॥१०॥ आधीं आत्मा-
 नात्माविवेक थोर । मग सारासारविचार । सारा-
 सारविचारें संवहार । प्रकृतीचा ॥११॥ विचारें
 प्रकृति संवहारे । दृश्य अस्तांच वोसरे । अंतरात्मा
 निर्गुणीं संचरे । अध्यात्मश्रवणें ॥१२॥ चढता
 अर्थ लागला । तरी अंतरात्मा चढतचि गेला ।
 उतरल्या अर्थें उतरला । भूमंडळीं ॥१३॥ अर्था-
 सारिखा आत्मा होतो । जिकडे नेला तिकडे जातो ।
 अनुमानें संदेहीं पडतो । कांहीयेक ॥१४॥ निसंदेह
 अर्थ चालिला । तरी आत्मा निसंदेहचि जाला ।
 अनुमानअर्थें जाला । अनुमानरूपी ॥१५॥
 नवरसिक अर्थ चाले । श्रोते तद्रूपचि जाले ।
 चाटपणें होऊन गेले । चाटचि आवघे ॥१६॥
 जैसा जैसा घडे संग । तैसे गुह्यराचे रंग । याकारणें
 उत्तम मार्ग । पाहोन धरावा ॥१७॥ उत्तम अन्न
 बोलत गेले । तरी मन अन्नाकारचि जालें ।

लावण्य वनितेचें वर्णिलें । तरी मन तेथेंचि
 वैसे ॥१८॥ पदार्थवर्णन अवघें । किती ह्मणोन
 सांगावें । परंतु अंतरीं समजावें । होये किं नव्हे
 ॥१९॥ जें जें देखिलें आणी ऐकिलें । तें अंतरीं
 सहळ बैसलें । हित अन्हित परीक्षिलें । परीक्षवंतीं
 ॥२०॥ याकारणें सर्व सांडावें । येक देवास धुंडावें ।
 तरीच वर्म पडे ठावें । कांहींयेक ॥२१॥ नाना
 सुखें देवें केलीं । लोकें तयास चुकलीं । ऐसीं
 चुकतांच गेलीं । जन्मवरी ॥२२॥ सर्व सांडून
 शोधा मजला । ऐसें देवचि बोलिला । लोकीं शब्द
 अमान्य केला । भगवंताचा ॥२३॥ ह्मणोन नाना
 दुःखें भोगिती । सर्वकाल कष्टी होती । मनीं
 सुखचि इच्छिती । परी तें कैचें ॥२४॥ उदंड सुख
 जया लागलें । वेडें तयास चुकलें । सुख सुख
 ह्मणतांच मेले । दुःख भोगितां ॥२५॥ शाहाण्यानें
 ऐसें न करावें । सुख होये तेंचि करावें । देवासी
 धुंडित जावें । ब्रह्मांडापरतें ॥२६॥ मुख्य देवचि
 ठाई पडिला । भग काये उणें तयाला । लोक वेडे
 विवेकाला । सांडून जाती ॥२७॥ विवेकाचें फळ
 तें सुख । अविवेकाचें फळ तें दुःख । यांत मानेल
 तें अवश्यक । केलें पाहिजे ॥२८॥ कर्तयासी
 बोळखावें । यास विवेक ह्मणावें । विवेक सांडितां

बहवें । परम दुःखी ॥२९॥ आतां असो हें बोलणें ।
कर्त्यास बोलखणें । आपलें हित विचक्षणें । चुको
नये ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे प्रत्ययेविवरणनाम
समाप्त सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

श्रोता ह्मणे वक्त्यासी । कोण कर्ता निश्चयेसी ।
सकळ सृष्टि ब्रह्मांडासी । कोणें केलें ॥१॥
तद बोलिले सभानायेक । जे बोलिके येकाहून
येक । या बोलण्याचें कौतुक । श्रोतां सादर
ऐकावें ॥२॥ येक म्हणती कर्ता देव । येक म्हणती
कोण देव । आपुलाला अभिप्राव । बोलते जाले ॥३॥
उत्तम मध्यम कनिष्ठ । भावार्थें बोलती पष्ट ।
आपुलाली उघासना श्रेष्ठ । मानिती जनी ॥४॥
कोणियेक ऐसें म्हणती । कर्ता देव मंगळमूर्ती ।
येक म्हणती सरस्वती । सर्व करी ॥५॥ येक
म्हणती कर्ता भैरव । येक म्हणती खंडेराव । येक
म्हणती वीरेदेव । येक म्हणती भगवती ॥६॥ येक
म्हणती नरहरी । येक म्हणती वनशंकरी । येक
म्हणती सर्व करी । नारायेणु ॥७॥ येक म्हणती

श्रीराम कर्ता । येक म्हणती श्रीकृष्ण कर्ता । येक म्हणती भगवंत कर्ता । केशवराज ॥८॥ येक म्हणती पांडुरंग । येक म्हणती श्रीरंग । येक म्हणती झोटिंग । सर्व करी ॥९॥ येक म्हणती मुंज्या कर्ता । येक म्हणती सूर्य कर्ता । येक म्हणती अन्न कर्ता । सकळ कांहीं ॥१०॥ येक म्हणती लक्ष्मी करी । येक म्हणती मारुती करी । येक म्हणती धरत्री करी । सर्व कांहीं ॥११॥ येक म्हणती तुकाई । येक म्हणती येमाई । येक म्हणती सटवाई । सर्व करी ॥१२॥ येक म्हणती भार्गव कर्ता । येक म्हणती वामन कर्ता । येक म्हणती परमात्मा कर्ता । येकचि आहे ॥१३॥ येक म्हणती विरंगा कर्ता । येक म्हणती बस्वंगा कर्ता । येक म्हणती रेवंगा कर्ता । सर्व कांहीं ॥१४॥ कोणी म्हणती रवळ्या कर्ता । येक म्हणती स्वामी कार्तिक कर्ता । येक म्हणती वेंकटेश कर्ता । सर्व कांहीं ॥१५॥ येक म्हणती गुरु कर्ता । येक म्हणती दत्त कर्ता । येक म्हणती मुख्य कर्ता । बोढ्या जगन्नाथ ॥१६॥ येक म्हणती ब्रह्मा कर्ता । येक म्हणती विष्णु कर्ता । येक म्हणती महेश कर्ता । निश्चयेंसी ॥१७॥ येक म्हणती प्रजन्य कर्ता । येक म्हणती वायो कर्ता । येक म्हणती करून अकर्ता । निर्गुण देव ॥१८॥ येक

म्हणती माया करी । येक म्हणती जीव करी ।
 येक म्हणती सर्व करी । प्रारब्धयोग ॥१९॥ येक
 म्हणती प्रेतन करी । येक म्हणती स्वभाव करी ।
 येक म्हणती कोण करी । कोण जाणे ॥२०॥
 ऐसा कर्त्याचा विचार । पुसतां भरला बाजार ।
 आतां कोणाचें उत्तर । खरें मानावें ॥२१॥ जेहि
 जो देव मानिला । कर्ता म्हणती तयाला । ऐसा
 लोकांचा गलबला । वोसरेना ॥२२॥ आपुलाल्या
 साभिमानें । निश्चयेचि केला मनें । याचा विचार
 पाहाणें । घडेचिना ॥२३॥ बहु लोकांचा बहु
 विचार । अवघा राहों द्या बाजार । परंतु याचा
 विचार । ऐसा आहे ॥२४॥ श्रोती व्हावें सावधान ।
 निश्चयें तोडावा अनुमान । प्रत्यये मानावा प्रमाण ।
 जाणते पुरुषीं ॥२५॥ जें जें कर्तयानें केलें । तें तें
 त्याउपरी जालें । कर्त्यापूर्वीं आडळलें । न पाहिजे
 कीं ॥२६॥ केलें तें पंचभूतिक । आणि पंचभूतिक
 ब्रह्मादिक । तरी भूतांशें पंचभूतिक । केलें तें घडेना
 ॥२७॥ पंचभूतांस वेगळें करावें । मग कर्त्यास
 वोळखावें । पंचभूतिक तें स्वभावें । कर्त्यांत आलें
 ॥२८॥ पंचभूतांवेगळें निर्गुण । तेथें नाहीं कर्तव्यण ।
 निर्विकारास विकार कोण । लाऊं शके ॥२९॥
 निर्गुणास कर्तव्य न घडे । सगुण जाल्यांत सांपडे ।

आतां कर्तव्यता कोणेकडे । बरें पाहा ॥३०॥
 लटिक्याचा कर्ता कोण । हें पुसणेंचि अपमाण ।
 ह्मणोनि हेंचि प्रमाण । जें स्वभावेचि जालें ॥३१॥
 येक सगुण येक निर्गुण । कोठें लाऊं कर्तेपण । या
 अर्थाचें विवरण । बरें पाहा ॥३२॥ सगुणें सगुण
 केलें । तरी तें पूर्वीच आहे जालें । निर्गुणास कर्तव्य
 लाविलें । न वचें कीं कदा ॥३३॥ येथें कर्ताचि
 दिसेना । प्रत्यये आणावा अनुमाना । दृश्य सत्यत्वे
 असेना । ह्मणोनियां ॥३४॥ केलें तें अवघेंचि
 लटिकें । तरी कर्ता हें बोलणेंचि फिकें । वक्ता ह्मणे
 रे विवेकें । बरें पाहा ॥३५॥ बरें पाहातां प्रत्यये
 आला । तरी कां करावा गलबला । प्रचित आलियां
 आपणाला । अंतर्यामी ॥३६॥ आतां असो हें
 बोलणें । विवेकी तोचि हें जाणे । पूर्वपक्ष लागे
 उडवणें । येरवी अनुर्वाच ॥३७॥ तंव श्रोता करी
 प्रस्न । देहीं सुखदुःखभोक्ता कोण । पुढें हेंचि
 निरूपण । बोलिलें असे ॥३८॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे कर्तानिरूपणनाम

समास अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

आत्मयास शरीरयोगे । उद्वेग चिंता करणें लागे ।
 शरीरयोगे आत्मा जगे । हें तों प्रगटचि आहे ॥१॥
 देह अन्तचि स्वायेना । तरी आत्मा कदापी
 जगेना । आत्म्याविण चेतना । देहास कैची ॥२॥
 हें येकावेगळें येक । करूं जातां निरार्थक । उभये-
 योगें कोणीयेक । कार्य चाले ॥३॥ देहाला नाही
 चेतना । आत्म्यास पदार्थ उचलेना । स्वप्नभोजनें
 भरेना । पोट कांहीं ॥४॥ आत्मा स्वप्नअवस्थेंत
 जातो । परंतु देहामध्येंहि असतो । निद्रसुरेपणें
 स्वाजवितो । चमत्कार पाहा ॥५॥ अन्नरसें वाढे
 शरीर । शरीरप्रमाणें विचार । वृद्धपणीं तदनंतर ।
 दोनी लाहानाळती ॥६॥ उन्मत्त द्रव्य देह खातो ।
 देहयोगें आत्मा भुलतो । विस्मरणें शुद्धि सांडितो ।
 सकळ कांहीं ॥७॥ देहानें घेतलें वीष । आत्मा
 जाये सावकास । वाढणें मोडणें आत्म्यांस । नेमस्त
 आहे ॥८॥ वाढणें मोडणें जाणें येणें । सुख दुःख
 देहाचेनि गुणें । नाना प्रकारें भोगणें । आत्म्यांस
 घडे ॥९॥ वारुळ ह्यणिजे पोकळ । मुंग्यांचे मार्गचि
 सकळ । तैसेंचि हें केवळ । शरीर जाणावें ॥१०॥
 शरीरीं नाडीचा खेटा । नाडीमधें पोकळ वाटा ।
 लाहान थोर सगटा । दाटल्या नाडी ॥११॥ प्राणी

अन्नोदक घेतो । त्याचा अन्नरस होतो । त्यास
 वायो प्रवर्ततो । स्वासोस्वासं ॥१२॥ नाडिद्वारां
 धांवे जीवन । जीवनामध्ये खेळे पवन । त्या पवना-
 सरिसा जाण । आत्माहि विवरे ॥१३॥ तृषेनें
 शोकलें शरीर । आत्म्यास कळे हा विचार । मग
 उठवून शरीर । चालवी उदकाकडे ॥१४॥ उदक
 मागे शब्द बोलवी । मार्ग पाहोन शरीर चालवी ।
 शरीर अवघेंच हालवी । प्रसंगानुसार ॥१५॥ क्षुधा
 लागते ऐसें जाणतो । मग देहाला उठवितो ।
 आच्यावाच्या बोलवितो । ज्यासीं त्यासीं ॥१६॥
 बायेकांत ह्मणे जालें जालें । देह सोवळें करून
 आणिलें । पायांत भरून चालविलें । तांतडी तांतडी
 ॥१७॥ त्यासीं पात्रावरी विसविलें । नेत्रीं भरोन
 पात्र पाहिलें । हाताकरवी आरंभिलें । आपोशन
 ॥१८॥ हाताकरवी श्वास उचलवी । मुखीं जाऊन
 मुख पसरवी । दांताकरवी चाववी । नेटें नेटें
 ॥१९॥ आपण जिव्हेमध्ये खेळे । पाहातो परिमळ-
 सोहळे । केंस काडी खडा कळे । तत्काळ थुंकी ॥२०॥
 आळणी कळतां मीठ मागे । वायलेसि ह्मणे आगे
 कांगे । डोळे ताऊन पाहों लागे । रागें रागें ॥२१॥
 गोडी लागतांच आनंदे । गोड नस्तां परम खेदे ।
 वांकडी गोर्धी अंतरीं भेदे । आत्मयांसी ॥२२॥

नाना अन्नाची गोडी । नाना रसें स्वाद निवडी ।
 तिखट लागतां मस्तक झाडी । आणी स्वोकी
 ॥२३॥ मिरपुडी घातली फार । कायेसं करितें
 खापर । जिव्हेकरवी कठिणोत्तर । बोलवी रागें
 ॥२४॥ आज्य उदंड जेविला । सर्वेच तांब्या
 उचलिला । घळवळां घेऊं लागला । सावकाश
 ॥२५॥ देहीं सुखदुःखभोक्ता । तो येक आत्माचि
 पाहातां । आत्म्याविण देह वृथा । मडें होये ॥२६॥
 मनाच्या अनंत वृत्ति । जाणणें तेचि आत्मस्थिति ।
 त्रैलोकीं जितुक्या वेक्ती । तदांतरीं आत्मा ॥२७॥
 जगामध्यें जगदात्मा । विश्वामधें विश्वात्मा । सर्व
 चालवी सर्वात्मा । नाना रूपें ॥२८॥ हुंगे चाखे
 ऐके देखे । मृद् कठिण वोळखे । शीत उष्ण
 ठाउकें । तत्काळ होये ॥२९॥ सावधणें लाघवी ।
 बहुत करी उठाठेवी । या धूर्ताच्या उगवी । धूर्ताचि
 करी ॥३०॥ वायोसरिसा परिमळ येतो । परि तो
 परिमळ वितळोन जातो । वायो धुळी घेउनी येतो ।
 परी तेहि जाये ॥३१॥ शीत उष्ण वायोसरिसें ।
 सुवासें अथवा कुवासें । असिजे परी सावकासें ।
 तगणें न घडे ॥३२॥ वायोसरिसे रोग येती ।
 वायोसरिसीं भूतें धांवती । धूर आणी धुकटें येती ।
 वायोसर्वें ॥३३॥ वायोसर्वें कांहींच जगेना ।

आत्म्यासर्वे वायो तगेना । आत्म्याची चपळता
जाणा । अधिक आहे ॥३४॥ वायो कठिणास
आडतो । आत्मा कठिण भेदून जातो । कठिण
पाहों तरी तो । छेदेहिना ॥३५॥ वायो झडझडां
वाजे । आत्मा कांहींच न वाजे । मोनेंचि अंतरीं
समजे । विवरोन पाहातां ॥३६॥ शरीरास वरें
केलें । तें आत्मयांस पावलें । शरीरयोगें जालें ।
समाधान ॥३७॥ देहावेगळे उपाये नाना । करितां
आत्मयांस पावेना । समाधान पावे वासना ।
देहाचेनि ॥३८॥ देहात्मयांचें कौतुक । पाहों
जातां हें अनेक । देहावेगळी आडणुक । आत्मयांस
होये ॥३९॥ येक अस्तां उदंड घडे । वेगळें पाहातां
कांहींच न घडे । विवेकें त्रैलोक्यें पवाडे ।
देहात्मयोगें ॥४०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे आत्माविवरणनाम

समास नवम ॥ ९ ॥

॥ श्राराम ॥

पालेमाळा सुमनमाळा । फळमाळा बीजमाळा ।
पाषाणमाळा कवडेमाळा । सूत्रें चालती ॥१॥
स्फटिकमाळा मोहरेमाळा । काष्ठमाळा गंधमाळा ।

धातुमाळा रत्नमाळा । जाळ्या बोलि चांदोवे ॥२॥
 परी हें तंतूने चालते । तंतु नस्तां विष्कळित होते ।
 तैसें ह्यणों आत्म्यांते । तरी साहित्य न पडे ॥३॥
 तंतूस मणी बोलिला । तंतूमध्येंचि राहिला । आत्मा
 सर्वांगी व्यापला । पाहाना कां ॥४॥ आत्मा चपळ
 सहजगुणें । दोरी काये चळों जाणे । ह्यणौन दृष्टांत
 देणें । साहित्य न घडे ॥५॥ नाना वर्द्धीत जळांश ।
 उसांमध्ये दाटला रस । परी तो रस आणी वाकस ।
 येक नव्हे ॥६॥ देही आत्मा देह अनात्मा । त्याहून
 पर तो परमात्मा । निरंजनास उपमा । असेचिना
 ॥७॥ रायापासून रंकवरी । अवध्या मनुष्यांचिया
 हारी । सगट समान सरी । कैसी करावी ॥८॥ देव
 दानव मानव । नीच योनी हीन जीव । पापी
 सुकृति अभिप्राव । उदंड आहे ॥९॥ येकांशें जग
 चाले । परी सामर्थ्य वेगळालें । येकासंगें मुक्त केलें ।
 येकासंगें स्वरव ॥१०॥ साकर माती पृथ्वी होये ।
 परी ते माती खातां नये । गरळ आप नव्हे काये ।
 परी तें खोटें ॥११॥ पुण्यात्मा आणी पापात्मा ।
 दोहिकडे अंतरात्मा । साधु भोंदु सीमा । सांडूंच
 नये ॥१२॥ अंतर येक तों खरें । परी सांगातें घेऊं
 न येती माहारें । पंडित आणि चाटें पोरें । येक
 कैसी ॥१३॥ मनुष्य आणी गधडे । राजहंस आणि

कोंबडें : राजे आणि माकडें । येक कैसीं ॥१४॥
 भागीरथीचें जळ आप । मोरी संवदणी तेंहि आप ।
 कुश्विळ उदक अल्प । सेववेना ॥१५॥ याकारणें
 आचारशुद्ध । त्याउपरी विचारशुद्ध । वीतरागी
 आणि सुबुद्ध । ऐसा पाहिजे ॥१६॥ शूरांहून
 मानिलें लंडी । तरी युद्धप्रसंगी नरकाडी । श्रीभंत
 सांडून बराडी । सेवितां कैसें ॥१७॥ येका उदकें
 सकळ जालें । परी पाहोन पाहिजे सेविलें ।
 समट अवघेंच वेतलें । तरी तें मूर्खपण ॥१८॥
 जीवनाचेंच जालें अन्न । अन्नाचें जालें वमन ।
 परी वमनाचें भोजन । करितां न ये ॥१९॥
 तैसें निंघ सोडून घावें । वंघ तें हृदई धरावें ।
 सत्कीर्तीनें भरावें । धूमंडळ ॥२०॥ उत्तमासि उत्तम
 माने । कनिष्ठांस तें न माने । ह्यणौन करंटे देवानें ।
 करून ठेविले ॥२१॥ सांडा अवघें करंटपण । धरावें
 उत्तम लक्षण । हरिकथा पुराण श्रवण । नीति
 न्याये ॥२२॥ वर्तायाचा विवेक । राजी राखणें
 सकळ लोक । हळुहळु पुण्यश्लोक । करीत जावे ॥२३॥
 मुलाचे चालीनें चालावें । मुलाच्या मनोगतें
 बोलावें । तैसें जनास सिकवावें । हळुहळु ॥२४॥
 मुख्य मनोगत राखणें । हेंचि चातुर्याचीं लक्षणें ।
 चतुर तो चतुरांग जाणे । इतर तीं वेडीं ॥२५॥

वेड्यास वेडें ह्मणों नये । वर्म कदापि बोळों नये ।
 तरीच घडे दिग्विजये । निस्पृहासी ॥२६॥ उदंड
 स्थळीं उदंड प्रसंग । जाणोनि करणें येथासांग ।
 प्राणिमात्रांचा अंतरंग । होऊन जावें ॥२७॥
 मनोगत राखोन जातां । परस्परें होये अवस्ता ।
 मनोगत तोडितां वेवस्ता । वरी नाहीं ॥२८॥
 याकारणें मनोगत । राखेल तो मोठा महंत । मनोगत
 राखतां समस्त । बोढोन येती ॥२९॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सिकवणनिरूपणनाम

समाप्त दशम ॥ १० ॥

॥ अखंडध्यान नाम दशक चतुर्दश ॥१४॥

॥ श्रीराम ॥

एका निस्पृहाची सिकवण । युक्ति बुद्धि शाहाणपण ।
 जेणें राहे समाधान । निरंतर ॥१॥ सोपा मंत्र परी
 नेमस्त । साधें बोध गुणवंत । साधें बोळणें सप्रचीत ।
 तैसें माझे ॥२॥ तत्काळचि अवगुण जाती । उत्तम
 गुणाची होये प्राप्ती । शब्दबोध तीव्र श्रोती । साक्षरें
 सेवावें ॥३॥ निस्पृहता धरूं नये । धरिली तरी सोडूं
 नये । सोडिली तरी हिंडों नये । बोळस्वीमधें ॥४॥
 कांता दृष्टी राखों नये । मनास गोडी चाखऊं नये ।

धारिष्ट चळतां दाखळुं नये । मुख आपुलें ॥५॥
 येके स्थळीं राहों नये । कानकोंडें साहों नये । द्रव्य
 दारा पाहों नये । आळकेपणें ॥६॥ आचारभ्रष्ट
 होळुं नये । दिल्या द्रव्य घेळुं नये । उणा शब्द
 घेळुं नये । आपणावरी ॥७॥ भिक्षेविषीं लाजों
 नये । बहुत भिक्षा घेळुं नये । पुसतांही देळुं
 नये । वोळखी आपली ॥८॥ धड मळिण नेसों
 नये । गोड अन्न खाळुं नये । दुराग्रह करूं
 नये । प्रसंगें वर्तावें ॥९॥ भोगीं मन असों नये ।
 देहदुःखें त्रासों नये । पुढें आशा धरूं नये ।
 जीवित्वाची ॥१०॥ विरक्ती गळों देळुं नये ।
 धारिष्ट चळों देळुं नये । ज्ञान मळिण होळुं नये ।
 विवेकबळें ॥११॥ करुणाकीर्तन सोडूं नये । अंत-
 र्ध्यान मोडूं नये । प्रेमतंतु तोडूं नये । सगुणमूर्तीचा
 ॥१२॥ पोटीं चिंता धरूं नये । कष्टें खेद मानूं
 नये । समई धार साडूं नये । कांहीं केल्यां ॥१३॥
 अपमानितां सिणों नये । निखंदितां कष्टों नये ।
 धिःकारितां झुरों नये । कांहीं केल्यां ॥१४॥
 लोकलाज धरूं नये । लाजवितां लाजों नये ।
 खिजवितां खिजों नये । विरक्त पुरुषें ॥१५॥
 शुद्धमार्ग सोडूं नये । दुर्जनासीं तंडों नये । समंध
 पडों देळुं नये । चांडाळासी ॥१६॥ तपीळपण धरूं

नये । भांडवितां भांडों नये । उडवितां उडऊं नये ।
 निजस्थिती आपुली ॥१७॥ हांसवितां हांसों नये ।
 बोलवितां बोलों नये । चालवितां चालों नये ।
 क्षणक्षणा ॥१८॥ येक वेष धरूं नये । येक साज
 करूं नये । येकदेसी होऊं नये । भ्रमण करावें ॥१९॥
 सलगी पडों देऊं नये । पतिग्रह घेऊं नये । सभे-
 मध्यें बैसों नये । सर्वकाळ ॥२०॥ नेम आंगीं लाऊं
 नये । भरवसा कोणास देऊं नये । अंगिकार करूं
 नये । नेमस्तपणाचा ॥२१॥ नित्यनेम सांडूं नये ।
 अश्यास बुडों देऊं नये । परतंत्र होऊं नये । कांहीं
 केल्या ॥२२॥ स्वतंत्रता मोडूं नये । निरापेक्षा तोडूं
 नये । परापेक्षा होऊं नये । क्षणक्षणा ॥२३॥ वैभव
 दृष्टी पाहों नये । उपाधीसुखें राहों नये । येकांत
 मोडूं देऊं नये । स्वरूपस्थितीचा ॥२४॥ अनर्गळता
 करूं नये । लोकलाज धरूं नये । कोठेंतरी
 होऊं नये । आसक्त कदां ॥२५॥ परंपरा
 तोडूं नये । उपाधी मोडूं देऊं नये । ज्ञानमार्ग
 सोडूं नये । कदाकाळीं ॥२६॥ कर्ममार्ग सांडूं
 नये । वैराग्य मोडूं देऊं नये । साधन भजन खंडूं
 नये । कदाकाळीं ॥२७॥ अतिवाद करूं नये ।
 अनित्य पोटीं धरूं नये । रागें भरीं भरों नये ।
 भलतीकडे ॥२८॥ न मनी त्यास सांगों नये ।

कंटाळवाणें बोलों नये । बहुसाल असों नये । घेके
 स्थळीं ॥२९॥ कांहीं उपाधी करूं नये । केली तरी
 धरूं नये । धरिली तरी सांपडों नये । उपाधीमधें
 ॥३०॥ थोरपणें असों नये । महत्व धरून बैसों
 नये । कांहीं मान इच्छूं नये । कोठेंतरी ॥३१॥ साधे-
 पण सोडूं नये । सानेपण मोडूं नये । बळात्कारें
 जोडूं नये । अभिमान आंगी ॥३२॥ अधिकारें-
 वीण सांगों नये । दाटून उपदेश देऊं नये । कान-
 कोंडा करूं नये । परमार्थ कदा ॥३३॥ कठिण
 वैराग्य सोडूं नये । कठिण अभ्यास सांडूं नये ।
 कठिणता धरूं नये । कोणेकेविशई ॥३४॥ कठिण
 शब्द बोलों नये । कठिण आज्ञा करूं नये ।
 कठिण धीरत्व सोडूं नये । कांहीं केल्या ॥३५॥
 आपण आसक्त होऊं नये । केल्यांवीण सांगों
 नये । बहुसाल मार्गों नये । शिष्यवर्गांसी ॥३६॥
 उत्थट शब्द बोलों नये । इंद्रियेस्मरण करूं नये ।
 शाक्तमार्गें भरो नये । मुक्तपणें भरीं ॥३७॥ नीच
 कृतीं लाजों नये । वैभव होतां माजों नये । क्रोधें
 भरीं भरो नये । जाणपणें ॥३८॥ थोरपणें चुको
 नये । न्याये नीति सांडूं नये । अप्रमाण वतां नये ।
 कांहीं केल्यां ॥३९॥ कळल्यावीण बोलों नये ।
 अनुमानें निश्चये करूं नये । सांगतां दुःख धरूं

नये । मूर्खपणें ॥४०॥ सावधपण सोडूं नये ।
 व्यापकपण सांडूं नये । कदा सुख मानूं नये ।
 निसुगपणाचें ॥४१॥ विकल्प पोटीं धरूं नये ।
 स्वार्थआज्ञा करूं नये । केली तरी टाकूं नये ।
 आपणास पुढें ॥४२॥ प्रसंगेंवीण बोलों नये ।
 अन्वयेंवीण गाऊं नये । विचारेंवीण जाऊं नये ।
 अविचारपंथें ॥४३॥ परोपकार सांडूं नये । परपीडा
 करूं नये । विकल्प पडों देऊं नये । कोणीयेकासीं
 ॥४४॥ नेणपण सोडूं नये । महंतपण सांडूं नये ।
 द्रव्यासाठीं हिडों नये । कीर्तन करीत ॥४५॥
 संशयात्मक बोलों नये । बहुत निश्चये करूं नये ।
 निर्वाहेंवीण धरूं नये । ग्रंथ हातीं ॥४६॥ जाणपणें
 पुसों नये । अहंभाव दिसों नये । सांगेन ऐसें ह्मणों
 नये । कोणीयेकासीं ॥४७॥ ज्ञानगर्व धरूं नये ।
 सहसा छळणा करूं नये । कोठें वाद् घालूं नये ।
 कोणीयेकासीं ॥४८॥ स्वार्थबुद्धी जडों नये । कार-
 वारीं पडों नये । कार्यकर्ते होऊं नये । राजद्वारीं
 ॥४९॥ कोणास भर्वसा देऊं नये । जड भिक्षा
 मागों नये । भिक्षेसाठीं सांगों नये । परंपरा आपुली
 ॥५०॥ सोडरिकीत पडों नये । मध्यावर्ति घडों नये ।
 प्रपंचाची जडों नये । उपाधी आंगीं ॥५१॥ प्रपंच-
 प्रस्तीं जाऊं नये । वाणकळ अन्न खाऊं नये ।

पाहुण्यासरिसें घेऊं नये । आमंत्रणें कदां ॥५२॥
 श्राध पक्ष सटी सामासें । शांती फळशोबन वारसें ।
 भोग राहाण बहुवसें । नवस व्रतें उद्यापनें ॥५३॥
 तेथें निस्पृहें जाऊं नये । त्याचें अन्न खाऊं नये ।
 येळिलवाणें करूं नये । आपणासी ॥५४॥ लग्न-
 मुहूर्तीं जाऊं नये । पोटासाठीं गाऊं नये । मोलें
 कीर्तन करूं नये । कोठेंतरी ॥५५॥ आपली भिक्षा
 सोडूं नये । वारें अन्न खाऊं नये । निस्पृहासि घडों
 नये । मोलयात्रा ॥५६॥ मोलें सुकृत करूं नये ।
 मोलपुजारी होऊं नये । दिलहा तरी घेऊं नये ।
 इनाम निस्पृहें ॥५७॥ कोठें मठ करूं नये । केला
 तरी तो धरूं नये । मठपती होऊन बैसां नये ।
 निस्पृह पुरुषें ॥५८॥ निस्पृहें अवघेंचि करावें । परी
 आपण तेथें न संपडावें । परस्परें उभारावें । भक्ति-
 मार्गासी ॥५९॥ प्रेतनेंविण राहों नये । आळस हृष्टी
 आणूं नये । देह अस्तां पाहों नये । वियोग उपासनेचा
 ॥६०॥ उपाधीमध्ये पडों नये । उपाधी आंगीं जडों
 नये । भजनमार्ग मोडूं नये । निसंगळपणें ॥६१॥ बहु
 उपाधी करूं नये । उपाधीविण कामा नये । सगुण-
 भक्ति सोडूं नये । विभक्ति खोटी ॥६२॥ बहुसाल
 धांवों नये । बहुसाल राहों नये । बहुत कष्ट करूं
 नये । असुद्धें खोटें ॥६३॥ बहुसाल बोलों नये ।

अवोलणें कामा नये । बहुत अन्न खाऊं नये । उप-
 वाम खोटा ॥६४॥ बहुसाल निजों नये । बहुत निद्रा
 मोडूं नये । बहु नेम धरूं नये । वाश्कळ खोटे ॥६५॥
 बहु जनीं असों नये । बहु आरण्य सेऊं नये । बहु
 देह पालूं नये । आत्महत्या खोटी ॥६६॥ बहु संग
 धरूं नये । संतसंग सांडूं नये । कर्मठपण कामा
 नये । अनाचार खोटा ॥६७॥ बहु लोकिक सांडूं
 नये । लोकांधेन होऊं नये । बहु प्रांती कामा नये ।
 निष्ठुरता खोटी ॥६८॥ बहु संशये धरूं नये ।
 मुक्तमार्ग कामा नये । बहु साधनीं पडों नये ।
 साधनेंवीण खोटे ॥६९॥ बहु विषये भोगूं नये ।
 विषयत्याग करितां नये । देहलोभ धरूं नये । बहु
 त्रास खोटा ॥७०॥ वेगळा अनुभव घेऊं नये ।
 अनुभवेवीण कामा नये । आत्मस्थिती बोलों नये ।
 स्तब्धता खोटी ॥७१॥ मन उरों देऊं नये । मनेंवीण
 कामा नये । अलक्ष वस्तु लक्षा नये । लक्षेवीण
 खोटे ॥७२॥ मनबुद्धीअगोचर । बुद्धीवीण अंधकार ।
 जाणीवेचा पडो विसर । नेणीव खोटी ॥७३॥
 ज्ञानेपण धरूं नये । ज्ञानेवीण कामा नये । अतर्क्य
 वस्तु तर्का नये । तर्केवीण खोटे ॥७४॥ दृश्यस्मरण
 कामा नये । विस्मरण पडों नये । कांहीं चर्चा करूं
 नये । केलीयावीण न चले ॥७५॥ जर्गी भेद कामा

नये । वर्णसंकर करूं नये । आपला धर्म उडऊं
 नये । अभिमान खोटा ॥७६॥ आशाबद्धत बोलों
 नये । विवेकेंवीण चालों नये । समाधान हालों
 नये । कांहीं केल्यां ॥७७॥ अबद्ध पोथी लेहों नये ।
 पोथीवीण कामा नये । अबद्ध वाचूं नये ।
 वाचिल्यावीण खोटें ॥७८॥ निस्पृहें वगनुत्व सांडूं
 नये । आशंका घेतां भांडों नये । श्रोतयांचा मानूं
 नये । वीट कदा ॥७९॥ हे सिकवण धरितां चित्ती ।
 सकळ सुखें वोळगती । आंगी वाणे महंती ।
 अकस्मात ॥८०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे निस्पृहलक्षणनाम

समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

ब्राह्मणाची मुख्य दीक्षा । मागितली पाहिजे भिक्षा ।
 वोंभवति या पक्षा । रक्षिलें पाहिजे ॥१॥ भिक्षा
 मागोन जो जेविला । तो निराहारी बोलिला ।
 पतिग्रहावेगळा जाला । भिक्षा मागतां ॥२॥
 संतासंत जे जन । तेथें कोरान्न मागोन करी
 भोजन । तेणें केलें अमृतप्राशन । प्रतिदिनी ॥३॥

श्लोक ॥ भिक्षाहारी निराहारी । भिक्षा नैव प्रतिग्रह ।

असंतो वापि सतो वा । सोमपान दिने दिने ॥ १ ॥

ऐसा भिक्षेचा महिमा । भिक्षा माने सर्वोत्तमा ।
 ईश्वराचा अगाध महिमा । तोहि भिक्षा मागे ॥४॥
 दत्त गोरक्ष आदिकरुनी । सिद्ध भिक्षा मागती
 जनी । निस्पृहता भिक्षेपासुनी । प्रगट होये ॥५॥
 वार लाऊन बैसला । तरी तो पराधेन जाला ।
 तैसीच नित्यावळीला । स्वतंत्रता कैची ॥६॥ आठां
 दिवसां धान्य मेळविलें । तरी तें कंटाळवाणें जालें ।
 प्राणी येकायेकीं चवळें । नित्य नूतनतेपासुनी ॥७॥
 नित्य नूतन हिंडावें । उदंड देशाटण करावें । तरीच
 भिक्षा मागतां वरवें । श्लाघ्यवाणें ॥८॥ अखंड
 भिक्षेचा अभ्यास । तयास वाटेना परदेश । जिकडे
 तिकडे स्वदेश । भुवनत्रै ॥९॥ भिक्षा मागतां
 किरकों नये । भिक्षा मागतां लाजो नये । भिक्षा
 मागतां भागो नये । परिभ्रमण करावें ॥१०॥ भिक्षा
 आणि चमत्कार । चाकाटती लाहानथोर । कीर्ति
 वर्णी निरंतर । भगवंताची ॥११॥ भिक्षा ह्यणिजे
 कामधेनु । सदा फळ नव्हे सामान्यु । भिक्षेस करी
 जो अमान्यु । तो करंटा जोगी ॥१२॥ भिक्षेनें
 वोळखी होती । भिक्षेनें भरम चुकती । सामान्य
 भिक्षा मान्य करिती । सकळ प्राणी ॥१३॥ भिक्षा

ह्यणिजे निर्भये स्थिती । भिक्षेनें प्रगटे महंती ।
 स्वतंत्रता ईश्वरप्राप्ती । भिक्षागुणें ॥१४॥ भिक्षेस
 नाही आडथाळा । भिक्षाहारी तो मोकळा ।
 भिक्षेकरितां सार्थक वेळा । काळ जातो ॥१५॥
 भिक्षा ह्यणिजे अमरवल्ली । जिकडे तिकडे लगडली ।
 अवकाळीं फळदायेनी जाली । निर्हज्यासी ॥१६॥
 पृथ्वीमध्ये देश नाना । फिरतां उपवासी मरेना ।
 कोणे येके ठाई जना । जड नव्हे ॥१७॥ गोरज्य
 वाणिज्य कृषी । त्याहून प्रतिष्ठा भिक्षेसी । विसंभों
 नये झोळीसी । कदाकाळीं ॥१८॥ भिक्षेऐसें नाही
 वैराग्य । वैराग्यापरतें नाही भाग्य । वैराग्य नस्तां
 अभाग्य । येकदेसी ॥१९॥ कांहीं भिक्षा आहे
 म्हणावें । अल्पसंतोषी असावें । बहुत आणितां
 ध्यावें । मुष्टी येक ॥२०॥ सुस्वरूप भिक्षा मागणें ।
 ऐसीं निस्पृहतेचीं लक्षणें । मृद वागविळास करणें ।
 परम सौख्यकारी ॥२१॥ ऐसी भिक्षेची स्थिती ।
 अल्प बोलिलें येथामती । भिक्षा वांचवी विषत्ती ।
 होणार काळीं ॥२२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे भिक्षानिरूपणनाम
 समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

कवित्व शब्दसुमनमाळा । अर्थ परिमळ आगळा ।
 तेंणें संतषट्पदकुळा । आनंद होये ॥१॥ ऐसी माळा
 अंतःकरणी । गुंफून पूजा रामचरणी । वोंकारतंत
 अखंडपणी । खंडूच नये ॥२॥ परोपकाराकारणें ।
 कवित्व अगत्य करणें । त्या कवित्वाचीं लक्षणें ।
 बोलिजेती ॥३॥ जेणें घडे भगवद्भक्ती । जेणें घडे
 विरक्ती । ऐसिया कवित्वाची युक्ती । आधीं वाढ-
 वावी ॥४॥ क्रियेवीण शब्दज्ञान । त्या न मनिती
 सज्जन । म्हणौनी देव प्रसन्न । अनुतापें करावा
 ॥५॥ देवाचेन प्रसन्नपणें । जें जें घडे बोलणें । तें
 तें अत्यंत श्लाघ्यवाणें । या नाव प्रसादिक ॥६॥
 धीट पाठ प्रसादिक । ऐसैं बोलती अनेक । तरी
 हा त्रिविध विवेक । बोलिजेत ॥७॥ धीट म्हणिजे
 धीटपणें केलें । जें जें आपुल्या मनास आलें ।
 बळेंचि कवित्व रचिलें । या नाव धीट बोलिजे
 ॥८॥ पाठ म्हणिजे पाठांतर । बहुत पाहिलें ग्रंथांतर ।
 त्यासारिखा उत्तर । आपणहि केला ॥९॥ सोघचि
 कवित्व जोडिलें । दृष्टी पडिलें तेंचि वर्णिलें । भक्ति-
 वांचून जें केलें । त्या नाव धीटपाठ ॥१०॥ काविक
 रसिक शृंगारिक । वीर हास्य प्रस्ताविक । कौतुक
 विनोद अनेक । या नाव धीटपाठ ॥११॥ मन

जालें कामाकार । तैसेचि निघती उद्धार । धीटपाठें
 परपार । पाविजेत नाही ॥१२॥ व्हावया उदरशांती ।
 करणें लागे नरस्तुती । तेथें केली जे वित्पत्ती । त्या नाव
 धीटपाठ ॥१३॥ कवित्व नसावें धीटपाठ । कवित्व
 नसावें खटपट । कवित्व नसावें उद्धट । पाषांडमत
 ॥१४॥ कवित्व नसावें वादांग । कवित्व नसावें
 रसभंग । कवित्व नसावें रंगभंग । दृष्टांतहीन ॥१५॥
 कवित्व नसावें पालहाळ । कवित्व नसावें वाष्कळ ।
 कवित्व नसावें कुटीळ । लक्षुनिया ॥१६॥ हीन
 कवित्व नसावें । बोलिलेंचि न बोलावें । छंदभंग
 न करावें । मुद्राहीन ॥१७॥ वित्पत्तीहीनतर्कहीन ।
 कळाहीन शब्दहीन । भक्तिज्ञानवैराग्यहीन । कवित्व
 नसावें ॥१८॥ भक्तिहीन जें कवित्व । तेंचि
 जाणावें ठावें मत । आवडीहीन जें वगत्रुत्व । कंटाळ-
 वोण ॥१९॥ भक्तिविण जो अनुवाद । तोचि
 जाणावा विनोद । प्रीतिविण संवाद । घडे केवीं
 ॥२०॥ असो धीट पाठ ते ऐसे । नाथिलें अहंतेचें
 पिसें । आतां प्रसादिक तें कैसें । सांगिजेल ॥२१॥
 वैभव कांता कांचन । जयास वाटे हें वमन । अंतरीं
 लागलें ध्यान । सर्वोत्तमाचें ॥२२॥ जयास घडीनें
 घडी । लागे भगवती आवडी । चढती वाढती गोडी ।
 भगवद्भजनाची ॥२३॥ जो भगवद्भजनेंवीण । जाऊं

नेदी येक क्षण । सर्वकाल अंतःकरण । भक्तिरंगें
 रंगलें ॥२४॥ जया अंतरीं भगवंत । अचळ राहिला
 निवांत । तो स्वभावे जें बोलत । तें ब्रह्मनिरूपण
 ॥२५॥ अंतरीं वैसला गोविंद । तेणें लागला भक्ति-
 छंद । भक्तीविण अनुवाद । आणीक नाही ॥२६॥
 आवडी लागली अंतरीं । तैसीच वदे वैश्वरी । भावें
 करुणाकीर्तन करी । प्रेमभरें नाचतु ॥२७॥ भगवंतीं
 लागलें मन । तेणें नाठवे देहभान । शंका लज्या
 पळोन । दुरी ठेली ॥२८॥ तो प्रेमरंगें रंगला । तो
 भक्तिमदें मातला । तेणें अहंभाव घातला । पायांतळीं
 ॥२९॥ गात नाचत निशंक । तथास कैचे दिसती
 लोक । दृष्टीं त्रैलोक्यनायेक । वसोन ठेला ॥३०॥
 ऐसा भगवंतीं रंगला । आणीक कांहीं नलगे त्याला ।
 स्वइच्छा वणुं लागला । ध्यान कीर्ती प्रताप ॥३१॥
 नाना ध्यान नाना मूर्ती । नाना प्रताप नाना कीर्ती ।
 तथापुढें नरस्तुती । त्रुणतुल्य वाटे ॥३२॥ असो
 ऐसा भगवद्भक्त । जो ये संसारीं विरक्त । तथास
 मानिती मुक्त । साधुजन ॥३३॥ त्याचे भक्तीचें
 कौतुक । तथा नाव प्रसादिक । सहज बोलतां
 विवेक । प्रगट होय ॥३४॥ एका कवित्वलक्षण
 केलेंच करूं निरूपण । जेणें निवे अंतःकरण ।
 श्रोतयांचें ॥३५॥ कवित्व असावें निर्मळ । कवित्व

असावें सरळ । कवित्व असावें प्रांजळ । अन्वयाचें
 ॥३६॥ कवित्व असावें भक्तिबळें । कवित्व असावें
 अर्थागळें । कवित्व असावें वेगळें । अहंतेसी ॥३७॥
 कवित्व असावें कीर्तिवाड । कवित्व असावें रम्य
 गोड । कवित्व असावें जाड । प्रतापविषी ॥३८॥
 कवित्व असावें सोपें । कवित्व असावें अल्परूपें ।
 कवित्व असावें सुल्लपें । चरणबंद ॥३९॥ मृद मंजुळ
 कोमळ । भव्य अद्भुत विशाल । गौल्य माधुर्य
 रसाल । भक्तिरसें ॥४०॥ अक्षरबंद पदबंद । नाना
 चातुर्य प्रबंद । नाना कौशल्यता छंदबंद । धाटी
 मुद्रा अनेक ॥४१॥ नाना युक्ती नाना बुद्धी ।
 नाना कळा नाना सिद्धी । नाना अन्वये साधी ।
 नाना कवित्व ॥४२॥ नाना साहित्य दृष्टांत । नाना
 तर्क धात मात । नाना संमती सिद्धांत । पूर्वपक्षेंसी
 ॥४३॥ नाना गती नाना वित्पत्ती । नाना मती नाना
 स्फूर्ति । नाना धारणा नाना धृती । या नाव कवित्व
 ॥४४॥ शंका आशंका प्रत्योत्तरे । नाना काव्ये
 शास्त्राधारें । तुटे संशये निर्धारें । निर्धारितां ॥४५॥
 नाना प्रसंग नाना विचार । नाना योग नाना विवर ।
 नाना तत्वचर्चासार । या नाव कवित्व ॥४६॥ नाना
 साधनें पुरश्चरणें । नाना तपें तीर्थाटणें । नाना
 संदेह फेडणें । या नाव कवित्व ॥४७॥ जेणें अनुताप

उपजे । जेणें लोकिक लाजे । जेणें ज्ञान उपजे ।
या नाव कवित्व ॥४८॥ जेणें ज्ञान हें प्रबळे । जेणें
वृत्ती हे मावळे । जेणें भक्तिमार्ग कळे । या नाव
कवित्व ॥४९॥ जेणें देहबुद्धी तुटे । जेणें भवसिंधु
आटे । जेणें भगवंत प्रगटे । या नाव कवित्व ॥५०॥
जेणें सद्बुद्धि लागे । जेणें पाषांड भंगे । जेणें विवेक
जागे । या नाव कवित्व ॥५१॥ जेणें सद्बस्तु भासे ।
जेणें भास हा निरसे । जेणें भिन्नत्व नासे । या नाव
कवित्व ॥५२॥ जेणें होये समाधान । जेणें तुटे संसार
बंधन । जया मानिती सज्जन । तथा नाव कवित्व
॥५३॥ ऐसें कवित्वलक्षण । सांगतां तें असाधारण ।
परंतु कांहींयेक निरूपण । बुझावया केले ॥५४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे कवित्वकळानिरूपणनाम
समास तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

कलयुगीं कीर्तन करावें । केवळ कोमळ कुशळ
गावें । कठीण कर्कश कुटें सांडावें । येकीकडे
॥१॥ खटखट खुंटून टाकावी । खळखळ खळांसीं
न करावी । खरें खोटें खवळों नेदावी । वृत्ती
आपुली ॥२॥ गर्वमाणें गाऊं नये । गातां गातां

गळों नये । गौप्य गुज गर्जों नये । गुण गावे
 ॥३॥ घष्टणी घिसणी घस्मरणें । घसर घसरूँ घसा
 खाणें । घुमघुमोंचि घुमणें । योग्य नव्हे ॥४॥
 नाना नामें भगवंताचीं । नाना ध्यानें सगुणाचीं ।
 नाना कीर्तनें कीर्तीचीं । अद्भुत करावीं ॥५॥
 चकचक चुकावेना । वाट चावट चळावेना । चरचर
 चुरचुर लागेना । ऐसें करावें ॥६॥ छळछळ छळणा
 करूं नये । छळितां छळितां छळों नये । छळणें
 छळणा करूं नये । कोणीयेकांची ॥७॥ जि जि जि
 जि ह्मणावेना । जो जो जागे तो तो पावना । जप-
 जपों जनीजनार्दना । संतुष्ट करावें ॥८॥ झिरपे झरे
 पाझरे जळ । झळके दुरुनी झळाळ । झडझडां झळकती
 सकळ । प्राणी तेथें ॥९॥ या या या या ह्मणावें
 नलगे । या या या या उपाव नलगे । या या या
 या कांहींच नलगे । सुबुद्धासी ॥१०॥ टक टक टक
 करूं नये । टाळाटाळी टिकों नये । टम टम टम टम
 लाऊं नये । कंटाळवाणी ॥११॥ ठस ठोंबस ठाका-
 वेना । ठक ठक ठक करावेना । ठाकें ठमकें ठसावेना ।
 मूर्तिध्यान ॥१२॥ डळमळ डळमळ डकों नये ।
 डगमग डगमग कामा नये । डंडळ डंडळ चुकों नये ।
 हंकाडपणें ॥१३॥ ढिसाळ ढाला ढळती कुंचे । ढोवळा
 ढसकण डुले नाचे । ढळेचिना ढिगढिगांचे ।

कंटाळवाणे ॥१४॥ नाना नेटक नागर । नाना नम्र
 गुणागर । नाना नेमक मधुर । नेमस्त गाणें ॥१५॥
 ताळतंबुरे तानमानें । ताळबद्ध तंतगाणें । तूर्त तार्किक
 तनें मनें । तल्लीन होती ॥१६॥ थर्थरां थरकती
 रोमांच । थै थै थै स्वरें उंच । थिरथिर थिरावे नाच ।
 प्रेमळ भक्तांचा ॥१७॥ दक्ष दाक्षण्या दाटलें । बंदें प्रबंदें
 कोंदाटलें । दमदम दुमदुमों लागलें । जगदांतर ॥१८॥
 धूर्त तूर्त धावोन आला । धिंगबुंदीनें धिंग जाला ।
 धाकें धाकें धोकला । रंग अवघा ॥१९॥ नाना
 नाटक नेटकें । नाना मानें तुकें कौतुकें । नाना
 नेमक अनेकें । विद्यापात्रें ॥२०॥ पाप पळोन
 गेलें दुरी । पुण्य पुष्कळ मगटे वरी । परतरतो परे
 अंतरां । चटक लागे ॥२१॥ फुकट फाकट फटवणें
 नाही । फटकळ फुगडी पिंगा नाही । फिकें फस-
 कट फोल नाही । भकाध्या निंदा ॥२२॥ बरें बरें
 बरें ह्मणती । बावा बावा उदंड करिती । बळें बळेंचि
 बळाविती । कथेलगीं ॥२३॥ भला भला भला
 लोकीं । भक्तिभावें भव्य अनेकीं । भूषण भाविक
 लोकीं । परोपकारें ॥२४॥ मानेल तरी मानावें मनें ।
 मत्त न व्हावें ममतेनें । मी मी मी मी बहुत जनें ।
 म्हणिजेत आहे ॥२५॥ येकें टोंकत येकांपासीं ।
 येऊं येऊं येती झडेसी । या या या या अस

तथासी । म्हणावें नलगे ॥२६॥ राग रंग रसाळ
 सुरंगें । अंतर संगित रागें । रत्नपरीक्षा रत्नामार्गें ।
 धांवती लोक ॥२७॥ लवलवां लवती लोचन ।
 लकलकां लकलें मन । लपलपों लपती जन ।
 आवडीनें ॥२८॥ वचनें वाडगीं वदेना । वावरेविवरे
 वसेना । वगत्रुत्वें निववी जना । विनित होउनी ॥२९॥
 सारासार समस्तांला । सिकऊं सिकऊं जनाला ।
 साहित संगित सज्जनाला । वरें वाटे ॥३०॥ स्वरेंस्वोटें
 स्वरें वाटलें । स्वर्वर खुर्खुर खुंटलें । स्वोटें स्वोटेपणें
 गेलें । स्वोटें म्हणोनियां ॥३१॥ शाहाणें शोधितां
 शोधेना । शास्त्रार्थ श्रुती बोधेना । शुक शारिका
 शमेना । शब्द तथाचा ॥३२॥ हरुषें हरुषें हासिला ।
 हाहाहोहोनें भुलला । हित होईना त्याला । परत्रीचें
 ॥३३॥ लक्षावें लक्षितां अलक्षीं । लक्षिलें लोचनातें
 लक्षी । लंगलें लयेतें अलक्षीं । विहिगममार्गें ॥३४॥
 क्षेत्र क्षेत्रज्ञ क्षोभतो । क्षमेनें क्षमून क्षमवितो । क्षमणें
 क्षोभणें क्षेत्रज्ञ तो । सर्वां ठाई ॥३५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे कीर्तनलक्षणनाम

समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां हरिकथेचें लक्षण । श्रोतीं केला होता प्रल ।
 सावध होऊन विचक्षण । परिसोत आतां ॥१॥
 हरिकथा कैसी करावी । रंगें कैसी भरावी । जेणें
 पाविजे पदवी । रघुनाथकृपेची ॥२॥ सोनें आणि
 परिमळे । युक्षदंडा लागती फळे । मौल्य माधुर्य
 रसाळें । तरी ते अपूर्वता ॥३॥ तैसा हरिदास आणी
 विरक्त । ज्ञाता आणी प्रेमळ भक्त । विघ्न आणि
 वादरहित । तरी हेहि अपूर्वता ॥४॥ रामज्ञानी
 ताळज्ञानी । सकळकळा ब्रह्मज्ञानी । निराभिमानें वर्ते
 जनी । तरी हेहि अपूर्वता ॥५॥ मछर नाहीं जयासी ।
 जो अत्यंत प्रिये सज्जनासी । चतुरांग जाणे मानसी ।
 अंतरनिष्ठ ॥६॥ जयंत्यादिकें नाना पर्वें । तीर्थें
 क्षेत्रें जें अपूर्वें । जेथें वसिजे देवाधिदेवें । सामर्थ्यरूपें
 ॥७॥ तथा तीर्थातें जे न मनिती । शब्दज्ञानें मिथ्या
 म्हणती । तथा पामरां श्रीपती । जोडेल कैचा ॥८॥
 निर्गुण नेलें संदेहानें । सगुणें नेलें ब्रह्मज्ञानें । दोहिकडे
 अभिमानें । वास केलें ॥९॥ पुढें असतां सगुणमूर्ती ।
 निर्गुणकथा जे करिती । प्रतिपादून उछेदिती ।
 तेचि पढतमूर्ख ॥१०॥ ऐसी न कीजे हरिकथा ।
 अंतर पडे उभये पंथा । परिस लक्षणें आतां ।

हरिकथेची ॥११॥ सगुणमूर्तीपुढे भावे । करुणा-
 कीर्तन करावे । नाना ध्यानं वर्णावे । प्रतापकीर्तीतें
 ॥१२॥ ऐसें गातां स्वभावे । रसाळ कथा वोढवे । सर्वा-
 तरीं हेलावे । प्रेमसुख ॥१३॥ कथा रचयाची खूण ।
 सगुणीं नाणावे निर्गुण । न बोलावे दोष गुण ।
 पुढिलांचे कदा ॥१४॥ देवाचें वर्णावे वैभव । नाना
 प्रकारें महत्व । सगुणीं ठेउनियां भाव । हरिकथा
 करावी ॥१५॥ लाज सांडून जनाची । आस्था
 सांडून घनाची । नीच नवी कीर्तनाची । आवडी
 धरावी ॥१६॥ नम्र होऊन राजांगणीं । निःशंक
 जावे लोटांगणीं । करताळिका नृत्य वाणी ।
 नामघोषे गर्जावे ॥१७॥ येकांची कीर्ति येकांपुढे ।
 वर्णितां साहित्य न पडे । ल्हाणोनियां निवाडे ।
 जेथील तेथें ॥१८॥ मूर्ती नस्तां सगुण । श्रवणीं
 बैसले साधुजन । तरी अद्वैतनिरूपण । अवश्य
 करावे ॥१९॥ नाही मूर्ती नाही सज्जन । श्रवणीं
 बैसले भाविक जन । तरी करावे कीर्तन । प्रस्ताविक
 वैराग्य ॥२०॥ श्रुंघारिक नवरसिक । यामधें सांडावे
 येक । स्त्रियादिकांचें कौतुक । वर्णू नये कीं ॥२१॥
 लावण्य स्त्रियांचें वर्णितां । विकार बाधिजे तत्वता ।
 धारिष्टापासून श्रोता । चळे तत्काळ ॥२२॥ ल्हाण-
 उन तें तजावे । जें बाधक साधकां स्वभावे । घेतां

अंतरीं ठसावें । ध्यान स्त्रियांचें ॥२३॥ लावण्य
 स्त्रियांचें ध्यान । कामाकार जालें मन । कैचें आठ-
 वेल ध्यान । ईश्वराचें ॥२४॥ स्त्री वर्णितां सुखा-
 वला । लावण्याचे भरीं भरला । तो स्वयें जाणावा
 चेवला । ईश्वरापासुनी ॥२५॥ हरिकथेसी भाव-
 वळें । गेला रंग तो तुंबळे । निमिष्य येक जरी
 आकळे । ध्यानीं परमात्मा ॥२६॥ ध्यानीं गुंतलें
 मन । कैचें आठवेल जन । निशंक निर्लज कीर्तन ।
 करितां रंग माजे ॥२७॥ रागज्ञान ताळज्ञान । स्वर-
 ज्ञानेसी वित्पन्न । अर्थान्वयाचें कीर्तन । करूं जाणे
 ॥२८॥ छपन्न भाषा नाना कळा । कंठमाधुर्य
 कोकिला । परी तो भक्तिमार्ग वेगळा । भक्त
 जाणती ॥२९॥ भक्तांस देवाचें ध्यान । देवावांचून
 नेणे अन्न । कळावंतांचें जें मन । तें कळाकार
 जालें ॥३०॥ श्रीहरिवीण जे कळा । तेचि जाणावी
 अवकळा । देवास सांडून वेगळा । प्रत्यक्ष पडिला
 ॥३१॥ सर्पीं वेढिलें चंदनासी । निधानाआड विवसी ।
 नाना कळा देवासी । आड तैस्या ॥३२॥ सांडून
 देव सर्वज्ञ । नादामध्ये व्हावें मग्न । तें प्रत्यक्ष विन्न ।
 आडवें आलें ॥३३॥ येक मन गुंतलें स्वरीं । कोणें
 चिंतावा श्रीहरी । वळेंचि धरुनियां चोरीं । शिश्रूषा
 घेतली ॥३४॥ करितां देवाचें दर्शन । आडवें आलें

रागज्ञान । तेणें धरुनियां मन । स्वराभागें नेलें
 ॥३५॥ भेटों जातां राजद्वारीं । बळेंचि धरिला बेगारी ।
 कळावंता तैसी परी । कळेंनें केली ॥३६॥ मन
 ठेऊन ईश्वरीं । जो कोणी हरिकथा करी । तोचि
 ये संसारीं । धन्य जाणा ॥३७॥ जयास हरि-
 कथेची गोडी । उठे नीच नवी आवडी । तयास
 जोडली जोडी । सर्वोत्तमाची ॥३८॥ हरिकथा
 मांडली जेथें । सर्व सांडून धावे तेथें । आलस्य
 निद्रा दवडून स्वार्थें । हरिकथेसी सादर ॥३९॥
 हरिभक्तांचिये घरीं । नीच कृत्य अंगिकारी ।
 साहेभूत सर्वांपरी । साक्षरें होये ॥४०॥ या नाव
 हरिदास । जयासि नामीं विश्वास । येथून हा
 समाप्त । संपूर्ण जाला ॥४१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे हरिकथालक्षणनिश्चयनाम
 समाप्त पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

रूप लावण्य अभ्यासितां न ये । सहजगुणास न
 चले उपाये । कांहीं तरी धरावी सोये । अगांतुक
 गुणाची ॥१॥ काळें माणूस गोरे होयेना । वनाळास

येत्न चालेना । मुक्यास वाचा फुटेना । हा सहजगुण
 ॥२॥ आंधळें डोळस होयेना । बधिर तें ऐकेना ।
 पांगुळ पाये घेईना । हा सहजगुण ॥३॥ कुरूपतेचीं
 लक्षणें । किती ह्मणोनि सांगणें । रूप लावण्य या-
 कारणें । पालटेना ॥४॥ अवगुण सोडितां जाती ।
 उत्तम गुण अभ्यासितां येती । कुविद्या सांडून
 सिकती । शाहाणे विद्या ॥५॥ मूर्खपण सांडितां जाते ।
 शहाणपण सिकतां येते । कारवार करितां उमजते ।
 सकळ कांहीं ॥६॥ मान्यता आवडे जीवीं । तरी कां
 उपेक्षा करावी । चातुर्येविण उंच पदवी । कदापी
 नाही ॥७॥ ऐसी प्रचित येते मना । तरी कां स्वहित
 कराना । सन्मार्गें चालतां जना । सज्जना माने ॥८॥
 देहे नेटके श्रुंघारिलें । परी चातुर्येविण नासलें । गुणें-
 विण साजिरें केलें । बाष्कळ जैसें ॥९॥ अंतर्कळा
 श्रुंघारावी । नानापरी उमजवावी । संपदा मेळऊन
 भोगावी । सावकास ॥१०॥ प्रेतन करीना सिकेना ।
 शरीर तेंहि कष्टवीना । उत्तम गुण घेईना । सदाकोपी
 ॥११॥ आपण दुसऱ्यास करावें । तें उमिणें सर्वेचि
 घ्यावें । जना कष्टवितां कष्टावें । लागेल बहु ॥१२॥
 न्यायें वर्तेल तो शाहाणा । अन्याइ तो दैन्यवाणा ।
 नाना चातुर्याच्या खुणा । चतुर जाणे ॥१३॥ जें
 बहुतांस मानलें । तें बहुतां मान्य केलें । घेर तें

वेधेचि गेलें । जगनिंघ ॥१४॥ लोक आपणासि
 वोळावे । किंवा आवघेच कोसळावे । आपणास
 समाधान फावे । ऐसें करावें ॥१५॥ समाधानें समा-
 धान वाढे । मित्रिनें मित्रि जोडे । मोडितां क्षणमात्रें
 मोडे । वरेपण ॥१६॥ अहो कांहो अरे कांरे । जनीं
 ऐकिजेतें किं रे । कळत असतांच कां रे । निकामी-
 पण ॥१७॥ चातुर्यें श्रुंघारे अंतर । वस्त्रें श्रुंघारे शरीर ।
 दोहिमधें कोण थोर । वरें पाहा ॥१८॥ बाह्याकार
 श्रुंघारिलें । तेणें लोकांच्या हातासि काये आलें ।
 चातुर्यें बहुतांसी रक्षिलें । नाना प्रकारें ॥१९॥ वरें
 खावें वरें जेवावें । वरें ल्यावें वरें नेसावें । समस्तीं
 वरें ह्मणावें । ऐसी वासना ॥२०॥ तनें मनें झिजावें ।
 तेणें भले ह्मणोन ध्यावें । उगेंचि कल्पितां सिणावें ।
 लागेल पुढें ॥२१॥ लोकीं कार्यभाग आडे । तो
 कार्यभाग जेथें घडे । लोक सहजचि वोढे । कामांसाठीं
 ॥२२॥ ह्मणोन दुसऱ्यास सुखी करावें । तेणें आपण
 सुखी व्हावें । दुसऱ्यास कष्टवितां कष्टावें । लागेल
 स्वयें ॥२३॥ हें तों प्रगटचि आहे । पाहिल्याविण
 कामा नये । समजणें हा उपाये । प्राणीमात्रांसी ॥२४॥
 समजले आणी वर्तले । तेचि भाग्यपुरुष जाले ।
 यावेगळे उरले । ते करंटे पुरुष ॥२५॥ जितुका
 व्याप तितुकें वैभव । वैभवासारिखा हावभाव ।

समजलें पाहिजे उपाव । प्रगटचि आहे ॥२६॥
 आळसें कार्येभाग नासतो । साक्षेप होत होत होतो ।
 दिसते गोष्टी कळेना तो । शाहाणा कैसा ॥२७॥
 मित्रि करितां होतें कृत्य । वैर करितां होतो मृत्य ।
 बोलिलें हें सत्य किं असत्य । बोलखावें ॥२८॥
 आपणास शाहाणें करूं नेणे । आपलें हित आपण
 नेणे । जनीं मैत्रि राखों नेणे । वैर करी ॥२९॥
 ऐसे प्रकारीचे जन । त्यास म्हणावें अज्ञान ।
 तथापासीं समाधान । कोण पावे ॥३०॥ आपण
 येकायेकी येकला । सृष्टींत भांडत चालिला । बहु-
 तांमध्ये येकल्याला । येश कैचें ॥३१॥ बहुतांचे
 मुखी उरावें । बहुतांचे अंतरीं भरावें । उत्तम गुणीं
 विवरावें । प्राणीमात्रांसी ॥३२॥ शाहाणे करावें
 जन । पतित करावे पावन । सृष्टिमधें भगवद्भजन ।
 वाढवावें ॥३३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे चातुर्येलक्षणनाम

समाप्त षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

नाना वेष नाना आश्रम । सर्वांचें मूळ गृहस्थाश्रम ।
 जेथें पावती विश्राम । त्रैलोक्यवासी ॥१॥ देव ऋषि

मुनी योगी । नाना तापसी वीतरागी । पितृआदि-
 करून विभागी । अतीत अभ्यागत ॥२॥ गृहस्था-
 श्रमी निर्माण जाले । आपला आश्रम टाकून गेले ।
 परंतु गृहस्थागृही हिंडो लागले । कीर्तिरूपे ॥३॥
 याकारणे गृहस्थाश्रम । सकळांमधे उत्तमोत्तम । परंतु
 पाहिजे स्वधर्म । आणी भूतदया ॥४॥ जेथे शडकर्म
 चालती । विध्योक्त क्रिया आचरती । वाग्माधुर्ये
 बोलती । प्राणीमात्रांसी ॥५॥ सर्वप्रकारे नेमक ।
 शास्त्रोक्त करणे कांहीयेक । त्याहिमध्ये अलोलिक ।
 तो हा भक्तिमार्ग ॥६॥ पुरश्चरणी कायाकुसी । दृढ-
 व्रती परम सायासी । जगदीशावेगळे जयासी । थोर
 नाही ॥७॥ काया वाचा जीवे प्राणे । कष्टे भगवंता-
 कारणे । मने घेतले धरणे । भजनमार्गी ॥८॥ ऐसा
 भगवंताचा भक्त । विशेष अंतरीं विरक्त । संसार
 सांडून जाला मुक्त । देवाकारणे ॥९॥ अंतरापासून
 वैराग्य । तेंचि जाणावे महद्भाग्य । लोलंगतेयेवढे
 अभाग्य । आणीक नाही ॥१०॥ राजे राज्य सांडून
 गेले । भगवंताकारणे हिंडले । कीर्तिरूपे पावन जाले ।
 भूमंडळी ॥११॥ ऐसा जो कां योगेश्वर । अंतरीं
 प्रत्ययाचा विचार । उकलूं जाणे अंतर । प्राणी-
 मात्रांचे ॥१२॥ ऐसी वृत्ति उदासीन । त्याहिवरी
 विशेष आत्मज्ञान । दर्शनमात्रे समाधान । पावती

लोक ॥१३॥ बहुतांसी करी उपाये । तो जनाच्या
 वाट्या न ये । अखंड जयाचें हृदये । भगवद्रूप ॥१४॥
 जनास दिसे हा दुश्चित । परी तो आहे सावचित ।
 अखंड जयाचें चित्त । परमेश्वरीं ॥१५॥ उपासना-
 मूर्तिध्यानीं । अथवा आत्मानुसंधानीं । नाही तरी
 श्रवणमननीं । निरंतर ॥१६॥ पूर्वजांच्या पुण्यकोटी ।
 संग्रह असिल्यां गांठीं । तरीच ऐसीयाची भेटी । होये
 जनासी ॥१७॥ प्रचीतिविण जें ज्ञान । तो अवघाचि
 अनुमान । तेथें कैचें परत्रसाधन । प्राणीयांसी ॥१८॥
 याकारणें मुख्य प्रत्यये । प्रचीतिविण कामा नये ।
 उपायासारिखा अपाये । शाहाणे जाणती ॥१९॥
 वेडें संसार सांडून गेलें । तरी तें कष्टकष्टोंचि मेलें ।
 दोहिकडे अंतरलें । इहलोक परत्र ॥२०॥ रागें रागें
 निघोन गेला । तरी तो भांडभांडोंचि मेला । बहुत
 लोक कष्टी केला । आपणहि कष्टी ॥२१॥ निघोन
 गेला परी अज्ञान । त्याचे संगती लागले जन ।
 गुरु शिष्य दोषे समान । अज्ञानरूपें ॥२२॥ आशा-
 बद्धि अनाचारी । निघोन गेला देशांतरीं । तरी
 तो अनाचारचि करी । जनामधें ॥२३॥ गृहीं
 पोटांविण कष्टी । कष्टी होऊन निघोन जाती ।
 त्यास ठाईं ठाईं मारिती । चोरी भरतां ॥२४॥
 संसार मिथ्या ऐसा कळला । ज्ञान समजोन निघोन

गेला । तेणें जन पावन केला । आपणाऐसा ॥२५॥
 येके संगतीनें तरती । येके संगतीनें बुडती । या-
 कारणें सत्संगती । बरी पाहावी ॥२६॥ जेथें नाहीं
 विवेकपरीक्षा । तेथें केंची असेल दीक्षा । घरोघरीं
 मागतां भिक्षा । कोठेंहि मिळेना ॥२७॥ जो दुस-
 न्याचें अंतर जाणे । देश काळ प्रसंग जाणें । तथा
 पुरुषा काये उणें । भूमंडळीं ॥२८॥ नीच प्राणी
 गुरुत्व पावला । तेथें आचारचि बुडाला । वेदशास्त्र
 ब्राह्मणाला । कोण पुसे ॥२९॥ ब्रह्मज्ञानाचा विचारु ।
 त्याचा ब्राह्मणासीच अधिकारु । वर्णानां ब्राह्मणो
 गुरुः । ऐसें वचन ॥३०॥ ब्राह्मण बुद्धीपासून चवले ।
 आचारापासून भ्रष्टले । गुरुत्व सांडून जाले ।
 शिष्य शिष्यांचे ॥३१॥ कित्येक दावलमलकास
 जाती । कित्येक पीरास भजती । कित्येक तुरुक
 होती । आपले इठेनें ॥३२॥ ऐसा कलयुगीचा
 आचार । कोठें राहिला विचार । पुढें पुढें वर्ण-
 संकर । होणार आहे ॥३३॥ गुरुत्व आलें नीच-
 याती । कांहींयेक वाढली महती । शूद्र आचार
 बुडविती । ब्राह्मणाचा ॥३४॥ हें ब्राह्मणास कळेना
 त्याची वृत्तिच वळेना । मिथ्या अभिमान गळेना ।
 मूर्खपणाचा ॥३५॥ राज्य नेलें म्लेचिं क्षेत्रीं । गुरुत्व
 नेलें कुपात्रीं । आपण अरत्रीं ना परत्रीं । कांहींच

नाहीं ॥३६॥ ब्राह्मणास ग्रामणीने बुडविलें । विष्णूने
 श्रीवत्स मिरविलें । त्याच विष्णूने श्रापिलें । फरश-
 रामें ॥३७॥ आह्मीहि तेचि ब्राह्मण । दुःखें
 बोलिलें हें वचन । वडिल गेले ग्रामणी करून ।
 आह्मांभोंवते ॥३८॥ आतांचे ब्राह्मणी काये केलें ।
 अन्न मिळेना ऐसें जालें । तुझा बहुतांचे प्रचितीस
 आलें । किंवा नाहीं ॥३९॥ वरें वडिलांस काये
 ल्हाणावें । ब्राह्मणाचें अदृष्ट जाणावें । प्रसंगें बोलिलें
 स्वभावे । क्षमा केलें पाहिजे ॥४०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे युगधर्मनिरूपणनाम
 समाप्त सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

वरें ऐसा प्रसंग जाला । जाला तो होऊन गेला ।
 आतां तरी ब्राह्मणी आपणाला । शाहाणे करावें ॥१॥
 देव पुजावा विमळहस्ती । तेणें भाग्य पाविजे समस्ती ।
 मूर्ख अभक्त वेस्ती । दरिद्र भोगिजे ॥२॥ आधीं
 देवास बोलखावें । मग अनन्यभावे भजावें । अखंड
 ध्यानचि धरावें । सर्वोत्तमाचें ॥३॥ सर्वांमधें जो
 उत्तम । तथा नाव सर्वोत्तम । आत्मानात्मविवेकवर्म ।
 ठाई पाडावें ॥४॥ जाणजाणों देह रक्षी । आत्मा

द्रष्टा अंतरसाक्षी । पदार्थमात्रांस परीक्षी । जाणपणें
 ॥५॥ तो सकळ देहामधें वर्ततो । इंद्रियेंग्राम चेष्टवितो ।
 प्रचितीनें प्रत्यये येतो । प्राणीमात्रीं ॥६॥ प्राणीमात्रीं
 जगदांतरे । ह्यणोनि राखावीं अंतरे । दाता भोक्ता
 परस्परें । सकळ कांहीं ॥७॥ देव वर्ततो जगदांतरीं ।
 तोचि आपुले अंतरीं । त्रैलोक्येचे प्राणीमात्रीं । बरें
 पाहा ॥८॥ मुळीं पाहाणार तो येकला । सकळां
 ठाईं विभागला । देहप्रकृतीनें जाला । भिन्न भिन्न
 ॥९॥ भिन्न भासे देहाकारें । प्रस्तुत येकचि अंतरे ।
 बोलणें चालणें निर्धारें । त्यासीच घडे ॥१०॥ आपुले
 पारिखे सकळ लोक । पक्षी स्वापद् पश्यादिक ।
 किडा मुंगी देहधारक । सकळ प्राणी ॥११॥ खेचर
 भूचर वनचर । नाना प्रकारें जळचर । चत्वार खाणनि
 विस्तार । किती ह्यणोन सांगावा ॥१२॥ समस्त
 जाणिवेनें वर्तती । रोकडी पाहावी प्रचिती । त्याची
 आपुली संगती । अखंड आहे ॥१३॥ जगदांतरे
 वोळला धर्णी । किती येकवटील प्राणी । परी ते
 वोळायची करणी । आपणायासीं ॥१४॥ हे
 आपणाकडेच येते । राजी राखिजे समस्ते । देहासि
 बरे करावे ते । आत्मयांस पावे ॥१५॥ दुर्जन प्राणी
 त्यांतील देव । त्याचा लाताड स्वभाव । रागास
 आला जरी राव । तरी तंडों नये कीं ॥१६॥

प्रसंगीं सांडीच करणें । पुढें विवेक विवरणें । विवेकें
 सज्जनचि होणें । सकळ लोकीं ॥१७॥ आत्मत्वीं
 दिसतो भेद । हा अवघाचि देहसमंध । येका जीवनें
 नाना स्वाद । औषधीभेदे ॥१८॥ गरळ आणि
 अमृत जालें । परी आपण नाहीं गेलें । साक्षत्वे
 आत्मयांस पाहिलें । पाहिजे तैसें ॥१९॥ अंतरनिष्ठ
 जो पुरुष । तो अंतरनिष्ठेनें विशेष । जगामधें जो
 जगदीश । तो तयास वोळखे ॥२०॥ नयनेंचि पाहावा
 नयेन । मनें शोधावें मन । तैसाचि हा भगवान् ।
 सकळां घटीं ॥२१॥ तेणेंविण कार्यभाग आडे ।
 सकळ कांहीं तेणेंचि घडे । प्राणी विवेकें पवाडे ।
 तेणेंचि योगें ॥२२॥ जागृतीस व्यापार घडतो ।
 समंध तयासीच पडतो । स्वप्नामधें घडे जो तो । येणेंचि
 न्यायें ॥२३॥ अखंड ध्यानाचें लक्षण । अखंड
 देवाचें स्मरण । याचें कळतां विवरण । सहजचि
 घडे ॥२४॥ सहज सांडून सायास । हाचि कोणीयेक
 दोष । आत्मा सांडून अनात्म्यास । ध्यानीं धरिती
 ॥२५॥ परी तें धरितांहे धरेना । ध्यानीं येती वेक्ति
 नाना । उगेंचि कष्टती मना । कासाविस करूनी
 ॥२६॥ मूर्तिध्यान करितां सायासें । तेथें येकाचें
 येकाचि दिसे । भासों नये तेंचि भासें । विलक्षण ॥२७॥
 ध्यान देवाचें करावें । किंवा देवाल्याचें करावें । हेंचि

चरें विवरावें । आपले ठाई ॥२८॥ देह देउळ आत्मा
 देव । कोठें धरूं पाहातां भाव । देव वोळखोन जीव ।
 तेथेंचि लावावा ॥२९॥ अंतरनिष्ठा ध्यान ऐसें ।
 दंडकध्यान अनारिसें । प्रत्ययेविण सकळ पिसें ।
 अनुमानध्यान ॥३०॥ अनुमानें अनुमान वाढे ।
 ध्यान धरितां सर्वेचि मोडे । उगेचि कष्टती वापुडे ।
 स्थूलध्यान ॥३१॥ देवास देहधारी कल्पिती । तेथें
 नाना विकल्प उठती । भोगणें त्यागणें विपत्ति ।
 देहयोगें ॥३२॥ ऐसें मनीं आठवतें । विचारितां भल-
 तेंचि होतें । दिसों नये तें दिसतें । नाना स्वप्नीं ॥३३॥
 दिमतें तें सांगतां नये । बळें भावार्थ धरितां नये ।
 साधक कासाविस होये । अंतर्यामीं ॥३४॥ सांगो-
 पांग घडे ध्यान । त्यास साक्ष आपुलें मन । मनामधें
 विकल्पदर्शन । होऊंच नये ॥३५॥ फुटक मन
 येकवटिलें । तेणें तुटक ध्यान केलें । तेथें कोण
 सार्थक जालें । पाहाना कां ॥३६॥ अखंड
 ध्यान न घडे हित । तरी तो जाणावा पतित ।
 हाचि अर्थ सावचित । बरा पाहावा ॥३७॥ ध्यान
 धरितें तें कोण । ध्यानीं आठवतें तें कोण । दोनीमधें
 अनन्यलक्षण । असिलें पाहिजे ॥३८॥ अनन्य
 सहजचि आहे । साधक शोधून न पाहे । ज्ञानी तो
 विवरोन राहे । समाधानें ॥३९॥ ऐसीं हें प्रत्ययाचीं

कामें । प्रत्ययेविण बाधिजे भ्रमें । लोकदंडकसंभ्रमें ।
 चालती प्राणी ॥४०॥ दंडकध्यानाचें लक्षण । धरून
 बैसलें अवलक्षण । प्रमाण आणि अप्रमाण । बाजारी
 नेणती ॥४१॥ मिथ्या समाचार उठवित्ती । वाउग्याच
 बोंबा घालित्ती । मनास आणित्तां अंती । आवघेंचि
 मिथ्या ॥४२॥ कोणीयेक ध्यानस्त बैसला ।
 कोणीयेक सिकवी त्याला । मुकुट काढूनि माळ
 घाला । ह्यणिजे वरें ॥४३॥ मनाचेंथें काये दुष्काल ।
 जे आखुड कल्पिली माळ । सांगते ऐकते केवळ ।
 मूर्ख जाणावे ॥४४॥ प्रत्यक्ष कष्ट करावे न लगती ।
 दारे फुलें गुंफावी न लगती । कल्पनेची माळ
 थिटी करित्ती । काये निमित्त्य ॥४५॥ बुधीविण
 प्राणी सकळ । ते ते अवघेचि वाष्कळ । त्या
 मूर्खासीं स्वळखळ । कोणें करावी ॥४६॥ जेणें
 जैसा परमार्थ केला । तैसाच पृथ्वीवरी दंडक
 चालिला । साता पांचाचा बळावला । साभिमान
 ॥४७॥ प्रत्ययेविण साभिमान । रोगी मारिले
 झांकून । तेथें अवघाचि अनुमान । ज्ञान कैचें
 ॥४८॥ सर्व साभिमान सांडावा । प्रत्यये विवेक
 मांडावा । माया पूर्वपक्ष खंडावा । विवेकबळें ॥४९॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे अखडध्याननिरूपणनाम्

समाप्त अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

पिंडाचें पाहिलें कौतुक । शोधिला आत्मानात्मा
 विवेक । पिंड अनात्मा आत्मा येक । सकळ कर्ता
 ॥१॥ आत्म्यास अनन्यता बोलिली । ते विवेकें
 प्रथया आली । आतां पाहिजे समजली । ब्रह्मांड-
 रचना ॥२॥ आत्मानात्मा विवेक पिंडी । सारासार-
 विचार ब्रह्मांडी । विवरविवरों हे गोडी । घेतली
 पाहिजे ॥३॥ पिंड कार्य ब्रह्मांड कारण । याचें करावें
 विवरण । हेंचि पुढें निरूपण । बोलिलें असे ॥४॥
 असार ह्मणजे नासिवंत । सार ह्मणजे ते शाश्वत ।
 जयास होईल कल्पांत । तें सार नव्हे ॥५॥ पृथ्वी
 जळापासून जाली । पुढें ते जळीं मिळाली । जळाची
 उत्पत्ति वाढली । तेजापासुनी ॥६॥ तें जळ तेजें
 शोधिलें । महत्तेजें आटोन गेलें । पुढें तेजचि उरलें ।
 सावकाश ॥७॥ तेज जालें वायोपासुनी । वायो
 झडपी तयालागुनी । तेज जाउनी दाटणी । वायो-
 चीच जाली ॥८॥ वायो गगनापासुनी जाला ।
 मागुतां तेथेंचि विराला । ऐसा हा कल्पांत बोलिला ।
 वेदांतशास्त्री ॥९॥ गुणमाया मूळमाया । परब्रह्मी
 पावती लया । तें परब्रह्म विवराया । विवेक पाहिजे
 ॥१०॥ सर्व उपाधीचा सेवट । तेथें नाहीं दृश्य स्वट-
 पट । निर्गुण ब्रह्म धनदाट । सकळां ठाई ॥११॥

उदंड कल्पांत जाला । तरी नाश नाही त्याला ।
 मायात्यागें शाश्वताला । वोळखावें ॥१२॥ देव
 अंतरात्मा सगुण । सगुणें पाविजे निर्गुण । निर्गुण-
 ज्ञानें विज्ञान । होत असे ॥१३॥ कल्पनेतीत जें
 निर्मळ । तेथें नाही मायामळ । मिथ्यत्वे दृश्य
 सकळ । होत जातें ॥१४॥ जें होतें आणी सर्वेचि
 जातें । तें तें प्रत्ययास येतें । जेथें होणें जाणें नाही
 तें । विवेकें वोळखावें ॥१५॥ एक ज्ञान एक
 अज्ञान । एक जाणावें विपरीत ज्ञान । हे त्रिपुटी
 होये क्षीण । तेंचि विज्ञान ॥१६॥ वेदांत सिधांत
 धादांत । याची पाहावी प्रचित । निर्विकार सदो-
 दित । जेथें तेथें ॥१७॥ तें ज्ञानदृष्टीने पाहावें ।
 पाहोन अनन्य राहावें । मुख्य आत्मनिवेदन
 जाणावें । घाचें नाव ॥१८॥ दृश्यास दिसतें दृश्य ।
 मनास भासतो भास । दृश्यभासातीत अविनाश ।
 परब्रह्म तें ॥१९॥ पाहों जातां दुरीच्या दुरी ।
 परब्रह्म सबाहेअंतरी । अंतचि नाही अनंत सरी ।
 कोणास घावी ॥२०॥ चंचळ तें स्थिरावेना ।
 निश्चळ तें कदापी चळेना । आभाळ येतें जातें
 गगना । चळण नाही ॥२१॥ जें विकारें वाढे
 मोडे । तेथें शाश्वतता कैची घडे । कल्पांत होतांच
 विघडे । सकळ कांहीं ॥२२॥ जें अंतरीच भ्रमलें ।

मायासंभ्रमें संभ्रमलें । तयास हें कैसें उकले ।
 आव्हाट चक्र ॥२३॥ भिडेनें वेव्हार निवडेना ।
 भिडेनें सिधांत कळेना । भिडेनें देव आकळेना ।
 अंतर्गामी ॥२४॥ वैद्याची प्रचित येईना । आणि
 भीडहि उलंघेना । तरी मग रोगी वांचेना । ऐसें
 जाणावें ॥२५॥ जेणें राजा वोळखिला । तो राव
 म्हणेना भलत्याला । जेणें देव वोळखिला । तो
 देवरूपी ॥२६॥ जयास माईकाची भीड । तें
 काये बोलेल द्वाद । विचार पाहातां उघड । सकळ
 कांहीं ॥२७॥ भीड मायेऐलीकडे । परब्रह्म तें
 पैलीकडे । पैलीकडे ऐलीकडे । सदोदित ॥२८॥
 लटिक्याची भीड धरणें । भ्रमें भलतेंचि करणें ।
 ऐसीं नव्हेती लक्षणें । विवेकाचीं ॥२९॥ खोटें
 आवघेंचि सांडावें । खरें प्रत्ययें वोळखावें । माया-
 त्यागें समजावें । परब्रह्म ॥३०॥ तें मायेचें जें
 लक्षण । तेंचि पुढें निरूपण । सुचितपणें विवरण ।
 केले पाहिजे ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे शाश्वतनिरूपणनाम

समास नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

माया दिसे परी नासे । वस्तु न दिसे परी न नासे ।
 माया सत्य वाटे परी मिथ्या असे । निरंतर ॥१॥
 करंटा पडोनी उताणा । करी नानापरी कल्पना ।
 परी तें कांहींच वडेना । तैसी माया ॥२॥ द्रव्यदारेचें
 स्वप्नवैभव । नाना विळासें हावभाव । क्षणीक वाटे
 परी माव । तैसी माया ॥३॥ गगनीं गंधर्वनगरें ।
 दिसताती नाना प्रकारें । नाना रूपें नाना विकारें ।
 तैसी माया ॥४॥ लक्षुमी रायेविनोदाची । बोलतां
 वाटे साची । मिथ्या प्रचित तेथीची । तैसी माया
 ॥५॥ दसन्याचे सुवर्णाचे लाटे । लोक म्हणती परी
 ते कांटे । परी सर्वत्र राहाटे । तैसी माया ॥६॥
 मेल्याचा मोहोछाव करणें । सतीचें वैभव वाढवणें ।
 ममणीं जाउनी रुदन करणें । तैसी माया
 ॥७॥ राखेसी म्हणती लक्षुमी । दुसरी भारदोरी
 लक्षुमी । तिसरी नाममात्र लक्षुमी । तैसी माया
 ॥८॥ मुळीं बाळविधवा नारी । तिचें नांव जन्म-
 सावित्री । कुबेर हिंडे घोघरीं । तैसी माया ॥९॥
 दशअवतारांतील कृष्णा । उपजे जीर्ण वस्त्रांची
 तृष्णा । नदी नामें पीयुष्णा । तैसी माया ॥१०॥
 बहुरूपांतील रामदेराव । ग्रामस्तांपुढें दाखवी हाव-
 भाव । कां महाराज ह्मणोनि लाघव । तैसी

माया ॥११॥ देव्हारां असे अनपूर्णा । आणि गृहीं
 अन्नचि मिळेना । नामें सरस्वती सिकेना । शुभा-
 वळु ॥१२॥ सुण्यास व्याघ्र नाम ठेविलें । पुत्रास
 इंद्रनामें पाचारिलें । कुरूप परी आळविलें । सुंदरा
 ऐसें ॥१३॥ मूर्ख नामें सकळकळा । राशभी नामें
 कोळिळा । नातरी डोळसेचा डोळा । फुटका जैसा
 ॥१४॥ मातांगांचें नाम तुळसी । चर्मिकांचें नाम
 कासी । बोलती अतिशूद्रिणीसी । भागीरथी ऐसें
 ॥१५॥ साउली आणि अंधकार । येक होतां
 तेथीचा विचार । उगाचि दिसे भासमात्र । तैसी
 माया ॥१६॥ श्रवण वोटें संधी करतळ । रविरश्में
 दिसती इंगळ । रम्य आरक्तकलहोळ । तैसी माया
 ॥१७॥ भगवें वस्त्र देखतां मनाला । वाटे अन्नचि
 लागला । विवंचितां प्रत्ये आला । तैसी माया
 ॥१८॥ जळीं चरणकरांगुळें । आखुड लावें किर-
 कोळें । विपरीत काण दिसती जळें । तैसी माया
 ॥१९॥ भोवंडीनें पृथ्वी कलथली । कामिणीनें पिवळी
 जाली । सन्यपातस्थां अनुभवली । तैसी माया ॥२०॥
 कोणीयेक पदार्थविकार । उगाचि दिसे भासमात्र ।
 अनन्याचा अन्य प्रकार । तैसी माया ॥२१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे मायानिरूपणनाम

समास दशम ॥ १० ॥

॥ आत्मदशक नाम दशक पंचदश ॥१५॥

॥ श्रीराम ॥

अस्तिमांशांचीं शरीरें । त्यांत राहिजे जीवेश्वरें ।
 नाना विकारीं विकारें । प्रविण होइजे ॥१॥ घनवट
 पोचट स्वभावे । विवरोन जाणिजे जीवें । व्हावें न
 व्हावें आषवें । जीव जाणे ॥२॥ येकीं मागमागों
 घेणें । येकां न मागतांच देणें । प्रचीतीनें सुलक्षणें ।
 वोळखावीं ॥३॥ जीव जीवांत घालावा । आत्मा
 आत्म्यांत मिसळावा । राहराहों शोध घ्यावा ।
 परांतरांचा ॥४॥ जानवें हेंवडकारें जालें । ढिलेपणें
 हेवड आलें । नेमस्तपणें शोभलें । दृष्टीपुढें ॥५॥ तैसेंचि
 हें मनास मन । विवेकें जावें मिळोन । ढिलेपणें
 अनुमान । होत आहे ॥६॥ अनुमानें अनुमान
 वाढतो । भिडेनें कार्यभाग नासतो । याकारणें
 प्रत्यये तो । आधीं पाहावा ॥७॥ दुसन्याचे जीवीचे
 कळेना । परांतर तें जाणवेना । वश्य होती लोक
 नाना । कोण्या प्रकारें ॥८॥ आकल सांडून परती ।
 लोक वश्यकर्ण करिती । अपूर्णपणें हळु पडती ।
 ठाई ठाई ॥९॥ जगदीश आहे जगदांतरी । चेटके
 करावी कोणावरी । जो कोणी विवेकें विवरी ।
 तोचि श्रेष्ठ ॥१०॥ श्रेष्ठ कार्यें करी श्रेष्ठ । कृत्रिम

करी तो कनिष्ठ । कर्मानुसार प्राणी नष्ट । अथवा
 भले ॥११॥ राजे जाती राजपंथें । चोर जाती
 चोरपंथें । वेडे ठके अल्पस्वार्थें । मूर्खपणें ॥१२॥
 मूर्खास वाटे मी शाहाणा । परी तो वेडा दैन्यवाणा ।
 नाना चातुर्याच्या खुणा । चतुर जाणे ॥१३॥
 जो जगदांतरें मिळाला । तो जगदांतरचि जाला ।
 अरत्रीं घरत्रीं तयाला । काये उणें ॥१४॥ बुद्धि
 देणें भगवंताचें । बुद्धिवीण माणुस काचें । राज्य
 सांडून फुकाचें । भोक मागे ॥१५॥ जें जें जेथें
 निर्माण जालें । तें तें तयास मानलें । अभिमान
 देऊन गोविलें । ठाईं ठाईं ॥१६॥ अवघेच ह्मणती
 आम्ही थोर । अवघेचि ह्मणती आम्ही सुंदर ।
 अवघेचि ह्मणती आम्ही चतुर । भूमंडळीं ॥१७॥
 ऐसा विचार आणितां मना । कौणीच लाहान
 ह्मणवीना । जाणते आणितो अनुमाना । सकळ
 कांहीं ॥१८॥ आपुलाल्या साभिमानें । लोक चालिले
 अनुमानें । परंतु हें विवेकानें । पाहिलें पाहिजे
 ॥१९॥ लटिक्याचा साभिमान येणें । सत्य अवघेच
 सोडणें । मूर्खपणाचीं लक्षणें । ते हे ऐसीं ॥२०॥
 सत्याचा जो साभिमान । तो जाणावा निराभिमान ।
 न्याये अन्याये समान । कदापि नव्हे ॥२१॥
 न्याये ह्मणिजे तो शाश्वत । अन्याये ह्मणिजे तो

अशाश्वत । बाष्कळ आणि नेमस्त । येक कैसा
 ॥२२॥ येक उघड भाग्य भोगिती । येक तश्कर पळोन
 जाती । येकांची प्रगट महंती । येकांची कानकोडी
 ॥२३॥ आचारविचारेंविण । जें जें करणें तो तो
 सीण । धूर्त आणि विचक्षण । तेचि शोधावे ॥२४॥
 उदंड बाजारी मिळाले । परी ते धूर्तांचि आळिले ।
 धूर्तांसाठीं कांहीं न चले । बाजान्यांचे ॥२५॥
 याकारणें मुख्य मुख्य । त्यांसाठीं करावें मुख्य ।
 येणेंकरितां असंख्य । बाजारी मिळती ॥२६॥
 धूर्तांसि धूर्तचि आवडे । धूर्त धूर्तांचि पवाडे । उगोचि
 हिंडती वेडे । कार्येविण ॥२७॥ धूर्तांसि धूर्तपण
 कळलें । तें मनास मन मिळालें । परी हें गुप्तरूपें
 केलें । पाहिजे सर्वें ॥२८॥ समर्थांचें राखतां
 मन । तेथें येती उदंड जन । जन आणि सज्जन ।
 आर्जव करिती ॥२९॥ वोळखीनें वोळखी
 साधावी । बुद्धीनें बुद्धि बोधावी । नीतिन्यायें
 वाट रोधावी । पाषांडाची ॥३०॥ वेष धरावा
 दावळा । अंतरीं असाव्या नाना कळा । सगट
 लोकांचा जिव्हाळा । मोडूं नये ॥३१॥ निस्पृह
 आणि नित्य नूतन । प्रत्ययाचें ब्रह्मज्ञान । प्रगट
 जाणता सज्जन । दुल्लभ जर्गी ॥३२॥ नाना जिनस-
 पाठांतरे । निवती सकळांचीं अंतरे । चंचळपणें

तदनंतरें । सकळां ठाईं ॥३३॥ येके ठाईं बैसोन
 राहिला । तरी मग व्यापचि बुडाला । सावधपणें
 ज्याला त्याला । भेटि घावी ॥३४॥ भेटभेटों उरी
 राखणें । हे चातुर्याचीं लक्षणें । मनुष्यमात्र उत्तम
 गुणें । समाधान पावे ॥३५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे चातुर्यलक्षणनाम

समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

पृथ्वीमध्ये मानवी शरीरें । उदंड दाटलीं लाहानथोरें ।
 पालटती मनोविकारें । क्षणक्षणा ॥१॥ जितुक्या
 मूर्ती तितुक्या प्रकृती । सारिख्या नस्ती आदि-
 अंती । नेमचि नाहीं पाहावें किती । काये म्हणोनि
 ॥२॥ कित्येक म्लेंच होऊन गेले । कित्येक फिरंग-
 गांत आटले । देशभाषानें रुधिले । कितीयेक ॥३॥
 मन्हाष्टदेश थोडा उरला । राजकारणें लोक रुधिला ।
 अवकाश नाही जेवायाला । उदंड कामें ॥४॥
 कित्येक युद्धप्रसंगीं गुंतले । तेषीं गुणें उन्मत्त जाले ।
 रात्रंदिवस करूं लागले । युद्धचर्चा ॥५॥ उदिम्यास
 व्यासंग लागला । अवकाश नाहीसा जाला ।
 अवघा पोटधंदाच लागला । निरंतर ॥६॥

शडदर्शनं नाना मतं । पाषांडं वाढलीं बहुते ।
 पृथ्वीमधे जेथतेथे । उपदेसिती ॥७॥ स्मार्थी आणि
 वैष्णवी । उरलीं सुरलीं नेलीं आववीं । ऐसी पाहातां
 गथागोवी । उदंड जाली ॥८॥ कित्येक कामनेचे
 भक्त । ठाईं ठाईं जाले आसक्त । युक्त अथवा
 अयुक्त । पाहातो कोण ॥९॥ या गल्वल्यामधे
 गल्वला । कोणी कोणी वाढविला । त्यास देखो
 सकेनासा जाला । वैदिक लोक ॥१०॥ त्याहिमधे
 हरिकीर्तन । तेथे वोढले कित्येक जन । प्रत्ययाचे
 ब्रह्मज्ञान । कोण पाहे ॥११॥ याकारणे ज्ञान
 दुल्लभ । पुण्ये घडे अलक्ष्य लाभ । विचारवंतां सुल्लभ ।
 सकळ कांहीं ॥१२॥ विचार कळला सांगतां नये ।
 उदंड येती अंतराये । उपाये योजितां अपाये ।
 आडवे येती ॥१३॥ त्याहिमधे जो तिक्षण ।
 रिकामा जाऊं नेदी क्षण । धूर्त तार्किक विचक्षण ।
 सकळां माने ॥१४॥ नाना जिनस उदंड पाठ ।
 वदो लागला घडघडाट । अब्हाटचि केली वाट ।
 सामर्थ्यबळे ॥१५॥ प्रबोधशक्तीचीं अनंत द्वारे ।
 जाणे सकळांचीं अंतरे । निरूपणे तदनंतरे । चटक
 लागे ॥१६॥ मते मतांतरे सगट । प्रत्यये बोलोन
 करी सपाट । दंडक सांडून नीट । वेधी जना ॥१७॥
 नेमके भेदके वचने । अखंड पाहे प्रसंगमाने । उदास

वृत्तीच्या गुमानें । उठोन जातो ॥१८॥ प्रत्यये
 वोलोन उठोन गेला । चटक लागली लोकांला ।
 नाना मार्ग सांडून त्याला । शरण येती ॥१९॥
 परी तो कोठें आडलेना । कोणे स्थळीं सांपडेना ।
 वेष पाहातां हीन दीना । सारिखा दिसे ॥२०॥
 उदंड करी गुप्तरूपें । भिकाऱ्यासारिखा स्वरूपें ।
 तेथें येशकीर्तिप्रतापें । सीमा सांडिली ॥२१॥ ठाई
 ठाई भजन लावी । आपण तेथून चुकावी । मच्छर-
 मतांची गोवी । लागोच नेदी ॥२२॥ खनाळामधें
 जाऊन राहे । तेथें कोणीच न पाहे । सर्वत्रांची
 चिंता वाहे । सर्वकाळ ॥२३॥ अवघड स्थळीं कठीण
 लोक । तेथें राहाणें नेमक । सृष्टीमधें सकळ लोक
 धुंडीत येती ॥२४॥ तेथें कोणाचें चालेना । अनु-
 मात्र अनुमानेना । कट्ट घालून राजकारणा ।
 लोक लावी ॥२५॥ लोकीं लोक वाढविले । तेणें
 अमर्याद जाले । भूमंडळीं सत्ता चाले । गुप्तरूपें ॥२६॥
 ठाई ठाई उदंड तांबे । मनुष्यमात्र तिनुके झोंबे ।
 चहूंकडे उदंड लांबे । परमार्थबुद्धि ॥२७॥ उपास-
 नेचा गजर । स्थळोस्थळीं थोर थोर । प्रत्ययानें
 प्राणीमात्र । सोडविले ॥२८॥ ऐसे कैवाड उदंड
 जाणे । तेणें लोक होती शाहाणे । जेथें तेथें प्रत्यये
 बाणे । प्राणिमात्रांसी ॥२९॥ ऐसी कीर्ति करून

जावें । तरीच संसारास यावें । दास म्हणे हें
स्वभावे । संकेतें बोलिलें ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे निस्पृहव्यापलक्षणनाम
समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

मुळापासून सैरावैरा । अवघा पंचीकर्ण पसारा ।
त्यांत साक्षत्वाचा दोरा । तोहि तत्वरूप ॥१॥ दुरस्ता
दाटल्या फौजा । उंच सिंहासनी राजा । याचा
विचार समजा । अंतर्यामी ॥२॥ देहमात्र अस्तिमां-
शाचें । तैसेंचि जाणावें नृपतीचें । मुळापासून
सृष्टीचें । तत्वरूप ॥३॥ रायाचे सत्तेनें चालतें ।
परंतु अवघी पंचभूतें । मुळीं आधिक जाणीवेचें तें ।
अधिष्ठान आहे ॥४॥ विवेके बहुत पैसावले । ह्मणौन
अवतारी बोलिले । मनु चक्रवती जाले । येणेंचि
न्यायें ॥५॥ जेथें उदंड जाणीव । तेचि तितुके सदेव ।
थोडे जाणीवेनें नदेव । होती लोक ॥६॥ व्याप
आटोप करिती । धके चपेटे सोसिती । तेणें प्राणी
सदेव होती । देखतदेखतां ॥७॥ ऐसें हें आतां
वर्ततें । मूर्ख लोकांस कळेना तें । विवेकी मनुष्य
समजतें । सकळ काहीं ॥८॥ थोर लाहान बुद्धी-
पासी । सगट कळेना लोकांसी । आधीं उपजलें

तथासी । थोर ह्मणती ॥९॥ वर्ये धाकुटा नृपती ।
 वृद्ध तथास नमस्कार करिती । विचित्र विवेकाची
 गती । कळली पाहिजे ॥१०॥ सामान्य लोकांचें
 ज्ञान । तो अवघाच अनुमान । दीक्षादंडकाचें
 लक्षण । येणेंचि पाडें ॥११॥ नव्हे कोणास
 म्हणावें । सामान्यास काये ठावें । कोण-
 कोणास म्हणावें । किती ह्मणोनी ॥१२॥ धाकुटा
 भाग्यास चढला । तरी तुच्छ करिती त्याला ।
 याकारणें सलगीच्या लोकांला । दुरी धरावें ॥१३॥
 नेमस्त कळेना वचन । नेमस्त नये राजकारण ।
 उगेचि धरिती थोरपण । मूर्खपणें ॥१४॥ नेमस्त
 कांहींच कळेना । नेमस्त कोणीच मानीना । आधीं
 उपजलें त्या थोरपणा । कोण पुसे ॥१५॥ वडिलां
 वडिलपण नाही । धाकुट्यां धाकुटपण नाही । ऐसें
 बोलती त्यांस नाही । शाहाणपण ॥१६॥ गुणेविण
 वडिलपण । हें तों आवघेंच अप्रमाण । त्याची प्रचित
 प्रमाण । थोरपणीं ॥१७॥ तथापि वडिलांस मानावें ।
 वडिलें वडिलपण जाणावें । नेणतां पुढें कष्टावें ।
 थोरपणीं ॥१८॥ तस्मात् वडिल अंतरात्मा । जेथें
 चेतला तेथें महिमा । हें तों प्रगटचि आहे आत्मा ।
 शब्द नाही ॥१९॥ याकारणें कोणीयेकें । शाहाण-
 पण सिकावें विवेकें । विवेक न सिकतां तुकें ।

तुटोन जाती ॥२०॥ तुक तुटलें ह्याणिजे गेलें । जन्मा
 येऊन काये केलें । बळचि सांदीस घातलें । आप-
 णासी ॥२१॥ सगट वायेका सिव्या देती । सांदीस
 पडिला ऐसें ह्मणती । मूर्खपणाची प्राती । ठाकून
 आली ॥२२॥ ऐसें कोणीयेकें न करावें । सर्व
 सार्थकचि करावें । कळेना तरी विवरावें । ग्रन्थां-
 तरी ॥२३॥ शहाण्यास कोणीतरी बाहाती । मूर्खास
 लोक दवडून देती । जीवास आवडे संपत्ति । तरी
 शाहाणे व्हावें ॥२४॥ आहो या शाहाणपणाकारणें ।
 बहुतांचे कष्ट करणें । परंतु शाहाणपण शिकणें । हें
 उत्तमोत्तम ॥२५॥ जो बहुतांस मानला । तो जाणावा
 शाहाणा जाला । जनीं शाहाण्या मनुष्याला ।
 काये उणें ॥२६॥ आपलें हित न करी लोकिकीं ।
 तो जाणावा आत्मघातकी । या मूर्खायेवढा घातकी ।
 आणिक नाही ॥२७॥ आपण संसारीं कष्टतो ।
 लोकांकरवीं रागेजोन घेतो । जनामधें शाहाणा तो ।
 ऐसें न करी ॥२८॥ साधकां सिकविलें स्वभावें ।
 मानेल तरी मुखें घ्यावें । मानेना तरी सांडावें । येकि-
 कडे ॥२९॥ तुह्मी श्रोते परम दक्ष । अलक्षास लावितां
 लक्ष । हें तों सामान्य प्रत्यक्ष । जाणतसा ॥३०॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे श्रेष्ठअतरात्मानिरूपणनाम
 समास तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

पृथ्वीपासून जोलीं झाडें । झाडापासून होती लांकडे ।
 लांकडे भस्मोन पुढें । पृथ्वीच होये ॥१॥ पृथ्वीपासून
 वेल होती । नाना जिनस फापावती । वाळोन
 कुजोन मागुती । पृथ्वीच होये ॥२॥ नाना धान्यांचीं
 नाना अन्नें । मनुष्यें करिती भोजनें । नाना विष्टा
 नाना वमनें । पृथ्वीच होये ॥३॥ नाना पक्षादिकीं
 भक्षिलें । तरी पुढें तैसंचि जालें । वाळोन भस्म
 होऊन गेलें । पुन्हां पृथ्वी ॥४॥ मनुष्यें मरतांच
 ऐका । क्रिमि भस्म कां मृत्तिका । ऐशा काया
 पडती अनेका । पुढें पृथ्वी ॥५॥ नाना तृणें पदार्थ
 कुजती । पुढें त्याची होये माती । नाना किडे
 मरोन जाती । पुढें पृथ्वी ॥६॥ पदार्थ दाटले अपार ।
 किती सांगावा विस्तार । पृथ्वीवांचून थार । कोणास
 आहे ॥७॥ झाड पाले आणि तृण । पशु भक्षितां
 होतें सेण । खात मूत भस्म मिळोन । पुन्हां पृथ्वी
 ॥८॥ उत्पत्तिस्थितिसंव्हारतें । तें तें पृथ्वीस मिळोन
 जातें । जितुकें होतें आणि जातें । पुन्हा पृथ्वी ॥९॥
 नाना बीजांचिया रासी । विरढोन लागती गगनासी ।
 पुढें सेवटीं पृथ्वीसी । मिळोन जाती ॥१०॥ लोक
 नाना धातु पुरिती । बहुतां दिवसां होये माती ।
 सुवर्णपाषाणाची गती । तैसीच आहे ॥११॥ मातीचें

होते सुवर्ण । आपी मृत्तिकेचे होती पाषाण । माहा
 अग्निसंगे भस्मोन । पृथ्वीच होये ॥१२॥ सुवर्णाचें
 जर होते । जर सेवटी कुजोन जाते । रस होऊन
 वितुळते । पुन्हा पृथ्वी ॥१३॥ पृथ्वीपासून धातु
 निपजती । अग्निसंगे रस होती । तथा रसाची होये
 जगती । कठीणरूपे ॥१४॥ नाना जळासी गंधी
 सुटे । तेथे पृथ्वीचें रूप प्रगटे । दिवसेंदिवस जळ
 आटे । पुढे पृथ्वी ॥१५॥ पत्रें पुष्पें फळें येती ।
 नाना जीव खाऊन जाती । ते जीव मरतां जगती ।
 नेमस्त होये ॥१६॥ जितुका कांहीं जाला आकार ।
 तितुक्यास पृथ्वीचा आधार । होती जाती प्राणी-
 मात्र । सेवट पृथ्वी ॥१७॥ हें किती ह्मणोन
 सांगावें । विवेकें अवघेंचि जाणावें । खांजणी-
 भांजणीचें समजावें । मूळ तैसें ॥१८॥ आप
 आळोन पृथ्वी जाली । पुन्हां आपीच विराली ।
 अग्नियोगे भस्म जाली । ह्मणोनियां ॥१९॥
 आप जालें तेजापासुनी । पुढें तेजें घेतलें सोखुनी ।
 तें तेज जालें वायोचेनी । पुढें वायो झडपी ॥२०॥
 वायो गगनी निर्माण जाला । पुढें गगनीच
 विराला । ऐसें खांजणीभांजणीला । बरें पाहा
 ॥२१॥ जें जें जेथें निर्माण होतें । तें तें तेथें लया
 जातें । येणें रिती पंचभूतें । नाश पावती ॥२२॥

भूत ह्यणिजे निर्माण जालें । पुन्हां मागुतें निमालें ।
 पुढें शाश्वत उरलें । परब्रह्म तें ॥२३॥ तें परब्रह्म
 जां कळेना । तों जन्ममृत्य चुकेना । चत्वार
 खाणी जीव नाना । होणें घडे ॥२४॥ जडाचें
 मूळ तें चंचळ । चंचळाचें मूळ तें निश्चळ ।
 निश्चळासी नाही मूळ । बरें पाहा ॥२५॥ पूर्वपक्ष
 ह्यणिजे जालें । सिद्धांत ह्यणिजे निमालें । पक्षातीत
 जें संचलें । परब्रह्म तें ॥२६॥ हें प्रचितीनें जाणावें ।
 विचारें खुणेसी बाणावें । विचारेंविण सिणावें ।
 तेंचि मूर्खपण ॥२७॥ ज्ञानी भिडेनें दडपला ।
 निश्चळ परब्रह्म कैचें त्याला । उगाच करितो
 गलबला । मायेमधें ॥२८॥ माया निशेष नासली ।
 पुढें स्थिति कैसी उरली । विचक्षणें विवरिली ।
 पाहिजे स्वयें ॥२९॥ निशेष मायेचें निर्शन । होतां
 आत्मनिवेदन । वाच्यांश नाही विज्ञान । कैसें
 जाणावें ॥३०॥ लोकांचे बोलीं जो लागला । तो
 अनुमानेंच बुडाला । याकारणें प्रत्ययाला । पाहि-
 लेंच पाहावें ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे शाश्वतब्रह्मनिरूपणनाम
 समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

दोषां ऐसीं तीन चालती । अगुणी अष्टधा प्रकृती ।
 अधोर्ध सांडून वर्तती । इंद्रफणी ऐसीं ॥१॥ पण-
 तोंडें भक्षितो पणजा । मूल वापास मारी वोजा ।
 चुकान्या गेला राजा । चौवां जणांचा ॥२॥ देव
 देवाळयामधें लपाला । देऊळ पूजितां पावे त्याला ।
 सृष्टिमधें ज्याला त्याला । ऐसेंचि आहे ॥३॥
 दोनी नामें येकास पडिलीं । लोकीं नेमस्त कल्पिलीं ।
 विवेकें प्रत्ययें पाहिलीं । तों येकचि नाम ॥४॥
 नाहीं पुरुष ना वनिता । लोकीं कल्पिलें तत्वता ।
 याचा बरा शोध घेतां । कांहींच नाहीं ॥५॥
 स्त्री नदी पुरुष खळाळ । ऐसें बोलती सकळ ।
 विचार पाहातां निवळ । देह नाहीं ॥६॥ आपण
 आपणास कळेना । पाहों जातां आकळेना ।
 काशास कांहींच मिळेना । उदंडपणें ॥७॥ येक-
 लाचि उदंड जाला । उदंडचि येकला पडिला ।
 आपणासि आपला गल्वला । सोसवेना ॥८॥ येक
 असोन फुटी पडिलीं । फुटी असोन स्थिति येकली ।
 विचित्र कळा पैसावली । प्राणीमात्रीं ॥९॥ वल्लीमधें
 जळ संचरे । कोरडेपणें हें वावरे । बोलेवांचून न
 थिरे । कांहीं केल्यां ॥१०॥ झाडांमधें केलीं आळीं ।
 झाडें धांवती निराळीं । कित्येक झाडें अंतराळीं ।

उडोन जाती ॥११॥ भूमीपासून वेगळीं जालीं ।
 परी तें नाहींत वाळली । निराळींच वळावलीं ।
 जेथेथें ॥१२॥ देवाकरितां चालती झाडें । देव
 नस्तां होती लांकडें । नीटाचि आहे कुवाडें । सर्वथा
 नव्हे ॥१३॥ झाडापासून झाडें होती । तेहि अंतरीक्ष
 जाती । मुळानें भेदिली जगती । कदापि नाहीं ॥१४॥
 झाडास झाडें खातपाणी । घालून पाळिलीं प्रतिदिनीं ।
 बोलकीं झाडें शब्दमथनीं । विचार घेती ॥१५॥
 होणार तितुकें आधींच जालें । मग कल्पकल्पून
 बोलिलें । जाणतयासी समजलें । सकळ कांहीं ॥१६॥
 समजलें तरी उमजेना । उमजलें तरी समजेना ।
 प्रत्ययेंविण अनुमानेना । सकळ कांहीं ॥१७॥
 सर्वत्रांचा वडिल कोण । हेचि पाहावी वोळखण ।
 भेटे आपणास आपण । जगदांतरे ॥१८॥ अंतर-
 निष्ठांची उंच कोठी । बाहेरमुद्र्याची संगती खोटी ।
 मूर्ख काये समजेल गोष्टी । शाहाणे जाणती ॥१९॥
 अंतरे राखतां राजी । भलत्यास भलताच नवाजी ।
 अंतरे न राखतां भाजी । मिळणार नाहीं ॥२०॥
 ऐसें वर्तते प्रत्यक्ष । अलक्षीं लावावें लक्ष । दक्षास
 भेटतां दक्ष । समाधान होतें ॥२१॥ मनास मिळतां
 मन । पाहोन येती निरंजन । चंचळचक्र उलंघून ।
 पैलाड जाती ॥२२॥ येकदा जाऊन पाहोन आले ।

मग ते सन्निध देखिलें । चर्मचक्षीं लक्षिलें । न
 वचे कदा ॥२३॥ नाना शरीरीं चंचळ । अखंड
 करी चळवळ । परब्रह्म तें निश्चळ । सर्वां ठाई
 ॥२४॥ चंचळ धांवे येकीकडे । वोस पडे दुसरेकडे ।
 चंचळ पुरे सर्वांकडे । हें तों घडेना ॥२५॥
 चंचळ चंचळास पुरेना । आवधें चंचळ विवरेना ।
 निश्चळ अपार अनुमाना । कैसें येतें ॥२६॥ गगनीं
 चालिली हवावी । कैसी पावेल पार पदवी । जातां
 मधेंचि विज्ञावी । हा स्वभावचि तिचा ॥२७॥
 मनोधर्म येकदेसी । कैसा आकळिल वस्तुसी ।
 निर्गुण सांडून अपेसी । सर्व ब्रह्म ह्मणे ॥२८॥ नाहीं
 सारासारविचार । तेथें अवघा अंधकार । स्वरें
 सांडून स्वोटें पोर । नेणतें घेतें ॥२९॥ ब्रह्मांडाचें
 माहाकारण । तेथून हें पंचीकर्ण । माहावाक्याचें
 विवर्ण । वेगळें असे ॥३०॥ महत्त्व महद्भूत ।
 तोचि जाणावा भगवंत । उपासना हे समाप्त ।
 येथून जाली ॥३१॥ कर्म उपासना आणि ज्ञान ।
 त्रिकांड वेद हें प्रमाण । ज्ञानाचें होतें विज्ञान ।
 परब्रह्मी ॥३२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे चंचळलक्षणनिरूपणनाम्

समाप्त पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

पीताषासून कृष्ण जालें । भूमंडळीं विस्तारलें ।
 तेषेंविण उमजलें । हें तों घडेना ॥१॥ आहे तरी
 स्वल्प लक्षण । सर्वत्रांची सांठवण । अद्भुत आणी
 उत्तम गुण । तेथेंचि असती ॥२॥ महीसुत सरसा-
 विला । सरसाऊन द्विधा केला । उभयेता मिळोन
 चालिला । कार्येभाग ॥३॥ स्वेतास्वेतास गांठी
 पडतां । मधें कृष्ण मिश्रित होतां । इहलोकसार्थकता ।
 होत आहे ॥४॥ विवरतां याचा विचार । मूर्ख
 तोचि होये चतुर । सद्यप्रचित साक्षात्कार ।
 परलोकींचा ॥५॥ सकळांस जें मान्य । तेंचि होतसे
 सामान्य । सामान्यास अनन्य । होइजेत नाही
 ॥६॥ उत्तम मध्यम कनिष्ठ रेखा । अदृष्टीची गुप्त
 रेखा । चत्वार अनुभव सारिखा । होत नाही
 ॥७॥ चौदा पीड्याचे पवाडे । सांगती ते शाहाणे
 कीं वेडे । ऐक्यानें घडे किं न घडे । ऐसें पाहावें
 ॥८॥ रेखा तितुकी पुसोन जाते । प्रत्यक्ष प्रत्यया
 येतें । डोळेझांकणी करावी ते । कायेनिमित्त्य ॥९॥
 बहुतांचे बोलीं लागलें । तें प्राणी अनुमानीं बुडालें ।
 मुख्य निश्चये चुकलें । प्रत्ययाचा ॥१०॥ उदंडाचें
 उदंड ऐकावें । परी तें प्रत्ययें पाहावें । खरेंखोटें
 निवडावें । अंतर्यामी ॥११॥ कोणासी नव्हे ल्हाणों

नये । समजावे अपाये उपाये । प्रत्यये घ्यावा बहुत
 काये । बोलोनियां ॥१२॥ माणुस हेंकाड आणी
 कच्चें । मान्य करावें तयाचें । येणें प्रकारें बहुतांचें ।
 अंतर राखावें ॥१३॥ अंतरी पीळ घेच वळसा ।
 तोचि वाढवी बहुवसा । तरी मग शाहाणा कैसा ।
 निवळुं नेणे ॥१४॥ वेडें करावें शाहाणें । तरीच
 जिणें श्लाघ्यवाणें । उगेंच वादांग वाढवणें । हें
 मूर्खपण ॥१५॥ मिळोन जाऊन मेळवावें । पडी
 घेऊन उलथावें । कांहींच कळों नेदावें । विवेकवळें
 ॥१६॥ दुसऱ्याचे चालणीं चालावें । दुसऱ्याचे
 बोलणीं बोलावें । दुसऱ्याचे मनोगतें जावें । मिळोनिया
 ॥१७॥ जो दुसऱ्याच्या हितावरी । तो विपट
 काहिंच न करी । मानत मानत विवरी । अंतर
 तयाचें ॥१८॥ आधीं अंतर हातीं घ्यावें । मग
 हळुहळु उकलावें । नाना उपायें न्यावें । परलोकासी
 ॥१९॥ हेंकाडास हेंकाड मिळाला । तेथें गल्वलाचि
 जाला । कळो उठतां चातुर्याला । ठाव कैचा
 ॥२०॥ उगीच करिती वडवड । परी करून
 दाखवणें हें अवघड । परस्थळ साधणें जड । कठिण
 आहे ॥२१॥ धके चपटे सोसावे । नीच शब्द साहात
 जावे । प्रस्तावोन परावे । आपले होती ॥२२॥ प्रसंग
 जाणोनि बोलावें । जाणपण कांहींच न घ्यावें ।

लीनता धरून जावें । जेथतेथें ॥२३॥ कुग्रामें
 अथवा नगरें । पाहावीं घरांचीं घरे । भिक्षामिसें
 लहानथोरें । परीक्षून सोडावीं ॥२४॥ बहुतीं कांहीं
 तरी सांपडे । विचक्षण लोकीं मित्री घडे । उगेंच
 बैसतां कांहींच न घडे । फिर्णे विवरणें ॥२५॥
 सावधपणें सर्व जाणावें । वर्तमान आधींच ध्यावें ।
 जाऊं ये तिकडे जावें । विवेकेंसहित ॥२६॥ नाना
 जिनसपाठांतरें । निवती सकळांचीं अंतरें । लेहोन
 देतां परोपकारें । सीमा सांडावी ॥२७॥ जैसें जयास
 पाहिजे । तैसें तयास दीजे । तरी मग श्रेष्ठचि होईजे ।
 सकळां मान्ये ॥२८॥ भूमंडळीं सकळांस मान्य ।
 तो ह्मणों नये सामान्य । कित्येक लोक अनन्य ।
 तया पुरुषासी ॥२९॥ ऐसीं चातुर्याचीं लक्षणें ।
 चातुर्ये दिग्विजये करणें । मग तयास काये उणें ।
 जेथतेथें ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे चातुर्यविवरणनाम
 समास षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

नाना विकाराचें मूळ । ते हे मूळमायाच केवळ ।
 अचंचळीं जे चंचळ । सूक्ष्मरूपें ॥१॥ मूळमाया

जाणीवेची । मुळींच्या मूळ संकल्पाची । वोळखी
 शङ्गुणेश्वराची । येणेचि न्याये ॥२॥ प्रकृतिपुरुष
 शिवशक्ती । आर्धनारीनटेश्वर ह्मणती । परी ते
 आवधी जगज्जोती । मूळ त्यासी ॥३॥ संकल्पाचे
 जे चळण । तेचि वायोचे लक्षण । वायो आणी
 त्रिगुण । आणी पंचभूते ॥४॥ पाहातां कोणीयेक
 वेल । त्याच्या मुळ्या असती खोल । पत्रें पुष्पें
 फळें केवळ । मुळाचपासीं ॥५॥ याहिवेगळे नाना
 रंग । आंकार विकार तरंग । नाना स्वाद अंतरंग ।
 मुळामध्ये ॥६॥ तेचि मूळ फोडून पाहातां । कांहींच
 नाहीं वाटे आतां । पुढें वाढतां वाढतां । दिसीं
 लागे ॥७॥ कड्यावरी वेल निघाला । अधोमुखें
 वळें चालिला । फांपावोन पुढें आला । भूमंडळीं
 ॥८॥ तैसी मूळमाया जाण । पंचभूते आणी त्रिगुण ।
 मुळीं आहेत हे प्रमाण । प्रत्यये जाणवे ॥९॥ अखंड
 वेल पुढें वाढला । नाना विकारीं शोभला । विका-
 रांचा विकार जाला । असंभाव्य ॥१०॥ नाना
 फडगरे फुटलीं । नाना जुंवाडे वाढलीं । अनंत अग्रें
 चालिलीं । सृष्टीमधे ॥११॥ कित्येक फळें तीं
 पडती । सर्वेचि आणिक निघती । ऐसीं होती
 आणी जाती । सर्वकाळ ॥१२॥ येकवेलचि वाळले ।
 पुन्हां तेथेंचि फुटले । ऐसे आले आणि गेले ।

कितीयेक ॥१३॥ पानें झडती आणि फुटती । पुष्पें
 फळें तेणेंचि रीती । मध्यें जीव हे जगती । असंभाव्य
 ॥१४॥ अवघा वेलचि कर्पतो । मुळापासून पुन्हा
 होतो । ऐसा अवघा विचार जो तो । प्रत्यक्ष जाणावा
 ॥१५॥ मूळ खाणोन काढिलें । प्रत्ययेज्ञानें निर्मूळ
 केलें । तरी मग वाढणेंचि राहिलें । सकळ कांहीं
 ॥१६॥ मुळीं बीज सेवटीं बीज । मध्यें जळरूप बीज ।
 ऐसा हा स्वभाव सहज । विस्तारला ॥१७॥ मुळामधील
 ज्या गोष्टी । सांगताहे बीजसृष्टी । जेथील अंश
 तेथें कष्टी । न होतां जातो ॥१८॥ जातो येतो पुन्हा
 जातो । ऐसा प्रत्यावृत्ति करितो । परंतु आत्मज्ञानी
 जो तो । अन्यथा न घडे ॥१९॥ न घडे ऐसें जरी
 म्हणावें । तरी कांहींतरी लागे जाणावें । अंतरीच
 परी ठावें । सकळांस कैचें ॥२०॥ तेणेंसींच कार्य
 भाग करिती । परंतु तयास नेणती । दिसेना ते काये
 करिती । वापुडे लोक ॥२१॥ विषयभोग तेणेंचि
 घडे । तेणेंविण कांहींच न घडे । स्थूल सांडून सूक्ष्मीं
 पडावे । ऐसा पाहिजे ॥२२॥ जें आपलेंचि अंतर ।
 तद्रूपचि जगदांतर । शरीरभेदाचे विकार । वेगळाले
 ॥२३॥ आंगोळीची आंगोळीस वेधना । येकीची
 येकीस कळेना । हात पाये अवेव नाना । येणेंचि
 न्यायें ॥२४॥ अवेवाचें अवेव नेणे । मा तों पराचें

काये जाणे । परांतर याकारणें । जाणवेना ॥२५॥
 येकाचि उदकें सकळ वनस्पती । नाना अग्नेभेद
 दिसती । खुडिलीं तितुकींच सुकती । येर ते टव-
 टवित ॥२६॥ येणेंचि न्यायें भेद जाला । कळेना
 येकाचें येकाला । जाणणें आत्मयांला । भेद नाही
 ॥२७॥ आत्मत्वीं भेद दिसे । देहप्रकृतिकरितां
 भासे । तरी जाणतचि असे । बहुतेक ॥२८॥
 देखोन ऐकोन जाणती । शाहाणे अंतर परीक्षिती ।
 धूर्त ते अवघेंच समजती । गुप्तरूपें ॥२९॥ जो बहु-
 तांचें पाळण करी । तो बहुतांचें अंतर विवरी । धूर्त-
 णें ठाऊकें करी । सकळ कांहीं ॥३०॥ आधीं
 मनोगत पाहाती । मग विश्वास धरिती । प्राणीमात्र
 येणें रिती । वर्तताहे ॥३१॥ स्मरणामागें विस्मरण ।
 रोकडी प्रचित प्रमाण । आपलें ठेवणें आपण ।
 चुकताहे ॥३२॥ आपलेंच आपणा स्मरेना ।
 बोलिले तें आठवेना । उठती अनंत कल्पना ।
 ठाऊक्या कैच्या ॥३३॥ ऐसें हें चंचळ चक्र । कांहीं
 नीट कांहीं वक्र । जाला रंक अथवा शक्र । तरी
 स्मरणास्मरणें ॥३४॥ स्मरण ह्यणिजे देव । विस्मरण
 ह्यणिजे दानव । स्मरणविस्मरणें मानव । वर्तती आतां
 ॥३५॥ ह्यणोनि देवी आणि दानवी । संपत्ति द्विधा
 जाणावी । प्रचित मानसीं आणावी । विवेकसहित

॥३६॥ विवेकें विवेक जाणावा । आत्म्यानें आत्मा
 वोळखावा । नेत्रें नेत्रचि पाहावा । दर्पणींचा ॥३७॥
 स्थूळें स्थूळ खाजवावें । सूक्ष्मं सूक्ष्म समजावें ।
 खुणेनें खुणेसी वाणावें । अंतर्यामी ॥३८॥ विचारें
 जाणावा विचार । अंतरें जाणावें अंतर । अंतरें
 जाणावें परांतर । होउनियां ॥३९॥ स्मरणामाजी
 विस्मरण । हेंचि भेदाचें लक्षण । येकदेसी परिपूर्ण ।
 होत नाही ॥४०॥ पुढें सिके मार्गें विसरे । पुढें
 उजेडे मार्गें अंधारें । पुढें स्मरे मार्गें विस्मरे । सकळ
 कांहीं ॥४१॥ तुर्या जाणावी स्मरण । सुषुप्ति
 जाणावी विस्मरण । उभयेता शरीरी जाण । वर्तती
 आतां ॥४२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे अधोर्धनिरूपणनाम
 समास सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

रेणूहून सूक्ष्म किडे । त्यांचें आयुष्य निपटचि
 थोडें । युक्ति बुद्धि तेणेंचि पाडें । तयामधें ॥१॥
 ऐसे नाना जीव असती । पाहों जातां न दिसती ।
 अंतःकर्णपंचकाची स्थिती । तेथेंहि आहे ॥२॥
 त्यांपुरतें त्यांचें ज्ञान । विषये इंद्रियें समान । सूक्ष्म

शरीरें विवरोन । पाहातो कोण ॥३॥ त्यास मुंगी
 माहाथोर । नेणों चालिला कुंजर । मुंगीस मुताचा
 पूर । ऐसें बोलती ॥४॥ तें मुंगीसमान शरीरें ।
 उदंड असती लाहानथोरें । समस्तांमध्ये जीवेश्वरें ।
 वस्ति कीजे ॥५॥ ऐसिया किड्यांचा संभार । उदंड
 दाटला विस्तार । अत्यंत साक्षपी जो नर । तो
 विवरोन पाहे ॥६॥ नाना नक्षत्रीं नाना किडे ।
 त्यांस भासती पर्वतायेवढे । आयुष्यहि तेणेंचि
 पाडें । उदंड वाटे ॥७॥ पक्षायेवढें लाहान नाही ।
 पक्षायेवढें थोर नाही । सर्प आणि मछ पाहीं ।
 येणेंचि पाडें ॥८॥ मुंगीपासून थोरथोरें । चढती
 वाढती शरीरें । त्यांचीं निर्धारितां अंतरें । कळों येती
 ॥९॥ नाना वर्ण नाना रंग । नाना जीवनाचे तरंग ।
 येक सुरंग येक विरंग । किती ह्यणौनि सांगावे ॥१०॥
 येकें सकुमारें येकें कठोरें । निर्माण केलीं जगदे-
 श्वरें । सुवर्णासारिखीं शरीरें । दैदिप्यमानें ॥११॥
 शरीरभेदें आहारभेदें । वाचाभेदें गुणभेदें । अंतरीं
 वसिजे अभेदें । येकरूपें ॥१२॥ येक त्रासकें येक
 मारकें । पाहीं जातां नाना कौतुकें । कितीयेक
 आमोलिकें । सृष्टीमध्ये ॥१३॥ ऐसीं अवधीं विव-
 रोन पाहे । ऐसा प्राणी कोण आहे । आपल्यापुरतें
 जाणोन राहे । किंचितमात्र ॥१४॥ नवखंड हे

वसुंधरा । सप्तसागरांचा फेरा । ब्रह्मांडाबाहेरील
 नीरा । कोण पाहे ॥१५॥ त्या नीरामधे जीव
 असती । पाहों जातां असंख्याती । त्या विशाल
 जीवांची स्थिती । कोण जाणे ॥१६॥ जेथे जीवन
 तेथे जीव । हा उत्पत्तीचा स्वभाव । पाहातां याचा
 अभिप्राव । उदंड असे ॥१७॥ पृथ्वीगर्भी नाना
 नीरें । त्या नीरामध्ये शरीरें । नाना जिनस लाहान-
 थोरें । कोण जाणे ॥१८॥ येक प्राणी अंतरिक्ष
 असती । तेहीं नाही देखिली क्षिती । वरीच्यावरी
 उडोन जाती । पक्ष फुटल्यानंतरें ॥१९॥ नाना
 खेचरें आणि भूचरें । नाना वनचरें आणि जळचरें ।
 चौन्यासि योनीप्रकारें । कोण जाणे ॥२०॥ उष्ण
 तेज वेगळें करुनी । जेथे तेथे जीवयोनी । कल्पने-
 पासुनी होती प्राणी । कोण जाणे ॥२१॥ येक
 नाना सामर्थ्ये केले । येक इलेपासून जाले । येक
 शब्दासरिसे पावले । श्रापदेह ॥२२॥ येक देह
 बाजीगरीचे । येक देह वोडंगरीचे । येक देह देव-
 तांचे । नाना प्रकारें ॥२३॥ येक क्रोधापासून जाले ।
 येक तपापासून जन्मले । येक उश्रापें पावले ।
 पूर्वदेह ॥२४॥ ऐसें भगवंताचें करणें । किती ह्मणौन
 सांगणें । विचित्र मायेच्या गुणें । होत जातें ॥२५॥
 नाना अवघड करणी केली । कोणी देखिली ना

ऐकिली । विचित्र कळा समजली । पाहिजे सर्वे
 ॥२६॥ थोडे बहुत समजले । पोटापुरती विद्या
 सिकले । प्राणी उगेंच गर्व गेले । मी ज्ञाता ह्मणोनी
 ॥२७॥ ज्ञानी येक अंतरात्मा । सर्वांमधें सर्वात्मा ।
 त्याचा कळावया महिमा । बुद्धि कैची ॥२८॥
 सप्तकंचुक ब्रह्मांड । त्यांत सप्तकंचुक पिंड । त्या
 पिंडामधें उदंड । प्राणी असती ॥२९॥ आयल्या
 देहांतील न कळे । मा तें अवघें कैचें कळे । लोक
 होती उतावळे । अल्पज्ञानें ॥३०॥ अनुरेणाऐसे
 जिनस । त्यांचे आह्मी विराट पुरुष । आमचें
 उदंडाचि आयुष्य । त्यांच्या हिसेवें ॥३१॥
 त्यांच्या रिती त्यांचे दंडक । वर्तायाचे असती
 अनेक । जाणे सर्वहि कौतुक । ऐसा कैचा ॥३२॥
 धन्य परमेश्वराची करणी । अनुमानेना अंतःकर्णी ।
 उगीच अहंता पापिणी । वेढा लावी ॥३३॥ अहंता
 सांडून विवरणें । कित्येक देवाचें करणें । पाहातां
 मनुष्याचें जिणें । थोडें आहे ॥३४॥ थोडें जिणें
 अर्धपुडी काया । गर्व करिती रडाया । शरीर
 आवघें पडाया । वेळ नाही ॥३५॥ कुश्वीळ ठाई
 जन्मलें । आणि कुश्वीळ रसेंचि वाढलें । यास ह्मणती
 थोरलें । कोण्या हिसेवें ॥३६॥ कुश्वीळ आणि
 क्षणभंगुर । अखंड वेथा चिंतातुर । लोक उगेच

ह्लणती थोर । वेडणें ॥३७॥ काया माया दो
दिसांची । आदिअंतीं अवधी चीची । झांका-
तापा करून उगीचि । थोरीव दाविति ॥३८॥
झांकिलें तरी उपंढर पडे । दुर्गंधी सुटे जिकडे
तिकडे । जो कोणी विवेकें पवाडे । तोचि धन्य
॥३९॥ उगेंचि कासया तंडावें । मोडा अहंतेचे
पुंडावें । विवेकें देवास धुंडावें । हें उत्तमोत्तम ॥४०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सूक्ष्मजीवनिरूपणनाम
समास अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

चौखाणीचे प्राणी असती । अवघे उदकेंचि वाढती ।
ऐसे होती आणी जाती । असंख्यात ॥१॥ तत्वांचें
शरीर जालें । अंतरात्म्यासगट वळलें । त्यांचें मूळ
जों शोधिलें । तों उदकरूप ॥२॥ शरत्काळींचीं
शरीरें । पीळपीळों झिरपती नीरें । उभये रेतें येकत्रें ।
मिसळती रक्ती ॥३॥ अन्नरस देहरस । रक्तरेतें बांधे
मूस । रसद्वयें सावकास । वाढों लागे ॥४॥ वाढतां
वाढतां वाढलें । कोमळाचें कठीण जालें । पुढें उदक
पैसावलें । नाना अवेवीं ॥५॥ संपूर्ण होतां बाहेरी
पडे । भूमीस पडतां मग तें रडे । अवघ्याचें अवघेंच

घडे । ऐसें आहे ॥६॥ कुडी वाढे कुबुद्धि वाढे ।
 मुळापासून अवघेंच घडे । अवघेंचि मोडे आणी
 वाढे । देखतदेखतां ॥७॥ पुढें अवघियांचें शरीर ।
 दिवसेंदिवस जालें थोर । सुचा लागला विचार । कांहीं
 कांहीं ॥८॥ फळामधें बीज आलें । तेणें न्यायें तेथें
 जालें । ऐकतां देखतां उमजलें । सकळ कांहीं ॥९॥
 बीजें उदकें अंकुरती । उदक नस्तां उडोन जाती ।
 येके ठाई उदक माती । होतां वरें ॥१०॥ दोहिंमधें
 असतां बीज । भिजोन अंकुर सहज । वाढतां
 वाढतां पुढें रीझ । उदंड आहे ॥११॥ इकडे मुळ्या
 धावा घेती । तिकडे अर्थे हलावती । मुळें अर्थे
 द्विधा होती । बीजापासून ॥१२॥ मुळ्या चालिल्या
 पाताळीं । अर्थे धांवती अंतराळीं । नाना पर्वा
 पुष्पीं फळीं । लगडलीं झाडे ॥१३॥ फळांवडिल
 सुमनें । सुमनांवडिल पानें । पानांवडिल अनुसंधानें ।
 काष्ठें आवर्धी ॥१४॥ काष्ठांवडिल मुळ्या वारिक ।
 मुळ्यांवडिल तें उदक । उदक आळोन कौतुक ।
 भूमंडळाचें ॥१५॥ याची ऐसी आहे प्रचिती ।
 तेव्हां सकळांवडिल जगती । जगतीवडिल मूर्ती ।
 आपोनारायेणाची ॥१६॥ तथावडिल अग्निदेव ।
 अग्नीवडिल वायेदेव । वायेदेवावडिल स्वभाव ।
 अंतरात्म्याचा ॥१७॥ सकळांवडिल अंतरात्मा ।

त्यासि नेणे तो दुरात्मा । दुरात्मा ह्यणिजे दुरी
 आत्मा । अंतरला तथा ॥१८॥ जवळी असोन
 चुकलें । प्रत्ययास नाहीं सोकलें । उगोंचि आलें
 आणी गेलें । देवाचकरितां ॥१९॥ ह्यणौन सकळां-
 वडिल देव । त्यासी होतां अनन्यभाव । मग हे
 प्रकृतीचा स्वभाव । पालटों लागे ॥२०॥ करी
 आपुला व्यासंग । कदापि नव्हे ध्यानभंग । बोलणें
 चालणें वेंग । पडोंच नेदी ॥२१॥ जें वडिलीं निर्माण
 केलें । तें पाहिजे पाहिलें । काये काये वडिलीं
 केलें । किती पाहावें ॥२२॥ तो वडिल जेथें चेतला ।
 तोचि भाग्यपुरुष जाला । अल्प चेतनें त्याला ।
 अल्पभाग्य ॥२३॥ तथा नारायेणाला मनीं । अखंड
 आठवावें ध्यानीं । मग ते लक्ष्मी तथापासुनी ।
 जाईल कोठें ॥२४॥ नारायेण असे विश्वीं । त्याची
 पूजा करीत जावी । याकारणें तोषवावी । कोणो-
 तरी काया ॥२५॥ उपासना शोधून पाहिली । तों
 ते विश्वपाळिती जाली । न कळे लीळा परीक्षिली ।
 न वचे कोणा ॥२६॥ देवाची लीळा देवेंविण ।
 आणीक दुसरा पाहे कोण । पाहाणें तितुकें आपण ।
 देवचि असे ॥२७॥ उपासना सकळां ठाईं । आत्मा-
 राम कोठें नाहीं । याकारणें ठाईं ठाईं । रामें
 आटोपिलें ॥२८॥ ऐसी माझी उपासना । आणित्तां

नये अनुमाना । नेऊन घाली निरंजना । पैलिकडे
 ॥२९॥ देवाकरितां कर्म चालती । देवाकरितां उपा-
 सक होती । देवाकरितां ज्ञानी असती । कितियेक
 ॥३०॥ नाना शास्त्रें नाना मतें । देवचि बोलिला
 समस्तें । नेमकांनेमक वेस्तावेस्तें । कर्मानुसार
 ॥३१॥ देवास अवघें लागे करावें । त्यांत घेऊं ये
 तितुकें घ्यावें । अधिकारासारिखें चालावें । ह्यणिजे
 वरें ॥३२॥ आवाहन विसर्जन । ऐसेंचि बोलिलें
 विधान । पूर्वपक्ष जाला येथून । सिद्धांत पुढें ॥३३॥
 वेदांत सिद्धांत धादांत । प्रचित प्रमाण नेमस्त ।
 पंचिकर्ण सांडून हित । वाक्यार्थ पाहावा ॥३४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे पिंडोत्पत्तिनिरूपणनाम
 समाप्त नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

गगनीं अवघेंचि होत जातें । गगनाऐसें तगेना तें ।
 निश्चळीं चंचळ नाना तें । येणेंचि न्यार्यें ॥१॥
 अंधार दाटला बळें । वाटे गगन जालें काळें ।
 रविकिर्णें तें पिवळें । सर्वेंचि वाटे ॥२॥ उदंड हिव
 जेव्हां पडिलें । गमे गगन थंड जालें । उष्ण झळनें
 वाळलें । ऐसें वाटे ॥३॥ ऐसें जें कांहीं वाटलें ।

तें तें जालें आणी गेलें । आकाशासारिखें तगलें । हें
 तों घडेना ॥४॥ उत्तम जाणीवेचा जिनस । समजोन
 पाहे सावकास । निराभास तें आकाश । भास
 मिथ्या ॥५॥ उदक पसरे वायो पसरे । आत्मा
 अत्यंतचि पसरे । तत्वे तत्व अवघेंचि पसरे ।
 अंतर्यामी ॥६॥ चळतें आणी चळेना तें । अंतरी
 अवघेंच कळतें । विवरणेंचि निवळतें । प्राणीमात्रांसी
 ॥७॥ विवरतां विवरतां सेवटीं । निवृत्तिपदीं अखंड
 भेटी । जालियानें तुटी । होणार नाही ॥८॥ जेथें
 ज्ञानाचें होतें विज्ञान । आणि मनाचें होतें उन्मन ।
 तत्वनिर्शनी अनन्य । विवेकें होतें ॥९॥ वडिलांस
 शोधून पाहिलें । तों चंचळाचें निश्चळ जालें । देव-
 भक्तपण गेलें । तये ठाडें ॥१०॥ ठाव ह्मणतां पदार्थ
 नाही । पदार्थमात्र मुळीं नाही । जैसें तैसें बोलों
 कांहीं । कळावया ॥११॥ अज्ञानशक्ति निरसली ।
 ज्ञानशक्ति मावळली । वृत्तिसुन्यें कैसी जाली ।
 स्थिती पाहा ॥१२॥ मुख्य शक्तिपात तो
 ऐसा । नाही चंचळाचा वळसा । निवांतीं निवांत
 कैसा । निर्विकारी ॥१३॥ चंचळाचीं विकार
 वालटें । तें चंचळचि जेथें आटे । चंचळ निश्चळ
 घनवटे । हें तों घडेना ॥१४॥ माहावाक्याचा
 विचारु । तेथें सन्याशास अधिकारु । दैवीरूपेचा

जो नरु । तोहि विवरोन पाहे ॥१५॥ संन्यासी
 ह्मणिजे शडन्यासी । विचारवंत सर्व संन्यासी ।
 आपली करणी आपणासी । निश्चयेंसी ॥१६॥ जग-
 दीश वोळल्यावरी । तेथें कोण अनुमान करी ।
 आतां असो हे विचारी । विचार जाणती ॥१७॥ जे
 जे विचारी समजले । ते ते निःसंग होऊन गेले । देहा-
 भिमानी जे उरले । ते देहाभिमान रक्षिती ॥१८॥
 लक्षीं वैसलें अलक्ष । उडोन गेला पूर्वपक्ष । हेतुरूपें
 अंतरसाक्ष । तोहि मावळला ॥१९॥ आकाश
 आणि पाताळ । दोनी नामें अंतराळ । काढितां
 ह्म्याचें चडळ । अखंड जालें ॥२०॥ तें तों अखंड-
 डचि आहे । मन उपाधी लक्षून पाहे । उपाधीनिरासें
 साहे । शब्द कैसा ॥२१॥ शब्दपर कल्पनेपर ।
 मनबुद्धि अगोचर । विचारें पाहावा विचार ।
 अंतर्यामी ॥२२॥ पाहातां पाहातां कळीं येतें ।
 कळलें तितुकें वेथें जातें । अवघड कैसें बोलावें तें ।
 कोण्या प्रकारें ॥२३॥ वाक्यार्थवाच्यांश शोधिला ।
 अलक्षीं लक्ष्यांश बुडाला । पुढें समजोन बोला ।
 कोणीतरी ॥२४॥ शाश्वतास शोधीत गेला । तेणें
 ज्ञानी साच जाला । विकार सांडून मिळाला ।
 निर्विकारी ॥२५॥ दुःस्वप्न उदंड देखिलें । जागें
 होतां लटिकें जालें । पुन्हां जरी तें आठविलें । तरी

तें मिथ्या ॥२६॥ प्रारब्धयोगें देह असे । असे
 अथवा नासे । विचार अंतरीं बैसे । चळेना ऐसा
 ॥२७॥ बीज अग्नीनें भाजलें । त्याचें वाढणें खुंटलें ।
 ज्ञात्यास तैसें जालें । वासनावीज ॥२८॥ विचारें
 निश्चळ जाली बुद्धि । बुद्धिपासीं कार्यसिद्धि । पाहातां
 वडिलांची बुद्धि । निश्चळीं गेली ॥२९॥ निश्चळ्यास
 ध्यातो तो निश्चळ । चंचळ्यास ध्यातो तो चंचळ ।
 भूतांस ध्यातो तो केवळ । भूत होये ॥३०॥ जो
 पावला सेवटवरी । त्यास हें कांहींच न करी ।
 अंतर्गनिष्ठां वार्जागरी । तैसी माया ॥३१॥
 मिथ्या ऐसें कळों आलें । विचारानें सहळ
 जालें । अवघें भयेचि उडालें । अकस्मात् ॥३२॥
 उपासनेचें उत्तीर्ण व्हावें । भक्तजनें वाढवावें । अंतरीं
 विवेकें उमजावें । सकळ कांहीं ॥३३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सिद्धान्तनिरूपणनाम

समास दशम ॥ १० ॥

॥ सप्ततिन्वय नाम दशक षोडश ॥१६॥

॥ श्रीराम ॥

धन्य धन्य तो वाल्मीक । ऋषीमाजी पुण्यश्लोक ।
 जयाचेन हा त्रिलोक्य । पावन जाला ॥१॥ भविष्य

आणी शतकोटी । हें तों नाहीं देखिलें दृष्टी । धांडो-
 ल्लितां सकळ सृष्टि । श्रुत नव्हे ॥२॥ भविष्याचें येक
 वचन । कदाचित् जालें प्रमाण । तरी आश्चर्य मानिती
 जन । भूमंडळीचे ॥३॥ नसतां रघुनाथअवतार ।
 नाहीं पाहिला शास्त्राधार । रामकथेचा विस्तार ।
 विस्तारिला जेणें ॥४॥ ऐसा जयाचा वाग्विळास ।
 एकोनी संतोषला महेश । मग विभागिलें त्रय-
 लोक्यास । शतकोटी रामायेण ॥५॥ ज्याचें कवित्व
 शंकरें पाहिलें । इतरां न वचे अनुमानलें । राम-
 उपासकांसी जालें । परम समाधान ॥६॥ ऋषी होते
 थोर थोर । बहुतीं केला कवित्वविचार । परी
 वाल्मीकासारिखा कवेश्वर । न भूतो न भविष्यति
 ॥७॥ पूर्वीं केलीं दृष्ट कर्में । परी पावन जाला राम-
 नामें । नाम जपतां दृढ नेमें । पुण्यें सीमा सांडिली
 ॥८॥ उफराटें नाम ह्मणतां वाचें । पर्वत फुटले पाषाचे ।
 ध्वज उभारले पुण्याचे । ब्रह्मांडावरुते ॥९॥ वाल्मीकें
 जेथें तप केलें । तें वन पुण्यपावन जालें । शुष्क काष्ठीं
 अंकुर फुटले । तपोबळें जयाच्या ॥१०॥ पूर्वीं होता
 वाल्हाकोळी । जीवघातकी भूमंडळीं । तोचि वंदिजे
 सकळीं । विबुधीं आणि ऋषेश्वरीं ॥११॥ उपरति
 आणि अनुताप । तेथें कैचें उरेल पाप । देह्यांततपें
 पुण्यरूप । दुसरा जन्म जाला ॥१२॥ अनुतापें

आसन घातलें । देह्याचें वारुळ जालें । तेंचि नाम
 पुढें पडिलें । वाल्मीक ऐसें ॥१३॥ वारुळास वाल्मीक
 बोलिजे । ह्यणोनि वाल्मीक नाम साजे । जयाच्या
 तीव्र तपें झिजे । हृद्य तापसाचें ॥१४॥ जो
 तापसांमाजी श्रेष्ठ । जो कवेश्वरांमध्ये वरिष्ठ ।
 जयाचें बोलणें पष्ट । निश्चयाचें ॥१५॥ जो
 निष्ठावंतांचें मंडण । रघुनाथभक्तांचें भूषण । ज्याची
 धारणा असाधारण । साधकां सदृढ करी ॥१६॥
 धन्य वाल्मीक ऋषेश्वर । समर्थांचा कवेश्वर ।
 त्यासी माझा नमस्कार । साष्टांगभावे ॥१७॥
 वाल्मीक ऋषी बोलिला नसतां । तरी आम्हांसी
 कैची रामकथा । ह्यणोनिया समर्था । काय ह्यणोनी
 वर्णावे ॥१८॥ रघुनाथकीर्ति प्रगट केली । तें
 त्याची महिमा वाढली । भक्तमंडळी सुखी जाली ।
 श्रवणमात्रें ॥१९॥ आपुला काळ सार्थक केला ।
 रघुनाथकीर्तीमधें बुडाला । भूमंडळी उधरिला । बहुत
 लोक ॥२०॥ रघुनाथभक्त थोरथोर । महिमा ज्यांचा
 अपार । त्या समस्तांचा किंकर । रामदास ह्यणे ॥२१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे वाल्मीकस्तवननिरूपणनाम

समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

धन्य धन्य हा सूर्यवौश । सकळ वौशामधें विशेष ।
 मार्तंडमंडळाचा प्रकाश । फांकला भूमंडळीं ॥१॥
 सोमा अंगीं आहे लांछन । पक्षा येका होय क्षीण ।
 रविकिर्ण फांकतां आपण । कळाहीन होये ॥२॥
 याकारणें सूर्यापुढें । दुसरी साम्यता न घडे । जयाच्या
 प्रकाशें उजेडे । प्राणीमात्रांसी ॥३॥ नाना धर्म
 नाना कर्म । उत्तमं मध्यमं अधमं । सुगमं दुर्गमं
 नित्य नेमं । सृष्टीमधें चालती ॥४॥ वेदशास्त्रं आणी
 पुराणें । मंत्र यंत्र नाना साधनें । संध्या स्नान
 पूजाविधानें । सूर्येविण वापुडीं ॥५॥ नाना योग
 नाना मतें । पाहों जातां असंख्यातें । जाती आपु-
 लाल्या पंथें । सूर्यउदय जालियां ॥६॥ प्रपंचिक
 अथवा परमार्थिक । कार्य करणें कोणीयेक । दिवसें-
 विण निरार्थक । सार्थक नव्हे ॥७॥ सूर्याचें अधि-
 ष्ठान डोळे । डोळे नसतां सर्व आंधळे । याकारणें
 कांहींच न चले । सूर्येविण ॥८॥ म्हणाल अंध
 कवित्वें करिती । तरी हेही सूर्याचीच गर्ती । थंड
 जालियां आपुली मती । मग मतिप्रकाश कैचा
 ॥९॥ उष्ण प्रकाश तो सूर्याचा । शीत प्रकाश तो
 चंद्राचा । उष्णत्व नस्तां देह्याचा । घात होये ॥१०॥
 याकारणें सूर्येविण । सहसा न चले कारण ।

श्रोते तुम्ही विचक्षण । शोधून पाहा ॥११॥
हरिहरांच्या अवतारमूर्ती । शिवशक्तीच्या अनंत
वेक्ती । यापूर्वी होता गभस्ती । आतांही आहे ॥१२॥
जितुके संसारासी आले । तितुके सूर्याखालें वर्तले ।
अंतीं देहे त्यागून गेले । प्रभाकरादेखतां ॥१३॥
चंद्र ऐलीकडे जाला । क्षीरसागरीं मथून काढिला ।
चौदा रत्नांमध्ये आला । बंधु लक्ष्मीचा ॥१४॥
विश्वचक्षु हा भास्कर । ऐसें जाणती लाहानथोर ।
याकारणें दिवाकर । श्रेष्ठाहून श्रेष्ठ ॥१५॥ अपार
नभमार्ग क्रमणें । ऐसेंचि प्रत्यहीं घेणें जाणें । या
लोकोपकाराकारणें आज्ञा समर्थाची ॥१६॥ दिवस
नस्तां अंधकार । सर्वांसी नकळे सारासार । दिवसें-
विण तशकर । कां दिवाभीत पक्षी ॥१७॥ सूर्यापुढें
आणिक दुसरें । कोण आणावें सामोरें । तेजोरासी
निर्धारें । उपमेरहित ॥१८॥ ऐसा हा सविता
सकळांचा । पूर्वज होय रघुनाथाचा । अगाध
महिमा मानवी वाचा । काय ह्मणोनी वर्णावी
॥१९॥ रघुनाथवौश पूर्वापर । येकाहूनि येक
थोर । मज मतिमंदास हा विचार । काये
कळे ॥२०॥ रघुनाथाचा समुदाव । तेथें गुंतला
अंतर्भाव । ह्मणोनी वर्णितां महत्व । वाग्दुर्बळ
मी ॥ २१ ॥ सकळ दोषाचा प्रस्थार । करितां

सूर्यास नमस्कार । स्फूर्ति वाढे निरंतर । सूर्य-
दर्शन घेतां ॥२२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सूर्यस्तवननिरूपणनाम
समाप्त द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

धन्य धन्य हे वसुमती । इचा महिमा सांगों किती ।
प्राणीमात्र तितुके राहाती । तिच्या आधारे ॥१॥
अंतरीक्ष राहाती जीव । तोहि पृथ्वीचा स्वभाव ।
देहे जड नस्तां जीव । कैसे तगती ॥२॥ जाळिती
पोळिती कुदळिती । नांगरिती उकरिती खाणती ।
मळ मूत्र तिजवरी करिती । आणी वमन ॥३॥ नासके
कुजके जर्जर । पृथ्वीविण कैची थार । देह्यांतकाळीं
शरीर । तिजवरी पडे ॥४॥ वरें वाईट सकळ कांहीं ।
पृथ्वीविण थार नाही । नाना धातु द्रव्य तेंही । भूमीचे
पोटी ॥५॥ येकास येक संवहारिती । प्राणी भूमीवरी
असती । भूमी सांडून जाती । कोणकिडे ॥६॥
गड कोठ पुरें पट्टणें । नाना देश कळती अटणें ।
देव दानव मानव राहाणें । पृथ्वीवरी ॥७॥ नाना
रत्ने हिरे परीस । नाना धातु द्रव्यांश । गुप्त प्रगट
कराव्यास । पृथ्वीविण नाही ॥८॥ हेममांदार

हिमाचळ । नाना अष्टकुळाचळ । नाना पक्षी मछ
व्याळ । भूमंडळी ॥९॥ नाना समुद्रापैलीकडे । भोवते
आवर्णोदका कडे । असंभाव्य तुटले कडे । भूमंडळाचे
॥१०॥ त्यामधें गुप्त विवरें । लाहानथोरें अपारें ।
तेथें निविड अंधकारें । वस्ती कीजे ॥११॥ आवर्णो-
दक तें अपार । त्याचा कोण जाणे पार । उदंड
दाटले जळचर । असंभाव्य मोठे ॥१२॥ त्या जीवनास
आधार पवन । निविड दाट आणी घन । फुटों
शकेना जीवन । कोणेकडे ॥१३॥ त्या प्रभंजनासी
आधार । कठीणघणें अहंकार । ऐसा त्या भूगोळाचा
पार । कोण जाणे ॥१४॥ नाना पदार्थांच्या खाणी ।
धातुरत्नाच्या दाटणी । कल्पतरु चिंतामणी । अमृत-
कुंडें ॥१५॥ नाना दीपें नाना खंडें । वसती उदसें
उदंडें । तेथें नाना जीवनाचीं बंडें । वेगळालीं ॥१६॥
मेरुभोंवते कडे कापले । असंभाव्य कडोसें पडिलें ।
निविड तरु लागले । नाना जिनसी ॥१७॥ त्यासन्निध
लोकालोक । जेथें सूर्याचें फिरे चाक । चंद्रादि
द्रोणादि मैनाक । माहां गिरी ॥१८॥ नाना देशीं
पाषाणभेद । नाना जिनसी मृत्तिकाभेद । नाना
विभूति छंद बंद । नाना खाणी ॥१९॥ बहुरत्न हे
वसुंदरा । ऐसा पदार्थ कैचा दुसरा । अफाट पडिलें
सैरावैरा । जिकडे तिकडे ॥२०॥ अवघी पृथ्वी फिरोन

पाहे । ऐसा प्राणी कोण आहे । दुर्जा तुळणा न
 साहे । धरणीविषीं ॥२१॥ नाना वल्ली नाना पिकें ।
 देसोदेसीं अनेकें । पाहों जातां सारिख्या सारिखें ।
 येकहि नाहीं ॥२२॥ स्वर्ग मृत्य आणि पाताळें ।
 अपूर्व रचिलीं तीन तालें । पाताळलोकीं माहां व्याळें ।
 वस्ती कीजे ॥२३॥ नाना वल्ली बीजांची खाणी ।
 ते हे विशाल धरणी । अभिनव कर्त्यांची करणी ।
 होऊन गेली ॥२४॥ गड कोठ नाना नगरें । पुरें
 पट्टणें मनोहरें । सकळां ठाई जगदेश्वरें । वस्ती कीजे
 ॥२५॥ माहां वळी होऊन गेले । पृथ्वीवरी चौताळले ।
 सामर्थ्ये निराळे राहिले । हें तों घडेना ॥२६॥
 असंभाव्य हे जगती । जीव कितीयेक जाती । नाना
 अवतारपंगती । भूमंडळावरी ॥२७॥ सध्यां रोकडें
 प्रमाण । कांहीं करावा नलगे अनुमान । नाना
 प्रकारीचें जीवन । पृथ्वीचेनि आधारें ॥२८॥
 कित्तेक भूमी माझी ह्मणती । सेवटीं आपणचि
 मरोन जाती । कित्तेक काळ होतां जगती ।
 जैसी तैसी ॥२९॥ ऐसा पृथ्वीचा महिमा । दुसरी
 काये द्यावी उपमा । ब्रह्मादिकांपासुनी आम्हां ।
 आश्रयोचि आहे ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे पृथ्वीस्तवननिरूपणनाम
 समाप्त तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

आतां सकळांचें जन्मस्थान । सकळ जीवांचें
 जीवन । जयास आपोनारायेण । ऐसें बोलिजे ॥१॥
 पृथ्वीस आधार आवर्णोदक । सप्तसिंधूचें सिंधोदक ।
 नाना मेघीचें मेघोदक । भूमंडळीं चालिलें ॥२॥
 नाना नद्या नाना देसीं । वाहात मिळाल्या सागरासी ।
 लाहानथोर पुण्यरासी । अगाध महिमे ॥३॥ नद्या
 पर्वतींहून कोंसळल्या । नाना सांकडीमधें रिचवल्या ।
 धवाबां खळाळां चालिल्या । असंभाव्य ॥४॥ कूप
 बावी सरोवरें । उदंड तळीं थोरथोरें । निर्मळ उचंब-
 लती नीरें । नाना देसीं ॥५॥ गायेमुखें पाट जाती ।
 नाना कालवे वाहाती । नाना झऱ्या झिरपती । झरती
 नीरें ॥६॥ डुरें विहीरे पाझर । पर्वत फुटोन वाहे
 नीर । ऐसे उदकाचे प्रकार । भूमंडळीं ॥७॥ जितुके
 गिरी तितुक्या धारा । कोंसळती भयंकरा । पाभळ
 वाहाळा अपारा । उकळ्या सांडिती ॥८॥ भूमंडळींचें
 जळ आवर्षें । किती ह्मणीनी सांगावें । नाना
 कारंजीं आणावें । बांधोनी पाणी ॥९॥ डोहो डवकें
 खवाडीं टांकीं । नाना गिरिकंदरीं अनेकीं । नाना
 जळें नाना लोकीं । वेगळालीं ॥१०॥ तीर्थें
 येकाहून येक । माहां पवित्र पुण्यदायक । अगाध
 महिमा शास्त्रकारक । बोलोनि गेले ॥११॥ नाना

तीर्थीचीं पुण्योदकें । नाना स्थळोस्थळीं सीतळोदकें ।
 तैसींच नाना उष्णोदकें । ठाईं ठाईं ॥१२॥ नाना
 वल्लीमधें जीवन । नाना फळीं फुलीं जीवन ।
 नाना कंदीं मुळीं जीवन । गुणकारकें ॥१३॥
 क्षारोदकें सिंधोदकें । विषोदकें पीयूषोदकें । नाना
 स्थळांतरीं उदकें । नाना गुणाचीं ॥१४॥ नाना
 युक्षदंडाचे रस । नाना फळांचे नाना रस । नाना
 प्रकारीचे गोरस । मद पारा गुळत्र ॥ १५ ॥ नाना
 मुक्तांफळांचें पाणी । नाना रत्नीं तळपे पाणी । नाना
 शस्त्रामधें पाणी । नाना गुणाचें ॥ १६ ॥ शुक्लीत
 श्रोणीत लाळ मूत्र स्वेद । नाना उदकाचे नाना भेद ।
 विवरोन पाहतां विशद । होत जातें ॥१७॥ उदकाचे
 देह केवळ । उदकाचेंचि भूमंडळ । चंद्रमंडळ सूर्य-
 मंडळ । उदकाकरितां ॥ १८ ॥ क्षारसिंधु क्षीरसिंधु ।
 सुरासिंधु आज्यसिंधु । दधिसिंधु युक्षरससिंधु । शुद्ध
 सिंधु उदकाचा ॥१९॥ ऐसें उदक विस्तारलें ।
 मुळापासून सेवटा आलें । मधेंहि ठाईं ठाईं उमटलें ।
 ठाईं ठाईं गुप्त ॥२०॥ जे जे बीजीं मिश्रित जालें ।
 तो तो स्वाद घेऊन उठिलें । उसामधें गोडीस आलें ।
 परम सुंदर ॥२१॥ उदकाचें बांधा हें शरीर । उद-
 काचि पाहिजे तदनंतर । उदकाचा उत्पत्तिविस्तार ।
 किती ह्मणोनी सांगावा ॥२२॥ उदक तारक उदक

मारक । उदक नाना सौख्यदायेक । पाहातां उद-
 काचा विवेक । अलोलीक आहे ॥२३॥ भूमंडळीं
 धांवे नीर । नाना ध्वनी त्या सुंदर । धवावां धवावां
 थोर । रिचवती धारा ॥२४॥ ठाईं ठाईं डोहो तुंबती ।
 विशाल तळीं डवाविति । चवाविति थवाविति ।
 कालवे पाट ॥२५॥ येकी पालथ्यां गंगा वाहाती ।
 उदकें सन्निधचि असती । खळाळां झरे वाहाती ।
 भूमीचे पोटी ॥२६॥ भूमीगर्भीं डोहो भरले ।
 कोणही देखिले ना ऐकिले । ठाईं ठाईं झोवीरे जाले ।
 विदुल्यतांचे ॥२७॥ पृथ्वीतळीं पाणी भरलें । पृथ्वी-
 मधें पाणी खेळे । पृथ्वीवरी प्रगटलें । उदंड पाणी
 ॥२८॥ स्वर्गमृत्यपाताळीं । येक नदी तीन तालीं ।
 मेघोदक अंतराळीं । वृष्टी करी ॥२९॥ पृथ्वीचें मूळ
 जीवन । जीवनाचें मूळ दहन । दहनाचें मूळ पवन ।
 थोराहून थोर ॥३०॥ त्याहून थोर परमेश्वर ।
 महद्भूतांचा विचार । त्याहून थोर परात्पर । परब्रह्म
 जाणावें ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे आपनिरूपणनाम
 समास चतुर्थे ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

धन्य धन्य हा वैश्वानरु । होये रघुनाथाचा श्वशुरु ।
 विश्वव्यापक विश्वंभरु । पिता जानकीचा ॥१॥
 ज्याच्या मुखें भगवंत भोक्ता । जो ऋषीचा फळदाता ।
 तमहिमरोगहर्ता । भर्ता विश्वजनाचा ॥२॥ नाना वर्ण
 नाना भेद । जीवनमात्रांस अभेद । अभेद आणी परम
 शुध । ब्रह्मादिकांसी ॥३॥ अग्नीकरितां सृष्टी चाले ।
 अग्नीकरितां लोक धाले । अग्नीकरितां सकळ ज्याले ।
 लाहानथोर ॥४॥ अग्नीनं आळलें भूमंडळ । लोकांस
 राहाव्या जालें स्थळ । दीप दीपिका नाना ज्वाळ । जेथें
 तेथें ॥५॥ पोटांमधें जठराग्नी । तेणें क्षुधा लागे जनी ।
 अग्नीकरितां भोजनी । रुची येते ॥६॥ अग्नी सर्वांगी
 व्यापक । उष्णें राहे कोणीयेक । उष्ण नस्तां सकळ
 लोक । मरोन जाती ॥७॥ आधीं अग्नी मंद होतो ।
 पुढें प्राणी तो नासतो । ऐसा हा अनुभव घेतो ।
 प्राणिमात्रांसी ॥८॥ असतां अग्नीचें वळ । शत्रु
 जिंके तात्काळ । अग्नी आहे तावत्काळ । जिणें
 आहे ॥९॥ नाना रस निर्माण जाले । अग्नीकरितां
 निपजले । माहांरोगी आरोग्य जाले । निमिषमात्रें
 ॥१०॥ सूर्य सकळांहून विशेष । सूर्याउपरी अग्नी-
 प्रकाश । रात्रभागी लोक अग्नीस । साहें करिती
 ॥११॥ अंत्यजगृहीचा अग्नी आणिला । त्यास दोष

नाहीं बोलिला । सकळां गृहीं पवित्र जाला । वैश्वान-
 नरु ॥१२॥ अग्नीहोत्र नाना याग । अग्नीकरितां
 होती सांग । अग्नी व्रत होतां मग । सुप्रसन्न होतां
 ॥१३॥ देव दानव मानव । अग्नीकरितां चाले सर्व ।
 सकळ जनासी उपाव । अग्नी आहे ॥१४॥ लगे
 करिती थोर थोर । नाना दारूचा प्रकार । भू-
 मंडळीं यात्रा थोर । दारूनें शोभती ॥१५॥ नाना
 लोक रोगी होती । उष्ण औषधें सेविती । तेणें
 लोक आरोग्य होती । वन्हीकरितां ॥१६॥ ब्राह्म-
 णास तनुमनु । सूर्यदेव हुताशनु । येतद्विषई अनु-
 मानु । कांहींच नाहीं ॥१७॥ लोकामध्यें जठरा-
 नळु । सागरीं आहे वडवानळु । भूगोळावाहेर
 आवर्णानळु । शिवनेत्रीं विदुल्यता ॥१८॥
 कुर्यापासून अग्नी होतो । उंचदर्पणीं अग्नी
 निधतो । काष्ठमथनीं प्रगटतो । चकमकेनें ॥१९॥
 अग्नी सकळां ठाई आहे । कठीण घिसणीं प्रगट होये ।
 आग्यासर्षे दग्ध होये । गिरीकंदरें ॥२०॥ अग्नी-
 करितां नाना उपाये । अग्नीकरितां नाना अपाय ।
 विवेकेंविण सकळ होये । निरार्थक ॥२१॥ भूमंडळीं
 लाहानथोर । सकळांस वन्हीचा आधार । अग्नीमुखें
 परमेश्वर । संतुष्ट होये ॥२२॥ ऐसा अग्नीचा महिमा ।
 बोलिजे तितुकी उणी उपमा । उत्तरोत्तर अगाध

महिमा । अग्नीपुरुषाचा ॥२३॥ जीत असतां सुखी
 करी । मेल्यां प्रेत भस्म करी । सर्वभक्षकु त्याची
 थोरी । काये म्हणोनी सांगावी ॥२४॥ सकळ
 सृष्टीचा संवहार । प्रलय करी वैश्वानर । वैश्वानरें
 पदार्थमात्र । कांहींच उरेना ॥२५॥ नाना होम उदंड
 करिती । घरोघरीं वैशदेव चालती । नाना क्षेत्रीं
 दीप जळती । देवापासीं ॥२६॥ दीपाराधनें निलां-
 जने । देव बोवाळिजे जनें । खरें खोटें निवडणें ।
 दिव्य होतां ॥२७॥ अष्टधा प्रकृतीं लोक तिन्ही ।
 सकळ व्यापून राहिला वन्ही । अगाध महिमा
 वदनीं । किती म्हणोनी बोलावा ॥२८॥ च्यारी
 शृंगें त्रिपदीं जात । दोनी शिरें सप्त हात । ऐसा
 बोलिला शास्त्रार्थ । प्रचितीविण ॥२९॥ ऐसा वन्ही
 उष्णमूर्ती । तो मी बोलिलों येथामती । न्यून्यपूर्ण
 क्षमा श्रोतीं । केलें पाहिजे ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे अग्नीनिरूपणनाम

समास पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

धन्य धन्य हा वायदेव । याचा विचित्र स्वभाव ।
 वायोकरितां सकळ जीव । वर्तती जनीं ॥१॥

वायोकरितां श्वासोश्वास । नाना विद्यांचा अभ्यास ।
वायोकरितां शरीरास । चळण घडे ॥२॥ चळण
वळण प्रासारण । निरोधन आणी आकोचन ।
प्राण अपान व्यान उदान । समान वायु ॥३॥ नाग
कूर्म कर्कश वायो । देवदत्त धनंजयो । ऐसे हे
वायोचे स्वभावो । उदंड असती ॥४॥ वायो ब्रह्मांडी
प्रगटला । ब्रह्मांडदेवतांस पुरवला । त्थुनी पिंडी
प्रगटला । नाना गुणें ॥५॥ स्वर्गलोकीं सकळ देव ।
तैसेचि पुरुषार्थी दानव । मृत्युलोकींचे मानव ।
विख्यात राजे ॥६॥ नरदेहीं नाना भेदे । अनंत
भेदाचीं श्वापदे । वनचरें जळचरें आनंदें । क्रीडा
करिती ॥७॥ त्या समस्तांमधें वायु खेळे । खेचरकुळ
अवधें चळे । उठती वन्हीचे उबाले । वायोकरितां
॥८॥ वायो मेघाचें भरण भरी । सर्वेच पिटून परतें
सारी । वायो ऐसा कारबारी । दुसरा नाही ॥९॥ परी
ते आत्मयांची सत्ता । वर्ते शरीरीं तत्वता । परी
व्यापकपणें या समर्था । तुळणा नाही ॥१०॥ गिरी-
हून दाट फौजा । मेघ उठिले लोककाजा । गर्ज-
गर्जो तडक विजा । वायोबळें ॥११॥ चंद्र सूर्य
नक्षत्रमाळा । ग्रहमंडळें मेघमाळा । ये ब्रह्मांडी
नाना कळा । वायोकरितां ॥१२॥ येकवटलें तें
निवडेना । कालवलें तें वेगळें होयना । तैसे हे

बेंचाड नाना । केवी कळे ॥१३॥ वायो सुटे
 सरारां । असंभाव्य पडती गारा । तैसे जीव हे
 नीरा- । सरिसे पडती ॥१४॥ वायुरूपे कमळकळा ।
 तोचि आधार जळा । तथा जळाच्या आधारे
 भूगोळा । शेषे धरिले ॥१५॥ शेषास पवनाचा
 आहार । आहारे फुगे शरीर । तरी मग घेतला
 भार । भूमंडळाचा ॥१६॥ माहांकूर्माचे शरीर
 भले । नेणो ब्रह्मांड पालथे घातले । येवढे शरीर ते
 राहिले । वायोचेनी ॥१७॥ वाराहे आपुले दंती ।
 पृथ्वी धरिली होती । तथाची येवढी शक्ती ।
 वायुबले ॥१८॥ ब्रह्मा विष्णु महेश्वर । चौथा
 आपण जगदेश्वर । वायोस्वरूप विचार । विवेकी
 जाणती ॥१९॥ तेतिस कोटी सुरवर । अठयासी
 सहश्र ऋषेश्वर । सिध योगी भारेभार । वायोकरितां
 ॥२०॥ नव कोटी कात्यायणी । छेपन कोटी
 च्यामुंडिणी । औट कोटी भूतखाणी । वायोरूपे
 ॥२१॥ भूते देवते नाना शक्ती । वायोस्वरूप त्यांच्या
 वेक्ती । नाना जीव नेणो किती । भूमंडळी ॥२२॥
 पिंडी ब्रह्मांडी पुरवला । वाहेर कंचुकास गेला ।
 सकळां ठाई पुरवला । समर्थ वायु ॥२३॥ ऐसा हा
 समर्थ पवन । हनुमंत जयाचा नंदन । रघुनाथस्मरणीं
 तनमन । हनुमंताचे ॥२४॥ हनुमंत वायोचा प्रसीध ।

पित्यापुत्रांस नाही भेद । ह्यणोनी दोषेहि अभेद ।
 पुरुषार्थविषीं ॥२५॥ हनुमंतास बोलिजे प्राणनाथ ।
 येणें गुणें हा समर्थ । प्राणेंविण सकळ वेर्थ । होत जातें
 ॥२६॥ मार्गें मृत्य आला हनुमंता । तेव्हां वायो रोधला
 होता । सकळ देवांस आवस्ता । प्राणांत मांडलें ॥२७॥
 देव सकळ मिळोन । केलें वायूचें स्तवन । वायो
 प्रसन्न होऊन । मोकळें केलें ॥२८॥ ह्यणोनि प्रतापी
 थोर । हनुमंत ईश्वरी अवतार । याचा पुरुषार्थ
 सुरवर । पाहातचि राहिले ॥२९॥ देव कारागृही
 होते । हनुमंते देखिलें अवचितें । संवहार करूनी
 लंकेभोंवतें । विटंबून पाडिलें ॥३०॥ उसिणें घेतलें
 देवाचें । मूळ शोधिलें राक्षसांचें । मोठें कौतुक
 पुढ्यकेताचें । आश्चर्य वाटे ॥३१॥ रावण होता
 सिंहासनावरी । तेथें जाऊन ठोंसरे मारी । लंके-
 मधें निरोध करी । उदक कैचें ॥३२॥ देवास
 आधार वाटला । मोठा पुरुषार्थ देखिला । मना-
 मधें रघुनाथाला । करुणा करिती ॥३३॥ दैत्य
 आवधे संवहारिले । देव तत्काळ सोडिले । प्राणी-
 मात्र सुखी जाले । त्रयलोक्यवासी ॥३४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे वायोस्तवननिरूपणनाम

समास षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

पृथ्वीचें मूळ जीवन । जीवनाचें मूळ अन्न । अग्नीचें
 मूळ पवन । मागा निरोपिलें ॥१॥ आतां एका
 पवनाचें मूळ । तो हा अंतरात्माचि केवळ । अत्यं-
 तचि चंचळ । सकळांमधें ॥२॥ तो येतो जातो
 दिसेना । स्थिर होऊन वैसेना । ज्याचें रूप अनु-
 मानेना । वेदश्रुतीसी ॥३॥ मुळीं मुळींचें स्फुर्ण । तेंचि
 अंतरात्म्याचें लक्षण । जगदेश्वरापासून त्रिगुण ।
 पुढें जाले ॥४॥ त्रिगुणापासून जालीं भूतें । पावलीं
 पष्ट दशेंतें । त्या भूताचें स्वरूप तें । विवेकें वोळ-
 खावें ॥५॥ त्यामधें मुख्य आकाश । चौ भूतामधें
 विशेष । याच्या प्रकाशें प्रकाश । सकळ कांहीं
 ॥६॥ एक विष्णु महद्भूत । ऐसा भूतांचा संकेत ।
 परंतु याची प्रचीत । पाहिली पाहिजे ॥७॥ विस्तारें
 बोलिलीं भूतें । त्या भूतांमधें व्यापक तें । विवरोन
 पाहातां येतें । प्रत्ययासी ॥८॥ आत्मयाच्या चपळ-
 पणापुढें । वायो तें किती वापुडें । आत्म्याचें
 चपळपण रोकडें । समजोन पाहावें ॥९॥ आत्म्या-
 वेगळें काम चालेना । आत्मा दिसेना ना आड-
 लेना । गुतरूपें विचार नाना । पाहोन सोडी
 ॥१०॥ पिंड ब्रह्मांड व्यापून धरिलें । नाना शरीरीं
 विळासलें । विवेकी जनासी भासलें । जगदांतरीं

॥११॥ आत्म्याविण देहे चालती । हें तों न घडे
 कल्पांती । अष्टधा प्रकुर्तीच्या वेक्ती । रूपासी
 आल्या ॥१२॥ मुळापासून सेवटवरी । सकळ कांहीं
 आत्माच करी । आत्म्यापैलिकडे निर्विकारी ।
 परब्रह्म तें ॥१३॥ आत्मा शरीरीं वर्ततो । इंद्रियेंग्राम
 चेष्टवितो । नामा सुखदुःखें भोगितो । देह्यात्मयोगें
 ॥१४॥ सप्तकंचुक हें ब्रह्मांड । त्यामधें सप्तकंचुक
 पिंड । त्या पिंडामधें आत्मा जाड । विवेकें वोळखा
 ॥१५॥ शब्द एकोन समजतो । समजोन प्रत्योत्तर
 देतो । कठीण मूढ सीतोष्ण जाणतो । त्वचेमधें
 ॥१६॥ नेत्रीं भरोती पदार्थ पाहाणें । नाना पदार्थ
 परीक्षणें । उंच नीच समजणें । मनामधें ॥१७॥
 क्रूरदृष्टी सौम्यदृष्टी । कपटदृष्टी लुपादृष्टी । नाना
 प्रकारीच्या दृष्टी । भेद जाणें ॥१८॥ जिव्हेमधें
 नाना स्वाद । निवडूं जाणे भेदाभेद । जें जें जाणे
 तें तें विशद । करुनी बोले ॥१९॥ उत्तम अन्नाचे
 परिमळ । नाना सुगंध परिमळ । नाना फळांचे
 परिमळ । घ्राणइंद्रियें जाणे ॥२०॥ जिव्हेनें स्वाद
 घेणें बोलणें । पाणीइंद्रियें घेणें देणें । पादइंद्रियें येणें
 जाणें । सर्वकाळ ॥२१॥ शिस्नइंद्रियें सुरतभोग ।
 गुदइंद्रियें मळोत्सर्ग । मनैकरुनी सकळ सांग ।
 कल्पून पाहे ॥२२॥ ऐसे व्यापार परोपरी । त्रिभुवनीं

येकलाचि करी । त्याची वर्णावया थोरी । दुसरा
 नाही ॥२३॥ त्याविण दुसरा कैचा । जे महिमा
 सांगावा तथाचा । व्याप आटोप आत्मयांचा । न
 भूतो न भविष्यति ॥२४॥ चौदा विद्या चौसष्टी
 कळा । धूर्तपणाच्या नाना कळा । वेद शास्त्र पुराण
 जिव्हाळा । तेणेंविण कैचा ॥२५॥ येहलोकीचा
 आचार । परलोकी सारासारविचार । उभय लोकीचा
 निर्धार । आत्माच करी ॥२६॥ नाना मते नाना
 भेद । नाना संवाद वेवाद । नाना निश्चय भेदाभेद ।
 आत्माच करी ॥२७॥ मुख्य तत्व विस्तारलें ।
 तेणें तथास रूप आणिलें । येणेंकरितां सार्थक
 जालें । सकळ कांहीं ॥२८॥ लिहिणें वाचणें
 पाठांतर करणें । पुसणें सांगणें अर्थ करणें ।
 गाणें वाजवणें नाचणें । आत्म्याचकरितां ॥२९॥
 नाना सुखें आनंदतो । नाना दुःखें कष्टी होतो ।
 देहे धरितो आणी सोडितो । नानाप्रकारें ॥३०॥
 येकलाचि नाना देहे धरी । येकलाचि नटे परोपरीं ।
 नट नाट्यकळा कुसरी । त्याविण नाही ॥३१॥
 येकलाचि जाला बहुरूपी । बहुरूपी बहुसाक्षरी ।
 बहुरूपें बहुप्रतापी । आणी लंडी ॥३२॥ येकलाचि
 विस्तारला कैसा । पाहे बहुविध तमासा । दंपत्येविण
 कैसा । विस्तारला ॥३३॥ स्त्रियांस पाहिजे पुरुष ।

पुरुषासी पाहिजे स्त्रीवेष । ऐसा आवडीचा संतोष ।
 परस्परें ॥३४॥ स्थूळाचें मूळ तें लिंग । लिंगाभधें हे
 प्रसंग । येणेंप्रकारें जग । प्रत्यक्ष चाले ॥३५॥ पुरु-
 षांचा जीव स्त्रियांची जीवी । ऐसी होती उठाठेवी ।
 परी या सूक्ष्माची गोवी । समजली पाहिजे ॥३६॥
 स्थूळाकरितां वाटे भेद । सूक्ष्मां आवधेंचि अभेद ।
 ऐसैं बोलणें निरुध । प्रत्यया आलें ॥३७॥ वायकोनें
 वायकोस भोगिलें । ऐसैं नाहीं कीं घडलें । वायेकोस
 अंतरीं लागलें । ध्यान पुरुषाचें ॥३८॥ स्त्रीसी पुरुष
 पुरुषास वधु । ऐसा आहे हा समंधु । याकारणें
 सूक्ष्म संवादु । सुक्ष्मांच आहे ॥३९॥ पुरुषइच्छेमधें
 प्रकृति । प्रकृतिमधें पुरुषवेकी । प्रकृतीपुरुष बोलती ।
 येणें न्यायें ॥४०॥ पिंडावरून ब्रह्मांड पाहावें ।
 प्रचीतीनें प्रचीतीस घ्यावें । उमजेना तरी उमजावें ।
 विवरविवरों ॥४१॥ द्वैतइच्छा होते मुळीं । तरी ते
 आली भूमंडळीं । भूमंडळीं आणी मुळीं । रुजु
 पाहावें ॥४२॥ यथे मोठा जाला साक्षेप । फिटला
 श्रोतयांचा आक्षेप । जे प्रकृतीपुरुषाचें रूप ।
 निवडोन गेलें ॥४३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे महद्भूतनिरूपणनाम

॥ श्रीराम ॥

नमूं गणपती मंगळधूर्ती । जयाचेनि मतिस्फूर्ति ।
 लोक भजती स्तवन करिती । आत्मयांचें ॥१॥ नमूं
 वैश्वरी वागेश्वरी । अभ्यांतरी प्रकाश करी । नाना
 भरोवरी विवरी । नाना विद्या ॥२॥ सकळ जनामधें
 नाम । रामनाम उत्तमोत्तम । श्रम जाउनी विश्राम ।
 चंद्रमौळी पावला ॥३॥ नामाचा महिमा थोर । रूप
 कैसें उत्तरोत्तर । परात्पर परमेश्वर । त्रयलोक्यधर्ता
 ॥४॥ आत्माराम चहुंकडे । लोक वावडे जिकडे तिकडे ।
 देहे पडे मृत्य घडे । आत्मयांविण ॥५॥ जीवात्मा
 शिवात्मा परमात्मा । जगदात्मा विश्वात्मा गुप्तात्मा ।
 आत्मा अंतरात्मा सूक्ष्मात्मा । देवदानवमानवी ॥६॥
 सकळ मार्ग चालती बोलती । अवतारपंगतीची
 गती । आत्म्याकरितां होत जाती । ब्रह्मादिक ॥७॥
 नादरूप जोतीरूप । साक्षरूप सत्तारूप । चैतन्य-
 रूप सस्वरूप । द्रष्टारूप जाणिजे ॥८॥ नरोत्तमु
 विरोत्तमु । पुरुषोत्तमु रघोत्तमु । सर्वोत्तमु उत्तमो-
 त्तमु । त्रयलोक्यवासी ॥९॥ नाना खटपट आणी
 चटपट । नाना लटपट आणी झटपट । आत्मा
 नस्तां सर्व सपाट । चहुंकडे ॥१०॥ आत्म्याविण
 वेडें कुडें । आत्म्याविण मडें वापुडें । आत्म्याविण
 थडें रोकडें । शरीराचें ॥११॥ आत्मज्ञानी समजे

मनीं । पाहे जनीं आत्मयांलागुनी । भुवनीं अथवा
 त्रिभुवनीं । आत्म्याविणें वोस ॥१२॥ परम सुंदर
 आणी चतुर । जाणे सकळ सारासार । आत्म्या-
 विण अंधकार । उभय लोकीं ॥१३॥ सर्वांगीं सिध
 सावध । नाना भेद नाना वेध । नाना खेद आणी
 आनंद । तेणेंचिकरितां ॥१४॥ रंक अथवा ब्रह्मा-
 दिक । येकचि चालवी अनेक । पाहावा नित्या-
 नित्यविवेक । कोणही येकें ॥१५॥ ज्याचे घरीं
 पद्मिणी नारी । आत्मा तंवरी आवडी धरी ।
 आत्मा गेलियां शरीरीं । तेज कैचें ॥१६॥ आत्मा
 दिसेना ना भासेना । बाह्याकारें अनुमानेना ।
 नाना मनाच्या कल्पना । आत्मयांचेनि ॥१७॥
 आत्मा शरीरीं वास्तव्य करी । आवधें ब्रह्मांड
 विवरी भरी । वासना भावना परोपरीं । किती
 ह्मणोनी सांगाव्या ॥१८॥ मनाच्या अनंत वृत्ती ।
 अनंत कल्पना धरिती । अनंत प्राणी सांगों किती ।
 अंतर त्यांचें ॥१९॥ अनंत राजकारणें धरणें ।
 कुबुधी सुबुधी विवरणें । कळों नेदणें चुकावणें ।
 प्राणीसात्रांसी ॥२०॥ येकास येक जपती टपती ।
 येकास येक स्वपती लपती । शत्रुपणाची स्थिती
 गती । चहुंकडे ॥२१॥ पृथ्वीमध्ये परोपरीं । येकास
 येक सिंतरां । कित्तेक भक्त परोपरीं । परोपकार

करिती ॥२२॥ येक आत्मा अनंत भेद । देहेपरत्वे
 घेती स्वाद् । आत्मा ठाईचा अभेद । भेदहि धरी
 ॥२३॥ पुरुषास स्त्री पाहिजे । स्त्रीस पुरुष पाहिजे ।
 नवरीस नवरी पाहिजे । हें तों घडेना ॥२४॥
 पुरुषाचा जीव स्त्रियांची जीवी । ऐसी नाही उठाठेवी ।
 विषयसुखाची गोवी । तेथें भेद आहे ॥२५॥ ज्या
 प्राण्यास जो आहार । तेथेंचि होती तत्पर । पशूचे
 आहारीं नर । अनादरें वर्तती ॥२६॥ आहारभेद
 देहेभेद । गुप्त प्रगट उदंड भेद । तैसाचि जाणावा
 आनंद । वेगळाला ॥२७॥ सिंधु भूगर्भाचीं नीरें ।
 त्या नीरामधील शरीरें । आवर्णोदकाचीं जळचरें ।
 अत्यंत मोठीं ॥२८॥ सूक्ष्म दृष्टीं आणितं मना ।
 शरीराचा अंत लागेना । मा तो अंतरात्मा अनु-
 माना । कैसा येतो ॥२९॥ देह्यात्मयोग शोधून
 पाहिला । तेणें कांहीं अनुमानला । स्थूल सूक्ष्माचा
 गलबला । गथागोवी ॥३०॥ गथागोवी उगवाव्या-
 कारणें । केलीं नाना निरूपणें । अंतरात्मा कृपाळु-
 पणें । बहुतां मुखें बोलिला ॥३१॥

इति श्रीदासत्रोधे गुरुशिष्यसवादे आत्मारामनिरूपणनाम

समाप्त अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

पृथ्वीमर्धे लोक नाना । त्यास नाना उपासना । भावार्थे
 प्रवर्तले भजना । ठाईं ठाईं ॥१॥ आपुल्या देवास
 भजती । नाना स्तुती स्तवनें करिती । जे ते निर्गुण
 ह्मणती । उपासनेसी ॥२॥ याचा कैसा आहे भाव ।
 मज सांगिजे अभिप्राव । अरे हा स्तुतीचा स्वभाव ।
 ऐसा आहे ॥३॥ निर्गुण ह्मणिजे बहुगण । बहुगुणी
 अंतरात्मा जाण । सकळ त्याचे अंश हें प्रमाण ।
 प्रचित पाहा ॥४॥ सकळ जनासी मानावें तें । येका
 अंतरात्म्यास पावतें । अधिकारपरत्वे तें । मान्य
 कीजे ॥५॥ श्रोता म्हणे हा अनुमान । मुळीं
 घालावें जीवन । तें पावे पानोपान । हे सध्या
 प्रचिती ॥६॥ वक्ता म्हणे तुळसीवरी । उदक घालावें
 पात्रभरी । वरी न थिरे निमिषभरी । भूर्मास भेदे
 ॥७॥ थोग वृक्षास कैसें करावें । सेंड्या पात्र कैसें
 न्यावें । याचा अभिप्राव देवें । मज निरोपावा
 ॥८॥ प्रजन्याचें उदक पडतें । तें तों मुळाकडे
 येतें । हातचि पावेना तेथें । काये करिती ॥९॥
 सकळास मूळ सांपडे । ऐसें पुण्य कैचें वडे । साधु-
 जनाचें पवाडे । विवेकी मन ॥१०॥ तथापी वृक्षांचेनि
 पडिपाडें । जीवन घालितां कोठें पडे । ये गोष्टीचें
 सांकडें । कांहींच नाही ॥११॥ मार्गाल आशंकेंचें

निर्शन । होतां जालें समाधान । आतां गुणास
 निर्गुण । कैसे म्हणती ॥१२॥ चंचळपणें विकारलें ।
 सगुण ऐसें बोलिलें । येर तें निर्गुण उरलें । गुणा-
 तीत ॥१२॥ वक्ता म्हणे हा विचार । शोधून पाहावें
 सारासार । अंतरीं राहातां निर्धार । नांव नाहीं
 ॥१४॥ विवेकेंचि तो मुख्य राजा । आणी सेवकाचें
 नांव राजा । याचा विचार समजा । वेवाद् खोटा
 ॥१५॥ कल्पांतप्रळई जें उरलें । तें निर्गुण ऐसें
 बोलिलें । येर ते अवघेंचि जालें । मायेमधें ॥१६॥
 सेना शाहार बाजार । नाना यात्रा लाहानथोर ।
 शब्द उठती अपार । कैसे निवडावे ॥१७॥
 काळामधें प्रज्यन्यकाळ । मध्यरात्रीं होतां निवळ ।
 नाना जीव बोलती सकळ । कैसें निवडावें ॥१८॥
 नाना देश भाषा मते । भूमंडळीं असंख्याते । बहु
 ऋषी बहु मते । कैसें निवडावीं ॥१९॥ वृष्टि होतांच
 अंकुर । सृष्टीवरी निघती अपार । नाना तरु लाहान-
 थोर । कैसे निवडावें ॥२०॥ खेचरें भूचरें जळचरें ।
 नाना प्रकारीचीं शरीरें । नाना रंग चित्रविचित्रें ।
 कैसें निवडावीं ॥२१॥ कैसें दृश्य आकारलें । नाना-
 परीं विकारलें । उदंडचि पैसावलें । कैसें निवडावें
 ॥२२॥ पोकळीमधें गंधर्वनगरें । नाना रंग लाहान-
 थोरें । बहु वेक्ति बहु प्रकारें । कैसें निवडावीं ॥२३॥

दिवसरजनीचे प्रकार । चांदिणें आणी अंधकार ।
 विचार आणी अविचार । कैसा निवडावा ॥२४॥
 विचार आणी आठवण । नेमस्त आणी वाष्कळपण ।
 प्रचित आणी अनुमान । येणें रीती ॥२५॥ न्याय
 आणी अन्याय । होय आणी न होये । विवेकें-
 विण काये । उमजों जाणे ॥२६॥ कार्यकर्ता आणी
 निकामी । शूर आणी कुकर्मी । धर्मी आणी
 अधर्मी । कळला पाहिजे ॥२७॥ धनाढ्य आणी
 दिवाळखोर । साव आणी तश्कर । खरें खोटें हा
 विचार । कळला पाहिजे ॥२८॥ वरिष्ठ आणी
 कनिष्ठ । भ्रष्ट आणी अंतरनिष्ठ । सारासारविचार
 पष्ट । कळला पाहिजे ॥२९॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे नानाउपासनानिरूपणनाम
 समाप्त नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

पंचभूतें चाले जग । पंचभूतांची लगवग । पंचभूते
 गेलियां मग । काये आहे ॥१॥ श्रोता वक्त्यास
 बोले । भूतांचे महिमे वाढविले । आणि त्रिगुण
 कोठें गेले । सांगा स्वामी ॥२॥ अंतरात्मा पांचवें
 भूत । त्रिगुण त्याचें अंगभूत । सावध करूनियां

चित्त । बरें पाहें ॥३॥ भूत ह्यणिजे जितुकें जालें ।
 त्रिगुण जाल्यांत आले । इतुकेन मूळ खंडलें ।
 आशंकेचें ॥४॥ भूतांवेगळें कांहीं नाही । भूतजात
 हें सर्वही । येकावेगळें येक कांहीं । घडेचिना ॥५॥
 आत्म्याचेनी जाला पवन । पवनाचेन प्रगटे अग्र ।
 अग्नीपासून जीवन । ऐसें बोलती ॥६॥ जिविन
 आवधें डबाविलें । तें रविमंडळें आळलें । वन्ही-
 वायोचेन जालें । भूमंडळ ॥७॥ वन्ही वायो रवी
 नस्तां । तरी होते उदंड सीतळता । ते सीतळतेमधें
 उष्णता । येणें न्यायें ॥८॥ आवधें वर्मासी वर्म
 केलें । तरीच येवढें फांपावळें । देहेमात्र तितुकें
 जालें । वर्माकरितां ॥९॥ आवधें सीतळचि असतें ।
 तरी प्राणीमात्र मरोनी जाते । आवध्या उष्णेंचि
 करपतें । सकळ कांहीं ॥१०॥ भूमंडळ आळोन
 गोठलें । तें रविकिर्णें वाळोन गेलें । मग सहजचि देवें
 रचिलें । उपायासी ॥११॥ ह्यणोनी केला प्रज्यन्य-
 काळ । थंड जालें भूमंडळ । पुढें उष्ण कांहीं सीतळ ।
 सीतकाळ जाणावा ॥१२॥ सीतकाळें कष्टले लोक ।
 कर्पोन गेले वृक्षादिक । ह्यणोन पुढें कौतुक । उष्ण-
 काळाचें ॥१३॥ त्याहिमधें प्रातःकाळ । माध्यानकाळ
 सायंकाळ । सीतकाळ उष्णकाळ । निर्माण केले
 ॥१४॥ ऐसें येकाभागें येक केलें । विलेनें नेमस्त

लाविलें । घेणेंकरितां जगले । प्राणीमात्र ॥१५॥ नाना
 रसें रोग कठीण । ह्मणोनी औषधी केल्या निर्माण ।
 परंतु सृष्टीचें विवरण । कळलें पाहिजे ॥१६॥
 देहेमूळ रक्त रेत । त्या आपाचे होती दात । ऐसीच
 भूमंडळीं प्रचित । नाना रत्नांची ॥१७॥ सकळांसी
 मूळ जीवन बांधा । जीवनें चाले सकळ धंदा ।
 जीवनेंविण हरिगोविंदा । प्राणी कैचे ॥१८॥ जीव-
 नाचें मुक्ताफल । शुक्रासारखें सुढाल । हिरे
 माणिके इंद्रनीळ । ते जळें जाले ॥१९॥ महिमा
 कोणाचा सांगावा । जाला कर्दमुचि आधवा ।
 वेगवेगळु निवडावा । कोण्या प्रकारें ॥२०॥ परंतु
 बोलिले कांहींयेक । मनास कळावया विवेक ।
 जनामधें तार्किक लोक । समजती आवधें ॥२१॥
 आवधें समजलें हें वडेना । शास्त्रांशास्त्रांसी पडेना ।
 अनुमानें निश्चय होयेना । कांहींयेक ॥२२॥ अगाध
 गुण भगवंताचे । शेष वर्णुं न शके वाचे । वेदविधी
 तेहि काचे । देवेंविण ॥२३॥ आत्माराम सकळां
 पाळी । आवधें त्रयलोक्य सांभाळी । तथा येकें-
 विण धुळी । होये सर्वत्रांची ॥२४॥ जेथें आत्माराम
 नाही । तेथें उरों न शके कांहीं । त्रयलोकीचे
 प्राणी सर्वही । प्रेतरूपी ॥२५॥ आत्मा नस्तां येती
 मरणें । आत्म्याविण कैचें जिणें । वरा विवेक

समजणें । अंतर्यामीं ॥२६॥ समजणें जें विवेकाचें ।
 तेंहि आत्म्याविण कैचें । कोणीयेकें जगदीशाचें ।
 भजन करावें ॥२७॥ उपासना प्रगट जाली । तरी
 हे विचारणा कळली । याकारणें पाहिजे केली ।
 विचारणा देवाची ॥२८॥ उपासनेचा मोठा आश्रयो ।
 उपासनेविण निराश्रयो । उदंड केलें तरी तो जयो ।
 प्राप्त नाहीं ॥२९॥ समर्थाची नाहीं पाठी । तयास
 भलताच कुटी । याकारणें उठाउठी । भजन करावें
 ॥३०॥ भजन साधन अभ्यास । येणें पाविजे
 परलोकास । दास म्हणे हा विश्वास । धरिला
 पाहिजे ॥३१॥

इति दासबोधे गुरुशिष्यसवादे गुणभूतनिरूपणनाम
 समास दशम ॥ १० ॥

प्रकृतिपुरुष नाम दशक सप्तदश ॥१७॥

॥ श्रीराम ॥

निश्चळ ब्रह्मी चंचळ आत्मा । सकळां पर जो
 परमात्मा । चैतन्य साक्षी ज्ञानात्मा । शङ्खगुणैश्वरु
 ॥१॥ सकळ जगाचा ईश्वरु । ह्यणौन नामें जगदेश्वरु ।
 तयापासून विस्तारु । विस्तारला ॥२॥ शिवशक्ति

जगदेश्वरी । प्रकृतिपुरुष परमेश्वरी । मूळमाया
गुणेश्वरी । गुणक्षोभिणी ॥३॥ क्षेत्रज्ञ द्रष्टा कूटस्त
साक्षी । अंतरात्मा सर्वलक्षी । शुद्धसत्त्व महत्तत्त्व
परीक्षी । जाणता साधु ॥४॥ ब्रह्मा विष्णु महेश्वरु ।
नाना पिंडी जीवेश्वरु । त्यास भासती प्राणिमात्र ।
लाहानथोर ॥५॥ देहदेउळामधें बैसला । न भजतां
मारितो देहाला । ह्मणौनि त्याच्या भेणें तयाला ।
भजती लोक ॥६॥ जे वेळेसी भजन चुकलें । तें तें
तेव्हां पळ्याडिलें । आवडीनें भजों लागले । सकळ
लोक ॥७॥ जें जें जेव्हां आक्षेपिलें । तें तें तत्का-
ळचि दिधलें । त्रैलोक्य भजों लागलें । यें प्रकारें
॥८॥ पांचा विषयांचा नैव्यद्य । जेव्हां पाहिजे
तेव्हां सिद्ध । ऐसें न करितां सद्य । रोग होतो
॥९॥ जेणें काळें नैव्यद्य पावेना । तेणें काळें देव
राहेना । भाग्य वैभव पदार्थ नाना । सांडून जातो
॥१०॥ जातो तो कळों देईना । कोणास ठाउकें
होयेना । देवेंविण अनुमानेना । कोणास देव ॥११॥
देव पाहावयाकारणें । देउळें लागती पाहाणें ।
कोठें तरी देउळाच्या गुणें । देव प्रगटे ॥१२॥
देउळें ह्मणिजे नाना शरीरें । तेथें राहिजे जीवेश्वरें
नाना शरीरें नाना प्रकारें । अनंत भेदें ॥१३॥
चालती बोलती देउळें । त्यामधें राहिजे राउळें ।

जितुकीं देउळें तितुकीं सकळें । कळलीं पाहिजे
 ॥१४॥ मळ कूर्म वाराह देउळें । भूगोल धरिला
 सर्वकाळें । कराळें विक्राळें निर्मळें । कितियेक
 ॥१५॥ कित्येक देउळीं सौख्य पाहे । भरतां आवर्षे
 सिंध आहे । परी तें सर्वकाळ न राहे । अशाश्वत
 ॥१६॥ अशाश्वताचा मस्तकमणी । जयाची येवढी
 करणी । दिसेना तरी काये जालें धनी । तथासीच
 ह्मणावें ॥१७॥ उद्भवोन्मुख होतां अभेद । विमुख
 होतां उदंड खेद । ऐसा अधोर्ध संवाद । होत
 जातो ॥१८॥ सकळांचें मूळ दिसेना । भव्य भारी
 आणी भासेना । निमिष्य येक वसेना । येके ठाई
 ॥१९॥ ऐसा अगाध परमात्मा । कोण जाणे त्याचा
 महिमा । तुझी लीळा सर्वोत्तमा । तूंच जाणसी ॥२०॥
 संसारा आलियाचें सार्थक । जेथें नित्यानित्यविवेक ।
 येहलोक आणि परलोक । दोनी साधिले ॥२१॥
 मननसीळ लोकांपासी । अखंड देव आहिर्निशी ।
 पाहातां त्यांच्या पूर्वसंचितासी । जोडा नाही ॥२२॥
 अखंड योग ह्मणोनि योगी । योग नाही तो
 वियोगी । वियोगी तोहि योगी । योगवळें ॥२३॥
 भल्यांची महिमा ऐसी । जे सन्मार्ग लावी लोकांसी ।
 पोहणार असतां बुडतयासी । बुडों नेदावें ॥२४॥
 स्थूलसूक्ष्मतत्त्वज्ञाडा । पिंडब्रह्मांडाचा निवाडा ।

प्रचित पाहे ऐसा थोडा । भूमंडळीं ॥२५॥ वेदांतीचें
 पंचिकर्ण । अखंड तयार्चें विवर्ण । माहांवाक्यें
 अंतःकरण । रहस्य पाहे ॥२६॥ ये पृथ्वीमधें विवेकी
 असती । धन्य तयांची संगती । श्रवणमात्रें पावती
 गती । प्राणीमात्र ॥२७॥ सत्संग आणी सत्शास्त्र-
 श्रवण । अखंड होतसे विवर्ण । नाना सत्संग
 आणी उत्तम गुण । परोपकाराचे ॥२८॥ जे
 सद्कीर्तीचे पुरुष । ते परमेश्वराचे अंश । धर्म-
 स्थापनेचा हव्यास । तेथेंचि वसे ॥२९॥ विशेष
 सारासार विचार । तेणें होय जगगोद्वार । संगत्यागें
 निरंतर । होऊन गेले ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे देवबळात्कारनाम

समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

ब्रह्म निर्मळ निश्चळ । जैसें गगन अंतराळ । निरा-
 कार केवळ । निर्विकारी ॥१॥ अंतचि नाही तें
 अनंत । शाश्वत आणी सदोदित । असंत नव्हे तें
 संत । सर्वकाल ॥२॥ परब्रह्म तें अविनाश । जैसें
 आकाश अवकाश । न तुटे न फुटे सावकास ।

जैसें तैसें ॥३॥ तेथें ज्ञान ना अज्ञान । तेथें स्मरण
 ना विस्मरण । तेथें अखंड निर्गुण । निरावलंबी
 ॥४॥ तेथें चंद्र सूर्य ना पावक । नव्हे काळोखें ना
 प्रकाशक । उपाधीवेगळें येक । निरोपाधी ब्रह्म
 ॥५॥ निश्चळीं स्मरण चेतलें । त्यास चैतन्य ऐसें
 कल्पिलें । गुणसमानत्वें जालें । गुणसाम्य ऐसें
 ॥६॥ गगनीं आली अभ्रछयाया । तैसी जाणिजे
 मूळमाया । उद्भव आणी विलया । वेळ नाही ॥७॥
 निर्गुणीं गुणविकारु । तोचि शङ्खगुणेश्वरु । अर्धनारी-
 नटेश्वरु तथास ह्यणिजे ॥८॥ आदिशक्ति शिवशक्ति ।
 मुळीं आहे सर्वशक्ति । तेथून पुढें नाना वेक्ती ।
 निर्माण जाल्या ॥९॥ तेथून पुढें शुद्धसत्व । रजतमाचें
 गूढत्व । तथास ह्यणिजे महत्त्व । गुणक्षोभिणी
 ॥१०॥ मुळीं असेचिना वेक्ती । तेथें कैची शिवशक्ती ।
 ऐसें ह्यणाल तरी चितीं । सावधान असावें ॥११॥
 ब्रह्मांडावरून पिंड । अथवा पिंडावरून ब्रह्मांड ।
 अधोर्ध पाहातां निवाड । कळीं येतो ॥१२॥ बीज
 फोडून आणिलें मना । तेथें फळ तों दिसेना ।
 वाढत वाढत पुढें नाना । फळें येती ॥१३॥ फळ
 फोडितां बीज दिसे । बीज फोडितां फळ नसे ।
 तैसा विचार असे । पिंडब्रह्मांडीं ॥१४॥ नरनारी दोनी
 भेद । पिंडीं दिसती प्रसिद्ध । मुळीं नस्तां विशद ।

होतील कैसी ॥१५॥ नाना बीजरूप कल्पना ।
 तीत काये येक असेना । सूक्ष्म लक्षणोनि भासेना ।
 येकायेकी ॥१६॥ स्थूळाचें मूळ ते वासना । ते
 वासना आधीं दिसेना । स्थूळावेगळें अनुमानेना ।
 सकळ कांहीं ॥१७॥ कल्पनेची सृष्टी केली । ऐसीं
 वेदशास्त्रें बोलिलीं । दिसेना लक्षणोनि मिथ्या केलीं ।
 न पाहिजेत कीं ॥१८॥ पडदा येका येका जन्माचा ।
 तेथें विचार कळे कैचा । परंतु गूढत्व हा नेमाचा ।
 ठाव आहे ॥१९॥ नाना पुरुषांचे जीव । नाना
 स्त्रियांचे जीव । येकचि परी देहस्वभाव । वेगळाले
 ॥२०॥ नवरीस नवरी नलगे । ऐसा भेद दिसों
 लागे । पिंडावरून उमगे । ब्रह्मांडबीज ॥२१॥
 नवरीचें मन नवऱ्यावरी । नवऱ्याचें मन नवरीवरी ।
 ऐसी वासनेची परी । मुळींहून पाहावी ॥२२॥
 वासना मुळींची अभेद । देहसमंधे जाला भेद ।
 तुटतां देहाचा समंध । भेद गेला ॥२३॥ नरनारीचें
 बीजकारण । शिवशक्तीमधें जाण । देह धरितां
 प्रमाण । कळों आलें ॥२४॥ नाना प्रीतीच्या
 वासना । येकाचें येकास कळेना । तिक्षण दृष्टीनें
 अनुमाना । कांहींसें येतें ॥२५॥ बाळकास वाढवी
 जननी । हें तों नव्हे पुरुषाचेनी । उपाधी वाढे जये-
 चेनी । ते हे वनिता ॥२६॥ वीट नाही कंटाळा

नाही । आलस्य नाही त्रास नाही । इतुकी माया
 कोठेंचि नाही । मातेवेगळी ॥२७॥ नाना उपाधी
 वाढऊं जाणे । नाना मायेनें गोऊं जाणे । नाना
 प्रीति लाऊं जाणे । नाना प्रपंचाची ॥२८॥ पुरुषास
 स्त्रीचा विश्वास । स्त्रीस पुरुषाचा संतोष । परस्परे
 वासनेस । बांधोन टाकिलें ॥२९॥ ईश्वरें मोठें सूत्र
 केले । मनुष्यमात्र गुंतोन राहिलें । लोभाचें गुंडालें
 केले । उगवेना ऐसें ॥३०॥ ऐसी परस्परे आवडी ।
 स्त्रीपुरुषांची माहां गोडी । हे मुळींहून चालिली
 रोकडी । विवेकें पाहावी ॥३१॥ मुळीं सूक्ष्म निर्माण
 जालें । पुढें पष्ट दिसोन आलें । उत्पत्तीचें कार्य
 चाले । उभयतांकरितां ॥३२॥ मुळीं शिवशक्ती
 स्वरें । पुढें जालीं वधुवरें । चौऱ्यासि लक्ष विस्तारें ।
 विस्तारली जे ॥३३॥ येथें शिवशक्तीचें रूप केले ।
 श्रोतीं मनास पाहिजे आणिलें । विवरलियांविण
 बोलिलें । तें वेर्थ जाणावें ॥३४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे शिवशक्तिनिरूपणनाम
 समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्राराम ॥

थांबा थांबा ऐका ऐका । आधींच ग्रंथ सोडूं नका ।
 सांगितलें तें ऐका । सावधपणें ॥१॥ श्रवणामध्यें

सार श्रवण । ते हें अध्यात्मनिरूपण । सुचित
करून अंतःकर्ण । ग्रन्थामधें विवरावें ॥२॥ श्रवण-
मननाचा विचार । निजध्यासें साक्षात्कार । रोकडा
मोक्षाचा उधार । बोलोंचि नये ॥३॥ नाना रत्नें
परीक्षितां । अथवा वजनें करितां । उत्तम सोनें पुटीं
घालितां । सावधान असावें ॥४॥ नाना नाणीं
मोजून घेणें । नाना परीक्षा करणें । विवेकी मनु-
ष्यासी बोलणें । सावधपणें ॥५॥ जैसें लाखोलीचें
धान्य । निवडून वेंचितां होतें मान्य । सगट मानितां
अमान्य । देव क्षोभे ॥६॥ येकांतीं नाजुक कारवार ।
तेथें असावें अतितत्पर । त्याच्या कोटिगुणें विचार ।
अध्यात्मग्रन्थीं ॥७॥ काहिण्या कथा गोष्टी पवाड ।
नाना अवतारचरित्रें वाड । त्या समस्तांमध्ये जाड ।
अध्यात्मविद्या ॥८॥ गत गोष्टीस ऐकिलें । तेणें
काये हातास आलें । ह्मणती पुण्य प्राप्त जालें ।
थरी तें दिसेना कीं ॥९॥ तैसें नव्हे अध्यात्मसार ।
हा प्रचितीचा विचार । कळतां अनुमानाचा संवहार ।
होत जातो ॥१०॥ मोठे मोठे येऊन गेले । आत्म्या-
करितांच वर्तले । त्या आत्म्याचा महिमा बोले । ऐसा
कवणु ॥११॥ युगानयुगें येकटा येक । चालवितो
तिनी लोक । त्या आत्म्याचा विवेक । पाहिलाच
पाहावा ॥१२॥ प्राणी आले येऊन गेले । ते जैसें जैसें

वर्तले । ते वर्तणुकेचें कथन केलें । इछेसारखें ॥१३॥
 जेथें आत्मा नाही दाट । तेथें अवघें सरसपाट ।
 आत्म्याविण वापुडें काष्ठ । काये जाणे १४॥ ऐसें
 वरिष्ठ आत्मज्ञान । दुसरें नाही यासमान । सृष्टीमधें
 विवेकी सज्जन । तेचि हें जाणती ॥१५॥ पृथ्वी
 आणी आप तेज । याचा पृथ्वीमध्ये समज ।
 अंतरात्मा तत्वबीज । तें वेगळेंचि राहिलें ॥१६॥
 वायोपासून पैलिकडे । जो कोणी विवेकें पवाडे ।
 जवळीच आत्मा सांपडे । तथा पुरुषासी ॥१७॥
 वायो आकाश गुणमाया । प्रकृतिपुरुष मूळमाया ।
 सूक्ष्मरूपें प्रचित येया । कठिण आहे ॥१८॥
 मायादेवीच्या धांदली । सूक्ष्मी कोण मन घाली ।
 समजला त्याची तुटली । संदेहवृत्ती ॥१९॥ मूळमाया
 चौथा देह । जाला पाहिजे विदेह । देहातीत
 होऊन राहे । धन्य तो साधु ॥२०॥ विचारें ऊर्ध्व
 चढती । तथासीच ऊर्ध्वगती । येरां सकळां अधोगती ।
 पदार्थज्ञानें ॥२१॥ पदार्थ चांगले दिसती । परी ते
 सर्वेचि नासती । अतो भ्रष्ट ततो भ्रष्ट होती । लोक
 तें ॥२२॥ याकारणें पदार्थज्ञान । नाना जिनसीचा
 अनुमान । सर्व सांडून निरंजन । धुंडीत जावें ॥२३॥
 अष्टांग योग पिंडज्ञान । त्याहून थोर तत्वज्ञान ।
 त्याहून थोर आत्मज्ञान । तें पाहिलें पाहिजे ॥२४॥

मूळमायेचे सेवटीं । हरिसंकल्प मुळीं उठी । उपा-
सनायोगें मिठी । तेथें घातली पाहिजे ॥२५॥ मग
त्यापैलिकडे जाण । निखळ ब्रह्म निर्गुण । निर्मळ
निश्चळ त्याची खूण । गगनासारिखी ॥२६॥
येथून तेथवरी दाटलें । प्राणीमात्रांस भेटलें ।
पदार्थमात्रीं लिगटलें । व्यापून आहे ॥२७॥ त्याऐसें
नाहीं थोर । सूक्ष्माहून सूक्ष्म विचार । पिंडब्रह्मांडाचा
संहार । होतां कळे ॥२८॥ अथवा पिंडब्रह्मांड
असतां । विवेकप्रळये पाहों जातां । शाश्वत कोण
हें तत्वतां । उमजों लागे ॥२९॥ करून अवघा
तत्वझाडा । सारासाराचा निवाडा । सावधपणें
ग्रन्थ सोडा । सुखिनावें ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे श्रवणनिरूपणनाम
समास तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

बहुत जनासी उपाये । वक्त्यास पुसतां त्रासों नये ।
बोलतां बोलतां अन्वये । सांडूं नये ॥१॥ श्रोत्यानें
आशंका घेतली । ते तत्काळ पाहिजे फेडिली ।
स्वगोष्टीनें स्वगोष्टी पेंचली । ऐसें न व्हावें ॥२॥
पुढें धरितां मार्गें पेंचला । मार्गें धरितां पुढें उडाला ।

ऐसा सांपडतचि गेला । ठाईं ठाईं ॥३॥ पोहणारचि
 गुचक्या खातो । जनास कैसा काहूं पाहातो ।
 आशय लोकांचा राहातो । ठाईं ठाईं ॥४॥ आपणचि
 बोलिला संवहार । आपणचि बोलिजे सर्वसार ।
 दुस्तर मायेचा पार । टाकिला पाहिजे ॥५॥ जें
 जें सूक्ष्म नाम व्यावें । त्याचें रूप त्रिंजऊन द्यावें ।
 तरीच वक्ता ह्मणवावें । विचारवंत ॥६॥ ब्रह्म कैसें
 मूळमाया कैसी । अष्टधा प्रकृति शिवशक्ति कैसी ।
 शंडगुणेश्वराची स्थिति कैसी । गुणसाम्याची ॥७॥
 अर्धनारीनटेश्वर । प्रकृतिपुरुषाचा विचार । गुण-
 क्षोभिणी तदनंतर । त्रिगुण कैसे ॥८॥ पूर्वपक्ष
 कोठून कोठवरी । वाच्यांश लक्ष्यांशाची परी ।
 सूक्ष्म नाना विचार करी । धन्य साधु ॥९॥ नाना
 पाल्हाळीं पडेना । बोलिलेंचि बोलवेना । मौन्य-
 गर्भ अनुमाना । आणून सोडी ॥१०॥ घडी येक
 विमळ ब्रह्म । घडी येक ह्मणे सर्व ब्रह्म । द्रष्टा
 साक्षी सत्ता ब्रह्म । क्षण येक ॥११॥ निश्चळ तेंचि
 जालें चंचळ । चंचळ तेंचि ब्रह्म केवळ । नाना
 प्रसंगीं खळखळ । निवाडा नाही ॥१२॥ चळतें
 आणी निश्चळ । अवघें चैतन्यचि केवळ । रूपें
 वेगळालीं पांजळ । कदापी बोलवेना ॥१३॥ उगीच
 करी गथागोवी । तो लोकांस कैसें उगवी । नाना

निश्चयें नाना गोवी । पडत जाते ॥१४॥ भ्रमास
 ह्मणें परब्रह्म । परब्रह्मास ह्मणे भ्रम । ज्ञातेपणाचा
 संभ्रम । बोलोन दावी ॥१५॥ घाली शास्त्रांची दड-
 पण । प्रचितिविण निरूपण । पुसों जातां उगाच
 सीण । अत्यंत मानी ॥१६॥ ज्ञात्यास आणि
 पदार्थभिडा । तो काय बोलेल वापुडा । सारासाराचा
 निवाडा । जाला पाहिजे ॥१७॥ वैद्य मात्रेची स्तुती
 करी । मात्रा गुण कांहींच न करी । प्रचितिविण
 तैसी परी । ज्ञानाची जाली ॥१८॥ जेथें नाही
 सारासार । तेथें अवघा अंधकार । नाना घरी-
 क्षेचा विचार । राहिला तेथें ॥१९॥ पाप
 पुण्य स्वर्ग नर्क । विवेक आणि अविवेक ।
 सर्वब्रह्मीं काये येक । सांपडलें नाही ॥२०॥ पावन
 आणि पतन । दोनीं मानिलीं तत्समान । निश्चये
 आणि अनुमान । ब्रह्मरूप ॥२१॥ ब्रह्मरूप जालें
 आघवें । तेथें काये निवडावें । आवघी साकरचि
 टाकावें । काये कोठें ॥२२॥ तैसैं सार आणि
 असार । अवघा जाला येकंकार । तेथें बळावला
 अविचार । विचार कैंचा ॥२३॥ वंघ निंघ येक
 जालें । तेथें काये हाता आलें । उन्मत्त द्रव्यें जें
 भुललें । तें भलतेंच बोले ॥२४॥ तैसा अज्ञानभ्रमें
 भुलला । सर्व ब्रह्म ह्मणोन बैसला । माहांपापी

आणि भला । येकचि मानी ॥२५॥ सर्वसंगपरि-
 त्याग । अव्हासवा विषयेभोग । दोषे येकचि मानितां
 मग । काये उरलें ॥२६॥ भेद ईश्वर करून गेला ।
 त्याच्या वाचेन न वचे मोडिला । मुखामधें घांस
 घातला । तो अपानीं घालावा ॥२७॥ ज्या इंद्रि-
 यांस जो भोग । तो तो करी येथासांग । ईश्वराचें
 केलें जग । मोडितां उरेना ॥२८॥ अवधी भ्रांतीची
 भुटाटकी । प्रचितिविण गोष्टी लटकी । वेड लागलें
 जे बटकी । तें भलतेंचि बोले ॥२९॥ प्रत्ययज्ञाता
 सावधान । त्याचें ऐकावें निरूपण । आत्मसाक्षा-
 त्काराची खूण । तत्काळ बाणे ॥३०॥ वेडें वांकडें
 जाणावें । आंधळें पाउलीं वोळखावें । वाकळ
 बोलणें सांडावें । वमक जैसें ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे अतुमाननिर्शननाम

समाप्त चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

येकवीस सहश्र सासें जपा । नेमून गेली ते अजपा ।
 विचार पाहातां सोपा । सकळ कांहीं ॥१॥ मुखीं
 नासिकीं असिजे प्राणें । त्यास अखंड येणें जाणें
 याचा विचार पाहाणें । सूक्ष्मदृष्टीं ॥२॥ मुळीं पाहातां

येक स्वर । त्याचा तार मंद्रे घोर । त्या घोराहून
 सूक्ष्म विचार । अजपाचा ॥३॥ सरिगमपदनिम ।
 सरिं मात्रुका सायास । प्रथम स्वरें मात्रुकांस । ह्मणोन
 पाहावें ॥४॥ परेवाचेहून अर्ते । आणि पश्यंती-
 खालते । स्वराचें जन्मस्थान ते । तेथून उठे ॥५॥
 येकांती उगेंच बैसावें । तेथें हें समजोन पाहावें ।
 अखंड व्यावें सांडावें । प्रभंजनासी ॥६॥ येकांती
 मौन्य धरून वैसे । सावध पाहातां कैसें भासे ।
 सोहं सोहं ऐसे । शब्द होती ॥७॥ उच्चारेंविण जे
 शब्द । ते जाणावे सहजशब्द । प्रत्यया येती परंतु
 नाद । कांहींच नाही ॥८॥ ते शब्द सांडून बैसला ।
 तो मौनी म्हणावा भला । योगाभ्यासाचा गल्बला ।
 याकारणें ॥९॥ येकांती मौन्य धरून बैसला । तेथें
 कोण शब्द जाला । सोहं ऐसा भासला । अंतर्यामी
 ॥१०॥ धरितां सो सांडितां हं । अखंड चाले सोहं
 सोहं । याचा विचार पाहातां बहु । विस्तारला
 ॥११॥ देहधारक तितुका प्राणी । श्वेतजउद्धि-
 जादिक खाणी । स्वासोस्वास नस्तां प्राणी । कैसे
 जिती ॥१२॥ ऐसी हे अजपा सकळांसी । परंतु
 कळे जाणत्यासी । सहज सांडून सायासीं । पडोंच
 नये ॥१३॥ सहज देव असतचि असे । सायासें
 देव फुटे नासे । नासिवंत देवास विश्वासे । ऐसा

कवणु ॥१४॥ जगदांतरार्चं दर्शन । सहज घडे
 अखंड ध्यान । आत्मइछेनें जन । सकळ वर्तती
 ॥१५॥ आत्मयांचे समाधान । घडे तैसेंचि आशन ।
 सांडलें फिटलें समर्पण । तयासीच होये ॥१६॥ अन्न-
 पुरुष पोटी वसती । तयास अवदानें सकळ देती ।
 लोक आज्ञेमधें असती । आत्मयांचे ॥१७॥ सहज
 देवजपध्यानें । सहज चालणें स्तुति स्तवनें । सहज
 घडे तें भगवांचें । मान्य कीजे ॥१८॥ सहज सम-
 जायाकारणें । नाना हठयोग करणें । परंतु येकायेकीं
 समजणें । घडत नाही ॥१९॥ द्रव्य चुकतें दरिद्र
 येतें । तळीं लक्ष्मी वरी वर्तते । प्राणी काये करील
 तें । ठाउकें नाही ॥२०॥ तळधरांमधें उदंड द्रव्य ।
 भिंतीमधें घातलें द्रव्य । स्तंभी तुळवटीं द्रव्य ।
 आपण मधें ॥२१॥ लक्ष्मीमधें करंटा नांदे । त्याचें
 दरिद्र आधीक सांदे । नवल केलें परमानंदें । परम-
 पुरुषें ॥२२॥ येक पाहाती येक खाती । ऐसी
 विवेकार्ची गती । प्रवृत्ति अथवा निवृत्ती । येणेंचि
 न्यायें ॥२३॥ अंतरी वसतां नारायेणें । लक्ष्मीस
 काये उणें । ज्याची लक्ष्मी तो आपणें । बळकट
 धरावा ॥२४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे अजपानिरूपणनाम

समाप्त पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

आत्मा देहामध्ये असतो । नाना सुखदुखें भोगितो ।
 सेवटीं शरीर सांडून जातो । येकायेकीं ॥१॥ शरीरीं
 शक्ति तारुण्यपणीं । नाना सुखें भोगी प्राणी ।
 अशक्त होतां वृद्धपणीं । दुःखें भोगी ॥२॥ मरावेना
 ऐसी आवडी । हातपाये खोडून प्राण सोडी । नाना
 दुःखें अवघडी । वृद्धपणीं ॥३॥ देहआत्मयांची
 संगती । कांहींयेक सुख भोगिती । चर्फडचर्फडून
 जाती । देहांतकाळीं ॥४॥ ऐसा आत्मा दुःख-
 दायक । येकांचे प्राण घेती येक । आणी सेवटीं
 निरार्थक । कांहींच नाही ॥५॥ ऐसा दों दिसांचा
 भ्रम । त्यास ह्मणती परब्रह्म । नाना दुःखाचा संभ्रम ।
 मानून घेतला ॥६॥ दुःखी होऊन चर्फडून गेले । तेथें
 कोण समाधान जालें । कांहींयेक सुख भोगिलें । तों
 सर्वेंचि दुःख ॥७॥ जन्मदारभ्य आठवावें । ह्मणिजे
 अवघें पडेल ठावें । नाना दुःख मोजावें । काये
 ह्मणोनी ॥८॥ ऐसी आत्मयांची संगती । नाना
 दुःखें प्राप्त होती । दैन्यवाणे होऊन जाती । प्राणी-
 मात्र ॥९॥ कांहीं आनंद कांहीं खेद । जन्मवरी
 पडिला समंध । नाना प्रकारीं विरुद्ध । तडातोडी
 ॥१०॥ निद्राकाळीं हेकुण पिसा । नाना प्रकारीं
 वळसा । नाना उपाये वळसा । त्यांस होये ॥११॥

भोजनकाळीं माश्या येती । नाना पदार्थ उंदीर नेती ।
 पुढें त्यांचीहि फजीती । मार्जरे करिती ॥१२॥ वा
 चामवा गोंचिड । गांधेले कानटे उदंड । येकास
 येक चर्फड । दोहिकडे ॥१३॥ विंचु सर्प वाग रिसें ।
 सुसरी लांडिगे माणसास माणसें । परस्परे सुख-
 संतोषे । येकहि नाही ॥१४॥ चौन्यासि लक्ष उत्पत्ती ।
 येकांस येक भक्षिती । नाना पीडा दुःखणी किती ।
 ह्मणोन सांगावे ॥१५॥ ऐसी अंतरात्म्याची करणी ।
 नाना जीव दाटले धरणी । परस्परे संवहारणी । येक-
 येकांची ॥१६॥ अखंड रडती चर्फडिती । विवळ-
 विवळों प्राण देती । मूर्ख प्राणी त्यास ह्मणती । परब्रह्म
 ॥१७॥ परब्रह्म जाणार नाही । कोणास दुःख देणार
 नाही । स्तुति निंदा दोनी नाही । परब्रह्मी ॥१८॥
 उदंड सिव्या दिधल्या । तितुक्या अंतरात्म्यास
 लागल्या । विचार पाहातां प्रत्यया आल्या । येथातथ्य
 ॥१९॥ धगडीचा वटकीचा लवंडीचा । गधडीचा
 कुतरीचा वोंगळीचा । ऐसा हिसेव सिव्यांचा । किती
 ह्मणोनि सांगावा ॥२०॥ इतुकें परब्रह्मीं लागेना ।
 तेथें कल्पनाचि चालेना । तडातोडीचें ज्ञान मानेना ।
 कोणीयेकासी ॥२१॥ सृष्टीमधें सकळ जीव ।
 सकळांस कैचें वैभव । याकारणें ठायाठाव । निर्मिला
 देवें ॥२२॥ उदंड लोक बाजारीचे । जें जें आलें

तें तें वेचे । उत्तम तितुके भाग्याचे । लोक घेती
 ॥२३॥ येणेंचि न्यार्ये अन्नवसन । येणेंचि न्यार्ये
 देवतार्चन । येणेंचि न्यार्ये ब्रह्मज्ञान । प्राप्तव्यासारिखें
 ॥२४॥ अवघेच लोक सुखी असती । संसार गोड
 करून नेती । महाराजे वैभव भोगिती । तें करंट्यास
 कैचें ॥२५॥ परंतु अंती नाना दुःखें । तेथें होतें
 सगट सारिखें । पूर्वी भोगिलीं नाना सुखें । अंती
 दुःख सोसवेना ॥२६॥ कठीण दुःख सोसवेना ।
 प्राण शरीर सोडिना । मृत्युदुःख सगट जना ।
 कामाविस करी ॥२७॥ नाना अवेवहीन जालें ।
 तैसेंचि पाहिजे वर्तलें । प्राणी अंतकाळीं गेलें ।
 कामाविस होउनी ॥२८॥ रूप लावण्य अवघें जातें ।
 शरीरसामर्थ्य अवघें राहातें । कोणी नस्तां मरतें ।
 आपद्आपदां ॥२९॥ अंतकाळ दैन्य दीन ।
 सकळिकांस तत्समान । ऐसें चंचळ अवलक्षण ।
 दुःखकारी ॥३०॥ भोगून अभोक्ता ह्मणती । हे तों
 अवघीच फजिती । लोक उगेच बोलती । पाहिल्या-
 विण ॥३१॥ अंतकाळ आहे कठीण । शरीर सोडिना
 प्राण । बराड्यासारिखें लक्षण । अंतकाळीं ॥३२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे देहात्मनिरूपणनाम

समास षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

मुळीं उदक निवळ असतें । नाना वल्लींमधें जातें ।
 संगदोषें तैसें होतें । आंळ तिक्षण कडवट ॥१॥
 आत्मा आत्मपणें असतो । देहसंगें विकारतो ।
 साभिमानें भरीं भरतो । भलतिकडे ॥२॥ वरी
 संगती सांपडली । जैसी उंसास गोडी आली ।
 विषवल्ली फांपावली । घातकी प्राणी ॥३॥ अठरा-
 भार वनस्पती । गुण सांगवे ते किती । नाना
 देहाचे संगती । आत्मयांस होये ॥४॥ त्यामधें
 कोणी भले । ते संतसंगें निघाले । देहाभिमान
 सांडून गेले । विवेकबळें ॥५॥ उदकाचा नाशचि
 होतो । आत्मा विवेकें निघतो । ऐसा आहे प्रत्यय
 तो । विवेकें पाहा ॥६॥ ज्यास स्वहितचि करणें ।
 त्यास किती ह्मणौन सांगणें । हें ज्याचें त्यानें
 समजणें । सकळ कांहीं ॥७॥ आपला आपण करी
 कुडावा । तो आपला मित्र जाणावा । आपला
 नाश करी तो समजावा । वैरी ऐसा ॥८॥ आपलें
 आपण अन्हित करावें । त्यास आडवें कोण निघावें ।
 येकांतीं जाऊन जावें । मारी आपणासी ॥९॥ जो
 आपला आपण घातकी । तो आत्महत्यारा पातकी ।
 याकारणें विवेकी । धन्य साधु ॥१०॥ पुण्यवंतां
 सत्संगती । पापिष्टां असत्संगती । गति आणि

अवगती । संगतीयोगें ॥११॥ उत्तमसंगती धरावी ।
 आपली आपण चिंता करावी । अंतरीं बरी विव-
 रावी । बुद्धि जाणत्याची ॥१२॥ इहलोक आणि
 परलोक । जाणता तो सुखदायेक । नेणत्याकरितां
 अविवेक । प्राप्त होतो ॥१३॥ जाणता देवाचा
 अंश । नेणता ह्यणिजे तो राक्षस । यामधें जें
 विशेष । तें जाणोन घ्यावें ॥१४॥ जाणता तो
 सकळां मान्य । नेणता होतो अमान्य । जेणेंकरितां
 होईजे धन्य । तेंचि घ्यावें ॥१५॥ साक्षपी शाहा-
 ण्याची संगती । तेणें साक्षपी शाहाणे होती ।
 आळसी मूर्खाची संगती । आळसी मूर्ख ॥१६॥
 उत्तमसंगतीचें फळ सुख । अद्धमसंगतीचें फळ
 दुःख । आनंद सांडुनियां शोक । कैसा घ्यावा ॥१७॥
 ऐसें हें प्रगट दिसे । जनामधें उदंड भासे । प्राणीमात्र
 वर्ततसे । उभयेयोगें ॥१८॥ येका योगें सकळ योग ।
 येका योगें सकळ वियोग । विवेकयोगें सकळ
 प्रयोग । करीत जावे ॥१९॥ अवचितें सांक्रडीत
 पडिलें । तरी तेथून पाहिजे निघालें । निघोन जातां
 जालें । परम समाधान ॥२०॥ नाना दुर्जनांचा
 संग । क्षणक्षणा मनभंग । याकारणें कांहीं रंग ।
 राखोन जावें ॥२१॥ शाहाणा येत त्याच्या गुणें ।
 पाहों जातां काये उणें । सुख संतोष भोगणें । नाना

श्लाघ्यता ॥२२॥ आतां लोकीं ऐसैं आहे । सृष्टीमधें
वर्तताहे । जो कोणी समजोन पाहे । त्यास घडे ॥२३॥
बहुरत्न वसुंधरा । जाणजाणों विचार करा । सम-
जल्यां प्रत्ययो अंतरा- । माजी येतो ॥२४॥ दुर्बळ
आणि संपन्न । वेडें आणि वित्पन्न । हें अखंड
दंडायमान । असतचि असे ॥२५॥ येक भाग्य-
पुरुष मोडती । येक नवे भाग्यवंत होती । तैसीच
विद्या वित्पती । होत जाते ॥२६॥ येक भरे येक
रितें । रितें मागुतें भरतें । भरतेंहि रितें होतें ।
काळांतरीं ॥२७॥ ऐसी हे सृष्टीची चाली । संपत्ति
दुपाराची साउली । वयेसा तरी निघोन गेली ।
हळुहळु ॥२८॥ वाळ तारुण्य आपलें । वृथाप्य
प्रचितीस आलें । ऐसैं जाणोन सार्थक केलें ।
पाहिजे कोणियेकें ॥२९॥ देह जैसें केलें तैसें होतें ।
येत्न केल्यां कार्ये साधतें । तरी मम कष्टावें तें ।
काये निमित्त्य ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे जगजीवननिरूपणनाम
समाप्त सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

नाभीपासून उन्मेषवृत्ती । तेचि परा जाणिजे श्रोती ।
 ध्वनिरूप पश्यंती । हृदई वसे ॥१॥ कंठापासून नाद
 जाता । मध्येषा वाचा बोलिजे त्याला । उच्चार
 होतां अक्षराळा । वैखरी बोलिजे ॥२॥ नाभिस्थानी
 परा वाचा । तोचि ठाव अंतःकर्णाचा । अंतःकर्ण-
 पंचकाचा । निवाडा ऐसा ॥३॥ निर्विकल्प जें स्फुरण ।
 उगेंच असतां आठवण । तें जाणावें अंतःकर्ण ।
 जाणतीकळा ॥४॥ अंतःकर्ण आठवले । पुढें होये
 नव्हेसं गमले । करूं न करूं ऐसें वाटले । तेचि मन
 ॥५॥ संकल्प विकल्प तेचि मन । जेणेंकरितां अनु-
 मान । पुढें निश्चयो तो जाण । रूप बुद्धीचें ॥६॥
 करीनचि अथवा न करी । ऐसा निश्चयोचि करी ।
 तेचि बुद्धि हे अंतरीं । विवेकें जाणावी ॥७॥ जे
 वस्तूचा निश्चये केला । पुढें तेचि चिंतूं लागला ।
 तें चित्त बोलिल्या बोला । येथार्थ मानावें ॥८॥
 पुढें कार्याचा अभिमान धरणें । हें कार्यें तों अगत्य
 करणें । ऐस्या कार्यास प्रवर्तणें । तोचि अहंकारु ॥९॥
 ऐसें अंतःकर्णपंचक । पंच वृत्ती मिळोन येक ।
 कार्येभागें प्रकारपंचक । वेगळाले ॥१०॥ जैसे पांचहि
 प्राण । कार्येभागें वेगळाले जाण । नाही तरी
 वायोचें लक्षण । येकचि असे ॥११॥ सर्वांगीं व्यान

नाभी समान । कंठी उदान गुदी अपान । मुखी
 नासिकी प्राण । नेमस्त जाणावा ॥१२॥ बोलिलें
 हें प्राणपंचक । आतां ज्ञानइंद्रियेपंचक । श्रोत्र
 त्वचा चक्षु जिह्वा नासिक । ऐसीं हें ज्ञानेन्द्रिये ॥१३॥
 वाचा पाणी पाद शिस्न गुद् । हे कर्मइंद्रियं प्रसिद्ध ।
 शब्द स्वरूप रूप रस गंध । ऐसें हें विषयपंचक ॥१४॥
 अंतःकर्ण प्राणपंचक । ज्ञानेन्द्रिये कर्मेन्द्रिये पंचक ।
 पांचवें विषयपंचक । ऐसीं हे पांच पंचके ॥१५॥
 ऐसे हे पंचविस गुण । मिळोन सूक्ष्म देह जाण ।
 याचा कर्दम बोलिला श्रवण । केलें पाहिजे ॥१६॥
 अंतःकर्ण व्यान श्रवण वाचा । शब्दविषये आका-
 शाचा । पुढें विस्तार वायोचा । बोलिला असे ॥१७॥
 मन समान त्वचा प्राणी । स्पर्श रूप हा पवनी ।
 ऐसे हे अडाखे साधुनी । कोठा करावा ॥१८॥
 बुद्धि उदान नयेन चरण । रूपविषयाचें दर्शन ।
 संकेतें बोलिलें मन । घालून पाहिजे ॥१९॥ चित्त
 अपान जिह्वा शिस्न । रसविषये आप जाण । पुढें
 एका सावधान । पृथ्वीचें रूप ॥२०॥ अहंकार
 प्राण घ्राण । गुद् गंधविषये जाण । ऐसें केलें
 निरूपण । शास्त्रमते ॥२१॥ ऐसा हा सूक्ष्म
 देहे । पाहातां होईजे निसंदेहे । यथे मन घालून
 पाहे । त्यासीच हें उमजे ॥२२॥ ऐसें सूक्ष्म

देहे बोलिलें । पुढें स्थूल निरोपिलें । आकाश
 पंचगुणें वर्तलें । कैसें स्थुळीं ॥२३॥ काम क्रोध
 शोक मोहो भये । हा पंचविध आकाशाचा
 अन्वये । पुढें पंचविध वायो । निरोपिला ॥२४॥
 चळण वळण प्रासारण । निरोध आणि अकोचन ।
 हें पंचविध लक्षण । प्रभंजनार्चें ॥२५॥ क्षुधा त्रुषा
 आलस्य निद्रा मैथुन । हे तेजाचे पंचविध गुण ।
 आतां पुढें आपलक्षण । निरोपिलें पाहिजे ॥२६॥
 शुक्लीत श्रोणीत लाल मूत्र स्वेद । हा पंचविध आपाचा
 भेद । पुढें पृथ्वी विशद । केली पाहिजे ॥२७॥
 अस्ति मांस त्वचा नाडी रोम । हे पृथ्वीचे पंचविध
 धर्म । ऐसें स्थूल देहार्चें वर्म । बोलिलें असे ॥२८॥
 पृथ्वी आप तेज वायो आकाश । हे पांचाचे
 पंचविस । ऐसें मिळोन स्थूल देहास । बोलिजेतें ॥२९॥
 तिसरा देह कारण अज्ञान । चौथा देह माहाकारण
 ज्ञान । हे च्यारी देह निर्शितां विज्ञान । परब्रह्म तें
 ॥३०॥ विचारें चौदेहावेगळें केलें । मीपण तत्वां-
 सरिसें गेलें । अनन्य आत्मनिवेदन जालें । परब्रह्मीं
 ॥३१॥ विवेकें चुकला जन्म मृत्य । नरदेहीं साधिलें
 महत्कृत्य । भक्तियोगें कृत्यकृत्य । सार्थक जालें
 ॥३२॥ इति श्रीपंचीकर्ण । केलेंचि करावें विवर्ण ।
 लोहाचें जालें सुवर्ण । परिसाचेनयोगें ॥३३॥ हाहि

दृष्टांत घडेना । परिसान्नेन परीक्ष करवेना । शरण
जातां साधुजना । माधुच होइजे ॥३४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे तत्त्वनिरूपणनाम
समाप्त अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

स्थूल सूक्ष्म कारण माहाकारण । ऐसे हे चत्वार देह
जाण । जागृति स्वप्न सुषुप्ति पूर्ण । तुर्या जाणावी
॥१॥ विश्व तैजस प्राज्ञ । प्रत्यगात्मा हे अभिमान ।
नेत्रस्थान कंठस्थान हृदयस्थान । मूर्धनी ते ॥२॥
स्थूलभोग प्रविक्तभोग । आनंदभोग आनंदावभास-
भोग । ऐसे हे चत्वार भोग । चौदेहाचे ॥३॥ अकार
उकार मकार । अर्धमात्रा तो ईश्वर । ऐस्या मात्रा
चत्वार । चौदेहाच्या ॥४॥ तमोगुण रजोगुण । सत्व-
गुण शुद्धसत्वगुण । ऐसे हे चत्वार गुण । चौदेहाचे
॥५॥ क्रियाशक्ति द्रव्याशक्ती । इच्छाशक्ति ज्ञान-
शक्ती । ऐशा चत्वार शक्ती । चौदेहाच्या ॥६॥ ऐसीं
हे बत्तिस तत्वे । दोहीचीं पन्नास तत्वे । अवर्षीं
मिळोन व्यासि तत्वे । अज्ञान आणी ज्ञान ॥७॥
ऐसीं हे तत्वे जाणावीं । जाणोन माइक बोळखावीं ।
आपण साक्षी निरसावीं । घेणें रिती ॥८॥ साक्षी

ह्यणिजे ज्ञान । ज्ञाने वोळखावे अज्ञान । ज्ञानाज्ञा-
 नाचे निर्शन । देहासरिसे ॥९॥ ब्रह्मांडी देह
 कल्पिले । विराट हिरण्यगर्भ बोलिले । ते हे विवेके
 निर्शले । आत्मज्ञाने ॥१०॥ आत्मानात्भाविवेक
 करितां । सारासारविचार पाहातां । पंचभूतांची
 माइक वार्ता । प्रचित आली ॥११॥ अस्ति मांष
 त्वचा नाडी रोम । हे पांचहि पृथ्वीचे गुणधर्म ।
 प्रत्यक्ष शरीरीं हे वर्म । शोधून पाहावे ॥१२॥
 शुक्लीत श्रोणीत लाल मूत्र स्वेद । हे आपाचे पंचक
 भेद । तत्वे समजोन विशद । कस्तूर घ्यावी ॥१३॥
 क्षुधा त्रुपा आलस्य निद्रा मैथुन । हे पांचहि तेजाचे
 गुण । या तत्वांचे निरूपण । केलेंचि करावे ॥१४॥
 चळण वळण प्रासारण । निरोध आणी आको-
 चन । हे पांचहि वायोचे गुण । श्रोतीं जाणावे
 ॥१५॥ काम क्रोध शोक मोहो भये । हा आका-
 शाचा परिघाये । हे विवरल्याविण काये । समजो
 जाणे ॥१६॥ असो ऐसें हे स्थूल शरीर । पंचविस
 तत्वांचा विस्तार । आतां सूक्ष्मदेहाचा विचार ।
 बोलिजेल ॥१७॥ अंतःकर्ण मन बुद्धि चित्त अहं-
 कार । आकाशपंचकाचा विचार । पुढे वायो निरो-
 त्त । होऊन एका ॥१८॥ ध्यान समान उदान ।
 प्राण आणी अपान । ऐसे हे पांचहि गुण ।

वायोतत्वाचे ॥१९॥ श्रोत्र त्वचा चक्षु जिह्वा घ्राण ।
हे पांचहि तेजाचे गुण । आतां आप सावधान ।
होऊन ऐका ॥२०॥ वाचा पाणी पाद शिस्त गुद ।
हे आपाचे गुण प्रसिद्ध । आतां पृथ्वी विशद ।
निरोपिली ॥२१॥ शब्द स्पर्श रूप रस गंध । हे
पृथ्वीचे गुण विशद । ऐसे हे पंचविस तत्वभेद ।
सूक्ष्म देहाचे ॥२२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे तनुचतुष्टयेनाम
समाप्त नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

आवर्णोदकीं हटकेश्वर । त्यास घडे नमस्कार ।
महिमा अत्यंतचि थोर । तथा पाताळलिंगाचा ॥१॥
परंतु तेथें जाववेना । शरीरें दर्शन घडेना । विवेकें
आणावें अनुमाना । तथा ईश्वरासी ॥२॥ सातां
समुद्रांचे वेडे । उदंड भूमि पैलिकडे । सेवटीं तुटले
कडे । भ्रमंडळाचे ॥३॥ सात समुद्र वीलांडावे । तेथें
जाणें कैसें फावे । ह्मणोन विवेकी असावे । साधु-
जन ॥४॥ जें आपणांस नव्हे ठावें । तें जाणतयास
पुसावें । मनोवेगें तनें फिरावें । हें तों घडेना
॥५॥ जें चर्मदृष्टीस नव्हे ठावें । तें ज्ञानदृष्टीनें

पाहावे । ब्रह्मांड विवरोन राहावे । समाधाने ॥६॥
 मध्ये आहे भूमीचे चडळ । ह्मणौन आकाश आणी
 पाताळ । ते चडळ नस्तां अंतराळ । चहुंकडे ॥७॥
 तयास परब्रह्म ह्मणावे । जें उपाधीवेगळें स्वभावे ।
 जेथें दृश्यमायेच्या नावे । सुन्याकार ॥८॥ दृष्टीचे
 देखणे दृश्य । मनाचे देखणे भास । मनातीत निरा-
 भास । विवेकें जाणावे ॥९॥ दृश्य भास अवधा
 विघडे । विवेक तेथें पवाडे । भूमंडळीं ज्ञाते थोडे ।
 सूक्ष्मदृष्टीचे ॥१०॥ वाच्यांश वाचनें बोलावा । न
 बोलतां लक्ष्यांश जाणावा । निर्गुण अनुभवास
 आणावा । गुणाचेनयोगें ॥११॥ नाना गुणास
 आहे नाश । निर्गुण ते अविनाश । ढोवळ्याहून
 विशेष । सूक्ष्म देखणे ॥१२॥ जें दृष्टीस न पडे ठावे ।
 ते एकोन जाणावे । श्रवणमननें पडे ठावे । सकळ
 कांहीं ॥१३॥ अष्टधेचे जिनस नाना । उदंड पाहातां
 कळेना । अवघें सगट पिटावेना । कोणीयेकें ॥१४॥
 सगट सारिखी स्थिती जाली । तेथें परीक्षाच बुडाली ।
 चविनटानें कालविली । नाना अन्ने ॥१५॥ टोणपा
 नव्हे गुणग्राहिक । मूर्खांस कळेना विवेक । विवेक
 आणी अविवेक । येकचि म्हणती ॥१६॥ उंच
 नीच कळेना ज्याला । तेथें अभ्यासचि बुडाला ।
 नाना अभ्यासें प्राणीयाला । सुटिका कैची ॥१७॥

वेड लागोन जालें वोंगळ । त्यास सारिखेंच वाटे
 सकळ । तें जाणावें वाश्कळ । विवेकी नव्हेती
 ॥१८॥ ज्यास अखंड होतो नाश । त्यासीच म्हणती
 अविनाश । बहुचकीच्या लोकांस । काये म्हणावें
 ॥१९॥ ईश्वरें नाना भेद केले । भेदें सकळ सृष्टी
 चाले । आंधळे परीक्षवंत मिळाले । तेथें परीक्षा
 कैची ॥२०॥ जेथें परीक्षेचा अभाव । तो टोणपा
 समुदाव । गुणचि नाहीं गौरव । येईल कैचें ॥२१॥
 खरें खोटें एकचि जालें । विवेकानें काये केलें ।
 असार सांडून सार घेतलें । साधुजनीं ॥२२॥ उत्तम
 वस्तूची परीक्षा । कैसी घडे नतद्रक्षा । दीक्षाहीना-
 पासीं दीक्षा । येईल कैची ॥२३॥ आपलेन वोंगळ-
 पणें । दिशा करून शौच्य नेणे । वेद शास्त्रें पुराणें ।
 त्यास काये करिती ॥२४॥ आधीं राखावा आचार ।
 मग पाहावा विचार । आचारविचारें पैलपार ।
 पाविजेतो ॥२५॥ जें नेमकास न कळे । तें वाश्क-
 लास केवी कळे । डोळस ठकती आंधळे । कोण्या
 कामाचे ॥२६॥ पापपुण्य स्वर्गनर्क । अवघेंच मानिलें
 येक । विवेक आणी अविवेक । काये मानावें
 ॥२७॥ अमृत विष येक ह्मणती । परी विष घेतां प्राण
 जाती । कुकर्में होते फजिती । सत्कर्में कीर्ति वाढे
 ॥२८॥ इहलोक आणी परलोक । जेथें नाहीं साकल्य

विवेक । तेथें अवघेंच निरर्थक । सकळ कांहीं ॥२९॥
 ह्मणोन संतसंगेंचि जावें । सत्शास्त्रचि श्रवण करावें ।
 उत्तम गुणास अभ्यासावें । नाना प्रयत्ने ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे टोणपसिद्धलक्षणनाम

समास दशम ॥ १० ॥

॥ बहुजिनसी नाम दशक अष्टादश ॥१८॥

॥ श्रीराम ॥

तुज नमूं गजवदना । तुझा महिमा कळेना । विद्या
 बुद्धि देसी जना । लाहानथोरांसी ॥१॥ तुज नमूं
 सरस्वती । च्यारी वाचा तुझेन स्फूर्ती । तुझे निज-
 रूप जाणती । ऐसे थोडे ॥२॥ धन्य धन्य चतुरा-
 नना । तां केली सृष्टिरचना । वेद शास्त्रें भेद नाना ।
 प्रगट केले ॥३॥ धन्य विष्णु पाळण करिशी ।
 येकांशें सकळ जीवांसी । वाढविशी वर्तविशी ।
 जाणजाणों ॥४॥ धन्य धन्य भोळाशंकर । जयाच्या
 देण्यास नाही पार । रामनाम निरंतर । जपत
 आहे ॥५॥ धन्य धन्य इंद्रदेव । सकळ देवांचाहि
 देव । इंद्रलोकीचें वैभव । काये ह्मणोनि सांगावें
 ॥६॥ धन्य धन्य येमधर्म । सकळ जाणती

धर्माधर्म । प्राणीमात्रांचें वर्म । ठाई पाडिती ॥७॥
 वेंकटेशीं महिमा किती । भले उभ्यां अन्न खाती ।
 वडे धिरडीं स्वाद घेती । आतळस आपालांचा ॥८॥
 धन्य तूं वो बनशंकरी । उदंड शाखांचिया हारी ।
 विवरविवरों भोजन करी । ऐसा कैचा ॥९॥ धन्य
 भीम गोलांगुळा । कोरवड्यांच्या उदंड माळा ।
 दहि वडे खातां सकळां । समाधान होये ॥१०॥
 धन्य तूं गा खंडेराया । भंडारें होये पिवळी
 काया । कांदेभरीत रोटगे खाया । सिद्ध होती
 ॥११॥ धन्य तुळजाभोवानी । भक्तां प्रसन्न होते
 जनीं । गुणवैभवास गणी । ऐसा कैचा ॥१२॥
 धन्य धन्य पांडुरंग । अखंड कथेचा होतो धिंग ।
 तानमानें रागरंग । नाना प्रकारी ॥१३॥ धन्य तूं
 गा क्षत्रपाळा । उदंड जना लाविला चाळा । भावें
 भक्ति करितां फळा । वेळ नाही ॥१४॥ रामकृष्णा-
 दिक अवतार । त्यांचा महिमा अपार । उपासनेस
 बहुत नर । तत्पर जाले ॥१५॥ सकळ देवांचें मूळ ।
 तो हा अंतरात्माचि केवळ । भूमंडळीं भोग सकळ ।
 त्यासीच घडे ॥१६॥ नाना देव होऊन बैसला ।
 नाना शक्तिरूपें जाला । भोक्ता सकळ वैभवाला ।
 तोचि येक ॥१७॥ याचा पाहावा विचार । उदंड
 लांबला जोजार । होती जाती देव नर । किती

ह्मणोन ॥१८॥ कीर्ति आणि अपकीर्ति । उदंड
निंदा उदंड स्तुती । सर्वत्रांची भोगप्राप्ती । अंतरा-
त्म्यासीच घडे ॥१९॥ कोण देहीं काये करितो ।
कोण देहीं काये भोगितो । भोगी त्यागी वीतरागी
तो । येकचि आत्मा ॥२०॥ प्राणी साभिमानें
भुलले । देह्याकडे पाहात गेले । मुख्य अंतरात्म्यास
चुकले । अंतरी असोनी ॥२१॥ आरे या आत्म-
याची चळवळ पाहे । ऐसा भूमंडळीं कोण आहे ।
अगाध पुण्यें अनुसंधान राहे । कांहींयेक ॥२२॥
त्या अनुसंधानासरिसें । जळोन जाईजे किल्मिषें ।
अंतरनिष्ठ ज्ञानी ऐसे । विवरोन पाहाती ॥२३॥
अंतरनिष्ठ तितुके तरले । अंतरभ्रष्ट तितुके बुडाले ।
बाह्याकारें भरंगळले । लोकाचारें ॥२४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे बहुदेवस्थाननिरूपणनाम
समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

नेणपणें जालें तें जालें । जालें तें होऊन गेलें ।
जाणतेपणें वर्तलें । पाहिजे नेमस्त ॥१॥ जाणत्याची
संगती धरावी । जाणत्याची सेवा करावी । जाण-
त्याची सद्बुद्धि ध्यावी । हळुहळु ॥२॥ जाणत्यापासीं
मराठी भाषेच्या अर्थाने स्थळान्त.

संवाद । तेषोंकरितां आनंद । उदंड होतो ॥२४॥
 परमेश्वरें निर्मिलें तें । अखंड हृष्टीस पडतें । विवर-
 विवरों समजावें तें । विवेकी जनीं ॥२५॥ जितुकें
 कांहीं निर्माण जालें । तितुकें जगदेश्वरें निर्मिलें ।
 निर्माण वेगळें केलें । पाहिजे आधीं ॥२६॥ तो
 निर्माण करितो जना । परी पाहों जातां दिसेना ।
 विवेकबळें अनुमाना । जाणीत जावा ॥२७॥
 त्याचें अखंड लागतां ध्यान । कृपाळुपणें देतो
 आशन । सर्वकाळ संभाषण । तदांशेंचि करावें
 ॥२८॥ ध्यान धरीना तो अभक्त । ध्यान धरील
 तो भक्त । संसारापासुनी मुक्त । भक्तांस करी
 ॥२९॥ उपासनेचे सेवटीं । देवां भक्तां अखंड
 भेटी । अनुभवी जाणेल गोष्टी । प्रत्ययाची ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सर्वज्ञसंगनिरूपणनाम

समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

दुल्लभ शरीरीं दुल्लभ आयुष्य । याचा करूं नये
 नाम । दास ह्मणे सावकास । विवेक पाहावा ॥१॥
 न पाहातां उत्तम विवेक । आवधा होतो अविवेक ।
 अविवेकें प्राणी रंक । ऐसा दिसे ॥२॥ हें आपलें

आपण केलें । आळसें उदास नागविलें । वाईट
 संगतीनें बुडविलें । देखतदेखतां ॥३॥ मूर्खपणाचा
 अभ्यास जाला । बाष्कळपणें घातला घाला ।
 काम चांडाळ उठिला । तरुणपणीं ॥४॥ मूर्ख
 आळसी आणी तरुणा । सर्वांविषीं दैन्यवाणा ।
 कांहीं मिळेना कोणा । काये ह्मणावे ॥५॥ जें जें
 पाहिजे तें तें नाहीं । अन्नवस्त्र तेंहि नाहीं । उत्तम
 गुण कांहींच नाहीं । अंतर्यामीं ॥६॥ बोलतां येना
 बसतां येना । प्रसंग कांहींच कळेना । शरीर मन
 हें वळेना । अभ्यासाकडे ॥७॥ लिहिणें नाहीं
 वाचणें नाहीं । पुसणें नाहीं सांगणें नाहीं । नेमस्त-
 पणाचा अभ्यास नाहीं । बाष्कळपणें ॥८॥ आप-
 णास कांहींच येना । आणी सिकविलेही मानेना ।
 आपण वेडा आणी सज्जना । बोल ठेवी ॥९॥
 अंतरीं येक बाहेर येक । ऐसा जयाचा विवेक ।
 परलोकाचें सार्थक । कैसें घडे ॥१०॥ आपला
 संसार नासला । मनामधें प्रस्तावला । तरी मग
 अभ्यास केला । पाहिजे विवेकाचा ॥११॥
 येकाग्र करूनियां मन । बळेंचि धरावे साधन ।
 येतीं आळसाचें दर्शन । होऊंच नये ॥१२॥ अव-
 गुण अवघेचि सांडावे । उत्तम गुण अभ्यासावे ।
 प्रबंद पाठ करीत जावे । जाड अर्थ ॥१३॥ पदप्रबंद

श्लोकप्रबन्ध । नाना धाटी मुद्रा छन्द । प्रसंगज्ञानेचि
 आनन्द । होत आहे ॥१४॥ कोणे प्रसंगी काये
 म्हणावें । ऐसें समजोन जाणावें । उगेचि वाउगे
 सिणावें । कासयासी ॥१५॥ दुसऱ्याचें अंतर जाणावें ।
 आदर देखोन ह्मणावें । जें आठवेल तें गावें ।
 हें मूर्खपण ॥१६॥ ज्याची जैसी उपासना । तेंचि
 गावें चुकावेना । रागज्ञाना तालज्ञाना । अभ्यासावें
 ॥१७॥ साहित संगीत प्रसंग मानें । करावी कथेचीं
 घमशानें । अर्थांतर श्रवणमननें । काढीत जावें ॥१८॥
 पाठ उदंडचि असावें । सर्वकाळ उजळीत जावें ।
 सांगितले गोष्टीचें असावें । स्मरण अंतरीं ॥१९॥
 अखंड येकांत सेवावा । ग्रन्थमात्र धांडोळावा ।
 प्रचित येईल तो घ्यावा । अर्थ मनीं ॥२०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे निस्पृहसिकवणनिरूपणनाम
 समाप्त तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

देह्याकरितां गणेशपूजन । देह्याकरितां शारदावन्दन
 देह्याकरितां गुरु सज्जन । संत श्रोते ॥१॥ देह्या-
 करितां कवित्वें चालती । देह्याकरितां अधेनें करिती ।
 देह्याकरितां अभ्यासिती । नाना विद्या ॥२॥

देह्याकरितां ग्रंथलेखन । नाना लिपीबोळस्वण ।
 नाना पदार्थशोधन । देह्याकरितां ॥३॥ देह्याकरितां
 माहाज्ञानी । सिद्ध साधु ऋषी मुनी । देह्याकरितां
 तीर्थाटणी । फिरती प्राणी ॥४॥ देह्याकरितां श्रवण
 घडे । देह्याकरितां मननी पवाडे । देह्याकरितां देहीं
 आतुडे । मुख्य परमात्मा ॥५॥ देह्याकरितां कर्ममार्ग ।
 देह्याकरितां उपासनामार्ग । देह्याकरितां ज्ञानमार्ग ।
 भूमंडळी ॥६॥ योगी वीतरागी तापसी । देह्या-
 करितां नाना सायासी । देह्याकरितां आत्मयासी ।
 प्रगटणे घडे ॥७॥ येहलोक आणी परलोक । देह्या-
 करितां सकळ सार्थक । देहेविण निरार्थक । सकळ
 कांहीं ॥८॥ पुन्हश्रवणे अनुष्ठाने । गौरांजने धूम्र-
 पाने । सीतोष्ण पंचाग्नी साधणे । देह्याकरितां ॥९॥
 देह्याकरितां पुण्यसीळ । देह्याकरितां पापी केवळ ।
 देह्याकरितां अनर्गळ । सुचिस्मंत ॥१०॥ देह्याकरितां
 अवतारी । देह्याकरितां वेषधारी । नाना वडें पाषांडें
 करी । देह्याकरितां ॥११॥ देह्याकरितां विषय-
 भोग । देह्याकरितां सकळ त्याग । होती जाती
 नाना रोग । देह्याकरितां ॥१२॥ देह्याकरितां
 नवविधा भक्ती । देह्याकरितां चतुर्विधा मुक्ती ।
 देह्याकरितां नाना युक्ती । नाना मते ॥१३॥
 देह्याकरितां दानधर्म । देह्याकरितां नाना वर्म ।

देह्याकरितां पूर्व कर्म । ह्यणती जनीं ॥१४॥ देह्या-
 करितां नाना स्वार्थ । देह्याकरितां नाना अर्थ ।
 देह्याकरितां होईजे वेर्थ । आणी धन्य ॥१५॥
 देह्याकरितां नाना कळा । देह्याकरितां उणा
 आगळा । देह्याकरितां जिव्हाळा । भक्तिमार्गाचा
 ॥१६॥ नाना सन्मार्गसाधनें । देह्याकरितां तुटतीं
 बंधनें । देह्याकरितां निवेदनें । मोक्ष लाभे ॥१७॥
 देहे सकळांमधें उत्तमु । देही राहिला आत्मरामु ।
 सकळां घटीं पुरुषोत्तमु । विवेकी जाणती ॥१८॥
 देह्याकरितां नाना कीर्ती । अथवा नाना अप-
 कीर्ती । देह्याकरितां होती जाती । अवतारमाळिका
 ॥१९॥ देह्याकरितां नाना भ्रम । देह्याकरितां नाना
 संभ्रम । देह्याचेन उत्तमोत्तम । भोगितीं पडे ॥२०॥
 देह्याकरितां सकळ कांहीं । देह्याविण कांहीं नाहीं ।
 आत्मा विरे ठाईं ठाईं । नव्हताच जैसा ॥२१॥
 देहे परलोकीचें तारुं । नाना गुणांचा गुणामरु ।
 नाना रत्नांचा विचारु । देह्याचेनी ॥२२॥ देह्या-
 चेन गायेनकळा । देह्याचेन संगीतकळा । देह्याचेन
 अंतर्कळा । ठाईं पडे ॥२३॥ देहे ब्रह्मांडाचें फळ । देहे
 दुल्लभचि केवळ । परी या देह्यास निवळ । उमजवावें
 ॥२४॥ देह्याकरितां लाहानथोर । करिती आपुलाले
 व्यापार । त्याहिमधें लाहानथोर । किर्तीयेक

॥२५॥ जे जे देहे धरुनी आले । ते ते कांहीं
करून गेले । हरिभजनं पावन जाले । कितीयेक
॥२६॥ अष्टधा प्रकृतीचें मूळ । संकल्परूपचि
केवळ । नाना संकल्पें देहेफळ । घेऊन आलें ॥२७॥
हरिसंकल्प मुळीं होता । तोचि फळीं पाहावा
आतां । नाना देह्यांतरीं तत्वता । शोधितां कळे
॥२८॥ वेलाचे मुळीं बीज । उदकरूप वेली समज ।
पुढें फळामधें बीज । मुळींच्या अंशें ॥२९॥
मुळाकरितां फळ येतें । फळाकरितां मूळ होतें ।
येणेंकरितां होत जातें । भूमंडळ ॥३०॥ असो
कांहीं येक करणें । कैसें घडे देह्याविणें । देहे सार्थकीं
लावणें । ह्मणिजे वरें ॥३१॥ आत्म्याकरितां देहे
जाला । देह्याकरितां आत्मा तगला । उभययोगें
उदंड चालिला । कार्यभाग ॥३२॥ चोरून गुप्तरूपें
करावें । तें आत्मयांसी पडे ठावें । कर्तुत्व याचेन
स्वभावे । सकळ कांहीं ॥३३॥ देह्यामधें आत्मा
असतो । देहे पूजितां आत्मा तोषतो । देहे पीडितां
आत्मा क्षोभतो । प्रतक्ष आतां ॥३४॥ देह्यावेगळी
पूजा पावेना । देह्याविण पूजा पावेना । जनीं
जनार्दन ह्मणोनी जना । संतुष्ट करावें ॥३५॥ उदंड
मगटला विचार । धर्मस्थापना तदनंतर । तेथेंच पूजेस
अधिकार । पुण्यशरीरी ॥३६॥ सगट भजन करूं

येतें । तरी मूर्खपण आंगी लागतें । गाढवासी
 पूजितां कळते । काये त्याला ॥३७॥ पूज्य पूजेसी
 अधिकार । उगेचि तोषवावे इतर । दुखऊं नये
 कोणाचें अंतर । ह्मणिजे बरे ॥३८॥ सकळ जगदां-
 तरीचा देव । क्षोभतां राहाव्या कोठें ठाव । जना-
 वेगळा जनास उपाव । आणीक नाही ॥३९॥
 परमेश्वराचे अनंत गुण । मनुष्ये काये सांगावी खूण ।
 परंतु अध्यात्मग्रंथश्रवण । होतां उमजे ॥४०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे देहेदुल्लभनिरूपणनाम
 समास द्वितीय ॥ ४ ॥

॥ श्राराम ॥

धान्य उदंड मोजिलें । परी त्या मापें नाही भक्षिलें ।
 विवरल्याविण तैसें जालें । प्राणीमात्रासी ॥१॥ पाठ
 ह्मणतां आवरेना । पुसतां कांहींच कळेना । अनुभव
 पाहातां अनुमाना । मधें पडे ॥२॥ शब्दरत्नें
 परीक्षावीं । प्रत्ययाचीं पाहोन घ्यावीं । घेरते अवर्थी
 मांडावीं । येकीकडे ॥३॥ नांवरूप असार सांडावें ।
 मग अनुभवास मांडावें । सार आवर्षे येकचि करावें ।
 हें मूर्खपण ॥४॥ लेखके कुळ समजवावें । किंवा
 उगेच वाचावें । घेणें दृष्टांतें समजावें । कोणीतरी

॥५॥ जेथें नाही समजावीस । तेथें आवधी
कुसमुस । पुसों जाता वसवस । वक्ता करी ॥६॥
नाना शब्द येकवटिले । प्रचीतीवीण उपाव केले ।
परी ते अवघेचि वेथ गेले । फडप्रसंगी ॥७॥ पसे-
वरी वैरण घातलें । तांतडीनें जातें वोडिलें । तेणें
पीठ तारिक आलें । हें तो घडेना ॥८॥ घांसामागें
घांस घातला । आवकाश नाही चावायाला ।
अवघा बोकणा भरिला । पुढें कैसें ॥९॥ ऐका
फडनिसीचें लक्षण । विरंग जाऊं नेदी क्षण ।
समस्तांचें अंतःकर्ण । सांभाळीत जावें ॥१०॥ सूक्ष्म
नामं सुखें ध्यावीं । तितुकीं रूपें वोळखावीं । वोळ-
खोन समजवावीं । श्रोतयांसी ॥११॥ समशा पुरतां
सुखी होती । श्रोते अवघे आनंदती । अवघे क्षण-
क्षणा वंदिती । गोसावियांसी ॥१२॥ समशा पुरतां
वंदिती । समशा न पुरतां निंदिती । गोसांवी
चिणचिण करिती । कोण्या हिशेबें ॥१३॥ शुध
सोनें पाहोन ध्यावें । कसीं लाउनी तावावें । श्रवण-
मननें जाणावें । प्रत्ययासी ॥१४॥ वैद्याची प्रचित
येना । वेथा परतीं होयेना । आणी रागेजावें जना ।
कोण्या हिशेबें ॥१५॥ खोटें कोठेंचि चालेना ।
खोटें कोणास मानेना । याकारणें अनुमाना । खरें
आणावें ॥१६॥ लिहिणें न येतां व्यापार केला ।

कांहीं येक दिवस चालिला । पुसता सुरनीस भेटला ।
 तेव्हां खोटें ॥१७॥ सर्व आवधें हिशेवीं ठावें । प्रत्यय
 साक्षीनें बोलावें । मग सुरनीसें काये करावें । सांगाना
 कां ॥१८॥ स्वयें आपणचि गुंते । समजावीस कैसी
 होते । नेणतां कोणीयेक ते । आपदां लागती
 ॥१९॥ बळेंविण युध्यास गेला । तो सर्वस्वें नाग-
 वला । शब्द ठेवावा कोणाला । कोण कैसा ॥२०॥
 जें प्रचीतीस आलें खरें । तेंचि घ्यावें अत्यादरें ।
 अनुभवेविण जें उत्तरें । तें फलकटें जाणावीं ॥२१॥
 सिकउं जातां राग चढे । परंतु पुढें आदळ घडे ।
 खोटा निश्चळ तात्काल उडे । लोकामधें ॥२२॥
 खरें सांडुनी खोटें घेणें । भकाधेस काये उणें ।
 त्रिभुवनी नारायणें । न्याय केला ॥२३॥ तो न्याय
 सांडितां सेवटीं । अवधें जगचि लागे पाठीं । जनीं
 भांडभांडों हिंपुटी । किती व्हावें ॥२४॥ अन्यायें
 बहुतांस पुरवलें । हें देखिलें ना ऐकिलें । वेडें
 उगेंचि भरीं भरलें । असत्याचे ॥२५॥ असत्य
 ह्याणिजे तेंचि पाप । सत्य जाणावें स्वरूप ।
 दोहीमधें साक्षप । कोणाचा करावा ॥२६॥
 मायेमधें बोलणें चालणें साचें । माया नस्तां बोलणें
 कैचें । याकारणें निशब्दाचें । मूळ शोधावें ॥२७॥
 वाच्यांश जाणोनी सांडावा । लक्ष्यांश विवेरान

व्यावा । याकारणें निशब्द मुळाचा गोवा । आडलेना
 ॥२८॥ अष्टधा प्रकृती पूर्वपक्ष । सांडून अलक्षीं
 लावावें लक्ष । मननसीळ परम दक्ष । तोचि जाणे
 ॥२९॥ नाना भूस आणि कण । येकचि ह्यणणें
 अप्रमाण । रस चोवडिया कोण । शहाणा सेवी
 ॥३०॥ पिंडीं नित्यानित्यविवेक । ब्रह्मांडीं सारासार
 अनेक । सकळ शोधूनियां येक । सार व्यावें ॥३१॥
 मायेकरितां कोणीयेक । अन्वय आणि वीतरेक ।
 ते माया नस्तां विवेक । कैसा करावा ॥३२॥ तत्वे
 तत्व सर्व शोधावें । माहांवाकीं प्रवेशावें । आत्म-
 निवेदनें पावावें । समाधान ॥३३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे करंटपरीक्षानिरूपणनाम
 समास पञ्चम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

नाना वस्त्रें माना भूषणें । येणें शरीर श्रृंघारणें ।
 विवेक विचारें राजकारणें । अंतर श्रृंघारिजे ॥१॥
 शरीर सुंदर सतेज । वस्त्रें भूषणें केलें सज्ज । अंतरीं
 नस्तां च्यातुर्यबीज । कदापी शोभा न पवे ॥२॥
 तुंड हेंकाड कठोरवचनी । अखंड तोले साभिमानी ।
 न्याय नीति अंतःकर्णी । घणार नाही ॥३॥ तज्हे

कांहीं येक दिवस चालिला । पुसता सुरनीस भेटला ।
 तेव्हां खोटे ॥१७॥ सर्व आवघें हिशेवीं ठावें । प्रत्यय
 साक्षिनिं बोलावें । मग सुरनीसें काये करावें । सांगाना
 कां ॥१८॥ स्वयें आपणचि गुंते । समजावीस कैसी
 होते । नेणतां कोणायेक ते । आपदां लागती
 ॥१९॥ बळेंविण युध्यास गेला । तो सर्वस्वें नाग-
 वला । शब्द ठेवावा कोणाला । कोण कैसा ॥२०॥
 जें प्रचीतीस आलें खरें । तेंचि द्यावें अत्यादरें ।
 अनुभवेविण जें उत्तरें । तें फलकटें जाणावीं ॥२१॥
 सिकउं जातां राग चढे । परंतु पुढें आदळ घडे ।
 खोटा निश्चळ तात्काळ उडे । लोकामधें ॥२२॥
 खरें सांडुनी खोटे घेणें । भकाधेस काये उणें ।
 त्रिभुवनीं नारायणें । न्याय केला ॥२३॥ तो न्याय
 सांडितां सेवटीं । अवघें जगचि लागे पाठीं । जनीं
 भांडभांडों हिंपुटी । किती व्हावें ॥२४॥ अन्यायें
 बहुतांस पुरवलें । हें देखिलें ना ऐकिलें । वेडें
 उगचि भरीं भरलें । असत्याचे ॥२५॥ असत्य
 ह्याणिजे तेंचि षाप । सत्य जाणावें स्वरूप ।
 दोहींमधें साक्षप । कोणाचा करावा ॥२६॥
 मायेमधें बोलणें चालणें साचें । माया नस्तां बोलणें
 कैचें । याकारणें निशब्दाचें । मूळ शोधावें ॥२७॥
 वाच्यांश जाणोनी सांडावा । लक्ष्यांश विवेरान

व्यावा । याकारणं निशब्द मुळाचा गोवा । आडळेना
 ॥२८॥ अष्टधा प्रकृती पूर्वपक्ष । सांडून अलक्षी
 लावावे लक्ष । मननसीळ परम दक्ष । तोचि जाणे
 ॥२९॥ नाना भूस आणि कण । येकचि ह्यणणें
 अप्रमाण । रस चोवडिया कोण । शहाणा सेवी
 ॥३०॥ पिंडीं नित्यानित्यविवेक । ब्रह्मांडीं सारासार
 अनेक । सकळ शोधूनियां येक । सार घ्यावे ॥३१॥
 मायेकरितां कोणीयेक । अन्वय आणि वीतरेक ।
 ते माया नस्तां विवेक । कैसा करावा ॥३२॥ तत्वे
 तत्व सर्व शोधावे । माहांवाकीं प्रवेशावे । आत्म-
 निवेदनें पावावे । समाधान ॥३३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे करंटपरीक्षानिरूपणनाम
 समास पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

नाना वस्त्रें माना भूषणें । येणें शरीर शृंगारणें ।
 विवेक विचारें राजकारणें । अंतर शृंगारिजे ॥१॥
 शरीर सुंदर सतेज । वस्त्रें भूषणें केलें सज्ज । अंतरीं
 नस्तां च्यातुर्यबीज । कदापी शोभा न पवे ॥२॥
 तुंड हेंकाड कठोरवचनी । अखंड तोले साभिमानी ।
 न्याय नीति अंतःकर्णी । घणार नाही ॥३॥ तन्हे

सीघ्रकोपी सदा । कदापि न धरी मर्यादा । राजकारण
 संवादा । मिळोंचि नेणे ॥४॥ ऐसे लौंद वेइमानी ।
 कदापि सत्य नाही वचनी । पापी अपरम्भार जनी ।
 राक्षस जाणावे ॥५॥ समयासारिखा समयो येना ।
 नेम सहसा चालेना । नेम धरितां राजकारणा ।
 अंतर पडे ॥६॥ अति सर्वत्र वर्जावे । प्रसंग पाहोन
 चालावे । हटनिग्रही न पडावे । विवेकी पुरुषे ॥७॥
 बहुतचि करितां हट । तेथे येऊन पडिले तट ।
 कोणीयेकाचा सेवट । जाला पाहिजे ॥८॥ बरे
 ईश्वर आहे साभिमानी । विशेष तुळजा भोवानी ।
 परंतु विचार पाहोनी । कार्ये करणे ॥९॥
 अखंडचि सावधाना । बहुत काये करावी सूचना ।
 परंतु कांही येक अनुमाना । आणिले पाहिजे
 ॥१०॥ समर्थीपासीं बहुत जन । राहिला पाहिजे
 साभिमान । निश्चळ करूनियां मन । लोक असती
 ॥११॥ म्लेच दुर्जन उदंड । बहुतां दिसाचे माजले
 बंड । याकारणे अखंड । सावधान असावे ॥१२॥
 सकळकर्ता तो ईश्वरु । तेणे केला आंगिकारु ।
 तथा पुरुषाचा विचारु । विरुळा जाणे ॥१३॥
 न्याय नीति विवेक विचार । नाना प्रसंगप्रकार ।
 परिक्षणे परांतर । देणे ईश्वराचे ॥१४॥ माहायेतन
 सावधपणे । समई धारिष्ट धरणे । अद्भुतचि कार्य

करणें । देणें ईश्वराचें ॥१५॥ येश कीर्ती प्रताप
 माहिमा । उत्तम गुणासी नाही सीमा । नाही दुसरी
 उपमा । देणें ईश्वराचें ॥१६॥ देव ब्राह्मण आचार
 विचार । कितेक जनासी आधार । सदा घडे
 परोपकार । देणें ईश्वराचें ॥१७॥ येहलोक परलोक
 पाहाणें । अखंड सावधपणें राहाणें । बहुत जनाचें
 साहाणें । देणें ईश्वराचें ॥१८॥ देवाचा कैपक्ष
 घेणें । ब्राह्मणाची चिंता वाहाणें । बहु जनासी
 पाळणें । देणें ईश्वराचें ॥१९॥ धर्मस्थापनेचे नर ।
 ते ईश्वराचे अवतार । जाले आहेत पुढें होणार ।
 देणें ईश्वराचें ॥२०॥ उत्तम गुणाचा आहिक ।
 तर्क तीक्ष्ण विवेक । धर्मवासना पुण्यश्लोक । देणें
 ईश्वराचें ॥२१॥ सकळ गुणामधें सार । तजविजा
 विवेक विचार । जेणें पाविजे पैलपार । अरत्र-
 परत्रीचा ॥२२॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे उत्तमपुरुषनिरूपणनाम
 समास षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

जनाचा लालची स्वभाव । आरंभींच ह्मणती देव ।
 ह्मणिजे मला कांहीं देव । ऐसी वासना ॥१॥

कांहींच भक्ती केली नस्तां । आणी इच्छिती
 प्रसन्नता । जैसे कांहींच सेवा न करितां । स्वामीस
 मागती ॥२॥ कष्टेंविण फळ नाही । कष्टेंविण
 राज्य नाही । केल्याविण होत नाही । साध्य
 जनीं ॥३॥ आळसें काम नासतें । हें तों प्रत्ययास
 येतें । कष्टाकडे चुकावितें । हीन जन ॥४॥
 आधीं कष्टाचें दुःख सोसिती । ते पुढें सुखाचें फळ
 भोगिती । आधीं आळसें सुखावती । त्यासी पुढें
 दुःख ॥५॥ येहलोक अथवा परलोक । दोहिकडे
 सारिखाचि विवेक । दीर्घ सूचनेचें कौतुक । कळलें
 पाहिजे ॥६॥ मेळविती तितुकें भक्षिती । ते कठीण
 काळीं मरोन जाती । दीर्घ सूचनेनें वर्तती । तेचि
 भले ॥७॥ येहलोकींचा संचितार्थ । परलोकींचा
 परमार्थ । संचितेंविण वेर्थ । जित मेळें ॥८॥ येकदां
 मेल्यानें सुटेना । पुन्हा जन्मोजन्मीं यातना ।
 आपणांस मारी वांचविना । तो आत्महत्यारा ॥९॥
 प्रतिजन्मीं आत्मघात । कोणें करावें गणीत ।
 याकारणें जन्ममृत्य । केवी चुके ॥१०॥ देव सकळ
 कांहीं करितो । ऐमें प्राणिमात्र बोलतो । त्याचे
 भेटीचा लाभ तो । अकस्मात जाला ॥११॥ विवे-
 काचा लाभ घडे । जेणें परमात्मा ठाई पडे । विवेक
 पाहातां सांपडे । विवेकी जनीं ॥१२॥ देव पाहातां

कांहींच भक्ती केली नस्तां । आणी इच्छिती
 प्रसन्नता । जैसे कांहींच सेवा न करितां । स्वामीस
 मागती ॥२॥ कष्टेंविण फळ नाही । कष्टेंविण
 राज्य नाही । केल्याविण होत नाही । साध्य
 जनीं ॥३॥ आळसें काम नासतें । हें तों प्रत्यघास
 येतें । कष्टाकडे चुकावितें । हीन जन ॥४॥
 आधीं कष्टाचें दुःख सोसिती । ते पुढें सुखाचें फळ
 भोगिती । आधीं आळसें सुखावती । त्यासी पुढें
 दुःख ॥५॥ येहलोक अथवा परलोक । दोहिकडे
 सारिखाचि विवेक । दीर्घ सूचनेचें कौतुक । कळलें
 पाहिजे ॥६॥ मेळविती तितुकें भक्षिती । ते कठीण
 काळीं मरोन जाती । दीर्घ सूचनेनं वर्तती । तेचि
 भले ॥७॥ येहलोकींचा संचितार्थ । परलोकींचा
 परमार्थ । संचितेंविण वेर्थ । जीत मेळें ॥८॥ येकदां
 मेल्यानें सुटेना । पुन्हा जन्मोजन्मीं यातना ।
 आपणांस मारी वांचविना । तो आत्महत्यारा ॥९॥
 प्रतिजन्मीं आत्मघात । कोणें करावें गणीत ।
 याकारणें जन्ममृत्य । केवी चुके ॥१०॥ देव सकळ
 कांहीं करितो । ऐमें प्राणिमात्र बोलतो । त्याचे
 भेटीचा लाभ तो । अकस्मात जाला ॥११॥ विवे-
 काचा लाभ घडे । जेणें परमात्मा ठाई पडे । विवेक
 पाहातां सांपडे । विवेकी जनीं ॥१२॥ देव पाहातां

आहे येक । परंतु करितो अनेक । त्या अनेकास
 येक । म्हणों नये कीं ॥१३॥ देवाचें कर्तृत्व आणि
 देव । कळला पाहिजे अभिप्राव । कळल्याविण
 कितेक जीव । उगेच बोलती ॥१४॥ उगेच बोलती
 मूर्खपणें । शाहाणपण वाढायाकारणें । त्रुतिलार्गी
 उपाव करणें । ऐसें जालें ॥१५॥ जेहिं उदंड कष्ट
 केले । ते भाग्य भोगून ठेले । येर ते बोलतचि
 राहिले । करंटे जन ॥१६॥ करंट्याचें करंट लक्षण ।
 समजोन जाती विचक्षण । भल्याचें उत्तम लक्षण ।
 करंट्यास कळेना ॥१७॥ त्याची पैसावली कुबुद्धी ।
 तेथें कैची असेल शुद्धी । कुबुद्धी तेचि सुबुद्धी ।
 ऐसी वाटे ॥१८॥ मनुष्य शुद्धीस सांडावें । त्याचें
 काये स्वरें मानावें । जेथें विचाराच्या नावें ।
 सुन्याकार ॥१९॥ विचारें यहलोक धरलोक ।
 विचारें होतसे सार्थक । विचारें नित्यानित्यविवेक ।
 पाहिला पाहिजे ॥२०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे जनस्वभावनिरूपणनाम

समास सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

ब्रह्म निराकार निश्चल । आत्म्यास विकार चंचल ।
 तयास ह्मणती सकळ । देव ऐसें ॥१॥ देवाचा

ठावचि लागेना । येक देव नेमस्त कळेना ।
 बहुत देवीं अनुमानेना । येक देव ॥२॥ ह्मणोनी
 विचार असावा । विचारें देव शोधावा । बहुत
 देवांचा गोवा । पडोंचि नये ॥३॥ देव क्षत्रीं पाहिला ।
 त्यासारिखा धातूचा केला । पृथ्वीमधें दंडक
 चालिला । येणें रीती ॥४॥ नाना प्रतिमादेवांचें
 मूळ । तो हा क्षत्रदेवचि केवळ । नाना क्षत्रें भूमंडळ ।
 शोधून पाहावें ॥५॥ क्षत्रदेव पाषाणाचा । विचार
 पाहातां त्याचा । तंत लागला मुळाचा । अवतारा-
 कडे ॥६॥ अवतारी देव संपले । देहे धरुनी
 वर्तोन गेले । त्याहून थोर अनुमानले । ब्रह्मा विष्णु
 महेश ॥७॥ त्या तिही देवांस ज्याची सत्ता । तो
 अंतरात्माचि पाहातां । कर्ता भोक्ता तत्वता । प्रतक्ष
 आहे ॥८॥ युगानयुगें तिन्ही लोक । येकचि
 चालवी अनेक । हा निश्चयाचा विवेक । वेदशास्त्रीं
 पाहावा ॥९॥ आत्मा वर्तवितो शरीर । तोचि देव
 उत्तरोत्तर । जाणीवरूपें कळिवर । विवेकें वर्तवी
 ॥१०॥ तो अंतर्देव चुकर्ता । धांवा घेऊन तीर्था
 जाती । प्राणी बापुडे कष्टती । देवास नेणतां ॥११॥
 मग विचारिती अंतःकर्णी । जेथें तेथें धोंडा पाणी ।
 उगेंचि वणवण हिंडोनि । काये होतें ॥१२॥ ऐसा
 ज्यासी विचार कळला । तेणें सत्संग धरिला ।

सत्संगे देव सांपडला । बहुत जनासी ॥१३॥ ऐसीं
 हे विवेकाचीं कामें । विवेकी जाणतील नेमें ।
 अविवेकी भुलले भ्रमं । त्यांस हें कळेना ॥१४॥
 अंतरवेधी अंतर जाणे । बाहेरमुद्रा कांहींच नेणे ।
 ह्मणोन विवेकी शाहाणे । अंतर शोधिती ॥१५॥
 विवेकेंविण जो भाव । तो भावचि अभाव ।
 मूर्खस्य प्रतिमा देव । ऐसें वचन ॥१६॥ पाहात
 समजत सेवटा गेला । तोचि विवेकी भला । तत्वे
 सांडुनी पावला । निरंजनी ॥१७॥ आरे जें
 आकारासी येते । तें अवघेंच नासोन जाते । मग
 गलबल्यावेगळें तें । परब्रह्म जाणावें ॥१८॥ चंचळ
 देव निश्चळ ब्रह्म । परब्रह्मीं नाहीं भ्रम । प्रत्ययज्ञानें
 निभ्रम । होईजेतें ॥१९॥ प्रचीतीविण जें केले । तें
 तें अवघें वेर्थे गेले । प्राणी कष्टकष्टोंचि मेले ।
 कर्मकचाटे ॥२०॥ कर्मावेगळें न व्हावें । तरी देवास
 कासथा भजावें । विवेकी जाणती स्वभावे । मूर्ख
 नेणे ॥२१॥ कांहीं अनुमानलें विचारें । देव आहे
 जगदांतरे । सगुणाकरितां निर्धारें । निर्गुण पाविजे
 ॥२२॥ सगुण पाहातां मुळास गेला । सहजचि निर्गुण
 पावला । संगत्यागे मोकळा जाला । वस्तुरूप ॥२३॥
 परमेश्वरीं अनुसंधान । लावितां होईजे पावन ।
 मुख्य ज्ञानेंचि विज्ञान । पाविजेतें ॥२४॥ ऐसीं हे

विवेकाचीं विवर्णे । पाहावीं सुचित अंतःकर्णे ।
नित्यानित्यविवेकश्रवणे । जगदोधार ॥२५॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे अंतर्देवनिरूपणनाम
समास अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

वंदूनिया आदिपुरुष । बोलों निद्रेचा विळास ।
निद्रा आलियां सावकास । जाणार नाहीं ॥१॥
निद्रेने व्यापिली काया । आळस आंग मोडे
जांभया । तेंकरीतां बैसावया । धीर नाहीं ॥२॥
कडकडां जांभया येती । चटचटां चटक्या वाजती ।
डकडकां हुकल्या देती । सावकास ॥३॥ येकाचे
डोळे झांकती । येकाचे डोळे लागती । येक ते वच-
कोन पाहाती । चहुंकडे ॥४॥ येक उलथोन पडिले ।
तिहिं ब्रह्मविणे फोडिले । हुडकाचे टुकडे जाले ।
सुधी नाहीं ॥५॥ येक टेंकोन बैसले । तेथेंचि घोरों
लागले । येक उताणे पसरले । सावकास ॥६॥
कोणी मुकुंडी घालिती । कोणी कानवडे निजती ।
कोणी चक्री फिरती । चहुंकडे ॥७॥ येक हात
हालविती । येक पाये हालविती । येक दांत खाती ।
कर्कराटे ॥८॥ येकाचीं वस्त्रे निघोनि गेलीं । ते

नागवोच लोळों लागलीं । येकाचि मुंडासीं गड-
बाडिलीं । चहुंकडे ॥९॥ येक निर्जीलीं अव्यावेस्ते ।
येक दिसती जैसीं प्रेते । दांत पसरुनी जैसीं भूते ।
बाईट दिसती ॥१०॥ येक वोसणतचि उठिले ।
येक अंधारीं फिरों लागले । येक जाऊन निजले ।
उकरड्यावरी ॥११॥ येक मडकीं उतरिती । येक
भोंई चांचपती । येक उठोन वाटा लागती । भलती-
कडे ॥१२॥ येक प्राणी वोसणाती । येक फुंदफुंदों
रडती । येक स्वदस्वदां हांसती । सावकास ॥१३॥
येक हाका मासुं लागले । येक वोंवलित उठिले ।
येक वचकोन राहिले । आपुले ठाई ॥१४॥ येक
क्षणक्षणा स्वरडती । येक डोंई स्वाजविती । येक
कडों लागती । सावकास ॥१५॥ येकाच्या लाळा
गळाल्या । येकाच्या पिका सांडल्या । येकीं लघु-
शंका केल्या । सावकाश ॥१६॥ येक राउत सोडिती ।
येक कर्पट ढेंकर देती । येक स्वांकरूनी थुंकिती ।
भलतीकडे ॥१७॥ येक हागती येक वोकिती । येक
स्वांकिती येक सिंकिती । येक ते पाणी मागती ।
निदसुच्या स्वरे ॥१८॥ येक दुस्वमें निर्बुजले । येक
सुस्वमें संतोषले । येक ते गाढमुठीं पडिले । सुषुप्ति-
मर्धे ॥१९॥ इकडे उजेडाया जाले । कोणहीं पढणें
आरंभिलें । कोणी प्रातस्मरामि मांडिलें । हरिकीर्तन

॥२०॥ कोणी आठविल्या ध्यानमूर्ति । कोणी
 येकांती जप करिती । कोणी पाठांतर उजळिती ।
 नाना प्रकारें ॥२१॥ नाना विद्या नाना कळा ।
 आपलाल्या सिकती सकळा । तानमानें गायेनकळा ।
 येक गाती ॥२२॥ मार्गें निद्रा संपली । पुढें जागृति
 प्राप्त जाली । वेवसाई बुद्धि आपुली । प्रेरिते जाले
 ॥२३॥ ज्ञाता तत्वे सांडून पळाला । तुर्यपैलिकडे
 गेला । आत्मनिवेदनें जाला । ब्रह्मरूप ॥२४॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे निद्रानिरूपणनाम
 समाप्त नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

कोणीयेकांती जप करिती । कांहीं तन्हीं घटे विश्लेष ।
 काळ साहे तें आपेंआप । होत जातें ॥१॥ कार्यभाग
 होत चालिला । तेणें प्राणी शोक जाला । विचारहि
 सुचों लागला । दिवसेंदिवस ॥२॥ कोणीयेक प्राणी
 जन्मासी येतो । कांहीं तन्हीं काळ साहे होतो ।
 दुःखाउपरी सुख देतो । देव कृपाळुपणें ॥३॥
 अवघाचि काळ जरी सजे । तरी अवघेचि होती
 राजे । कांहीं सजे कांहीं न सजे । ऐसें आहे ॥४॥
 येहलोक अथवा परलोक । साधतां कोणीयेक

विवेक । अद्भुत होये स्वभाविक । देणें ईश्वराचें ॥५॥
 ऐकिल्याविण कळलें । सिकविल्याविण शाहाण-
 पण आलें । देखिलें ना ऐकिलें । भूमंडळीं ॥६॥
 सकळ कांहीं ऐकतां कळे । कळतां कळतां वृत्ति
 निवळे । नेमस्त मनामधें आकळे । सारासार ॥७॥
 श्रवण ह्यणिजे एकावें । मनन ह्यणिजे मनीं धरावें ।
 घेणें उपायें स्वभावं । त्रयलोक्य चाले ॥८॥ श्रवणा-
 आड विक्षेप येती । नाना जिनस सांगों किती ।
 सावध असतां प्रत्यय येती । सकळ कांहीं ॥९॥
 श्रवणीं लोक बैसले । बोलतां बोलतां येकाग्र जाले ।
 त्याउपरी जे नूतन आले । ते येकाग्र नव्हेती ॥१०॥
 मनुष्य बाहेर हिंडोनी आलें । नाना प्रकारीचें
 ऐकिलें । उदंड गलबलू लागलें । उगें असेना ॥११॥
 प्रसंग पाहोन चालती । ऐसे लोक थोडे असती ।
 श्रवणीं नाना विक्षेप होती । ते हे एका ॥१२॥
 श्रवणीं बैसले एकाया । अडों लागलीसे काया ।
 येती कडकडां जांभया । निद्राभरें ॥१३॥ बैसले
 सुचित करूनि मना । परी तें मनचि एकेना । मागें
 होतें ऐकिलें नाना । तेंचि धरुनी बैसलें ॥१४॥ तत्पर
 केलें शरीर । परी मनामधें आणीक विचार ।
 कल्पना कल्पी तो विस्तार । किती ह्यणोनी सांगावा
 ॥१५॥ जें जें कांहीं श्रवणीं पडिलें । तितुकें

समजोन विवरलें । तरीच कांहीं सार्थक जालें ।
 निरूपणीं ॥१६॥ मन दिसतें मां धरावें । ज्याचें त्यानें
 आवरावें । आवरून विवेकें धरावें । अर्थांतरीं ॥१७॥
 निरूपणीं येऊन बैसला । परी तो उदंड जेऊन
 आला । बैसतांच कासाविस जाला । त्रुषाकांत
 ॥१८॥ आधीं उदक आणविलें । घळषळां उदंड
 घेतलें । तेणें मळमळूं लागलें । उठोनी गेला ॥१९॥
 कर्पट डेंकर उचक्या देती । वारा सरतां मोठी
 फजिती । क्षणक्षणा उठोनी जाती । लघुशंकेसी
 ॥२०॥ दिशेनें कासावीस केला । आवघेंचि सांडून
 धांविला । निरूपणप्रसंगीं निघोनी गेला । अखंड
 ऐसा ॥२१॥ दृष्टांतीं कांहीं अपूर्व आलें । अंतःकर्ण
 तेथेंचि राहिलें । कोठवरी काये वाचिलें । कांहीं
 कळेना ॥२२॥ निरूपणीं येऊन बैसला । तो विंचुर्वें
 फणकाविला । कैचें निरूपण जाला । कासावीस
 ॥२३॥ पोटांमधें तिडिक उठिली । पाठींमधें करक
 भरली । चालक चिखल्या पुळी जाली । बैसवेना
 ॥२४॥ पिसोळा चाऊन पळाला । तेणें प्राणी दुश्चीत
 जाला । कोणें नेटें गलबला केला । तेथेंचि धावें
 ॥२५॥ विषह लोक श्रवणीं येती । ते बायेकांकडेच
 पाहाती । चोरटे लोक चोरून जाती । पादरक्षा ॥२६॥
 होये नव्हे वादवेवाद । तेणें उदंड जाला खेद ।

सिव्या गाळी अप्रमाद । होतां चुकला ॥२७॥ कोणी
निरूपणीं वैसती । सावकास गोष्टी लाविती । हरि-
दास ते रें करिती । पोटासाठीं ॥२८॥ बहुत
जाणते मिळाले । येकापुढें येक बोले । लोकांचे
आशये राहिले । कोण जाणे ॥२९॥ माझे होये
तुझे नव्हे । ऐसी अखंड जयास सवे । न्याये नीति
सांडून धावे । अन्यायाकडे ॥३०॥ आपल्या थोर-
पणासाठीं । अच्यावाच्या तोंड पिटी । न्याये नाहीं
ते सेवटीं । परम अन्याई ॥३१॥ येकेकडे अभिमान
उठे । दुसरेकडे उदंड पेटे । ऐसे श्रोते स्वरे खोटे ।
कोण जाणे ॥३२॥ ह्मणोन जाणते विचक्षण । ते
आधींच धरिती नेणपण । मूर्ख टोणपा आपण ।
कांहींच नाहीं ॥३३॥ आपणाहून देव थोर । ऐसा
जयास कळला विचार । सकळ कांहीं जगदांतर ।
तेंहि राखावें ॥३४॥ सभेमधें कळहो जाला । शब्द
येतो जाणत्याला । अंतरें राखों नाहीं सिकला ।
कैसा योगी ॥३५॥ वैर करितां वैरचि वाढे । आप-
णास दुःख भोगणें घडे । ह्मणोनि शाहाण्याचे
कुकडे । कळों आलें ॥३६॥ अखंड आपणा सांभा-
ळिती । क्षुल्लकपण येऊं नेदिती । थोर लोकांस क्षमा
शांति । अगत्य करणें ॥३७॥ अवगुणापासीं वैसला
गुणी । आवगुण कळतो ततक्षणीं । विवेकी

पुरुषाची करणी । विवेकें होते ॥३८॥ उपाये परि-
 याये दीर्घ प्रेतन । विवेकबळें नाना येतन । करील
 त्याचें महिमान । तोचि जाणे ॥३९॥ दुर्जनीं वेव-
 दरून घेतला । बाश्कळ लोकीं घसरिला । विवेका-
 पासून चेतला । विवेकी कैसा ॥४०॥ न्याये परि-
 याये उपाये । मुखीस हें कळे काये । मुखीकरितां
 चिवडा होये । मज्जालसीचा ॥४१॥ मग ते शाहाणे
 नीट करिती । स्वयें साहोन साहविती । स्वयें करून
 करविती । लोकांकरवी ॥४२॥ पृथ्वीमधें उदंड जन ।
 जनामध्ये असती सज्जन । जयांकरितां समाधान ।
 प्राणिमात्रांसी ॥४३॥ तो मनोगतांचीं आंगें जाणे ।
 मान प्रसंग समये जाणे । संतनालागीं निवळें जाणे ।
 नाना प्रकारें ॥४४॥ ऐसा तो जाणता लोक । समर्थ
 त्याचा विवेक । त्याचें करणें कांहीं येक । जनास
 कळेना ॥४५॥ बहुत जनास चालवी । नाना मंडळें
 हालवी । ऐसी हे समर्थपदवी । विवेकें होते ॥४६॥
 विवेक एकांतीं करावा । जगदीश धारणेनें धरावा ।
 लोक आपला आणी परावा । ह्मणोंचि नये ॥४७॥
 येकांतीं विवेक ठाई पडे । येकांतीं येतन सांपडे ।
 येकांतीं तर्क वावडे । ब्रह्मांडगोळीं ॥४८॥ येकांतीं
 स्मरण करावें । चुकलें निधान पडे ठावें । अंतरात्म्या-
 सरिसें फिरावें । कांहीं तरी ॥४९॥ जयास

येकांत मानला । अवघ्या आधीं कळे त्याला ।
त्यावेगळें वडिलपणाला । ठावचि नाहीं ॥५०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे श्रोताअवलक्षणनिरूपणनाम्
समास दशम ॥ १० ॥

॥ शिकवणनाम दशक एकोनविंशति ॥१९

॥ श्रीराम ॥

ब्राह्मणें बाळबध अक्षर । घडसुनी करावें सुंदर ।
जें देखतांचि चतुर । समाधान पावती ॥१॥ वाटोळें
सरळें मोकळें । वोटलें मसीचें काळें । कुळकुळीत
वळी चालिल्या ढाळें । मुक्तमाळा जैशा ॥२॥
अक्षरमात्र तितुकें नीट । नेमस्त पैस काने नीट ।
आडव्या मात्रा त्याहि नीट । आर्कुलीं वेलांड्या
॥३॥ पहिलें अक्षर जें काढिलें । ग्रंथ संधे तों
पाहान गेलें । येका टांकेंचि लिहिलें । ऐसें वाटे
॥४॥ अक्षराचें काळेषण । टांकांचें ठोंसरपण ।
तैसंचि वळण वांकाण । सारिखेंचि ॥५॥ वोळीस
वोळी लागेना । आर्कुली मात्रा भेदीना । खालिले
वोळीस स्पर्शेना । अथवा लंबाक्षर ॥६॥ पान
शिषानें रेखाटावें । त्यावरी नेमकचि ल्याहावें ।

दुरी जवळी न व्हावें । अंतर वोळीचें ॥७॥ कोठें
 शोधासी आडेना । चुकी पाहातां सांपडेना । गरज
 केली हें घडेना । लेखकापासुनी ॥८॥ ज्याचें वय
 आहे नूतन । त्यानें ल्याहावें जपोन । जनासी पडे
 मोहन । ऐसें करावें ॥९॥ बहु वारिक तरुणपर्णी ।
 कामा नये म्हातारपर्णी । मध्यस्त लिहिण्याची
 करणी । केली पाहिजे ॥१०॥ भोंवतें स्थळ सोडून
 घावें । मधेंचि चमचमित ल्याहावें । कागद झड-
 तांहि झडावें । नलगेचि अक्षर ॥११॥ ऐसा ग्रंथ
 जपोनि ल्याहावा । प्राणीमात्रांस उपजे हेवा ।
 ऐसा पुरुष तो पाहावा । ह्मणती लोक ॥१२॥
 काया बहुत कष्टवावी । उत्कट कीर्ति उरवावी ।
 चटक लाउनी सोडावी । कांहीं येक ॥१३॥ घट्य
 कागद आणावे । जपोन नेमस्त खळावे । लिहिण्याचे
 सामे असावे । नानापरी ॥१४॥ सुन्या कातन्या
 जागाईत । खळी घोंटाळें तागाईत । नाना सुरंग
 मिश्रित । जाणोनि घ्यावें ॥१५॥ नाना देसीचे बरु
 आणावे । घटी वारिक सरळे घ्यावे । नाना रंगाचे
 आणावे । नाना जिनसी ॥१६॥ नाना जिनसी
 टांकतोडणी । नाना प्रकारें रेखाटणी । चित्रविचित्र
 करणी । सिसेंलोळ्या ॥१७॥ हिंगुळ संग्रहीं असावे ।
 बाळले आळिते पाहोन घ्यावे । सोपें भिजउनी

वाळवावे । संग्रह मसीचे ॥१८॥ तगटी इतिश्रुत्या
कराव्या । बंदरी फळ्या घोटाय्या । नाना चित्री
चिताराव्या । उंच चित्रे ॥१९॥ नाना गोप नाना
वासने । मेषकापडे सिंदुरवर्णे । पेट्या कुलपे जपणे ।
पुस्तकाकारणे ॥२०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे लेखनक्रियानिरूपणनाम
समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां वोलिले लेखनभेद । आतां एका अर्थभेद ।
नाना प्रकारीचे संवाद । समजोन घ्यावे ॥१॥ शब्द-
भेद अर्थभेद । मुद्राभेद प्रबंदभेद । नाना शब्दाचे
शब्दभेद । जाणोनी पाहावे ॥२॥ नाना आशंका
प्रत्योत्तरे । नाना प्रचित साक्षात्कारे । जेणेकरितां
जगदांतरे । चमत्कारती ॥३॥ नाना पूर्वपक्ष सिद्धांत ।
प्रत्ययो पाहावा नेमस्त । अनुमानार्चे स्वस्तवेस्त ।
वोळोचि नये ॥४॥ प्रवृत्ति अथवा निवृत्ती । प्रचिती-
विण अवधी भ्रांती । गळंग्यांमधील जगज्जोति ।
चेतेल कोठे ॥५॥ हेत समजोन उत्तर देणे ।
दुसऱ्याचे जीवीचे समजणे । मुख्य च्यातुर्याची
लक्षणे । ते हें ऐसी ॥६॥ च्यातुर्येविण स्वटपट । ते

विद्याचि फलकट । सभेमधें आटघाट । समाधान
 कैचें ॥७॥ बहुत बोलणें एकावें । तेथें मोन्यचि
 धरावें । अल्पचिन्हें समजावें । जगदांतर ॥८॥
 बाष्कळामध्यें बैसों नये । उद्धटासीं तंडों नये ।
 आपणाकरितां खंडों नये । समाधान जनाचें ॥९॥
 नेणतपण सोडूं नये । जाणपणें फुगों नये । नाना
 जनाचें हृदये । मृद शब्दे उकलावें ॥१०॥ प्रसंग
 जाणावा नेटका । बहुतांसीं जाझु घेऊं नका ।
 खरें असतांचि नासका । फड होतो ॥११॥ शोध
 घेतां आळसां नये । भ्रष्ट लोकीं बैसों नये । बैसलें
 तरी टाकूं नये । मिथ्या दोष ॥१२॥ अंतर आतांचें
 शोधावें । प्रसंगीं थोडेंचि वाचावें । चटक लाउनी
 सोडावें । भल्या मनुष्यासी ॥१३॥ मज्यालसींत
 बैसों नये । समाराधनेसी जाऊं नये । जातां
 येळीलवाणें होये । जिणें आपुलें ॥१४॥ उत्तम
 गुण प्रगटवावे । मग भलत्यासीं बोलतां फावे ।
 भले पाहोन करावे । शोधून मित्र ॥१५॥ उपासने-
 सारिखें बोलावें । सर्व जनासी तोषवावें । सगट
 वरेण राखावें । कोणहीयेकासी ॥१६॥ ठाई ठाई
 शोध व्यावा । मग ग्रामीं प्रवेश करावा । प्राणीमात्र
 बोलवावा । आप्तपणें ॥१७॥ उंच नीच म्हणों नये ।
 सकळांचें निववावें हृदय । अस्तमानीं जाऊं नये ।

कोठें तन्हीं ॥१८॥ जगामधें जगमित्र । जिव्हेपासीं
 आहे सूत्र । कोठें तन्ही सत्पात्र । शोधून काढावें
 ॥१९॥ कथा होती तेथें जावें । दुरी दीनासारिखें
 बैसावें । तेथील सकळ हरद्र घ्यावें । अंतर्यामीं
 ॥२०॥ तेथें भले आडळती । व्यापक तेहि कळों
 येती । हळुहळु मंदगती । रीग करावा ॥२१॥
 सकळामधें विशेष श्रवण । श्रवणाहुनी थोर मनन ।
 मननें होये समाधान । बहुत जनाचें ॥२२॥
 धूर्तपणें सकळ जाणावें । अंतरीं अंतर वाणावें ।
 समजल्याविण सिणावें । कासयासी ॥२३॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे विवरणनिरूपणनाम

समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

सुचित करुनी अंतःकर्ण । ऐका करंटलक्षण । हें
 त्यागितां सदेवलक्षण । अंगीं वाणे ॥१॥ पापा-
 करितां दरिद्र प्राप्त । दरिद्रे होये पापसंचित ।
 ऐसेंचि होत जात । क्षणक्षणा ॥२॥ याकारणें
 करंटलक्षणें । ऐकोनी त्यागचि करणें । म्हणिजे
 कांहीं येक वाणे । सदेवलक्षण ॥३॥ करंटयास
 आळस आवडे । येतन कदापी नावडे । त्याची

वासना बावडे । अधर्मी सदा ॥४॥ सदा भ्रमिष्ट
 निदसुरा । उगेंचि बोले सैरावैरा । कोणीयेकाच्या
 अंतरा । मानेचिना ॥५॥ लेहों नेणे वाचूं नेणे ।
 सवदासुत घेऊं नेणे । हिशेव कितेव राखों नेणे ।
 धारणा नाही ॥६॥ हारवी सांडी पाडी फोडी ।
 विसरे चुके नाना खोडी । भल्याचे संगतीची
 आवडी । कदापी नाही ॥७॥ चाट गडी मिळविले ।
 कुकर्मी मित्र केले । स्वट नट येकवटिले । चोरटे
 पापी ॥८॥ ज्यासीं त्यासीं कळकटा । स्वयें सदाचा
 चोरटा । परघातकी धाटामोटा । वाटा पाडी ॥९॥
 दीर्घ सूचना सुचेचिना । न्याय नीति हें रुचेना ।
 परअभिळासीं वासना । निरंतर ॥१०॥ आळसें
 शरीर पाळिलें । परंतु पोटेविण गेलें । सुडकें मिळे-
 नासें जालें । पांघराया ॥११॥ आळसें शरीर पाळी ।
 अखंड कुंसी कांडोळी । निद्रेचे पाडी सुकाळी ।
 आपणासी ॥१२॥ जनासीं मीत्री करीना । कठीण
 शब्द बोले नाना । मूर्खपणें आवरेना । कोणीयेकासी
 ॥१३॥ पवित्र लोकांमधें भिडावे । वोंगळामधें
 निशंक धांवे । सदा मनापासून भावे । जननिंघ
 क्रिया ॥१४॥ तेथें कैचा परोपकार । केला बहुतांचा
 संवहार । पापी अनर्था अपस्मार । सर्वअवद्धी ॥१५॥
 शब्द सांभाळून बोलेना । आवरितां आवरेना ।

कोणीयेकासी मानेना । बोलणें त्याचें ॥ १६ ॥ कोणी-
 येकास विश्वास नाही । कोणीयेकासी सख्य नाही ।
 विद्या वैभव कांहींच नाही । उगाचि ताठा ॥ १७ ॥
 राखावीं बहुतांचीं अंतरे । भाग्य येतें तदनंतरे ।
 ऐसीं हें विवेकाचीं उत्तरे । ऐकणार नाही ॥ १८ ॥
 स्वयें आपणास कळेना । सिकविलें तें एकेना ।
 तयासी उपाय नाना । काये करिती ॥ १९ ॥ कल्पना
 करी उदंड कांहीं । प्राप्तव्य तों कांहींच नाही ।
 अखंड पडिला संदेहीं । अनुमानाचे ॥ २० ॥ पुण्य-
 मार्ग सांडिला मनें । पाप झडावें काशानें । निश्चय
 नाही अनुमानें । नास केला ॥ २१ ॥ कांहींयेक पुतें
 कळेना । सभेमधें बोलों राहेना । वाणकळ लावाड
 ऐसें जना । कळों आलें ॥ २२ ॥ कांहीं नेमकपण
 आपुलें । बहुत जनासी कळों आलें । तेंचि मनुष्य
 मान्य जालें । भूमंडळीं ॥ २३ ॥ झिजल्यावांचुनी
 कीर्ति कैची । मान्यता नव्हे कीं फुकाची । जिकडे
 तिकडे होते ची ची । अवलक्षणें ॥ २४ ॥ भल्याची
 संगती धरीना । आपणासी शाहाणे करीना । तो
 आपला आपण वैरी जाणा । स्वहित नेणे ॥ २५ ॥
 लोकांसी वरें करावें । तें उसिणें सर्वेचि ध्यावें ।
 ऐसें जयाच्या जीवें । जाणिजेना ॥ २६ ॥ जेथें नाही
 उत्तम गुण । तें करंटपणाचें लक्षण । बहुतांसी न

मने तें अवलक्षण । सहजचि जालें ॥२७॥ कार्या-
 कारण सकळ कांहीं । कार्येविण तों कांहींच नाही ।
 निकामी तो दुःखप्रवाहीं । वाहातचि गेला ॥२८॥
 बहुतांसीं मान्य थोडा । त्याच्या पापासी नाही
 जोडा । निराश्रई पडे उघडा । जेथ तेथें ॥२९॥
 याकारणें अवगुण त्यागावे । उत्तम गुण समजोन
 घ्यावे । तेणें मनासारिखें फावे । सकळ कांहीं ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे करटलक्षणनिरूपणनाम
 समाप्त तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

मागां बोलिलें करटलक्षण । तें विवेकें सांडावें संपूर्ण ।
 आतां एका सदेवलक्षण । परम सौख्यदायेक ॥१॥
 उपजतगुण शरीरी । परोपकारी नानापरी । आवडे
 सर्वांचे अंतरी । सर्वकाळ ॥२॥ सुंदर अक्षर लेहों
 जाणे । चपळ शुद्ध वाचूं जाणे । अर्थीतर सांगों
 जाणे । सकळ कांहीं ॥३॥ कोणाचें मनोगत
 तोडीना । भल्यांची संगती सोडीना । सदेवलक्षण
 अनुमाना । आणून ठेवी ॥४॥ तो सकळ जनासी
 व्हावा । जेथें तेथें नित्य नवा । मूर्खपणें अनुमान-
 गोवा । कांहींच नाही ॥५॥ नाना उत्तम गुण

सत्पात्र । तेचि मनुष्य जगमित्र । प्रगट कीर्ती
 स्वतंत्र । पराधेन नाहीं ॥६॥ राखे सकळांचें अंतर ।
 उदंड करी पाठांतर । नेमस्तपणाचा विसर । पडणार
 नाहीं ॥७॥ नम्रपणें पुसों जाणे । नेमस्त अर्थ सांगों
 जाणे । बोलाऐसें वर्तों जाणें । उत्तम क्रिया ॥८॥
 जो मानला बहुतांसी । कोणी बोलों न शके
 त्यासी । धगधगति पुण्यरासी । माहांपुरुष ॥९॥
 तो परोपकार करितांचि गेला । पाहिजे तो ज्याला
 त्याला । मग काये उणें तयाला । भूमंडळीं ॥१०॥
 बहुत जन वास पाहे । वेळेसी तत्काळ उभा राहे ।
 उणें कोणाचें न साहे । तया पुरुषासी ॥११॥ चौदा
 बिद्या चौसर्था कळा । जाणे संगति गायेनकळा ।
 आत्मविद्येचा जिव्हाळा । उदंड तेथें ॥१२॥ सक-
 लांसी नम्र बोलणें । मनोगत राखोन चालणें ।
 अखंड कोणीयेकाचें उणें । पडोंचि नेदी ॥१३॥
 न्याय नीति भजन मर्यादा । काळ सार्थक करी
 सदा । दरिद्रपणाची आपदा । तेथें कैची ॥१४॥
 उत्तमगुणें श्रृंघारला । तो बहुतांमधें शोभला । प्रगट
 प्रतापें उगवला । मातंड जैसा ॥१५॥ जाणता पुरुष
 असेल जेथें । कळो कैचा उठेल तेथें । उत्तम गुणा-
 विधीं रितें । तें प्राणी करटें ॥१६॥ प्रपंची जाणें
 राजकारण । परमार्थी साकल्य विवरण । सर्वांमधें

उत्तम गुण । त्याचा भोक्ता ॥१७॥ मार्गें येक पुढें
 येक । ऐसा कदापी नाही दंडक । सर्वत्रांसीं अलो-
 लिक । तथा पुरुषाची ॥१८॥ अंतरासी लागेल
 ढका । ऐसी वर्तणूक करूं नका । जेथें तेथें विवेका ।
 प्रकट करी ॥१९॥ कर्मविधी उपासनाविधी । ज्ञान-
 विधी वैराग्यविधी । विशाल ज्ञात्रुत्वाची बुद्धी ।
 चळेल कैसी ॥२०॥ पाहातां अवघे उत्तम गुण ।
 त्यास वाईट ह्मणेल कोण । जैसा आत्मा संपूर्ण ।
 सर्वां घटीं ॥२१॥ आपल्या कार्यास तत्पर । लोक
 असती लाहान थोर । तैसाचि करी परोपकार ।
 मनापासुनी ॥२२॥ दुसऱ्याच्या दुःखें दुखवे
 दुसऱ्याच्या सुखें सुखावे । आवघेचि सुखी असावे ।
 ऐसी वासना ॥२३॥ उदंड मुलें नानापरी । वडिलांचें
 मन अवघ्यांवरी । तैसी अवघ्यांची चिंता करी ।
 माहांपुरुष ॥२४॥ ज्यास कोणाचें सोसेना । त्याची
 निःकांचन वासना । धीकारिल्यां धीकारेना । तोचि
 माहांपुरुष ॥२५॥ मिथ्या शरीर निंदलें । तरी याचें
 काये गेलें । ज्ञात्यासी आणि जितिलें । देहेबुद्धिनिं
 ॥२६॥ हें अवघें अवलक्षण । ज्ञाता देहीं विलक्षण ।
 कांहीं तन्ही उत्तम गुण । जनीं दाखवावे ॥२७॥
 उत्तम गुणास मनुष्य वेधे । वाईट गुणासी प्राणी
 स्वेदे । तीक्ष्ण बुद्धि लोक साधे । काये जाणती

॥२८॥ लोकीं अत्यंत क्षमा करिती । आलियां
लोकांचे प्रचिती । मग ते लोक पाठी राखती ।
नाना प्रकारीं ॥२९॥ बहुतांसी वाटे मी थोर । सर्व-
मान्य पाहिजे विचार । धीर उदार गंभीर । माहांपुरुष
॥३०॥ जितुके कांहीं उत्तम गुण । तें समर्थांचें लक्षण ।
अवगुण तें करंटलक्षण । सहजचि जालें ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सदेवलक्षणनिरूपणनाम
समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

मातीचे देव धोंड्याचे देव । सोन्याचे देव रुप्याचे
देव । काशाचे देव पितळेचे देव । तांब्याचे देव
चित्रलेपें ॥१॥ रुविच्या लाकडाचे देव पाँवळ्यांचे
देव । बाण तांदळे नर्मदे देव । शालिग्राम काश्मिरी
देव । सूर्यकांत सोमकांत ॥२॥ तांब्रनाणीं हेम-
नाणीं । कोणी पूजिती देवार्चनीं । चक्रांगीत चक्र-
तीर्थाहुनी घेऊन येती ॥३॥ उदंड उपासनेचे भेद ।
किती करावे विशद । आपलाले आवडीचा वेध ।
लागला जनीं ॥४॥ परी त्या सकळांचेंहि कारण ।
मुळीं पाहावें स्मरण । तथा स्मरणाचे अंश जाण ।
नाना देवते ॥५॥ मुळीं द्रष्टा देव तो येक । त्याचे

जाहाले अनेक । समजोन पाहातां विवेक । उमजों
 लागे ॥६॥ देह्यावेगळी भक्ति फावेना । देह्यावेगळा
 देव पावेना । याकारणें मूळ भजना । देहेचि आहे
 ॥७॥ देहे मुळींच केला वाव । तरी भजनासी
 कैचा ठाव । ह्मणौनी भजनाचा उपाव । देह्यात्म-
 योगें ॥८॥ देहेंविण देव कैसा भजावा । देहेंविण
 देव कसा पुजावा । देह्याविण मोहछाव कैसा
 करावा । कोण्या प्रकारें ॥९॥ अत्र गंध पत्र पुष्प ।
 फल तांबोल धूप दीप । नाना भजनाचा साक्षेप ।
 कोठें करावा ॥१०॥ देवाचें तीर्थ कैसें द्यावें ।
 देवासी गंध कोठें लावावें । मंत्रपुष्प तरी वावें ।
 कोणे ठाई ॥११॥ ह्मणौनि देह्याविण आडतें ।
 अवघें सांकडेंचि पडतें । देह्याकरितां घडतें । भजन
 कांहीं ॥१२॥ देव देवता भूतें देवतें । मुळींचें
 सामर्थ्य आहे तेथें । अधिकारें नाना देवतें । भजत
 जावीं ॥१३॥ नाना देवीं भजन केलें । तें मूळ
 पुरुषासी पावलें । याकारणें सन्मानिलें । पाहिजे
 सकळ कांहीं ॥१४॥ मायावल्ली फांपावली । नाना
 देहेफळीं लगडली । मुळींची जाणीव कळीं आली ।
 फळामधें ॥१५॥ ह्मणौनी येळील न करावें ।
 पाहाणें तें येथेंचि पाहावें । ताळा पडतां राहावें ।
 समाधानें ॥१६॥ प्राणी संसार टाकित्ती । देवास

धुंडीत फिरती । नाना अनुमानीं पडती । जेथ
तेथें ॥१७॥ लोकांची पाहातां रीती । लोक
देवार्चनें करिती । अथवा क्षत्रदेव पाहाती ।
ठाईं ठाईं ॥१८॥ अथवा नाना अवतार ।
एकोन धरिती निर्धार । परी तें अवघें सवि-
स्तर । होऊन गेलें ॥१९॥ येक ब्रह्माविष्णुमहेश ।
एकोन ह्मणती हें विशेष । गुणातीत जो जगदीश ।
तो पाहिला पाहिजे ॥२०॥ देवासी नाही थान-
मान । कोठें करावें भजन । हा विचार पाहातां
अनुमान । होत जातो ॥२१॥ नसतां देवाचें दर्शन ।
कैसेन होईजे पावन । धन्य धन्य ते साधुजन ।
सकळ जाणती ॥२२॥ भूमंडळीं देव नाना । त्यांची
भीड उलंघेना । मुख्य देव तो कळेना । कांहीं
केल्यां ॥२३॥ कर्तुत्व वेगळें करावें । मग त्या
देवासी पाहावें । तरीच कांहींयेक पडे ठावें । गोप्य-
गुह्य ॥२४॥ तें दिसेना ना भासेना । कल्पांतीहि
नासेना । सुकृतावेगळें विश्वासेना । तेथें मन ॥२५॥
उदंड कल्पिते कल्पना । उदंड इच्छिते वासना ।
अभ्यांतरीं तरंग नाना । उदयातें पावती ॥२६॥
ह्मणोनी कल्पनारहित । तेचि वस्तु शाश्वत । अंत
नाहीं ह्मणोनि अनंत । बोलिजे तथा ॥२७॥ हें ज्ञान-
दृष्टीनें पाहावें । पाहोन तेथेंचि राहावें । निजध्यासें

तद्रूप व्हावें । संगत्यागें ॥२८॥ नाना लीळा
 नाना लाघवें । तें काये जाणजे बापुड्या जीवें ।
 संतसंगें स्वानुभवं । स्थिति बाणे ॥२९॥ ऐसी सूक्ष्म
 स्थिती गती । कळतां चुके अधोगती । सद्गुरु-
 चेनि सद्गती । तत्काळ होते ॥३०॥

इति दासबोधे गुरुशिष्यसवादे देहेमान्यनिरूपणनाम
 समास पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

परमार्थी आणि विवेकी । त्याचें करणें माने
 लोकी । कां जे विवरविवरों चुकी । पडोंचि नेदी
 ॥१॥ जो जो संदेह वाटे जुना । तो तो कदापी
 करीना । आदिअंत अनुमाना । आणून सोडी ॥२॥
 स्वता निस्पृह असेना । त्याचें बोलणेंचि मानेना ।
 कर्ठाण आहे जनार्दना । राजी राखणें ॥३॥ कोणी
 दाटून उपदेश देती । कोणी मध्यावती घालिती ।
 ते सहजचि हळु पडती । लालचीनें ॥४॥ जयास
 सांगावा विवेक । तोचि जाणावा प्रतिकुंचक । पुढें
 पुढें नासक । कारवार होतो ॥५॥ भावास भाऊ
 उपदेश देती । पुढें पुढें होते फजीती । दोळखीच्या
 लोकांत महंती । मांडूंचि नये ॥६॥ पहिलें दिसे परी

नासे । विवेकी मान्य करिती कैसे । अविवेकी ते
जैसे जैसे । मिळती तेथे ॥७॥ अतार शिष्य स्त्री
गुरु । हाहि फटकाळ विचारु । नाना भ्रष्टाकारी
प्रकारु । तैसाचि आहे ॥८॥ प्रगट विवेक बोलेना ।
झांकातापा करी जना । मुख्य निश्चय अनुमाना ।
आणूंच नेदी ॥९॥ हुकीसरिसा भरीं भरे । विवेक
सांगतां न धरे । दुरीदृष्टीचे पुरे । साधु नव्हेती ॥१०॥
कोणहास कांहींच न मागावें । भगवद्भजन वाढवावें ।
विवेकबळें जन लावावें । भजनाकडे ॥११॥ परांतर
रक्षायार्चीं कामें । बहुत कठीण विवेकवर्में । स्वइच्छेनें
स्वधर्में । लोकराहाटी ॥१२॥ आपण तुरुक गुरु
केला । शिष्य चांभार मेळविला । नीच यातीनें
नासला । समुदाव ॥१३॥ ब्राह्मणमंडळ्या मेळवाव्या ।
भक्तमंडळ्या मानाव्या । संतमंडळ्या शोधाव्या ।
भूमंडळीं ॥१४॥ उत्कट भव्य तेंचि घ्यावें । मळम-
ळीत अवघेंचि टाकावें । निस्पृहपणें विख्यात व्हावें ।
भूमंडळीं ॥१५॥ अक्षर बरें वाचणें बरें । अर्थांतर
सांगणें बरें । गाणें नाचणें अवघेंचि बरें ।
पाठांतर ॥१६॥ दीक्षा बरी मीत्री बरी । तक्षिण
बुधी राजकारणी बरी । आपणास राखे
नानापरी । अलिप्तपणें ॥१७॥ अखंड हरि-
कथेचा छंदु । सकळांस लागे नामवेदु । प्रगट

जयाचा प्रबोधु । सूर्य जैसा ॥१८॥ दुर्जनासी राखों
जाणें । सज्जनासी निवळुं जाणे । सकळांचे मनीचे
जाणे । ज्याचे त्यापरी ॥१९॥ संगतीचे मनुष्य
पालटे । उत्तम गुण तत्काळ उठे । अखंड अभ्यासी
लगटे । समुदाव ॥२०॥ जेथे तेथे नित्य नवा ।
जनासी वाटे हा असावा । परंतु लालचीचा गोवा ।
पडोंचि नेदी ॥२१॥ उत्कट भक्ति उत्कट ज्ञान ।
उत्कट च्यातुर्य उत्कट भजन । उत्कट योग अनुष्ठान ।
ठाईं ठाईं ॥२२॥ उत्कट निस्पृहता धरिली । त्याची
कीर्ति दिगांती फांकली । उत्कट भक्तीने निवाली ।
जनमंडळी ॥२३॥ कांहीं येक उत्कटेविण । कीर्ति
कदापि नव्हे जाण । उगेंच वणवण हिंडोन । काये
होते ॥२४॥ नाहीं देह्याचा भरंवसा । केव्हां सरेल
वयसा । प्रसंग पडेल कैसा । कोण जाणे ॥२५॥
याकारणें सावधान असावें । जितुकें होईल तितुकें
करावें । भगवत्कीर्तीनें भरावें । भूमंडळ ॥२६॥
आपणास जें जें अनकूळ । तें तें करावें तत्काळ ।
होईना त्यास निवळ । विवेक उमजावा ॥२७॥
विवेकामधें सांपडेना । ऐसें तों कांहींच असेना ।
येकांती विवेक अनुमाना । आपून सोडी ॥२८॥
अखंड तजवीजा चाळणा जेथें । पाहतां काये उणें
तेथें । येकांतेविण प्राणीयांतें । बुद्धि कैची ॥२९॥

येकांतीं विवेक करावा । आत्माराम ओळखावा ।
येथून तेथवरी गोवा । कांहींच नाही ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे बुद्धिवादनिरूपणनाम
समास षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

कथेचें घमंड भरून घावें । आणी निरूपणीं विव-
रावें । उणें पडोंचि नेदावें । कोणीयेकविषयीं ॥१॥
भेजणार खालें पडिला । तो भेजणारी जाणितला ।
नेणता लोक उगाच राहिला । टकमकां पाहात
॥२॥ उत्तर विलंबीं पडिलें । श्रोतयांस कळों आलें ।
ह्मणिजे महत्व उडालें । वक्त्याचें ॥३॥ थोडें बोलोनी
समाधान करणें । रागेजोन तरी मन धरणें । मनुष्य
वेधींच लावणें । कोणी येक ॥४॥ सोसवेना चिण-
चिण केली । तेथें तामसवृत्ती दिसोन आली ।
आवषी आवडी उडाली । श्रोतयाची ॥५॥ कोण
कोण राजी राखिले । कोण कोण मनीं भंगिले ।
क्षणक्षणा परीक्षिले । पाहिजे लोक ॥६॥ शिष्य
विकल्पें रान घेतो । गुरु मार्गें मार्गें धांवतो ।
विचार पाहों जातां तो । विकल्पचि अवघा ॥७॥
आशाबद्धि क्रियाहीन । नाही च्यातुर्याचें लक्षण ।

ते महंतीची भणभण । बंद नाही ॥८॥ ऐसे
 गोसावी हळु पडती । ठाई ठाई कष्टी होती ।
 तेथें संगतीचे लोक पावती । सुख कैचें ॥९॥
 जिकडे तिकडे कीर्ति माजे । सगट लोकांस हव्यास
 उपजे । लोक राजी राखोन कीजे । सकळ कांहीं
 ॥१०॥ परलोकीं वास करावा । समुदाव उगाच
 पाहावा । मागण्याचा तगादा न लवावा । कांहीं
 येक ॥११॥ जिकडे जग तिकडे जगन्नायेक ।
 कळला पाहिजे विवेक । रात्रीदिवस विवेकी लोक ।
 सांभाळीत जाती ॥१२॥ जो जो लोक दृष्टीस पडिला ।
 तो तो नष्ट ऐसा कळला । अवघेच नष्ट येकला भला ।
 काशावरुनी ॥१३॥ दोस मुलकीं काये पाहावें ।
 लोकांवेगळें कोठें राहावें । तन्हे स्वोटी सांडतें घ्यावें ।
 कांहीं येक ॥१४॥ तस्मात् लोकिकीं वर्ततां न ये ।
 त्यास महंती कामा नये । परत्र साधनाचा उपाये ।
 श्रवण करून असावें ॥१५॥ आपणासी बरें पोहतां
 न ये । लोक बुडवावयाचें कोण कार्य । गोडी आवडी
 वायां जाये । विकल्पचि अवघा ॥१६॥ अभ्यासें
 प्रगट व्हावें । नाही तरी झांकोन असावें । प्रगट
 होऊन नासावें । हें बरें नव्हे ॥१७॥ मंद हळु हळु
 चालतो । चपळ कैसा अटोपतो । अरबी फिरवणार
 तो । कैसा असावा ॥१८॥ हे धकाधकीचीं कामें ।

तिष्ठण बुद्धीची बर्मे । जोळ्या भावार्थे संभ्रमे ।
 कैसे घडे ॥१९॥ सेत केले परी वाहेना । जवार
 केले परी फिरेना । जन मेळविले परी धरेना । अंत-
 र्यामी ॥२०॥ जरी चढती वाढती आवडी उठे । तरी
 परमार्थ प्रगटे । घसघस करितां विटे । सगट लोक
 ॥२१॥ आपले लोकांस मानेना । लोकांचे आप-
 णांस मानेना । अवघा विकल्पचि मना । समाधान
 कैचे ॥२२॥ नासक दीक्षा सितरु लोक । तेथे कैचा
 असेल विवेक । जेथे बळावला अविवेक । तेथे राहणे
 खोटे ॥२३॥ बहुत दिवस श्रम केला । सेवटी अव-
 घाचि वेथे गेला । आपणास ठाकेना गलवला ।
 कोणे करावा ॥२४॥ संगीत चालिला तरी तो
 व्याप । नाही तरी अवघाचि संताप । क्षणक्षणा
 विक्षेप । किती ह्मणौनि सांगावा ॥२५॥ मूर्ख मूर्ख-
 णे भ्रंगळती । ज्ञाते ज्ञातेपणे कळो करिती ।
 होते दोहींकडे फजिती । लोकामधे ॥२६॥ कारवार
 आटोपेना करवेना । आणि उगेहि राहेना । या-
 सकळ जना । काये म्हणार्वे ॥२७॥ नासक उपा-
 धीस सोडावे । वय सार्थकी घालावे । परिभ्रमणे
 कंठावे । कोठे तरी ॥२८॥ परिभ्रमण करीना ।
 दुसऱ्याचे कांहींच सोसीना । तरी मग उदंड यातना ।
 विकल्पाची ॥२९॥ आतां हे आपणाचिपारी ।

बरे विचारावे आपणासी । अनकूळ पडेल तैसी ।
वर्तणूक करावी ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे येत्ननिरूपणनाम
समाप्त सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

सृष्टिमधें बहु लोक । परिभ्रमणें कळे कौतुक ।
नाना प्रकारीचे विवेक । आडळों लागती ॥१॥
किती प्रपंची जन । अखंड वृत्ति उदासीन । सुख-
दुखें समाधान । दंडळेना ॥२॥ स्वभावेचि नेमक
बोलती । सहजचि नेमक चालती । अपूर्व बोल-
ण्याची स्थिती । सकळांसि माने ॥३॥ सहजचि
ताळज्ञान येतें । स्वभावेचि रागज्ञान उमटतें । सह-
जचि कळत जातें । न्यायेनीतिलक्षण ॥४॥ येखादा
आडळे गाजी । सकळ लोक अखंड राजी । सदा
सर्वदा आवडी ताजी । प्राणीमात्रांची ॥५॥ चुकोन
उदंड आडळतें । भारी मनुष्य दृष्टीसी पडतें । महंताचें
लक्षणसें वाटतें । अकस्मात ॥६॥ ऐसा आडळतां
लोक । चमत्कारें गुणग्राहिक । क्रिया बोलणें नेमक ।
प्रत्ययाचे ॥७॥ सकळ अवगुणामधें अवगुण ।

आपले अवगुण वाटती गुण । मोठें पाप करंटपण ।
 चुकेना कीं ॥८॥ ठाळेंचि काम होतें सदा । जें
 जपल्यानें नव्हे सर्वदा । तेथें पीळपेंचाची आपदा ।
 आडळेचिना ॥९॥ येकासी अभ्यासितां न ये ।
 येकासी स्वभावेचि ये । ऐसा भगवंताचा महिमा
 काये । कैसा कळेना ॥१०॥ मोठीं राजकारणें
 चुकती । राजकारणीं वेढां लागती । नाना चुकीची
 फर्जाती । चहुंकडे ॥११॥ याकारणें चुकीं नये ।
 ह्मणजे उदंड उपाये । उपायाचा अपाये । चुकतां
 होये ॥१२॥ काये चुकलें तें कळेना । मनुष्याचें
 मनचि वळेना । स्ववळला अभिमान गळेना । दोहिं-
 कडे ॥१३॥ आवघे फडचि नासती । लोकांचीं मनें
 भंगती । कोठें चुकते युक्ती । कांहीं कळेना ॥१४॥
 व्यापेंविण आटोप केला । तो अवघा घसरतचि
 गेला । अकलेचा बंद नाही घातला । दुरीदृष्टीनें
 ॥१५॥ येखादें मनुष्य तें सिळें । त्याचें करणेंचि
 वाकळें । नाना विकल्पाचें जाळें । करून टाकी ॥१६॥
 तें आपणासी उकलेना । दुसऱ्यास कांहींच कळेना ।
 नाचे विकल्पें कल्पना । ठाईं ठाईं ॥१७॥ त्या गुप्त
 कल्पना कोणास कळाव्या । कोणे येऊन अटो-
 पाव्या । ज्याच्या त्यानें कराव्या । बळकट बुद्धि
 ॥१८॥ ज्यासी उपाधी आवरेना । तेणें उपाधी

बाँडवावीना । सावचित करूनियां मना । समाधाने
 असावे ॥१९॥ धांवधांवो उपाधी वेष्टी । आपण
 कष्टी लोकहि कष्टी । हे कामा नये गोष्टी । कुस-
 मुसेची ॥२०॥ लोक बहुत कष्टी जाला । आपणहि
 अत्यंत त्रासला । बेर्थचि केला गलबला । कासयासी
 ॥२१॥ असो उपाधीचें काम ऐसें । कांहीं बरें कांहीं
 काणोंसें । सकळ समजोन ऐसें । वर्ततां बरें ॥२२॥
 लोकांपासीं भावार्थ कैचा । आपण जगवावा
 तयांचा । सेवट उपंडर कोणाचा । पडोंचि नये ॥२३॥
 अंतरात्म्याकडे सकळ लागे । निर्गुणीं हे कांहींच
 नलगे । नाना प्रकारीचे दगे । चंचळामधें ॥२४॥
 शुद्ध विश्रांतीचें स्थळ । तें येक निर्मळ निश्चळ ।
 तेथें विकारचि सकळ । निर्विकार होती ॥२५॥
 उद्देग अवघे तुटोनी जाती । मनासी वाटे विश्रांती ।
 ऐसी दुल्लभ परब्रह्मस्थिती । विवेकें सांभाळावी ॥२६॥
 आपणास उपाधी मुळींच नाही । रुणानबंधें मिळाले
 सर्वहि । आल्यागेल्याची क्षिती नाही । ऐसें जाले
 पाहिजे ॥२७॥ जो उपाधीस कंटाळला । तो निवांत
 होऊन बैसला । आटोपेना तो गलबला । कासयासी
 ॥२८॥ कांहीं गलबला कांहीं निवळ । ऐसा
 कंठित जावा काळ । जेणेंकरितां विश्रांती वेळ ।
 आपणासी फावे ॥२९॥ उपाधी कांहीं राहात नाही ।

समाधानायेवहें थोर नाही । नरदेहे प्राप्त होत नाही
क्षणक्षणा ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे उपाधीलक्षणनिरूपणनाम
समास अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

ज्ञानी आणी उदास । समुदायाचा हव्यास । तेणें
अखंड सावकाश । येकांत सेवावा ॥१॥ जेथें
तजवीजा कळती । अखंड चाळणा निघती । प्राणी-
मात्रांची स्थिती गती । कळों येते ॥२॥ जरी हा
चाळणाचि करीना । तरी कांहींच उमजेना ।
हिसेबझाडाचि पाहीना । दिवाळखोर ॥३॥
येक मिरासी साधिती । येक सीध्या गवाविती ।
ब्यापकपणाची स्थिती । ऐसी आहे ॥४॥ जेणें जें
जें मनीं धरिलें । तें तें आधींच समजलें । कृत्रिम
अवघेंचि खुंटलें । सहजचि येणें ॥५॥ अखंड राहातां
सलगीं होते । अतिपरिचर्यें अवज्ञा घडते । याकारणें
विश्रांतीते । घेतां नये ॥६॥ आळसें आळस केला ।
तरी मग कारवारचि बुडाला । अंतरहेत चुकत
गेला । समुदायाचा ॥७॥ उदंड उपासनेचीं कामें ।
लावीत जावीं नित्यनेमें । अवकाश कैचा कृत्रिमें ।

करावयासी ॥८॥ चोर भांडारी करावा । घसरतांच
 सांभाळावा । गोवा मूर्खपणाचा काढावा । हळु हळु
 ॥९॥ या अवध्या पहिल्याच गोष्टी । प्राणी कोणी
 नव्हता कष्टी । राजकारणें मंडळ वेष्टी । चहुंकडे ॥१०॥
 नष्टासी नष्ट योजावे । वाचाळासी वाचाल आणावे ।
 आपणावरी विकल्पाचे गोवे । पडोंच नेदी ॥११॥
 कांटीनें कांटी झाडावी । झाडावी परी ते कळों
 नेदावी । कळकटपणाची पदवी । असों घावी ॥१२॥
 न कळतां करी कार्य जें तें । तें काम तत्कालचि
 होतें । गचगचेंत पडतां तें । चमत्कारें नव्हे ॥१३॥
 ऐकोनी आवडी लागावी । देखोनी बळकटचि
 व्हावी । सलगीनें आपली पदवी । सेवकामधें ॥१४॥
 कोणी घेक काम करितां होतें । न करितां तें मार्गें
 पडतें । याकारणें ढिलेपण तें । असोंचि नये ॥१५॥
 जो दुसऱ्यावरी विश्वासला । त्याचा कार्यभाग
 बुडाला । जो आपणचि कष्टत गेला । तोचि भला
 ॥१६॥ अवध्यास अवधें कळलें । तेव्हां तें रितें
 पडिलें । याकारणें ऐसें घडलें । न पाहिजे कीं ॥१७॥
 मुख्य सूत्र हातीं ध्यावें । करणें तें लोकांकरवीं
 करवावें । कित्तेक खलक उगवावें । राजकारणामधें
 ॥१८॥ बोलके पहिलवान कळकटे । तयासीच ध्यावे
 झटे । दुर्जनें राजकारण दाटे । ऐसें न करावें ॥१९॥

ग्रामण्य वर्मी सांपडार्वे । रगडून पीठचि करावे ।
 करूनि मागुती सांवरार्वे । बुडऊं नये ॥२०॥
 खळदुर्जनासी ऋयाले । राजकारण नाही राखिले ।
 तेणें अवघें प्रगट जाले । बरें वाईट ॥२१॥
 समुदाव पाहिजे मोठा । तरी तनावा असाव्या
 बळकटा । मठ करुनी ताठा । धरूं नये ॥२२॥
 दुर्जन प्राणी समजावे । परी ते प्रगट न करावे ।
 सज्जनापरीस आळवार्वे । महत्व देउनी ॥२३॥
 जनामधे दुर्जन प्रगट । तरी मग अखंड खटखट ।
 याकारणें ते वाट । बुझूनि टाकावी ॥२४॥ गनी-
 माच्या देखतां फौजा । रणशूरांच्या फुफुरिती
 भुजा । ऐसा पाहिजे कीं राजा । कैपशी परमार्थी
 ॥२५॥ तयास देखतां दुर्जन धाके । वैसवी प्रची-
 तीचे तडाखे । बंड पाषांडाचे वाखे । सहजचि
 होती ॥२६॥ हे धूर्तपणाचीं कामें । राजकारण
 करावे नेमें । विलेपणाच्या संभ्रमें । जाऊं नये
 ॥२७॥ कोठेंच पडेना दृष्टी । ठाई ठाई त्याच्या
 गोष्टी । वाग्विलासें सकळ सृष्टी । वेधिला तेणें ॥२८॥
 हुंब्यासी हुंबा लाऊन घावा । टोणप्यास टोणपा
 आणावा । लौंदास पुढें उभा करावा । दुसरा लौंद
 ॥२९॥ धटासी आणावा धट । उत्थटासी पाहिजे
 उत्थट । खटनटासी खटनट । अगत्य करी ॥३०॥

जैशास तैसा जेव्हां भेटे । तेव्हां मज्यालसी थाटे ।
इतुकें होतें परी धनी कोठें । दृष्टीस न पडे ॥३१॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे राजकारणनिरूपणनाम
समास नवम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

जेथें अखंड नाना चाळणा । जेथें अखंड नाना
धारणा । जेथें अखंड राजकारणा । मनासी आणित्ती
॥१॥ सृष्टीमधें उत्तम गुण । तितुकें चाले निरूपण ।
निरूपणाविण क्षण । रिकामा नाही ॥२॥ चर्चा
आशंका प्रत्योत्तरें । कोण खोटे कोण खरें । नाना
वगज्जुत्वे शास्त्राधारें । नाना चर्चा ॥३॥ भक्तिमार्ग
विशद कळे । उपासनामार्ग आकळे । ज्ञानविचार
निवळे । अंतर्यामी ॥४॥ वैराग्याची बहु आवडी ।
उदास वृत्तीची गोडी । उदंड उपाधी तरी सोडी ।
लागोच नेदी ॥५॥ प्रवंचाची पाठांतरें । उत्तरासी
संगति उत्तरें । नेमक बोलतां अंतरें । निववी सक-
ळांची ॥६॥ आवडी लागली बहु जना । तेथें कोणाचें
कांहीं चालेना । दळवट पडिला अनुमाना । येईल
कैसा ॥७॥ उपासना करूनियां पुढें । पुरवळें पाहिजे
चहुंकडे । भूमंडळीं जिकडे तिकडे । जाणती तथा
॥८॥ जाणती परी आडळेना । काये करितो तें

कळेना । नाना देशीचे लोक नाना । येऊन जाती ॥९॥
 तितुक्यांचीं अंतरं धरावीं । विवेकें विचारें भरावीं ।
 कडोविकडीचीं विवरावीं । अंतःकर्णें ॥१०॥ किती
 लोक तें कळेना । किती समुदाव आकळेना । सकळ
 लोक श्रवणमनना । मध्यें वाली ॥११॥ फड समजा-
 विसी करणें । गद्यपद्य सांगणें । परांतरासी राखणें ।
 सर्वकाळ ॥१२॥ ऐसा ज्याचा दंडक । अखंड
 पाहाणें विवेक । सावधापुढें अविवेक । येईल
 कैचा ॥१३॥ जितुकें कांहीं आपणासी ठावें ।
 तितुकें हळुहळु सिकवावें । शाहाणे करूनि सोडावे ।
 बहुत जन ॥१४॥ परोपरीं सिकवणें । आडशुका
 सांगत जाणें । निवळ करुनी सोडणें । निम्पृहासी
 ॥१५॥ होईल तें आपण करावें । न होतां जनाकरवीं
 करवावें । भगवद्भजन राहावें । हा धर्म नव्हे ॥१६॥
 आपण करावें करवावें । आपण विवरावें विवरवावें ।
 आपण धरावें धरवावें । भजनमार्गासी ॥१७॥ जुन्या
 लोकांचा कंटाळा आला । तरी नूतन प्रांत पाहिजे
 धरिला । जितुकें होईल तितुक्याला । आळस करूं
 नये ॥१८॥ देह्याचा अभ्यास बुडाला । ह्मणिजे
 महंत बुडाला । लागवें नूतन लोकांला । शाहाणे
 करावें ॥१९॥ उपाधीत सांपडों नये । उपा-
 धीस कंटाळों नये । निसुगपण कामा नये ।

कोणीयेकविषी ॥२०॥ काम नासणार नासतें ।
 आपण वेडें। उगेंच पाहातें । आळसी हृदयसुन्य तें ।
 काये करूं जाणे ॥२१॥ धकाधकीचा मामला । कैसा
 घडे अशक्ताला । नाना बुद्धि शक्ताला । म्हणोनी
 सिकवाव्या ॥२२॥ व्याप होईल तों राहावें । व्याप
 राहातां उठोन जावें । आनंदरूप फिरावें । कोठें
 तऱ्हीं ॥२३॥ उपाधीपासुनी सुटला । तो निस्पृह-
 पणें बळावला । जिकडे अनकूळ तिकडे चालिला ।
 सावकास ॥२४॥ कीर्ति पाहातां सुख नाही ।
 सुख पाहातां कीर्ति नाही । केल्याविण कांहींच
 नाही । कोठें तऱ्हीं ॥२५॥ घेरवीं काय राहातें ।
 होणार तितुकें होऊन जातें । प्राणी मात्र अशक्त
 तें । पुढें आहे ॥२६॥ आधींच तक्वा सोडिला ।
 मधेंचि धोवसा सांडिला । तरी संसार हा सेवटाला ।
 कैसा पावे ॥२७॥ संसार मुळींच नासका । विवेकें
 करावा नेटका । नेटका करितां फिका । होत जातो
 ॥२८॥ ऐसा याचा जिनसाना । पाहातां कळों येतें
 मना । परंतु धीर सांडावाना । कोणी येकें ॥२९॥
 धीर सांडितां काये होतें । अवघें सोमावें लागतें ।
 नाना बुद्धि नाना मतें । शाहाणा जाणे ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे विवेकलक्षणनिरूपणनाम।

समाप्त दशम ॥ १० ॥

पूर्ण नाम दशक विंशति ॥२०॥

॥ श्रीराम ॥

प्राणी व्यापक मन व्यापक । पृथ्वी आप तेज व्यापक ।
 वायो आकाश त्रिगुण व्यापक । अंतरात्मा मूळ-
 माया ॥१॥ निर्गुण ब्रह्म तें व्यापक । ऐसें अवघेंच
 व्यापक । तरी हें सगट किं काये येक । भेद आहे
 ॥२॥ आत्मा आणि निरंजन । येणेंहि वाटतो अनु-
 मान । आत्मा सगुण किं निर्गुण । आणि निरंजन
 ॥३॥ श्रोता संदेहीं पडिला । तें संदेह वाढला ।
 अनुमान धरून बैसला । कोण तो कैसा ॥४॥ एका
 पहिली आशंका । अवघा गलवला करून नका ।
 प्रगट करून विवेका । प्रत्यये पाहावा ॥५॥ शरीर-
 पाडें सामर्थ्यपाडें । प्राणी व्याप करी निवाडें । परी
 पाहातां मनायेवढें । चपळ नाही ॥६॥ चपळपण
 येकदेशी । पूर्ण व्यापकता नव्हे त्यासी । पाहातां
 पृथ्वीच्या व्यापासी । सीमा आहे ॥७॥ तैसेंचि
 आप आणि तेज । अपूर्ण दिसती सहज । वायो
 चपळ समज । येकदेशी ॥८॥ गगन आणि निरंजन ।
 तें पूर्ण व्यापक सघन । कोणी येक अनुमान । तेथें
 असेचिना ॥९॥ त्रिगुण गुणक्षोभिणी माया । माईक
 जाईल विलया । अपूर्ण येकदेशी तथा । पूर्ण

व्यापकता न घडे ॥१०॥ आत्मा आणि निरंजन ।
 हे दोहिकडे नामाभिधान । अर्थान्वये समजोन ।
 बोलणें करावें ॥११॥ आत्मा मन अत्यंत चपळ ।
 तरी हे व्यापक नव्हेचि केवळ । सुचित अंतःकर्ण
 निवळ । करून पाहावें ॥१२॥ अंतराळीं पाहातां
 पाताळीं नाहीं । पाताळीं पाहातां अंतराळीं नाहीं ।
 पूर्णपणें वसत नाहीं । चहुंकडे ॥१३॥ पुढें पाहातां
 मार्गें नाहीं । मार्गें पाहातां पुढें नाहीं । वाम सव्य
 व्याप नाहीं । दशदिशा ॥१४॥ चहुंकडे निशाणें
 मांडावीं । येकसरीं कैसीं सिवावीं । याकारणें
 समजोन उगवीं । प्रत्यये आपणाभी ॥१५॥
 सूर्य आला प्रतिबिंबला । हाहि दृष्टांत न घडे वस्तुला ।
 वस्तुरूप निर्गुणाला । ह्यणिजेत आहे ॥१६॥ घटाकाश
 मठाकाश । हाहि दृष्टांत विशेष । तुळूं जातां निर्गु-
 णास । साम्यता येते ॥१७॥ ब्रह्मींचा अंश आकाश ।
 आणी आत्म्याचा अंश मानस । दोहींचा अनुभव
 प्रत्ययास । येथें घ्यावा ॥१८॥ गगन आणी हे
 मन । कैसें होती समान । मननसीळ माहाजन ।
 सकळहि जाणती ॥१९॥ मन हे पुढें वावडे । मार्गें
 आवघेंचि रितें पडे । पूर्ण गगनास साम्यता घडे ।
 कोण्या प्रकारें ॥२०॥ परब्रह्महि अचळ । आणि
 पर्वतामहि ह्यणती अचळ । दोनीहि येक केवळ ।

हैं कैसें ह्यणार्वे॥ २१॥ ज्ञान अज्ञान विपरीत
 ज्ञान । तिनी कैसीं होती समान । याचा प्रत्ययो
 मनन । करून पाहावा ॥२२॥ ज्ञान ह्यणिजे
 जाणणें । अज्ञान ह्यणिजे नेणणें । विपरीत ज्ञान
 ह्यणिजे देखणें । येकाचें एक ॥२३॥ जाणणें
 नेणणें वेगळें केलें । ढोवळें पंचभूतिक उरलें ।
 विपरीत ज्ञान समजलें । पाहिजे जीवीं ॥२४॥ द्रष्टा
 साक्षी अंतरात्मा । जीवात्माचि होये शिवात्मा ।
 पुढें शिवात्मा तोचि जीवात्मा । जन्म घेतो ॥२५॥
 आत्मर्त्वीं जन्ममरण लागे । आत्मर्त्वीं जन्ममरण न
 भंगे । संभवामि युगे युगे । ऐसें हें वचन ॥२६॥
 जीव येकदेशी नर । विचारें जाला विश्वंभर । विश्वं-
 भरास संसार । चुकेना कीं ॥२७॥ ज्ञान आणि
 अज्ञान । वृत्तिरूप हें समान । निवृत्तिरूपें विज्ञान ।
 जालें पाहिजे ॥२८॥ ज्ञानें येवढें ब्रह्मांड केलें ।
 ज्ञानें येवढें वाढविलें । नाना विकाराचें वळलें । तें
 हें ज्ञान ॥२९॥ आठवें देह ब्रह्मांडीचें । तें हें ज्ञान
 साचें । विज्ञानरूप विदेहाचें । पद पाविजे ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे पूर्णापूर्णनिरूपणनाम

समास प्रथम ॥ १ ॥

॥ श्रीराम ॥

मूळमाया नस्तां चंचळ । निर्गुण ब्रह्म तें निश्चळ ।
 जैसें गगन अंतराळ । चहुंकडे ॥१॥ दृश्य आलें
 आणि गेलें । परीं तें ब्रह्म संचलें । जैसें गगन
 कोंदाटलें । चहुंकडे ॥२॥ जिकडे पाहावें तिकडे
 अपार । कोणेकडे नाहीं पार । येकजिनसी
 स्वतंत्र । दुसरें नाहीं ॥३॥ ब्रह्मांडावरतें विसावें ।
 अवकाश भकास अवलोकावें । तेथें चंचळ
 व्यापकाच्या नावें । सुन्याकार ॥४॥ दृश्य विवेकें
 काढिलें । मग परब्रह्म कोंदाटलें । कोणासीच
 अनुमानलें । नाहीं कदा ॥५॥ अधोर्ध पाहातां
 चहुंकडे । निर्गुण ब्रह्म जिकडे तिकडे । मन धांवल
 कोणेकडे । अंत पाहावया ॥६॥ दृश्य चळे ब्रह्म
 चळेना । दृश्य कळे ब्रह्म कळेना । दृश्य आकळे
 ब्रह्म आकळेना । कल्पनेसी ॥७॥ कल्पना म्हणजे
 कांहींच नाहीं । ब्रह्म दाटलें ठाडंचा ठाडं । वाक्यार्थ
 विवरत जाई । ह्यणिजे बरें ॥८॥ परब्रह्माएवढें थोर
 नाहीं । श्रवणापरतें साधन नाहीं । कळल्याविण
 कांहींच नाहीं । समाधान ॥९॥ पिष्टीकामार्गें हळु
 हळु घडे । विहंगमें फळासी गांठी पडे । साधक
 मननीं पवाडे । ह्यणिजे बरें ॥१०॥ परब्रह्मासारिखें
 दुसरें । कांहींच नाहीं खरें । निंदा आणी

स्तुतिउत्तरें । परब्रह्मीं नाहीं ॥११॥ ऐसें परब्रह्म
 येकजिनसी । कांहींच तुळेना तयासी । मानुभव
 पुण्यरासी । तेथें पवाडती ॥१२॥ चंचळें होते दुःख-
 प्राती । निश्चळाएवडी नाहीं विश्रांती । निश्चळ
 प्रत्ययें पाहाती । माहानुभाव ॥१३॥ मुळापासून
 सेवटवरी । विचारणा केलीच करी । प्रत्ययाचा
 निश्चयो अंतरी । तयासीच फावे ॥१४॥ कल्पनेची
 सृष्टी जाली । विविध प्रकारें भासली । तिक्षण
 बुद्धीनें आणिली । पाहिजे मना ॥१५॥ मूळमाये-
 पासून त्रिगुण । अवघें येकदेसी लक्षण । पांचा-
 भूतांचा डोवळा गुण । दिसत आहे ॥१६॥ पृथ्वी-
 पासून च्यारी खाणी । चत्वार वेगळाली करणी ।
 सकळ सृष्टीची चाली येथुनी । पुढें नाहीं ॥१७॥
 सृष्टीचें त्रिविध लक्षण । विशद करूं निरूपण ।
 श्रोतीं सुचित अंतःकर्ण । केलें पाहिजे ॥१८॥
 मूळमाया जाणिवेची । मुळीं सूक्ष्म कल्पनेची । जैसी
 स्थिती परे वाचेची । तद्रूपची ते ॥१९॥ अष्टधा
 प्रकृतीचें मूळ । ते हे मूळमायाच केवळ । सूक्ष्मरूप
 बीज सकळ । मुळींच आहे ॥२०॥ जड पदार्थ
 चेतवितें तें । ह्यणौन चैतन्य बोलिजेतें । सूक्ष्म
 रूपें संकेतें । समजोन घ्यावीं ॥२१॥ प्रकृति-
 पुरुषाचा विचार । अर्धनारीनटेश्वर । अष्टधा

प्रकृतीचा विचार । सकळ कांहीं ॥२२॥ गुप्त
 त्रिगुणाचें गूढत्व । ह्यणौन संकेत महत्त्व ।
 गुप्तरूपें शुद्धसत्व । तेथेंचि वसे ॥२३॥ जेथून गुण
 प्रगटती । तीस गुणक्षोभिणी ह्यणती । त्रिगुणाचीं
 रूपें समजती । धन्य ते साधु ॥२४॥ गुप्तरूपें
 गुणसौम्य । ह्यणौनि बोलिजे गुणसाम्य । सूक्ष्म
 संकेत अगम्य । बहुतांस कैचा ॥२५॥ मूळमाये-
 पासून त्रिगुण । चंचळ येकदेसी लक्षण । प्रत्ययें
 पाहातां खूण । अंतरीं येते ॥२६॥ पुढें पंचभूतांचीं
 बंडें । वाढलीं विशालें उदंडें । सप्तद्वीपें नवरखंडें ।
 वसुंधरा हे ॥२७॥ त्रिगुणापासून पृथ्वीवरी । दुसऱ्या
 जिनसान्याची परी । दोनी जिनस याउपरी । तिसरा
 ऐका ॥२८॥ पृथ्वी नाना जिनसाचें बीज । अंडज
 जारज श्वेतज उद्विज । च्यारी खाणी च्यारी वाणी
 सहज । निर्माण जाल्या ॥२९॥ खाणी वाणी होती
 जाती । परंतु तैसीच आहे जगती । ऐसे होती
 आणी जाती । उदंड प्राणी ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सृष्टिऋषिविधलक्षण-
 निरूपणनाम समास द्वितीय ॥ २ ॥

॥ श्रीराम ॥

मुळीहून सेवटवरी । विस्तार बोलिला नानापरी ।
 पुन्हा विवरत विरत माधारी । वृत्ति न्यावी ॥१॥
 च्यारी वाणी च्यारी खाणी । चौन्यासि लक्ष जीव-
 योनी । नाना प्रकारीचे प्राणी । जन्मास येती ॥२॥
 अवघे होती पृथ्वीपासुनी । पृथ्वीमधे जाती नासोनी ।
 अनेक येती जाती परी अवनी । तैसीच आहे ॥३॥
 ऐसें हें सेंड्याकडिल खांड । दुसरें भूतांचें वंड ।
 तिसरें नामाभिधानें उदंड । सूक्ष्मरूपें ॥४॥ स्थूळ
 अवघें सांडून घावें । सूक्ष्मरूपें वोळखावें । गुणापासून
 पाहिलेंच पाहावें । सूक्ष्मदृष्टी ॥५॥ गुणाचीं रूपें
 जाणीव नेणीव । पाहिलाच पाहावा अभिप्राव । सूक्ष्म-
 दृष्टीचें लाघव । येथून पुढें ॥६॥ शुद्ध नेणीव तमोगुण ।
 शुद्ध जाणीव सत्वगुण । जाणीवनेणीव रजोगुण ।
 मिश्रित चालिला ॥७॥ त्रिगुणाचीं रूपें ऐसीं । कळीं
 लागलीं अपैसीं । गुणापुढील कर्दमासी । गुण-
 क्षोभिणी बोलिजे ॥८॥ रज तम आणि सत्व । तिहीचें
 जेथें गूढत्व । तें जाणिजे महत्त्व । कर्दमरूप ॥९॥
 प्रकृतिपुरुष शिवशक्ती । अर्धनारीनटेश्वर ह्यणती ।
 परी याची स्वरूपस्थिती । कर्दमरूप ॥१०॥ सूक्ष्म-
 रूपें गुणसौम्य । त्यास बोलिजे गुणसाम्य । तैसीचि
 चैतन्य अगम्य । सूक्ष्मरूपा ॥११॥ बहुजिनसी

मूळमाया । माहांकारण ब्रह्मांडीची काया । ऐसिया
 सूक्ष्म अन्वया । पाहिलेंचि पाहावें ॥१२॥ च्यारी
 खाणी पांच भूतें । चौदा सूक्ष्म संकेतें । काये पाहाणें तें
 येथें । शोधून पाहावें ॥१३॥ आहाच पाहातां कळेना ।
 गरज केल्यां समजेना । नाना प्रकारी जनाच्या
 मना । संदेह पडती ॥१४॥ चौदा पांच येकोणीस ।
 येकोणीस च्यारी तेविस । यांमध्ये मूळ चतुर्दश ।
 पाहिलेंचि पाहावें ॥१५॥ जो विवरोन समजला ।
 तेथें संदेह नाही उरला । समजल्याविण जो गल्वला ।
 तो निरार्थक ॥१६॥ सकळ सृष्टीचें बीज । मूळ-
 मायेंत असे सहज । अवघें समजतां सज्ज । परमार्थ
 होतो ॥१७॥ समजलें माणुस चावळेना । निश्चइ
 अनुमान धरीना । सावळगोंदा करीना । परमार्थ
 कदा ॥१८॥ शब्दातीत बोलतां आलें । त्यास
 वाच्यांश बोलिलें । शुद्ध लक्ष्यांश लक्षिलें । पाहिजे
 विवेकें ॥१९॥ पूर्वपक्ष ह्यणिजे माया । सिद्धांतें
 जाये विलया । माया नस्तां मग तथा । काये
 ह्यणावें ॥२०॥ अन्वये आणी वीतरेक । हा पूर्व-
 पक्षाचा विवेक । सिद्धांत ह्यणिजे शुद्ध येक । दुसरें
 नाही ॥२१॥ अधोमुखें भेद वाढतो । ऊर्ध्वमुखें भेद
 तुटतो । निःसंगपणें निर्गुणी तो । महायोगी ॥२२॥
 माया मिथ्या ऐसी कळली । तरी मग भीड कां

लागली । मायेचे भिडेने घसरली । स्वरूपस्थिती
 ॥२३॥ लटके मायेने दपटावे । सत्य परब्रह्म सांडावे ।
 मुख्य निश्चये हिंडावे । कासयासी ॥२४॥ पृथ्वीमध्ये
 बहुत जन । त्यामध्ये असती सज्जन । परी साधूस
 वोळखतो कोण । साधुवेगळा ॥२५॥ ह्मणौन संसार
 सांडावा । मग साधूचा शोध घ्यावा । फिरफिरो
 ठाई पाडावा । साधुजन ॥२६॥ उदंड हुडकावे संत ।
 सांपडे प्रचितीचा महंत । प्रचितिविण स्वहित । होणार
 नाही ॥२७॥ प्रपंच अथवा परमार्थ । प्रचितिविण
 अवघे वेर्थ । प्रत्ययेज्ञानी तो समर्थ । सकळांमध्ये
 ॥२८॥ रात्रंदिवस पाहावा अर्थ । अर्थ पाहेल तो
 समर्थ । परलोकाचा निजस्वार्थ । तेथेचि घडे ॥२९॥
 ह्मणौन पाहिलेचि पाहावे । आणि शोधिलेचि
 शोधावे । अवघे कळतां स्वभावे । संदेह तुटती ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सूक्ष्मनामाभिधाननाम
 समास तृतीय ॥ ३ ॥

॥ श्रीराम ॥

सकळ जनास प्रार्थना । उगेच उदास करावेना ।
 निरूपण आणावे मना । प्रत्ययाचे ॥१॥ प्रत्यये
 राहिला येकेकडे । आपण धांवतो भलतेकडे । तरी

सारासाराचे निवाडे । कैसे होती ॥२॥ उगिच
 पाहातां सृष्टी । गल्वला दिसतो दृष्टी । परी ते
 राजसत्तेची गोष्टी । वेगळीच ॥३॥ पृथ्वीमध्ये जितुकीं
 शरीरें । तितुकीं भगवंताचीं घरें । नाना सुखें येणें
 द्वारें । प्राप्त होती ॥४॥ त्याचा महिमा कळेल
 कोणाला । माता वांटून कृपाळु जाला । प्रत्यक्ष
 जगदीश जगाला । रक्षितसे ॥५॥ सत्ता पृथ्वीमध्ये
 वांटली । जेथें तेथें विभागली । कळें सृष्टि चालिली ।
 भगवंताचे ॥६॥ मूळ जाणत्या पुरुषाची सत्ता ।
 शरीरीं विभागली तत्वता । सकळ कळा चातुर्यता ।
 तेथें वसे ॥७॥ सकळ पुराचा ईश । जगामधें तो
 जगदीश । नाना शरीरीं सावकास । करूं लागे ॥८॥
 पाहातां सृष्टीची रचना । ते येकाचेन चालेना ।
 येकचि चालवी नाना । देह धरुनी ॥९॥ नाही
 उंच नीच विचारिलें । नाही वरें वाईट पाहिलें ।
 कार्ये चालों ऐसें जालें । भगवंतासी ॥१०॥ किंवा
 नेणणें आडवें केलें । किंवा अभ्यासीं घातलें । हें
 कैसें कैसें केलें । त्याचा तोचि जाणे ॥११॥ जग-
 दांतरीं अनुसंधान । वरें पाहाणें हेंचि ध्यान । ध्यान
 आणी तें ज्ञान । येकरूप ॥१२॥ प्राणी संसारास
 आला । कांहीं येक शाहाणा जाला । मग तो
 विवरों लागला । भूमंडळीं ॥१३॥ प्रगट रामाचें

शाण । आत्माराम ज्ञानघन । विश्वंभर विद्यमान ।
 भाग्ये कळे ॥१४॥ उपासना धुंडून वासना धरिली ।
 तरी ते लांबतचि गेली । महिमा न कळे बोलिली ।
 येथार्थ आहे ॥१५॥ द्रष्टा ह्यणिजे पाहाता । साक्षी
 ह्यणिजे जाणता । अनंतरूपी अनंता । वोळखावे
 ॥१६॥ संगती असावी भल्यांची । धाटी कथा निरू-
 पणाची । कांहीं येक मनाची । विश्रांती आहे ॥१७॥
 त्याहिमधे प्रत्ययेज्ञान । जाळून टाकिला अनुमान ।
 प्रचितिविण समाधान । पाविजेल कैचें ॥१८॥ मूळ
 संकल्प तो हरिसंकल्प । मूळमायेमधील साक्षेप ।
 जगदांतरीं तेंचि रूप । देखिजेतें ॥१९॥ उपासना
 ज्ञानस्वरूप । ज्ञानीं चौथा देह आरोप । याकारणें
 सर्व संकल्प । सोडून द्यावा ॥२०॥ पुढें परब्रह्म
 विशाल । गगनासारखें पोकळ । घन पातळ कोमळ ।
 काये ह्यणावे ॥२१॥ उपासना ह्यणिजे ज्ञान । ज्ञानें
 पाविजे निरंजन । योगियांचें समाधान । येणें रितीं
 ॥२२॥ विचार नेहटूनसा पाहे । तरी उपासना
 आपणाचि आहे । येक जाये येक राहे । देह धरूनी
 ॥२३॥ अखंड ऐसी घालमेली । पूर्वापर होत गेली ।
 आतांही तैसीच चालिली । उत्पत्तिस्थिति ॥२४॥
 बनावरी बनचरांची सत्ता । जळावरी जळचरांची
 सत्ता । भूमंडळीं भूपाळां समस्तां । येणेंचि न्यार्ये

॥२५॥ सामर्थ्य आहे चळवळेचें । जो जो करील
 त्याचें । परंतु येथें भगवंताचें । अधिष्ठान पाहिजे
 ॥२६॥ कर्ता जगदीश हें तों स्वरे । परी विभाग
 आला पृथकाकारें । तेथें अहंतेचें काविरें । बाधि-
 जेना ॥२७॥ हरिर्दाता हरिर्भोक्ता । ऐसं चालतें
 तत्वता । ये गोष्टीचा आतां । विचार पाहावा
 ॥२८॥ सकळ कर्ता परमेश्वरु । आपला माइक
 विचारु । जैसें कळेल तैसें करूं । जगदांतरे ॥२९॥
 देवायेवढें चपळ नाही । ब्रह्मायेवढें निश्चळ नाही ।
 पाइरीनें पाइरी चढोन पाहीं । मूळपरियंत ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे आत्मानिरूपणनाम
 समास चतुर्थ ॥ ४ ॥

॥ श्रीराम ॥

येथून पाहातां तेथवरी । चत्वार जीनस अवधारी ।
 येक चौदा पांच च्यारी । ऐसं आहे ॥१॥
 परब्रह्म सकळांहून वेगळें । परब्रह्म सकळांहून
 आगळें । नाना कल्पनेनिराळें । परब्रह्म तें ॥२॥
 परब्रह्माचा विचार । नाना कल्पनेहून पर ।
 निर्मळ निश्चळ निर्विकार । अखंड आहे ॥३॥
 रब्रह्मास कांहींच तुळेना । हा येक मुख्य

जिनसाना । दुसरा जिनस नाना कल्पना । मूळमाया
 ॥४॥ नाना सूक्ष्मरूप । सूक्ष्म आणि कर्दमरूप ।
 मुळींच्या संकल्पाचा आरोप । मूळमाया ॥५॥
 हरिसंकल्प मुळींच । आत्माराम सकळांचा । संकेत
 नामाभिधानाचा । यें प्रकारें ॥६॥ निश्चळीं
 चंचळ चेतलें । म्हणौनि चैतन्य बोलिलें । गुण-
 समानत्वे जालें । गुणसाम्य ऐसें ॥७॥ अर्धनारी-
 नटेश्वर । तोचि शङ्खगुणेश्वर । प्रकृतिपुरुषाचा
 विचार । शिवशक्ती ॥८॥ शुद्धसत्वगुणाची मांडणी ।
 अर्धमात्रा गुणक्षोभिणी । पुढें तिही गुणांची
 करणी । प्रगट जाली ॥९॥ मन माया अंतरात्मा ।
 चौदा जिनसांची सीमा । विद्यमान ज्ञानात्मा ।
 इतुके ठाई ॥१०॥ ऐसा दुसरा जिनस । अभिधानें
 चतुर्दश । आतां तिसरा जिनस । पंच माहाभूतें
 ॥११॥ यें पाहातां जाणीव थोडी । आदिअंत
 हे रोकडी । खाणी निरोपिल्या तांतडी । तो चौथा
 जिनस ॥१२॥ च्यारी खाणी अनंत प्राणी ।
 जाणीवेची जाली दाटणी । ज्यारी जिनस येथुनी ।
 संपूर्ण जाले ॥१३॥ बीज थोडें पेरिजेतें । पुढें
 त्याचें उदंड होतें । तैसें जालें आत्मयातें । खाणी
 वाणी प्रगटतां ॥१४॥ ऐसी सत्ता प्रवळली । थोडे
 सत्तेची उदंड जाली । मनुष्यवेषें सृष्टी भोगिली ।

नाना प्रकारें ॥१५॥ प्राणी मारून स्वापद पळे ।
 वरकड त्यास काये कळे । नाना भोग तो निवळे
 मनुष्यदेहीं ॥१६॥ नाना शब्द नाना स्पर्श । नाना
 रूप नाना रस । नाना गंध ते विशेष । नरदेह
 जाणे ॥१७॥ अमोत्य रत्नें नाना वस्त्रें । नाना
 यानें नाना शस्त्रें । नाना विद्या कळा शास्त्रें ।
 नरदेह जाणे ॥१८॥ पृथ्वी सत्तेनें व्यापिली ।
 स्थळोस्थळीं अटोपिली । नाना विद्या कळा केली ।
 नाना धारणा ॥१९॥ दृश्य अवघेंचि पाहावें । स्थान-
 मान सांभाळावें । सारासार विचारावें । नरदेहे
 जालियां ॥२०॥ येहलोक आणी परलोक । नाना
 प्रकारींचा विवेक । विवेक आणी अविवेक । मनुष्य
 जाणे ॥२१॥ नाना पिंडीं ब्रह्मांडरचना । नाना
 मुळींची कल्पना । नाना प्रकारीं धारणा । मनुष्य
 जाणे ॥२२॥ अष्टभोग नवरस । नाना प्रकारींचा
 विळास । वाच्यांश लक्ष्यांश सारांश । मनुष्य जाणे
 ॥२३॥ मनुष्ये सकळांस आळिलें । त्या मनुष्यांस देवें
 पाळिलें । ऐसें हें अवघें कळलें । नरदेहयोगें ॥२४॥
 नरदेह परम दुल्लभ । येणें घडे अलभ्य लाभ । दुल्लभ
 तें सुल्लभ । होत आहे ॥२५॥ वरकड देहे हें काबाड ।
 नरदेह मोठें घबाड । परंतु पाहिजे जाड । विवेक-
 रचना ॥२६॥ येथें जेणें आळस केला । तो सर्वस्वें

बुडाला । देव नाही ओळखिला । विवेकबळें ॥२७॥
 नर तोचि नारायेण । जरी प्रत्ययें करी श्रवण ।
 मननशीळ अंतःकर्ण । सर्वकाळ ॥२८॥ जेणें स्वयेंचि
 पोहावें । त्यास कासेस नलगे लागावें । स्वतंत्रपणें
 शोधावें । सकळ कांहीं ॥२९॥ सकळ शोधून
 राहिला । संदेह कैचा तयाला । पुढें विचार कैसा
 जाला । त्याचा तोचि जाणे ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे चत्वारजिनसनाम
 समास पंचम ॥ ५ ॥

॥ श्रीराम ॥

पाहों जातां भूमंडळ । ठाईं ठाईं आहे जळ । कित्तेक
 ते निर्मळ माळ । जळेंविण पृथ्वी ॥१॥ तैसें दृश्य
 विस्तारलें । कांहींयेक जाणीवेनें शोभलें । जाणीव-
 रहित उरलें । कित्तीयेक दृश्य ॥२॥ च्यारी खाणी
 च्यारी वाणी । चौऱ्यासी लक्ष जीवयोनी । शास्त्रीं
 अवघें नेमनी । बोलिलें असे ॥३॥

श्लोक ॥ जलजा नवलक्षाश्च दशलक्षाश्च पक्षिण ।
 कृमयो रुद्रलक्षाश्च विशलक्षा गवादयः ॥
 स्थावरास्त्रिशलक्षाश्च चतुर्लक्षाश्च मानवाः ।
 पापपुण्य सम कृत्वा नरयोनिषु जायते ॥१॥

मनुष्ये च्यारी लक्ष । पशु वीस लक्ष । क्रिम आका
 लक्ष । बोलिलें शास्त्री ॥४॥ दहा लक्ष ते स्वेचर । नव
 लक्ष जळचर । तीस लक्ष स्थावर । बोलिलें शास्त्री ॥५॥
 ऐसी चौन्यासी लक्ष योनी । जितुका तितुका जाणता
 प्राणी । अनंत देह्याची मांडणी । मर्यादा कैची
 ॥६॥ अनंत प्राणी होत जाती । त्यांचें अधिष्ठान
 जगती । जगतीवेगळी स्थिती । त्यास कैची ॥७॥
 पुढें पाहातां पंचभूतें । पावलीं पष्टदशेंतें । कोणी
 विद्यमान कोणी तें । उगीच असती ॥८॥ अंतरा-
 त्म्याची वोळखण । तेचि जेथें चपळपण । जाणिवेचें
 अधिष्ठान । सावध एका ॥९॥ सुखदुख जाणता
 जीव । तैसाचि जाणावा सदा शिव । अंतःकर्ण-
 पंचक अपूर्व । अंश आत्मयांचा ॥१०॥ स्थुळीं
 आकाशाचे गुण । अंश आत्मयांचे जाण । सत्व
 रज तमोगुण । गुण आत्मयांचे ॥११॥ नाना
 चाळणा नाना धृती । नवविधा भक्ति चतुर्विधा
 मुक्ती । अलिप्तपण सहजस्थिती । गुण आत्मयांचे
 ॥१२॥ द्रष्टा साक्षी ज्ञानधन । सत्ता चैतन्य पुरातन ।
 श्रवण मनन विवरण । गुण आत्मयांचे ॥१३॥
 दृश्य द्रष्टा दर्शन । ध्येय ध्याता ध्यान । ज्ञेय ज्ञाता
 ज्ञान । गुण आत्मयांचे ॥१४॥ वेदशास्त्रपुराणअर्थ ।
 गुप्त चालिला परमार्थ । सर्वज्ञपणें समर्थ । गुण

आत्मयांचे ॥१५॥ बद्ध मुमुक्षु साधक सिद्ध ।
 विचार पाहाणे शुद्ध । बोध आणी प्रबोध । गुण
 आत्मयांचे ॥१६॥ जागृति स्वप्न सुषुप्ति तुर्या ।
 प्रकृतिपुरुष मूळमाया । पिंड ब्रह्मांड अष्टकाया ।
 गुण आत्मयांचे ॥१७॥ परमात्मा आणी परमेश्वरी ।
 जगदात्मा आणी जगदेश्वरी । महेश आणी
 माहेश्वरी । गुण आत्मयांचे ॥१८॥ सूक्ष्म जितुकें
 नामरूप । तितुकें आत्मयांचें स्वरूप । संकेत
 नामाभिधानें अमूप । सीमा नाही ॥१९॥ आदि-
 शक्ती शिवशक्ती । मुख्य मूळमाया सर्वशक्ती ।
 नाना जीनस उत्पत्ती स्थिती । तितुके गुण आत्म-
 यांचे ॥२०॥ पूर्वपक्ष आणी सिद्धांत । गाणें
 वाजवणें संगीत । नाना विद्या अद्भुत । गुण
 आत्मयांचे ॥२१॥ ज्ञान अज्ञान विपरीतज्ञान ।
 असद्वृत्ति सद्वृत्ति जाण । ज्ञप्तिमात्र अलिप्तपण ।
 गुण आत्मयांचे ॥२२॥ पिंड ब्रह्मांड तत्त्वज्ञाडा ।
 नाना तत्वांचा निवाडा । विचार पाहाणें उघडा ।
 गुण आत्मयांचे ॥२३॥ नाना ध्यानं अनुसंधानें ।
 नाना स्थिति नाना ज्ञानें । अनन्य आत्मनिवेदनें ।
 गुण आत्मयांचे ॥२४॥ तेतिस कोटी सुरवर ।
 आठयासी सहस्र ऋषेश्वर । भूत खेचर अपार । गुण
 आत्मयांचे ॥२५॥ भूतावळी औटकोटी । च्यामुंडा

छपन्न कोटी । कात्यायेणी नव कोटी । गुण आत्म-
यांचे ॥२६॥ चंद्र सूर्य तारामंडलें । नाना नक्षत्रें ग्रह-
मंडलें । शेष कूर्म मेघमंडलें । गुण आत्मयांचे ॥२७॥
देव दानव मानव । नाना प्रकारीचे जीव । पाहातां
सकळ भावभाव । गुण आत्मयांचे ॥२८॥ आत्म-
याचे नाना गुण । ब्रह्म निर्विकार निर्गुण । जाणणें
येकदेसी पूर्ण । गुण आत्मयांचे ॥२९॥ आत्माराम-
उपासना । तेणें पावले निरंजना । निसंदेहे अनु-
माना । ठावचि नाही ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे आत्मागुणनिरूपणनाम
समाप्त षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ श्रीराम ॥

अनुर्वाच्य समाधान जालें । तें पाहिजे बोलिलें ।
बोलिल्यासाठीं समाधान गेलें । हें तों घडेना ॥१॥
कांहीं सांडावें लागत नाही । कांहीं मांडावें लागत
नाहीं । येक विचार शोधून पाही । ह्मणिजे कळे
॥२॥ मुख्य कासीविश्वेश्वर । श्वेतबंद रामेश्वर ।
मलकार्जुन भीमाशंकर । गुण आत्मयांचे ॥३॥
जैसी मुख्य तारा लिंगें । यावेगळीं अनंत लिंगें ।
प्रचित जाणिजेत जगें । गुण आत्मयांचे ॥४॥

भूमंडळीं अनंत शक्ती । नाना साक्षात्कार चमत्कार
 होती । नाना देवांच्या सामर्थ्यमूर्ती । गुण आत्म-
 यांचे ॥५॥ नाना सिद्धांचीं सामर्थ्ये । नाना मंत्रांचीं
 सामर्थ्ये । नाना मोहरेवल्लीत सामर्थ्ये । गुण
 आत्मयांचे ॥६॥ नाना तीर्थांचीं सामर्थ्ये । नाना
 क्षत्रांचीं सामर्थ्ये । नाना भूमंडळीं सामर्थ्ये । गुण
 आत्मयांचे ॥७॥ जितुके कांहीं उत्तम गुण ।
 तितुके आत्मयांचे लक्षण । वरें वाईट तितुके जाण ।
 आत्म्याचकरितां ॥८॥ शुद्ध आत्मा उत्तमगुणी ।
 सबळ आत्मा अवलक्षणी । बरी वाईट आवधी
 करणी । आत्मयांची ॥९॥ नाना साभिमान धरणें ।
 नाना प्रतिसृष्टि करणें । नाना श्रापउश्रापलक्षणें ।
 आत्मयांचेनी ॥१०॥ पिंडाचा बरा शोध घ्यावा ।
 तत्वांचा पिंड शोधावा । तत्वे शोधितां पिंड आघवा ।
 कळों येतो ॥११॥ जड देह भूतांचा । चंचळ गुण
 आत्मयाचा । निश्चळ ब्रह्मावेगळा ठाव कैचा । जेथें
 तेथें ॥१२॥ निश्चळ चंचळ आणी जड । पिंडीं
 करावा निवाड । प्रत्ययावेगळें जाड । बोलणें नाही
 ॥१३॥ पिंडामधून आत्मा जातो । तेव्हां निवाडा
 कळों येतो । देहे जड हा पडतो । देखतदेखतां ॥१४॥
 जड तितुके पडिलें । चंचळ तितुके निघोन गेलें ।
 जडचंचळाचें रूप आलें । प्रत्ययासी ॥१५॥ निश्चळ

आहे सकळां ठाई । हें तों पाहाणें नलगे कांहीं ।
 गुणविकार तथें नाहीं । निश्चळासी ॥१६॥ जैसें
 पिंड तैसें ब्रह्मांड । विचार दिसतो उषड । जड
 चंचळ जातां जाड । परब्रह्मचि आहे ॥१७॥ माहां-
 भूतांचा खंबीर केला । आत्मा घालून पुतळा जाला ।
 चालिला सृष्टीचा गळबला । येणें रिती ॥१८॥
 आत्मा माया विकार करी । आळ घालिती ब्रह्मा-
 वरी । प्रत्ययें सकळ कांहीं विवरी । तोचि भला
 ॥१९॥ ब्रह्म व्यापक अखंड । वरकड व्यापकता
 खंड । शोधून पाहातां जड । कांहींच नाहीं ॥२०॥
 गगनासी खंडता नये । गगनाचे नासेल काये ।
 जरी जाला माहांप्रळये । सृष्टीसंहार ॥२१॥ जें
 संहारामधें सांपडलें । तें सहजचि नासिवंत जालें ।
 जाणते लोकीं उगविलें । पाहिजे कोडें ॥२२॥ न
 कळतां वाटे कोडें । कळतां आवघें दिसे उघडें ।
 ह्मणोनी येकांतीं निवाडे । विचार पाहावा ॥२३॥
 मिळतां प्रत्ययाचे संत । येकांतापरीस येकांत । केली
 पाहिजे मावचीत । नाना चर्चा ॥२४॥ पाहिल्या-
 वेगळें कळत नाहीं । कळतां कळतां संदेह नाहीं ।
 विवेक पाहातां कोठेंचि नाहीं । मायाजाळ ॥२५॥
 गगनीं अभाळ आलें । मागुती सर्वेचि उडालें ।
 आत्म्याकरितां दृश्य जालें । उडेल तैसें ॥२६॥

मुळापासून सेवटवरी । विवेकी विवेकें विवरी । तोचि
 निश्चय थावरी । चळेना ऐसा ॥२७॥ वरकड निश्चय
 अनुमानाचें । अनुमानें बोलतां काये वेचे । जाणते
 पुरुष प्रचितीचे । ते तों मानीतना ॥२८॥ उगेंच
 बोलणें अनुमानाचें । अनुमानाचें कोण्या कामाचें ।
 येथें सगट विचाराचें । काम नाही ॥२९॥ सगट
 विचार तो अविचार । कित्तेक ह्मणती येकंकार ।
 येकंकार भ्रष्टाकार । करूं नये ॥३०॥ कृत्रिम
 अवघें सांडावें । कांहीं येक शुद्ध ध्यावें । जाणजाणों
 निवडावें । सारासार ॥३१॥

इति दासबोधे गुरुशिष्यसवादे आत्मनिरूपणनाम
 समास सप्तम ॥ ७ ॥

॥ श्रीराम ॥

विधीप्रपंचतरु वाढला । वाढतां वाढतां विस्तीर्ण
 जाला । फळें येतां विश्रांती पावला । बहुत प्राणी
 ॥१॥ नाना फळें रत्नाळें लागलीं । नाना जिनसी
 गोडीस आलीं । गोडी पाहावया निर्माण केलीं ।
 नाना शरीरें ॥२॥ निर्माण जाले उत्तम विषय ।
 शरीरेंविण भोगितां नये । ह्मणोनि निर्मिला उपाये ।
 नाना शरीरें ॥३॥ ज्ञानइंद्रियें निर्माण केलीं । भिन्न

भिन्न गुणाचीं निर्मिलीं । येका शरीरासी लागली ।
 परी वेगळालीं ॥४॥ श्रोत्रइंद्रिई शब्द पडिला ।
 त्याचा भेद पाहिजे कळला । ऐसा उपाये निर्माण
 केला । इंद्रियांमध्ये ॥५॥ त्वचेइंद्रियें सितोष्ण भासे ।
 चश्रुइंद्रियं सकळ दिसे । इंद्रियांमध्ये गुण ऐसे ।
 वेगळाले ॥६॥ जिह्वेमध्ये रस चाखणें । घ्राणामध्ये
 परिमळ घेणें । इंद्रियांमध्ये वेगळाल्या गुणें । भेद
 केले ॥७॥ वायोपंचकीं अंतःकर्णपंचक । मिसळोनि
 फिरे निशंक । ज्ञानइंद्रियें कर्मइंद्रियें सकळिक ।
 सावकास पाहे ॥८॥ कर्मइंद्रियें लागवेगीं । जीव
 भोगी विषयांलागीं । ऐसा हा उपाये जगीं । ईश्वरें
 केला ॥९॥ विषय निर्माण जाले बरवे । शरीरेंविण
 कैसें भोगावे । नाना शरीराचे गोवे । याकारणें
 ॥१०॥ अस्तीमांशाचें शरीर । त्यामध्ये गुणप्रकार ।
 शरीरासारिखें यंत्र । आणीक नाही ॥११॥ ऐसीं
 शरीरें निर्माण केलीं । विषयभोगें वाढविलीं ।
 लाहानथोर निर्माण जालीं । येणें प्रकारें ॥१२॥
 अस्तिमांशाचीं शरीरें । निर्माण केलीं जगदेश्वरें ।
 विवेकें गुणविचारें । करुनियां ॥१३॥ अस्ति-
 मांशाचा पुतळा । जेणें ज्ञानें सकळ कळा । शरीर-
 भेद वेगळा । ठाई ठाई ॥१४॥ तो भेद कार्याकारण ।
 त्याचा उदंड आहे गुण । सकळ तीक्ष्ण बुद्धीवीण ।

काये कळे ॥१५॥ सकळ करणें ईश्वराला । ह्मणोनी
 भेद निर्माण केला । ऊर्धमुख होतां भेदाला । ठाव
 कैचा ॥१६॥ सृष्टिकर्णी आगत्य भेद । संव्हारें
 सहजची अभेद । भेद अभेद हा संवाद । मायागुणें
 ॥१७॥ मायेमधें अंतरात्मा । नकळे तथाचा महिमा ।
 जाला चतुर्मुख ब्रह्मा । तोहि संदेहीं पडे ॥१८॥
 पीळ पेंच कडोविकडी । तर्क तीक्ष्ण घडीनिं घडी ।
 मनासी होये तांतडी । विवरण करितां ॥१९॥
 आत्मत्वे लागतें सकळ कांहीं । निरंजनीं हें कांहींच
 नाही । येकांतकाळीं समजोन पाहीं । ह्मणिजे वरें
 ॥२०॥ देहेसामर्थ्यानुसार । सकळ करी जगदेश्वर ।
 थोर सामर्थ्ये अवतार । बोलिजेती ॥२१॥ शेष कूर्म
 वाऱ्हाव जाले । येवढे देहे विशाल धरिले । तेणें-
 करितां रचना चाले । सकळ सृष्टीची ॥२२॥ ईश्वरें
 केवढें सूत्र केले । सूर्यविंद धांवाया लाविलें । धुकटा-
 करवीं धरविलें । अगाध पाणी ॥२३॥ पर्वताएसे
 ढग उचलती । सूर्यविंवासी अलुयादिती । तेथें
 सर्वेचि वायोची गती । प्रकट होये ॥२४॥ झिडक-
 झिडकुं धांवे वारा । जैसा काळाचा ह्मणिघारा ।
 ढग मारुनी दिनकरा । मोकळें करी ॥२५॥ बैसती
 विजांचे तडाखे । प्राणीमात्र अवचिता धाके ।
 गगन कडकडून तडके । स्थळांवरिं ॥२६॥

येहलोकांसी येक वर्म केलें । महद्भूत महद्भूत आळिलें ।
 सकळां समभागें चालिलें । सृष्टिरचनेसी ॥२७॥
 ऐसे अनंत भेद आत्मयाचे । सकळ जाणती ऐसे
 कैचे । विवरतां विवरतां मनाचे । फडके होती ॥२८॥
 ऐसी माझी उपासना । उपासकी आणावी मना ।
 अगाध महिमा चतुरानना । काये कळे ॥२९॥
 अवाहन विसर्जन । हेचि भजनाचें लक्षण । सकळ
 जाणती सज्जन । मी काये सांगों ॥३०॥

इति श्रीदासबाधे गुरुशिष्यसवादे देहेक्षत्रनिरूपणनाम

समाप्त अष्टम ॥ ८ ॥

॥ श्रीराम ॥

मृतिकापूजन करावें । आणी सर्वेचि विसर्जावें । हें
 मानेना स्वभावे । अंतःकर्णासी ॥१॥ देव पूजावा
 आणी टाकावा । हें प्रशस्त न वटे जीवा । याचा
 विचार पाहावा । अंतर्यामी ॥२॥ देव करिजे ऐसा
 नाही । देव टाकिजे ऐसा नाही । ह्मणोनि याचा
 कांहीं । विचार पाहावा ॥३॥ देव नाना शरीरें
 धरितो । धरुनी मागुनी सोडितो । तरी तो देव
 कैसा आहे तो । विवेकें वोळखावा ॥४॥ नाना
 साधनें निरूपणें । देव शोधायकारणें । सकळ

आपुले अंतःकर्णे । समजलें पाहिजे ॥५॥ ब्रह्म-
 ज्ञानाचा उपाये । समजल्याविण देतां नये । पदार्थ
 आहे मा घे जाये । ऐसें म्हणावें ॥६॥ सगट
 लोकांचे अंतरींचा भाव । मज प्रतक्ष भेटवावा
 देव । परंतु विवेकाचा उपाव । वेगळाचि आहे
 ॥७॥ विचार पाहातां तगेना । त्यास देव ऐसें
 ह्मणावेना । परंतु जन राहेना । काये करावें ॥८॥
 थोर लोक मरोनि जाती । त्यांच्या सुरता करुनी
 पाहाती । तैसीच आहे हेही गती । उपासनेची
 ॥९॥ थोर व्याप्पार ठाकेना जनी । ह्मणोनि केली
 रस्वतवानी । राजसंपदा त्याचेनी । प्राप्त कैची
 ॥१०॥ ह्मणोनि जितुका भोळाभाव । तितुका
 अज्ञानाचा स्वभाव । अज्ञानें तरी देवाधिदेव ।
 पाविजेल कैचा ॥११॥ अज्ञानासी ज्ञान न माने ।
 ज्ञात्यास अनुमान न माने । ह्मणोनि सिद्धांचीये
 खुणें । पावलें पाहिजे ॥१२॥ माया सांडून मुळास
 जावें । तरीच समाधान पावावें । ऐसें न होतां
 भरंगळावे । भलतीकडे ॥१३॥ माया उलंघाया-
 कारणें । देवासी नाना उपाय करणें । अध्यात्म-
 श्रवणपंथेंचि जाणें । प्रत्ययानें ॥१४॥ ऐसें न
 करितां लोकिकीं । अवधीच होते चुकामुकी ।
 स्थिति स्वरी आणि लटकी । ऐसी वोळखावी

॥१५॥ खोट्याचे वाटे जाऊं नये । खोट्याची
 संगती धरूं नये । खोटें संगहीं करूं नये । कांहीं
 येक ॥१६॥ खोटें तें खोटेंचि खोटें । खऱ्यासीं
 तगेनात वालटें । मन अधोमुख उफराटें । केलें
 पाहिजे ॥१७॥ अध्यात्मश्रवण करीत जावें ।
 ह्याणिजे सकळ कांहीं फावे । नाना प्रकारीचे
 गोवे । तुटोनी जाती ॥१८॥ सूत गुंतलें तें उकलावें ।
 तैसें मन उगवावें । मानत मानत घालावें । मुळाकडे
 ॥१९॥ सकळ कांहीं कालवले । त्या सकळाचें सकळ
 जालें । शरीरीं विभागले । सकळ कांहीं ॥२०॥
 काये ते येथेंचि पाहावें । कैसें तें येथेंचि शोधावें ।
 सूक्ष्माचीं चौदा नावें । येथेंचि समजावीं ॥२१॥
 निर्गुण निर्विकारी येक । तें सर्वां ठाई व्यापक ।
 देह्यामधें तें निष्कळंक । आहे कीं नाही ॥२२॥
 मूळमाया संकल्परूप । तें अंतःकर्णाचें स्वरूप । जड
 चेतवी चैतन्यरूप । तेंहि शरीरीं आहे ॥२३॥ समान-
 गुण गुणसाम्य । सूक्ष्म विचार तो अगम्य । सूक्ष्म
 साधु जाणते प्रणम्य । त्या समस्तांसी ॥२४॥ द्विधा
 भासतें शरीर । वामांग दक्षणांग विचार । तोचि
 अर्धनारीनटेश्वर । पिंडीं वोळखावा ॥२५॥ तोचि
 प्रकृतिपुरुष जाणिजे । शिवशक्ती वोळखिजे ।
 शडगुणईश्वर बोलिजे । त्या कर्दमासी ॥२६॥

तयासीच ह्यणिजे महत्त्व । जेथें त्रिगुणाचें गूढत्व ।
 अर्धमात्रा शुद्धसत्व । गुणक्षोभिणी ॥२७॥ त्रिगुणें
 चालतें शरीर । प्रतक्ष दिसतो विचार । मुळींच्या
 कर्दमाचें शरीर । ऐसें जाणावें ॥२८॥ मन माया
 आणि जीव । हाहि दिसतो स्वभाव । चौदा नामाचा
 अभिप्राव । पिंडीं पाहावा ॥२९॥ पिंड पडतां
 अवधेंचि जातें । परंतु परब्रह्म राहातें । शाश्वत
 समजोन मग तें । दृढ धरावें ॥३०॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसवादे सूक्ष्मनिरूपणनाम

समास नवम ॥ ९ ॥

॥ श्रीराम ॥

धरूं जातां धरितां नये । टाकूं जातां टाकितां नये ।
 जेथें तेथें आहेच आहे । परब्रह्म तें ॥१॥ जिकडे
 तिकडे जेथें तेथें । विन्मुख होतां सन्मुख होतें ।
 सन्मुखपण चुकेना तें । कांहीं केल्यां ॥२॥ बैसलें
 माणुस उठोन गेलें । तेथें आकाशचि राहिलें ।
 आकाश चहुंकडे पाहिलें । तरी सन्मुखचि आहे
 ॥३॥ जिकडे जिकडे प्राणी पळोन जातें । तिकडे
 आकाशचि भोंवतें । बळें आकाशाबाहेर तें । कैसें
 जावें ॥४॥ जिकडे जिकडे प्राणी पाहे । तिकडे तें

सन्मुखि आहे । समस्तांचे मस्तकीं राहे । माध्यानीं
 मार्तंड जैसा ॥५॥ परी तो आहे येकदेसी । दृष्टांत
 न बडे वस्तुसी । कांहीं येक चमत्कारासी । देउनी
 पाहिलें ॥६॥ नाना तीर्थें नाना देसीं । कष्टत जावें
 पाहाव्यासी । तैसें नलगे परब्रह्मासी । बैसले ठाई
 ॥७॥ प्राणी बैसोनीच राहातां । अथवा बहुत पळोन
 जातां । परब्रह्म तें तत्वता । समागमें ॥८॥ पक्षी
 अंतराळीं गेला । भोंवतें आकाशचि तयाला । तैसें
 ब्रह्म प्राणीयांला । व्यापून आहे ॥९॥ परब्रह्म
 पोकळ घनदाट । ब्रह्म सेवटाचा सेवट । ज्यासी
 त्यासी ब्रह्म नीट । सर्वकाल ॥१०॥ दृश्या सबाहे
 अंतरीं । ब्रह्म दाटलें ब्रह्मांडोदरीं । आरे त्या
 विमळाची सरी । कोणास घावी ॥११॥ वैकुंठ-
 कैलासस्वर्गलोकीं । इंद्रलोकीं चौदा लोकीं ।
 पन्नगादिकपाताळलोकीं । तेथेंहि आहे ॥१२॥
 कासीपासून रामेश्वर । आवघें दाटलें अपार ।
 परता परता पारावार । त्यास नाही ॥१३॥
 परब्रह्म तें येकलें । येकदांचि सकळांसी व्यापिलें ।
 सकळांस स्पर्शोन राहिलें । सकळां ठाई ॥१४॥
 परब्रह्म पाउसें भिजेना । अथवा चिखलानें भरेना ।
 पुरामधें परी वाहेना । पुरासमागमें ॥१५॥ येकसरें
 सन्मुख विमुख । वाम सव्य दोहिकडे येक ।

आर्धऊर्ध प्राणी सकळीक । व्हापून आहे ॥१६॥
 आकाशाचा डोहो भरला । कदापी नाही उचंवळला ।
 असंभाव्य पसरला । जिकडे तिकडे ॥१७॥ येक-
 जिनसी गगन उदास । जेथे नाही दृश्यभास ।
 भासेंविण निराभास । परब्रह्म जाणावें ॥१८॥ संत-
 साधुमाहानुभावां । देवदानवमानवां । ब्रह्म सकळांसी
 विसांवा । विश्रांतिठाव ॥१९॥ कोणेकडे सेवटा
 जावें । कोणेकडे काये पाहावें । असंभाव्य तें
 नेमावें । काये ह्मणोनी ॥२०॥ स्थूल नव्हे सूक्ष्म
 नव्हे । कांहीं येकासारिखें नव्हे । ज्ञानदृष्टीविण नव्हे ।
 समाधान ॥२१॥ पिंडब्रह्मांडनिरास । मग तें ब्रह्म
 निराभास । येथून तेथवरी अवकास । भकासरूप
 ॥२२॥ ब्रह्म हें तों स्वरे । दृश्य आहे तों हें उत्तरे ।
 व्यापेंविण कोण्या प्रकारें । व्यापक ह्मणावें ॥२३॥
 ब्रह्मासी शब्दचि लागेना । कल्पना कल्पुं शकेना ।
 कल्पनेतीत निरंजना । विवेकें वोळखावें ॥२४॥
 शुद्ध सार श्रवण । शुद्ध प्रत्ययाचें मनन । विज्ञानीं
 पावतां उन्मन । सहजचि होतें ॥२५॥ जालें साध-
 नाचें फळ । संसार जाला सफळ । निर्गुणब्रह्म तें
 निश्चळ । अंतरीं विंचलें ॥२६॥ हिसेव जाला
 मायेचा । जाला निवाडा तत्वांचा । साध्य होतां
 साधनाचा । ठाव नाही ॥२७॥ स्वमीं जें जें देखिलें ।

॥ श्री ॥

॥ आरती दासबोधाची ।

वेदांतसंमतीचा काव्यसिंधु भरला ।
श्रुतिशास्त्रग्रन्थ गीता साक्ष संगम केला
महानुभाव संतजनीं अनुभव चाखीला ।
अज्ञान जड जीवा मार्ग सुगम जाला ॥ १ ॥

जय जया दासबोधा ग्रन्थराज प्रसिद्धा ।
आरति वोवाळीन विमळज्ञान बाळबोधा ॥ ध्रु० ॥

नवविधा भक्तिपंथें रामरूप अनुभवी ।
चातुर्यनिधी मोठा मायाचक्र उगवी ।
हरिहरहृदयीचें गुह्य प्रगट दावी ।
ब्रह्मचि सिद्ध जाले असंख्यात मानवी ॥ २ ॥

वीसहि दशकींचा अनुभव जो पाहे ।
नित्यनेम विवरितां स्वयें ब्रह्मचि होये ।
अपार पुण्य गांठी तरी श्रवण लाहे ।
'कल्याण'लेखकाचें भावगर्भ हृदई ॥ ३ ॥

॥ श्री ॥

॥ आरती श्रीसमर्थांची ॥

आरती रामदासा । सद्गुरु सर्वेशा ।
कायावाचामनोभावे । वोवाळूं परेशा ॥१॥

रामदास मूर्तिमंत । रामचंद्र अवतार ।
कलियुगीं अवतरोनी । केला भक्तांचा उद्धार ॥२॥

वैराग्य भक्ति ज्ञान । शांति क्षमा विरक्ती ।
विवेक सालंकृत । क्षमा दया सर्व भूर्ती ॥३॥

सच्चिदानंदधन । रामदास केवळ ।
दिनकरकृपायोगें । 'रामचंद्र' निर्मळ ॥४॥

॥ श्रीरामचंद्रार्पणमस्तु

REFBK-001

REFBK-001

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थ
अनुक्रम ३३३५५
क्रमांक ... १५५९ ... नोंद दि. १९८८

